

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΥ
ΣΧΟΛΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ ΚΑΙ ΔΙΕΘΝΩΝ ΣΧΕΣΕΩΝ

ΑΙΚΑΤΕΡΙΝΗ ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΥ ΠΙΠΙΛΟΥ

Δικηγόρος,

ΜΔΕ Νομικής Σχολής Δημοκriteίου Πανεπιστημίου Θράκης / Πανεπιστημίου

Αθηνών

Η ΠΡΟΟΠΤΙΚΗ ΚΑΘΙΕΡΩΣΗΣ
ΚΑΙ ΕΦΑΡΜΟΓΗΣ
ΤΗΣ ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΗΣ ΨΗΦΟΦΟΡΙΑΣ
ΣΤΙΣ ΕΚΛΟΓΙΚΕΣ ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΕΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

ΤΡΙΜΕΛΗΣ ΣΥΜΒΟΥΛΕΥΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ

ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΣ ΤΣΙΛΙΩΤΗΣ, Αναπληρωτής Καθηγητής Σχολής Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών, Τμήματος Πολιτικής Επιστήμης και Διεθνών Σχέσεων, (Επιβλέπων)

ΝΙΚΗΤΑΣ-ΣΠΥΡΙΔΩΝ ΚΟΥΤΣΟΥΚΗΣ, Αναπληρωτής Καθηγητής Σχολής Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών, Τμήματος Πολιτικής Επιστήμης και Διεθνών Σχέσεων, (Μέλος)

ΕΜΜΑΝΟΥΗΛ ΠΑΠΑΖΟΓΛΟΥ, Επίκουρος Καθηγητής Σχολής Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών, Τμήματος Πολιτικής Επιστήμης και Διεθνών Σχέσεων, (Μέλος)

ΚΟΡΙΝΘΟΣ, ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΣ 2022

**UNIVERSITY OF THE PELOPONNESE
SCHOOL OF SOCIAL AND POLITICAL SCIENCES
DEPARTMENT OF POLITICAL SCIENCE AND INTERNATIONAL
RELATIONS**

AIKATERINI PIPILOU (FATHER'S NAME: ANASTASIOS)

Lawyer

LLM Law School of the Democritus University of Thrace / National and Kapodistrian
University of Athens

**THE PROSPECT TO ESTABLISH
AND IMPLEMENT
ELECTRONIC VOTING
IN THE ELECTORAL PROCESSES IN GREECE**

THREE-MEMBER ADVISORY COMMITTEE

CHARALAMPOS TSILLOTIS, Associate Professor of the School of Social and
Political Sciences, Department of Political Science and International Relations,
(Supervisor)

NIKITAS-SPIROS KOUTSOUKIS, Associate Professor of the School of Social
and Political Sciences, Department of Political Science and International Relations,
(Member)

MANOS PAPAZOGLU, Assistant Professor of the School of Social and Political
Sciences, Department of Political Science and International Relations, (Member)

KORINTHOS, SEPTEMBER 2022

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

Πίνακας Περιεχομένων.....	2
Πίνακας Συντομογραφιών.....	6
Σημείωμα.....	8
Περίληψη.....	9
Abstract.....	11
Εισαγωγή.....	12

Πρώτο Κεφάλαιο

1.1. Η δημοκρατική αρχή ως βάση και θεμέλιο του πολιτεύματος και η σημασία της για την δημοκρατία και την ψηφοφορία.....	18
1.2. Η άσκηση του εκλογικού δικαιώματος από την αρχαιότητα έως σήμερα και η σημασία της για την δημοκρατία.....	23
1.3. Η διαδικασία της τυπικής-παραδοσιακής ψηφοφορίας.....	27
1.4. Η άσκηση του εκλογικού δικαιώματος των εκτός Επικρατείας Ελλήνων εκλογέων στον τόπο κατοικίας τους στο εξωτερικό.....	29
1.5. Η ύπαρξη ή μη πρόβλεψης στο Σύνταγμα και την εν γένει νομοθεσία για την ηλεκτρονική ψηφοφορία.....	36
1.6. Οι λόγοι μετάβασης από την τυπική-παραδοσιακή στην ηλεκτρονική ψηφοφορία.....	40
1.6.1 Η διευκόλυνση των πολιτών κατά την άσκηση του εκλογικού τους δικαιώματος και η ενίσχυση του στοιχείου της καθολικότητας της ψηφοφορίας.....	40
1.6.2. Η ενίσχυση του στοιχείου της μυστικότητας της ψηφοφορίας και η ταχύτερη-αμεσότερη εξαγωγή των αποτελεσμάτων των εκλογών.....	44
1.6.3. Η εγκυρότερη εξαγωγή των αποτελεσμάτων και η μείωση του αριθμού των άκυρων ψηφοδελτίων.....	46

1.6.4. Η μείωση των δαπανών του κράτους, η εξοικονόμηση γραφικής ύλης και η προστασία του περιβάλλοντος.....	49

Δεύτερο Κεφάλαιο

2.1. Η έννοια της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας.....	52
2.2. Οι μορφές και οι διακρίσεις της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας.....	54
2.3. Τα στάδια της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας και η διασφάλιση των αρχών της ψηφοφορίας σε καθένα εξ' αυτών.....	57
2.3.1. Το στάδιο της εγγραφής.....	57
2.3.2. Το στάδιο της επικύρωσης.....	62
2.3.3. Το στάδιο της άσκησης του εκλογικού δικαιώματος	67
2.3.4. Το στάδιο της καταμέτρησης των ψήφων και της εξαγωγής του εκλογικού αποτελέσματος.....	72
2.4. Συγκριτική αντιπαραβολή των σταδίων της ηλεκτρονικής και της τυπικής-παραδοσιακής ψηφοφορίας	76
2.5. Οι απαιτήσεις ασφαλείας γενικά που πρέπει να πληρούνται κατά την εφαρμογή της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας	81
2.6. Τα ειδικότερα πρότυπα ασφαλείας που πρέπει να πληρούνται κατά την εφαρμογή της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας	85
2.6.1. Η Σύσταση REC2004 (11) της Επιτροπής των Υπουργών της Ευρωπαϊκής Ένωσης, η οποία καταργήθηκε με την Σύσταση CM/Rec (2017) 5 της Επιτροπής των Υπουργών της Ευρωπαϊκής Ένωσης	85
2.6.2. Τα νομικά, λειτουργικά και τεχνικά πρότυπα της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας, που προέβλεπε η Σύσταση REC2004 (11) της Επιτροπής των Υπουργών της Ευρωπαϊκής Ένωσης, προτού αυτή αντικαταστασθεί από την Σύσταση CM/Rec (2017) 5 της Επιτροπής των Υπουργών της Ευρωπαϊκής Ένωσης	88
2.6.3. Η Σύσταση CM/Rec (2017) 5 της Επιτροπής των Υπουργών της Ευρωπαϊκής Ένωσης.....	95
2.6.4. Το πρότυπο ISO/IEC 7816.....	102
2.6.5. Το πρότυπο X.509 και άλλα χρήσιμα πρότυπα για την διεξαγωγή της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας.....	103

2.6.6. Ο Κώδικας Καλής Πρακτικής και άλλες ειδικότερες πτυχές για την ορθή διεξαγωγή της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας.....	105
2.6.7. Η κρυπτογραφία και οι υψηλές προδιαγραφές στις υλικές υποδομές και το λογισμικό.....	109
2.7. Πλεονεκτήματα της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας-Κίνδυνοι από την εφαρμογή της	112
2.7.1. Πλεονεκτήματα της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας.....	112
2.7.2. Μειονεκτήματα της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας.....	117
2.7.3. Οι κίνδυνοι από την εφαρμογή της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας.....	120

Τρίτο Κεφάλαιο

3.1. Παραδείγματα εφαρμογής της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας σε διεθνές επίπεδο .	124
3.2. Παραδείγματα εφαρμογής της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας σε ευρωπαϊκό επίπεδο	134
3.3. Παραδείγματα εφαρμογής της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας στην Ελλάδα	146
3.3.1. Το σύστημα ΖΕΥΣ.....	146
3.3.2. Γενικότερα παραδείγματα εφαρμογής της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας στην Ελλάδα	148
3.3.3. Ειδικότερα παραδείγματα εφαρμογής της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας στην Ελλάδα-Προβληματισμοί.....	165
3.3.3.1. Η πρόβλεψη για κήρυξη απεργίας και με ηλεκτρονική ψηφοφορία	165
3.3.3.2. Οι εκλογές στην κεντροαριστερά το έτος 2017 από την σκοπιά ακαδημαϊκών και πολιτειακών φορέων	177
3.3.3.3. Η ηλεκτρονική ψηφοφορία στους φοιτητικούς συλλόγους των Ανώτατων Εκπαιδευτικών Ιδρυμάτων.....	194
3.3.3.4. Η απόφαση 519/2015 του Συμβουλίου της Επικρατείας περί της συνταγματικότητας του νόμου 4009/2011 για τα Ανώτατα Εκπαιδευτικά Ιδρύματα	199
3.3.3.5. Η εκλογή των μελών διοίκησης των Ανωτάτων Εκπαιδευτικών Ιδρυμάτων με ηλεκτρονική ψηφοφορία.....	213
3.3.3.6. Η εκλογή των αιρετών εκπροσώπων στα Υπηρεσιακά Συμβούλια των εκπαιδευτικών Πρωτοβάθμιας και Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης καθώς και των	

μελών Ειδικού Εκπαιδευτικού Προσωπικού και Ειδικού Βοηθητικού Προσωπικού με ηλεκτρονική ψηφοφορία.....	220
3.3.3.7. Η ανάδειξη των αιρετών εκπροσώπων στο Υπηρεσιακό Συμβούλιο των εργαζομένων στην Περιφέρεια Αττικής με ηλεκτρονική ψηφοφορία.....	233

Τέταρτο Κεφάλαιο

4.1. Το θεσμικό πλαίσιο για την προστασία των προσωπικών δεδομένων: Ο Κανονισμός 2016/679 και ο Ν. 4624/2019. Βασικότερες ρυθμίσεις τους-Κριτική προσέγγισή τους.....	244
4.2. Τα κυριότερα προβλήματα που ανακύπτουν κατά την διεξαγωγή της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας σε σχέση με τα προσωπικά δεδομένα των εκλογέων.....	251
4.3. Οι τεχνικές αντιμετώπισης των προβλημάτων που ανακύπτουν στο πλαίσιο της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας σχετικά με τα προσωπικά δεδομένα των εκλογέων.....	254
4.4. Επάρκεια ή μη του νομοθετικού πλαισίου σχετικά με την προστασία των προσωπικών δεδομένων των εκλογέων κατά την διεξαγωγή της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας σε ευρωπαϊκό και εθνικό επίπεδο	258

Πέμπτο Κεφάλαιο

5.1. Συμπεράσματα	266
5.2. Προτάσεις	300
5.3. Επίλογος.....	317

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ελληνική.....	321
Ξενόγλωσση.....	325
Ιστοσελίδες.....	338

Συντομογραφίες

ΑΔΕΔΥ Ανώτατη Διοίκηση Ενώσεων Δημοσίων Υπαλλήλων

Α.Ε.Ι. Ανώτατα Εκπαιδευτικά Ιδρύματα

ΑΠΔΠΧ Αρχή Προστασίας Δεδομένων Προσωπικού Χαρακτήρα

ΑΣΕ Αγωνιστική Συσπείρωση Εκπαιδευτικών

ΑΣΕΠ Ανώτατο Συμβούλιο Επιλογής Προσωπικού

ΑΣΟΕΕ Ανώτατη Σχολή Οικονομικών και Εμπορικών Επιστημών

ΓΕ.ΜΗ.ΣΟΕ Γενικό Μητρώο Συνδικαλιστικών Οργανώσεων Εργαζομένων

ΓΚΠΔ Γενικός Κανονισμός Προστασίας Δεδομένων

ΔΑΚΕ Δημοκρατική Ανεξάρτητη Κίνηση Εργαζομένων

Δ.Ν.Τ. Διεθνές Νομισματικό Ταμείο

Δ.Ο.Ε. Διδασκαλική Ομοσπονδία Ελλάδας

Δ.Σ. Διοικητικό Συμβούλιο

Ε.Α.Ι.Τ.Υ. Ερευνητικό Ακαδημαϊκό Ινστιτούτο Τεχνολογίας Υπολογιστών

ΕΔΥΤΕ Εθνικό Δίκτυο Υποδομών Τεχνολογίας και Έρευνας

Ε.Ε. Ευρωπαϊκή Ένωση

Ε.Κ. Ευρωπαϊκή Κοινότητα

ΕΛΜΕ Ένωση Λειτουργών Μέσης Εκπαίδευσης

Ε.Ο.Κ. Ελληνική Ομοσπονδία Καλαθοσφαίρισης

ΕΣΠΕΕΒ-Μ Ένωση Στρατιωτικών Περιφερειακής Ενότητας Βόλου-Μαγνησίας

Η.Π.Α Ηνωμένες Πολιτείες Αμερικής

Κ.Δ.Δ. Κώδικας Διοικητικής Διαδικασίας

Κ.Ε.Π. Κέντρα Εξυπηρέτησης Πολιτών

Κ.Κ.Ε Κομμουνιστικό Κόμμα Ελλάδος

Κ.Υ.Α. Κοινή Υπουργική Απόφαση

ΚΥΣΔΕ Κεντρικό Υπηρεσιακό Συμβούλιο Δημοτικής Εκπαίδευσης

κ.ά Και άλλα

κ.λ.π. Και λοιπά
κ.τ.λ. Και τα λοιπά
κ.ο.κ. Ούτω καθεξής
Μ.Κ.Ο. Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις
Ν.Δ Νέα Δημοκρατία
Ν. Νόμος
Ν.Π.Δ.Δ. Νομικά Πρόσωπα Δημοσίου Δικαίου
Ν.Π.Ι.Δ. Νομικά Πρόσωπα Ιδιωτικού Δικαίου
ΟΓΑ Οργανισμός Γεωργικών Ασφαλίσεων
ΟΛΜΕ Ομοσπονδία Λειτουργών Μέσης Εκπαίδευσης
ΟΣΥΠΙΑ Ομοσπονδία Συλλόγου Υπαλλήλων Περιφέρειας Αττικής
Ο.Τ.Α. Οργανισμοί Τοπικής Αυτοδιοίκησης
ΠΑΟΚ Πανθεσσαλικός Αθλητικός Όμιλος Κωνσταντινουπόλεως
Παρ. Παράγραφος
Π.Δ. Προεδρικό Διάταγμα
Π.Ε. Περιφερειακή Ενότητα
Π.Ο.Π.Π-Υ.Δ.Τ Πανελλήνια Ομοσπονδία Πολιτικού Προσωπικού-Υπουργείου
Δημοσίας τάξεως
ΠΥΣΠΕ Περιφερειακό Υπηρεσιακό Συμβούλιο Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης
ΣΕΕΠΕΑ ΣΤΕΛΛΑ Σύλλογος Ειδικού Εκπαιδευτικού Προσωπικού Ειδικής Αγωγής
Στερεάς Ελλάδας
ΣΕΠΕ Σύλλογος Εκπαιδευτικών Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης
ΣτΕ Συμβούλιο της Επικρατείας
ΣΥΝ.ΕΚ Συνεργαζόμενες Εκπαιδευτικές Κινήσεις
Σ. Σύνταγμα
ΣΥΡΙΖΑ Συνασπισμός Ριζοσπαστικής Αριστεράς
Υ.Α. Υπουργική Απόφαση
Φ.Ε.Κ. Φύλλο Εφημερίδας της Κυβερνήσεων

Σημείωμα

Η εκπόνηση μίας διδακτορικής διατριβής είναι ένα άκρως μοναχικό ταξίδι για τον συντάκτη της, που αν και δοκιμάζει εντόνως τις σωματικές, ψυχικές και πνευματικές αντοχές του, εντούτοις τον ανταμείβει το υπέροχο ταξίδι στα άγνωστα μέχρι πρότινος μονοπάτια της έρευνας.

Κατά τη διάρκεια του εν λόγω ταξιδιού ο συντάκτης της διατριβής έχει ως συνοδοιπόρους του ορισμένα αξιόλογα πρόσωπα, τα οποία και οφείλει να ευχαριστήσει για την καθοριστική συμβολή τους στην ολοκλήρωση αυτής, ανάγκη την οποία αισθάνομαι και εγώ ιδιαίτερος έντονα και εκφράζω δια της παρούσης πραγματείας.

Πρωτίστως, οφείλονται θερμές ευχαριστίες στον επιβλέποντα καθηγητή κ. Χαράλαμπο Τσιλιώτη, Αναπληρωτή Καθηγητή του Τμήματος Πολιτικής Επιστήμης και Διεθνών Σχέσεων, της Σχολής Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών, του Πανεπιστημίου Πελοποννήσου για την αμέριστη συμπαράστασή του καθ' όλη τη διάρκεια της συγγραφής της, την επιστημονική του καθοδήγηση, τις χρήσιμες συμβουλές, τις υποδείξεις και τις εύστοχες παρατηρήσεις του για την αίσια έκβαση αυτής.

Ακολούθως, θερμότερες ευχαριστίες οφείλονται στον κ. Νικήτα-Σπυρίδωνα Κουτσούκο, Αναπληρωτή Καθηγητή του Τμήματος Πολιτικής Επιστήμης και Διεθνών Σχέσεων, της Σχολής Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών, του Πανεπιστημίου Πελοποννήσου και στον κ. Εμμανουήλ Παπάζογλου, Επίκουρο Καθηγητή του Τμήματος Πολιτικής Επιστήμης και Διεθνών Σχέσεων, της Σχολής Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών, του Πανεπιστημίου Πελοποννήσου ως μελών της Τριμελούς Συμβουλευτικής Επιτροπής για την πολύτιμη συμβολή τους σε αυτή.

Η παρούσα αφιερώνεται στους στυλοβάτες της ζωής μου και του όλου εγχειρήματος, ήτοι τους γονείς μου Αναστάσιο και Βασιλική Παπίλου, ως ένδειξη ελάχιστης ανταπόδοσης για την στήριξή τους.

Περίληψη

Η δημοκρατία θεωρείται ως το ιδανικότερο σύστημα διακυβέρνησης ανά την υφήλιο, καθώς θεμέλιο και βάση του πολιτεύματος είναι ο λαός. Ο λαός με τη ψήφο του εκλέγει τους αντιπροσώπους τους στο Κοινοβούλιο και στην Τοπική Αυτοδιοίκηση.

Οι εκλογές μέχρι σήμερα λαμβάνουν χώρα στην πατρίδα μας παραδοσιακά, ενώ μόλις πρόσφατα υπήρξε νομοθετική πρόβλεψη για την άσκηση του εκλογικού δικαιώματος για τους εκτός επικρατείας διαμένοντες Έλληνες εκλογείς στον τόπο της κατοικίας τους. Στις μέρες μας η εισαγωγή και η ραγδαία εξάπλωση της τεχνολογίας και των επιτευγμάτων της στους διάφορους τομείς της ανθρώπινης δραστηριότητας εν γένει είναι γεγονός. Η τεχνολογία λοιπόν εμφανίζεται πλέον έτοιμη να διεκδικήσει πρωταγωνιστικό ρόλο και κατά την άσκηση του εκλογικού δικαιώματος των πολιτών.

Προκειμένου, όμως να εφαρμοστεί η ηλεκτρονική ψηφοφορία στις εκάστοτε εκλογικές αναμετρήσεις στη χώρα μας απαιτείται η διασφάλιση των αρχών της ψηφοφορίας, η πλήρωση γενικών και ειδικών απαιτήσεων ασφαλείας, η προστασία των προσωπικών δεδομένων των ψηφοφόρων, η αναγκαία υλικοτεχνική υποδομή και το άρτια εκπαιδευμένο και καταρτισμένο προσωπικό που θα αναλάβει τη διεκπεραίωσή της, η απουσία πολιτικών σκοπιμοτήτων, η ισχυρή πολιτική βούληση, η αποδοχή του εν λόγω εκλογικού θεσμού από το σύνολο των εκλογέων, η διασφάλιση της εγκυρότητας, της αξιοπιστίας, της ακεραιότητας, της ασφάλειας, του αδιάβλητου και της διαφάνειας της εκάστοτε εκλογικής διαδικασίας ως και του εκλογικού αποτελέσματος αντιστοίχως, η αποφυγή εκδήλωσης φαινομένων δυσπιστίας, επιφυλακτικότητας, καχυποψίας και αμφισβήτησης του εν λόγω τρόπου άσκησης του δικαιώματος της ψήφου, κυρίως όμως η θωράκισή της από την οργανωμένη πολιτεία συνταγματικά και νομοθετικά.

Η αποκτηθείσα εμπειρία από χαρακτηριστικές περιπτώσεις εφαρμογής της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας σε διεθνές και ευρωπαϊκό επίπεδο, σε συνδυασμό με την σταδιακή εφαρμογή της στις εκάστοτε εκλογικές διαδικασίες στη χώρα μας σε πρώτη φάση συμπληρωματικά με την τυπική-παραδοσιακή ψηφοφορία, όπου θα αναδειχθούν τα οφέλη της και θα καταγραφούν τα διάφορα προβλήματα με στόχο την έγκαιρη αντιμετώπισή τους, δύνανται να συμβάλλουν στην τελική υιοθέτησή της ως αποκλειστικού τρόπου ψηφοφορίας κατά τις εκάστοτε εκλογικές διαδικασίες και αναμετρήσεις στην πατρίδα μας.

Λέξεις κλειδιά: Δημοκρατία, λαός, εκλογές, ψηφοφορία και αρχές της, τεχνολογία, προσωπικά δεδομένα, απαιτήσεις ασφαλείας, όροι διεξαγωγής της.

Abstract

Democracy is considered the most ideal system of governance in the world, since the people is the core foundation of the constitution. The people, with their vote, elect their representatives to National Parliament and local government.

To date, elections have been conducted by the traditional voting process in our country, and only recently has there been a legislative provision for Greek voters residing outside the Greek territory to exercise their right to vote at their place of residence. Nowadays, the introduction and rapid spread of technology and its achievements in the various fields of human activity in general is a fact. Technology therefore now appears ready to claim a leading role in the exercise of citizens' right to vote.

However, in order for e-voting to be implemented in the respective elections in our country, it is necessary to safeguard the principles of voting; fulfill general and specific security requirements; protect voters' personal data; ensure the necessary logistical infrastructure and well-trained and qualified staff that will take on the task of carrying out the electoral process; exclude political expediency; ensure strong political will; for all voters to accept this electoral institution; ensure the validity, reliability, integrity, security, impartiality and transparency of the voting process and of the election results respectively; prevent any manifestation of mistrust, caution, suspicion and questioning of this way of exercising the right to vote, and above all, ensure that it is protected constitutionally and legislatively by the organised state.

The experience obtained from typical cases of the implementation of electronic voting at international and European level, combined with its gradual implementation in the respective electoral processes in our country, initially, complementary to the formal-traditional voting process, where its benefits will be highlighted and the various issues will be identified in order to address them in time, may contribute to the final adoption of electronic voting as an exclusive voting method in the respective electoral processes and elections in our country.

Key words: Democracy, people, elections, voting and its principles, technology, personal data, security requirements, voting conditions.

Εισαγωγή

Είναι αδιαμφισβήτητο γεγονός, πως η σύγχρονη ζωή χαρακτηρίζεται από έντονες και ραγδαίες μεταβολές σε όλους τους τομείς της. Η ευρύτατη χρήση της τεχνολογίας η οποία έχει εισβάλλει δυναμικά πλέον στη καθημερινότητα των πολιτών, στην άσκηση κάθε οικονομικής δραστηριότητας, στην εργασιακή και εκπαιδευτική πραγματικότητα και στη λειτουργία της δημόσιας διοίκησης, δεν θα ήταν δυνατό να μην επηρεάσει καταλυτικά και την πολιτική ζωή της χώρας και τους θεσμούς της και δη τον τρόπο άσκησης του εκλογικού δικαιώματος των πολιτών.

Είναι ευρέως γνωστό, πως σε μία δημοκρατικά οργανωμένη πολιτεία θεμέλιο και πυλώνας της δημοκρατίας, είναι ο λαός, ο οποίος δια της ψήφου του αναδεικνύει τους εκπροσώπους του στο Κοινοβούλιο και στην Τοπική Αυτοδιοίκηση. Στη χώρα μας στο άρθρο 1 παρ. 1 του Συντάγματος του 1975 ορίζεται η Προεδρευόμενη Κοινοβουλευτική Δημοκρατία, ως το σύστημα διακυβέρνησης με εξέχουσα θέση σε αυτό να κατέχει η δημοκρατική αρχή, η σημασία της οποίας για τη δημοκρατία και τη ψηφοφορία θα διερευνηθεί στο παρόν πόνημα.

Όπως γίνεται αντιληπτό, ο τρόπος διεξαγωγής της ψηφοφορίας έχει βρεθεί ανά τους αιώνες στο επίκεντρο του επιστημονικού ενδιαφέροντος. Από την αρχαιότητα και την δια της ανάτασης χειρός και την δια βοής ψηφοφορία, την άσκηση του εκλογικού δικαιώματος αργότερα κατά την περίοδο της Ελληνικής Επανάστασης κατά τρόπο φανερό, όπου η ψήφος δινόταν δια του στόματος των εκλογέων στο πλαίσιο των μικρών κοινοτήτων και μέχρι την τελική καθιέρωση της χρήσης των ψηφοδελτίων για την άσκηση του εκλογικού δικαιώματος στις εκλογές, που έλαβαν χώρα κατά το έτος 1914 κατ' εφαρμογή του Συντάγματος του 1911, το μέσο δια του οποίου ασκείται το εκλογικό δικαίωμα και η όλη εκλογική διαδικασία αποτέλεσαν και αποτελούν μέχρι σήμερα σημείο αναφοράς.

Στις μέρες μας, όπου η ψηφοφορία με την βοήθεια των μέσων της τεχνολογίας διεκδικεί πλέον πρωταγωνιστικό ρόλο στις εκάστοτε εκλογικές διαδικασίες και αναμετρήσεις ανά την υφήλιο, η επιστήμη και τα μέλη της, αλλά και η πολιτεία καλούνται να επιλύσουν μία σειρά καιρίων και σύνθετων ζητημάτων για την ορθή και ασφαλή διεξαγωγή της, όπως είναι παραδείγματος χάρη η διασφάλιση των αρχών της ψηφοφορίας και η προστασία των προσωπικών δεδομένων των συμμετεχόντων σε αυτές. Σχετικά με την θεματική των προσωπικών δεδομένων θα διερευνηθούν εν προκειμένω τα τυχόν προβλήματα, που ανακύπτουν κατά τη

διεξαγωγή της ψηφοφορίας με ηλεκτρονικά μέσα, οι τεχνικές αντιμετώπισης αυτών καθώς επίσης και η ύπαρξη επαρκούς ή μη νομοθετικού πλαισίου σε εθνικό και ευρωπαϊκό επίπεδο αναφορικά με την προστασία των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα των συμμετεχόντων σε ηλεκτρονικές εκλογικές διαδικασίες και αναμετρήσεις.

Στην Ελλάδα η άσκηση του εκλογικού δικαιώματος των πολιτών μέχρι σήμερα λαμβάνει χώρα με την τυπική-παραδοσιακή ψηφοφορία μέσα από συγκεκριμένα στάδια, τα οποία κρίνεται σκόπιμο να παρουσιαστούν στο πλαίσιο της παρούσης. Αναφορικά με την προοπτική καθιέρωσης και εφαρμογής της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας στη χώρα μας, θα πρέπει να διερευνηθούν οι λόγοι, που υπαγορεύουν την επιλογή της εν λόγω μεθόδου άσκησης του εκλογικού δικαιώματος των πολιτών στο άμεσο μέλλον, τα στάδια δια μέσου των οποίων αυτή διεξάγεται, τα σημεία τυχόν σύγκλισης και απόκλισης μεταξύ της τυπικής-παραδοσιακής και ηλεκτρονικής ψηφοφορίας και η ύπαρξη ή μη σχετικής πρόβλεψης στο Σύνταγμα και στην κείμενη νομοθεσία για την εφαρμογή της ψηφοφορίας με ηλεκτρονικά μέσα, κάτι άλλωστε που υφίσταται για την άσκηση του εκλογικού δικαιώματος των εκτός επικρατείας διαμενόντων Ελλήνων εκλογέων στον τόπο της κατοικίας τους, όπως θα καταδειχθεί σχετικώς στα πλαίσια της παρούσης.

Όπως μπορεί να γίνει εύκολα κατανοητό, κατά τη διεξαγωγή της ψηφοφορίας με τη βοήθεια των μέσων της τεχνολογίας, υφίστανται στάδια αντίστοιχα της τυπικής-παραδοσιακής ψηφοφορίας. Το πρώτο λοιπόν στάδιο είναι της εγγραφής, όπου οι εκλογείς θα πρέπει να εισέλθουν σε συγκεκριμένη ηλεκτρονική πλατφόρμα με ειδικούς μοναδικούς κωδικούς, προκειμένου να επικαιροποιήσουν τα προσωπικά τους στοιχεία. Ακολουθεί το στάδιο της επικύρωσης, κατά το οποίο διασφαλίζεται, ότι εκείνος που ασκεί το εκλογικό του δικαίωμα είναι το πρόσωπο στον οποίο ανήκουν τα καταχωρημένα στο σύστημα στοιχεία. Το τρίτο στάδιο σχετίζεται με την άσκηση του εκλογικού δικαιώματος καθ' εαυτού και το τέταρτο στάδιο αφορά την καταμέτρηση των ψήφων και την εξαγωγή του εκλογικού αποτελέσματος, όπου στο δεύτερο κεφάλαιο της παρούσης παρουσιάζονται αναλυτικά οι ενέργειες, που λαμβάνουν χώρα σε καθένα εξ' αυτών.

Περαιτέρω, σχετικά με την εννοιολογική προσέγγιση του όρου της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας γίνεται προσφυγή στη διεθνή κατά κύριο λόγο βιβλιογραφία, καθώς η εν λόγω εκλογική διαδικασία έχει μόλις εισαχθεί στη χώρα μας και δη σε μεμονωμένες περιπτώσεις, ως εκ τούτου είναι λίγες οι εγχώριες

μελέτες, που αναφέρονται σε αυτή και στις οποίες μπορούμε να ανατρέξουμε σχετικώς. Στην επιστημονική κοινότητα υφίστανται δύο τάσεις γύρω από την απόδοση του ορισμού της. Μία μερίδα επιστημόνων αποδίδει έμφαση στη χρήση των τεχνικών μέσων δια των οποίων αυτή λαμβάνει χώρα, ενώ από άλλους επιστήμονες αποδίδεται έμφαση στην παροχή της δυνατότητας στους πολίτες να ασκούν το εκλογικό τους δικαίωμα εξ' αποστάσεως.

Ακολούθως, σύμφωνα με τα έως σήμερα επιστημονικά δεδομένα καταγράφονται δύο βασικές μορφές άσκησης του εκλογικού δικαιώματος ηλεκτρονικά, όπου η μεν πρώτη αφορά την απομακρυσμένη άσκηση του εκλογικού δικαιώματος των πολιτών, όπου οι εκλογείς δύνανται να ψηφίζουν ευρισκόμενοι οπουδήποτε, ακόμη και εκτός της χώρας, η δε δεύτερη προσιδιάζει στην τυπική-παραδοσιακή ψηφοφορία, όπου οι ψηφοφόροι ασκούν το εκλογικό τους δικαίωμα με φυσική παρουσία στο εκάστοτε εκλογικό κέντρο, στο οποίο βρίσκονται εγκατεστημένα όλα τα απαραίτητα για τη διεξαγωγή της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας ηλεκτρονικά μέσα.

Στο πλαίσιο της παρούσης θα πρέπει να γίνει ιδιαίτερη αναφορά στα γενικά και τα ειδικά πρότυπα ασφαλείας, που πρέπει να πληρούνται κατά την εφαρμογή της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας. Συγκεκριμένα, γίνεται μνεία στη Σύσταση REC2004 (11) της Επιτροπής των Υπουργών της Ευρωπαϊκής Ένωσης, η οποία και καταργήθηκε με τη Σύσταση CM/Rec (2017) 5 της Επιτροπής των Υπουργών της Ευρωπαϊκής Ένωσης, στο πρότυπο ISO/IEC 7816, στο πρότυπο X.509 και σε άλλα χρήσιμα πρότυπα για την διεξαγωγή της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας, στον Κώδικα Καλής Πρακτικής για την ορθή διεξαγωγή της, στην κρυπτογραφία και τις υψηλές προδιαγραφές στις υλικές υποδομές και το λογισμικό. Μάλιστα, αντικείμενο ιδιαίτερου προβληματισμού αποτελεί αφενός μεν η διερεύνηση και η καταγραφή των πλεονεκτημάτων και των μειονεκτημάτων της ψηφοφορίας με τη βοήθεια των μέσων της τεχνολογίας, από όπου θα αντληθούν πολύτιμες πληροφορίες για την καθιέρωση και εφαρμογή της στο μέλλον, αφετέρου δε ο εντοπισμός των τυχόν κινδύνων που ενέχει το εν λόγω εκλογικό εγχείρημα και των προβλημάτων, που πιθανώς θα προκύψουν κατά τη διεξαγωγή της, ώστε να καταβληθεί προσπάθεια από την επιστημονική κοινότητα και την πολιτεία για την εύρεση των κατάλληλων μηχανισμών για την περαιτέρω θωράκισή της.

Η τεχνολογία και τα σύγχρονα λογισμικά συστήματα, όπως ελέχθη ανωτέρω σχετικώς, τείνουν πλέον να υποκαταστήσουν τις παραδοσιακές μεθόδους άσκησης

της κρατικής δράσης εν γένει, μεταξύ των οποίων περιλαμβάνεται και ο τρόπος άσκησης του εκλογικού δικαιώματος των πολιτών. Πλήθος χωρών ανά την υφήλιο αποφασίζουν πλέον είτε κατ' επιλογή λόγω της ανάγκης εκσυγχρονισμού των κρατικών λειτουργιών εν γένει είτε κατ' ανάγκη λόγω των υγειονομικών περιστάσεων την χρήση των μέσων της τεχνολογίας εκτενώς, όπου στο πλαίσιο της παρούσης θα επιχειρηθεί να διερευνηθεί εάν η εφαρμογή της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας στη χώρα μας αποτελεί απόρροια της τάσης για εκσυγχρονισμό του κράτους και για γενικότερη εφαρμογή ηλεκτρονικών εκλογικών διαδικασιών και αναμετρήσεων ή εάν αποτελεί απλά και μόνο αναγκαιότητα λόγω της επέλευσης της πανδημίας του κορωνοϊού.

Μάλιστα, μέσα από την καταγραφή και την παρουσίαση ενδεικτικών περιπτώσεων εφαρμογής της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας σε διεθνές και ευρωπαϊκό επίπεδο, είναι δυνατό να δοθούν απαντήσεις σε μία σειρά καίριων ερωτημάτων γύρω από τον νέο εκλογικό θεσμό, όπως παραδείγματος χάρη σχετικά με την ασφάλειά του, την αξιοπιστία του, την ταχύτητα και την εγκυρότητα του εκάστοτε εκλογικού αποτελέσματος, τη διευκόλυνση της συμμετοχής των πολιτών, την εξοικονόμηση πόρων, τη διασφάλιση των αρχών της ψηφοφορίας, την προστασία των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα των εκλογέων, κ.ά, κυρίως όμως κρίνεται αναγκαίο να δοθούν απαντήσεις στο ερώτημα αναφορικά με την καθιέρωση και εφαρμογή της εν λόγω εκλογικής διαδικασίας στην Ελλάδα ως αποκλειστικού, ή συμπληρωματικού μέσου ψηφοφορίας, εφαρμοζόμενου δηλαδή παράλληλα με την τυπική-παραδοσιακή ψηφοφορία.

Άλλωστε, οι αναφορές αφενός μεν σε προσπάθειες εφαρμογής της ψηφοφορίας με ηλεκτρονικά μέσα όπως για παράδειγμα της κεντροαριστεράς για την ανάδειξη της ηγεσίας της κατά το έτος 2017, αφετέρου δε σε μεμονωμένες περιπτώσεις εφαρμογής ηλεκτρονικών εκλογών στη χώρα μας, ήτοι κατά τις εκλογές για την ανάδειξη των φοιτητικών συλλόγων των Α.Ε.Ι, κατά τις εκλογές για την ανάδειξη των μελών διοίκησης των Α.Ε.Ι, κατά τις εκλογές των αιρετών εκπροσώπων στα Υπηρεσιακά Συμβούλια των εκπαιδευτικών Πρωτοβάθμιας και Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης καθώς και των μελών Ειδικού Εκπαιδευτικού Προσωπικού και Ειδικού Βοηθητικού Προσωπικού, κατά τις εκλογές για την ανάδειξη των αιρετών εκπροσώπων στο Υπηρεσιακό Συμβούλιο των εργαζομένων στην Περιφέρεια Αττικής και πλήθος άλλων, οι οποίες αν και δεν χαρακτηρίστηκαν από τους διοργανωτές τους ως πιλοτικές, λειτούργησαν όμως έτσι, δύνανται να

συνεισφέρουν στην προσπάθεια της χώρας μας για εφαρμογή της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας ευρέως.

Μάλιστα, αξίζει να διερευνηθεί σχετικώς, εάν το ηλεκτρονικό σύστημα ΖΕΥΣ, το οποίο χρησιμοποιείται στις εκάστοτε ηλεκτρονικές εκλογικές διαδικασίες, που λαμβάνουν χώρα στην ελληνική επικράτεια, ανταποκρίνεται πλήρως στην αποστολή του, κρίνεται ως απόλυτα αξιόπιστο και ασφαλές και δυνάμενο να ανταποκριθεί σε εκλογικές αναμετρήσεις με αρκετά μεγάλο αριθμό ψηφοφόρων, όπως συμβαίνει στην περίπτωση ανάδειξης των μελών του ελληνικού Κοινοβουλίου και των αρχών της Τοπικής Αυτοδιοίκησης.

Επιπλέον από τις μεμονωμένες, αλλά χαρακτηριστικές περιπτώσεις εφαρμογής της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας στη χώρα μας, οι οποίες παρουσιάζονται αναλυτικά στο πλαίσιο της προκειμένης πραγματείας, είναι δυνατό να εξαχθούν σημαντικά συμπεράσματα, σχετικά με το πως αντιλαμβάνεται το εκλογικό σώμα τον εν λόγω τρόπο άσκησης του εκλογικού δικαιώματος, εάν είναι δυνατό να εξοικειωθεί με την εν λόγω μορφή διεξαγωγής των εκλογών, εάν και κατά πόσο αποδέχεται τον νέο αυτό τρόπο ψηφοφορίας και εάν και κατά πόσο είναι διατεθειμένο να ψηφίσει ηλεκτρονικά, όταν η ελληνική πολιτεία αποφασίσει να καθιερώσει την ηλεκτρονική ψηφοφορία ως τρόπο άσκησης του εκλογικού δικαιώματος των πολιτών στις εκάστοτε εκλογικές διαδικασίες και αναμετρήσεις καθώς επίσης και εάν καταγράφεται κλίμα έντονης επιφυλακτικότητας, καχυποψίας και δυσπιστίας έναντι του νέου εκλογικού θεσμού ή ακόμη και εάν η ηλεκτρονική ψηφοφορία απορρίπτεται εξ' αρχής ως μέθοδος ψήφισης από το σύνολο των εκλογέων.

Μάλιστα, ειδική αναφορά γίνεται στην παρουσίαση και ανάλυση των αντιδράσεων, που καταγράφονται στις εκάστοτε διεξαγόμενες ηλεκτρονικές ψηφοφορίες και στην αναζήτηση των αιτιών αυτών, εάν δηλαδή αυτές είναι δικαιολογημένες, στηρίζονται σε επιστημονικά δεδομένα, έχουν πολιτική χροιά, εξυπηρετούν μικροκομματικά συμφέροντα καθώς επίσης και στο εάν ο συνδικαλισμός παίζει καταλυτικό ρόλο στην εκδήλωση αυτών, από όπου είναι δυνατό να αντληθούν αξιόλογα συμπεράσματα αναφορικά με την προοπτική καθιέρωσης και εφαρμογής τη ψηφοφορίας με τη βοήθεια των μέσων της τεχνολογίας στην χώρας μας στο προσεχές μέλλον.

Το ταξίδι στον μαγικό κόσμο της έρευνας ξεκίνησε τον Ιανουάριο του 2016. Η παρούσα μελέτη με σύμμαχό της την απόφαση 519/2015 του Συμβουλίου της Επικρατείας περί της συνταγματικότητας του νόμου 4009/2011 για τα Ανώτατα

Εκπαιδευτικά Ιδρύματα, η οποία και δεν αποκλείει την εφαρμογή της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας στις εκάστοτε εκλογικές διαδικασίες και αναμετρήσεις ακόμη και για την ανάδειξη των μελών του ελληνικού Κοινοβουλίου ή και των αρχών της Τοπικής Αυτοδιοίκησης, σε συνδυασμό με την καταγραφή συγκεκριμένων και στοχευμένων προτάσεων για την ορθή και ασφαλή διεξαγωγή της ψηφοφορίας με ηλεκτρονικά μέσα, όταν αυτό αποφασιστεί από την οργανωμένη πολιτεία ως τρόπος άσκησης του εκλογικού δικαιώματος των πολιτών, δύναται να αποτελέσει ένα πολύτιμο εργαλείο στην προσπάθεια της πολιτείας να αντικαταστήσει την τυπική-παραδοσιακή ψηφοφορία με την ηλεκτρονική ψηφοφορία.

Πρώτο Κεφάλαιο

1.1. Η δημοκρατική αρχή ως βάση και θεμέλιο του πολιτεύματος και η σημασία της για την δημοκρατία και την ψηφοφορία

Σύμφωνα με την παράγραφο 1 του άρθρου 1 του Συντάγματος¹ του 1975 το πολίτευμα της Ελλάδος είναι η Προεδρευόμενη Κοινοβουλευτική Δημοκρατία. Σε μία πρώτη προσέγγιση της συγκεκριμένης μορφής του πολιτεύματος της χώρας μας θα πρέπει να σημειωθεί σχετικώς, ότι ο εν λόγω τύπος πολιτεύματος συνεπάγεται την κατά δημοκρατικό τρόπο οργάνωση και λειτουργία του ελληνικού κράτους με την παράλληλη ωστόσο πρόβλεψη και ενός προσώπου το οποίο κατέχει την θέση του αρχηγού του κράτους. Πρόκειται πιο συγκεκριμένα για τον Πρόεδρο της Δημοκρατίας, τον οποίο εκλέγει η Βουλή και ο οποίος με τη σειρά του δίνει την εντολή για τον σχηματισμό της Κυβέρνησης και πραγματοποιεί τον διορισμό του Πρωθυπουργού².

Το πολίτευμα της χώρας μας διέπεται από ορισμένες αρχές, οι οποίες είναι θεμελιώδεις για την λειτουργία του. Πρόκειται πιο συγκεκριμένα για την δημοκρατική αρχή, την αντιπροσωπευτική αρχή, την κοινοβουλευτική αρχή, την αρχή του κοινωνικού κράτους και του κράτους δικαίου, την αρχή της διάκρισης των λειτουργιών και την αρχή του πολυκομματισμού. Μεταξύ αυτών κεντροβαρή θέση κατέχει η δημοκρατική αρχή, ως προς την οποία θα πρέπει να λάβει χώρα ειδικότερη ανάλυση.

Η δημοκρατική αρχή, ως μία εκ των βασικότερων αρχών του πολιτεύματος καθιερώνεται στην παράγραφο 1 του άρθρου 1 του Συντάγματος στο οποίο προβλέπεται, ότι το πολίτευμα της χώρας μας είναι η Προεδρευόμενη Κοινοβουλευτική Δημοκρατία, ενώ στις παραγράφους 2 και 3 του άρθρου αυτού προβλέπονται οι ειδικότερες διαδικασίες πραγμάτωσής της. Η δημοκρατική αρχή συνδέεται λοιπόν άμεσα με το ίδιο το πολίτευμα, τα θεμελιωδέστερα στοιχεία του οποίου και αποδίδει, για τον λόγο αυτό προβλέπεται στο άρθρο 1 του Συντάγματος, στο οποίο προβλέπεται και το πολίτευμα της χώρας μας. Άλλωστε στο πλαίσιο ενός δημοκρατικού πολιτεύματος δεν θα ήταν και λογικά δεκτό κάθε αντίθετο ενδεχόμενο, δηλαδή η θέση της αρχής η οποία αναγάγει την λαϊκή κυριαρχία σε βασικό όρο και

¹Χρυσόγονος, Κ.. (2014). *Συνταγματικό Δίκαιο. ΙΙ. Ειδικό Μέρος*. Αθήνα – Θεσσαλονίκη: Σάκκουλας, σ.σ. 39-40

²Μανιτάκης, Α. (2004). *Ελληνικό Συνταγματικό Δίκαιο. Θεμελιώδεις Έννοιες. Γενικό Μέρος Ι*. Αθήνα – Θεσσαλονίκη: Σάκκουλας, σ.σ. 98-114

προϋπόθεση του δημοκρατικού πολιτεύματος σε οποιαδήποτε άλλη θέση πλην της ισχύουσας, κάτι άλλωστε που προκύπτει και από την ίδια την διατύπωση της παραγράφου 2 του ως άνω άρθρου, όπου ο συνταγματικός νομοθέτης θεωρεί την λαϊκή κυριαρχία ως το θεμέλιο του πολιτεύματος³.

Με στόχο λοιπόν την συνολική θεώρηση της προκείμενης θεματικής, κρίνεται απαραίτητη η αναφορά μας στις ειδικότερες εκείνες μορφές υπό τις οποίες εκδηλώνεται η δημοκρατική αρχή. Συγκεκριμένα, το Σύνταγμά μας διαπνέεται από την αρχή της ισότητας υπό τη μορφή της πολιτικής ισότητας⁴ κατά τρόπο ώστε ολόκληρο το δικαιοπολιτικό σύστημα του κράτους να πρέπει σε κάθε περίπτωση να γίνεται αντιληπτό και να εκλαμβάνεται υπό το πρίσμα της αρχής αυτής⁵. Η εν λόγω αρχή πηγάζει κατά τρόπο ευθύ από το άρθρο 1 του Συντάγματος, όπου ο συνταγματικός νομοθέτης προσφέρει σε όλους τους πολίτες της χώρας ισότιμα και χωρίς καμία περαιτέρω διάκριση τη δυνατότητα να διαμορφώνουν πολιτική βούληση. Η βασικότερη πτυχή της αρχής αυτής είναι, όταν κατά την διενέργεια των βουλευτικών εκλογών ή των εκλογών για την ανάδειξη των αρχών της Τοπικής Αυτοδιοίκησης μέσω των οποίων εκφράζεται η βούληση του λαού αναφορικά με τα άτομα, τα οποία επιθυμεί να τον εκπροσωπούν στο πλαίσιο της κρατικής εξουσίας, δεν υφίσταται καμία διάκριση όσον αφορά την ψήφο των πολιτών, η οποία είναι τυπικά και αριθμητικά ίση για όλους, ανεξάρτητα από το εάν πρόκειται επί παραδείγματι για άτομα διαφορετικού κοινωνικού, οικονομικού ή μορφωτικού επιπέδου⁶.

Θεμελιώδης επίσης για το πολίτευμα της χώρας μας έκφραση της δημοκρατικής αρχής είναι και η κατοχύρωση του πολιτικού πλουραλισμού, που είναι ουσιαστικά ταυτόσημος με το δημοκρατικό ιδεώδες της αναγνώρισης πολλαπλών πολιτικών ιδεών και ομάδων με ίσα δικαιώματα ύπαρξης και συμμετοχής στην εξουσία⁷.

Κατόπιν όλων των ανωτέρω, τα οποία αποτελούν στοιχεία που συνθέτουν την δημοκρατική αρχή, είναι δυνατό να συναχθεί ευχερώς το συμπέρασμα, πως η εν

³Χρυσόγονος, Κ. (2017). *Ατομικά και Κοινωνικά Δικαιώματα*. Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη, σ.σ. 119

⁴Παπαδοπούλου, Α. (2013). *Ενότητα 8η: Συνταγματική αρχή της ισότητας (γενικό μέρος)*. [online] Διαθέσιμο στη δ/ση <http://law-constitution.web.auth.gr/lina/files/Isotita-geniki-%CE%99FC.pdf>

⁵Μανιτάκης, Α. (1978). Η συνταγματική αρχή της ισότητας και η έννοια του γενικού συμφέροντος. *ΤοΣ*, 3(1978), σ.σ. 439-440

⁶Χρυσόγονος, Κ. (2017). *Ατομικά και Κοινωνικά Δικαιώματα*. Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη, σ.σ. 120

⁷ΤΟ ΒΗΜΑ (2008). *Το δέλεαρ του πλουραλισμού*. [online] Διαθέσιμο στη δ/ση <https://www.tovima.gr/2008/11/24/opinions/to-delear-toy-ployralismoy/>

λόγω αρχή κατέχει κεντροβαρή θέση τόσο σε σχέση με την ίδια την λειτουργία του δημοκρατικού πολιτεύματος όσο και σε σχέση με την διαδικασία της ψηφοφορίας, η οποία λαμβάνει χώρα στο πλαίσιο αυτού.

Πιο συγκεκριμένα η δημοκρατική αρχή, θέτοντας στο επίκεντρο του πολιτεύματος τον λαό, του οποίου η βούληση αποτελεί το θεμέλιο της δημοκρατίας, καθιστά σαφές, ότι ο λαϊκή κυριαρχία αποτελεί την ισχυρότερη εγγύηση του δημοκρατικού πολιτεύματος, αφού σε κάθε περίπτωση κατά την οποία υπάρχει λειτουργία δημοκρατικού πολιτεύματος, χωρίς να κατέχει η λαϊκή βούληση τον πρωταρχικό ρόλο, τότε τίθεται ευθέως ζήτημα δημοκρατίας⁸. Ακολούθως, υπό την έννοια αυτή η δημοκρατική αρχή παίζει καθοριστικό ρόλο και σε ό, τι αφορά την διαδικασία της ψηφοφορίας, που λαμβάνει χώρα στο πλαίσιο του δημοκρατικού πολιτεύματος, δεδομένου του γεγονότος πως το κρισιμότερο μέσο έκφρασης της γνώμης του λαού είναι η ψήφος του. Αυτή είναι το ισχυρότερο όπλο του λαού, προκειμένου να εκφράσει την άποψή του και να συμμετάσχει ενεργά στην άσκηση της κρατικής εξουσίας, επιδοκιμάζοντας, αποδοκιμάζοντας και εκλέγοντας. Επομένως, μέσω της ψηφοφορίας δίνεται εν τοις πράγμασι η δυνατότητα στον λαό να διαδραματίζει τον κεντροβαρή του ρόλο και κατ' αυτό τον τρόπο να αποτελεί επί της ουσίας τον θεμέλιο λίθο του πολιτεύματος σύμφωνα και με την ρητή συνταγματική επιταγή της παραγράφου 2 του άρθρου 1 του Συντάγματος⁹.

Η μεγάλη σημασία της δημοκρατικής αρχής για την δημοκρατία είναι δυνατό να καταστεί αντιληπτή και υπό το πρίσμα της ειδικότερης ως άνω αναφερθείσας έκφρασης της αρχής αυτής, ήτοι της πολιτικής ισότητας Άλλωστε, καθότι ο λαός αποτελεί τον πυλώνα του πολιτεύματος, χωρίς να γίνεται καμία περαιτέρω διάκριση μεταξύ των μελών της κοινωνίας, καθίσταται σαφές και αδιαμφισβήτητο το γεγονός, πως εάν δεν διασφαλίζεται η ουσιαστική ισότητα μεταξύ των πολιτών, ουδείς λόγος για δημοκρατία είναι δυνατό να λαμβάνει χώρα¹⁰.

Και ενώ όλα τα ανωτέρω αποδεικνύουν κατά τρόπο αδιαμφισβήτητο την σημασία της αρχής της πολιτικής ισότητας, ως έκφραση της δημοκρατικής αρχής για την δημοκρατία, ωστόσο η ισότητα υπό την τυπική του όρου έννοια, όπως αυτή

⁸Κασσιμάτης, Γ. (1980). *Συνταγματικό Δίκαιο II . Οι λειτουργίες του κράτους*. Αθήνα-Θεσσαλονίκη: Σάκουλας, σ.σ. 29-51

⁹Μανιτάκης, Α. (2015). *Η λαϊκή κυριαρχία ως λαϊκή εντολή και η διδασκαλία του*. [online] Διαθέσιμο στη δ/ση https://www.constitutionalism.gr/wp-content/uploads/2015/06/2015.Manitakis_vouli-Manessis-laiki-entoli.pdf

¹⁰Post, R. (2005). *Democracy and Equality. Law, Culture and the Humanities*, 1(2), pp. 142–153

πηγάξει ευθέως από το άρθρο 1 του Συντάγματος, θα πρέπει να σημειωθεί, ότι έχει μεγάλη σημασία και για την κρίσιμη για την λειτουργία του δημοκρατικού πολιτεύματος διαδικασία της ψηφοφορίας. Πράγματι καθίσταται σαφές το γεγονός, πως εάν δεν ίσχυε η αρχή της ισότητας της ψήφου, εάν δηλαδή ο κάθε πολίτης δεν είχε το δικαίωμα για μία και μόνη ψήφο και εάν η κάθε ψήφος δεν ήταν ισότιμη με όλες τις υπόλοιπες, τότε σε καμία περίπτωση δεν θα ήταν δυνατό να επιτυγχάνεται δια της ψηφοφορίας η λειτουργία του δημοκρατικού πολιτεύματος¹¹. Και αυτό καθώς δεν θα ήταν δυνατό να εκφράζεται η πραγματική λαϊκή βούληση, αλλά αντιθέτως το αποτέλεσμα της ψηφοφορίας θα αποτύπωνε την βούληση μίας συγκεκριμένης ομάδας ατόμων ή ορισμένων μόνο εκ των μελών του κοινωνικού συνόλου και επομένως δεν θα μπορούσε σε καμία περίπτωση να γίνει λόγος για βούληση του λαού και ακολούθως δεν θα μπορούσε να διασφαλιστεί η λαϊκή κυριαρχία¹².

Περαιτέρω, η δημοκρατική αρχή εμφανιζόμενη και υπό την μορφή του πολιτικού πλουραλισμού είναι καθοριστική για την λειτουργία του δημοκρατικού πολιτεύματος. Συγκεκριμένα, μέσω της ύπαρξης περισσότερων πολιτικών δυνάμεων και συνδυασμών καθίσταται σαφές το γεγονός, πως είναι δυνατό να εκφράζονται περισσότερες ομάδες πολιτών, καθώς σε κάθε άλλη περίπτωση είναι βέβαιο, πως μεγάλα τμήματα του πληθυσμού θα παρέμεναν χωρίς την δυνατότητα αντιπροσώπευσης¹³. Το γεγονός αυτό αποκτά ιδιαίτερο νόημα, κυρίως εάν συνδυαστεί με την αντιπροσωπευτική αρχή, η οποία ισχύει στο πλαίσιο του ισχύοντος στην χώρα μας δημοκρατικού πολιτεύματος, δυνάμει της οποίας, όπως συνάγεται εμμέσως και από το άρθρο 1 του Συντάγματος και συγκεκριμένα από τον χαρακτηρισμό της δημοκρατίας ως Κοινοβουλευτικής, ο λαός εκπροσωπείται από το Κοινοβούλιο με την εκάστοτε σύνθεση που αυτό διαθέτει. Έτσι, εάν το Κοινοβούλιο δεν αποτελούνταν από περισσότερες πολιτικές δυνάμεις, τότε μόνο μία ομάδα του λαού θα αντιπροσωπευόταν και έτσι δεν θα ήταν δυνατό να γίνει λόγος για λαϊκή

¹¹ Παπαδοπούλου, Λ. (χ.χ.). *Ενότητα 7η : Αρχές της ψήφου και της ψηφοφορίας – Το εκλογικό σύστημα – Η αρχή του πολυκομματισμού*. [online] Διαθέσιμο στη δ/ση <https://opencourses.auth.gr/modules/document/file.php/OCRS101/%CE%A0%CE%B1%CF%81%CE%BF%CF%85%CF%83%CE%B9%CE%AC%CF%83%CE%B5%CE%B9%CF%82%20%CE%9C%CE%B1%CE%B8%CE%AE%CE%BC%CE%B1%CF%84%CE%BF%CF%82/%CE%95%CE%9D%CE%9F%CE%A4%CE%97%CE%A4%CE%91%2007%CE%B7%20%28%CE%91%CE%A1%CE%A7%CE%95%CE%A3%20%CE%A8%CE%97%CE%A6%CE%9F%CE%A5%20-%20%CE%95%CE%9A%CE%9B%CE%9F%CE%93%CE%99%CE%9A%CE%9F%20%CE%A3%CE%A5%CE%A3%CE%A4%CE%97%CE%9C%CE%91%29.pdf>

¹² Βλάχος, Γ. (1995). *Η Δημοκρατική κοινωνία και ο πολίτης*. Αθήνα: Παπαζήσης, σ.σ. 24-96

¹³ Hague, R. & Harrop, M. (2011). *Συγκριτική πολιτική και διακυβέρνηση* (Γ. Χρηστίδης, μτφρ.). Αθήνα: Κριτική, σ.σ. 57-139

κυριαρχία¹⁴. Επιπλέον και αναφορικά με την ψηφοφορία, η σημασία του πολιτικού πλουραλισμού είναι καθοριστική, αφού χωρίς την ύπαρξή του και στην περίπτωση μίας και μόνης πολιτικής δύναμης δεν θα είχε κανένα νόημα η διεξαγωγή οποιασδήποτε μορφής ψηφοφορίας¹⁵.

Ακόμη, η αναγωγή στην μεγάλη σημασία της δημοκρατικής αρχής υπό τις περισσότερες μορφές υπό τις οποίες αυτή εμφανίζεται για την δημοκρατία και την στο πλαίσιο αυτής διεξαγόμενη ψηφοφορία, δεν θα ήταν δυνατό να ολοκληρωθεί χωρίς την ειδική μνεία στην προστασία της μειοψηφίας και των δικαιωμάτων της. Πράγματι στην απόλυτη ανάγκη εκπροσώπησης όλων των ομάδων του λαού προκειμένου να γίνεται λόγος για την θεμελιώδη για την δημοκρατία λαϊκή κυριαρχία και έκφραση της λαϊκής βούλησης δεν θα ήταν δυνατό να μην διατυπώνεται ως άμεσο και αναγκαίο ζητούμενο η ανάγκη της προστασίας του δικαιώματος και των μειοψηφούντων αναφορικά με την έκφραση των απόψεων και των αντιλήψεών τους, αλλά και σχετικά με το αδιαμφισβήτητο δικαίωμα για την αντιπροσώπευσή τους. Η μειοψηφία των πολιτών αποτελεί και αυτή ένα σημαντικό τμήμα του λαού, η οποία σε κάθε περίπτωση εντάσσεται στην έννοια της λαϊκής κυριαρχίας και συμβάλλει στην διαμόρφωση της λαϊκής βούλησης¹⁶. Ακολούθως, η προστασία των δικαιωμάτων της μειοψηφίας είναι μείζονος σημασίας και κατά την διαδικασία της ψηφοφορίας που λαμβάνει χώρα στο πλαίσιο της δημοκρατίας, δεδομένου ότι μόνο με τον τρόπο αυτό καθίσταται εφικτή η διασφάλιση της πραγματικής έκφρασης και διάγνωσης της λαϊκής βούλησης, την οποία συναποτελούν και συνδιαμορφώνουν οι απόψεις των πλειοψηφούντων και μειοψηφούντων τμημάτων του λαού¹⁷.

¹⁴Βενιζέλος, Ε. (2017). Από την αντιπροσωπευτική στην ψηφιακή δημοκρατία. Η δημοκρατία ως πεδίο της Νέας Πολιτικής. *Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης*, 22(1), σ.σ. 30-52

¹⁵Evans, M. (2010). Electoral Reform and Political Pluralism in Local Government. *Party Politics*, 16(3), pp. 394–413

¹⁶Clark, S. (1998). A Populist Critique of Direct Democracy. *Harvard Law Review*, 112 (2), pp. 434-482

¹⁷Kolodny, N. (2014). Rule Over None I: What Justifies Democracy. *Philosophy and Public Affairs*, 42(3), pp. 195–229

1.2. Η άσκηση του εκλογικού δικαιώματος από την αρχαιότητα έως σήμερα και η σημασία της για την δημοκρατία

Είναι γεγονός, πως εάν επιχειρήσει κανείς να αναζητήσει τον τρόπο με τον οποίο ελάμβανε χώρα η άσκηση του εκλογικού δικαιώματος από την αρχαιότητα έως σήμερα, θα έρθει αντιμέτωπος με μία σειρά από σημαντικές μεταβολές, οι οποίες πραγματώθηκαν στο πέρασμα των ετών. Και αυτό είναι εύκολο να καταστεί αντιληπτό, καθώς η άσκηση του εκλογικού δικαιώματος σε καμία περίπτωση δεν δύναται να ιδωθεί παντελώς αυτόνομα και ανεξάρτητα από την ίδια την λειτουργία του κράτους και την εκάστοτε κρατούσα κοινωνικοπολιτική συγκυρία. Άλλωστε, ο τρόπος με τον οποίο οι πολίτες αντιλαμβάνονται τις έννοιες της πολιτικής, του πολιτικού συστήματος και της σημασίας της συμμετοχής στα κοινά ποικίλει και επομένως καθίσταται αναπόφευκτο να διαφοροποιούνται και να αναδιαμορφώνονται αναλόγως οι δυνατότητες και οι τρόποι άσκησης του εκλογικού δικαιώματος¹⁸.

Αρχικά και πριν την οποιαδήποτε περαιτέρω αναγωγή στα ειδικότερα μέσα τα οποία χρησιμοποιούσαν οι εκλογείς στο παρελθόν, προκειμένου να εκφράσουν την βούλησή τους, αξίζει να σημειωθεί σχετικώς, πως η λέξη ψήφος αποτυπώνει εννοιολογικά την μικρή σε μέγεθος πέτρα, η οποία έχει λειανθεί και παραπέμπει ευθέως στους αρχαίους Έλληνες δικαστές, οι οποίοι χρησιμοποιούσαν αυτή την μέθοδο των λειασμένων μικρών πετρών, προκειμένου να εκδηλώσουν την κρίση τους¹⁹.

Σε συνέχεια των ανωτέρω θα πρέπει να λεχθεί σχετικώς, πως στην Αθήνα κατά την αρχαιότητα η ψηφοφορία ελάμβανε χώρα στην Εκκλησία του Δήμου δια βοής ή δι' ανάτασης της χειρός με τους Αθηναίους μόνο άνδρες να έχουν δικαίωμα ψήφου, εφαρμοζόταν δηλαδή η άμεση δημοκρατία, όπου οι αποφάσεις, νομοθετικές και εκτελεστικές λαμβάνονταν απευθείας από τον λαό, χωρίς να τίθεται ζήτημα αντιπροσώπευσης. Μόνο στην Σπάρτη και σε ορισμένες περιπτώσεις πραγματοποιούνταν μυστική ψηφοφορία, ενώ το σύνθημα και σε αυτή την περίπτωση ήταν η ψηφοφορία δια βοής και δι' ανατάσεως της χειρός, όπως και στην Αθήνα²⁰.

¹⁸Ratcliffe, D. (2013). The Right to Vote and the Rise of Democracy, 1787–1828. *Journal of the Early Republic*, 33 (2013), pp. 219-254

¹⁹Σκουμπουρδή, Α. (2004). *Αθήνα μία πόλη μαγική*. Αθήνα: Σιδέρης, σ.σ. 169-287

²⁰Λαμπίρης, Γ. (2015). *Πώς ψηφίζουμε από την αρχαιότητα μέχρι και σήμερα*. [online] Διαθέσιμο στη δ/νση <https://www.newsbeast.gr/weekend/arthro/780859/pos-psifizoume-apo-tin-arhaiotita-mehri-kai-simera>

Πριν την Ελληνική Επανάσταση οι πολίτες ασκούσαν το εκλογικό τους δικαίωμα κατά τρόπο φανερό, καθώς η ψήφος δινόταν δια του στόματος των εκλογέων στο πλαίσιο των μικρών κοινοτήτων, που αναπτύσσονταν κατά τόπους, οι οποίες ονομάζονταν δημογεροντίες, ενώ εν συνεχεία κατά το έτος 1834 οι Βαυαροί ανέδειξαν το ψηφοδέλτιο ως τρόπο έκφρασης της βούλησης των ψηφοφόρων. Επρόκειτο για ένα ψηφοδέλτιο κενό, επί του οποίου ο εκάστοτε ψηφοφόρος σημείωνε τον πολιτικό ή τον πολιτικό συνδυασμό της επιλογής του²¹.

Δεδομένου όμως του γεγονότος ότι κατά την εν λόγω χρονική περίοδο υπήρχαν στην χώρα υψηλά ποσοστά αναλφάβητων και ως εκ τούτου υπήρχε έντονο το φαινόμενο της χειραγώγησης των ψηφοφόρων κατά την αναγραφή του υποψηφίου ή του συνδυασμού στο λευκό ψηφοδέλτιο, επιλέχθηκε η μέθοδος της ψηφοφορίας με την χρήση του σφαιριδίου, δηλαδή μίας μάζας από κράμα μετάλλου, το οποίο έρριπτε ο ψηφοφόρος σε μία κάλπη, εκφέροντας έτσι την θετική ή αρνητική του άποψη για τον υποψήφιο ή τον συνδυασμό της επιλογής του, κατά τρόπο ώστε να τηρείται η μυστικότητα της όλης διαδικασίας²².

Περαιτέρω, κατά το έτος 1864 οπότε και ψηφίστηκε νέο Σύνταγμα και κατά το έτος 1877 με την ψήφιση του εκλογικού νόμου ΧΜΗ' αναφορικά με την άσκηση του εκλογικού δικαιώματος σημειώθηκαν αλλαγές μόνο σε ό, τι αφορά τις ημέρες διενέργειας των εκλογών, όπου το Σύνταγμα του 1864 προέβλεπε τέσσερις ημέρες εκλογών, οι οποίες θεωρούνταν όλες μη εργάσιμες και εκ των οποίων η μία ήταν Κυριακή και ο εκλογικός νόμος του 1877 καθιέρωσε την μία ημέρα ψηφοφορίας, όπως άλλωστε ισχύει και σήμερα²³.

Τέλος, θα πρέπει να λεχθεί εν προκειμένω, πως στις εκλογές που έλαβαν χώρα κατά το έτος 1914 κατ' εφαρμογή του Συντάγματος του 1911 εισήχθησαν και πάλι τα ψηφοδέλτια ως μέσα άσκησης του εκλογικού δικαιώματος των ψηφοφόρων. Άλλωστε η επιλογή των ψηφοδελτίων αποτελεί μία πάγια έως και σήμερα επιλογή διενέργειας της ψηφοφορίας από το ελληνικό κράτος²⁴.

²¹Παπαρρηγόπουλος, Κ. (1932). *Ιστορία του ελληνικού έθνους : από των αρχαιότατων χρόνων μέχρι του 1930*. Αθήνα: Ελευθερουδάκη, σ.σ. 88-195

²²Boegehold, A. (n.d.). *Toward a study of Athenian voting procedure*. [online] Διαθέσιμο στη δ/νση <https://www.ascsa.edu.gr/uploads/media/hesperia/147360.pdf>

²³Δημοκρατία & Εκπαίδευση. (χ.χ.). *Το δικαίωμα της ψήφου: Από τα σφαιρίδια και τα ψηφοδέλτια στην ηλεκτρονική ψηφοφορία*. [online] Διαθέσιμο στη δ/νση http://foundation.parliament.gr/VoulhFoundation/VoulhFoundationPortal/images/site_content/voulhFoundation/file/Ekpaideytika%20New/Koinotites/0_5koinotites.pdf

²⁴Διαμαντόπουλος, Θ. (2001). *Εκλογικά συστήματα. Ανάδειξη κοινοβουλίων και προέδρων δημοκρατίας. Θεωρία και πρακτικές εφαρμογές: Συγκριτική προσέγγιση*. Αθήνα: Πατάκης, σ.σ. 15-102

Κατόπιν της αναγωγής στην ιστορική διαδρομή της άσκησης του εκλογικού δικαιώματος από την αρχαιότητα έως σήμερα, λόγος θα πρέπει να γίνει στο σημείο αυτό της παρούσης και αναφορικά με την σημασία που έχει η άσκηση του εν λόγω δικαιώματος για την ίδια την δημοκρατία.

Όπως ανωτέρω ελέχθη στο πλαίσιο της λειτουργίας του δημοκρατικού πολιτεύματος η βούληση των πολιτών, του λαού δηλαδή της χώρας αποτελεί πυρήνα και βασικό θεμέλιο της ίδιας της δημοκρατίας. Αυτός είναι άλλωστε και ο λόγος για τον οποίο, ήδη από το πρώτο άρθρο του Συντάγματος η βούληση των πολιτών ανάγεται σε βασικό πυλώνα της δημοκρατίας.²⁵ ²⁶Ακολούθως και καθότι το βασικότερο μέσο το οποίο παρέχεται στους πολίτες, ώστε να εκφράσουν τη βούλησή τους είναι η ψήφος, είναι πρόδηλη η μεγάλη σημασία της άσκησης του εκλογικού δικαιώματος εκ μέρους τους για την δημοκρατία και υπό την ειδικότερη πτυχή της συμμετοχικότητας των πολιτών στα κοινά, όπως απαιτεί η δημοκρατία.

Και ενώ η ως άνω αναφορά αποτελεί μία γενικότερη παραδοχή, η οποία άπτεται της φιλοσοφίας του δημοκρατικού πολιτεύματος, ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει και η ειδικότερη αναγωγή στους περισσότερους τομείς, όπου η διαδικασία της ψηφοφορίας ενισχύει και υποβοηθά το δημοκρατικό πολίτευμα. Αρχικά, η άσκηση του εκλογικού δικαιώματος συμβάλλει στην πραγμάτωση της αντιπροσωπευτικής αρχής, καθώς οι πολίτες με την ψήφο τους συμμετέχουν στην άσκηση της νομοθετικής και εκτελεστικής εξουσίας μέσω των αντιπροσώπων τους. Δεν θα ήταν λοιπόν δυνατό να λειτουργήσει το δημοκρατικά οργανωμένο κράτος, το οποίο διέπεται και οφείλει να αναπτύσσει την εκτελεστική και νομοθετική δράση του υπό την συγκεκριμένη αρχή, κυρίως όμως δεν θα ήταν δυνατό να λειτουργήσει με θεμέλιο λίθο την λαϊκή βούληση, εάν οι πολίτες δεν ασκούσαν το εκλογικό τους δικαίωμα, επιλέγοντας οι ίδιοι τους αντιπροσώπους τους²⁷.

Επιπλέον, η άσκηση του εκλογικού δικαιώματος είναι κατά τρόπο άμεσο και σαφή συνδεδεμένη και με μία ακόμη θεμελιώδη αρχή του δημοκρατικού πολιτεύματος. Πιο συγκεκριμένα, οι πολίτες ασκώντας το εκλογικό τους δικαίωμα πραγματώνουν την κοινοβουλευτική αρχή, δεδομένου ότι με την ψήφο τους καθορίζουν την σύνθεση του Κοινοβουλίου, το οποίο επιτελεί κρισιμότητα ρόλο στην

²⁵ Δημητράκου, Α. (2011). *Σύστημα Συνταγματικού Δικαίου*. Αθήνα-Θεσσαλονίκη: Σάκκουλας, σ.σ. 88-197

²⁶ Μάνεσης, Α. (2007). *Συνταγματική θεωρία και πράξη*. Αθήνα: Σάκκουλας, σ.σ. 52-79

²⁷ Βενιζέλος, Ε. (2017). Από την αντιπροσωπευτική στην ψηφιακή δημοκρατία. Η δημοκρατία ως πεδίο της Νέας Πολιτικής. *Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης*, 22(2003), σ.σ. 30-52

λειτουργία του κράτους και της δημοκρατίας²⁸. Ιδίως δε εάν λάβει κανείς υπόψη του το γεγονός, πως σύμφωνα με την παρ. 2 του άρθρου 37 του Συντάγματος ο Πρωθυπουργός της χώρας είναι ο αρχηγός του κόμματος με τις περισσότερες έδρες στην Βουλή, είναι δυνατό να καταστεί πρόδηλο, πως η ψήφος των πολιτών είναι μείζονος σημασίας για την δημοκρατία²⁹.

²⁸Καμτσίδου, Ι. (2011). *Το κοινοβουλευτικό σύστημα. Δημοκρατική αρχή και κυβερνητική ευθύνη*. Αθήνα: Σαββάλας, σ.σ. 15-39

²⁹Κορωναίου, Α., κ.α. (2018). *Σύγχρονος κόσμος. Πολίτης και δημοκρατία*. Αθήνα: ΥΠΕΘ, σ.σ. 20

1.3. Η διαδικασία της τυπικής-παραδοσιακής ψηφοφορίας

Η εφαρμοζόμενη σήμερα διαδικασία της τυπικής-παραδοσιακής ψηφοφορίας για την εκλογή των βουλευτών διέπεται από τις διατάξεις του Π.Δ. 26/2012 (Φ.Ε.Κ. τ. Α' 57/15.03.2012), που φέρει τον τίτλο «Κωδικοποίηση σε ενιαίο κείμενο των διατάξεων της Νομοθεσίας για την Εκλογή Βουλευτών». Στις 13 Ιανουαρίου του έτους 2020 κατατέθηκε προς ψήφιση στην ελληνική Βουλή σχέδιο νόμου, που αφορούσε τον νέο εκλογικό νόμο για την ανάδειξη των βουλευτών, του οποίου η ψήφιση έλαβε χώρα από την Ολομέλεια της Βουλής στις 24 Ιανουαρίου του ίδιου έτους³⁰. Συγκεκριμένα, ψηφίστηκε ο ν. 4654/2020 (Φ.Ε.Κ. τ. Α' 15/29-1-2020), ο οποίος προβλέπει την εφαρμογή του συστήματος της ενισχυμένης αναλογικής στις μεθεπόμενες βουλευτικές εκλογές, καθόσον δεν κατέστη δυνατή η συγκέντρωση των διακοσίων ψήφων, που ήταν αναγκαίες για την εφαρμογή του εν λόγω εκλογικού συστήματος στις αμέσως επόμενες εκλογές, οι οποίες ως εκ τούτου όταν προκηρυχθούν, θα διεξαχθούν με το σύστημα της απλής αναλογικής³¹. Οι εκλογές για την ανάδειξη των αρχών της Τοπικής Αυτοδιοίκησης λαμβάνουν χώρα επί τη βάσει όλων όσων προβλέπονται στους νόμους 3852/2010 (Φ.Ε.Κ. τ. Α' 87/7-6-2010) και 4555/2018 (Φ.Ε.Κ. τ. Α' 133/19-7-2018), επί των οποίων επήλθαν σημαντικότερες αλλαγές με τον λίαν προσφάτως ψηφισθέντα νόμο 4804/2021 (Φ.Ε.Κ. τ. Α' 90/5-6-2021)³².

Συγκεκριμένα, η εκλογική διαδικασία και στις δύο περιπτώσεις περιλαμβάνει τέσσερα στάδια³³. Το πρώτο στάδιο περιλαμβάνει την παραλαβή από τον δικαστικό αντιπρόσωπο του εκλογικού υλικού από τον Δήμο ή την Τοπική Κοινότητα του εκάστοτε εκλογικού τμήματος.

Το δεύτερο στάδιο περιλαμβάνει την προσέλευση του ψηφοφόρου στο εκλογικό τμήμα, την επίδειξη της αστυνομικής του ταυτότητας ή της σχετικής προσωρινής βεβαίωσης της αρμόδιας αρχής ή του διαβατηρίου του ή της άδειας

³⁰Υπουργείο Εσωτερικών (2021). *Κατατέθηκε στη Βουλή το σχέδιο για τον εκλογικό νόμο* [online] Διαθέσιμο στη δ/νση <https://www.ypes.gr/katatethike-sti-voyli-o-eklogikos-nomos/>

³¹Οδηγός του πολίτη (2020). *Ν. 4654/2020. Αλλαγές στον εκλογικό νόμο*. [online] Διαθέσιμο στη δ/νση <http://www.odigostoupoliti.eu/nomos-4654-2020-allages-ston-eklogiko-nomo/>

³²Ε-νομοθεσία.gr Τράπεζα πληροφοριών νομοθεσίας (2021). *Δημοσιεύτηκε στο ΦΕΚ ο νέος εκλογικός νόμος 4804 για την Αυτοδιοίκηση-Καταργείται η απλή αναλογική*. [online] Διαθέσιμο στη δ/νση <https://www.e-nomothesia.gr/law-news/demosieutheke-sto-phkek-neos-eklogikos-nomos-stin-aytodioikisi.html>

³³Υπουργείο Εσωτερικών (2019). *Εγκύκλιος: Πληροφορίες και οδηγίες για την διενέργεια των γενικών βουλευτικών εκλογών της 7^{ης} Ιουλίου 2019*. <https://www.ypes.gr/egkyklios-plirofories-kai-odigies-gia-ti-dienergeia-ton-genikon-voyleytikon-eklogon-tis-7is-ioulioy-2019/>

οδήγησης ή του ατομικού βιβλιαρίου υγείας όλων των ασφαλιστικών ταμείων στον δικαστικό αντιπρόσωπο καθώς επίσης και τον εφοδιασμό του με το σύνολο των ψηφοδελτίων των υποψήφιων συνδυασμών και τον σφραγισμένο με την σφραγίδα της εφορευτικής επιτροπής φάκελο εντός του οποίου θα τοποθετήσει το ψηφοδέλτιο.

Το τρίτο στάδιο είναι αυτό το οποίο συνιστά και τον πυρήνα της εκλογικής διαδικασίας. Πρόκειται ειδικότερα για την στιγμή που ο ψηφοφόρος αποσύρεται στο παραβάν, προκειμένου να επιλέξει τον συνδυασμό ή/και τον υποψήφιο που επιθυμεί, ενώ εν συνεχεία ολοκληρώνει την επιλογή του με την ρίψη στην κάλπη του φακέλου εντός του οποίου βρίσκεται το σταυροδοτημένο ή μη ψηφοδέλτιο της επιλογής του.

Το τέταρτο στάδιο αφορά την πτυχή της καταμέτρησης των ψηφοδελτίων από τον δικαστικό αντιπρόσωπο και την εφορευτική επιτροπή, της εξαγωγής του εκλογικού αποτελέσματος και της κοινοποίησής του στους αρμόδιους φορείς καθώς επίσης και της παράδοσης του εκλογικού υλικού. Κατά το στάδιο αυτό οι φάκελοι εξάγονται από την κάλπη και εφόσον ο αριθμός τους συμπίπτει με τους ψηφίσαντες σύμφωνα με το βιβλίο πρωτοκόλλου ψηφοφορίας, διαγιγνώσκονται τα τυχόν άκυρα και λευκά περιεχόμενα σε αυτούς ψηφοδέλτια και καταμετρώνται τα υπόλοιπα. Κατόπιν ακολουθεί η καταγραφή των αποτελεσμάτων στα εκλογικά βιβλία καθώς επίσης και η σύνταξη των πρακτικών των εκλογών. Τέλος, η διαδικασία των εκλογών ολοκληρώνεται με την προσέλευση του δικαστικού αντιπροσώπου στο Δημαρχείο και την Περιφερειακή Ενότητα, όπου υπάγεται το εκλογικό του τμήμα, προκειμένου να παραδώσει τα εκλογικά αποτελέσματα, τα πρακτικά των εκλογών και την σφραγίδα της εφορευτικής επιτροπής καθώς επίσης και με την προσέλευση του δικαστικού αντιπροσώπου στο δικαστικό μέγαρο και την παράδοση των πρακτικών, του εκλογικού σάκου και όλου του υπόλοιπου εκλογικού υλικού στο αρμόδιο συνεργείο.

1.4. Η άσκηση του εκλογικού δικαιώματος των εκτός Επικρατείας Ελλήνων εκλογέων στον τόπο κατοικίας τους στο εξωτερικό

Το ζήτημα της παροχής της δυνατότητας στους εκτός Επικρατείας Έλληνες εκλογείς να ασκήσουν το εκλογικό τους δικαίωμα στον τόπο της κατοικίας τους στο εξωτερικό απασχόλησε διαχρονικά τις πολιτικές δυνάμεις του τόπου μας και αποτέλεσε πεδίο έντονων πολιτικών αντιπαραθέσεων, μικροκομματικών συμφερόντων και πολιτικών σκοπιμοτήτων. Μάλιστα, θα μπορούσε να λεχθεί σχετικώς, πως βασικός ανασταλτικός παράγοντας ρύθμισης του εν λόγω θέματος τόσο από τον συνταγματικό, όσο και τον κοινό εκλογικό νομοθέτη αποτέλεσαν τα πολιτικά κόμματα της χώρας και η εναλλαγή τους στην εξουσία, καθώς αυτά λειτουργούσαν κάθε φορά επί τη βάσει των συμφερόντων τους και των ψηφοφόρων τους.

Με το Ψήφισμα της 6^{ης} Απριλίου 2001 της Ζ' Αναθεωρητικής Βουλής των Ελλήνων προστέθηκε η παρ. 4 στο άρθρο 51 του Συντάγματος του 1975, ενώ με το Ψήφισμα της 25^{ης} Νοεμβρίου 2019 της Θ' Αναθεωρητικής Βουλής των Ελλήνων προστέθηκε η παρ. 4 στο άρθρο 54 του Σ.

Η κατά το άρθρο 51 παρ. 4 του Σ. άσκηση του εκλογικού δικαιώματος των εκτός Επικρατείας Ελλήνων εκλογέων στον τόπο της κατοικίας τους στο εξωτερικό μπορεί να λάβει χώρα με επιστολική ψήφο ή δια αλληλογραφίας ψήφο, με ψηφοφορία στα διάφορα εκλογικά τμήματα ελληνικής Πρεσβείας ή Προξενείου, με ψήφο δια αντιπροσώπου και με ηλεκτρονική ψηφοφορία στο μέτρο, που δεν απαιτεί η καθιέρωση και εφαρμογή της συνταγματική αναθεώρηση³⁴.

Αναφορικά με τα κυριότερα σημεία του άρθρου 51 παρ. 4, θα μπορούσε να λεχθεί σχετικώς, πως αυτά εντοπίζονται στην ανανέωση της Συνταγματικής εξουσιοδότησης προς τον κοινό εκλογικό νομοθέτη σχετικά με την διευκόλυνση της άσκησης του δικαιώματος της ψήφου στους εκτός Επικρατείας Έλληνες εκλογείς, στην διευκρίνιση ότι η παρ. 4 του άρθρου παρέχει την ευχέρεια στον κοινό εκλογικό νομοθέτη να προβεί στην ρύθμιση σχετικά με την επιβολή περιορισμών και στην διευκρίνιση ότι η αρχή της ταυτόχρονης διεξαγωγής των εκλογών στην Επικράτεια δεν θίγεται από την άσκηση του εκλογικού τους δικαιώματος με επιστολική ψήφο ή

³⁴Τσιλιώτης, Χ. (2021). *Το νέο άρθρο 54 παρ. 4 εδ. α' Σ. Ενστάσεις αντισυνταγματικότητας σε μία ρύθμιση που επιτρέπει περιορισμούς στην εκτός Επικρατείας άσκηση του εκλογικού δικαιώματος. Το Σύνταγμα*, 1(2021), σ.σ. 121-191

οποιοδήποτε άλλο πρόσφορο μέσο, εφόσον η καταμέτρηση και η ανακοίνωση των αποτελεσμάτων διενεργείται όποτε αυτό γίνεται και σε ολόκληρη την Επικράτεια³⁵. Η εισαγωγή της ρήτρας της πλειοψηφίας των 2/3 του όλου αριθμού των βουλευτών με το Ψήφισμα της 6^{ης} Απριλίου 2001 της Ζ' Αναθεωρητικής Βουλής των Ελλήνων, η ψήφιση της οποίας ενείχε υστεροβουλία και εξυπηρετούσε πολιτικές σκοπιμότητες, όπου κατέστησε την ψήφιση του εκτελεστικού νόμου ακόμη δυσκολότερη, καταδεικνύει την ατολμία του κοινού εκλογικού νομοθέτη και όχι του συνταγματικού νομοθέτη να προβεί σε θεσμοθέτηση ρύθμισης παρόμοιας με το άρθρο 54 παρ. 4 του Συντάγματος.

Η προσθήκη της παρ. 4 εδ. α στο άρθρο 54, αποτέλεσμα συμβιβασμού της διακομματικής Επιτροπής του Υπουργείου Εσωτερικών, ώστε να ικανοποιηθούν οι αντιτιθέμενες πολιτικές φωνές εντός ελληνικού Κοινοβουλίου, αν και εμπίπτει στην ύλη του άρθρου 51, έγινε προκειμένου να παράσχει νομιμοποίηση στον εκτελεστικό νόμο, που προβλεπόταν στο άρθρο 51. Μάλιστα, η εν λόγω αδόκιμη προσθήκη δημιούργησε μία σειρά προβλημάτων νομιμότητας σύμφωνα με το άρθρο 110 παρ. 2-4 του Σ. Η παρ. 4 του εν λόγω άρθρου αφορά στην δυνατότητα επιβολής περιορισμών στην άσκηση του δικαιώματος της ψήφου από τους εκτός Επικρατείας Έλληνες εκλογείς στον τόπο της κατοικίας τους στο εξωτερικό, τη δυνατότητα στελέχωσης του ψηφοδελτίου Επικρατείας των κομμάτων και από τον Ελληνισμό της διασποράς, την δυνατότητα προσμέτρησης των ψήφων των απόδημων Ελλήνων σε επίπεδο Επικρατείας και την δυνατότητα να ορίζονται μία ή περισσότερες περιφέρειες απόδημου Ελληνισμού. Η εν λόγω παράγραφος, όπως θα μπορούσε να αντιληφθεί και να κατανοήσει κανείς, η οποία παραπέμπει στην παρ. 4 του άρθρου 51 αφορά ουσιαστικά στην διευκόλυνση άσκησης του ενεργητικού εκλογικού δικαιώματος των Ελλήνων πολιτών στον τόπο της κατοικίας τους στο εξωτερικό³⁶.

Οι περιορισμοί που θέτει ο κοινός εκλογικός νομοθέτης με την παρ. 4 του άρθρου 54 του Σ με τον εκτελεστικό του άρθρου 51 παρ. 4 εδ. β του Σ. νόμο όσον αφορά την άσκηση του εκλογικού δικαιώματος των εκτός Επικρατείας Ελλήνων εκλογέων τον τόπο της κατοικίας τους στο εξωτερικό, ήτοι τον πραγματικό δεσμό

³⁵Τσιλιώτης, Χ. (2021). *Το νέο άρθρο 54 παρ. 4 εδ. α' Σ. Ενστάσεις αντισυνταγματικότητας σε μία ρύθμιση που επιτρέπει περιορισμούς στην εκτός Επικρατείας άσκηση του εκλογικού δικαιώματος. Το Σύνταγμα*, 1(2021), σ.σ. 121-191

³⁶Τσιλιώτης, Χ. (2021). *Το νέο άρθρο 54 παρ. 4 εδ. α' Σ. Ενστάσεις αντισυνταγματικότητας σε μία ρύθμιση που επιτρέπει περιορισμούς στην εκτός Επικρατείας άσκηση του εκλογικού δικαιώματος. Το Σύνταγμα*, 1(2021), σ.σ. 121-191

τους με την Χώρα, την αυτοπρόσωπη παρουσία τους σε εκλογικά τμήματα, τον χρόνο απουσίας τους από την Χώρα και την παρουσία τους στην Χώρα για ορισμένο χρόνο στο παρελθόν, οι οποίες δεν είναι απαραίτητο να συντρέχουν σωρευτικά, θα μπορούσαν να θεωρηθούν μη επιβεβλημένοι και άκρως προβληματικοί, καθώς αφενός μεν η αυτοπρόσωπη παρουσία των εκλογέων σε εκλογικά τμήματα αποκλείει την επιστολική ή ηλεκτρονική ψηφοφορία, ως εκ τούτου δύναται να θεωρηθεί ως οπισθοδρόμηση σε σχέση με την διευκόλυνση του δικαιώματος της ψήφου των αποδήμων Ελλήνων στον τόπο της κατοικίας τους, αφετέρου δε ο όρος πραγματικός δεσμός με την Χώρα, δημιουργεί πλήθος ερμηνευτικών προβλημάτων, ενώ η πρόβλεψη σχετικά με τον χρόνο απουσίας τους από την Χώρα ή την παρουσία τους στην Χώρα για ορισμένο χρόνο στο παρελθόν δύναται να αποκλείσει Έλληνες 2^{ης}, 3^{ης} και 4^{ης} γενιάς³⁷. Αναφορικά με τους δύο τελευταίους περιορισμούς θα μπορούσε να σημειωθεί σχετικά, ότι αυτοί τέθηκαν, προκειμένου να συγκεραστούν οι αντιτιθέμενες πολιτικές φωνές εντός του ελληνικού Κοινοβουλίου, όπου άλλες τάσσονταν υπέρ της διευκόλυνσης της άσκησης του εκλογικού δικαιώματος των εκλογέων, που βρίσκονται εκτός της Ελληνικής επικράτειας στον τόπο της κατοικίας τους στο εξωτερικό και σε εκείνες που δεν έδειχναν να επιθυμούν σε καμία περίπτωση την διευκόλυνση αυτή, παρά την ρητή πρόβλεψη του άρθρου 108 του Σ., το οποίο προβάλλει την υποχρέωση της πολιτείας για την διατήρηση των δεσμών του κράτους με τον απόδημο Ελληνισμό.

Η προοπτική αξιοποίησης της συνταγματικής πρόβλεψης για την παροχή της δυνατότητας ψήφου στους απόδημους Έλληνες δεν τυγχάνει ενιαίας αντιμετώπισης από το σύνολο των πολιτών. Και αυτό καθώς αφενός μεν μία μερίδα πολιτών υποστηρίζει, πως μόνο με την προσμέτρηση και των ψήφων των πολιτών που διαμένουν στο εξωτερικό δύναται να υπάρξει αποτύπωση της εν τοις πράγμασι λαϊκής βούλησης, ενώ έχει διατυπωθεί και η αντίθετη άποψη, η οποία εδράζεται στην πεποίθηση, πως τα άτομα που ζουν εκτός της χώρας δεν είναι σε θέση να σχηματίζουν ορθή κρίση αναφορικά με το ποιοι θα πρέπει να είναι οι εκπρόσωποι του λαού στο ελληνικό Κοινοβούλιο, καθώς επίσης και ότι οι πολίτες που ζουν στο

³⁷Τσιλιώτης, Χ. (2021). *Το νέο άρθρο 54 παρ. 4 εδ. α' Σ. Ενστάσεις αντισυνταγματικότητας σε μία ρύθμιση που επιτρέπει περιορισμούς στην εκτός Επικρατείας άσκηση του εκλογικού δικαιώματος. Το Σύνταγμα*, 1(2021), σ.σ. 121-191

εξωτερικό δεν θα πρέπει σε καμία περίπτωση να αποφασίζουν για όσα λαμβάνουν χώρα εντός της ελληνικής Επικράτειας.³⁸

Μάλιστα, οι περισσότερες φωνές εντός της Επικράτειας εκφράζουν έντονο προβληματισμό σχετικά με την παροχή της δυνατότητας ψήφου στους εκτός Επικρατείας Έλληνες εκλογείς στον τόπο της κατοικίας τους στο εξωτερικό καθώς διατείνονται, ότι σε μία τέτοια περίπτωση ελλοχεύει ο κίνδυνος νόθευσης του εκλογικού αποτελέσματος λόγω της συμμετοχής στις εκάστοτε εκλογικές αναμετρήσεις μεγάλου αριθμού εκλογέων, που θα έχουν πολύ λίγη έως καθόλου σχέση με την ελληνική πολιτική πραγματικότητα, εκλογείς που απέχουν από τα κοινά και ουδέν συνεισφέρουν στην ελληνική πολιτεία με την εργασία τους και την πληρωμή φόρων, τους οποίους οι Έλληνες υποψήφιοι είναι δύσκολο να τους προσεγγίσουν και να τους επικοινωνήσουν τα ελληνικά πολιτικά δεδομένα.³⁹

Η συνταγματική πρόβλεψη αναφορικά με την διευκόλυνση των εκτός επικρατείας Ελλήνων εκλογέων να ασκούν το εκλογικό τους δικαίωμα στον τόπο της κατοικίας τους στο εξωτερικό αποτέλεσε αντικείμενο έντονου προβληματισμού και συζητήσεων για το εάν επαρκεί η εν λόγω πρόβλεψη του Σ. ή εάν κρίνεται σκόπιμο να αναληφθούν νέες νομοθετικές πρωτοβουλίες και να υπάρξουν αντίστοιχες νομοθετικές ρυθμίσεις. Επί της εν λόγω προβληματικής, όπως είναι αναμενόμενο έχουν εκφραστεί διαφορετικές θέσεις. Σύμφωνα με την επικρατέστερη άποψη, η ρύθμιση του εν λόγω θέματος απαιτεί ειδική και επισταμένη νομοθετική ρύθμιση, ώστε να μην ανακύπτουν ζητήματα, που θα μπορούσαν να δυσχεράνουν την διεξαγωγή της εκάστοτε εκλογικής αναμέτρησης και την εξαγωγή του εκλογικού αποτελέσματος⁴⁰, κάτι για το οποίο μερίμνησε ήδη η πολιτεία όπου σε πανηγυρική συνεδρίαση της Ολομέλειας της Βουλής στις 12 Δεκεμβρίου του έτους 2019 και με συντριπτική πλειοψηφία 288 ψήφων επί του συνόλου των 300 βουλευτών ψηφίστηκε ο νόμος 4648/2019 (Φ.Ε.Κ. τ. Α' 205/16-12-2019)⁴¹.

³⁸ Caporusso, L. (2010). *The Role of Trust, Participation and Identity in the Propensity to e- and i-vote*. [online] Διαθέσιμο στη δ/νση https://pdfs.semanticscholar.org/de27/6586b1e974d1884e52d2e3b7a88bdf89e7.pdf?_ga=2.137910704.1899669192.1567339644-568488071.1567339644

³⁹ Τσιλιώτης, Χ. (2021). *Το νέο άρθρο 54 παρ. 4 εδ. α' Σ. Ενστάσεις αντισυνταγματικότητας σε μία ρύθμιση που επιτρέπει περιορισμούς στην εκτός Επικρατείας άσκηση του εκλογικού δικαιώματος. Το Σύνταγμα*, 1(2021), σ.σ. 121-191

⁴⁰ Δρόσος, Γ. (1998). *Το δικαίωμα ψήφου των εκτός επικρατείας Ελλήνων εκλογέων: Η δυνατότητα μιας νομοθετικής ρύθμισης*. Κομοτηνή: Σάκκουλας, σ.σ. 19-63

⁴¹ Πρώτο Θέμα (2019). *Ψήφος αποδήμων: Με ιστορική συναίνεση και πλειοψηφία 288 βουλευτών εγκρίθηκε το νομοσχέδιο* [online] Διαθέσιμο στη δ/νση

Επί τη βάσει λοιπόν του εν λόγω νόμου οι απόδημοι Έλληνες θα έχουν το δικαίωμα να ψηφίζουν στις εκλογές, που διεξάγονται εντός της ελληνικής Επικράτειας από τον τόπο διαμονής τους, εφόσον παρουσιάζονται αυτοπροσώπως στα εκλογικά τμήματα, τα οποία πρόκειται να συσταθούν ειδικά για τον σκοπό αυτό σε ελληνικές Πρεσβείες και Προξενεία, χώρους οργανώσεων αποδήμων ή σε οποιουσδήποτε άλλους κατάλληλους χώρους, οι οποίοι θα κριθεί, ότι δύνανται να αποτελέσουν εκλογικά κέντρα, ενώ θα πρέπει να σημειωθεί σχετικώς, ότι για την σύσταση εκλογικού τμήματος κρίνεται αναγκαία η εγγραφή τουλάχιστον σαράντα (40) εκλογέων.

Προκειμένου δε να μπορούν να ψηφίζουν οι Έλληνες εκλογείς του εξωτερικού στον τόπο της κατοικίας τους θα πρέπει να πληρούν σωρευτικά δύο κριτήρια⁴². Συγκεκριμένα, απαιτείται η παραμονή τους στην Ελλάδα για τουλάχιστον 2 χρόνια μέσα στα τελευταία 35 έτη και ακολούθως η υποβολή φορολογικής δήλωσης Ε1 ή Ε2 ή Ε3 ή Ε9 στην Ελλάδα κατά το έτος της διεξαγωγής των εκλογών ή κατά το προηγούμενο έτος, εκτός και αν ο εκλογέας δεν έχει συμπληρώσει τα 30 έτη ζωής του ή εκτός αν α' βαθμού συγγενής του έχει κάνει φορολογική δήλωση κατά το έτος της διεξαγωγής των εκλογών ή κατά το προηγούμενο έτος.

Η πλήρωση των ανωτέρω κριτηρίων θα πρέπει να αποδεικνύεται με δημόσια έγγραφα, ήτοι βεβαίωση φοίτησης από σχολείο πρωτοβάθμιας, δευτεροβάθμιας, μεταδευτεροβάθμιας, τεχνικής ή επαγγελματικής εκπαίδευσης ή από ίδρυμα τριτοβάθμιας εκπαίδευσης ή βεβαίωση καταβολής ασφαλιστικών εισφορών της ημεδαπής ή βεβαίωση εκπλήρωσης της στρατιωτικής θητείας. Εφόσον λοιπόν ο εκλογέας διαθέτει τα ανωτέρω, θα εισέρχεται σε ειδική ηλεκτρονική πύλη και θα υποβάλλει σχετική αίτηση, προκειμένου να ενταχθεί στον κατάλογο των εκλογέων. Οι εκλογικοί κατάλογοι των Ελλήνων του εξωτερικού θα επικαιροποιούνται κάθε τέσσερα έτη. Περαιτέρω, βάσει του εν λόγω νόμου η ψήφος των απόδημων Ελλήνων θα προσμετράται ισότιμα για την εξαγωγή του εκλογικού αποτελέσματος στην ελληνική Επικράτεια και την κατανομή των εδρών. Σημαντικές επίσης παράμετροι της ψήφου των απόδημων Ελλήνων είναι σύμφωνα με το ανωτέρω νόμο η αύξηση

<https://www.protothema.gr/politics/article/954621/psifos-apodimon-me-istoriki-sunainesi-kai-eurutati-pleiopsifia-egrithike-to-kubernitiko-nomoshedio/>

⁴²Η Καθημερινή (2019) *Με συντριπτική πλειοψηφία το νομοσχέδιο για την ψήφο των αποδήμων* [online] Διαθέσιμο στη δ/νση <https://www.kathimerini.gr/1055771/article/epikairothta/politikh/me-syntriptikh-pleioyhfia-to-nomosxedio-gia-thn-yhfo-twn-apodhmwn>

του αριθμού των βουλευτών της Επικράτειας από 12 σε 15, η πρόβλεψη ότι οι εκλογείς στα τμήματα του εξωτερικού θα επιλέγουν το ψηφοδέλτιο Επικρατείας του κόμματος που επιθυμούν, χωρίς να βάζουν σταυρό προτίμησης, καθώς επίσης και το γεγονός ότι κάθε κόμμα θα περιλαμβάνει τουλάχιστον τρεις υποψηφίους Έλληνες βουλευτές του εξωτερικού στο ψηφοδέλτιο Επικρατείας και ότι ο ένας εξ' αυτών θα τοποθετείται υποχρεωτικά στις τρεις πρώτες θέσεις των ψηφοδελτίων⁴³. Η θέσπιση των εν λόγω κριτηρίων, όπως θα μπορούσε να συμπεράνει κανείς, κρίνεται ασύμβατη με την αρχή της καθολικότητας της ψήφου και την γενική αρχή της ισότητας, καθώς επίσης και με την αρχή της αναλογικότητας.

Ως προς τις προβλέψεις του εν λόγω νόμου κρίνεται απαραίτητο να γίνουν κάποιες καίριες επισημάνσεις. Ειδικότερα, θα πρέπει να σημειωθεί σχετικώς, ότι ο Ν. 4648/2019 δεν αφορά τις αυτοδιοικητικές εκλογές, ορίζει τα Υποκείμενα του εκλογικού δικαιώματος, που θα πρέπει να είναι Έλληνες πολίτες, να έχουν το δικαίωμα του εκλέγειν, να είναι εγγεγραμμένοι στους εκλογικούς καταλόγους δήμου της Ελληνικής Δημοκρατίας και την ημέρα της εκλογικής αναμέτρησης να βρίσκονται μόνιμα ή προσωρινά εκτός Ελλάδος, συμπεριλαμβανομένων και των ναυτικών. Περαιτέρω, προβλέπεται η αυτοπρόσωπη παρουσία των εκλογέων στα εκλογικά τμήματα, κάτι που οδηγεί αναμφίβολα στο συμπέρασμα, πως ο εν λόγω νόμος αποκλείει την επιστολική ή ηλεκτρονική ψηφοφορία, η κατανομή των εκλογέων σε εκλογικά τμήματα σε κάθε διπλωματική περιφέρεια και η σύσταση εκλογικών τμημάτων στην έδρα κάθε ελληνικής διπλωματικής αρχής, ενώ ο καθορισμός του χρόνου διεξαγωγής της ψηφοφορίας καταλείπεται στον κανονιστικό νομοθέτη με την έκδοση Π.Δ. εντός προθεσμίας, που το ίδιο προβλέπει. Ακολούθως, η διεξαγωγή της ψηφοφορίας ορίζεται σε μία ημέρα μεταξύ της 4^{ης} και της προηγούμενης ημέρας διεξαγωγής της ψηφοφορίας στην Επικράτεια καθώς επίσης και το γεγονός ότι η καταμέτρηση και η ανακοίνωση των αποτελεσμάτων θα πρέπει να διεξάγεται ταυτόχρονα με την καταμέτρηση και ανακοίνωση αυτών για το σύνολο της ελληνικής Επικράτειας⁴⁴.

⁴³ΤΑ ΝΕΑ (2019). *Ψήφος αποδήμων: Τι προβλέπει το νομοσχέδιο-Ερωτήσεις και απαντήσεις από το ΥΠΕΣ* [online] Διαθέσιμο στη δ/νση <https://www.tanea.gr/2019/12/04/politics/psifos-apidimon-ti-provlepei-to-nomoschedio-erotiseis-kai-apantiseis-apo-to-yves>

⁴⁴ Τσιλιώτης, Χ. (2021). *Το νέο άρθρο 54 παρ. 4 εδ. α' Σ. Ενστάσεις αντισυμβατικότητας σε μία ρύθμιση που επιτρέπει περιορισμούς στην εκτός Επικρατείας άσκηση του εκλογικού δικαιώματος. Το Σύνταγμα*, 1(2021), σ.σ. 121-191

Μετά την ψήφιση του Ν. 4648/2019 η ελληνική πολιτεία προχώρησε στην έκδοση της αναγκαίας Υπουργικής Απόφασης, όπου σε εφαρμογή της παρ.7 του αρ.4 του εν λόγω νόμου εκδόθηκε η υπ' αριθμ. 27336/4.5.2020 Απόφαση του Υπουργού Εσωτερικών αναφορικά με τον καθορισμό της διαδικασίας εγγραφής, μεταβολής και αναστολής ή διαγραφής της αίτησης εκλογέα, που επιθυμεί να ασκήσει το εκλογικό του δικαίωμα εκτός της ελληνικής Επικράτειας καθώς και του τρόπου πιστοποίησης αυτού⁴⁵.

Από όλα όσα αναφέρθηκαν ανωτέρω γίνεται αντιληπτό, ότι η πολιτεία, εισακούοντας το πάγιο και δίκαιο αίτημα των αποδήμων Ελλήνων για συμμετοχή τους στις εκάστοτε εκλογικές αναμετρήσεις, που λαμβάνουν χώρα στην ελληνική Επικράτεια από τον τόπο διαμονής τους και συναισθανόμενη την ανάγκη της διατήρησης του δεσμού τους με την μητέρα πατρίδα, μερίμνησε με συνταγματική και αντίστοιχη νομοθετική πρόβλεψη για την διευκόλυνση της άσκησης του εκλογικού τους δικαιώματος, επιλύοντας όμως, όπως θα μπορούσε να συμπεράνει κανείς το εν λόγω ζήτημα πολιτικά ημιτελώς και ανεπίτρεπτα συνταγματικώς. Αν και το εν λόγω ζήτημα ταλάνιζε τις πολιτικές δυνάμεις και τα πολιτικά κόμματα επί δεκαετίες, παρά ταύτα η ολοκληρωτική επίλυσή του, όπως είναι αναμενόμενο επαφίεται στις πολιτικές δυνάμεις του τόπου και στον πολιτικό χρόνο.

Η εκδήλωση ενδιαφέροντος από πλευράς των αποδήμων Ελλήνων για συμμετοχής τους στις διάφορες εκλογικές διαδικασίες και αναμετρήσεις της χώρας μας, το χαμηλό ή υψηλό ποσοστό συμμετοχικότητας τους σε αυτές και η άσκηση του εκλογικού τους δικαιώματος ομαλώς και επιτυχώς και η προσμέτρηση της ψήφου τους στο εκλογικό αποτέλεσμα χωρίς ιδιαίτερα προβλήματα, θα καταδείξουν εάν η συγκεκριμένη συνταγματική και νομοθετική πρόβλεψη επαρκούν ή εάν θα απαιτηθούν νέες νομοθετικές παρεμβάσεις από πλευράς οργανωμένης πολιτείας στο μέλλον.

⁴⁵ ΔΟΡΥΦΟΡΟΣ (2020). *Εκδόθηκε Υπουργική Απόφαση για την ψήφο των Ελλήνων στο εξωτερικό* [online] Διαθέσιμο στη δ/ση https://doryforos-europa.blogspot.com/2020/05/blog-post_14.html

1.5. Η ύπαρξη ή μη πρόβλεψης στο Σύνταγμα και την εν γένει νομοθεσία για την ηλεκτρονική ψηφοφορία

Σε άμεση συνέχεια των ανωτέρω και ενόψει της ψήφισης από την ελληνική Βουλή του νόμου σχετικά με την άσκηση του εκλογικού δικαιώματος για τους εκτός επικρατείας διαμένοντες Έλληνες εκλογείς στον τόπο της κατοικίας τους, λόγος θα πρέπει να γίνει εν προκειμένω αναφορικά και με την δυνατότητα ψηφοφορίας με την χρήση των μέσων της τεχνολογίας. Η ηλεκτρονική ψηφοφορία αποτελεί μία μορφή άσκησης του εκλογικού δικαιώματος, η οποία έχει εισαχθεί στο σύνολο των ευρωπαϊκών χωρών τουλάχιστον σαν σκέψη, ενώ σε μερικές εκ των χωρών αυτών έχει τύχει και εφαρμογής, σε άλλες επιτυχώς και σε άλλες με αρκετά προβλήματα. Ειδικά σε ό, τι αφορά την χώρα μας κρίσιμο είναι σε κάθε περίπτωση να διερευνηθεί το κατά πόσο δύναται να επιτραπεί συνταγματικά και νομοθετικά η ηλεκτρονική ψηφοφορία ή όχι. Και αυτό καθώς είναι σαφές το γεγονός, πως δεν δύναται να τεθεί σε εφαρμογή οποιαδήποτε διαδικασία ψηφοφορίας, χωρίς την ύπαρξη της αντίστοιχης συνταγματικής ή νομοθετικής βάσης, αφού κάτι τέτοιο θα αντέβαινε στην αρχή της νομιμότητας, η οποία αποτελεί βασικό εγγυητικό πλαίσιο της ορθής λειτουργίας του κράτους δικαίου, το οποίο συνιστά θεμέλιο λίθο της δημοκρατίας και επομένως και βασικό πυλώνα λειτουργίας ενός δημοκρατικά οργανωμένου κράτους⁴⁶.

Σε απάντηση λοιπόν του ανωτέρω προβληματισμού, κρίσιμο είναι να σημειωθεί εν προκειμένω, πως δεν υπάρχει μεν ρητή και ευθεία πρόβλεψη στο Σύνταγμα για την διενέργεια της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας, όπως αυτό ισχύει βάσει της τελευταίας αναθεώρησής του, ωστόσο είναι δυνατό να επιχειρηθεί αναλογική εφαρμογή πολλών εκ των ήδη υφιστάμενων συνταγματικών ρυθμίσεων στην περίπτωση εκείνη κατά την οποία τεθεί σε εφαρμογή η ηλεκτρονική ψηφοφορία και δη του άρθρου 51 παρ. 3 του Συντάγματος σχετικά με την άμεση, καθολική και μυστική ψηφοφορία και του άρθρου 51 παρ. 4 του Συντάγματος, που θα διευκολύνει την παράλληλη άσκηση του εκλογικού δικαιώματος από το σύνολο των πολιτών σε ολόκληρη την ελληνική επικράτεια⁴⁷.

Μάλιστα, η παρατήρηση ότι δεν υφίσταται στο πλαίσιο των άρθρων του Συντάγματος ρητή πρόβλεψη για την διεξαγωγή ηλεκτρονικής ψηφοφορίας στις

⁴⁶Μανιτάκης, Α. (1994). *Κράτος Δικαίου και Δικαστικός έλεγχος της συνταγματικότητας*. Αθήνα: Σάκκουλας, σ.σ. 41-99

⁴⁷Ράικος, Α. (2002). *Συνταγματικό Δίκαιο. Εισαγωγή – Οργανωτικό μέρος*. Αθήνα: Σάκκουλας, σ.σ. 33-106

εκάστοτε εκλογικές αναμετρήσεις οδηγεί αυτομάτως σε δύο δυνατότητες, η μία εξ' αυτών είναι, όπως αναφέρθηκε ανωτέρω η αναλογική εφαρμογή των υφισταμένων συνταγματικών άρθρων, η δε άλλη είναι η ανάγκη αναθεώρησης του Συντάγματος επί τω σκοπώ της σαφούς πρόβλεψης στο πλαίσιο αυτού της δυνατότητας διεξαγωγής ηλεκτρονικής ψηφοφορίας στις διάφορες εκλογικές αναμετρήσεις.⁴⁸

Με στόχο λοιπόν την προσπάθεια επιλογής ανάμεσα στις δύο ανωτέρω προοπτικές θα πρέπει να ληφθεί ιδιαίτερος υπόψη η μεγάλη σημασία που έχει η ψηφοφορία στο πλαίσιο της λειτουργίας του δημοκρατικού πολιτεύματος. Ακολούθως, όπως είναι εύκολο να αντιληφθεί και να κατανοήσει κανείς, απαραίτητο είναι να επιλεγεί η προοπτική εκείνη, η οποία είναι σε θέση να διασφαλίσει την ομαλή διεξαγωγή της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας, χωρίς την ανάδειξη αμφισημιών ή αμφιβολιών σχετικά με το περιεχόμενο αυτής, αλλά και αναφορικά με την εκάστοτε εφαρμογή του νόμου⁴⁹.

Μία τέτοια ασφαλής επιλογή δεν μπορεί να είναι άλλη από αυτή της αναθεώρησης του Συντάγματος. Και αυτό καθώς είναι βέβαιο, ότι με τον τρόπο αυτό δύναται να υπάρξει μία σαφής πρόβλεψη των λεπτομερειών της εφαρμογής και διεξαγωγής της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας βάσει της οποίας αποφεύγονται σε μεγάλο βαθμό οι πιθανότητες να λάβουν χώρα διαφωνίες σχετικά με τυχόν ανακύπτοντα ζητήματα, κατά τρόπο ώστε να αποβαίνουν οι διαφωνίες αυτές σε βάρος της ελεύθερης και ανεμπόδιστης άσκησης του εκλογικού δικαιώματος, που αποτελεί ένα εκ των θεμελιωδέστερων δημοκρατικών δικαιωμάτων των πολιτών.⁵⁰⁵¹ Προς τούτο θα πρέπει να λεχθεί σχετικώς, πως εφόσον με το Ψήφισμα της 6^{ης} Απριλίου 2001 της Ζ' Αναθεωρητικής Βουλής των Ελλήνων, όπου προστέθηκε η παρ. 4 στο άρθρο 51 του Συντάγματος του 1975 και με το Ψήφισμα της 25^{ης} Νοεμβρίου 2019 της Θ' Αναθεωρητικής Βουλής των Ελλήνων, όπου προστέθηκε η παρ. 4 στο άρθρο 54 του

⁴⁸ Ξηρός, Θ. (2013). *Το εκλογικό σύστημα de constitutione ferenda. Σχεδιάγραμμα συνταγματικής πολιτικής σε περιβάλλον συναινετικού κοινοβουλευτισμού*. [online] Διαθέσιμο στη δ/νση <https://www.constitutionalism.gr/%CF%84%CE%BF-%CE%B5%CE%BA%CE%BB%CE%BF%CE%B3%CE%B9%CE%BA%CF%8C-%CF%83%CF%8D%CF%83%CF%84%CE%B7%CE%BC%CE%B1-de-constitutione-ferenda-%CF%83%CF%87%CE%B5%CE%B4%CE%AF%CE%B1%CF%83%CE%BC%CE%B1-%CF%83%CF%85/>

⁴⁹ AlSammak, A., et.al. (2015). Challenges of Electronic Voting-A Survey. *Advances in Computer Science: an International Journal*, 4(6), pp. 98-108

⁵⁰ Μαντζούφας, Π. (2018). *Καλή νομοθέτηση και κράτος δικαίου. Πολιτονομία, κακονομία και μη εφαρμογή των νόμων*. Αθήνα: Ευρασία, σ.σ. 54-69

⁵¹ Μανιτάκης, Α. (2004). *Ελληνικό Συνταγματικό Δίκαιο. Θεμελιώδεις Έννοιες. Γενικό μέρος Ι*. Αθήνα-Θεσσαλονίκη: Σάκκουλας, σ.σ. 41-78

Σ. ικανοποιήθηκε από τον συνταγματικό νομοθέτη η ανάγκη για προβλέψεις επί του Συνταγματικού κειμένου αναφορικά με την διευκόλυνση της άσκησης του δικαιώματος ψήφου των διαμενόντων εκτός επικρατείας Ελλήνων εκλογέων, κρίνεται σκόπιμο να υπάρξει αντίστοιχη σαφής και ρητής πρόβλεψη και για την δυνατότητα άσκησης του δικαιώματος της ψήφου με τα μέσα της τεχνολογίας.

Βεβαίως, είναι γεγονός πως στην περίπτωση κατά την οποία επιλεγεί ως διαδικασία διεξαγωγής των εκλογών η ηλεκτρονική ψηφοφορία πριν την αναθεώρηση του Συντάγματος, τότε η αναλογική εφαρμογή των ήδη υφιστάμενων συνταγματικών διατάξεων αποτελεί μονόδρομο. Ωστόσο, η αναλογική αυτή εφαρμογή θα πρέπει να λαμβάνει χώρα με μεγάλη προσοχή, ώστε να αποδίδεται σε κάθε περίπτωση η μείζονα σημασία της άσκησης του εκλογικού δικαιώματος για την αντιπροσωπευτική δημοκρατία⁵².

Περαιτέρω, πέραν της άποψης για αναλογική εφαρμογή των ήδη υφιστάμενων συνταγματικών διατάξεων ή για ανάγκη αναθεώρησης του Συντάγματος έχει διατυπωθεί εντόνως και η άποψη, πως από την ίδια την πρόβλεψη του άρθρου 51 παρ. 4 εδ. β' του Συντάγματος και συγκεκριμένα από την εμπεριεχόμενη στο άρθρο αυτό φράση «ή άλλο πρόσφορο μέσο», υπονοείται επί της ουσίας η ηλεκτρονική ψηφοφορία ως μέσο άσκησης του εκλογικού δικαιώματος, η οποία αν και αναφέρεται στην δυνατότητα άσκησης του εκλογικού δικαιώματος των εκτός επικρατείας διαμενόντων Ελλήνων εκλογέων, εντούτοις θα μπορούσε η εν λόγω διάταξη να θεωρηθεί, ότι δύναται να καλύψει με διασταλτική ερμηνεία και την περίπτωση της άσκησης του εκλογικού δικαιώματος των διαμενόντων εντός επικρατείας Ελλήνων εκλογέων, γεγονός το οποίο είναι δυνατό να άρει κάθε τυχόν προβληματισμό αναφορικά με την συνταγματικότητα της εφαρμογής της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας στην πράξη⁵³.

Δεν θα πρέπει στο πλαίσιο της παρούσης να μην καταγραφεί σχετικώς και η άποψη όλων όσων ισχυρίζονται, ότι δεν κρίνεται απαραίτητη η αναθεώρηση του ισχύοντος Συντάγματος, προκειμένου να συμπεριληφθούν σε αυτό προβλέψεις σχετικά με την άσκηση του εκλογικού δικαιώματος των εκλογέων με την βοήθεια της

⁵²Βενιζέλος, Ε. (2017). Από την αντιπροσωπευτική στην ψηφιακή δημοκρατία. Η δημοκρατία ως πεδίο της νέας πολιτικής. *Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης*, 22(2003), σ.σ. 30-52

⁵³Frangakis, N. (2007). *Digital Democracy and Threats to Privacy*. [online] Διαθέσιμο στη δ/ση <https://www.dpa.gr/APDPXPortlets/htdocs/documentSDisplay.jsp?docid=107,241,39,188,125,42,141,120>

τεχνολογίας, απεναντίας αρκεί παρέμβαση του εκλογικού νομοθέτη, ο οποίος σε νομοθέτημά του θα συμπεριλαμβάνει όλες τις σχετικές και αναγκαίες ρυθμίσεις περί της καθιέρωσης και εφαρμογής της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας στις εκάστοτε εκλογικές διαδικασίες και αναμετρήσεις στη χώρα μας. Σε περίπτωση που η ελληνική πολιτεία καταλήξει, πως δεν απαιτείται παρέμβαση του συνταγματικού, αλλά του εκλογικού νομοθέτη ως προς τη ρύθμιση του εν λόγω ζητήματος και προκειμένου να καμφθούν οι όποιες αντίθετες φωνές, που μπορεί να οδηγήσουν ακόμη και σε προσφυγή στην δικαιοσύνη, θα πρέπει η ελληνική πολιτεία να είναι σε θέση να υποστηρίξει την επιλογή της αυτή με το κατάλληλο νομοθέτημα, καλύπτοντας όλες τις πτυχές μίας διεξαγόμενης με ηλεκτρονικά μέσα ψηφοφορίας.

Τέλος, σχετικά με τον προβληματισμό περί της ύπαρξης νομοθετικών ρυθμίσεων ή μη αναφορικά με την καθιέρωση και εφαρμογή της ψηφοφορίας με την βοήθεια της τεχνολογίας στην Ελλάδα θα πρέπει να λεχθεί σχετικά, πως μέχρι στιγμής δεν υφίσταται κάποιο νομοθέτημα, που να ορίζει σχετικά τους όρους και τις προϋποθέσεις διεξαγωγής της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας στη χώρα μας σε επίπεδο βουλευτικών εκλογών ή εκλογών για την ανάδειξη των αρχών της Τοπικής Αυτοδιοίκησης. Ως εκ τούτου, η ελληνική πολιτεία καλείται να θεσπίσει την αναγκαία νομοθεσία για την ψηφοφορία με τη χρήση των ηλεκτρονικών μέσων στις εκάστοτε εκλογικές αναμετρήσεις, προβλέποντας και ρυθμίζοντας σχετικά όλες τις ειδικότερες πτυχές της, όπως άλλωστε έπραξε και σε πληθώρα άλλων περιπτώσεων, όπως παραδείγματος χάρι για την δυνατότητα άσκησης του εκλογικού δικαιώματος των εκτός επικρατείας διαμενόντων Ελλήνων εκλογέων, την ανάδειξη των οργάνων των εκπαιδευτικών, των αιρετών εκπροσώπων των υπαλλήλων στα Υπηρεσιακά και Πειθαρχικά Συμβούλια των δημοσίων υπηρεσιών, των Νομικών Προσώπων Δημοσίων Δικαίου και των Ο.Τ.Α., την εκλογή των μελών των καταστατικών οργάνων των αθλητικών ομοσπονδιών και ενώσεων, των οργάνων των συνδικαλιστικών οργανώσεων κ.λ.π.

1.6 Οι λόγοι μετάβασης από την τυπική-παραδοσιακή στην ηλεκτρονική ψηφοφορία

1.6.1 Η διευκόλυνση των πολιτών κατά την άσκηση του εκλογικού τους δικαιώματος και η ενίσχυση του στοιχείου της καθολικότητας της ψηφοφορίας

Τα νέα τεχνολογικά εργαλεία που έχουν εισβάλλει στην καθημερινότητα των πολιτών και στον τρόπο με τον οποίο το κράτος λειτουργεί και συναλλάσσεται με τους πολίτες έχουν επί της ουσίας και εν τοις πράγμασι εισάγει μία νέα πραγματικότητα. Η αξιοποίηση των ηλεκτρονικών μέσων από την πολιτεία κατά την άσκηση του εκλογικού δικαιώματος των πολιτών διεκδικεί εξέχουσα θέση στην νέα τάξη πραγμάτων. Για το λόγο αυτό κρίνεται⁵⁴ επιβεβλημένη στο πλαίσιο της παρούσης η διερεύνηση και η καταγραφή των λόγων, που δύνανται να δικαιολογήσουν την μετάβαση από την τυπική-παραδοσιακή στην ηλεκτρονική ψηφοφορία.

Προτού όμως γίνει η οποιαδήποτε αναφορά στους λόγους αυτούς, κρίσιμο είναι εν προκειμένω να σημειωθεί σχετικώς, πως παρ' όλες τις θετικές πτυχές της η τεχνολογία δύνανται να έχει και αρνητικές πτυχές κατά την αξιοποίησή της στο πλαίσιο της διαδικασίας της ψηφοφορίας με ηλεκτρονικά μέσα. Όλα όμως όσα πρόκειται να αναφερθούν σχετικώς, θα πρέπει να σημειωθεί, ότι υπολαμβάνονται υπό τον όρο της προσπάθειας αποφυγής των αρνητικών ενδεχομένως συνεπειών, που μπορεί να προκύψουν από την εισαγωγή της τεχνολογίας στις εκάστοτε εκλογικές αναμετρήσεις, όρο για τον οποίο θα πρέπει να μεριμνά κάθε φορά το κράτος⁵⁵.

Αρχικά δεν θα ήταν δυνατό να μην αναφερθεί ως πρώτος και κρισιμότερος λόγος, που επιβάλλει την υιοθέτηση των διαδικασιών της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας η δυνατότητα που προσφέρεται μέσω αυτής στους πολίτες για ταχύτερη και αμεσότερη άσκηση του εκλογικού τους δικαιώματος⁵⁶.

Πιο συγκεκριμένα, όπως εύστοχα έχουν παρατηρήσει οι Burmester & Magkos (2002), δεδομένων των συνθηκών της ζωής και της καθημερινότητας των

⁵⁴Altman, M., & Klass, M. (2005). Current Research in Voting, Elections, and Technology. *Social Science Computer Review*, 23(3), pp. 269–273

⁵⁵Alvarez, M., et. al. (2011). The Impact of New Technologies on Voter Confidence in Latin America: Evidence from EVoting Experiments in Argentina and Colombia. *Journal of Information Technology & Politics*, 8(2011), pp. 199–217

⁵⁶Μάγκος, Ε., κ.α. (χ.χ.). *Ηλεκτρονική Ψηφοφορία μέσω Internet: Ουτοπία ή Πραγματικότητα*. [online] Διαθέσιμο στη δ/νση <http://lefkimi.ionio.gr/~emagos/eDemocracy.PDF>

μελών των κοινωνιών στη σύγχρονη εποχή αποτελεί ζητούμενο για το κράτος να καταφέρει να προσφέρει στους πολίτες του τρόπους και εν γένει μέσα διευκόλυνσής τους σε όλο το φάσμα των σχέσεων, που αναπτύσσονται μεταξύ των κρατικών οργάνων και των πολιτών⁵⁷. Άλλωστε, σε κάθε αντίθετη περίπτωση θα ήταν δυνατό να γίνεται λόγος για παρακώληση εκ μέρους του κράτους της δυνατότητας άσκησης των νομίμων δικαιωμάτων των πολιτών κατά τρόπο μη επιτρεπτό και κατά παράβαση της βασικότατης στο πλαίσιο του διοικητικού δικαίου αρχής της χρηστής διοίκησης επί τη βάσει της οποίας οφείλει να λειτουργεί το κράτος και τα όργανα αυτού^{58, 59}.

Ειδικότερα δε, όταν πρόκειται για την περίπτωση της άσκησης του εκλογικού δικαιώματος και ενόψει της μείζονος σημασίας που έχει εγγενώς εκ της ίδιας της φύσεώς του η άσκηση του δικαιώματος αυτού από τους πολίτες για την ορθή λειτουργία του δημοκρατικού πολιτεύματος, η ανάδειξη και η χρήση των μέσων και των διαδικασιών, που διευκολύνουν την συμμετοχή των πολιτών στα κοινά κατ' εφαρμογή του άρθρου 1 παρ. 2 του Συντάγματος κρίνεται απολύτως αναγκαία και επιβεβλημένη⁶⁰.

Σε άμεση συνέχεια των ανωτέρω καθίσταται άνευ ετέρου πρόδηλο το γεγονός, πως με την χρήση των ηλεκτρονικών μέσων κατά την άσκηση του εκλογικού δικαιώματος, επιτυγχάνεται η ανωτέρω περιγραφείσα διευκόλυνση. Και αυτό καθώς αποφεύγεται η υπαγωγή των ψηφοφόρων στις ισχύουσες γραφειοκρατικές διαδικασίες, οι οποίες εκτός από εξαιρετικά χρονοβόρες είναι σαφές, ότι οδηγούν σε ανακύκλωση της τυπολατρίας του δημοσίου, η οποία αποτελεί τροχοπέδη για την αποτελεσματικότητα των διαφόρων ενεργειών του⁶¹. Επιπλέον δε και κατ' ακολουθία των ανωτέρω, η ίδια η διεκπεραίωση της διαδικασίας της ψηφοφορίας λαμβάνει χώρα με ταχύτερους ρυθμούς και επομένως δεν τίθεται θέμα αναμονής ή ταλαιπωρίας των ψηφοφόρων κατά την άσκηση του εκλογικού τους δικαιώματος, ώστε να

⁵⁷Burmester, M. & Magkos, E. (2002). Towards Secure and Practical e-Elections in the New Era. In D. Gritzalis, *Advances in Information Security - Secure Electronic Voting*. USA: Kluwer Academic Publishers, pp. 49-101

⁵⁸Musial – Karg, M. (2015). Implementation of electronic voting and the matter of security. *Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska*, pp. 119-134

⁵⁹Coleman, S. (2002). *Elections in the 21st Century: From Paper Ballot to E-Voting. Report by the Independent Commission on Alternative Voting Methods*. [online] Διαθέσιμο στη δ/ση <http://lefkimi.ionio.gr/~emagos/eDemocracy.PDF>

⁶⁰Zissis, D. & Lekkas, D. (2011). Securing e-Government and e-Voting with an open cloud computing architecture. *Government Information Quarterly*, 28(2), pp. 239-251

⁶¹Barry, C., et. al. (2011). The Effect of Administrative Burden on Bureaucratic Perception of Policies: Evidence from Election Administration. *Public Administration Review*, 72(5), pp. 741-751

επηρεάζονται αυτοί καθ' οιονδήποτε τρόπο αναφορικά με την επιλογή τους, η οποία θα πρέπει να διασφαλίζεται από το κράτος, ότι θα λαμβάνει χώρα απρόσκοπτα⁶².

Περαιτέρω, θα μπορούσε να σημειωθεί σχετικώς, ότι η ψηφοφορία με την βοήθεια των μέσων της τεχνολογίας συμβάλλει στην ενίσχυση του στοιχείου της καθολικότητας της ψηφοφορίας σύμφωνα και με τις επιταγές του άρθρου 51 παρ. 3 του Συντάγματος. Η καθολικότητα ως απαραίτητο χαρακτηριστικό της ψηφοφορίας, η οποία είναι άμεσα συνδεδεμένη με την συμμετοχή όλων των πολιτών που είναι εγγεγραμμένοι στους εκλογικούς καταλόγους είναι πρόδηλο, ότι εξυπηρετείται σε πολύ μεγαλύτερο βαθμό μέσω της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας από την τυπικώς διεξαγόμενη ψηφοφορία, η οποία λαμβάνει χώρα έως και σήμερα στο πλαίσιο του ελληνικού κράτους⁶³.

Συγκεκριμένα, παρέχεται μέσω των επιτευγμάτων της τεχνολογίας η δυνατότητα για άσκηση του εκλογικού δικαιώματος και μάλιστα κατά τρόπο αξιόπιστο⁶⁴ και από πολίτες που είναι μεν εγγεγραμμένοι στους εκλογικούς καταλόγους, αδυνατούν δε για διάφορους λόγους παραδείγματος χάρι υγείας ή και εργασίας να εμφανιστούν αυτοπρόσωπα στα κατά τόπους εκλογικά τμήματα.

Επιπλέον, η ενίσχυση του στοιχείου της καθολικότητας δια της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας επιτυγχάνεται και μέσα από την δυνατότητα της άμεσης ενσωμάτωσης όλων των ψηφοφόρων και των στοιχείων τους στον εκλογικό κατάλογο. Έτσι, όσοι ενηλικιώνονται ή μεταδημοτεύουν, δύνανται να ασκούν άμεσα το εκλογικό τους δικαίωμα, χωρίς να απαιτούνται περαιτέρω χρονοβόρες γραφειοκρατικές διαδικασίες. Ακόμη και στις περιπτώσεις κατά τις οποίες υπάρχουν σφάλματα στις εγγραφές των ψηφοφόρων στο πλαίσιο των εκλογικών καταλόγων, όπως είναι για παράδειγμα η συνήθης περίπτωση της εγγραφής της γυναίκας στο όνομα του συζύγου της, σε αντίθεση με το Δελτίο Αστυνομικής της Ταυτότητας όπου

⁶²Eteng, I., et. al. (2018). An Online Voting System for Colleges and Universities: A Case Study of National Association of Science Students (NASS), University of Calabar. *Computing and Information Systems Journal*, 22(2), pp. 9-27

⁶³Θεοδοσιάδου, Σ. (2019). *Οι συνταγματικές αρχές της ψήφου*. [online] Διαθέσιμο στη δ/νση <https://www.offlinepost.gr/2019/05/17/%CE%BF%CE%B9-%CF%83%CF%85%CE%BD%CF%84%CE%B1%CE%B3%CE%BC%CE%B1%CF%84%CE%B9%CE%BA%CE%AD%CF%82-%CE%B1%CF%81%CF%87%CE%AD%CF%82-%CF%84%CE%B7%CF%82-%CF%88%CE%AE%CF%86%CE%BF%CF%85/>

⁶⁴Βενιζέλος, Ε. (2018). *Η ψήφος των εκτός επικράτειας πολιτών - Η εφαρμογή του άρθρου 51 παρ.4 Συντ.* [online] Διαθέσιμο στη δ/νση <https://www.evenizelos.gr/speeches/conferences-events/423-conferencespeech2018/5824-51-4.html>

αναφέρεται με το πατρικό της όνομα, η βοήθεια της τεχνολογίας είναι καθοριστική ενόψει της ταχύτατης αφομοίωσης των αλλαγών, αλλά και της άμεσης ενημέρωσης των σχετικών ηλεκτρονικών συστημάτων, γίνεται ως εκ τούτου αντιληπτό, ότι αποφεύγονται τυχόν ζητήματα αδυναμίας άσκησης του εκλογικού δικαιώματος για λόγους τυπικούς, τα οποία δύνανται να επιλύονται τάχιστα στο πλαίσιο των διαδικασιών της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας⁶⁵.

⁶⁵Russell, M. & Zamfir, I. (2018). *Digital technology in elections. Efficiency versus credibility?*. [online] Διαθέσιμο στη δ/ση [http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2018/625178/EPRS_BRI\(2018\)625178_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2018/625178/EPRS_BRI(2018)625178_EN.pdf)

1.6.2. Η ενίσχυση του στοιχείου της μυστικότητας της ψηφοφορίας και η ταχύτερη-αμεσότερη εξαγωγή των αποτελεσμάτων των εκλογών

Μεταξύ των λόγων που συνηγορούν υπέρ της μετάβασης από την τυπική-παραδοσιακή στην ηλεκτρονική ψηφοφορία είναι και η ενίσχυση του στοιχείου της μυστικότητας της ψηφοφορίας. Είναι όντως γεγονός, πως η μυστικότητα αποτελεί ένα από τα βασικότερα ζητούμενα σε κάθε περίπτωση διενέργειας εκλογών και απασχολεί ιδιαίτερος τους ψηφοφόρους, που προσέρχονται στις κάλπες. Μάλιστα, θα πρέπει να σημειωθεί σχετικά, πως επί της εν λόγω προβληματικής έχουν διατυπωθεί διάφορες απόψεις και η όλη θεματική δεν τυγχάνει ενιαίας ρύθμισης⁶⁶.

Σύμφωνα με μία ομάδα επιστημόνων, τα σύγχρονα τεχνολογικά συστήματα εάν αξιοποιηθούν και εφαρμοστούν ορθά και από κατάλληλα εκπαιδευμένο προσωπικό είναι σε θέση να διασφαλίσουν την μυστικότητα της ψήφου των πολιτών σε πολύ μεγαλύτερο βαθμό από την τυπική-παραδοσιακή ψηφοφορία, καθότι δεν παρεμβαίνει ο υποκειμενικός ανθρώπινος παράγοντας, αλλά όλα είναι οργανωμένα μέσω των ηλεκτρονικών προγραμμάτων και συστημάτων⁶⁷. Υπάρχει όμως και μία σημαντική μερίδα επιστημόνων, οι οποίοι έχουν εκφράσει την έντονη ανησυχία τους αναφορικά με το κατά πόσο δύναται επί της ουσίας να διασφαλιστεί η μυστικότητα της ψήφου στο πλαίσιο της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας⁶⁸.

Και ενώ στους κόλπους της επιστημονικής κοινότητας δεν υπάρχει ξεκάθαρη θέση για το εάν τελικώς η ψηφοφορία με την χρήση των μέσων της τεχνολογίας διασφαλίζει ή μη την μυστικότητα της ψηφοφορίας, εντούτοις θα πρέπει να αναφερθεί σχετικά, πως η ηλεκτρονική ψηφοφορία είναι κατά τρόπο άμεσο και σαφή συνδεδεμένη και με την ταχύτερη και αμεσότερη εξαγωγή των αποτελεσμάτων των εκλογών. Πράγματι, όπως είναι εύκολο να αντιληφθεί και να κατανοήσει κανείς στο πλαίσιο της ηλεκτρονικώς διεξαγόμενης ψηφοφορίας η συγκέντρωση και

⁶⁶Lubis, M., et. al. (2017). Privacy and Personal Data Protection in Electronic Voting: Factors and Measures. *TELKOMNIKA*, 15(1), pp. 512-521

⁶⁷Mitrou, L. (2004). *Electronic voting observatory II. Votobit*. [online] Διαθέσιμο στη δ/νση http://www.icsd.aegean.gr/website_files/metaptyxiako/65983061.pdf

⁶⁸Mitrou, L., et. al. (2002). Revisiting legal and regulatory requirements for e-voting. In M. El Hadidi (Ed.), *Proc. of the 17th IFIP International Information Security Conference*. Egypt: Kluwer Academic Publishers, pp. 468-489

περισυλλογή των ψήφων δεν απαιτεί την εξαιρετικά χρονοβόρα διαδικασία, που λαμβάνει χώρα κατά τις τυπικές διεξαγόμενες εκλογές⁶⁹.

Ειδικότερα, σύμφωνα με όλα όσα έχουν γίνει γνωστά από την μέχρι σήμερα εφαρμογή της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας σε διάφορες χώρες ανά τον κόσμο η ψήφος του εκάστοτε ψηφοφόρου μετά την άσκηση του εκλογικού του δικαιώματος καταχωρείται άμεσα και ανώνυμα στο σύστημα, επομένως όταν λήγει ο χρόνος της διεξαγωγής των εκλογών οι ανώνυμες ψήφοι είναι ήδη καταχωρημένες, χωρίς να απαιτείται οποιαδήποτε περαιτέρω ενέργεια εκ μέρους των υπευθύνων της εκλογικής διαδικασίας ή αναμέτρησης. Μάλιστα, ο αριθμός των ατόμων που προσήλθαν για ψήφιση προκύπτει με σαφήνεια, χωρίς να υπάρχει η πιθανότητα να απωλεσθεί κάποια ψήφος, όπως συμβαίνει πολύ συχνά στις τυπικές εκλογές⁷⁰.

Έτσι, ο εκάστοτε δικαστικός αντιπρόσωπος ή εν πάσει περιπτώσει το άτομο που έχει οριστεί ως υπεύθυνο για την ομαλή διεξαγωγή της διαδικασίας της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας δεν θα δαπανά χρόνο, ώστε να καταμετρά τα ψηφοδέλτια ή⁷¹ τους σταυρούς, που έλαβε δια της ψηφοφορίας ο κάθε συνδυασμός και ο κάθε υποψήφιος, καθώς τα κατά τόπους εκλογικά κέντρα θα είναι εξοπλισμένα με τα κατάλληλα τεχνολογικά συστήματα, τα οποία θα είναι σε θέση να επιτύχουν την ηλεκτρονική καταμέτρηση με τον ανθρώπινο παράγοντα να κατέχει ρόλο περισσότερο ελεγκτικό και εποπτικό⁷², παρά θα προβαίνει άμεσα στην καταγραφή των συγκεντρωτικών αποτελεσμάτων, τα οποία θα είναι επίσης κωδικοποιημένα και ηλεκτρονικά καταγεγραμμένα.

⁶⁹Cheeseman, N., et. al. (2018). Digital dilemmas: the unintended consequences of election technology. *Democratization*, 25(8), pp. 1397-1418

⁷⁰Alihodzic, S. (2017). *The role of technology in identifying and avoiding electoral risks*. [online] Διαθέσιμο στη δ/ση <https://www.idea.int/news-media/news/role-technology-identifying-and-avoiding-electoral-risks>

⁷¹Boxell, L., et. al. (2018) A note on internet use and the 2016 U.S. presidential election outcome. *PLoS ONE* 13(7), doi.org/10.1371/journal.pone.0199571

⁷²Russell, M. & Zamfir, I. (2018). *Digital technology in elections. Efficiency versus credibility?*. [online] Διαθέσιμο στη δ/ση [http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2018/625178/EPRS_BRI\(2018\)625178_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2018/625178/EPRS_BRI(2018)625178_EN.pdf)

1.6.3 Η εγκυρότερη εξαγωγή των αποτελεσμάτων και η μείωση του αριθμού των άκυρων ψηφοδελτίων

Μέσα από την πολυσύνθετη και αυστηρά τυπική διαδικασία αναφορικά με την καταμέτρηση των ψηφοδελτίων και την αποτύπωση των αποτελεσμάτων στα διάφορα βιβλία των εκλογών που έχουν στην διάθεσή τους και θα πρέπει να συμπληρώνουν με προσοχή και επιμέλεια οι δικαστικοί αντιπρόσωποι στα κατά τόπους εκλογικά τμήματα, ο νομοθέτης στοχεύει στο να διασφαλίσει το χαρακτηριστικό της εγκυρότητας⁷³. Ωστόσο θα πρέπει να ληφθεί σχετικώς, πως και η τεχνολογία είναι σε θέση να εγγυηθεί σε μεγάλο βαθμό την εγκυρότητα της εξαγωγής των αποτελεσμάτων κατά την ηλεκτρονική ψηφοφορία, καθώς⁷⁴ υπάρχει μία ολόκληρη ομάδα επιστημόνων, η οποία σχεδιάζει τα συστήματα, τα οποία προορίζονται αποκλειστικά και μόνο να χρησιμοποιηθούν στην διαδικασία της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας, μεριμνώντας ώστε να διαθέτουν το σύνολο των προϋποθέσεων, που απαιτούνται, προκειμένου να λάβει χώρα έγκυρη συλλογή και εξαγωγή των αποτελεσμάτων της ψηφοφορίας⁷⁵.

Αυτό προϋποθέτει, όπως είναι εύκολο να αντιληφθεί και να κατανοήσει κανείς, ότι στο πλαίσιο των ηλεκτρονικών αυτών συστημάτων εργάζονται άτομα με εξειδικευμένες γνώσεις και τεχνογνωσία, κάτι το οποίο δεν υπάρχει ως αναγκαίο προαπαιτούμενο στις τυπικές εκλογές, όπου για την εξαγωγή των αποτελεσμάτων υπεύθυνος είναι ο εκάστοτε δικαστικός αντιπρόσωπος, ο οποίος δεν ελέγχεται ως προς τις γνώσεις και την εμπειρία, που διαθέτει αναφορικά με το αντικείμενο, που του ανατίθεται⁷⁶.

Επιπρόσθετα, πριν από την εφαρμογή των μέσων της τεχνολογίας στις εκάστοτε εκλογικές διαδικασίες και αναμετρήσεις προηγείται μία πιλοτική, δοκιμαστική δηλαδή εφαρμογή τους. Με τον τρόπο αυτό επιτυγχάνεται η έγκαιρη, δηλαδή σε προγενέστερο χρόνο εξεύρεση των τυχόν σφαλμάτων ή δυσλειτουργιών, που ενδέχεται να ανακύψουν και να αποτελέσουν με τον οποιονδήποτε τρόπο

⁷³Nomoskopio. (2017). *Άρθρο 144: Εξαγωγή και δημοσίευση των αποτελεσμάτων της εκλογής*. [online] Διαθέσιμο στη δ/νση http://www.nomoskopio.gr/n_3852_10_144.php?toc=0&printWindow&

⁷⁴Cetinkaya1, O. & Cetinkaya1, D. (2007). Verification and Validation Issues in Electronic Voting. *Electronic Journal of e-Government*, 5(2), pp. 117-126

⁷⁵Sampigethaya, K. & Poovendran, R. (2006). A framework and taxonomy for comparison of electronic voting schemes. *Elsevier Computers & Security*, 25(2), pp. 137-153

⁷⁶Bishop, M. (n.d.). *An Overview of Electronic Voting and Security*. [online] Διαθέσιμο στη δ/νση <https://pdfs.semanticscholar.org/d5d5/4a48cb7345dd920bda9d87dfd375087fc997.pdf>

πρόσκομμα στην ομαλή διεξαγωγή της ψηφοφορίας και η έγκαιρη αντιμετώπισή τους⁷⁷. Δεδομένου ότι αντίστοιχη διαδικασία δεν προβλέπεται στο πλαίσιο της τυπικής-παραδοσιακής ψηφοφορίας, καθίσταται σαφές, ότι διασφαλίζεται μέσω της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας σε πολύ μεγαλύτερο βαθμό η έγκυρη εξαγωγή των αποτελεσμάτων.

Βεβαίως, ενόψει της μεγάλης σημασίας που έχει η έγκυρη εξαγωγή των αποτελεσμάτων για το ίδιο το δημοκρατικό πολίτευμα, αφού η ψήφος αποτελεί το βασικότερο και θεμελιωδέστερο μέσο έκφρασης της βούλησης των πολιτών, σε συνδυασμό και με την πρόβλεψη του άρθρου 1 παρ. 2 του Συντάγματος, θα πρέπει να τονιστεί πως σε κάθε περίπτωση, ο ανθρώπινος παράγοντας ο οποίος κατέχει είτε τον ρόλο του διαχειριστή είτε τον ρόλο του επόπτη στην όλη εκλογική διαδικασία θα πρέπει να επαγρυπνά διαρκώς και να παρεμβαίνει διορθωτικά, όπου και όταν αυτό κρίνεται απαραίτητο⁷⁸.

Εκ των ανωτέρω, καθίσταται σαφές πως, η ηλεκτρονική ψηφοφορία χρησιμοποιώντας αφενός μεν τα πλεονεκτήματα της τεχνολογίας, αφετέρου δε αναδεικνύοντας τον κρισιμότερο ρόλο του ανθρώπου, ο οποίος δύναται να συμμετέχει συμπληρωματικά στην όλη διαδικασία των εκλογών, επιτυγχάνει έναν συνδυασμό πραγμάτων, δυνάμεων και δυνατοτήτων, ο οποίος οδηγεί στην εγκυρότερη εξαγωγή των αποτελεσμάτων και συμβάλλει στην ανάγκη επικράτησης της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας αντί της τυπικής-παραδοσιακής⁷⁹.

Επίσης, δια της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας αναμένεται να μην υπάρχει ο ίδιος αυξημένος αριθμός άκυρων ψηφοδελτίων, όπως στις τυπικές εκλογές, καθώς όπως είναι εύκολο να αντιληφθεί και να κατανοήσει κανείς στην περίπτωση κατά την οποία γίνεται χρήση των ψηφοδελτίων, προκειμένου να ασκήσει ο εκάστοτε εκλογέας το εκλογικό του δικαίωμα, είναι εξαιρετικά πιθανό να υποστεί αυτό κάποια αλλοίωση, παρά την θέληση του ψηφοφόρου ή ακόμη και χωρίς ο ίδιος να το καταλάβει με άμεσο αποτέλεσμα την θεώρηση αυτού ως άκυρου⁸⁰.

⁷⁷Federal Election Commission United States of America. (2002). *Voting System Standards Volume I: Performance Standards*. USA: FEC, pp. 88-142

⁷⁸Laskowski, J., et. al. (2002). *Improving the Usability and Accessibility of Voting Systems and Products*. USA: NIST, pp. 14-97

⁷⁹Sambo, P. & Alexander, P. (2018). A scheme of analysis for eVoting as a technological innovation system. *Electronic Journal of Information Systems in Developing Countries (EJISDC)*, 84(2), doi.org/10.1002/isd2.12020

⁸⁰Tsahkna, A. (2013). E-voting: lessons from Estonia. *European View*, 12 (1), pp. 59-66

Δεδομένου ότι στο πλαίσιο της ηλεκτρονικώς διεξαγόμενης ψηφοφορίας όλες οι διαδικασίες λαμβάνουν χώρα με την χρήση των μέσων της τεχνολογίας, όπου τα πάντα είναι ψηφιοποιημένα και ο ψηφοφόρος δεν έρχεται σε επαφή με την έγχαρτη ύλη του ψηφοδελτίου, είναι λογικό να εξαλείφονται τα ανωτέρω ενδεχόμενα και να υπάρχει μεγαλύτερη ασφάλεια αναφορικά με την έγκυρη διάγνωση της πραγματικής βούλησης του ψηφοφόρου, διάγνωση η οποία αποτελεί και τον ύψιστο σκοπό της, προς τον οποίο τείνει άλλωστε η όλη εκλογική διαδικασία, καθότι αποτυπώνει την λαϊκή βούληση κατ' άρθρο 1 παρ. 2 του Συντάγματος^{81, 82}.

⁸¹Sál, K. (2015). Remote Internet Voting and Increase of Voter Turnout: Happy Coincidence or Fact? The Case of Estonia. *Masaryk University Journal of Law and Technology*, 9 (2), pp. 15-32

⁸²Βενιζέλος, Ε. (2017). Από την αντιπροσωπευτική στην ψηφιακή δημοκρατία. Η δημοκρατία ως πεδίο της νέας πολιτικής. *Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης*, 22 (2003), σ.σ. 30-52

1.6.4 Η μείωση των δαπανών του κράτους, η εξοικονόμηση γραφικής ύλης και η προστασία του περιβάλλοντος

Η εφαρμογή των διαδικασιών της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας φέρεται να συνεπάγεται σημαντικό οικονομικό όφελος για το κράτος, καθώς η πολιτεία δεν χρειάζεται να δαπανήσει χρήματα για βιβλία και εν γένει γραφική ύλη⁸³.

Η μείωση του κόστους εκ μέρους του κράτους για την διενέργεια των ηλεκτρονικώς διεξαγόμενων εκλογών ενδέχεται επίσης να υπάρξει και ενόψει του γεγονότος, πως δεν θα απασχοληθεί τόσο μεγάλος αριθμός ατόμων κατά τον χρόνο της προετοιμασίας των εκλογών, κατά την διεξαγωγή τους και κατά την εξαγωγή του εκλογικού αποτελέσματος, καθώς ενδεχομένως θα υπάρχουν λιγότερα εκλογικά τμήματα, αφού η διαδικασία θα κυλά με ταχύτερους ρυθμούς και ως εκ τούτου δεν θα ανακύπτει ανάγκη διαίρεσης των ψηφοφόρων σε μεγάλο αριθμό εκλογικών τμημάτων. Ταυτόχρονα, η προετοιμασία των εκλογών δεν θα συνδέεται με την απασχόληση του προσωπικού του κράτους για ημέρες, προκειμένου να υπάρξει οργάνωση του εκλογικού υλικού, ορθή και κατάλληλη διανομή του στους δήμους και τις κοινότητες και εν συνεχεία στους δικαστικούς αντιπροσώπους, αφού οι υποψήφιοι συνδυασμοί, αλλά και ο κάθε μεμονωμένος υποψήφιος θα είναι καταχωρημένοι στο ηλεκτρονικό σύστημα και έτσι δεν θα απαιτείται καμία περαιτέρω ενέργεια εκ μέρους των υπαλλήλων του δημοσίου. Τέλος και κατά την διαδικασία της εξαγωγής των αποτελεσμάτων των εκλογών θα γίνεται χρήση της τεχνολογίας και των σχετικών ηλεκτρονικών συστημάτων και άρα, ομοίως ως ανωτέρω, δεν θα απαιτείται να εργάζονται οι δημόσιοι υπάλληλοι για επιπλέον ώρες, όπως συμβαίνει στις μέρες μας με τα κλιμάκια των υπαλλήλων στους δήμους και στα δικαστήρια, προκειμένου να ολοκληρωθούν οι εκλογικές διαδικασίες. Με τον τρόπο αυτό είναι σαφές, πως η πολιτεία εξοικονομεί σημαντικά ποσά, κατά τρόπο ώστε ο προϋπολογισμός των εκλογών να είναι εμφανώς ελαφρύτερος για το κράτος⁸⁴.

Δεν θα ήταν όμως δυνατό να μην καταγραφεί εν προκειμένω και η αντίθετη άποψη, κατά την οποία οι ηλεκτρονικές εκλογές δεν είναι κατ' ανάγκη λιγότερο κοστοβόρες για το κράτος σε σχέση με τις τυπικώς διεξαγόμενες εκλογές, καθώς το

⁸³Krimmer, R., et. al. (2018). How Much Does an e-Vote Cost? Cost Comparison per Vote in Multichannel Elections in Estonia. In, R. Krimmer et al. (Eds.), *E-Vote-ID 2018*. USA: Springer, pp.117-131

⁸⁴Slinn, S. & Herbert, W. (2011). Some Think of the Future: Internet, Electronic, and Telephonic Labor Representation Elections. *Saint Louis University Law Journal*, 56.1 (2011), pp. 171-208

κόστος που απαιτείται για την απόκτηση του απαραίτητου τεχνολογικού εξοπλισμού, για την συντήρηση και την διαρκή αναπροσαρμογή του στα νέα δεδομένα είναι σημαντικό, ενώ δεν θα πρέπει να λησμονηθεί το γεγονός, πως η πολιτεία θα πρέπει να μεριμνήσει, ώστε να εκπαιδεύσει κατάλληλα τα άτομα, τα οποία θα κληθούν να χειριστούν τα τεχνολογικά συστήματα στο πλαίσιο της διεξαγωγής των εκλογών, κάτι που συνεπάγεται ασφαλώς κόστος για το κράτος⁸⁵, γίνεται ως εκ τούτου αντιληπτό ότι, η επικράτηση της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας αντί της τυπικής-παραδοσιακής αποτελεί επί της ουσίας ζήτημα στάθμισης κόστους-οφέλους από την πολιτεία.

Περαιτέρω, δια της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας επιτυγχάνεται η εξοικονόμηση γραφικής ύλης και προστασίας του περιβάλλοντος. Είναι πράγματι γεγονός, πως η διενέργεια εκλογών με την χρήση της τεχνολογίας περιλαμβάνει την αξιοποίηση τεχνολογικού εξοπλισμού στα κατά τόπους εκλογικά τμήματα, που συνίσταται σε ηλεκτρονικούς υπολογιστές, τάμπλετς και άλλα τεχνολογικά μέσα, τα οποία επί της ουσίας επιχειρούν να μειώσουν τον όγκο της γραφικής ύλης, ήτοι των ψηφοδελτίων, των βιβλίων και των λοιπών αναλώσιμων ειδών, που είναι απαραίτητα, προκειμένου να διεκπεραιώνεται η διαδικασία της ψηφοφορίας⁸⁶.

Άλλωστε, όπως είναι εύκολο να αντιληφθεί και να κατανοήσει κανείς, δεδομένου του γεγονότος πως στο πλαίσιο της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας οι ψήφοι καταχωρούνται σε κατάλληλα προστατευμένα ως προς τα προσωπικά δεδομένα και την μυστικότητα της ψήφου συστήματα, δεν ανακύπτει η ανάγκη για δαπάνη χαρτιού σε ψηφοδέλτια και φακέλους⁸⁷. Μάλιστα, εάν αναλογιστεί κανείς, πως μεγάλος αριθμός ψηφοδελτίων, φακέλων και λοιπής γραφικής ύλης παραμένει αναξιοποίητος μετά το πέρας της εκλογικής διαδικασίας, τότε είναι σε θέση να αντιληφθεί πόσο μεγάλη ποσότητα αναλώσιμης και γραφικής ύλης δαπανάται εις βάρος του περιβάλλοντος⁸⁸.

⁸⁵Pran, V. & Merloe, P. (2007). *Monitoring electronic technologies in electoral processes*. Washington: National Democratic Institute for International Affairs(NDI), pp. 46-93

⁸⁶Hautala, L. (2018). *Electronic voting was going to be the future. Now paper's making a comeback*. *New voting systems are coming, but not as soon as you'd like*. [online] Διαθέσιμο στη δ/νση <https://www.cnet.com/news/electronic-voting-machines-were-going-to-be-the-future-now-paper-ballots-make-a-comeback/>

⁸⁷Russell, M. & Zamfir, I. (2018). *Digital technology in elections. Efficiency versus credibility?*. [online] Διαθέσιμο στη δ/νση [http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2018/625178/EPRS_BRI\(2018\)625178_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2018/625178/EPRS_BRI(2018)625178_EN.pdf)

⁸⁸Clarkson, M., et. al. (n.d.). *Civitas: Toward a Secure Voting System*. Διαθέσιμο στη δ/νση https://www.cs.cornell.edu/~clarkson/papers/clarkson_civitas.pdf

Ειδικά τα τελευταία έτη, όπου υπάρχει έντονη κινητοποίηση σε διεθνές επίπεδο αναφορικά με τα ζητήματα της προστασίας του περιβάλλοντος ενόψει και των ακραίων περιβαλλοντικών φαινομένων λόγω της κλιματικής αλλαγής η προοπτική της διασφάλισης της προστασίας του περιβάλλοντος μέσα από την αντικατάσταση μίας καθόλου φιλικής για το περιβάλλον διαδικασίας, ήτοι της τυπικής-παραδοσιακής ψηφοφορίας με μία άλλη εκλογική διαδικασία, που συνδέεται με σαφώς μικρότερη χρήση γραφικής ύλης, τίθεται στο επίκεντρο των επιστημόνων και από περιβαλλοντική σκοπιά⁸⁹.

⁸⁹Callejas, D. (2015). Voting for the environment: the importance of Democracy and education in Latin America. *Revista de Economía del Caribe*, 16(2015), pp. 11-44

Δεύτερο Κεφάλαιο

2.1. Η έννοια της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας

Στο πλαίσιο της παρούσης πριν την οποιαδήποτε ανάλυση του τρόπου διεξαγωγής της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας κρίνεται απαραίτητη η απόδοση της έννοιάς της. Εκ προοιμίου και πριν την παράθεση των περισσοτέρων απόψεων που έχουν διατυπωθεί σχετικά με το εννοιολογικό περιεχόμενο της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας, μείζονος σημασίας είναι η αναφορά στο γεγονός, πως δεν έχει ακόμη αποκρυσταλλωθεί κατά πάγιο τρόπο ένας συγκεκριμένος ορισμός της έννοιας αυτής. Και αυτό καθώς δεν έχει ακόμη εφαρμοσθεί καθολικά το σύστημα της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας και σε πολλές χώρες, μεταξύ των οποίων και στην Ελλάδα διεξάγονται ακόμη τυπικές-παραδοσιακές εκλογές⁹⁰. Άμεσο αποτέλεσμα αυτού είναι να μην καθίσταται εφικτό να διαγνωσθούν όλα εκείνα τα στοιχεία, τα οποία περιλαμβάνονται στην έννοια της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας, ώστε να διαμορφωθεί και ο αντίστοιχος πλήρης ορισμός της⁹¹.

Πάντως και σε κάθε περίπτωση, έχουν καταγραφεί ορισμένες αξιωματικότερες επιστημονικές απόψεις σχετικά με την έννοια της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας. Μία πρώτη επιστημονική προσέγγιση της έννοιας της ψηφοφορίας με ηλεκτρονικά μέσα είναι αυτή η οποία αποδίδει έμφαση στον τύπο και την διαδικασία διεξαγωγής της και την αντιμετωπίζει ως έναν από τους περισσότερους εκείνους τρόπους, οι οποίοι παρέχονται ως δυνατότητα στους πολίτες, προκειμένου να ασκούν το εκλογικό τους δικαίωμα⁹². Ειδικότερα, στο πλαίσιο του συγκεκριμένου ορισμού η ηλεκτρονική ψηφοφορία ορίζεται ως η συμμετοχή στην εκλογική διαδικασία μέσω της αξιοποίησης των δυνατοτήτων και των επιτευγμάτων της τεχνολογίας. Εκ παραλλήλου και εξ' αντιδιαστολής, είναι εύκολο να αντιληφθεί και να κατανοήσει κανείς το γεγονός, πως συνεπεία των ανωτέρω αποκλείονται στο πλαίσιο της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας οποιαδήποτε στοιχεία συνδέονται με την τυπικώς διεξαγόμενη ψηφοφορία, όπως είναι για παράδειγμα το έντυπο υλικό των ψηφοδελτίων και των φακέλων, οι εκλογικοί κατάλογοι, τα διάφορα βιβλία και

⁹⁰Enguehard, C. (2008). *Transparency in Electronic Voting: the Great Challenge*. [online] Διαθέσιμο στη δ/ση <https://halshs.archives-ouvertes.fr/halshs-00409465/document>

⁹¹Bell, S., et. al. (2013). STAR-Vote: A Secure, Transparent, Auditable, and Reliable Voting System. *USENIX Journal of Election Technology and Systems*, 1(1), pp. 18-37

⁹²Κάτσικας, Σ. (2004). *Συστήματα ηλεκτρονικής ψηφοφορίας: Το μέλλον της Δημοκρατίας*. [online] Διαθέσιμο στη δ/ση <http://www.eklogesonline.com/gpj/articles/2004/ac07.asp?state=elections>

πρακτικά των εκλογών, αφού στο σύνολό τους τα στοιχεία αυτά αντικαθίστανται από τα μέσα, που προσφέρει η τεχνολογία⁹³.

Από την άλλη πλευρά, δεν θα ήταν δυνατό να μη γίνει λόγος εν προκειμένω και στην εννοιολογική εκείνη απόδοση του όρου της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας, η οποία δεν εστιάζει στα τεχνολογικά μέσα, τα οποία αξιοποιούνται κατά την διεξαγωγή της, αλλά αντιθέτως την ορίζει ως μία μορφή εκλογικής διαδικασίας, η οποία προσφέρει την δυνατότητα στους πολίτες να ασκούν το εκλογικό τους δικαίωμα από απόσταση και χωρίς να υφίσταται η υποχρέωση για αυτοπρόσωπη εμφάνισή τους στο εκάστοτε εκλογικό τμήμα⁹⁴. Ο συγκεκριμένος ορισμός είναι μείζονος σημασίας, καθώς αναδεικνύει ένα από τα βασικότερα πλεονεκτήματα, που προβάλλουν οι υποστηρικτές της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας, που δεν είναι άλλο από την δυνατότητα των πολιτών να ψηφίζουν απρόσκοπτα από οποιοδήποτε σημείο και αν βρίσκονται, κάτι που έχει ως αποτέλεσμα να επιτυγχάνεται ευχερέστερα η συμμετοχή τους στην εκλογική διαδικασία, η οποία αποτυπώνει με τον καλύτερο δυνατό τρόπο την εν τοις πράγμασι έκφραση της βούλησης των εκλογέων⁹⁵.

Αλλωστε, δεν είναι λίγοι οι επιστήμονες, οι οποίοι έχουν πολλές φορές τονίσει, πως μέσα από την ψηφοφορία με την βοήθεια της τεχνολογίας δύναται να ενταθεί η συμμετοχή των πολιτών στα κοινά, στοιχείο το οποίο κρίνεται άκρως σημαντικό ειδικά στις μέρες μας ενόψει της εν γένει απαξίας των πολιτικών θεσμών⁹⁶. Θα πρέπει δε στο σημείο αυτό να αναφερθεί πως και στο Σύνταγμά μας και δη στο άρθρο 51 παρ. 3 αυτού, το στοιχείο της καθολικότητας της ψηφοφορίας τίθεται μεταξύ των κρισιμότερων χαρακτηριστικών της εκλογικής διαδικασίας, ως εκ τούτου η ενίσχυση του εν λόγω στοιχείου μέσω της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας θεωρείται ύψιστης σημασίας⁹⁷.

⁹³Draper, S. & Brown, M. (2004). Increasing interactivity in lectures using an electronic voting system. *Journal of Computer Assisted Learning*, 20(1), pp. 81-94

⁹⁴Russell, M. & Zamfir, I. (2018). *Digital technology in elections Efficiency versus credibility*. [online] Διαθέσιμο στη δ/νση [http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2018/625178/EPRS_BRI\(2018\)625178_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2018/625178/EPRS_BRI(2018)625178_EN.pdf)

⁹⁵Bochsler, D. (2010). *Can Internet voting increase political participation? Remote electronic voting and turnout in the Estonian 2007 parliamentary elections*. [online] Διαθέσιμο στη δ/νση <https://www.eui.eu/Projects/EuDO-PublicOpinion/Documents/bochsler-voteeui2010.pdf>

⁹⁶Dandoy, R. (n.d.). *The Impact of e-Voting on Turnout: Insights from the Belgian Case*. [online] Διαθέσιμο στη δ/νση http://regisdandoy.com/uploads/articles/Dandoy_ICEDEG.pdf

⁹⁷Παπαδημητρίου, Γ. (1981). *Συνταγματικό Δίκαιο*. Αθήνα: Σάκκουλας, σ.σ. 34-61

2.2. Οι μορφές και οι διακρίσεις της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας

Μετά την απόδοση ανωτέρω της έννοιας της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας θα πρέπει να λεχθεί σχετικά, πως δεν έχει λάβει ακόμη χώρα καθιέρωση της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας σε εθνικό, ευρωπαϊκό και διεθνές επίπεδο εκτενώς, ως εκ τούτου είναι δυσχερές να προσδιοριστούν και τα ειδικότερα χαρακτηριστικά, που την συνθέτουν. Ακολούθως, όπως είναι εύκολο να αντιληφθεί και να κατανοήσει κανείς, το ίδιο συμβαίνει και με την μορφή, που δύναται η εν λόγω διαδικασία ψηφοφορίας να προσλαμβάνει. Έτσι, δεν καθίσταται εφικτός ο εντοπισμός περισσότερων μορφών υπό τις οποίες ενδέχεται να λαμβάνει χώρα η ψηφοφορία με ηλεκτρονικά μέσα. Μάλιστα, θα μπορούσε να καταγραφεί σχετικά, ότι η αναγωγή στα είδη και τις διάφορες διακρίσεις της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας παρουσιάζει έντονο επιστημονικό ενδιαφέρον καθώς, αφενός μεν κάποιο εκ των ειδών αυτών ή ο συνδυασμός τους θα αποτελέσουν την τελική και παγιωμένη μορφή της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας, αφετέρου δε θα επιτρέψει την κατανόηση και διάγνωση της ίδιας της πραγμάτωσής της σε διαφορετικές περιπτώσεις⁹⁸.

Εκ προοιμίου θα πρέπει να σημειωθεί, πως οι υφιστάμενες έως σήμερα καταγεγραμμένες διακρίσεις της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας συνδέονται με το σημείο εκείνο στο οποίο βρίσκεται ο πολίτης την στιγμή κατά την οποία ψηφίζει. Ως εκ τούτου, η ηλεκτρονική ψηφοφορία δύναται να προσλαμβάνει αφενός μεν την μορφή εκείνη κατά την οποία ο ψηφοφόρος θα πρέπει να προσέρχεται σε έναν οργανωμένο χώρο, προκειμένου να ασκεί το εκλογικό του δικαίωμα, αφετέρου δε την μορφή κατά την οποία ο πολίτης έχει την δυνατότητα να ψηφίζει από το σπίτι του⁹⁹ ή από οποιοδήποτε άλλο χώρο ο ίδιος επιλέγει.

Αν και το κριτήριο για την διάκριση της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας στις ανωτέρω κατηγορίες δείχνει να είναι επαρκώς προσδιορισμένο, εντούτοις οι τελικές επί τη βάσει αυτού διαμορφωθείσες κατηγοριοποιήσεις χρήζουν περαιτέρω ανάλυσης.

Ειδικότερα, σε ό, τι αφορά την πρώτη διάκριση της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας η οποία λαμβάνει χώρα και πραγματώνεται με την προσέλευση του εκάστοτε

⁹⁸IDEA. (2011). *Introducing Electronic Voting: Essential Considerations*. [online] Διαθέσιμο στη δ/ση <http://www.corteidh.or.cr/tablas/28047.pdf>

⁹⁹Trechsel, A. & Gasser, U. (2016). *Directorate general for internal policies policy department c: citizens' rights and constitutional affairs constitutional affairs potential and challenges of e-voting in the European Union study*. Brussels: European Union, pp. 6-31

ψηφοφόρου σε έναν συγκεκριμένο και προκαθορισμένο χώρο για να ψηφίσει, απαραίτητο είναι να σημειωθεί σχετικώς, πως ήδη και μόνο εκ του στοιχείου αυτού υπάρχει άμεση σύγκλιση με την τυπική-παραδοσιακή ψηφοφορία. Και αυτό καθώς στο πλαίσιο της διεξαγωγής της ψηφοφορίας ηλεκτρονικά, όπως ακριβώς συμβαίνει και στην τυπική-παραδοσιακή ψηφοφορία, θα πρέπει να οργανώνονται εκ μέρους της πολιτείας εκλογικά κέντρα, δηλαδή συγκεκριμένα σημεία στα οποία θα διεξάγεται η εκλογική διαδικασία. Έτσι λοιπόν, το κράτος και οι κατά τόπους φορείς της κρατικής εξουσίας, που είναι αρμόδιοι για την διεξαγωγή των εκλογών, καλούνται να μεριμνούν για την επάνδρωση του εκλογικού τμήματος με τα κατάλληλα τεχνολογικά συστήματα, ενώ παράλληλα θα πρέπει να διαθέτουν την ευθύνη και την εποπτεία του λογισμικού, το οποίο θα χρησιμοποιείται, ώστε να διασφαλίζεται κατά τρόπο άμεσο και ασφαλή η δυνατότητα άσκησης του δικαιώματος ψήφου των πολιτών¹⁰⁰.

Στο πλαίσιο της συγκεκριμένης μορφής ηλεκτρονικής ψηφοφορίας έχει προβλεφθεί μία ακόμη διαδικασία, η οποία προβλέπει μεν την ύπαρξη προκαθορισμένων σημείων στα οποία θα πρέπει να παρουσιάζονται οι ψηφοφόροι, ώστε να ασκούν το εκλογικό τους δικαίωμα, τα κέντρα δε αυτά θα είναι περισσότερα στον αριθμό¹⁰¹. Τα εν λόγω κέντρα θα βρίσκονται σε σημεία τα οποία είναι εύκολο να προσεγγίζονται από τους πολίτες, ενώ συνηθέστερο είναι να εδράζονται σε Κ.Ε.Π., καταστήματα των κατά τόπους Δήμων κ.ο.κ. Πρόκειται για τα ευρύτερα γνωστά kiosks (περίπτερα) και ακολούθως η υποκατηγορία αυτή της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας έχει επικρατήσει να αποκαλείται σε διεθνές επίπεδο ως kiosk e voting (περίπτερο και ψηφοφορία)¹⁰².

Επόμενη μορφή υπό την οποία δύναται να πραγματοποιείται η ηλεκτρονική ψηφοφορία, είναι αυτή η οποία συνδέεται σε μέγιστο βαθμό με την πλήρη αποδέσμευση του πολίτη από συγκεκριμένο τόπο στον οποίο και μόνο θα μπορούσε να ασκεί το εκλογικό του δικαίωμα. Θα ήταν δυνατό άλλως να λεχθεί πως, η συγκεκριμένη μορφή ηλεκτρονικής ψηφοφορίας αποσυνδέεται πλήρως από την έννοια του εκλογικού κέντρου, το οποίο ουδεμία συμβολή έχει στην όλη εκλογική διαδικασία. Πιο συγκεκριμένα, ο κάθε πολίτης έχει την δυνατότητα άσκησης του

¹⁰⁰Abdullatif, F. & Talib, A. (2016). Poll System using Electronic Voting and View of Sample and Questionnaire. *International Advanced Research Journal in Science, Engineering and Technology*, 3(12), pp. 150-154

¹⁰¹Mitrou, L. (2004). *Electronic voting observatory II. Votobit*. [online] Διαθέσιμο στη δ/ση http://www.icsd.aegean.gr/website_files/metaptyxiako/65983061.pdf

¹⁰²Slack, F. & Rowley, J. (2004). *Challenges in the delivery of e-government through kiosks*. [online] Διαθέσιμο στη δ/ση <http://shura.shu.ac.uk/57/1/fulltext.pdf>

εκλογικού του δικαιώματος από οποιοδήποτε σημείο και αν βρίσκεται, ακόμη δηλαδή και από το σπίτι του ή και από κάποιο net café (καφέ με διαδίκτυο). Βεβαίως, το σύστημα δια του οποίου θα διεξάγεται η ψηφοφορία θα είναι αυστηρώς ελεγχόμενο από την πολιτεία, κατά τρόπο ώστε να πληρείται το στοιχείο της μυστικότητας, αλλά και ώστε να καθίσταται βέβαιο, ότι όλες οι ψήφοι θα προσμετρώνται. Τα δύο αυτά στοιχεία αποτελούν κρίσιμους προβληματισμούς, οι οποίοι εκφράζονται από την επιστήμη και τα μέλη της¹⁰³ σχετικά με την πλήρωσή τους κατά τη διεξαγωγή της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας υπό την εν λόγω μορφή.

Περαιτέρω, ένας ακόμη προβληματισμός ο οποίος τίθεται εντόνως κατά την εφαρμογή της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας υπό την ανωτέρω μορφή, είναι το κατά πόσο καθίσταται εφικτός ο έλεγχος του στοιχείου της αμεσότητας, το οποίο σύμφωνα με το Σύνταγμα, θα πρέπει να υφίσταται και να εκπληρώνεται κατά την διεξαγωγή της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας. Πράγματι, δεδομένου του γεγονότος ότι ο ψηφοφόρος δεν προσέρχεται αυτοπρόσωπα σε κάποιο εκλογικό κέντρο, ώστε να λαμβάνει χώρα ταυτοποίηση του, αποτελεί σημαντική πρόκληση η διασφάλιση του κατά πόσο ο ίδιος προβαίνει στην δια της ψήφου επιλογή ή η άσκηση του εκλογικού του δικαιώματος λαμβάνει χώρα μέσω άλλου προσώπου. Παρότι δεν έχει ακόμη αποκρυσταλλωθεί ο τρόπος με τον οποίο επιτυγχάνεται η κάμψη του ανωτέρω προβληματισμού, εντούτοις σύμφωνα με όλα όσα είναι μέχρι σήμερα γνωστά στο πλαίσιο της επιστήμης, σύμφωνα με την επικρατέστερη αντίληψη, το σύστημα δια του οποίου θα διεξάγεται η ηλεκτρονική ψηφοφορία, θα πρέπει να πληροί μία σειρά προϋποθέσεων και κριτηρίων δια των οποίων θα επιτυγχάνεται κατά το δυνατό ο έλεγχος του στοιχείου της αμεσότητας και η διασφάλιση της εν λόγω αρχής της ψηφοφορίας¹⁰⁴, όπως επί παραδείγματι η ταυτοποίηση του εκάστοτε ψηφοφόρου δύναται να λαμβάνει χώρα μέσω των δακτυλικών αποτυπωμάτων του ή μέσω της χρήσης ψηφιακής υπογραφής πριν την υποβολή της ψήφου του, ώστε να είναι εφικτή η επαλήθευση της υπογραφής του με τα προσωπικά του στοιχεία.

¹⁰³Maaten, E. & Hall, T. (2008). *Improving the Transparency of Remote E-Voting: The Estonian Experience*. [online] Διαθέσιμο στη δ/ση https://www.researchgate.net/publication/220764785_Improving_the_Transparency_of_Remote_E-Voting_The_Estonian_Experience

¹⁰⁴Okediran, O., et. al. (2011). Towards Remote Electronic Voting Systems. *Computer Engineering and Intelligent Systems*, 2(4), pp. 72-81

2.3. Τα στάδια της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας και η διασφάλιση των αρχών της ψηφοφορίας σε καθένα εξ' αυτών

2.3.1. Το στάδιο της εγγραφής

Σε άμεση συνέχεια των ανωτέρω, λόγος θα πρέπει να γίνει στο σημείο αυτό της παρούσης σχετικά με τα στάδια, τα οποία υφίστανται κατά την διαδικασία της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας, ήτοι της εγγραφής, της επικύρωσης, της υποβολής και της καταμέτρησης της ψήφου¹⁰⁵. Και αυτό καθώς μόνο με τον τρόπο αυτό θα είναι δυνατή η σε βάθος κατανόηση του τρόπου διεξαγωγής της συγκεκριμένης μορφής ψηφοφορίας, αλλά και η καθολική προσέγγιση της γενικότερης προβληματικής, που συνδέεται με τον βαθμό στον οποίο οι αρχές της ψηφοφορίας τηρούνται στο πλαίσιο αυτής¹⁰⁶.

Το πρώτο στάδιο ως προς το οποίο θα πρέπει να γίνει λόγος εν προκειμένω είναι αυτό της εγγραφής. Στο πλαίσιο λοιπόν του σταδίου αυτού οι εκλογείς καλούνται να προσέλθουν είτε σε συγκεκριμένες διαδικτυακές πλατφόρμες, οι οποίες θα έχουν οργανωθεί από την πολιτεία, είτε σε αρμόδια κέντρα, προκειμένου να καταγραφούν τα αληθή και ακριβή τους στοιχεία. Πάντως και σε κάθε περίπτωση, ανεξάρτητα από το εάν οι πολίτες θα δηλώνουν τα στοιχεία τους διαδικτυακά ή με αυτοπρόσωπη παρουσία σε κάποιον αρμόδιο φορέα, πολύ σημαντικό είναι σε αμφότερα τα ενδεχόμενα αυτά να υπάρχει κατάλληλα εκπαιδευμένο προσωπικό, ώστε να μπορεί να ανταποκρίνεται στις απαιτήσεις του συστήματος, που εφαρμόζεται κατά την διεξαγωγή της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας¹⁰⁷. Μάλιστα άξιο ειδικής μνείας και αναφοράς είναι το γεγονός, πως από την πρώτη στιγμή της εκκίνησης του επιστημονικού διαλόγου αναφορικά με την ηλεκτρονική ψηφοφορία το εν λόγω στάδιο τέθηκε στο πλαίσιο της όλης εκλογικής διαδικασίας ως θεμελιώδης πυλώνας της και ως εκ τούτου η εν τοις πράγμασι ορθή εφαρμογή του είναι μείζονος σημασίας¹⁰⁸.

¹⁰⁵Buckland, R. & Wen, R. (2012). The Future of E-voting in Australia. *Security Privacy, IEEE*, 10(5), pp. 25–32

¹⁰⁶OSCE/ODIHR. (2010). *Election Observation Handbook*. Warsaw: OSCE Office for Democratic Institutions and Human Rights (ODIHR), pp. 41-97

¹⁰⁷NCSL. (2018). *Voting System Standards, Testing and Certification*. [online] Διαθέσιμο στη δ/νση <https://www.ncsl.org/research/elections-and-campaigns/voting-system-standards-testing-and-certification.aspx>

¹⁰⁸Pointcheval, D. & Stern, J. (2000). Security arguments for digital signatures and blind signatures. *Journal of Cryptology*, 13 (3), pp. 361-396

Κατά το στάδιο αυτό της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας, εκτός από την καταγραφή των στοιχείων των πολιτών, ώστε να περιληφθούν αυτά σε κατάλληλες λίστες, οι οποίες θα αξιοποιούνται, προκειμένου να αναγνωρίζονται οι εκλογείς, λαμβάνει χώρα και η διαδικασία εκείνη, η οποία έχει επικρατήσει να αποκαλείται ως διαδικασία της ταυτοποίησης. Πρόκειται για την πραγματοποίηση όλων εκείνων των διαδικασιών, οι οποίες κρίνονται απαραίτητες, προκειμένου να επιτευχθεί η επιβεβαίωση του εάν και κατά πόσο τα δηλούμενα εκ μέρους ενός πολίτη στοιχεία αποτελούν τα δικά του στοιχεία, τα οποία και τον εξατομικεύουν¹⁰⁹. Ειδικά στο πλαίσιο της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας καθίσταται εύκολο να αντιληφθεί και να κατανοήσει κανείς, πως η εν λόγω διαδικασία της ταυτοποίησης έχει πολύ μεγάλη σημασία, ενόψει της εκ της φύσεως της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας δυσχέρειας σε ό,τι αφορά την επιβεβαίωση περί του εάν η ψήφος προέρχεται από τον ίδιο τον ψηφοφόρο και άρα αποτελεί προϊόν της δικής του ελεύθερης βούλησης ή όχι. Ως εκ τούτου, η έμφαση η οποία θα πρέπει να δίνεται με στόχο την ουσιαστική και αποτελεσματική διεκπεραίωση της διαδικασίας της ταυτοποίησης στο πλαίσιο του σταδίου της εγγραφής καθίσταται πρόδηλη¹¹⁰.

Βεβαίως, όπως εύστοχα έχει παρατηρηθεί σχετικώς, το πρώτο στάδιο της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας, το οποίο μελετάται εν προκειμένω, δηλαδή η εγγραφή δεν περιλαμβάνει μόνο τα ανωτέρω αναφερόμενα, όπως ενδεχομένως να πίστευε κανείς κατόπιν μίας επιφανειακής θεωρητικής προσέγγισης της όλης θεματικής. Και αυτό καθώς υπάρχει και μία ακόμη εξαιρετικής σημασίας διαδικασία, η οποία πραγματοποιείται κατά την διάρκεια του σταδίου αυτού, ήτοι η τελική διαμόρφωση των εκλογικών καταλόγων, των καταλόγων δηλαδή εκείνων επί τη βάση των οποίων θα καθίσταται εφικτός ο προσδιορισμός των ατόμων, που αποτελούν το σώμα των εκλογέων¹¹¹. Προκειμένου να διαμορφωθούν λοιπόν οι εκλογικοί κατάλογοι λαμβάνει χώρα μία διαδικασία ελέγχου των στοιχείων, που δηλώνονται από τον κάθε πολίτη, όπου κατά την διαδικασία αυτή πραγματοποιείται και συγκριτική αντιπαραβολή των δεδομένων αυτών των πολιτών με τις προϋποθέσεις, που τίθενται από την δημόσια εξουσία, προκειμένου να παρέχεται η δυνατότητα άσκησης του

¹⁰⁹Fan, C. & Zhe Sun, W. (2008). An efficient multi-receipt mechanism for uncoercible anonymous electronic voting. *Mathematical and Computer Modelling*, 48(9-10), pp. 1611-1627

¹¹⁰Javaid, M.A. (2014). Electronic Voting System Security. *SSRN Electronic Journal*, DOI: 10.2139/ssrn.2393158

¹¹¹Avgerou, C., et. al. (2019). Trusting e-voting amid experiences of electoral malpractice: The case of Indian elections. *Journal of Information Technology*, doi.org/10.1177/0268396218816199

εκλογικού δικαιώματος στον εκάστοτε πολίτη. Εάν λοιπόν ο πολίτης πληροί τα στοιχεία εκείνα, που απαιτούνται εκ του νόμου, αποκτά δικαίωμα ψήφου και περιλαμβάνεται στους εκλογικούς καταλόγους, ενώ σε κάθε άλλη περίπτωση δεν έχει την δυνατότητα συμμετοχής στην εκλογική διαδικασία¹¹².

Εν συνεχεία και κατ' ακολουθία όλων των ανωτέρω, δεν θα ήταν δυνατό να παραληφθεί εν προκειμένω η ειδική μνεία σε όλα όσα προβλέπει το άρθρο 51 του Συντάγματος αναφορικά με τα χαρακτηριστικά εκείνα, τα οποία θα πρέπει να διαθέτει επί τη βάση του Συντάγματος η διαδικασία της ψηφοφορίας με ηλεκτρονικά μέσα.

Βασική αρχή της διαδικασίας της ψηφοφορίας, η οποία προβλέπεται στο άρθρο 51 παρ. 3 του Συντάγματος και η οποία θα πρέπει να διασφαλίζεται και στην περίπτωση της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας είναι αυτή της καθολικότητας. Η συγκεκριμένη αρχή κατά την διεξαγωγή της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας επιβάλλει την συμμετοχή του συνόλου των πολιτών στην εκάστοτε εκλογική διαδικασία, προκειμένου να διαμορφώνεται το εκλογικό αποτέλεσμα, κατά τρόπο ώστε να μην αποτελεί η έκφραση της άποψης για την διακυβέρνηση του κράτους προνόμιο των λίγων ή μίας συγκεκριμένης μόνο ομάδας πολιτών¹¹³.

Οι εξαιρέσεις οι οποίες τίθενται από τον νόμο στην αρχή αυτή είναι ελάχιστες και αυστηρώς περιοριστικά αναφερόμενες. Συγκεκριμένα, πρώτος περιορισμός είναι αυτός του ορίου της ηλικίας των ψηφοφόρων, δεύτερος η αδυναμία άσκησης του εκλογικού δικαιώματος από άτομα ανίκανα προς δικαιοπραξία και τρίτος η στέρηση των πολιτικών δικαιωμάτων συνεπεία τέλεσης συγκεκριμένων αδικημάτων¹¹⁴. Ακολουθώντας και με στόχο την εν τοις πράγμασι τήρηση της αρχής αυτής στο πλαίσιο της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας απαραίτητο είναι να διαμορφώνονται οι κατάλληλες βάσεις δεδομένων, όπου θα περιλαμβάνονται όλοι ανεξαιρέτως οι ψηφοφόροι, οι οποίοι έχουν το δικαίωμα άσκησης του εκλογικού δικαιώματος μετά από προσεκτική ηλεκτρονική ενσωμάτωση και κωδικοποίηση των ανωτέρω περιγραφέντων εξαιρέσεων¹¹⁵.

¹¹²Willis, J., et. al. (2018). Digital dilemmas: the unintended consequences of election technology. *Democratization*, 25(8), pp. 1397-1418

¹¹³Χρυσόγονος, Κ. (2014). *Συνταγματικό Δίκαιο. ΙΙ. Ειδικό Μέρος*. Αθήνα-Θεσσαλονίκη: Σάκκουλας, σ.σ 222.

¹¹⁴Παπαδημητρίου, Γ. (1981). *Συνταγματικό Δίκαιο*. Αθήνα: Σάκκουλας, σ.σ. 18-62

¹¹⁵Lekkas, D. (2003). Establishing and managing trust within the Public Key Infrastructure. *Computer Communications*, 26(16), pp.1815-1825

Περαιτέρω και εκτός από όλα όσα αναφέρθηκαν ανωτέρω, άξιος ειδικής μνείας και αναφοράς τρόπος διασφάλισης των χαρακτηριστικών της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας και των αρχών της ψηφοφορίας κατά την πρόβλεψη του άρθρου 51 παρ. 3 του Συντάγματος, είναι μεταξύ άλλων και η κατάλληλη ενημέρωση των πολιτών, κατά τρόπο ώστε να έχουν οι ίδιοι την δυνατότητα να αντιλαμβάνονται τον τρόπο με τον οποίο λειτουργεί η διαδικασία της ψηφοφορίας με τα τεχνολογικά μέσα, αλλά και ώστε να νιώθουν ασφαλείς αναφορικά με την μυστικότητα της ψήφου τους, την έγκυρη και αξιόπιστη διαλογή και εξαγωγή του εκλογικού αποτελέσματος¹¹⁶. Άλλωστε, εάν οι πολίτες διακατέχονται από αισθήματα ανασφάλειας ή αβεβαιότητας, είναι πολύ πιθανό να επιλέξουν να μην ασκήσουν το εκλογικό τους δικαίωμα. Αυτό θα έχει ως άμεσο αποτέλεσμα την μη τήρηση της αρχής της καθολικότητας κατά την διαδικασία της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας, καθότι επί της ουσίας θα υπάρχει ένα σύνολο πολιτών, που θα αποκλείονται από την εκλογική διαδικασία, όχι από δική τους ευθύνη ή επιλογή, αλλά επειδή η ίδια η πολιτεία δεν θα είναι σε θέση να προσφέρει την κατάλληλη ενημέρωση σε αυτούς. Ως εκ τούτου, γίνεται αντιληπτό, πως η εξοικείωση των πολιτών με την έννοια και τον τρόπο λειτουργίας της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας αποτελεί θεμελιώδη τρόπο διασφάλισης της άμεσης, καθολικής και μυστικής ηλεκτρονικής ψηφοφορίας κατά την πρόβλεψη του άρθρου 51 παρ. 3 του Συντάγματος¹¹⁷.

Η σύνδεση του σταδίου της εγγραφής κατά την διεξαγωγή της ψηφοφορίας με τα μέσα της τεχνολογίας με την αρχή της καθολικότητας της ψηφοφορίας είναι εν προκειμένω σαφής και αδιαμφισβήτητη, αφού κατά το στάδιο αυτό καθίσταται εφικτή η διάγνωση περί του εάν οι πολίτες δείχνουν εμπιστοσύνη στην ηλεκτρονικώς διεξαγόμενη ψηφοφορία ανάλογα με τον αριθμό των εγγεγραμμένων στους ηλεκτρονικούς/ψηφιακούς εκλογικούς καταλόγους¹¹⁸.

Όλα τα ανωτέρω σχετικά με την αρχή της καθολικότητας και τα χαρακτηριστικά της διαδικασίας της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας θα ήταν δυνατό να υποστηρίξει κανείς, ότι προβάλλονται αλυσιτελώς, εάν δεν συνοδεύονται και από την

¹¹⁶Hilbert, M. (2009). The Maturing Concept of E-Democracy: From E-Voting and Online Consultations to Democratic Value Out of Jumbled Online Chatter. *Journal of Information Technology & Politics*, 6(2), pp. 87-110

¹¹⁷Bouras, C., et.al. (2003). An electronic voting service to support decision-making in local government. *Telematics and Informatics*, 20(2003), pp. 255-274

¹¹⁸Mitrou, L. (2004). *Electronic voting observatory II. Votobit*. [online] Διαθέσιμο στη δ/ση http://www.icsd.aegean.gr/website_files/metaptyxiako/65983061.pdf

σχετική προβληματική των τρόπων εκείνων μέσω των οποίων καθίσταται εφικτή η διασφάλισή τους.

Σε πρώτο επίπεδο, καθοριστικό ρόλο για την διασφάλιση της ανωτέρω περιγραφείσας αρχής παίζει η ετοιμότητα και η προθυμία της πολιτείας, ώστε να επιτελέσει κατά τρόπο ορθό τον οργανωτικό, αλλά και τον εποπτικό της ρόλο κατά την διαδικασία της διεξαγωγής της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας. Προκειμένου να το επιτύχει αυτό η πολιτεία θα πρέπει να μεριμνήσει, ώστε να πληρωθούν δύο πολύ σημαντικές προϋποθέσεις. Η πρώτη εξ' αυτών είναι η επάνδρωση του κράτους με τον κατάλληλο τεχνολογικό εξοπλισμό, ώστε να αποφευχθούν ζητήματα διαρροής των αποτελεσμάτων, αλλά και ώστε να εξαλειφθεί η οποιαδήποτε πιθανότητα διπλής ή εσφαλμένης ψήφου ή και μη εγγραφής των εκλογέων στα μητρώα των ψηφοφόρων¹¹⁹. Η δεύτερη προϋπόθεση την οποία θα πρέπει να εκπληρώσει η πολιτεία με σκοπό την διεξαγωγή της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας σύμφωνα με τις προβλεπόμενες στο άρθρο 51 παρ. 3 του Συντάγματος αρχές είναι η μέριμνα για την ανάθεση της όλης διαδικασίας της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας σε άρτια εκπαιδευμένο και καταρτισμένο προσωπικό, το οποίο θα διαθέτει την κατάλληλη τεχνογνωσία, ώστε αφενός μεν να χειρίζεται ορθά τα τεχνολογικά συστήματα, αφετέρου δε να παρεμβαίνει σε κάθε περίπτωση κατά την οποία συντρέχει κάποιος σοβαρός λόγος, ώστε να επιλύει τα τυχόν ανακύπτοντα προβλήματα. Από κοινού λοιπόν η υλικοτεχνική υποδομή και το κατάλληλο ανθρώπινο δυναμικό θα είναι τα μέσα για την επίτευξη της τήρησης της προαναφερθείσας αρχής στην ηλεκτρονική ψηφοφορία ειδικά κατά το στάδιο της εγγραφής¹²⁰.

¹¹⁹Goldsmith, B. & Ruthrauff, H. (2013). *Implementing and overseeing electronic voting and counting technologies implementing and overseeing electronic voting and counting technologies*. USA: USAID, pp. 88-211

¹²⁰Epstein, J. (2011). Internet Voting , Security, and Privacy. *William & Mary Bill of Rights Journal*, 19(4), pp. 885-906

2.3.2. Το στάδιο της επικύρωσης

Και αφού αναλύθηκε ανωτέρω το πρώτο στάδιο της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας, ήτοι της εγγραφής των ψηφοφόρων στους ψηφιακούς εκλογικούς καταλόγους, προκειμένου αυτοί να είναι σε θέση να ασκήσουν το εκλογικό τους δικαίωμα ηλεκτρονικά, θα πρέπει στο πλαίσιο της παρούσης να γίνει ειδική μνεία στο στάδιο της επικύρωσης των στοιχείων των εκλογέων. Σε ό, τι αφορά το ειδικότερο περιεχόμενο του εν λόγω σταδίου κρίσιμο είναι να σημειωθεί εν προκειμένω, πως το συγκεκριμένο στάδιο περιλαμβάνει το σύνολο των διαδικασιών, που σχετίζονται με την αυτοπρόσωπη άσκηση του εκλογικού δικαιώματος. Άλλως, πρόκειται για το στάδιο κατά το οποίο ανακύπτει η ανάγκη για την εν τοις πράγμασι επιβεβαίωση περί της προέλευσης της ψήφου από τον ίδιο τον εκλογέα, ο οποίος εμφανίζεται στο σύστημα ως ο ψηφοφόρος, που προβαίνει σε μία συγκεκριμένη επιλογή ψήφου¹²¹.

Συμπληρωματικά προς τα ανωτέρω, άξιο ειδικής αναφοράς είναι και το γεγονός πως, πολύ σημαντικό ρόλο στην αποτελεσματικότητα της επικύρωσης των στοιχείων του εκλογέα κατέχει η άμεση, δηλαδή κατά την στιγμή της άσκησης του εκλογικού δικαιώματος ταυτοποίησή του. Η παρατήρηση αυτή είναι μείζονος σημασίας, καθότι διαπιστώνεται εν προκειμένω επί της ουσίας η ταυτότητα και τα στοιχεία, που εξατομικεύουν τον εκλογέα, όπως ακριβώς συμβαίνει και στην τυπική-παραδοσιακή εκλογική διαδικασία, κατά την οποία ο δικαστικός αντιπρόσωπος ελέγχει την ταυτότητα του ψηφοφόρου, όταν ο ίδιος προσέρχεται στην κάλπη¹²².

Βασικό χαρακτηριστικό του εν λόγω σταδίου, το οποίο απασχόλησε ιδιαίτερος την επιστήμη και τα μέλη της, είναι ο τρόπος με τον οποίο είναι δυνατό να επιτυγχάνεται η διαδικασία της επικύρωσης. Προκειμένου να υπάρξει μία σαφής απάντηση στον ανωτέρω προβληματισμό, θα πρέπει να γίνει διάκριση μεταξύ των μορφών της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας, εάν δηλαδή αυτή διεξάγεται σε συγκεκριμένα και οργανωμένα εκλογικά κέντρα ή εάν ο κάθε εκλογέας δύναται από οποιοδήποτε σημείο και αν βρίσκεται να ασκεί το εκλογικό του δικαίωμα. Επί τη βάση λοιπόν της διάκρισης αυτής θα μπορούσε να υποστηρίξει κανείς την άποψη, πως στην πρώτη περίπτωση η ταυτοποίηση θα μπορούσε να επιτυγχάνεται διαζευκτικά είτε με φυσικό έλεγχο από τον δικαστικό αντιπρόσωπο, ο οποίος θα βρίσκεται στο εκλογικό κέντρο

¹²¹Prandini, M. & Ramilli, M. (2012). A Model for E-voting Systems Evaluation Based on International Standards: Definition and Experimental Validation. *e-Service Journal*, 8(3), pp. 42-72

¹²²Μάγκος, Ε., κ.α. (χ.χ.). *Ηλεκτρονική Ψηφοφορία μέσω Internet: Ουτοπία ή Πραγματικότητα*. [online] Διαθέσιμο στη δ/ση <http://efkimi.ionio.gr/~emagos/eDemocracy.PDF>

και θα εποπτεύει την ομαλή διεξαγωγή της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας είτε με την χρήση ηλεκτρονικών μέσων, όπως είναι για παράδειγμα η αξιοποίηση κωδικών, που θα λαμβάνει ο κάθε ψηφοφόρος και οι οποίοι θα είναι ατομικοί και αποκλειστικά δικοί του. Αναφορικά με την δεύτερη περίπτωση είναι σαφές, ότι ο έλεγχος καθίσταται εφικτό να πραγματοποιείται μόνο μέσω του διαδικτύου, αφού δεν απαιτείται η αυτοπρόσωπη παρουσία του εκλογέα σε ένα συγκεκριμένο εκλογικό κέντρο¹²³.

Επιπλέον των ανωτέρω, είναι δυνατό να παρατηρήσει κανείς, πως προκειμένου το εν λόγω στάδιο να συμβαδίσει με τις συνταγματικές επιταγές, αλλά και τις απαιτήσεις του δημοκρατικού πολιτεύματος κρίνεται απαραίτητη η διασφάλιση της ύπαρξης της κατάλληλης υποδομής εκ μέρους της πολιτείας, καθώς επίσης και η μέριμνα για την εν γένει οργάνωση της όλης διαδικασίας της ψηφοφορίας με την αποστολή κωδικών στους εκλογείς, προκειμένου να συμμετέχουν στην εκάστοτε εκλογική αναμέτρηση, οι οποίοι και θα τους εξασφαλίζουν την τήρηση του στοιχείου της μυστικότητας της ψήφου τους. Περαιτέρω, προτείνεται η καθιέρωση ηλεκτρονικών υπογραφών εξατομικευμένων για κάθε ψηφοφόρο, οι οποίες θα αξιοποιούνται από τους ίδιους κατά την άσκηση του εκλογικού τους δικαιώματος καθώς επίσης και η αξιοποίηση των δακτυλικών αποτυπωμάτων των εκλογέων με στόχο την ταυτοποίησή τους, διασφαλίζοντας έτσι την μυστικότητα της ψήφου τους. Η ηλεκτρονική ψηφοφορία υπό τους ανωτέρω όρους και προϋποθέσεις δύναται να υποκαταστήσει την τυπική-παραδοσιακή, χωρίς όμως αυτό να σημαίνει σε καμία περίπτωση, ότι δεν απαιτούνται και άλλες επιπρόσθετες προϋποθέσεις, οι οποίες είναι συνεπακόλουθες της εισαγωγής της νέας αυτής για τα δεδομένα της χώρας μας μορφής εκλογικής διαδικασίας¹²⁴.

Ακόμη, δεν θα ήταν δυνατό να μη γίνει αναφορά εν προκειμένω με στόχο την πλήρη προσέγγιση της συγκεκριμένης θεματικής και στο γεγονός, πως η διαδικασία της επικύρωσης θα πρέπει σαφώς να διακρίνεται από την ψηφοφορία καθ' αυτή, καθότι η κάθε μία εξ' αυτών δέον όπως αντιμετωπίζεται με αυτοτέλεια, ώστε να διασφαλίζεται η μέγιστη δυνατή προστασία του δικαιώματος της ψήφου για τους

¹²³Gardner, R., et. al. (n.d.). *On the Difficulty of Validating Voting Machine Software with Software*. [online] Διαθέσιμο στη δ/νση http://cs.jhu.edu/~ryan/pioneer_voting/validating_software.pdf

¹²⁴Μάγκος, Ε., κ.α. (χ.χ.). *Ηλεκτρονική Ψηφοφορία μέσω Internet: Ουτοπία ή Πραγματικότητα;*. [online] Διαθέσιμο στη δ/νση <http://lefkimi.ionio.gr/~emagos/eDemocracy.PDF>

πολίτες σύμφωνα και με τις συνταγματικές επιταγές. Ειδικότερα, η επικύρωση αφορά αποκλειστικά και μόνο το στάδιο σχετικά με την ταυτοποίηση των ψηφοφόρων κατά τρόπο ώστε, εφόσον όλα κριθούν ορθά και δεν ανακύψει το οποιοδήποτε ζήτημα να παρέχεται στον εκλογέα το δικαίωμα να ψηφίσει. Στο σημείο αυτό, δηλαδή στην έγκριση του δικαιώματος για την συμμετοχή του εκάστοτε εκλογέα στην ψηφοφορία εντοπίζεται το τέλος του σταδίου της επικύρωσης. Η παρατήρηση αυτή έχει μεγάλη πρακτική σημασία και θα πρέπει ιδιαιτέρως να λαμβάνεται υπόψη κατά την διεξαγωγή της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας, καθότι η διαφάνεια, αλλά και τα στοιχεία της μυστικότητας της ψήφου και της εγκυρότητας της όλης εκλογικής διαδικασίας, των οποίων η διασφάλιση επιτυγχάνεται δια του καταμερισμού της ευθύνης με την διάκριση ανάμεσα στην ταυτοποίηση των ψηφοφόρων του σταδίου της επικύρωσης και της άσκησης του δικαιώματος της ψήφου καθ' αυτού, είναι και αυτά τα οποία συνθέτουν την δημοκρατική εκλογική διαδικασία¹²⁵.

Βασική πτυχή της ψηφοφορίας αποτελεί το γεγονός πως, η ίδια η διαδικασία της ψηφοφορίας είναι σε θέση να αναδειξεί κατά τρόπο άμεσο και ευθύ το εκλογικό αποτέλεσμα, χωρίς καμία περαιτέρω διεξαγωγή οποιασδήποτε άλλης διαδικασίας, αλλά και χωρίς την μεταγενέστερη διαμεσολάβηση κανενός άλλου φορέα ή θεσμού, που να καθορίσει το εκλογικό αποτέλεσμα. Έτσι λοιπόν οι πολίτες με την ψήφο τους επιλέγουν τους αντιπροσώπους τους στο ελληνικό Κοινοβούλιο, αναδεικνύοντας κατά αυτό τον τρόπο την Κυβέρνηση της χώρας¹²⁶, ως επίσης και τις αρχές της Τοπικής Αυτοδιοίκησης. Καθίσταται λοιπόν σαφές, ότι υπό την ειδικότερη αυτή πτυχή της η εν λόγω αρχή θα πρέπει να απαντάται και στο πλαίσιο της διαδικασίας της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας, δεδομένου ότι μέσω αυτής κατά τρόπο άμεσο και σαφή θα αναδεικνύονται οι βουλευτές, οι οποίοι θα συγκροτούν την Βουλή, η οποία με την σειρά της θα παρέχει την εμπιστοσύνη της στην Κυβέρνηση¹²⁷ ως επίσης και η ηγεσία της Τοπικής Αυτοδιοίκησης.

Κατόπιν όλων όσων σημειώθηκαν ανωτέρω, τα οποία αποδίδουν κατά κύριο λόγο τα χαρακτηριστικά στοιχεία, που έχουν παγιωθεί από την επιστήμη ως τα

¹²⁵Al-Shammari, A. & Villafiorita, A. (2014). A Synthesis of Vote Verification Methods in Electronic Voting Systems. In d. Zissis & D. Lekkas (Eds.), *Development, and Use of Secure Electronic Voting Systems*. USA: IGI Global, pp. 92-115

¹²⁶Σωτηρέλης, Γ. (2003). *Σύνταγμα και εκλογές στην Ελλάδα 1864-1909. Ιδεολογία και πράξη της καθολικής ψηφοφορίας*. Αθήνα: Θεμέλιο, σ.σ. 36-51

¹²⁷Saltman, R. (2003). Public confidence and auditability in voting systems. In D. Gritzalis (Ed.), *Secure Electronic Voting (Advances in Information Security)*. USA: Kluwer Academic Publishing, pp. 19-67

κυριότερα συστατικά του σταδίου της επικύρωσης στο πλαίσιο διεξαγωγής της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας, μείζονος σημασίας είναι εν προκειμένω και η αναγωγή στον βαθμό κατά τον οποίο καθίσταται εφικτή η προστασία των αρχών της ψηφοφορίας, όπως αυτές προβλέπονται στο Σύνταγμα για την τυπική-παραδοσιακή ψηφοφορία και στην ηλεκτρονική κατά το στάδιο της επικύρωσης.

Μία συνταγματικώς προβλεπόμενη αρχή η οποία είναι κατά τρόπο άμεσο και σαφή συνδεδεμένη με το στάδιο της επικύρωσης, είναι αυτή η οποία εντοπίζεται στο άρθρο 51 παρ. 3 του Συντάγματος, όπου ο συνταγματικός νομοθέτης προβλέπει, πως η ψηφοφορία, που διεξάγεται με ψηφοφόρους τους πολίτες της επικράτειας θα πρέπει να διαθέτει το χαρακτηριστικό της αμεσότητας¹²⁸.

Βασική πτυχή υπό την οποία θα πρέπει να μελετηθεί το συγκεκριμένο χαρακτηριστικό της διαδικασίας της ψηφοφορίας, είναι εκείνη η οποία αφορά τον τρόπο με τον οποίο οι πολίτες προσέρχονται στην αυστηρά καθορισμένη και οργανωμένη θεσμική διαδικασία, προκειμένου να ψηφίσουν. Έτσι λοιπόν, όπως έχει ορθά υποστηρίξει η συντριπτική πλειοψηφία των μελών της επιστημονικής κοινότητας, η αρχή της αμεσότητας της ψηφοφορίας είναι άμεσα συνδεδεμένη με την αυτοπρόσωπη εμφάνιση των ψηφοφόρων κατά την διαδικασία της ψηφοφορίας, χωρίς να είναι επιτρεπτή η άσκηση του εκλογικού δικαιώματος μέσω άλλων προσώπων με την επίκληση για παράδειγμα σχετικής εξουσιοδότησης¹²⁹.

Η συγκεκριμένη πτυχή της αμεσότητας της ψηφοφορίας, εάν ιδωθεί στο πλαίσιο της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας, θα πρέπει να συνδυαστεί με την σε κάθε περίπτωση αυτοπρόσωπη αξιοποίηση από τον ψηφοφόρο των μέσων της τεχνολογίας, που έχουν τεθεί σε εφαρμογή, προκειμένου να περατωθεί αυτή, χωρίς να επιτρέπεται η συμμετοχή τρίτου προσώπου στα ηλεκτρονικά μέσα κατά την άσκηση του εκλογικού του δικαιώματος¹³⁰.

Στο σημείο αυτό ακριβώς εντοπίζεται και η μεγάλη σημασία του σταδίου της επικύρωσης για την διασφάλιση της τήρησης του στοιχείου της αμεσότητας της ψηφοφορίας. Και αυτό καθώς καθίσταται ευχερώς σαφές το γεγονός, πως στην περίπτωση κατά την οποία δεν προβλεπόταν το συγκεκριμένο στάδιο κατά την

¹²⁸Καμτσίδου, Ι. (2004). *Πρακτικά Θέματα Συνταγματικού Δικαίου*. Αθήνα: Σάκκουλα, σ.σ. 48-89

¹²⁹Χρυσόγονος, Κ. (2014). *Συνταγματικό Δίκαιο. ΙΙ. Ειδικό Μέρος*. Αθήνα – Θεσσαλονίκη: Σάκκουλας, σ.σ. 222

¹³⁰Michalopoulos, N. (2017). *e-Government in Greece*. [online] Διαθέσιμο στη δ/νση http://iobe.gr/docs/pub/PRE_N.MICHALOPOULOS_01062017_PUB_GR.pdf

διαδικασία διεξαγωγής της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας, όπως αντιστοίχως στην τυπική-παραδοσιακή ψηφοφορία υπάρχει το στάδιο της ταυτοπροσωπίας με τον έλεγχο των ταυτοτήτων, των διαβατηρίων, των διπλωμάτων οδήγησης ή των βιβλιαρίων των εκλογέων, δεν θα ήταν εφικτή η διαπίστωση της αυτοπρόσωπης άσκησης του εκλογικού δικαιώματος από τον εκάστοτε εκλογέα. Έτσι, η ψήφος θα καθίστατο πιθανό να μην αποτελεί προϊόν της βούλησης του συγκεκριμένου εκλογέα, στοιχείο το οποίο θα αποτελούσε σημαντικό πλήγμα στο χαρακτηριστικό της αμεσότητας, όπως αυτό αποδόθηκε ανωτέρω¹³¹.

¹³¹Pin-Chang, S. & Yui-Chong, Y. (n.d.). *Design for Enhanced Security and Convenience of E-Voting Scheme*. [online] Διαθέσιμο στη δ/νση <https://pdfs.semanticscholar.org/9288/3cfe7890e17601f8d437bd65c318b10db264.pdf>

2.3.3. Το στάδιο της άσκησης του εκλογικού δικαιώματος

Σε αμέσως επόμενο επίπεδο μετά την εγγραφή και την επικύρωση, όπως οι διαδικασίες αυτές περιγράφηκαν ανωτέρω, ακολουθεί το στάδιο της άσκησης του εκλογικού δικαιώματος, δηλαδή το στάδιο της υποβολής της ψήφου από τον εκλογέα. Το στάδιο αυτό της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας, όπως συμβαίνει άλλωστε και στην τυπική-παραδοσιακή ψηφοφορία, αποτελεί την κρισιμότερη πτυχή της όλης εκλογικής διαδικασίας, καθώς αποτελεί την στιγμή εκείνη κατά την οποία ο εκλογέας ασκεί το δημοκρατικό του δικαίωμα και διαμορφώνει το εκλογικό αποτέλεσμα. Αυτός είναι άλλωστε και ο λόγος για τον οποίο το στάδιο αυτό έχει απασχολήσει ιδιαίτερα την επιστήμη και τα μέλη της σχετικά με την άρτια και απολύτως σύμφωνη με τα δημοκρατικά δεδομένα και τις συνταγματικές επιταγές διεξαγωγή του¹³².

Αναφορικά με το ειδικότερο περιεχόμενο του σταδίου αυτού θα πρέπει να σημειωθεί, πως αυτό περιλαμβάνει την αξιοποίηση εκ μέρους του ψηφοφόρου των τεχνολογικών δεδομένων και συστημάτων, προκειμένου να προβεί στην εκλογική του επιλογή. Το μέσο βεβαίως για την πραγματοποίηση της επιλογής αυτής είναι η ψήφος, της οποίας η μορφή κατά την ηλεκτρονική ψηφοφορία διαφέρει από την τυπική-παραδοσιακή, καθώς δεν λαμβάνει χώρα με την σταυροδοσία του ψηφοδελτίου και την ρίψη του στην κάλπη κατόπιν της τοποθέτησής του στον εκλογικό φάκελο, αλλά μέσω της επιλογής του πεδίου που επιθυμεί ο ψηφοφόρος στο πλαίσιο μίας εκ των προτέρων οργανωμένης ηλεκτρονικής πλατφόρμας¹³³.

Αξίζει ιδιαίτερος να υπομνησθεί εν προκειμένω και πριν την οποιαδήποτε περαιτέρω αναφορά στις περισσότερες πτυχές του σταδίου αυτού της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας, πως βασικό στοιχείο το οποίο παραμένει όμοιο ανάμεσα στην τυπική-παραδοσιακή και την ηλεκτρονική ψηφοφορία, είναι αυτό το οποίο ανάγεται στην μία και μοναδική φορά, που έχει δικαίωμα ο ψηφοφόρος να ασκήσει το εκλογικό του δικαίωμα. Πράγματι, με στόχο την έγκυρη και σύμφωνη με τις δημοκρατικές επιταγές διεξαγωγή της ψηφοφορίας, τόσο στην τυπική-παραδοσιακή όσο και στην ηλεκτρονική, το δικαίωμα του κάθε ψηφοφόρου για την υποβολή της ψήφου αναλώνεται στην πρώτη φορά της άσκησης του εκλογικού δικαιώματος, η οποία είναι

¹³²Bund, J. (2016). Cybersecurity and democracy Hacking, leaking and voting. *European Union Institute for Security Studies (EUISS)*, 30(2016), pp. 1-4

¹³³Bryan, C., et. al. (1998). Electronic democracy and the civic networking movement in context. In R. Tsagarousianou, et. al. (Eds.), *Cyberdemocracy: Technology, Cities and Civic Networks*. New York: Routledge, pp. 19-64

και η μοναδική. Στο σημείο αυτό ακριβώς θα ήταν δυνατό να διαγνώσει κανείς την άμεση σχέση, αλλά και την απόλυτη συνοχή μεταξύ αφενός μεν του σταδίου αυτού της υποβολής της ψήφου, αφετέρου δε των δύο προαναφερόμενων σταδίων, ήτοι της εγγραφής και της επικύρωσης. Και αυτό καθώς κατά τα προγενέστερα αυτά στάδια διασφαλίζεται η ορθή αναγραφή, αλλά και η ταυτοποίηση του ψηφοφόρου κατά τρόπο ώστε να καθίσταται εφικτή η σημείωση περί της άσκησης του εκλογικού δικαιώματος για τον συγκεκριμένο ψηφοφόρο, με αποτέλεσμα να αποφεύγεται κάθε πιθανότητα να προσέλθει ο ίδιος για ψήφιση και επόμενη φορά. Είναι άνευ ετέρου σαφές το γεγονός πως, στην περίπτωση εκείνη κατά την οποία υπήρχε εσφαλμένη εγγραφή των στοιχείων του ψηφοφόρου ή δεν πραγματοποιούνταν με τον προσήκοντα τρόπο η ταυτοποίησή του, τότε και η διασφάλιση περί της άπαξ άσκησης του εκλογικού δικαιώματος θα ήταν αδύνατο να διασφαλίζεται¹³⁴.

Περαιτέρω και σε άμεση συμπλήρωση των ανωτέρω, κρίσιμο είναι να αναφερθεί εν προκειμένω, πως κατά την στιγμή κατά την οποία πραγματοποιείται η υποβολή της ψήφου του εκλογέα, τα συστήματα τα οποία αξιοποιούνται προς τούτο θα πρέπει να διαθέτουν υψηλές προδιαγραφές ασφαλείας. Και αυτό καθώς, ενώ κατά τα στάδια της εγγραφής και της ταυτοποίησης τίθεται σε μεγάλο βαθμό το ζήτημα της προστασίας των προσωπικών δεδομένων, που εξατομικεύουν τον κάθε ψηφοφόρο, κατά το στάδιο της άσκησης του εκλογικού δικαιώματος αναδεικνύεται η μείζονος σημασίας ανάγκη για διατήρηση της μυστικότητας της επιλογής του εκλογέα σύμφωνα άλλωστε και με τα προβλεπόμενα στο άρθρο 51 παρ. 3 του Συντάγματος, στο οποίο ρητά προβλέπεται η μυστικότητα της ψήφου, το οποίο ισχύει και για την ηλεκτρονική ψηφοφορία¹³⁵.

Μάλιστα, η επιστημονική κοινότητα έχει καταστήσει σαφές το γεγονός, πως παρότι αναφορικά με την προστασία των στοιχείων που εξατομικεύουν τον εκάστοτε εκλογέα, αλλά και σχετικά με την διασφάλιση της άσκησης για μία και μόνη φορά του εκλογικού δικαιώματος από τον κάθε ψηφοφόρο έχουν προβλεφθεί συγκεκριμένα ηλεκτρονικά συστήματα, τα οποία είναι σε θέση να διασφαλίσουν την τήρηση των αρχών υπό τις οποίες θα πρέπει να λαμβάνει χώρα η ηλεκτρονική ψηφοφορία,

¹³⁴Underhill, W. (2020). *Voter Identification Requirements / Voter ID Laws*. [online] Διαθέσιμο στη δ/νση <https://www.ncsl.org/research/elections-and-campaigns/voter-id.aspx>

¹³⁵Alihodzic, S. (2017). *The role of technology in identifying and avoiding electoral risks*. [online] Διαθέσιμο στη δ/νση <https://www.idea.int/news-media/news/role-technology-identifying-and-avoiding-electoral-risks>

εντούτοις ειδικά σε ό, τι αφορά την υποβολή της ψήφου καθ' αυτή ανακύπτουν έντονοι προβληματισμοί.

Ειδικότερα, οι προβληματισμοί αυτοί έχουν διττή φύση. Αναλυτικότερα, εν πρώτοις έχει διατυπωθεί η ανησυχία σχετικά με τον βαθμό εκείνο στον οποίο καθίσταται εφικτό να γίνει λόγος για απόλυτη διατήρηση της ανωνυμίας του ψηφοφόρου, που προβαίνει σε μία συγκεκριμένη επιλογή, καθώς επίσης και για διατήρηση της μυστικότητας της επιλογής αυτής, καθότι η όλη διαδικασία της υποβολής της ψήφου πραγματοποιείται με την χρήση ενός λογισμικού, η λειτουργικότητα και η αποτελεσματικότητα του οποίου δεν μπορεί να θεωρηθεί απολύτως δεδομένη, αφού δεν χωρεί στο πλαίσιο αυτής ανθρώπινη παρέμβαση¹³⁶.

Ακολούθως, μία και μόνη στιγμή δυσλειτουργίας θα είναι αρκετή, ώστε να υπάρξει διαρροή των επιλογών των ψηφοφόρων, με αποτέλεσμα την κατάρριψη της αρχής της μυστικότητας της ψήφου, η οποία είναι συνταγματικώς επιβεβλημένη. Κάτι τέτοιο βεβαίως, όπως είναι εύκολο να αντιληφθεί και να κατανοήσει κανείς, θα ήταν καθοριστικό για την κήρυξη της όλης εκλογικής διαδικασίας ως άκυρης με τις συνεπαγόμενες της ανωτέρω εξέλιξης συνέπειες, αφενός μεν για την δημοκρατία και το κύρος της, αφετέρου δε για την κρατική οικονομία, καθότι η επανάληψη μίας εκλογικής διαδικασίας θα είναι συνυφασμένη με την δαπάνη υψηλού χρηματικού ποσού, γεγονός το οποίο θα επιβαρύνει ανυπολόγιστα τον κρατικό προϋπολογισμό¹³⁷.

Εν συνεχεία, επόμενος έντονος προβληματισμός είναι και αυτός ο οποίος άπτεται της διασφάλισης της ύπαρξης του στοιχείου της ελεύθερης βούλησης κατά την άσκηση του εκλογικού δικαιώματος. Πράγματι, είναι γεγονός, πως στην ηλεκτρονική ψηφοφορία ο εκλογέας δεν προσέρχεται ο ίδιος αυτοπρόσωπα ενώπιον του δικαστικού αντιπροσώπου, αλλά ούτε και αποσύρεται μόνος του στο παραβάν, ώστε να υπάρξει η διαβεβαίωση, ότι η εκάστοτε ψήφος προέρχεται από τον ίδιο και κατόπιν δικής του επιλογής, αλλά με την χρήση συγκεκριμένων κωδικών που του χορηγούνται, προβαίνει στην εκλογική του επιλογή από τον υπολογιστή του, χωρίς να υπάρχει εκείνη την στιγμή της υποβολής της ψήφου ο έλεγχος αναφορικά με το εάν η ψήφος αποτελεί προϊόν δικής του, ελεύθερης βούλησης ή εάν έχει οδηγηθεί στην

¹³⁶ AEDH. (2017). *Electronic voting: a threat to democracy?*. [online] Διαθέσιμο στη δ/ση <http://www.aedh.eu/en/electronic-voting-a-threat-to-democracy/>

¹³⁷ Caporusso, L. (2010). *The Role of Trust, Participation and Identity in the Propensity to e- and i-vote*. [online] Διαθέσιμο στη δ/ση <https://pdfs.semanticscholar.org/de27/6586b1e974d1884e52d2e3b7a88bdf89e7.pdf? ga=2.137910704.1899669192.1567339644-568488071.1567339644>

συγκεκριμένη επιλογή καταναγκαστικά, ύστερα από πιέσεις ποικίλης φύσεως. Ήδη εκ της φύσεώς του, το ζήτημα αυτό καθίσταται εξαιρετικά δυσχερές και προϋποθέτει την διαμόρφωση τέτοιου είδους συστημάτων, που να είναι ιδιαιτέρως υψηλών προδιαγραφών¹³⁸. Βεβαίως, ο προβληματισμός αυτός δεν ανακύπτει ή τουλάχιστον δεν ανακύπτει στον ίδιο βαθμό στις περιπτώσεις κατά τις οποίες η ηλεκτρονική ψηφοφορία διεξάγεται σε οργανωμένα κέντρα, αφού εκεί το πιθανότερο είναι να υπάρχει επόπτης της όλης εκλογικής διαδικασίας, ο οποίος θα είναι σε θέση να επιτύχει την εξάλειψη των ανωτέρω προβληματισμών¹³⁹.

Ακόμη, άξιο ειδικής μνείας και αναφοράς είναι και το γεγονός, πως η όλη διαδικασία της υποβολής της ψήφου, η οποία είναι και η κρισιμότερη στο πλαίσιο του συνόλου της διαδικασίας της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας θα πρέπει να λαμβάνει χώρα ταυτοχρόνως σε ολόκληρη την χώρα. Πρόκειται πιο συγκεκριμένα για την πρόβλεψη του άρθρου 51 παρ. 4 του Συντάγματος, σύμφωνα με την οποία η ψηφοφορία θα πρέπει να διεξάγεται ταυτόχρονα σε ολόκληρη την Επικράτεια. Δεδομένης της μεγάλης επίδρασης που θα ασκούσε η ενδεχόμενη διαρροή πληροφοριών σχετικά με το αποτέλεσμα της ψηφοφορίας πριν την λήξη της ψηφοφορίας στην ψήφο των πολιτών έχει σημειωθεί από τα μέλη της επιστημονικής κοινότητας πως, η εν λόγω ρύθμιση καταλαμβάνει και την υποχρέωση για ταυτόχρονη διαλογή των ψήφων και κοινοποίηση του εκλογικού αποτελέσματος¹⁴⁰.

Όπως είναι εύκολο να υποθέσει κανείς η ηλεκτρονική ψηφοφορία θα είναι σε θέση να διασφαλίζει την ταυτόχρονη διεξαγωγή της ψηφοφορίας κατά τρόπο ενδεχομένως και ευχερέστερο σε σχέση με την τυπική-παραδοσιακή ψηφοφορία, καθότι τα τεχνολογικά μέσα χαρακτηρίζονται από ταχύτητα. Ωστόσο και παρά την ανωτέρω παραδοχή θα πρέπει να καταγραφεί εν προκειμένω και με στόχο την πλήρη προσέγγιση της προκείμενης θεματικής και το γεγονός, πως η πιθανή βλάβη στο λογισμικό, το σύστημα ή και το δίκτυο των εκλογών σε κάποιο ή κάποια εκλογικά τμήματα ενδέχεται να έχει ως άμεσο αποτέλεσμα την διακοπή της εκλογικής διαδικασίας, η οποία ωστόσο ακόμη και εάν λάβει χώρα τοπικά θα συμπαρασύρει το σύνολο των εκλογικών τμημάτων, ώστε να μην υπάρχει εν τοις πράγμασι ταυτόχρονη

¹³⁸Philips, D. & Spakovsky, H. (2001). Gauging the Risks of Internet Elections. *Communication of the ACM*, 44(1), pp. 72-85

¹³⁹Willis, J., et. al. (2018). Digital dilemmas: the unintended consequences of election technology. *Democratization*, 25(8), pp. 1397-1418

¹⁴⁰Χρυσόγονος, Κ. (2014). *Συνταγματικό Δίκαιο. ΙΙ. Ειδικό Μέρος*. Αθήνα – Θεσσαλονίκη: Σάκκουλας, σ.σ. 227

διεξαγωγή της εκλογικής διαδικασίας στην Επικράτεια. Το ανωτέρω αποτελεί ένα αξιωματικό ενδεχόμενο, το οποίο θα πρέπει να υπολαμβάνει κανείς κάνοντας λόγο για εφαρμογή των ήδη υφισταμένων ρυθμίσεων στο πλαίσιο της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας.¹⁴¹

Τέλος, σημαντικό χαρακτηριστικό στοιχείο του εν λόγω σταδίου είναι, πως η διαδικασία της υποβολής της ψήφου καθ' αυτής, θα πρέπει να είναι αφενός μεν απολύτως ασφαλής υπό τις ανωτέρω αναφερθείσες και αναλυθείσες πτυχές των προσωπικών δεδομένων και της μυστικότητας της ψήφου, αφετέρου δε να είναι απλουστευμένη κατά το δυνατό, ώστε να μην αποτελούν τα τεχνικής φύσεως χαρακτηριστικά της αντικίνητρα για τους ψηφοφόρους.

Σε συμπλήρωση των ανωτέρω, σύμφωνα και με όλα όσα έχουν καταγραφεί μέσα από σχετικές διεξαχθείσες έρευνες, αλλά και επί τη βάση των εν γένει θεωρητικών αναφορών, η διαδικασία της ψήφησης θα πρέπει να συγκεντρώνει τα ανωτέρω χαρακτηριστικά, παρά το γεγονός πως αυτά είναι αντιφατικά μεταξύ τους. Και αυτό καθώς μία εξαιρετικά απλή διαδικασία θα είναι πιθανό να συνεπάγεται απουσία των κατάλληλων προτύπων και υποδομών, αλλά και των υψηλών προδιαγραφών ασφαλείας, που θα πρέπει να συγκεντρώνει το όλο εγχείρημα, ώστε να είναι απολύτως ασφαλές για τους ψηφοφόρους και εν τέλει και για την ίδια την λειτουργία του δημοκρατικού πολιτεύματος¹⁴².

Ως εκ τούτου και εκ των ανωτέρω καθίσταται άνευ ετέρου σαφές το γεγονός, πως το στάδιο αυτό της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας εμφανίζει εγγενώς μία σημαντική αντίφαση, αφού από την μία πλευρά θα πρέπει να είναι τόσο πολυσύνθετο και πολυδιάστατο, ώστε να διασφαλίζει την μυστικότητα και την προστασία των προσωπικών δεδομένων των ψηφοφόρων, από την άλλη δε πλευρά θα πρέπει να προσφέρει στους εκλογείς την δυνατότητα ευχερούς πρόσβασης κατά την άσκηση του εκλογικού τους δικαιώματος μέσω της παροχής διευκολύνσεων κατά την διαδικασία της υποβολής της ψήφου τους¹⁴³.

¹⁴¹ AlSammak, A., et. al. (2015). Challenges of Electronic Voting - A Survey. *Advances in Computer Science: an International Journal*, 4(6), pp. 98-108

¹⁴² Mitrou, L., et. al. (2002). Revisiting legal and regulatory requirements for e-voting. In M. El Hadidi (Ed.), *Proc. of the 17th IFIP International Information Security Conference*. Egypt: Kluwer Academic Publishers, pp. 468-489.

¹⁴³ Mohen, J. & Glidden, J. (2001). The Case for Internet Voting. *Communications of the ACM*, 44(1), pp. 72-82

2.3.4. Το στάδιο της καταμέτρησης των ψήφων και της εξαγωγής του εκλογικού αποτελέσματος

Το στάδιο με το οποίο ολοκληρώνεται η διαδικασία της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας είναι αυτό της καταμέτρησης των ψήφων και της εξαγωγής του εκλογικού αποτελέσματος. Ήδη εκ προοιμίου καθίσταται σαφές, πως το στάδιο αυτό περιλαμβάνει δύο ειδικότερες πτυχές, κάθε μία εκ των οποίων διαθέτει αυτοτέλεια και θα πρέπει να μελετάται διακριτά, παρότι συνιστά επί της ουσίας το όλον του τέταρτου και τελευταίου σταδίου της ηλεκτρονικώς διεξαγόμενης ψηφοφορίας¹⁴⁴.

Η πρώτη πτυχή του ανωτέρω σταδίου, δηλαδή η καταμέτρηση των ψήφων εντοπίζεται χρονικά και συστηματικά στο σημείο εκείνο κατά το οποίο παύει η δυνατότητα των εκλογέων για υποβολή της ψήφου. Και αυτό καθώς, όπως είναι δυνατό να αντιληφθεί κανείς καθορίζεται ένα συγκεκριμένο χρονικό διάστημα, το οποίο θα πρέπει να τηρείται αυστηρά, εντός του οποίου οι εκλογείς έχουν την δυνατότητα να ασκούν το εκλογικό τους δικαίωμα και να υποβάλουν την ψήφο τους. Σε συνέχεια δε της εν λόγω πτυχής του σταδίου αυτού και κατόπιν της ολοκλήρωσής του, ο αριθμός των ψήφων, καθώς επίσης και η διάκρισή τους σε έγκυρα, άκυρα (εφόσον είναι δυνατό να νοηθούν άκυρες ψήφοι στην ηλεκτρονική ψηφοφορία) και τυχόν λευκά χρησιμοποιείται κατά τρόπο ώστε, μέσω της εισαγωγής τους στο κατάλληλο σύστημα να επακολουθήσει ο απαραίτητος υπολογισμός. Ο υπολογισμός αυτός θα διαθέτει τα εχέγγυα της ορθότητας και της εγκυρότητας, δεδομένου του γεγονότος πως ανατίθεται σε εταιρείες, οι οποίες διαθέτουν κατάλληλο, σύγχρονο, αποτελεσματικό και ασφαλές λογισμικό με δικλείδες ασφαλείας, προκειμένου να μην τεθεί το οποιοδήποτε ζήτημα σχετικά με την έγκυρη εξαγωγή του τελικού αποτελέσματος¹⁴⁵.

Περαιτέρω, ειδικά σε ό, τι αφορά την πτυχή της καταμέτρησης των ψήφων απαραίτητο είναι στο σημείο αυτό να λεχθεί, πως η όλη διαδικασία λαμβάνει χώρα με την υποβοήθηση των μέσων και των δυνατοτήτων, που προσφέρει η τεχνολογία. Άμεσο αποτέλεσμα του γεγονότος αυτού είναι να επιτυγχάνεται η ακρίβεια, αλλά και η ταχύτητα κατά την διαδικασία της καταμέτρησης των ψήφων. Και αυτό καθώς, σε

¹⁴⁴Faucher, F. & Hay, C. (2015). Voting rituals in France and the United Kingdom. *Revue française de science politique*, 2(65), pp. 213 – 236

¹⁴⁵Sambo, P. & Alexander, P. (2018). A scheme of analysis for eVoting as a technological innovation system. *Electronic Journal of Information Systems in Developing Countries (EJISDC)*, 84(2), doi.org/10.1002/isd2.12020

όλη την διάρκεια της ανωτέρω διαδικασίας η ανθρώπινη παρέμβαση είναι μικρή και ακολούθως οι πιθανότητες για σφάλματα συνεπεία της ανθρώπινης παρέμβασης περιορίζονται σε σημαντικό βαθμό. Ειδικότερα, δεν τίθεται πλέον ζήτημα καταμέτρησης εγχάρτων ψηφοδελτίων, ενώ παράλληλα η ψήφιση με την βοήθεια των ηλεκτρονικών μεθόδων συνδέεται και με την αποφυγή περιπτώσεων ακύρωσης της ψήφου λόγω επί παραδείγματι δυσδιάκριτου σχήματος του σταυρού στο ψηφοδέλτιο¹⁴⁶. Περαιτέρω, η διαδικασία της αρίθμησης των ψηφοδελτίων, προκειμένου αυτά να αξιολογηθούν για την εγκυρότητά τους, αλλά και να αποδώσουν τον τελικό αριθμό των έγκυρων, άκυρων (υπό την ανωτέρω αναφερθείσα προϋπόθεση) ψηφοδελτίων, αποφεύγεται, καθώς αντί αυτής λαμβάνει χώρα ηλεκτρονικά αυτόματη αρίθμηση. Ως εκ τούτου, η αυτοματοποίηση της όλης διαδικασίας με την παρέμβαση του ανθρώπινου παράγοντα να έχει ρόλο αποκλειστικά και μόνο εποπτικό καθιστά σαφές το γεγονός, πως η ηλεκτρονική ψηφοφορία τείνει κατά κύριο λόγο στην ταχύτητα και την άμεση διεκπεραίωση της εκλογικής διαδικασίας, χωρίς να εστιάζει στους θεσμούς και το εθιμοτυπικό, που υφίσταται μέχρι σήμερα στο πλαίσιο της τυπικής-παραδοσιακής ψηφοφορίας, όπως είναι για παράδειγμα η σφράγιση της κάλπης, η χορήγηση στους εκλογείς ομοιόμορφων φακέλων με σφραγίδα και μονογραφή της εφορευτικής επιτροπής κ.ο.κ¹⁴⁷.

Εν συνεχεία, η δεύτερη πτυχή του υπό μελέτη σταδίου, ήτοι της εξαγωγής του εκλογικού αποτελέσματος, πραγματοποιείται και αυτή, όπως και η καταμέτρηση των ψήφων με την χρήση των μέσων της τεχνολογίας και η συμβολή και ο ρόλος του ανθρώπινου παράγοντα και εδώ είναι επικουρικός. Ειδικά δε σε ό, τι αφορά την εξαγωγή του αποτελέσματος που προκύπτει από την ηλεκτρονικώς διεξαγόμενη ψηφοφορία πολύ σημαντικό είναι να λεχθεί, πως η τεχνολογία δεν συμβάλλει μόνο

¹⁴⁶Stewart, C. (2011). Voting Technologies. *Annual Review of Political Science*, 14(1), DOI: 10.1146/annurev.polisci.12.053007.145205

¹⁴⁷Eliades, D. (2018). *Ηλεκτρονική Ψηφοφορία: Πραγματικότητα και Προοπτικές*. [online] Διαθέσιμο στη δ/νση
<https://medium.com/@eldemet/%CE%B2%CE%B9%CE%B2%CE%BB%CE%B9%CE%BF-%CE%B7%CE%BB%CE%B5%CE%BA%CF%84%CF%81%CE%BF%CE%BD%CE%B9%CE%BA%CE%AE-%CF%88%CE%B7%CF%86%CE%BF%CF%86%CE%BF%CF%81%CE%AF%CE%B1-%CF%80%CF%81%CE%B1%CE%B3%CE%BC%CE%B1%CF%84%CE%B9%CE%BA%CF%8C%CF%84%CE%B7%CF%84%CE%B1-%CE%BA%CE%B1%CE%B9-%CF%80%CF%81%CE%BF%CE%BF%CF%80%CF%84%CE%B9%CE%BA%CE%AD%CF%82-c4437e344be6>

στον υπολογισμό του τελικού αποτελέσματος, αλλά αντιθέτως κρίσιμη είναι και η συμβολή της στην κατάλληλη παρουσίαση του εκλογικού αποτελέσματος, κατά τρόπο ώστε αφενός μεν το αποτέλεσμα αυτό να είναι διαυγές, αλλά και ευχερώς κατανοητό από το σύνολο των πολιτών, αφετέρου δε να είναι επεξεργάσιμο σε κάθε περίπτωση κατά την οποία αυτό κρίνεται απαραίτητο, καθώς επίσης και να διαθέτει την δυνατότητα της εύκολης αναπροσαρμογής ανάλογα με την περίσταση. Ειδικά το τελευταίο αυτό στοιχείο είναι εξαιρετικά σημαντικό, κυρίως εάν αναλογιστεί κανείς, πως η ψήφιση νέων εκλογικών νόμων λαμβάνει χώρα διαρκώς, με αποτέλεσμα να είναι συχνές οι περιπτώσεις εκείνες κατά τις οποίες μεταβάλλεται ο τρόπος υπολογισμού του εκλογικού αποτελέσματος, αλλά και η μέθοδος της κατανομής των εδρών. Χαρακτηριστικότερο παράδειγμα αποτελεί η εναλλαγή μεταξύ της απλής και ενισχυμένης αναλογικής¹⁴⁸. Εν κατακλείδι, θα μπορούσε να σημειωθεί σχετικώς, πως η εξαγωγή του εκλογικού αποτελέσματος αποτελεί το αποτέλεσμα της όλης εκλογικής διαδικασίας, της οποίας η θέση στο πλαίσιο του δημοκρατικού πολιτεύματος είναι κεντροβαρής, ενώ και η εξοικονόμηση του χρόνου που επιτυγχάνεται μέσα από την εφαρμογή των μέσων της τεχνολογίας κατά την διεξαγωγή της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας καθίσταται πρόδηλη¹⁴⁹.

Όπως είναι εύκολο να αντιληφθεί και να κατανοήσει κανείς το συγκεκριμένο στάδιο της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας διαθέτει κατά κύριο λόγο τυπικά και διαδικαστικά χαρακτηριστικά και για τον λόγο αυτό παρέλκει οποιαδήποτε περαιτέρω επεξήγηση του ειδικότερου περιεχομένου του. Κατά το στάδιο αυτό της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας θα πρέπει να διασφαλίζεται με μία σειρά από σχετικά μέτρα η εξαγωγή των αποτελεσμάτων. Εκ προοιμίου τίθεται εν προκειμένω το ζήτημα της εγκυρότητας και της αξιοπιστίας κατά την διεξαγωγή της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας. Ειδικότερα είναι γεγονός, πως αφότου διασφαλιστεί η άσκηση του δικαιώματος της ψήφου μία και μόνη φορά από κάθε ψηφοφόρο, σε επόμενο επίπεδο είναι απαραίτητο να λαμβάνει χώρα μία ορθή αποτύπωση και μετάφραση του αποτελέσματος της ψηφοφορίας. Ως εκ τούτου, προκύπτει ευθέως το ζήτημα της διασφάλισης της χρήσης των δεδομένων της τεχνολογίας, κατά τρόπο ώστε να

¹⁴⁸Μισίνας, Σ. (2020). *Πέρασε με 163 ψήφους ο εκλογικός νόμος*. [online] Διαθέσιμο στη δ/ση https://www.efsyn.gr/politiki/boyli/228325_perase-me-163-psifoyis-o-eklogikos-nomos

¹⁴⁹Chaeikar, S., et. al. (2013). Electronic Voting Systems for European Union Countries. *Journal of Next Generation Information Technology*, 4(5), pp. 16-26

εξάγεται με ακρίβεια το αποτέλεσμα της ψηφοφορίας και ακολούθως, ώστε να διαπιστώνεται η βούληση των εκλογέων¹⁵⁰. Επομένως και ως προς το συγκεκριμένο στάδιο η χρήση των κατάλληλων μέσων της τεχνολογίας καθώς επίσης και η ορθή, συνετή και αμερόληπτη χρήση τους αποτελούν απαραίτητες προϋποθέσεις για την παρουσίαση των πραγματικών και έγκυρων αποτελεσμάτων της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας και ακολούθως αναγκαίο προαπαιτούμενο και σε σχέση με την εφαρμογή της πλειοψηφικής αρχής, αφού το αποτέλεσμα της ψηφοφορίας συνίσταται στην παρουσίαση της πλειοψηφούσας και της μειοψηφούσας επιλογής¹⁵¹.

¹⁵⁰Shah, A. (2007). *Performance accountability and combating corruption*. USA: The World Bank, pp. 228-496

¹⁵¹Santhosh, M., et. al. Electronic Voting Machine Using Internet. *International Journal of Communication and Computer Technologies*, 4(5), pp. 4025-4028

2.4. Συγκριτική αντιπαραβολή των σταδίων της ηλεκτρονικής και της τυπικής-παραδοσιακής ψηφοφορίας

Κατόπιν απάντων των ανωτέρω και αφού κατέστη σαφής η δομή της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας μέσω της καταγραφής των τεσσάρων σταδίων της είναι δυνατό να λάβει χώρα εν προκειμένω μία σύντομη συγκριτική αντιπαραβολή των σταδίων της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας σε σχέση με τα αντίστοιχα της τυπικής-παραδοσιακής. Και αυτό καθώς μόνο με τον τρόπο αυτό είναι δυνατό να αναδειχθούν τα σημεία σύγκλισης και απόκλισης ανάμεσα στους δύο τύπους ψηφοφορίας και ακολούθως να αποσαφηνιστεί ο τρόπος με τον οποίο καθίσταται εφικτή η διεξαγωγή της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας σύμφωνα με τις αρχές του δημοκρατικού πολιτεύματος¹⁵².

Σε άμεση συνέχεια των ανωτέρω θα ήταν δυνατό να λεχθεί εν προκειμένω, πως το στάδιο της εγγραφής στο πλαίσιο της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας το οποίο αναλύθηκε ανωτέρω, αντιστοιχεί σε ό, τι αφορά την τυπική-παραδοσιακή ψηφοφορία στην διαδικασία εκείνη, η οποία συνδέεται με την περίληψη των εκλογέων στους εκλογικούς καταλόγους. Ακολούθως, θα ήταν δυνατό να παρατηρήσει κανείς στο σημείο αυτό, πως υπάρχει αφενός μεν σύγκλιση αναφορικά με την υποχρεωτικότητα της ύπαρξης του σταδίου αυτού σε αμφότερες τις μορφές της εκλογικής διαδικασίας, ως του θεμελιώδους εκείνου σταδίου επί τη βάση του οποίου διαμορφώνεται το εκλογικό σώμα, το οποίο θα είναι σε θέση να συμμετάσχει και στα υπόλοιπα στάδια της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας, αφετέρου δε υπάρχουν σημεία απόκλισης. Το βασικό στοιχείο απόκλισης εν προκειμένω είναι, πως στην ηλεκτρονική ψηφοφορία η καταχώρηση και επικαιροποίηση των στοιχείων των εκλογέων λαμβάνει χώρα ηλεκτρονικά και ως εκ τούτου αποφεύγονται τα λάθη, ενώ παράλληλα η καταχώρηση αποκτά δυνατότητα πανελλαδικής εμβέλειας, καθότι τα στοιχεία που καταχωρούνται είναι άμεσα προσβάσιμα σε ολόκληρη την χώρα, κάτι το οποίο δεν είναι εφικτό κατά την τυπική-παραδοσιακή ψηφοφορία. Περαιτέρω, θα πρέπει να υπομνησθεί ιδιαίτερος το γεγονός, πως στην ηλεκτρονική ψηφοφορία οι οποιοσδήποτε δηλώσεις και επικαιροποιήσεις των στοιχείων του εκάστοτε εκλογέα ενδέχεται να λαμβάνουν χώρα είτε με φυσική παρουσία του ψηφοφόρου στα αρμόδια κέντρα των δήμων και

¹⁵²Βενιζέλος, Ε. (2017). Από την αντιπροσωπευτική στην ψηφιακή δημοκρατία. Η δημοκρατία ως πεδίο της νέας πολιτικής. *Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης*, 22(2003), σ.σ. 30-52

των κοινοτήτων, είτε εξ' αποστάσεως μέσω της κατάλληλα διαμορφωμένης διαδικτυακής πλατφόρμας, ενώ σε ό, τι αφορά την τυπική-παραδοσιακή ψηφοφορία όλες οι διαδικασίες γίνονται μόνο με φυσική παρουσία του εκλογέα¹⁵³.

Και σε ό, τι αφορά το επόμενο στάδιο το οποίο μελετήθηκε, ως τμήμα της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας και συγκεκριμένα σε ό, τι αφορά το ανωτέρω αναλυθέν στάδιο της επικύρωσης, θα πρέπει να σημειωθεί σχετικώς, πως το εν λόγω στάδιο συναντάται τόσο στην ηλεκτρονικά όσο και στην παραδοσιακά διεξαγόμενη ψηφοφορία. Προσλαμβάνει ωστόσο σε κάθε μία εξ' αυτών διαφορετική μορφή.

Πιο συγκεκριμένα, το στάδιο αυτό το οποίο τείνει στην διασφάλιση περί της προέλευσης της ψήφου από τον ίδιο τον εκλογέα, ο οποίος λαμβάνει μέρος στην εκλογική διαδικασία, σε ό, τι αφορά την ηλεκτρονική ψηφοφορία η επικύρωση της ταυτότητάς του πραγματοποιείται με την βοήθεια της τεχνολογίας με την χρήση συγκεκριμένων, μοναδικών και αυστηρά προσωπικών κωδικών, που του έχουν προηγουμένως αποδοθεί.

Από την άλλη πλευρά στην τυπική-παραδοσιακή ψηφοφορία προκειμένου να περατωθεί επιτυχώς το στάδιο αυτό, ο εκάστοτε εκλογέας προσέρχεται με την ταυτότητά του ή οποιοδήποτε άλλο έγγραφο ταυτοποίησής του ενώπιον του δικαστικού αντιπροσώπου του εκλογικού κέντρου στο οποίο ψηφίζει. Με την σειρά του ο δικαστικός αντιπρόσωπος αφού ελέγξει τα στοιχεία του, τα εντοπίσει στον εκλογικό κατάλογο και διαγράψει τον ψηφοφόρο ως ψηφίσαντα, του χορηγεί έναν και μοναδικό φάκελο, ο οποίος φέρει σφραγίδα της εφορευτικής επιτροπής και μονογραφή του δικαστικού αντιπροσώπου, προκειμένου με αυτόν να αποσυρθεί ο ίδιος ο ψηφοφόρος μόνος του στο παραβάν και να τοποθετήσει εντός αυτού με δική του πρωτοβουλία και αποκλειστικά με δική του βούληση το επιθυμητό ψηφοδέλτιο¹⁵⁴.

Καθίσταται εκ των ανωτέρω πρόδηλο το γεγονός, πως ενώ στην ηλεκτρονική ψηφοφορία το εν λόγω στάδιο λαμβάνει χώρα με αυτοματοποιημένες διαδικασίες, χωρίς να παρεμβάλλονται περισσότερες ενέργειες εκ μέρους του δικαστικού αντιπροσώπου ή άλλων φορέων, στην τυπική-παραδοσιακή ψηφοφορία απαιτείται η

¹⁵³Baston, L. & Ritchie, K. (2017). *Turning out or turning off?*. [online] Διαθέσιμο στη δ/ση <https://www.electoral-reform.org.uk/wp-content/uploads/2017/06/political-disengagement-and-what-can-be-done-about-it.pdf>

¹⁵⁴Ηλιάδης, Γ. (2007). *Ηλεκτρονική Ψηφοφορία: Πραγματικότητα και Προοπτικές*. Λευκωσία: Δικαιονομία, σ.σ. 19-68

διεκπεραίωση μίας σειράς διαδικαστικών ενεργειών, η αποτελεσματικότητα των οποίων εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από την επιμέλεια του προσώπου, που τις διεκπεραιώνει.

Επιπλέον, η ταχύτητα είναι ένας σημαντικός παράγοντας, που διαφοροποιεί ως προς το στάδιο αυτό τις δύο μορφές ψηφοφορίας, όπου όπως είναι εύκολο να αντιληφθεί και να κατανοήσει κανείς στην ηλεκτρονική ψηφοφορία η διαδικασία της επικύρωσης λαμβάνει χώρα ταχύτερα σε σχέση με την τυπική-παραδοσιακή ψηφοφορία¹⁵⁵. Ωστόσο, θα πρέπει να τονιστεί ιδιαίτερος το γεγονός, πως η τυπική-παραδοσιακή ψηφοφορία είναι συνυφασμένη σε μεγαλύτερο βαθμό με την εν τοις πράγμασι διασφάλιση της προέλευσης της ψήφου από τον ίδιο τον ψηφοφόρο, καθώς επίσης και με την διαβεβαίωση περί του ότι η εκάστοτε εκλογική επιλογή αποτελεί δική του πρωτοβουλία. Η διασφάλιση των ανωτέρω στο πλαίσιο της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας αποτελεί ακόμη πεδίο έντονης επιστημονικής σκέψης, χωρίς να έχουν ακόμη αποκρυσταλλωθεί πλήρως οι τρόποι επίτευξής τους¹⁵⁶.

Σε άμεση συνέχεια των ανωτέρω και όπως καθίσταται ευχερώς αντιληπτό, κρίσιμο είναι να λεχθεί εν προκειμένω, πως το στάδιο της άσκησης του εκλογικού δικαιώματος, υπό την έννοια της υποβολής της ψήφου εντοπίζεται τόσο στην τυπική-παραδοσιακή όσο και στην ηλεκτρονικώς διεξαγόμενη ψηφοφορία. Χωρίς το στάδιο αυτό άλλωστε θα καθίστατο αλυσιτελής η οποιαδήποτε εκλογική διαδικασία, αφού μέσω του σταδίου αυτού επιτυγχάνεται η εν τοις πράγμασι άσκηση του θεμελιώδους στο πλαίσιο του δημοκρατικού πολιτεύματος εκλογικού δικαιώματος¹⁵⁷. Η διαδικασία βεβαίως που ακολουθείται για την υποβολή της ψήφου διαφέρει σημαντικά σε κάθε μία εκ των ανωτέρω διαδικασιών.

Πιο συγκεκριμένα στην τυπική-παραδοσιακή ψηφοφορία ο εκάστοτε εκλογέας, αφού αποσυρθεί στο παραβάν, επιλέγει το ψηφοδέλτιο, που επιθυμεί και αφού προβεί στην κατά βούλησή του σταυροδοσία ή μη, το τοποθετεί στον μοναδικό φάκελο, που του έχει χορηγήσει ο δικαστικός αντιπρόσωπος, ο οποίος φέρει σφραγίδα της εφορευτικής επιτροπής και την μονογραφή του δικαστικού

¹⁵⁵ Bondolfi, S. (2018). *Ten arguments for and against e-voting*. [online] Διαθέσιμο στη δ/ση https://www.swissinfo.ch/eng/electronic-voting_ten-arguments-for-and-against-e-voting/43959200

¹⁵⁶ Μάγκος, Ε., κ.α. (χ.χ.). *Ηλεκτρονική Ψηφοφορία μέσω Internet: Ουτοπία ή Πραγματικότητα.*, [online] Διαθέσιμο στη δ/ση <http://efkimi.ionio.gr/~emagos/eDemocracy.PDF>

¹⁵⁷ Government of Canada. (2017). *Online Voting: A Path Forward for Federal Elections*. [online] Διαθέσιμο στη δ/ση <https://www.canada.ca/en/democratic-institutions/services/reports/online-voting-path-forward-federal-elections.html>

αντιπροσώπου και εν συνεχεία τον ρίπτει στην σφραγιστή και ευρισκόμενη υπό την εποπτεία του δικαστικού αντιπροσώπου κάλπη, που βρίσκεται στο εκλογικό κέντρο¹⁵⁸. Αντιθέτως, στην ηλεκτρονική ψηφοφορία ο εκλογέας δεν έρχεται σε επαφή με ψηφοδέλτια και φακέλους, αλλά αποκλειστικά και μόνο μέσω του κατάλληλα διαμορφωμένου ηλεκτρονικού συστήματος υποβάλλει την ψήφο του, γίνεται δηλαδή αντιληπτή η υποκατάσταση των υλικών στοιχείων, που συναντώνται σε μεγάλο βαθμό στην τυπική-παραδοσιακή ψηφοφορία από το άυλο λογισμικό σύστημα με τον έντονο αυτοματισμό της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας¹⁵⁹.

Τέλος και το στάδιο της καταμέτρησης των ψήφων και της εξαγωγής του εκλογικού αποτελέσματος εντοπίζεται και στις δύο μορφές ψηφοφορίας. Και εν προκειμένω, όπως και κατά τα προαναφερόμενα στάδια, η αξιοποίηση της τεχνολογίας σε μεγάλο βαθμό και η μικρή συμβολή του ανθρώπινου παράγοντα, η οποία είναι κατά κύριο λόγο συνυφασμένη με το στοιχείο της εποπτείας της όλης διαδικασίας χαρακτηρίζει την ηλεκτρονικώς διεξαγόμενη ψηφοφορία με την καταμέτρηση των ψήφων να λαμβάνει χώρα μέσω των ηλεκτρονικών συστημάτων, αλλά και την εξαγωγή των αποτελεσμάτων των εκλογών να πραγματοποιείται μέσω του κατάλληλου λογισμικού¹⁶⁰.

Σε αντίθεση με τα ανωτέρω, στην τυπική-παραδοσιακή ψηφοφορία η καταμέτρηση των ψήφων πραγματοποιείται από τον δικαστικό αντιπρόσωπο και την εφορευτική επιτροπή. Συγκεκριμένα, οι φάκελοι εξάγονται από την κάλπη, η οποία ανοίγεται αποκλειστικά και μόνο μετά το πέρας της ώρας της ψηφοφορίας και ακολουθεί η καταμέτρησή τους, ώστε να διαφανεί, εάν αυτοί ταυτίζονται με τον αριθμό των εκλογέων, που έχουν καταγραφεί, ότι ψήφισαν στο πρωτόκολλο ψηφοφορίας. Εν συνεχεία, ανοίγονται με προσοχή οι φάκελοι, ώστε να μην αλλοιωθούν τόσο οι ίδιοι όσο και τα εντός αυτών ψηφοδέλτια, τα οποία και τοποθετούνται ανά συνδυασμό. Το κάθε ψηφοδέλτιο ελέγχεται ως προς την εγκυρότητά του, αριθμείται και μονογράφεται από τον δικαστικό αντιπρόσωπο, ενώ αν κριθεί άκυρο υπόκειται σε ξεχωριστή αρίθμηση. Ακολούθως, λαμβάνει χώρα

¹⁵⁸Ηλιάδης, Γ. (2007). *Ηλεκτρονική Ψηφοφορία: Πραγματικότητα και Προοπτικές*. Λευκωσία: Δικαιονομία, σ.σ. 19-68

¹⁵⁹Prandini, M. & Ramilli, M. (2012). A Model for E-voting Systems Evaluation Based on International Standards: Definition and Experimental Validation. *e-Service Journal*, 8(3), pp. 42-72

¹⁶⁰Sambo, P. & Alexander, P. (2018). A scheme of analysis for eVoting as a technological innovation system. *Electronic Journal of Information Systems in Developing Countries (EJISDC)*, 84(2), doi.org/10.1002/isd2.12020

καταγραφή των αποτελεσμάτων ανά συνδυασμό ή/και ανά υποψήφιο στα βιβλία διαλογής, συμπληρώνονται τα πρακτικά της ψηφοφορίας, τα οποία αποτελούν και την εξαγωγή του αποτελέσματος, και παραδίδονται στον αρμόδιο Δήμο, τον Περιφερειάρχη και το αρμόδιο Πρωτοδικείο¹⁶¹.

Περαιτέρω και κατά την εξαγωγή και δημοσιοποίηση των εκλογικών αποτελεσμάτων ανά την επικράτεια γίνεται χρήση τεχνολογικών μέσων και λογισμικών, κατά τρόπο και σε βαθμό που απέχουν πολύ από αυτά που συναντώνται κατά την τυπική-παραδοσιακή ψηφοφορία. Καθίσταται λοιπόν σαφές το γεγονός, πως όλες οι ανωτέρω διαδικασίες υποκαθίστανται στην ηλεκτρονικώς διεξαγόμενη ψηφοφορία από λογισμικά, κατά τρόπο ώστε να επιτυγχάνεται η αμεσότερη, ταχύτερη, εγκυρότερη και ασφαλέστερη (αφού εξοβελίζεται η πιθανότητα του ανθρώπινου λάθους) ολοκλήρωση της εκλογικής διαδικασίας¹⁶².

¹⁶¹Υπουργείο Εσωτερικών. (2019). *Εγκύκλιος υπ' αριθμ. 12 για τη διενέργεια των εκλογών της 26ης Μαΐου 2019 για την ανάδειξη των δημοτικών αρχών*. [online] Διαθέσιμο στη δ/νση http://www.karagilanis.gr/files/egk_12_19_ypes.pdf

¹⁶²Santhosh, M., et. al. Electronic Voting Machine Using Internet. *International Journal of Communication and Computer Technologies*, 4(5), pp. 4025-4028

2.5. Οι απαιτήσεις ασφαλείας γενικά που πρέπει να πληρούνται κατά την εφαρμογή της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας

Η καθιέρωση και παγίωση μίας σειράς όρων, που θα αποτελούν τις ελάχιστες προϋποθέσεις ασφαλείας, υπό τις οποίες θα λαμβάνει χώρα η ηλεκτρονική ψηφοφορία απασχόλησε ιδιαίτερα την επιστήμη τόσο για την ασφάλεια των ιδίων των ψηφοφόρων, ως μελών μίας δημοκρατικά οργανωμένης κοινωνίας, όσο και για το ίδιο το δημοκρατικό πολίτευμα, του οποίου η ψηφοφορία αποτελεί έναν εκ των βασικότερων πυλώνων του¹⁶³.

Από τα μέλη της επιστημονικής κοινότητας έχει διαμορφωθεί μία λίστα με τις προϋποθέσεις ασφαλείας, όπου πρώτη σε αυτή τοποθετείται η διασφάλιση της απόλυτης μυστικότητας του περιεχομένου της ψήφου του εκάστοτε εκλογέα. Και μπορεί μεν να είναι δυνατό να σημειώσει κανείς πως, η ανωτέρω απαίτηση ασφαλείας περιλαμβάνεται στο άρθρο 51 παρ. 3 του Συντάγματος, πλην όμως είναι σαφές, πως το στοιχείο αυτό συνδέεται κατά τρόπο άμεσο και σαφή με τα μέσα της τεχνολογίας, τα οποία αξιοποιούνται με στόχο την διεξαγωγή της ψηφοφορίας. Επομένως και σε κάθε περίπτωση, το κράτος το οποίο επιλέγει να εφαρμόσει την ηλεκτρονική ψηφοφορία, θα πρέπει να είναι σε θέση να εγγυάται στους εκλογείς, πως η ψήφος τους δεν θα γνωστοποιηθεί και δεν θα διαρρεύσει, αλλά αντιθέτως θα χρησιμοποιηθεί αποκλειστικά και μόνο επί τω σκοπώ της έκδοσης του εκλογικού αποτελέσματος¹⁶⁴.

Αξιωμαθμόνευτη είναι επίσης η απαίτηση ασφαλείας, που συνδέεται με την διασφάλιση της πλήρους μυστικότητας των πληροφοριών της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας ειδικά στις περιπτώσεις εκείνες κατά τις οποίες υφίσταται εξουσιοδοτημένο όργανο, το οποίο είναι σε θέση να τις αποκρυπτογραφεί. Σε κάθε τέτοια περίπτωση είναι σαφές, πως οι οποιεσδήποτε πληροφορίες θα πρέπει να περιέρχονται σε γνώση αποκλειστικά και μόνο του εξουσιοδοτημένου οργάνου, χωρίς να είναι δυνατό να είναι προσπελάσιμες από οποιοδήποτε άλλο άτομο. Όπως είναι εύκολο να αντιληφθεί και να κατανοήσει κανείς, όταν τίθεται ζήτημα για λήψη πληροφοριών της ψηφοφορίας με ηλεκτρονικά μέσα από το εξουσιοδοτημένο όργανο, θα πρέπει να καταβάλλεται ιδιαίτερη προσοχή, δεδομένου του γεγονότος πως

¹⁶³Gritzalis, D. (2002). Principles and Requirements for a Secure E-voting System. *Computers & Security*, 21(6), pp. 539-556

¹⁶⁴Ikonomopoulos, S. et. al. (2002). Functional requirements for a secure electronic voting system. In M. Ghonaimy., et. al. (Eds), *Security in the Information Society*,

αυξάνεται ο κύκλος των ατόμων, που γίνονται αποδέκτες των στοιχείων της όλης εκλογικής διαδικασίας¹⁶⁵.

Επόμενη βασική απαίτηση ασφαλείας είναι αυτή, που αφορά την διασφάλιση της ακριβούς μετάδοσης της επιλογής του ψηφοφόρου στον φορέα εκείνο, που είναι αρμόδιος για την προσμέτρηση των ψήφων και την έγκυρη εν συνεχεία εξαγωγή του εκλογικού αποτελέσματος. Και αυτό είναι μείζονος σημασίας, κυρίως εάν λάβει κανείς υπόψη του το γεγονός, πως αποτελεί σημαντικό αντικίνητρο για τους εκλογείς στο πλαίσιο της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας η ανασφάλεια σχετικά με τον βαθμό εκείνο, κατά τον οποίο η ψήφος τους, όπως αυτή λαμβάνει χώρα με την χρήση των τεχνολογικών μέσων παραμένει αναλλοίωτη και προσμετράται με το πραγματικό της περιεχόμενο κατά την διαμόρφωση του εκλογικού αποτελέσματος. Η δημιουργία λοιπόν συνθηκών ασφαλείας σε ό, τι αφορά τον τομέα αυτό αποτελεί βασικό στόχο των επιστημόνων, που ασχολούνται με την καθιέρωση διαδικασιών ηλεκτρονικής διεξαγωγής εκλογών¹⁶⁶.

Μία ακόμη απαίτηση ασφαλείας η οποία θα πρέπει να τηρείται κατά την διεξαγωγή της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας είναι και η διαμόρφωση των κατάλληλων συνθηκών, αλλά και η λήψη των κατάλληλων μέτρων, ώστε να είναι βέβαιο, ότι η ψήφος του εκάστοτε ψηφοφόρου αποτελεί προϊόν αμιγώς δικής του βούλησης. Η συγκεκριμένη απαίτηση ασφαλείας εξηγείται λογικά καθώς στην τυπική-παραδοσιακή ψηφοφορία υφίσταται ένα εκλογικό κέντρο, όπου υπάρχει δικαστικός αντιπρόσωπος για να επιτηρεί την όλη εκλογική διαδικασία και ο εκάστοτε ψηφοφόρος αποσύρεται στον ειδικά διαμορφωμένο χώρο μόνος του, προκειμένου να ψηφίσει. Με τον τρόπο αυτό καθίσταται βέβαιο, πως η ψήφος που ρίπτεται στην κάλπη προέρχεται από τον ίδιο τον ψηφοφόρο και είναι αποτέλεσμα δικής του επιλογής. Εν αντιθέσει στο πλαίσιο μίας ηλεκτρονικά διεξαγόμενης ψηφοφορίας ο ψηφοφόρος ψηφίζει υπό συνθήκες, οι οποίες δεν είναι σε θέση να εγγυηθούν την προέλευση της ψήφου από τον ίδιο. Έτσι, κρίνεται απαραίτητη η διασφάλιση μέσω

¹⁶⁵Chaeikar, S.S., et. al. (2012). Definitions and Criteria of CIA Security Triangle in Electronic Voting System. *International Journal of Advanced Computer Science and Information Technology*, 1(1), pp. 14-23

¹⁶⁶Gritzalis, D. (2002). Principles and Requirements for a Secure E-voting System. *Computers & Security*, 21(6), pp. 539-556

συγκεκριμένων συστημάτων και τεχνικών της εν τοις πράγμασι έκφρασης της βούλησης του εκάστοτε ψηφοφόρου δια της ηλεκτρονικής ψήφου του¹⁶⁷.

Σημαντική επίσης απαίτηση ασφαλείας η οποία έχει διατυπωθεί από τους επιστήμονες, που ασχολούνται με τον τομέα της υλοποίησης της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας είναι και η παροχή εγγυήσεων σχετικά με την μη ευχέρεια του εκάστοτε ψηφοφόρου, ο οποίος προέβη σε άσκηση του εκλογικού του δικαιώματος να αμφισβητήσει την συμμετοχή του στην εκλογική διαδικασία. Πράγματι, η πτυχή αυτή είναι εύκολο να καταστεί αντιληπτή, υπό την έννοια ότι κατά την τυπική-παραδοσιακή διεξαγωγή της ψηφοφορίας υπάρχουν οι εκλογικοί κατάλογοι και τα πρωτόκολλα ψηφοφορίας, στα οποία μετά τον έλεγχο των στοιχείων του ψηφοφόρου και την ταυτοποίησή του, υπάρχει ακριβής και μη δυνάμενη αμφισβητήσεως καταγραφή του ψηφοφόρου, που προσήλθε και ψήφισε. Κάτι τέτοιο ωστόσο δεν λαμβάνει χώρα κατά την ηλεκτρονική ψηφοφορία. Εντούτοις, είναι απαραίτητο να εξελίσσεται η όλη εκλογική διαδικασία κατά τέτοιο τρόπο, ώστε να είναι βέβαιο, ότι όποιος συμμετείχε σε αυτήν, έχει καταγραφεί ως ψηφοφόρος, χωρίς αυτό να αμφισβητείται¹⁶⁸.

Βασικότερη απαίτηση ασφαλείας η οποία θα πρέπει να τηρείται και να διασφαλίζεται κατά την ψηφοφορία με ηλεκτρονικά μέσα αποτελεί και η χρήση του κατάλληλου λογισμικού, ώστε να αποτρέπονται οι τυχόν κακόβουλες παρεμβάσεις στα τεχνολογικά συστήματα, τα οποία χρησιμοποιούνται κατά την διεξαγωγή της. Είναι όντως γεγονός, πως αποτελεί σύνηθες φαινόμενο η διασπορά κακόβουλου λογισμικού, άλλως διαφόρων ιών με στόχο την επίτευξη πρόσβασης σε ηλεκτρονικά δεδομένα και της μέσω αυτής άντλησης μίας σειράς πληροφοριών. Όταν αυτό λαμβάνει χώρα στο πλαίσιο της ψηφοφορίας με την βοήθεια των μέσων της τεχνολογίας είναι σαφές, πως συνιστά μείζονος σημασίας διακύβευμα για την ίδια την δημοκρατία με ανυπολόγιστες συνέπειες για την λειτουργία του ιδίου του πολιτεύματος. Επομένως, στο πλαίσιο της διαμόρφωσης των μέσων και των εν γένει τεχνολογικών συστημάτων της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας θα πρέπει να λαμβάνεται ιδιαίτερως υπόψη η σύγχρονη αυτή απειλή και ακολούθως, παράλληλα με την καθιέρωση των συστημάτων διεξαγωγής της, θα πρέπει να διαμορφώνονται και τα

¹⁶⁷Ikonomopoulos, S. et. al. (2002). Functional requirements for a secure electronic voting system. In M. Ghonaimy., et. al. (Eds), Security in the Information Society

¹⁶⁸Javaid, M.A. (2014). Electronic Voting System Security. *SSRN Electronic Journal*, DOI: 10.2139/ssrn.2393158

κατάλληλα λογισμικά καταπολέμησης των απειλών, που είναι πιθανό να δεχθούν τα συστήματα αυτά¹⁶⁹.

Τέλος, στο πλαίσιο της αναγωγής στις απαιτήσεις ασφαλείας που θα πρέπει να διαθέτει η ηλεκτρονική ψηφοφορία, δεν θα ήταν δυνατό να μη γίνει λόγος στο σημείο αυτό και στην διαδικασία της κρυπτογράφησης. Πράγματι, είναι γεγονός, πως ενόψει των ηλεκτρονικώς διεξαγόμενων εκλογικών διαδικασιών υπάρχει έντονη η ανάγκη διακίνησης των πληροφοριών που συλλέγονται, προκειμένου να επιτευχθεί η εξαγωγή του εκλογικού αποτελέσματος. Κατά την διαδικασία αυτή της διακίνησης γίνεται μεν χρήση των δυνατοτήτων της κρυπτογράφησης, πλην όμως δημιουργείται ένα πρόσθετο ρίσκο διαρροής των προσωπικών δεδομένων των ψηφοφόρων. Έτσι, κατά το πρόσθετο αυτό στάδιο είναι απαραίτητο να λαμβάνονται όλα τα αναγκαία μέτρα προστασίας, τα οποία δεν θα αφορούν πια το στάδιο προ της διεξαγωγής ή το στάδιο της διεξαγωγής της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας καθ' εαυτής, αλλά πολύ περισσότερο τα εν λόγω μέτρα συνδέονται με την φάση κατά την οποία έχει ολοκληρωθεί πλέον η διαδικασία της ψηφοφορίας και ανακύπτει η ανάγκη επεξεργασίας των δεδομένων των ψηφοφόρων με στόχο την εξαγωγή του εκλογικού αποτελέσματος. Η εν λόγω απαίτηση ασφαλείας είναι εξαιρετικά σημαντική, καθώς δύναται να επηρεάσει την εμπιστοσύνη των ψηφοφόρων στην όλη εκλογική διαδικασία έως να τους αποθαρρύνει σχετικώς στο να προσέλθουν στην κάλπη και να ασκήσουν το εκλογικό τους δικαίωμα.

¹⁶⁹Vinodu, V. & Sebastian, M.P. (2013). *Remote Internet voting: developing a secure and efficient frontend*. [online] Διαθέσιμο στη δ/ση <https://link.springer.com/article/10.1007/s40012-013-0021-5>

2.6. Τα ειδικότερα πρότυπα ασφαλείας που πρέπει να πληρούνται κατά την εφαρμογή της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας

2.6.1. Η Σύσταση REC2004 (11) της Επιτροπής των Υπουργών της Ευρωπαϊκής Ένωσης, η οποία καταργήθηκε με την Σύσταση CM/Rec (2017) 5 της Επιτροπής των Υπουργών της Ευρωπαϊκής Ένωσης

Το Συμβούλιο της Ευρώπης αντιλαμβανόμενο την ανάγκη καθιέρωσης ομοιόμορφων προτύπων λειτουργίας για την διεξαγωγή της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας στα κράτη-μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης συγκρότησε μία ad hoc Επιτροπή με στόχο την ανάπτυξη συγκεκριμένων προτύπων κατά την εφαρμογή προγραμμάτων ηλεκτρονικής ψηφοφορίας σε αυτά. Τα εν λόγω πρότυπα αποτυπώθηκαν στην Σύσταση REC2004 (11), που υιοθετήθηκε από την Επιτροπή Υπουργών των κρατών-μελών του Συμβουλίου της Ευρώπης στις 30 Σεπτεμβρίου του 2004.

Η εν λόγω Σύσταση περιλαμβάνει μεταξύ άλλων και ζητήματα, που άπτονται των δικαιωμάτων του ανθρώπου, γεγονός το οποίο καταδεικνύει και την ιδιαίτερα μεγάλη σημασία της. Κρίσιμες αναφορές στο πλαίσιο της εν λόγω Σύστασης περιλαμβάνονται στα άρθρα 5 και 8 αυτής, όπου προβλέπεται ρητά η ανάγκη διασφάλισης της μίας και μοναδικής άσκησης του εκλογικού δικαιώματος από κάθε εκλογέα κατά την ηλεκτρονική ψηφοφορία. Σε άμεση λοιπόν σύμπνοια με την αρχή της άπαξ ψήφησης, η εν λόγω Σύσταση φροντίζει να διαβεβαιώσει την αναλογική εφαρμογή της αρχής αυτής εκτός από την τυπική-παραδοσιακή και στην ηλεκτρονικώς διεξαγόμενη ψηφοφορία¹⁷⁰.

Προς τούτο και επί τω σκοπώ της εν τοις πράγμασι εφαρμογής της αρχής αυτής αναδείχθηκαν δύο εναλλακτικές λύσεις. Η πρώτη εξ'αυτών ανάγεται στο στάδιο της επικύρωσης. Ειδικότερα, προτείνεται η άμεση διαγραφή του εκλογέα, ο οποίος άσκησε το εκλογικό του δικαίωμα από το σύστημα μέσω του οποίου διεξάγεται η όλη εκλογική διαδικασία, κατά τρόπο ώστε να είναι αδύνατο για τον ίδιο να επανεκδώσει πιστοποιητικό αυθεντικοποίησης και έτσι να του δοθεί η δυνατότητα

¹⁷⁰Council of Europe. (2004). *COUNCIL OF EUROPE. COMMITTEE OF MINISTERS. Recommendation Rec(2004)11 of the Committee of Ministers to member states on legal, operational and technical standards for e-voting (Adopted by the Committee of Ministers on 30 September 2004 at the 898th meeting of the Ministers' Deputies)*. [online] Διαθέσιμο στη δ/ση [https://www.coe.int/t/dgap/goodgovernance/Activities/Key-Texts/Recommendations/00Rec\(2004\)11_rec_adopted_en.asp](https://www.coe.int/t/dgap/goodgovernance/Activities/Key-Texts/Recommendations/00Rec(2004)11_rec_adopted_en.asp)

να ασκήσει ξανά το εκλογικό του δικαίωμα. Με τον τρόπο αυτό σε κάθε περίπτωση κατά την οποία ο εκάστοτε εκλογέας επιχειρήσει να ξαναψηφίσει, δεν θα διαθέτει καν την δυνατότητα αυτή, καθώς θα αποβάλλεται από το σύστημα και δεν θα έχει πλέον πρόσβαση στην ηλεκτρονική ψηφοφορία¹⁷¹.

Και ενώ η λύση αυτή φαίνεται να τοποθετείται χρονικά σε πρώιμο σημείο, δηλαδή δείχνει να επιχειρεί να προλάβει την τυχόν δεύτερη ή και εν γένει επανειλημμένη άσκηση του εκλογικού δικαιώματος πριν αυτή λάβει χώρα και πραγματοποιηθεί, εντούτοις η επιστήμη έχει μεριμνήσει και έχει προτείνει μία ακόμη μέθοδο, η οποία να απαντά σε μεταγενέστερο στάδιο.

Πρόκειται για την παρέμβαση στην περίπτωση εκείνη κατά την οποία έχει λάβει χώρα διπλή ή και πολλαπλή άσκηση του εκλογικού δικαιώματος εκ μέρους του ίδιου ψηφοφόρου. Όπως είναι ευχερώς αντιληπτό στην περίπτωση αυτή τίθεται ευθέως το ζήτημα της αντιμετώπισης μίας ήδη υφιστάμενης πραγματικότητας, υπό το πρίσμα του στοιχείου και του χαρακτηριστικού εκείνου της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας, που θα πρέπει να τηρείται απαρέγκλιτα στο πλαίσιο του δημοκρατικού πολιτεύματος και το οποίο είναι η άπαξ ψήφιση από τον κάθε εκλογέα. Στην περίπτωση λοιπόν αυτή προβλέπεται ως προτεινόμενη λύση η παροχή της δυνατότητας μέσα από το σύστημα, που εφαρμόζεται κατά την διεξαγωγή της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας για διαρκή έλεγχο των στοιχείων ταυτοποίησης του εκάστοτε ψηφοφόρου, κατά τρόπο ώστε να είναι εφικτός ο εντοπισμός της ενδεχόμενης επανάσκησης του εκλογικού δικαιώματος από τον ίδιο ψηφοφόρο¹⁷².

Εφόσον δε καταστεί σαφές, πως όντως παραβιάστηκε από κάποιον εκλογέα η θεμελιώδης αυτή αρχή της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας, η οποία απαντάται όπως προελέχθη και στην τυπική-παραδοσιακή ψηφοφορία, απαραίτητη είναι και η εξεύρεση του τρόπου εκείνου μέσω του οποίου καθίσταται εφικτή η αντιμετώπιση αυτής της παραβίασης, χωρίς να επέλθει ακυρότητα της όλης εκλογικής διαδικασίας με ανυπολόγιστες συνέπειες για την οικονομία, αλλά και για την ίδια την δημοκρατία, ενόψει και του ισχυρού κλονισμού της εμπιστοσύνης των ψηφοφόρων έναντι του κράτους, των θεσμών του και των διαδικασιών ψηφοφορίας.

¹⁷¹Sadan, N. & Road, A. (2016). *Manual on Electoral Rolls*. New Delhi: Election Commission of India, pp. 63-71

¹⁷²Maurer, A. D. & Barrat, J. (2017). *E-Voting Case Law. A Comparative Analysis*. USA: Routledge, pp. 89-109

Άλλωστε και σε κάθε περίπτωση μόνη η διάγνωση της παράβασης καθίσταται αλυσιτελής. Τα μέλη της επιστημονικής κοινότητας, τα οποία ήρθαν αντιμέτωπα με την συγκεκριμένη προβληματική κατέληξαν σε μία δυνάμενη αποτελεσματικής εφαρμογής λύση. Πρόκειται ειδικότερα για την δυνατότητα, που προσφέρεται δια των ηλεκτρονικών συστημάτων με την βοήθεια των οποίων διεξάγεται η ψηφοφορία για ακύρωση της τυχόν κατ' επανάσκηση του εκλογικού δικαιώματος ψήφου του εκάστοτε εκλογέα¹⁷³. Σε ο,τι αφορά τις ειδικότερες πτυχές της δυνατότητας αυτής, θα πρέπει να τονιστεί ιδιαίτερος, πως δια της τελευταίας αυτής μεθόδου οι ηλεκτρονικές ψήφοι του εκλογέα, ο οποίος κατά παράβαση της αρχής της άπαξ άσκησης του εκλογικού δικαιώματος ψήφισε περισσότερες φορές θα παραμένουν στο κεντρικό ηλεκτρονικό σύστημα, το οποίο αξιοποιείται για την διεξαγωγή των εκλογών και εν συνεχεία, αφού διαπιστωθεί, ότι υπάρχουν περισσότερες ψήφοι από έναν εκλογέα, αυτές θα ακυρώνονται στο σύνολό τους και σε μεταγενέστερο επίπεδο θα αποστέλλονται στον κεντρικό υπολογιστή τα τελικά αποτελέσματα της ψηφοφορίας¹⁷⁴.

Ήδη εκ των ανωτέρω αναφερόμενων καθίσταται σαφές το γεγονός, πως υπάρχει σημαντική διαφοροποίηση ανάμεσα στην εναλλακτική λύση, η οποία εν τέλει θα επιλεγεί, προκειμένου να διασφαλιστεί η θεμελιώδης αρχή της άσκησης μόνο μία φορά του δικαιώματος της ψήφου στην ηλεκτρονική ψηφοφορία. Και αυτό καθώς, η αρχικώς αναφερόμενη λύση η οποία ανάγεται στο στάδιο της επικύρωσης διασώζει την μία ψήφο του εκλογέα, ενώ η δεύτερη λύση, η οποία ανάγεται σε μεταγενέστερο του σταδίου αυτού επίπεδο, έχει ως άμεσο αποτέλεσμα την ακύρωση ακόμη και της μίας (αρχικής) ψήφου του εκλογέα, εξαιρώντας τον επί της ουσίας από την όλη εκλογική διαδικασία¹⁷⁵.

¹⁷³Zissis, D. & Lekkas, D. (2011). Securing e-Government and e-Voting with an open cloud computing architecture. *Government Information Quarterly*, 28(2), pp. 239-251

¹⁷⁴Jefferson, D., et. al. (2004). Analyzing Internet voting security. *Communications of the ACM*, 47(10), pp. 59-64

¹⁷⁵Turner, J., et. al. (2012). *International Experience with E-Voting Norwegian E-Vote Project*. UK: IFES, pp. 88-191

2.6.2. Τα νομικά, λειτουργικά και τεχνικά πρότυπα της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας, που προέβλεπε η Σύσταση REC2004 (11) της Επιτροπής των Υπουργών της Ευρωπαϊκής Ένωσης, προτού αυτή αντικαταστασθεί από την Σύσταση CM/Rec (2017) 5 της Επιτροπής των Υπουργών της Ευρωπαϊκής Ένωσης

Σε άμεση συνέχεια απάντων των ανωτέρω κρίσιμη είναι εν προκειμένω η αναγωγή σε μία σειρά από νομικής, λειτουργικής και τεχνικής φύσεως πρότυπα, τα οποία θα πρέπει να τηρούνται κατά την ηλεκτρονικώς διεξαγόμενη εκλογική διαδικασία. Σε ό, τι αφορά τα νομικά πρότυπα, άξιο ειδικής μνείας και αναφοράς είναι το γεγονός, πως για πρώτη φορά το ζήτημα αυτό το έθεσε η European Commission for Democracy through Law—Venice Commission, δηλαδή η Ευρωπαϊκή Επιτροπή για τη Δημοκρατία μέσα από το Δίκαιο-Επιτροπή της Βενετίας, η οποία ανάγοντας την όλη θεματική σε ευρωπαϊκό επίπεδο έσπευσε να αναφέρει, πως η ηλεκτρονικώς διεξαγόμενη ψηφοφορία είναι δυνατό να γίνει δεκτό, ότι διαθέτει τις ίδιες ακριβώς προϋποθέσεις ασφαλείας, όπως και η τυπική-παραδοσιακή ψηφοφορία.

Η ανάλυση των προϋποθέσεων αυτών αποτελεί επί της ουσίας την καταγραφή των νομικών εκείνων προτύπων, που συνδέονται με την ηλεκτρονική ψηφοφορία¹⁷⁶. Τα νομικά πρότυπα λοιπόν δεν διαφέρουν από αυτά του άρθρου 51 παρ. 3 του Συντάγματος, όπου η ηλεκτρονικώς διεξαγόμενη ψηφοφορία πρέπει να διεξάγεται κατά τρόπο καθολικό, δηλαδή να παρέχεται δικαίωμα ψήφου σε όλους ανεξαιρέτως τους πολίτες, που έχουν την ικανότητα του εκλέγειν, αλλά και ισότιμο, υπό την έννοια ότι ο κάθε ψηφοφόρος δύναται να ασκεί το εκλογικό του δικαίωμα για μία και μόνη φορά καθώς επίσης και ότι η κάθε ψήφος έχει ίση ισχύ με όλες τις άλλες. Επιπλέον, στα νομικά πρότυπα της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας εντάσσεται και η ελεύθερη διεξαγωγή της ψηφοφορίας, υπό την έννοια ότι η ψήφος του εκάστοτε ψηφοφόρου αποτελεί προϊόν και αποτέλεσμα της δικής του αποκλειστικά και μόνο βούλησης, αλλά και η τήρηση του στοιχείου της μυστικότητας, υπό την έννοια ότι η επιλογή του κάθε ψηφοφόρου δεν θα είναι προσπελάσιμη από οποιονδήποτε τρίτο¹⁷⁷.

¹⁷⁶Maurer, A.D. (2017). *Updated European Standards for E-voting*. . [online] Διαθέσιμο στη δ/νση https://www.researchgate.net/publication/320228190_Updated_European_Standards_for_E-voting

¹⁷⁷Barret, R., et. al. (2019). *European Commission for Democracy through Law (Venice Commission) joint report of the Venice commission and of the directorate of information society and action against crime of the directorate general of human rights and rule of law (DGI) on digital technologies and elections adopted by the council of democratic elections at its 65th meeting*. [online] Διαθέσιμο στη δ/νση https://www.researchgate.net/publication/334139677_EUROPEAN_COMMISSION_FOR_DEMOCR

Εκτός από τα ανωτέρω γενικότερα νομικά πρότυπα, η Ευρωπαϊκή Σύσταση REC2004 (11) κάνει λόγο και για μία ακόμη σειρά νομικών προτύπων, τα οποία αφορούν κατά βάση την διαδικαστική πτυχή της ηλεκτρονικώς διεξαγόμενης εκλογικής διαδικασίας. Έτσι στην κατηγορία των διαδικαστικών νομικών προτύπων περιλαμβάνεται υπό την αρχή της διαφάνειας η διεκπεραίωση των εκλογών με την χρήση του κατάλληλου λογισμικού, κατά τρόπο ώστε να μην τίθεται κανένα ζήτημα ανασφάλειας για τους συμμετέχοντες ψηφοφόρους. Η επαληθευσσιμότητα βάσει της ως άνω Σύστασης αποτελεί επίσης διαδικαστικό νομικό πρότυπο, που αφορά την διαδικασία, που θα διεκπεραιώνεται από κατάλληλα προς τούτο πιστοποιημένα άτομα, τα οποία θα αποκτούν γνώση των στοιχείων υπό τα οποία εξελίσσεται η ηλεκτρονική ψηφοφορία με σκοπό την διαπίστωση περί της ορθής και αποτελεσματικής λειτουργίας του ηλεκτρονικού εκλογικού συστήματος. Βασικό επίσης διαδικαστικό νομικό πρότυπο που εισήγαγε η ανωτέρω Επιτροπή, είναι και αυτό της αξιοπιστίας και της ασφάλειας, το οποίο ανάγεται στην ιδιαίτερη ευθύνη που υπέχουν τα κράτη-μέλη να διεξάγουν την ηλεκτρονική ψηφοφορία με τέτοιο τρόπο, ώστε να μην ανακύπτουν ζητήματα κύρους του εκλογικού αποτελέσματος και να μην υπάρχει η οποιασδήποτε μορφής διαρροή της εκλογικής επιλογής ή και των προσωπικών δεδομένων εν γένει των ψηφοφόρων¹⁷⁸.

Κατόπιν των ανωτέρω θα πρέπει να καταγραφούν εν προκειμένω και τα λειτουργικής φύσεως πρότυπα, τα οποία τέθηκαν εκ μέρους της προαναφερθείσας Σύστασης REC2004 (11) της επιτροπής των Υπουργών της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Πρώτο τέτοιας φύσεως πρότυπο είναι αυτό, το οποίο αφορά την φάση εκείνη της όλης εκλογικής διαδικασίας, η οποία προηγείται της άσκησης του εκλογικού δικαιώματος καθ' εαυτού. Πρόκειται ειδικότερα για όλες εκείνες τις ενέργειες, οι οποίες προηγούνται της ημέρας των εκλογών και αφορούν την επιλογή του τρόπου και των λεπτομερειών της διεξαγωγής τους. Έτσι λοιπόν οι πολίτες θα πρέπει να είναι σε πλήρη γνώση του συνόλου των πληροφοριών, οι οποίες είναι απαραίτητες, ώστε

[ACY THROUGH LAW VENICE COMMISSION JOINT REPORT OF THE VENICE COMMISSION AND OF THE DIRECTORATE OF INFORMATION SOCIETY AND ACTION AGAINST CRIME OF THE DIRECTORATE GENERAL](#)

¹⁷⁸De Visser, M. (2015). A Critical Assessment of the Role of the Venice Commission in Processes of Domestic Constitutional Reform. *American Journal of Comparative Law*, 63, (4), pp. 963-1008

να είναι σε θέση να ασκήσουν απρόσκοπτα το εκλογικό τους δικαίωμα¹⁷⁹. Το επόμενο λειτουργικό πρότυπο της ανωτέρω Σύστασης είναι αυτό, το οποίο αφορά το ίδιο το στάδιο της άσκησης του εκλογικού δικαιώματος, δηλαδή το στάδιο κατά το οποίο οι εκλογείς ψηφίζουν. Το στάδιο αυτό λοιπόν επί τη βάση του προαναφερθέντος προτύπου επιβάλλεται να χαρακτηρίζεται από απόλυτη προστασία του στοιχείου της μυστικότητας της ψήφου του εκάστοτε ψηφοφόρου, καθώς επίσης και από την διασφάλιση του τρόπου διεξαγωγής της εκλογικής διαδικασίας κατά τρόπο ώστε να καθίσταται βέβαιο, ότι η εκλογική επιλογή δια της ψήφου αποτελεί ελεύθερη επιλογή του ψηφοφόρου, που την πραγματοποιεί¹⁸⁰. Τέλος, η εν λόγω Σύσταση REC2004 (11) καθιέρωσε και ένα ακόμη λειτουργικό πρότυπο, βάσει του οποίου θα πρέπει να διεξάγεται και το τελευταίο στάδιο της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας, ήτοι της καταμέτρησης των ψήφων. Το λειτουργικό αυτό πρότυπο περιλαμβάνει την ασφαλή και έγκυρη εξαγωγή του εκλογικού αποτελέσματος με την ταυτόχρονη διασφάλιση της μη διαρροής των στοιχείων των ψηφοφόρων και της επιλογής τους δια της ψήφου τους¹⁸¹.

Σε άμεση συνέχεια των ανωτέρω προτύπων λόγος θα πρέπει να γίνει εν προκειμένω σε σχέση και με τα τεχνικά πρότυπα, τα οποία τείνουν στην διασφάλιση των προϋποθέσεων έγκυρης και αξιόπιστης διεξαγωγής της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας¹⁸². Σε ό, τι αφορά το ειδικότερο εννοιολογικό περιεχόμενο του όρου των τεχνικών προτύπων, εκείνο το οποίο θα ήταν δυνατό να λεχθεί εν προκειμένω, είναι πως αυτά συνίστανται σε συγκεκριμένα λογισμικά προγράμματα, τα οποία τίθενται σε εφαρμογή κατά την διεξαγωγή της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας και ενδέχεται να

¹⁷⁹Alonso, L.P., et. al. (2018). *E-voting system evaluation based on the Council of Europe recommendations: Helios Voting*. [online] Διαθέσιμο στη δ/ση https://www.researchgate.net/publication/329062508_E-voting_system_evaluation_based_on_the_Council_of_Europe_recommendations_Helios_Voting

¹⁸⁰Maurer, A.D. (2017). *Updated European Standards for E-voting*. . [online] Διαθέσιμο στη δ/ση https://www.researchgate.net/publication/320228190_Updated_European_Standards_for_E-voting

¹⁸¹Barret, R., et. al. (2019). *European Commission for Democracy through Law (Venice Commission) joint report of the Venice commission and of the directorate of information society and action against crime of the directorate general of human rights and rule of law (DGI) on digital technologies and elections adopted by the council of democratic elections at its 65th meeting*. [online] Διαθέσιμο στη δ/ση

https://www.researchgate.net/publication/334139677_EUROPEAN_COMMISSION_FOR_DEMOCRACY_THROUGH_LAW_VENICE_COMMISSION_JOINT_REPORT_OF_THE_VENICE_COMMISSION_AND_OF_THE_DIRECTORATE_OF_INFORMATION_SOCIETY_AND_ACTION_AGAINST_CRIME_OF_THE_DIRECTORATE_GENERAL

¹⁸²Mitrou, L. (2004). *Electronic voting observatory II. Votobit*. [online] Διαθέσιμο στη δ/ση http://www.icsd.aegean.gr/website_files/metaptyxiako/65983061.pdf

αφορούν στο σύνολο των σταδίων της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας, δηλαδή τόσο στο στάδιο της εγγραφής και της επικύρωσης, όσο και στο στάδιο της υποβολής και της καταμέτρησης της ψήφου¹⁸³.

Παρότι η θεματική των τεχνικών προτύπων αποτελεί ένα δυναμικό ζήτημα υπό την έννοια, ότι μεταβάλλεται και ανανεώνεται διαρκώς, ταυτόχρονα και σε άμεση συνέχεια με την εν γένει εξέλιξη και πρόοδο της τεχνολογίας, ωστόσο στο σημείο αυτό της παρούσης κρίνεται σκόπιμο να λάβει χώρα η καταγραφή ενός εκ των προτύπων αυτών, ώστε να σκιαγραφηθούν μέσω αυτού ο ρόλος και η σημασία των τεχνικών προτύπων εν γένει¹⁸⁴ και συγκεκριμένα θα γίνει αναφορά σε αυτό, που έχει προσλάβει την ονομασία OASIS—EML, με το OASIS να αποδίδει τον Μη Κερδοσκοπικό Οργανισμό, που καθιέρωσε το πρότυπο αυτό και δη τον οργανισμό Organization for the Advancement of Structured Information Standards (Οργανισμός για την Προώθηση των Δομημένων Προτύπων Πληροφοριών) και το EML να αποτυπώνει τις λέξεις Election Markup Language (Γλώσσα Σήμανσης Εκλογών)¹⁸⁵.

Πριν την οποιαδήποτε αναφορά στο ειδικότερο περιεχόμενο του προτύπου αυτού θα πρέπει να σημειωθεί, πως ο ανωτέρω αναφερθείς ΜΚΟ που το εισήγαγε, είχε ως βασική του ενασχόληση την διαδικασία διεξαγωγής του εμπορίου μέσα από την χρήση των κατάλληλων μεθόδων, ώστε αφενός μεν να λαμβάνει χώρα το ηλεκτρονικό εμπόριο ευχερώς και ανεμπόδιστα, αφετέρου δε η όλη διαδικασία του ηλεκτρονικού εμπορίου να διέπεται από τις αρχές της διαφάνειας και της ασφάλειας. Έτσι, βάση της όλης λογικής του συγκεκριμένου οργανισμού υπήρξε η δημιουργία συνθηκών ανοιχτού διαλόγου μεταξύ των εμπλεκόμενων μερών στο ηλεκτρονικό εμπόριο, όπου τα μέρη ήταν πολλά και προερχόμενα από διαφορετικές πηγές, χωρίς τη μονομερή επιβολή κανόνων και προτύπων από μία αρχή ή ένα μέρος.

¹⁸³Mitrou, L., et. al. (n.d.). *E-voting: constitutional and legal requirements and their technical implications*. [online] Διαθέσιμο στη δ/ση <https://pdfs.semanticscholar.org/a7ed/0098b685a82e47edf1231e1edb8fab13f10e.pdf>

¹⁸⁴Chaeikar, S., et. al. (2013). Electronic Voting Systems for European Union Countries. *Journal of Next Generation Information Technology*, 4(5), pp. 16-26

¹⁸⁵OASIS. (n.d.). *Requirements for common data formats and standards for e-Voting. The OASIS View*. [online] Διαθέσιμο στη δ/ση <https://www.nist.gov/system/files/documents/itl/vote/oasis-borras-white-paper.pdf>

Κεντροβαρής στόχος του οργανισμού αυτού ήταν η τελική ικανοποίηση όλων των συμμετεχόντων στο ηλεκτρονικό εμπόριο μερών¹⁸⁶.

Κινούμενη λοιπόν στα ανωτέρω πλαίσια και εφαρμόζοντας αναλογικά τα παραπάνω στη διαδικασία της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας η Ευρωπαϊκή Ένωση προέβη στην καθιέρωση του προτύπου OASIS—EML σε μία διαφορετική βεβαίως έκδοση, η οποία να απαντά στις ανάγκες της ηλεκτρονικώς διεξαγόμενης ψηφοφορίας. Ειδικότερα, το στοιχείο το οποίο κατέστησε αναγκαία την εισαγωγή και παγίωση του εν λόγω προτύπου στην ηλεκτρονική ψηφοφορία, υπήρξε το γεγονός, πως κατά την διεξαγωγή της λαμβάνει χώρα συστηματική ανταλλαγή πληροφοριών μεταξύ περισσότερων πηγών μέσα από διαφορετικές διόδους και ως εκ τούτου, έπρεπε να διασφαλιστούν τόσο η ασφάλεια και η εγκυρότητα της μετάδοσης των πληροφοριών, όσο και η στο πλαίσιο της μετάδοσης αυτής απόλυτη τήρηση των αρχών της δημοκρατικά διεξαγόμενης ψηφοφορίας¹⁸⁷.

Ακολούθως και με δεδομένα όλα όσα σημειώθηκαν ανωτέρω το τεχνικό πρότυπο OASIS—EML έθεσε τις βάσεις για την ικανοποίηση και την διασφάλιση συγκεκριμένων απαιτήσεων για την διεξαγωγή της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας. Η πρώτη απαίτηση υπήρξε η έγκυρη δημοσιοποίηση των ονομάτων και των εν γένει στοιχείων εξατομίκευσης των υποψηφίων, κατόπιν ελέγχου αναφορικά με το εάν αυτοί πληρούν τις προϋποθέσεις ανακήρυξής τους για την διαμόρφωση των τελικών λιστών με τα ονόματα των υποψηφίων. Η δεύτερη απαίτηση ήταν ο αυστηρός και εκ προοιμίου καθορισμός των δυνατοτήτων για την διεξαγωγή τυχόν δημοψηφισμάτων. Και ως προς το στοιχείο αυτό λαμβάνει χώρα επί τη βάσει του συγκεκριμένου προτύπου καθορισμός λίστας. Το τεχνικό πρότυπο OASIS—EML έθεσε στο επίκεντρό του την δημιουργία προϋποθέσεων καταγραφής των μελών του κοινωνικού συνόλου, οι οποίοι έχουν το δικαίωμα της ψήφου, ανήκουν δηλαδή στο εκλογικό σώμα. Η διαδικασία αυτή η οποία θα πρέπει να λαμβάνει χώρα, όπως και όλες οι άλλες με απόλυτη διαφάνεια, αμεροληψία και αντικειμενικότητα, θα ήταν δυνατό να

¹⁸⁶OASIS. (2007). *Election Markup Language (EML) Version 5.0. Process and Data Requirements. Committee Draft 01.* [online] Διαθέσιμο στη δ/ση <http://docs.oasis-open.org/election/eml/v5.0/cd01/EML-Process-Data-Requirements-v5.0.html>

¹⁸⁷OASIS. (n.d.). *Requirements for common data formats and standards for e-Voting. The OASIS View.* [online] Διαθέσιμο στη δ/ση <https://www.nist.gov/system/files/documents/itl/vote/oasis-borras-white-paper.pdf>

σημειωθεί, πως ταυτίζεται με την στο πλαίσιο της τυπικής-παραδοσιακής ψηφοφορίας διαμόρφωση των εκλογικών καταλόγων¹⁸⁸.

Άλλες απαιτήσεις ασφαλείας είναι η εύρεση του τρόπου πλήρους και ανεμπόδιστης ενημέρωσης του εκλογικού σώματος αναφορικά με τον χρόνο, τον τόπο και τον τρόπο διεξαγωγής των εκλογών, ώστε να διασφαλίζεται, ότι κανένας εκ των εκλογέων δεν θα απωλέσει το εκλογικό του δικαίωμα, συνεπεία κακής ή εν γένει ελλιπούς ενημέρωσης καθώς επίσης και η παροχή αναλυτικών πληροφοριών σχετικά με τον τρόπο κατανομής των ψήφων, δηλαδή αναφορικά με το πώς θα κατανεμηθούν οι ψήφοι στους υποψηφίους, με αποτέλεσμα αυτοί να αποκτήσουν και τα αντίστοιχα αξιώματα¹⁸⁹.

Περαιτέρω, δεν θα ήταν δυνατό να μην αναφερθεί σχετικώς, πως μέσω του εν λόγω προτύπου επιχειρείται η ορθή και σύμφωνη με τις δημοκρατικές αρχές διεξαγωγή της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας με ασφάλεια και εγκυρότητα και δη καταγραφή και αποθήκευση των βασικών στοιχείων εξατομίκευσης των ψηφοφόρων, άσκηση του εκλογικού δικαιώματος με την ψήφιση εκ μέρους των εκλογέων, διαγραφή τους από το ηλεκτρονικό σύστημα, αφού εξάντλησαν το εκλογικό τους δικαίωμα για άπαξ ψήφιση, ώστε να αποφευχθεί η ασύμβατη με τα δημοκρατικά δεδομένα διπλή ή και πολλαπλή άσκηση του εκλογικού δικαιώματος, η καταχώρηση της ψήφου ώστε να προσμετρηθεί αυτή στο τελικό σύνολο των ψήφων, η ορθή διαλογή των ψήφων και η έγκυρη ανάρτηση του εκλογικού αποτελέσματος¹⁹⁰.

Τέλος, άξιες ειδικής μνείας και αναφοράς είναι δύο ακόμη προϋποθέσεις του εν λόγω τεχνικού προτύπου. Ειδικότερα, η μία εξ' αυτών περιλαμβάνει την άμεση διάθεση όλων των πληροφοριών, που είναι απαραίτητες, προκειμένου να καθίσταται εφικτός ανά πάσα στιγμή ο έλεγχος αναφορικά με την εγκυρότητα της διεξαγωγής της όλης εκλογικής διαδικασίας με σκοπό την αναζήτηση της σύγκλισης ή απόκλισης αυτής από τα δημοκρατικά πρότυπα. Η δεύτερη εκ των προϋποθέσεων συνίσταται

¹⁸⁸McCarthy, L. (2008). *Election Plumbing Standards: Data Format Requirements for Inter-operability, Data Publication and Election Auditing*. [online] Διαθέσιμο στη δ/ση <https://www.nist.gov/system/files/documents/itl/vote/VVSG-EML-v21JMc.pdf>

¹⁸⁹OASIS. (n.d.). *Requirements for common data formats and standards for e-Voting. The OASIS View*. [online] Διαθέσιμο στη δ/ση <https://www.nist.gov/system/files/documents/itl/vote/oasis-borras-white-paper.pdf>

¹⁹⁰OASIS. (2007). *Election Markup Language (EML) Version 5.0. Process and Data Requirements. Committee Draft 01*. [online] Διαθέσιμο στη δ/ση <http://docs.oasis-open.org/election/eml/v5.0/cd01/EML-Process-Data-Requirements-v5.0.html>

στον ευπροσάρμοστο χαρακτήρα του λογισμικού του συγκεκριμένου τεχνικού προτύπου, ώστε να είναι δυνατή η εφαρμογή του σε διάφορες εκλογικές διαδικασίες¹⁹¹. Άλλωστε, το τελευταίο αυτό στοιχείο του OASIS—EML πηγάζει από την ανωτέρω περιγραφείσα έμφασή του στην διαμόρφωση κοινού διαλόγου, στην προσπάθεια σύγκλισης των περισσότερων μερών που κάνουν χρήση του, αλλά και των διαφορετικών διόδων επικοινωνίας¹⁹².

¹⁹¹Chaeikar, S., et. al. (2013). Electronic Voting Systems for European Union Countries. *Journal of Next Generation Information Technology*, 4(5), pp. 16-26

¹⁹²OASIS. (n.d.). *Requirements for common data formats and standards for e-Voting. The OASIS View.* [online] Διαθέσιμο στη δ/νση <https://www.nist.gov/system/files/documents/itl/vote/oasis-borras-white-paper.pdf>

2.6.3. Η Σύσταση CM/Rec (2017) 5 της Επιτροπής των Υπουργών της Ευρωπαϊκής Ένωσης

Στις 14 Ιουνίου του 2017 υιοθετήθηκε η Σύσταση CM/Rec (2017) 5 της Επιτροπής των Υπουργών της Ευρωπαϊκής Ένωσης¹⁹³ σε αντικατάσταση της προϊσχύουσας Σύστασης REC 2004 (11) της Επιτροπής των Υπουργών της Ευρωπαϊκής Ένωσης, τα βασικά σημεία της οποίας θα παρουσιαστούν εν συντομία κατωτέρω.

Συγκεκριμένα, η Επιτροπή των Υπουργών λαμβάνοντας υπόψη το γεγονός, ότι η ψήφος αποτελεί ένα εκ των θεμελίων και των βασικότερων πυλώνων της δημοκρατίας, ότι η ηλεκτρονική ψηφοφορία συνιστά μέσο άσκησης του εκλογικού δικαιώματος των πολιτών και ότι στη σύγχρονη εποχή καταγράφεται σημαντική αύξηση της χρήσης των μέσων της τεχνολογίας κατά τρόπο μάλιστα, ώστε να αποτελούν αυτά αναπόσπαστο κομμάτι της ζωής και της καθημερινότητάς των πολιτών, κλήθηκε να διαμορφώσει μία σειρά προτύπων αναφορικά με την εφαρμογή της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας στις εκάστοτε εκλογικές διαδικασίες και αναμετρήσεις στα κράτη-μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης με την ιδιαίτερη επισήμανση ότι η ηλεκτρονική ψηφοφορία θα πρέπει να συμμορφώνεται με τις αρχές των δημοκρατικών εκλογών.

Σύμφωνα με τα αναφερόμενα στην εν λόγω Σύσταση οι ψηφοφόροι, οι οποίοι κατά την ημέρα της ψηφοφορίας βρίσκονται σε μέρος διαφορετικό από το εκλογικό τμήμα της εκλογικής τους περιφέρειας, έχουν την ευκαιρία να ασκήσουν το εκλογικό τους δικαίωμα από απόσταση με τη βοήθεια των ηλεκτρονικών μέσων, κατά τρόπο ώστε να επιτυγχάνεται πρωτίστως η διευκόλυνση συμμετοχής στην ηλεκτρονική ψηφοφορία όλων των πολιτών, μεταξύ των οποίων συγκαταλέγονται και οι πολίτες που έχουν μεν δικαίωμα ψήφου, διαμένουν δε στο εξωτερικό, τα άτομα με ειδικές ανάγκες, οι πολίτες που για άλλες υποκειμενικές ή αντικειμενικές δυσκολίες αδυνατούν να είναι παρόντες φυσικά σε ένα εκλογικό κέντρο και να χρησιμοποιήσουν τις συσκευές, που είναι διαθέσιμες εκεί και ακολούθως η παροχή καλύτερων υπηρεσιών στο εκλογικό σώμα, καθώς προσφέρονται ποικίλα κανάλια

¹⁹³Council of Europe. (2017). *Recommendation CM/Rec(2017)5 of the Committee of Ministers to member States on standards for e-voting*. [online] Διαθέσιμο στη δ/νση https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectID=0900001680726f6f

ψηφοφορίας, η συμμετοχή των πολιτών στη λειτουργία της δημοκρατίας, η μείωση του κόστους της όλης εκλογικής διαδικασίας, η μείωση του χρόνου εξαγωγής του εκλογικού αποτελέσματος και η παροχή του αποτελέσματος της ψηφοφορίας αξιόπιστα και έγκυρα. Μάλιστα, κατά την διαμόρφωση των εν λόγω προτύπων η Επιτροπή των Υπουργών αξιοποίησε ιδιαιτέρως την αποκτηθείσα μέχρι τότε εμπειρία από τη διεξαγωγή ηλεκτρονικών εκλογικών διαδικασιών σε διάφορες χώρες μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης υπό τις προβλέψεις της προϋφιστάμενης Σύστασης REC (2004) 11 της Επιτροπής των Υπουργών.

Για την εισαγωγή της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας κατά την εν λόγω Σύσταση θεωρείται ως απαραίτητη προϋπόθεση η εμπιστοσύνη του σώματος των εκλογέων στις Αρχές, που είναι αρμόδιες για τη διαχείριση των εκλογών, σε συνδυασμό με ασφαλή, αξιόπιστα, αποτελεσματικά, ανθεκτικά, ανοιχτά σε ανεξάρτητη επαλήθευση και εύκολα προσβάσιμα στους εκλογείς ηλεκτρονικά συστήματα.

Σύμφωνα λοιπόν με τις κατευθυντήριες γραμμές της Σύστασης CM/Rec (2017) 5 της Επιτροπής των Υπουργών θα πρέπει να διασφαλίζεται κατά την ψηφοφορία με ηλεκτρονικά μέσα η καθολική, η ισότιμη, η ελεύθερη και η ανεμπόδιστη καθώς επίσης και η μυστική ψηφοφορία στις εκάστοτε εκλογικές διαδικασίες και αναμετρήσεις στα κράτη-μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Η διασφάλιση λοιπόν του στοιχείου της καθολικότητας της ψηφοφορίας κατά την ηλεκτρονική εκλογική διαδικασία επιτυγχάνεται με την ευχερή πρόσβαση όλων ανεξαιρέτως των ψηφοφόρων στα ηλεκτρονικά μέσα κατά τρόπο ώστε να μην αποκλείεται κάποιος εξ' αυτών, με την ρητή ενημέρωση των πολιτών, ότι η εκλογική διαδικασία στην οποία πρόκειται να συμμετάσχουν δεν είναι πιλοτική, αλλά πραγματική και με τη σαφή διευκρίνιση για το αν πρόκειται για εκλογική διαδικασία ή για διαδικασία δημοψηφίσματος.

Ακολουθως, η εν λόγω Σύσταση για τη διασφάλιση του στοιχείου της ισότητας της ψήφου προβλέπει ως αναγκαίες προϋποθέσεις για την διεξαγωγή της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας, την παρουσίαση όλων των εκλογικών επιλογών κατά τρόπο ισότιμο καθ' όλη τη διάρκεια της διεξαγωγής της ψηφοφορίας, την επίτευξη της ταυτοποίησης των ψηφοφόρων, τη διασφάλιση της άσκησης του εκλογικού δικαιώματος μία και μόνο φορά από έκαστο εκ των ψηφοφόρων, τη διασφάλιση της ύπαρξης ασφαλούς και αξιόπιστης μεθόδου συγκέντρωσης όλων των ψήφων και της προσμέτρησης όλων των ψήφων με στόχο την εξαγωγή ενός έγκυρου και αξιόπιστου εκλογικού αποτελέσματος.

Σχετικά με την πραγμάτωση της ελεύθερης και ανεμπόδιστης ψηφοφορίας, η Σύσταση CM/Rec (2017) 5 προβλέπει σχετικώς, ότι αυτή επιτυγχάνεται με την υποβολή της ψήφου από τον ψηφοφόρο κατά τρόπο ανεμπόδιο και ανεπηρέαστο από οποιαδήποτε επιρροή, η οποία συνδέεται τόσο με το σύστημα δια του οποίου διεξάγεται η εκλογική διαδικασία όσο και με οποιονδήποτε άλλο παράγοντα, με τη διασφάλιση της πρόσβασης του ψηφοφόρου στο αυθεντικό ψηφοδέλτιο, το οποίο και θα πρέπει να του παρουσιάζεται κατά την διεξαγωγή της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας αναλλοίωτο, από την πρόβλεψη για παροχή του αναγκαίου χρόνου στον εκάστοτε ψηφοφόρο, προκειμένου αυτός να μην ψηφίσει εσπευσμένα ή χωρίς επιβεβαίωση, αλλά και ώστε να μην ασκείται σε αυτόν πίεση κατά την άσκηση του εκλογικού του δικαιώματος, η οποία ενδέχεται να επηρεάσει την εκλογική του επιλογή και από την μέριμνα για την καθιέρωση ενός ηλεκτρονικού εκλογικού συστήματος που θα παρουσιάζει στον ψηφοφόρο το σύνολο των εκλογικών επιλογών. Επίσης, η ελεύθερη και η ανεμπόδιση ψηφοφορία διασφαλίζεται με την άμεση ενημέρωση του ψηφοφόρου αναφορικά με την εγκυρότητα ή μη της ψήφου του, με τη δυνατότητα του ψηφοφόρου περί επαλήθευσης για το εάν η ψήφος του έχει καταχωρηθεί με ακρίβεια στην ηλεκτρονική κάλπη, χωρίς να τροποποιηθεί, όπου θα πρέπει μάλιστα να είναι ανιχνεύσιμη οποιαδήποτε αθέμιτη επιρροή, που έχει τυχόν τροποποιήσει την ψηφοφορία, με τη χορήγηση από το σύστημα στον ψηφοφόρο επιβεβαίωσης για την επιτυχή και ολοκληρωμένη συμμετοχή του στην εκλογική διαδικασία, με την ύπαρξη διαδικασίας ελέγχου της γνησιότητας εκάστης εκ των ψήφων μέσω ειδικά διαμορφωμένου προς τούτο συστήματος και με τη διεξαγωγή ενδεδειγμένου ελέγχου περί της συμμετοχής στην εκλογική διαδικασία μόνο όσων είχαν δικαίωμα συμμετοχής σε αυτή.

Αναφορικά με τη διασφάλιση του στοιχείου της μυστικότητας της ψηφοφορίας, η εν λόγω Σύσταση ορίζει σχετικώς, ότι απαιτείται η τήρηση του απορρήτου των ψήφων μέσω των κατάλληλων και ειδικών προς τον σκοπό αυτό συστημάτων σε όλα τα στάδια της ψηφοφορίας, η επεξεργασία και η αποθήκευση για όσο χρονικό διάστημα απαιτείται μόνο των προσωπικών δεδομένων, που είναι αναγκαία για την διεξαγωγή των ηλεκτρονικών εκλογών και η προστασία των δεδομένων ελέγχου ταυτότητας από το σύστημα ηλεκτρονικής ψηφοφορίας και κάθε εξουσιοδοτημένο μέρος, κατά τρόπο ώστε τα μη εξουσιοδοτημένα μέρη να μην μπορούν να κάνουν κατάχρηση, υποκλοπή, τροποποίηση ή με άλλο τρόπο να περιέλθουν εις γνώση τους τα εν λόγω στοιχεία. Περαιτέρω, καθοριστικοί παράγοντες

για τη διασφάλιση της μυστικότητας της ψηφοφορίας θεωρούνται η παροχή πρόσβασης στα μητρώα των ψηφοφόρων από κατάλληλα προς τούτο εξουσιοδοτημένα πρόσωπα και μόνο, η απαγόρευση παροχής απόδειξης του περιεχομένου της ψήφου, η οποία τυχόν θα χρησιμοποιηθεί από τρίτους, η πρόβλεψη για παροχή πληροφοριών σχετικά με τον αριθμό των ψηφοφόρων και τον αριθμό των ψηφισάντων αντιστοίχως μόνο κατόπιν της παρέλευσης της ώρας που έχει οριστεί για την λήξη της εκλογικής διαδικασίας, η διασφάλιση της τήρησης του απορρήτου των προηγούμενων επιλογών στις οποίες προέβη ο ψηφοφόρος πριν την τελική του επιλογή και η διασφάλιση για την πλήρη αποσύνδεση της ψήφου από τον ψηφοφόρο, ώστε να μην είναι δυνατό να συνδεθεί η οποιαδήποτε ψήφος με συγκεκριμένο εκλογέα.

Στο πλαίσιο της παρούσης ειδική μνεία θα πρέπει να γίνει και στις κανονιστικού και οργανωτικού περιεχομένου προϋποθέσεις, που προβλέπονται σχετικώς στη Σύσταση CM/Rec (2017) 5 της Επιτροπής των Υπουργών της Ευρωπαϊκής Ένωσης, οι οποίες και θα πρέπει να τηρούνται κατά τις εκάστοτε ηλεκτρονικές εκλογικές διαδικασίες και αναμετρήσεις. Απαιτείται λοιπόν η σταδιακή και προοδευτική εισαγωγή της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας, πριν την καθιέρωσή της τα κράτη μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης θα πρέπει να εισάγουν τις απαιτούμενες αλλαγές στη σχετική νομοθεσία τους, κατά τρόπο ώστε να ρυθμίζονται όλες οι σχετικές αρμοδιότητες αναφορικά με τη λειτουργία των συστημάτων ηλεκτρονικής ψηφοφορίας, διασφαλίζοντας με τον τρόπο αυτό, ότι το όργανο το οποίο έχει αναλάβει την διαχείριση της εκλογικής διαδικασίας, έχει τον πλήρη έλεγχο των σχετικών με την ψηφοφορία συστημάτων και τη σχετική ευθύνη κατά την καταμέτρηση των ψήφων, ενώ θα πρέπει να υφίσταται επίσης σχετική πρόβλεψη περί του ότι η καταμέτρηση των ψήφων θα είναι προσβάσιμη από τυχόν παρατηρητές.

Ακόμη, όπως είναι δυνατό να διαπιστώσει κανείς από την ανάγνωση της εν λόγω Σύστασης προβλέπονται και ορισμένες επιπρόσθετες προϋποθέσεις με στόχο την σύμφωνη με τα δημοκρατικά δεδομένα και τις εγγυήσεις της Ευρωπαϊκής Ένωσης διεξαγωγή της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας στα κράτη μέλη της. Μία εξ' αυτών αφορά τη διαφάνεια και την παροχή της δυνατότητας παρακολούθησης της όλης εκλογικής διαδικασίας. Μάλιστα, για την διασφάλιση του στοιχείου της διαφάνειας στις εκλογικές διαδικασίες και αναμετρήσεις με την βοήθεια των μέσων της τεχνολογίας προβλέπεται η πλήρης, λιτή και σαφής ενημέρωση των συμμετεχόντων σε αυτές σε απλή και κατανοητή γλώσσα πριν από τη συμμετοχή

τους αναφορικά με τρία κρίσιμα στοιχεία, ήτοι σχετικά με τα στάδια που θα πρέπει να διέλθει ο ψηφοφόρος, προκειμένου να συμμετάσχει στην εκλογική διαδικασία ή αναμέτρηση, με την ορθή χρήση και λειτουργία του συστήματος ηλεκτρονικής ψηφοφορίας και με το χρονοδιάγραμμα εντός του οποίου λαμβάνει χώρα η διεξαγωγή της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας συμπεριλαμβανομένων όλων των σταδίων της.

Επιπρόσθετα, προβλέπεται στην εν λόγω Σύσταση ότι, τα στοιχεία του συστήματος δια του οποίου διεξάγεται η ηλεκτρονική ψηφοφορία θα πρέπει να γνωστοποιούνται με στόχο την επαλήθευση και την πιστοποίηση του συστήματος αυτού, το γεγονός ότι ο κάθε παρατηρητής έχει τη δυνατότητα να παρακολουθεί και να σχολιάζει τις ηλεκτρονικές εκλογές, συμπεριλαμβανομένης της διαδικασίας εξαγωγής των αποτελεσμάτων στο βαθμό που αυτό επιτρέπεται από το νόμο, ενώ ορίζεται σχετικώς, ότι τα πρότυπα που αξιοποιούνται κατά την διεξαγωγή της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας θα πρέπει να παραμένουν ανοιχτά και ενδέχεται να προέρχονται από διάφορες πηγές.

Ειδική αναφορά εν προκειμένω θα πρέπει να γίνει στο στοιχείο της ευθύνης. Τα κράτη μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης οφείλουν να αναπτύσσουν τεχνικές απαιτήσεις, προδιαγραφές αξιολόγησης και πιστοποίησης, που θα εξασφαλίζουν τις σχετικές νομικές και δημοκρατικές αρχές, σε χρονικό διάστημα μάλιστα προγενέστερο της καθιέρωσης και παγίωσης του συστήματος της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας και σε τακτά χρονικά διαστήματα μετά από οποιοσδήποτε σημαντικές αλλαγές στο σύστημα, ένα ανεξάρτητο και αρμόδιο όργανο θα πρέπει να αξιολογεί το βαθμό της συμμόρφωσης του συστήματος ηλεκτρονικής ψηφοφορίας και κάθε πληροφωρίας και επικοινωνίας στοιχείο τεχνολογίας με τις τεχνικές απαιτήσεις της δημοκρατικής εκλογικής διαδικασίας. Αυτό μπορεί να έχει την μορφή επίσημης πιστοποίησης ή άλλου κατάλληλου ελέγχου, όπου το σχετικό πιστοποιητικό ή οποιοδήποτε άλλο κατάλληλο έγγραφο που εκδίδεται συνεπεία των ανωτέρω, θα πρέπει να προσδιορίζει με σαφήνεια το αντικείμενο της αξιολόγησης και να εγγυάται την αυθεντικότητα του περιεχομένου του, ενώ το σύστημα ηλεκτρονικής ψηφοφορίας θα πρέπει να είναι ελεγχόμενο, το σύστημα ελέγχου θα πρέπει να είναι ανοιχτό και ολοκληρωμένο και να αναφέρει ζητήματα και απειλές που τυχόν ανακύπτουν.

Επιπλέον, ιδιαίτερη μνεία θα πρέπει να γίνει στην αξιοπιστία και την ασφάλεια του συστήματος της ηλεκτρονικής εκλογικής διαδικασίας. Ειδικότερα, το όργανο διαχείρισης της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας χρήζεται ως υπεύθυνο για την τήρηση και την συμμόρφωση με όλες τις απαιτήσεις της διαδικασίας εν συνόλω,

ακόμη και στην περίπτωση που το σύστημα δεχθεί επιθέσεις και υποστεί απειλές από εξωγενείς παράγοντες ή ακόμη και από συστημικούς λόγους καθώς επίσης για τη διαθεσιμότητα, την αξιοπιστία, τη χρηστικότητα και την ασφάλεια του συστήματος της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας. Θα πρέπει να διευκρινιστεί εν προκειμένω, πως άτομα εξουσιοδοτημένα αποκλειστικά και μόνο από το εν λόγω όργανο δύνανται να αποκτούν πρόσβαση στην κεντρική υποδομή της εκλογικής διαδικασίας, τους διακομιστές που χρησιμοποιούνται για την μετάδοση των αναγκαίων για την εκλογική διαδικασία πληροφοριών, αλλά και στα εν γένει εκλογικά δεδομένα. Η κρισιμότητα του ρόλου και των αρμοδιοτήτων του εν λόγω οργάνου επιβάλουν ο διορισμός του καθώς επίσης και ο διορισμός των εξουσιοδοτημένων από αυτό προσώπων, που ασχολούνται με την ηλεκτρονική ψηφοφορία να προβλέπονται σαφώς από νομοθετικές ρυθμίσεις. Σε κάθε περίπτωση πριν από τη διεξαγωγή οποιασδήποτε ηλεκτρονικής εκλογής το αρμόδιο όργανο διαχείρισης οφείλει να βεβαιώνει σχετικά, ότι το σύστημα ηλεκτρονικής ψηφοφορίας είναι γνήσιο και λειτουργεί σωστά, ενώ θα πρέπει να λαμβάνεται ιδιαίτερη μέριμνα, ώστε να καθιερώνεται κατάλληλη διαδικασία για την τακτική εγκατάσταση ενημερωμένων εκδόσεων και διορθώσεων όλου του σχετικού λογισμικού, που αξιοποιείται κατά την ηλεκτρονική εκλογική διαδικασία.

Επίσης, ιδιαίτερα σημαντικά στοιχεία σύμφωνα με την με αριθμό (2017) 5 Σύσταση θεωρείται η κρυπτογράφηση όλων των στοιχείων, που αποθηκεύονται ή κοινοποιούνται κατά την ηλεκτρονική εκλογική διαδικασία, η παροχή πρόσβασης στα στοιχεία αυτά μόνο στο εκλογικό διαχειριστικό όργανο, το γεγονός ότι τόσο οι ψήφοι, όσο και τα στοιχεία των ψηφοφόρων θα πρέπει να διατηρούνται σφραγισμένα μέχρις ότου ξεκινήσει η διαδικασία της καταμέτρησης καθώς επίσης και το ότι το εκλογικό διαχειριστικό όργανο οφείλει να χειρίζεται όλο το κρυπτογραφικό υλικό με ασφάλεια.

Τέλος, η εν λόγω Σύσταση σε περίπτωση επελεύσεως συμβάντων που θα ήταν δυνατό να απειλήσουν την ομαλή και σύμφωνη με τις δημοκρατικές επιταγές λειτουργία του συστήματος, προβλέπει σχετικά, ότι οι υπεύθυνοι για τη λειτουργία του ηλεκτρονικού εξοπλισμού θα πρέπει να ενημερώνουν αμέσως το εκλογικό διαχειριστικό όργανο. Στα βασικές προβλέψεις της Σύστασης CM/Rec (2017) 5 της Επιτροπής των Υπουργών περιλαμβάνονται μεταξύ άλλων το γεγονός, ότι η γνησιότητα, η διαθεσιμότητα και η ακεραιότητα των εκλογικών καταλόγων και των καταλόγων των υποψηφίων θα πρέπει να τηρούνται, ότι η πηγή των δεδομένων πρέπει να επικυρώνεται, ότι η νομοθεσία για την προστασία των προσωπικών

δεδομένων πρέπει να τηρείται, καθώς επίσης και το ότι το σύστημα της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας θα πρέπει να είναι σε θέση να διακρίνει με ασφάλεια τις παράτυπες ψήφους και να μην τις προσμετρά κατά την εξαγωγή του εκλογικού αποτελέσματος.

2.6.4. Το πρότυπο ISO/IEC 7816

Σε συνέχεια των ανωτέρω λεχθέντων, στο σημείο αυτό της παρούσης θα πρέπει να γίνει ειδική μνεία στο πρότυπο ISO/IEC 7816, το οποίο συνίσταται σε μία συγκεκριμένη μέθοδο ασφαλείας, που αφορά το λογισμικό δια της χρήσης του οποίου λαμβάνει χώρα και διεκπεραιώνεται η όλη εκλογική διαδικασία¹⁹⁴.

Ειδικότερα και με στόχο την πλήρη κατανόηση του τρόπου με τον οποίο λειτουργεί το εν λόγω πρότυπο, απαραίτητο είναι να σημειωθεί σχετικώς, πως αυτό εφαρμόζεται με συγκεκριμένες κάρτες, τις οποίες προμηθεύονται οι ψηφοφόροι και με την χρήση των οποίων και μόνο είναι σε θέση να ασκήσουν το εκλογικό τους δικαίωμα στο πλαίσιο της διεξαγωγής της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας. Οι εν λόγω κάρτες διανέμονται στους ψηφοφόρους και διαθέτουν ειδικό σύστημα κρυπτογράφησης, το οποίο τελεί υπό τις προϋποθέσεις του προτύπου ISO/IEC 7816. Σύμφωνα με το σύστημα αυτό ο κάτοχος κάθε κάρτας, δηλαδή ο κάθε ψηφοφόρος διαθέτει έναν και μοναδικό κωδικό, τον οποίο και χρησιμοποιεί, προκειμένου να ψηφίσει. Σε περίπτωση δε κατά την οποία δεν είναι δυνατή η χρήση του κωδικού αυτού, παραδείγματος χάρη για τον λόγο ότι η κάρτα έχει κλαπεί ή χαθεί και έχει περιέλθει στην κατοχή ατόμου που δεν του ανήκει, αυτός δεν θα είναι σε θέση να την χρησιμοποιήσει, ώστε να τίθεται ζήτημα αλλοίωσης του εκλογικού αποτελέσματος, διαφυλάττοντας κατά αυτό τον τρόπο το κύρος της όλης εκλογικής διαδικασίας¹⁹⁵.

Η συμβολή του συγκεκριμένου προτύπου για την προστασία της ηλεκτρονικής εκλογικής διαδικασίας είναι αξιοσημείωτη, εξίσου όμως σημαντική είναι και για την προστασία των προσωπικών δεδομένων των ψηφοφόρων. Έτσι, μέσω του λογισμικού του εν λόγω προτύπου διασφαλίζεται το γεγονός, πως δεν θα υπάρχει κίνδυνος διαρροής των δεδομένων των εκλογέων, που βρίσκονται αποθηκευμένα εντός της εν λόγω κάρτας. Το γεγονός αυτό ενισχύει το αίσθημα ασφαλείας των ψηφοφόρων, αποτελώντας εκ παραλλήλου ένα πολύ σημαντικό κίνητρο για την συμμετοχή τους σε μία διαδικασία ηλεκτρονικής ψηφοφορίας¹⁹⁶.

¹⁹⁴ISO. (n.d.). *ISO/IEC 7816-8:2019 [ISO/IEC 7816-8:2019]*. [online] Διαθέσιμο στη δ/ση <https://www.iso.org/standard/75844.html>

¹⁹⁵Mayes, K. & Markantonakis, K. (2017). *Smart Cards, Tokens, Security and Applications*. USA: Springer, pp. 45-91

¹⁹⁶Nemati, H. (2012). *Privacy Solutions and Security Frameworks in Information Protection*. USA: IGI Global, pp. 91-211

2.6.5. Το πρότυπο X.509 και άλλα χρήσιμα πρότυπα για την διεξαγωγή της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας

Όπως είναι εύκολο να αντιληφθεί και να κατανοήσει κανείς με στόχο την ορθή εφαρμογή των διαφόρων προτύπων, αλλά και τον ορθό χειρισμό των ηλεκτρονικών μέσων στο πλαίσιο της διεξαγωγής της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας, απαραίτητη είναι η επάνδρωση των αρμοδίων φορέων με άτομα, τα οποία είναι εξειδικευμένοι γνώστες της τεχνολογίας και κατάλληλα εκπαιδευμένα στον τομέα αυτό. Και αυτό καθώς ο ανθρώπινος παράγοντας δύναται να παίζει εξαιρετικά κρίσιμο ρόλο στην άνευ προβλημάτων, αλλά και στην σύμφωνα με τις αρχές του άρθρου 51 παρ. 3 του Συντάγματος διεξαγωγή της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας¹⁹⁷.

Το πρότυπο X.509 αφορά λοιπόν την διαδικασία αναγνώρισης σε συγκεκριμένο άτομο ή σε μία ομάδα ατόμων ή σε μία εταιρεία της ύπαρξης της εξειδικευμένης γνώσης της τεχνολογίας, κατά τρόπο ώστε να υπάρχει διάκριση ανάμεσα σε όσους έχουν την δυνατότητα να εγκαθιστούν και να διαχειρίζονται τα ηλεκτρονικά συστήματα των εκλογών και σε όσους δεν διαθέτουν την κατάλληλη προς τούτο γνώση¹⁹⁸.

Συγκεκριμένα, το εν λόγω πρότυπο συνδέεται με την χορήγηση σε ένα συγκεκριμένο πρόσωπο ή σε μία ένωση προσώπων ενός συγκεκριμένου πιστοποιητικού. Ο κάτοχος του πιστοποιητικού αυτού και μόνο αυτός θα έχει στη διάθεσή του έναν κρυπτογραφημένο κωδικό, τον οποίο και θα χρησιμοποιεί, προκειμένου να εκτελεί την οποιαδήποτε ενέργεια απαιτείται στο πλαίσιο μίας ηλεκτρονικώς διεξαγόμενης εκλογικής διαδικασίας. Αυτό κατά τρόπο άμεσο και σαφή σημαίνει, πως το συγκεκριμένο πρότυπο συνδέεται με ένα κλειδί ασφαλείας, κάτοχος του οποίου είναι μόνο εκείνος, που έχει λάβει την απαιτούμενη πιστοποίηση. Θα πρέπει δε να σημειωθεί, πως το πιστοποιητικό αυτό το οποίο επί της ουσίας διασφαλίζει τον χειρισμό όλων των ηλεκτρονικών μέσων κατά την ηλεκτρονική ψηφοφορία από κατάλληλα καταρτισμένα άτομα, εκδίδεται από μία συγκεκριμένη Αρχή Πιστοποίησης, της οποίας τα στοιχεία θα πρέπει να περιλαμβάνονται στα κρυπτογραφημένα δεδομένα του πιστοποιητικού, ενώ επίσης διαθέτει και

¹⁹⁷Delignat-Lavaud, A., et. al. (n.d.). *Cinderella: Turning Shabby X.509 Certificates into Elegant Anonymous Credentials with the Magic of Verifiable Computation*. [online] Διαθέσιμο στη δ/ση <https://www.andrew.cmu.edu/user/bparno/papers/cinderella.pdf>

¹⁹⁸Rexha, B., et. al. (2012). Improving authentication and transparency of e-Voting system – Kosovo case. *International Journal of Computers and Communications*, 1(6), pp. 84-91

συγκεκριμένη ημερομηνία λήξης, όπου μετά την παρέλευση της ημερομηνίας αυτής ο κάτοχος του πιστοποιητικού θα πρέπει να μπαίνει σε διαδικασία επικαιροποίησης των δεδομένων, που αποτελούν την κατάρτισή του και να αποφασίζεται σχετικώς, εάν εξακολουθεί να είναι κατάλληλος ή όχι για την εμπλοκή του στην διεξαγωγή της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας. Ειδικά το τελευταίο αυτό στοιχείο είναι μείζονος σημασίας, κυρίως εάν αναλογιστεί κανείς τους ρυθμούς με τους οποίους εξελίσσεται η τεχνολογία, με αποτέλεσμα να μην είναι εφικτή, αλλά ούτε και αποτελεσματική και λειτουργική η άπαξ και δια παντός απόκτηση της πιστοποίησης για όσους χειρίζονται τα πολύπλοκα διαδικαστικά ζητήματα των ηλεκτρονικών εκλογών, αλλά αντιθέτως να απαιτείται διαρκής ενημέρωση και εκπαίδευση¹⁹⁹.

Πέραν των προτύπων που αναφέρθηκαν ανωτέρω, τα οποία και θεωρούνται πολύτιμα εργαλεία για την ασφαλή και επιτυχή διεξαγωγή της εκάστοτε εκλογικής διαδικασίας με την βοήθεια των μέσων της τεχνολογίας, κρίνεται σκόπιμη στο πλαίσιο της παρούσης η παρουσίαση εν συντομία και άλλων προτύπων, που εγγυώνται την αποτελεσματικότητα της διεξαγόμενης ηλεκτρονικής ψηφοφορίας²⁰⁰.

Συγκεκριμένα, θα πρέπει να γίνει αναφορά στο πρότυπο ISO/IEC 27039, το οποίο παρέχει κατευθυντήριες γραμμές προς έναν οργανισμό ή φορέα για την ανάπτυξη συστημάτων ανίχνευσης επιθέσεων και εισβολών σε ένα δίκτυο ή σύστημα από χάκερς και προειδοποίησης με την βοήθεια συναγερμού, στο πρότυπο ISO/IEC 19794-2:2005, δυνάμει του οποίου η ταυτοποίηση του εκάστοτε ψηφοφόρου κατά την διεξαγωγή ηλεκτρονικών εκλογικών διαδικασιών δύναται να λάβει χώρα μέσω των δακτυλικών του αποτυπωμάτων και στο πρότυπο ISO/IEC 14888-3:2006, όπου ο ψηφοφόρος δύναται να ταυτοποιείται μέσω ψηφιακής υπογραφής.

¹⁹⁹ Delignat-Lavaud, A., et. al. (n.d.). *Cinderella: Turning Shabby X.509 Certificates into Elegant Anonymous Credentials with the Magic of Verifiable Computation*. [online] Διαθέσιμο στη δ/ση <https://www.andrew.cmu.edu/user/bparno/papers/cinderella.pdf>

²⁰⁰ Αλεξάνδρα Κατωπόδη, (2013). *Νομικά ζητήματα που εγείρει η χρήση ηλεκτρονικών μεθόδων ψηφοφορίας στις πολιτικές εκλογές* [online] Διαθέσιμο στη δ/ση <https://www.paradissis.com/university/%CE%9A%CE%B1%CF%84%CE%B7%CE%B3%CE%BF%CF%81%CE%AF%CE%B5%CF%82%20%CE%B5%CF%81%CE%B3%CE%B1%CF%83%CE%B9%CF%8E%CE%BD/%CE%B7%CE%BB%CE%B5%CE%BA%CF%84%CF%81%CE%BF%CE%BD%CE%B9%CE%BA%CE%B7%20%CF%88%CE%B7%CF%86%CE%BF%CF%86%CE%BF%CF%81%CE%B9%CE%B1/Aleksandra%20Mari%20Katopodi%20511-2008030.pdf>

2.6.6. Ο Κώδικας Καλής Πρακτικής και άλλες ειδικότερες πτυχές για την ορθή διεξαγωγή της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας

Στο πλαίσιο της προκείμενης πραγματείας κρίνεται απαραίτητο να γίνει αναφορά και στον Κώδικα Καλής Πρακτικής σχετικά με την διενέργεια εκλογών ηλεκτρονικά, ο οποίος υιοθετήθηκε από το Συμβούλιο της Ευρώπης το έτος 2002. Θα πρέπει δε εκ προοιμίου και πριν την οποιαδήποτε περαιτέρω εξειδίκευση αυτού να λεχθεί εν προκειμένω, πως η Επιτροπή για τη Δημοκρατία μέσω του Δικαίου που διαμόρφωσε τον Κώδικα αυτό, η οποία έχει καθιερωθεί να ονομάζεται Επιτροπή της Βενετίας, αποτελεί ένα εκ των βασικότερων συμβουλευτικών οργάνων του Συμβουλίου της Ευρώπης και ιδρύθηκε κατά το έτος 1990.

Η εν λόγω Επιτροπή έχει αναπτύξει εξαιρετικά σημαντικό έργο, έχει μάλιστα αποδώσει ιδιαίτερη έμφαση σε τρεις βασικές πτυχές, οι οποίες θα ήταν δυνατό να λεχθεί, πως συνθέτουν το ίδιο το δημοκρατικό πολίτευμα. Πρόκειται ειδικότερα για την δημοκρατία, για τα ανθρώπινα δικαιώματα, αλλά και για την εν τοις πράγμασι εφαρμογή των αρχών που απορρέουν από το κράτος δικαίου²⁰¹. Μέσα από τις περισσότερες λοιπόν διατάξεις που συναποτελούν τον Κώδικα αυτό, η Ευρωπαϊκή Ένωση κατέστησε σαφές το γεγονός, πως σε κάθε περίπτωση για την διενέργεια δημοκρατικών εκλογών απαιτείται να τηρούνται πέντε (5) θεμελιώδεις αρχές. Οι αρχές αυτές είναι πρώτον η διασφάλιση της μυστικότητας της ψήφου, δεύτερον η δυνατότητα ψήφησης μία φορά από κάθε εκλογέα με την ταυτόχρονη πρόσδοση ίσης αξίας σε όλες τις ψήφους, τρίτον η άσκηση του εκλογικού δικαιώματος κατά τρόπο απρόσκοπτο από τον εκλογέα με την ψήφο του να αποτελεί προϊόν δικής του και μόνο βούλησης, τέταρτον η καθολικότητα της ψήφου με την έννοια ότι ο κάθε πολίτης ο οποίος διαθέτει τις προϋποθέσεις, που τίθενται από το νόμο δύναται να ψηφίζει και πέμπτον η αμεσότητα της ψηφοφορίας, η οποία επί της ουσίας διασφαλίζει το γεγονός, πως οι ψήφοι των πολιτών είναι αυτές, οι οποίες εξάγουν το εκλογικό αποτέλεσμα κατά τρόπο ευθύ, χωρίς την παρεμβολή οποιασδήποτε άλλης ενέργειας ή οποιουδήποτε άλλου θεσμού²⁰².

²⁰¹Qerimi, Q. (2019). *Operationalizing and Measuring Rule of Law in an Internationalized Transitional Context: The Virtue of Venice Commission's Rule of Law Checklist*. [online] Διαθέσιμο στη δ/νση https://www.venice.coe.int/files/articles/Qerimi_Rule_of_Law_LDR_2019.pdf

²⁰²Λαμπρινουδάκης, Κ., κ.α. (2010). *Προστασία της Ιδιωτικότητας & Τεχνολογίες Πληροφορικής και Επικοινωνιών*. Αθήνα: Παπασωτηρίου, σ.σ. 322-514

Οι ανωτέρω κατασταστικές αρχές συνδέονται με ένα σύνολο θεμελιωδών απαιτήσεων ασφαλείας, που θα πρέπει να ικανοποιούνται κατά την διεξαγωγή ηλεκτρονικών εκλογικών διαδικασιών²⁰³. Συγκεκριμένα, θα πρέπει να γίνει αναφορά πρώτον στην δημοκρατικότητα, που επιβάλλει την διεξαγωγή των εκλογών επί τη βάσει του δημοκρατικού ιδεώδους, δεύτερον στην ακρίβεια και την ορθότητα, η οποία συνδέεται με την εξαγωγή του εκλογικού αποτελέσματος κατά τρόπο ορθό και με την ακριβή απόδοση των στοιχείων, που συνθέτουν το αποτέλεσμα αυτού. Περαιτέρω, μνεία θα πρέπει να γίνει τρίτον στην ανθεκτικότητα, που αφορά την διασφάλιση της διεξαγωγής της εκλογικής διαδικασίας, αλλά και την μέριμνα για την ολοκλήρωση αυτής, χωρίς να τεθεί το οποιοδήποτε πρόσκομμα, το οποίο ενδέχεται να έχει ως άμεσο αποτέλεσμα την διακοπή της, τέταρτον στην επαληθεύσιμη συμμετοχή, η οποία αναφέρεται στην δυνατότητα διαπίστωσης της συμμετοχής ενός συγκεκριμένου εκλογέα στην όλη εκλογική διαδικασία και πέμπτον στην επαληθευσιμότητα, η οποία αφορά την διαβεβαίωση, ότι όλες οι ψήφοι έχουν συνυπολογιστεί και προσμετρηθεί προσηκόντως, ώστε να αποτελέσουν μέρος του εξαχθέντος εκλογικού αποτελέσματος.

Επίσης, αποδίδεται ιδιαίτερη έμφαση έκτον στην δικαιοσύνη, βάσει της οποίας καθίσταται αδύνατο να αποκτήσει κανείς την οποιαδήποτε πληροφόρηση σχετικά με την διαμόρφωση του εκλογικού αποτελέσματος πριν από την παύση του χρόνου της ψηφοφορίας, καθότι κάτι τέτοιο θα ήταν σε θέση να επιφέρει σημαντική αλλοίωση του εκλογικού αποτελέσματος, έβδομον στην προστασία του εκλογέα από πιθανό εξαναγκασμό, που σημαίνει, ότι η δια της ψήφου επιλογή θα πρέπει να παραμένει σε γνώση αποκλειστικά και μόνο του ψηφοφόρου εκείνου από τον οποίο προέρχεται η ψήφος, κατά τρόπο ώστε να αποκλείεται η κάθε πιθανότητα παρέμβασης οποιουδήποτε τρίτου στην τελική επιλογή του. Επιπλέον, βαρύνουσα σημασία αποδίδεται όγδοον στην μη αναγκαιότητα για έκδοση απόδειξης, που σχετίζεται με την δυνατότητα του ψηφοφόρου να πιθανολογεί την προσμέτρηση της ψήφου του κατά την εξαγωγή του τελικού αποτελέσματος, χωρίς να απαιτείται η απόκτηση από τον ίδιο κάποιου εγγράφου ή οποιασδήποτε μορφής επιβεβαίωση αναφορικά με το γεγονός αυτό και ένατον στην μυστικότητα, που αφορά την διατήρηση της μυστικότητας της ψήφου, όχι μόνο κατά το χρονικό διάστημα της

²⁰³Council of Europe. (2004). *Code of Practice in Electoral Matters, Guidelines and Explanatory Report: Science and Technique of Democracy*. Strasbourg: Council of Europe Publishing, pp. 19-46

διεξαγωγής της ψηφοφορίας, αλλά και κατά το μεταγενέστερο αυτής χρονικό διάστημα.

Εν κατακλείδι, θα πρέπει να σημειωθεί εν προκειμένω, πως ο εν λόγω Κώδικας διαθέτει έντονο το χαρακτηριστικό της δυναμικότητας, κάτι που σημαίνει, πως δεν διαθέτει ένα παγιωμένο και παντελώς αμετάβλητο περιεχόμενο, αλλά αντιθέτως προσφέρει την δυνατότητα για περαιτέρω εφαρμογή του, κατά τρόπο ώστε να υφίσταται η δυνατότητα της εξυπηρέτησης της δημοκρατίας στον μέγιστο δυνατό βαθμό²⁰⁴.

Σε σύνοψη όλων όσων καταγράφηκαν ανωτέρω, θα πρέπει να λεχθεί σχετικώς, ότι θα πρέπει να λαμβάνεται ιδιαίτερη μέριμνα για τα τεχνολογικά μέσα, τα οποία χρησιμοποιούνται στο πλαίσιο της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας, κατά τρόπο ώστε να καθίσταται εφικτή η επίτευξη ασφαλείας των πληροφοριακών συστημάτων²⁰⁵, ενώ κρίνεται απολύτως αναγκαία η συμμόρφωση των ηλεκτρονικών συστημάτων με τις αρχές της ψηφοφορίας, όπως αυτές προβλέπονται στο Σύνταγμα.

Γενικότερα, κατά την εφαρμογή της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας θα πρέπει να αποδίδεται ιδιαίτερη σημασία και σε ορισμένες βασικές πτυχές, ως προς τις οποίες θα γίνει ειδική μνεία εν προκειμένω. Η πρώτη πτυχή είναι αυτή της εμπιστευτικότητας, άλλως και διεθνώς confidentiality. Σε ό, τι αφορά την πτυχή αυτή θα πρέπει να σημειωθεί, πως αποτελεί βασικό εχέγγυο της ορθής διεξαγωγής της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας η διασφάλιση της αποφυγής πρόσβασης σε οποιαδήποτε πληροφορία συνδέεται με το περιεχόμενο των ψήφων και κυρίως την προέλευση αυτών²⁰⁶. Επόμενη πτυχή είναι αυτή της ακεραιότητας, γνωστή στην διεθνή ορολογία ως integrity. Η ακεραιότητα συνίσταται στην διασφάλιση περί της περίληψης του συνόλου των ψήφων στην εξαγωγή του εκλογικού αποτελέσματος, χωρίς να είναι σε

²⁰⁴Blackburn, R. (2019). *The Venice Commission and the rule of law crisis*. [online] Διαθέσιμο στη δ/νση https://www.venice.coe.int/files/articles/Clayton_2019_PL_Issue_3.pdf

²⁰⁵Eliades, D. (2018). *Ηλεκτρονική Ψηφοφορία: Πραγματικότητα και Προοπτικές*. [online] Διαθέσιμο στη δ/νση

<https://medium.com/@eldemet/%CE%B2%CE%B9%CE%B2%CE%BB%CE%B9%CE%BF-%CE%B7%CE%BB%CE%B5%CE%BA%CF%84%CF%81%CE%BF%CE%BD%CE%B9%CE%BA%CE%AE-%CF%88%CE%B7%CF%86%CE%BF%CF%86%CE%BF%CF%81%CE%AF%CE%B1-%CF%80%CF%81%CE%B1%CE%B3%CE%BC%CE%B1%CF%84%CE%B9%CE%BA%CF%8C%CF%84%CE%B7%CF%84%CE%B1-%CE%BA%CE%B1%CE%B9-%CF%80%CF%81%CE%BF%CE%BF%CF%80%CF%84%CE%B9%CE%BA%CE%AD%CF%82-c4437e344be6>

²⁰⁶Neumann, P. (1993). *Security Criteria for Electronic Voting*. [online] Διαθέσιμο στη δ/νση <http://www.csl.sri.com/users/neumann/ncs93.html>

καμία περίπτωση δυνατό να έχει λάβει χώρα οποιαδήποτε σχετική μεταβολή, όπως παραδείγματος χάρη η μη προσμέτρηση μίας ή περισσότερων ψήφων ή η αλλοίωσή τους. Ακόμη, μείζονος σημασίας είναι και η πτυχή της διαθεσιμότητας, άλλως ως availability, κατά την οποία η εξαγωγή του εκλογικού αποτελέσματος, η οποία βεβαίως λαμβάνει χώρα κατόπιν πρόσβασης στα δεδομένα της ψηφοφορίας από πρόσωπα τα οποία διαθέτουν ειδική προς τούτο εξουσιοδότηση, είναι δυνατό να πραγματοποιείται κατά τρόπο άμεσο και απρόσκοπτο, δηλαδή χωρίς να υπάρχει οποιοδήποτε εμπόδιο για την τελική εξαγωγή του αποτελέσματος.

Επιπλέον, η διασφάλιση της λογοδοσίας και η διεξαγωγή του δημοσίου ελέγχου κατά την διεξαγωγή της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας είναι σε θέση να συμβάλλουν στην ασφάλεια των χρησιμοποιούμενων πληροφοριακών συστημάτων. Ειδικότερα, το γεγονός ότι οι φορείς διεξαγωγής της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας θα πρέπει να είναι σε θέση να δώσουν εξηγήσεις στην περίπτωση εκείνη, κατά την οποία ανακύψει το οποιοδήποτε ζήτημα δυσλειτουργίας συνεπάγεται μεγαλύτερη υπευθυνότητα εκ μέρους τους. Καθοριστικής σημασίας είναι και ο δημόσιος έλεγχος με την πρόσδοση στην όλη εκλογική διαδικασία ιδιαίτερα μεγάλη βαρύτητα, κατά τρόπο ώστε να περιορίζονται οι πιθανότητες μη προσήκουσας διεξαγωγής της, ενόψει και των σημαντικών κυρώσεων, που κάτι τέτοιο θα συνεπαγόταν, αλλά και με την προοπτική της ενίσχυσης του αισθήματος της εμπιστοσύνης των πολιτών απέναντι στο εκλογικό σύστημα, το οποίο έχει την μορφή της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας²⁰⁷.

²⁰⁷Ellena, K. & Petrov, G. (2018). *Cybersecurity in Elections: Developing a Holistic Exposure and Adaptation Training (HEAT) Process for Election Management Bodies*. UK: IFES, pp. 5-29

2.6.7. Η κρυπτογραφία και οι υψηλές προδιαγραφές στις υλικές υποδομές και το λογισμικό

Σχετικά με την ασφάλεια καθ' όλη την διαδικασία διεξαγωγής της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας θα πρέπει να λάβει χώρα εν προκειμένω ειδική μνεία όσον αφορά την μέθοδο της κρυπτογραφίας και τα περισσότερα μοντέλα, που αυτή διαθέτει. Η κρυπτογραφία συνιστά την ειδικότερη εκείνη επιστημονική τεχνική, σύμφωνα με την οποία τα οποιαδήποτε δεδομένα μπορούν να αποθηκεύονται και να διατηρούνται με τη χρήση των δυνατοτήτων των μαθηματικών, κατά τρόπο ώστε να μην είναι αυτά αναγνώσιμα σε τρίτους. Πρόκειται για μία δυνατότητα μείζονος σημασίας ειδικά σε ό, τι αφορά την ηλεκτρονική ψηφοφορία δεδομένου του γεγονότος, πως αφενός μεν υπάρχει ανάγκη για διατήρηση και επεξεργασία εξαιρετικά μεγάλου όγκου δεδομένων, αφού μόνο οι ψήφοι και τα προσωπικά στοιχεία των εκλογέων αποτελούν ένα μεγάλο αρχείο, αφετέρου δε τα δεδομένα αυτά θα πρέπει να μην είναι προσπελάσιμα από τρίτους, καθώς σε αντίθετη περίπτωση διακυβεύεται το ίδιο το δημοκρατικό πολίτευμα²⁰⁸.

Σε άμεση συμπλήρωση των ανωτέρω θα πρέπει να σημειωθεί, πως τα βασικά είδη κρυπτογραφίας είναι πρώτον το μοντέλο εκείνο, το οποίο έχει επικρατήσει να αποκαλείται ως MIX-net, δεύτερον το μοντέλο που αποκαλείται ομοιόμορφο και τρίτον, το μοντέλο εκείνο που έχει ως βάση του τις τυφλές υπογραφές²⁰⁹.

Σε ό, τι αφορά το μοντέλο MIX-net θα πρέπει να λεχθεί, πως πρόκειται για εκείνη την μέθοδο της κρυπτογραφίας, κατά την οποία υπάρχουν περισσότεροι κόμβοι, στους οποίους αποθηκεύονται τα δεδομένα, ενώ οι κόμβοι αυτοί εν συνεχεία συνδέονται και επικοινωνούν μεταξύ τους. Η όλη δε τεχνική της κρυπτογραφίας επιτυγχάνεται μέσω του συστήματος εισόδου–εξόδου, που διαθέτουν οι κόμβοι. Ειδικότερα, οι πληροφορίες–δεδομένα εισάγονται στον κόμβο εντός του οποίου και κρυπτογραφούνται και σε επόμενο επίπεδο εξάγονται από τον κόμβο, ομοίως κρυπτογραφημένα, αλλά με τρόπο, ώστε να είναι αδύνατο να λάβει χώρα αντιστοίχιση μεταξύ των κρυπτογραφημένων δεδομένων εισόδου και εξόδου²¹⁰.

²⁰⁸Mitrou, L. (2004). *Electronic voting observatory II. Votobit*. [online] Διαθέσιμο στη δ/ση http://www.icsd.aegean.gr/website_files/metaptyxiako/65983061.pdf

²⁰⁹Kumar, S., et.al. (2018). A cryptographic model for better information security. *Journal of Information Security and Applications*, 43(2018), pp. 123-138

²¹⁰Huang, D. (2007). Pseudonym-based cryptography for anonymous communications in mobile ad hoc networks. *Int. J. Security and Networks*, 2(3/4), pp. 272-283

Επόμενο κρυπτογραφικό μοντέλο ως προς το οποίο θα πρέπει να γίνει εν προκειμένω ειδική αναφορά είναι το ομοιόμορφο. Το εν λόγω μοντέλο λειτουργεί αξιοποιώντας την ομοιομορφική δυνατότητα, που προσφέρουν οι αλγόριθμοι, κατά τρόπο ώστε, αφενός μεν να υπάρχει διασφάλιση της ανωνυμίας των δεδομένων, αφετέρου δε να εξασφαλίζεται η κατά καθολικό τρόπο συγκέντρωση και εν συνεχεία επεξεργασία των δεδομένων αυτών. Σε ό, τι αφορά τον τρόπο εξαγωγής των δεδομένων εκ του συγκεκριμένου μοντέλου λεκτέο είναι, ότι δεν λαμβάνει χώρα αποκρυπτογράφηση του κάθε δεδομένου ξεχωριστά (επί παραδείγματι της κάθε ψήφου) και αυτό καθώς πραγματοποιείται εν συνόλω αποκρυπτογράφηση του αποτελέσματος²¹¹.

Τελευταίο μοντέλο κρυπτογραφίας είναι αυτό των τυφλών υπογραφών. Η συγκεκριμένη μέθοδος κρυπτογράφησης συνίσταται στην αποθήκευση των δεδομένων ανά υπογραφή, η οποία όμως είναι αδύνατο να αποκρυπτογραφείται και να είναι προσπελάσιμη από τον οποιονδήποτε. Ο τρόπος με τον οποίο πραγματοποιείται είναι ο ακόλουθος: Ένα σύστημα A (αποστολέας) αποστέλλει ένα μήνυμα/δεδομένο σε ένα άλλο σύστημα τον Λ (λήπτη). Εν συνεχεία ο Λ, αφού θέσει την υπογραφή του, το αποστέλλει πίσω στον A. Ωστόσο, ο A δεν είναι σε θέση, δυνάμει του κρυπτογραφικού συστήματος των τυφλών υπογραφών, ούτε να γνωρίζει το περιεχόμενο της πληροφορίας του Λ, αλλά ούτε και να συνδέει το μήνυμα, που λαμβάνει πίσω με μία συγκεκριμένη υπογραφή²¹².

Βεβαίως, όπως είναι εύκολο να αντιληφθεί και να κατανοήσει κανείς, προκειμένου να εφαρμοσθούν τα ανωτέρω μοντέλα κρυπτογράφησης στο πλαίσιο της διεξαγωγής της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας, κρίνεται απαραίτητη η πλήρης και απόλυτα εκσυγχρονισμένη με τα νέα δεδομένα υλικοτεχνική υποδομή και η επάνδρωση του κράτους με το κατάλληλο λογισμικό, το οποίο θα ανταποκρίνεται στις ανωτέρω απαιτήσεις και θα είναι σε θέση να φέρει εις πέρας την διαδικασία της κρυπτογράφησης υπό τις περισσότερες μορφές, που αυτή ενδέχεται να προσλαμβάνει, όπως σημειώθηκε και αναλύθηκε ανωτέρω²¹³.

²¹¹Wang, D., et. al. (2019). A Strategy of Encryption and Decryption based in a Low Memory Environment. *IOP Conference Series Earth and Environmental Science*, DOI: 10.1088/1755-1315/234/1/012082

²¹²Ibrahim, S., et. al. (2003). *Secure E-voting with Blind Signature*. [online] Διαθέσιμο στη δ/ση https://www.researchgate.net/publication/4008760_Secure_E-voting_with_Blind_Signature

²¹³Enisa. (2014). *Privacy and Data Protection by Design – from policy to engineering*. [online] Διαθέσιμο στη δ/ση <file:///C:/Users/user/Downloads/Privacy%20and%20Data%20Protection%20by%20Design.pdf>

Πρόκειται ειδικότερα για την ανάγκη απόκτησης ηλεκτρονικών υπολογιστών με υψηλές προδιαγραφές και δυνατότητες για την εξασφάλιση της ομαλής και χωρίς προσκόμματα διεξαγωγής των εκλογών ηλεκτρονικά υπό την απαρέγκλιτη τήρηση των αρχών της ανωνυμίας και της μυστικότητας²¹⁴. Ωστόσο, το λογισμικό και οι υλικοτεχνικές υποδομές δεν είναι δυνατό να επιφέρουν τα επιθυμητά αποτελέσματα, χωρίς την ύπαρξη των προσώπων εκείνων, που με τις ειδικές τους γνώσεις θα αναλάβουν να φέρουν εις πέρας την όλη διαδικασία της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας και να χειριστούν τα μέσα της τεχνολογίας όχι μόνο ορθά και κατάλληλα, αλλά και με τον πλέον ενδεδειγμένο τρόπο, εκμεταλλευόμενοι τις δυνατότητες, που αυτά τους προσφέρουν²¹⁵. Βεβαίως η απόκτηση εξειδικευμένων γνώσεων για τις δυνατότητες που προσφέρουν τα νέα τεχνολογικά εργαλεία προϋποθέτει την εκ των προτέρων ειδική και επισταμένη κατάρτιση ορισμένων προσώπων, η οποία θα περιλαμβάνει τόσο την θεωρητική τους επιμόρφωση, όσο και την υποβολή τους σε πρακτικές διαδικασίες, που θα προσλαμβάνουν την μορφή της πιλοτικής εφαρμογής. Και αυτό καθώς μόνο με τον τρόπο αυτό καθίσταται εφικτή η πραγματική απόκτηση της γνώσης εκ μέρους εκείνων, που θα κληθούν να εφαρμόσουν εν συνεχεία το σύστημα της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας²¹⁶.

Ο συνδυασμός λοιπόν των δυνατοτήτων του λογισμικού, των υλικοτεχνικών υποδομών και του ανθρώπινου δυναμικού, του οποίου η κατάρτιση θα είναι συνεχής, κατάλληλη και υψηλών προδιαγραφών με στόχο την επιτυχημένη προσαρμογή στα νέα δεδομένα, αποτελεί τον βασικό παράγοντα πλήρωσης των απαιτήσεων ασφαλείας της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας²¹⁷.

²¹⁴Eliades, D. (2018). *Ηλεκτρονική Ψηφοφορία: Πραγματικότητα και Προοπτικές*. [online] Διαθέσιμο στη δ/νση <https://medium.com/@eldemet/%CE%B2%CE%B9%CE%B2%CE%BB%CE%B9%CE%BF-%CE%B7%CE%BB%CE%B5%CE%BA%CF%84%CF%81%CE%BF%CE%BD%CE%B9%CE%BA%CE%AE-%CF%88%CE%B7%CF%86%CE%BF%CF%86%CE%BF%CF%81%CE%AF%CE%B1-%CF%80%CF%81%CE%B1%CE%B3%CE%BC%CE%B1%CF%84%CE%B9%CE%BA%CF%8C%CF%84%CE%B7%CF%84%CE%B1-%CE%BA%CE%B1%CE%B9-%CF%80%CF%81%CE%BF%CE%BF%CF%80%CF%84%CE%B9%CE%BA%CE%AD%CF%82-c4437e344be6>

²¹⁵NDI. (2013). *Recruitment and Training of Personnel*. [online] Διαθέσιμο στη δ/νση <https://www.ndi.org/e-voting-guide/recruitment-and-training-of-personnel>

²¹⁶Schnoll, H. (2014). *E-Government: Information, Technology, and Transformation: Information, Technology, and Transformation*. USA: Routledge, pp. 58-141

²¹⁷FRA. (2010). *Data Protection in the European Union: the role of National Data Protection Authorities. Strengthening the fundamental rights architecture in the EU II*. [online] Διαθέσιμο στη δ/νση file:///C:/Users/user1/Downloads/815-Data-protection_en.pdf

2.7. Πλεονεκτήματα της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας-Κίνδυνοι από την εφαρμογή της

2.7.1. Πλεονεκτήματα της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας

Η ηλεκτρονικώς διεξαγόμενη ψηφοφορία διαθέτει πλήθος θετικών πτυχών, οι οποίες στο σύνολό τους βρίσκονται σε άμεση συνάφεια με τις ανθρώπινες ενέργειες, με το μέγιστο δυνατό όριο αξιοπιστίας των μέσων της τεχνολογίας, αλλά και με το αξιοποιούμενο και εφαρμοζόμενο στο πλαίσιο αυτής λογισμικό²¹⁸.

Για λόγους αποφυγής άσκοπων επαναλήψεων στο πλαίσιο της παρούσης, καθώς τα οφέλη της εφαρμογής της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας έχουν καταγραφεί και αναλυθεί επισταμένα ανωτέρω, στο σημείο αυτό θα γίνει σύντομη αναφορά σε κάποιες μόνο από τις θετικές πτυχές της.

Μία πρώτη βασική θετική απόρροια της καθιέρωσης της ψηφοφορίας με ηλεκτρονική μορφή είναι το γεγονός, πως συνεπάγεται αύξηση της συμμετοχής των εκλογέων. Πράγματι, αποτελεί κοινή παραδοχή, όπως έχει καταστεί σαφές μέσα από την εφαρμογή της ψηφοφορίας με ηλεκτρονικά μέσα σε αρκετές μέχρι στιγμής χώρες ανά τον κόσμο, πως το πλήθος των πολιτών που επέλεξαν να ασκήσουν το εκλογικό τους δικαίωμα κατά αυτόν τον τρόπο ήταν αυξημένο σε σχέση με την τυπική-παραδοσιακή ψηφοφορία²¹⁹. Το γεγονός αυτό δύναται να ερμηνευθεί υπό περισσότερες εκδοχές. Ένας πρώτος λόγος στον οποίο οφείλεται η αυξημένη αυτή συμμετοχή είναι, πως υπάρχει μεγάλη διευκόλυνση των ψηφοφόρων σε ό,τι αφορά την άσκηση του εκλογικού τους δικαιώματος. Και αυτό καθώς, ακόμη και οι πολίτες που δεν είναι σε θέση να μετακινηθούν, παραδείγματος χάρη λόγω ασθένειας ή επαγγελματικών υποχρεώσεων έχουν την δυνατότητα να ψηφίσουν εξ' αποστάσεως. Ειδικά λοιπόν στις μέρες μας, όπου οι ρυθμοί της ζωής είναι ιδιαίτερος έντονοι, η παροχή της δυνατότητας ψήφου μέσω της τεχνολογίας, χωρίς να κρίνεται απαραίτητη η μετακίνηση, είναι μείζονος σημασίας στο πλαίσιο της λήψης απόφασης εκ μέρους

²¹⁸Hautala, L. (2018). *Electronic voting was going to be the future. Now paper's making a comeback*. New voting systems are coming, but not as soon as you'd like. [online] Διαθέσιμο στη δ/ση <https://www.cnet.com/news/electronic-voting-machines-were-going-to-be-the-future-now-paper-ballots-make-a-comeback/>

²¹⁹Baiocchi, G. & Ernesto, G. (2014). Participatory Budgeting as If Emancipation Mattered. *Politics & Society*, 42 (1), pp. 29–50

των εκλογέων να συμμετάσχουν στην εκλογική διαδικασία, ασκώντας το εκλογικό τους δικαίωμα²²⁰.

Ένας ακόμη λόγος που συμβάλλει στην ενίσχυση της συμμετοχής και δη των νέων στην ψηφοφορία με ηλεκτρονικά μέσα είναι το γεγονός, πως οι νεότερες γενιές εμφανίζουν ιδιαίτερη εξοικείωση με τα επιτεύγματα της τεχνολογίας και ως εκ τούτου είναι σε θέση εύκολα και άμεσα να αξιοποιούν τις δυνατότητές της²²¹. Οι νέοι λοιπόν εμφανίζονται φιλικά διακείμενοι έναντι της τεχνολογίας, κατά τρόπο ώστε να τους παρέχεται ιδιαίτερο κίνητρο για συμμετοχή, ενόψει αλλά και συνεπεία της χρήσης των πλεονεκτημάτων της στο πλαίσιο της διαδικασίας των εκλογών²²².

Πέραν των ανωτέρω, ιδιαίτερα σημαντικός και καθοριστικός παράγων για την διενέργεια εκλογικών αναμετρήσεων με τα μέσα της τεχνολογίας είναι και το κόστος των εκλογών. Είναι πράγματι γεγονός, πως η προκήρυξη των εκλογών υπό την τυπική-παραδοσιακή τους μορφή συνοδεύεται πάντοτε και από την κατάρτιση ειδικού προϋπολογισμού σχετικά με το ύψος των δαπανών, στις οποίες θα πρέπει να υποβληθεί η χώρα κατά την διεξαγωγή τους, όπου δεν λείπουν βεβαίως οι φωνές, οι έντονες διαμαρτυρίες και οι αντιδράσεις γύρω από το υπέρογκο κατά πολλούς κόστος των κατά καιρούς εκλογικών αναμετρήσεων²²³.

Αντιθέτως, μία ηλεκτρονικώς διεξαγόμενη εκλογική διαδικασία δεν φαίνεται να συνδέεται με το κόστος της γραφικής ύλης, η οποία περιλαμβάνει ψηφοδέλτια, φακέλους, σφραγίδες, βιβλία, κ.ο.κ., αφού όλα όσα είναι απαραίτητα για την διεκπεραίωσή της έχουν ηλεκτρονική μορφή και είναι άυλα. Πολύ σημαντικό δε είναι και το γεγονός, πως κυρίως στην περίπτωση εκείνη κατά την οποία η ηλεκτρονική ψηφοφορία διεξάγεται χωρίς την ύπαρξη εκλογικού κέντρου, αλλά με την δυνατότητα ψήφησης ακόμη και από το σπίτι με την χρήση ειδικών και μοναδικών κωδικών, δεν υπάρχει καν το κόστος του δικαστικού αντιπροσώπου και του γραμματέα, αφού

²²⁰Vassil, K., et. al. (2016). The diffusion of internet voting. Usage patterns of internet voting in Estonia between 2005 and 2015. *Government Information Quarterly*, 33(3), pp. 453-459

²²¹Oostveen, A.M. & Van den Besselaar, P. (2004). *Internet Voting Technologies and Civic Participation: The Users' Perspective*. [online] Διαθέσιμο στη δ/ση https://www.researchgate.net/publication/228215781_Internet_Voting_Technologies_and_Civic_Participation_The_Users%27_Perspective

²²²Decman, M. (2018). *Online Voting on a Smaller Scale: The Potential for Digital Natives*. [online] Διαθέσιμο στη δ/ση https://www.researchgate.net/publication/328497594_Online_Voting_on_a_Smaller_Scale_The_Potential_for_Digital_Natives

²²³Klomp, J. & de Haan, J. (2013). *Political budget cycles and election outcomes*. *Public Choice*, 157(1-2), pp. 245-267

ακόμη και η εποπτεία της εκλογικής διαδικασίας επιτυγχάνεται με ηλεκτρονικά μέσα, χωρίς την επιστράτευση δικαστικών αντιπροσώπων²²⁴. Η μείωση λοιπόν του κόστους διεξαγωγής στην περίπτωση αυτή είναι προφανής και αδιαμφισβήτητη, αποτελεί δε ένα πολύ σημαντικό επιχείρημα των μελών εκείνων της επιστημονικής κοινότητας που μάχονται υπέρ της καθιέρωσης και εφαρμογής της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας σε σχέση με την τυπική-παραδοσιακή, κυρίως ενόψει και της υφιστάμενης οικονομικής κρίσης, η οποία έχει πλήξει τις περισσότερες χώρες του πλανήτη²²⁵.

Βεβαίως δεν θα πρέπει να λησμονηθεί το γεγονός, ότι και στην περίπτωση της ηλεκτρονικώς διεξαγόμενης ψηφοφορίας υπάρχει αξιωματικώς κόστος επάνδρωσης του κράτους με υψηλών προδιαγραφών τεχνολογικά εργαλεία και συστήματα, καθώς επίσης και κόστος εξειδικευμένης εκπαίδευσης και ειδικής κατάρτισης όλων όσων πρόκειται να συμμετάσχουν στην όλη εκλογική διαδικασία²²⁶. Εντούτοις, αξίζει στο σημείο αυτό να σημειωθεί, πως τόσο η υλικοτεχνική υποδομή για την διενέργεια της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας, όσο και η εκπαίδευση των προσώπων που πρόκειται να αποτελέσουν μέρος της διεκπεραίωσης αυτής, αποτελούν στοιχεία, τα οποία δεν θα χρησιμοποιηθούν μία και μόνη φορά, αλλά αντιθέτως καθίσταται εφικτή η αξιοποίησή τους με τις κατάλληλες βεβαίως αναπροσαρμογές για περισσότερες φορές στο πλαίσιο περισσότερων εκλογικών αναμετρήσεων. Ακολουθώντας και σε άμεση συνέχεια της παρατήρησης αυτής προκύπτει, ότι το ανωτέρω αναφερθέν ενδεχόμενο κόστος δεν είναι στην πραγματικότητα τόσο υψηλό, λαμβανομένου μάλιστα υπόψη του γεγονότος, πως το σύνολο του έμψυχου και άψυχου υλικού της τυπικής-παραδοσιακής ψηφοφορίας αξιοποιείται μία και μοναδική φορά με την ανάλογη βεβαίως δαπάνη, η οποία επαναλαμβάνεται σε κάθε επόμενη εκλογική διαδικασία²²⁷.

Επιπλέον, μεταξύ των πλεονεκτημάτων της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας περιλαμβάνεται και η παροχή της δυνατότητας για ακριβέστερη και εγκυρότερη

²²⁴Okoro, E. (2016). A Cost-Benefit Analysis of Electronic Voting Operations and Capabilities in sub-Saharan Africa. *Journal of Business & Economic Policy*, 3(3), pp. 22-31

²²⁵Goodman, N. & Stokes, L. (2018). *Reducing the Cost of Voting: An Evaluation of Internet Voting's Effect on Turnout*. [online] Διαθέσιμο στη δ/ση https://www.researchgate.net/publication/325197837_Reducing_the_Cost_of_Voting_An_Evaluation_of_Internet_Voting's_Effect_on_Turnout

²²⁶De Vries, M. & Bokslag, W. (2016). *Evaluating e-voting: theory and practice*. [online] Διαθέσιμο στη δ/ση <https://arxiv.org/pdf/1602.02509.pdf>

²²⁷Halderman, J.A., et. al. (2008). *You Go to Elections with the Voting System You Have: Stop-Gap Mitigations for Deployed Voting Systems*. [online] Διαθέσιμο στη δ/ση https://www.usenix.org/legacy/event/evt08/tech/full_papers/halderman/halderman_html/index.html

απόδοση της βούλησης των εκλογέων. Και αυτό καθώς ενδέχεται να προβλέπεται η δυνατότητα για άμεση γνωστοποίηση στον εκλογέα των τυχόν ελαττωμάτων της ψήφου του (π.χ. περίπτωση κατά την οποία ο εκλογέας έχει θέσει περισσότερους σταυρούς από τους προβλεπόμενους) κατά την στιγμή που ασκεί το εκλογικό του δικαίωμα, ώστε να μπορεί να διορθώσει την επιλογή του και να μην ακυρωθεί η ψήφος του²²⁸. Με τον τρόπο αυτό καθίσταται σαφές, ότι η μη προσμέτρηση ψήφων συνεπεία της ακυρότητάς τους θα απαντάται σε πολύ μικρότερο αριθμό σε σχέση με την τυπική-παραδοσιακή ψηφοφορία, ως εκ τούτου η εκλογική διαδικασία θα αποτυπώνει με μεγαλύτερη ακρίβεια την βούληση των ψηφοφόρων σε πλήρη σύμπνοια με το περιεχόμενο της δημοκρατικής αρχής²²⁹.

Τέλος, έχει διατυπωθεί από μέλη της επιστημονικής κοινότητας η άποψη, πως η καθιέρωση και εφαρμογή της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας στις διάφορες εκλογικές αναμετρήσεις είναι ίσως ο μόνος τρόπος, προκειμένου οι πολίτες να αφυπνιστούν και να συμμετέχουν κατά τρόπο εντατικότερο και αμεσότερο στην πολιτική ζωή της χώρας. Σε πολλές μάλιστα περιπτώσεις θα ήταν δυνατό να γίνει λόγος για ποιοτικότερη και ουσιαστικότερη άσκηση του δημοκρατικού συμμετοχικού δικαιώματος²³⁰.

Προς επεξήγηση της συγκεκριμένης πτυχής αξίζει να αναφερθεί το γεγονός, πως η ευκολία με την οποία παρέχεται η πρόσβαση στην εκλογική διαδικασία, έχει ως άμεσο αποτέλεσμα την γενικότερη επαγρύπνηση των πολιτών για τα κοινά του τόπου. Με τον τρόπο λοιπόν αυτό καθίσταται λογικώς επόμενο, ότι οι εκλογείς θα επιθυμούν να λαμβάνουν γνώση και για ζητήματα, που άπτονται του τρόπου λειτουργίας του δημοκρατικού πολιτεύματος και των θεσμών του και είναι πολύ πιθανό να ενεργοποιηθούν για την επίλυση και άλλων σημαντικών ζητημάτων, που θα ανακύπτουν στο πλαίσιο των κοινωνιών, που ζουν και εξελίσσονται, διαδραματίζοντας με τον τρόπο αυτό ενεργό ρόλο στην πολιτική ζωή της χώρας²³¹. Βεβαίως, καθίσταται άνευ ετέρου σαφές το γεγονός, πως πρόκειται για μία αντίληψη,

²²⁸NDI. (n.d.). *Assessing an Election's Quality with a PVT/Quick Count*. [online] Διαθέσιμο στη δ/ση <https://www.ndi.org/assessing-elections-quality-pvtquick-count>

²²⁹Hanson, J. (2017). *State capacity and the resilience of electoral authoritarianism: Conceptualizing and measuring the institutional underpinnings of autocratic power*. [online] Διαθέσιμο στη δ/ση <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/0192512117702523>

²³⁰Hartevelt, E., et. al. (2017). Adapting to party lines: the effect of party affiliation on attitudes to immigration. *West European Politics*, 40(6), pp. 1177-1197

²³¹Avgerou, C., et. al. (2019). Trusting e-voting amid experiences of electoral malpractice: The case of Indian elections. *Journal of Information Technology*, doi.org/10.1177/0268396218816199

η οποία συνδέεται με θεωρητικά μοντέλα σκέψης, εντούτοις σύμφωνα με όλα όσα έχουν καταδείξει σχετικές έρευνες, αλλά και επιστημονικές μελέτες, η θετική αυτή πτυχή της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας δεν διαθέτει μόνο θεωρητικό ενδιαφέρον, αλλά αποτελεί μία μεγάλη πιθανότητα²³².

²³²Nyhuis, M., et. al. (2016). The psychology of electoral mobilization: a subtle priming experiment. *Journal of Elections, Public Opinion and Parties*, 26-3, pp. 293-311

2.7.2. Μειονεκτήματα της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας

Η καθιέρωση και εφαρμογή της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας κατά τις εκάστοτε εκλογικές αναμετρήσεις, εκτός από τα θετικές της διαστάσεις έχει και αρκετά σημεία, που θα πρέπει να μας προβληματίσουν ιδιαίτερος. Όπως σημειώθηκε ανωτέρω η ηλεκτρονικώς διεξαγόμενη ψηφοφορία ενδέχεται να συμβάλλει στην αύξηση της συμμετοχής στην εκλογική διαδικασία των πολιτών και κυρίως των νέων, πλην όμως ειδικά σε ό, τι αφορά τις μεγαλύτερες ηλικίες η καθιέρωση της διεξαγωγής των εκλογών με την χρήση των μέσων της τεχνολογίας ενδέχεται να επιφέρει και τα αντίθετα αποτελέσματα²³³.

Είναι λοιπόν προφανές και αντιληπτό το γεγονός, πως οι άνθρωποι μεγαλύτερης ηλικίας, καθώς δεν γνωρίζουν τον τρόπο με τον οποίο είναι δυνατό να αξιοποιηθεί η τεχνολογία στο πλαίσιο της εκάστοτε εκλογικής αναμέτρησης, οι οποίοι μάλιστα είναι ελάχιστα έως καθόλου εξοικειωμένοι με τον τρόπο λειτουργίας των ηλεκτρονικών συστημάτων μέσω των οποίων διεξάγεται η ηλεκτρονική ψηφοφορία να θελήσουν να αποφύγουν να συμμετάσχουν στην εκάστοτε εκλογική διαδικασία²³⁴. Η μη συμμετοχή τους στις ηλεκτρονικές εκλογές ενδέχεται να οφείλεται σε δύο διαφορετικούς παράγοντες. Ο πρώτος παράγων συνδέεται με την ανασφάλεια που ενδέχεται να αισθάνονται σχετικά με την χρήση των μέσων της τεχνολογίας σε σχέση με την εν τέλει επίτευξη της άσκησης του εκλογικού τους δικαιώματος υπό την αρχή της μυστικότητας, η οποία προβλέπεται ρητά στο Σύνταγμα και η οποία αποτελεί θεμελιώδη αρχή της ψηφοφορίας, που αναλογικά θα πρέπει να τηρείται και στο πλαίσιο της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας. Είναι λοιπόν πολύ

²³³ Cartwright, J. (2019). *Online voting isn't ready for high-stakes elections*. [online] Διαθέσιμο στη δ/νση <https://horizon-magazine.eu/article/online-voting-isn-t-ready-high-stakes-elections.html>

²³⁴ Binstock, R. (2000). *Older People and Voting Participation: Past and Future*. [online] Διαθέσιμο στη δ/νση https://watermark.silverchair.com/18.pdf?token=AOECAHi208BE49Ooan9kKhW_Ercy7Dm3ZL_9Cf3qfKAc485ysgAAAmgwgJkBgkqhkiG9w0BBwagggJVMiICUQIBADCCAKoGCSqGSIb3DQEHATAeBgIghkgBZQMEAS4wEQQMAm6HUrY1kXIO2bSSAgEQgIICG2e19OCGTUG0I3LIicjpx7D0vSO_YkAUylSJ2Rr9gLT1WV910o9jdvuiNMmny1aTBXtiMBQpOwgHrIAfIkVpFLWrGgzWCRAjsWqMtnNW05rhobq6UTPNEUyVyxUHI65kccfXTFeL7rqTvpC42M4neecnlsN7gEivIqGyrAHg_Mba2BwFurrRKBAppUWlqgnOFw41WAT_ltw2nN7C2okdnrDw0q_tfDPbcmuYCbPP4lb4xfzrziFoRGMqQLIeN56Q7ou2oCbY1WlclZ97H0qQmgfpo9TC07wusc3I8TdNy18Z1FR0Zy4oeOuannsime08HtfKANPqF4jYf1fL_Cbb9qZ4mKB-vhWZplUCOObVb6DCE5C8dGDzZSocuK01H6NHZ4qsCMwrlNqBIczFkwgU5QcBJtbbLTUD0GFzqr_67_Wvo11Yf4IW2PtFpgnV4eUZGIASe-Y2ploFRMRTyOjASV_ScQIWIJ6atu_qzh221GzEy80qxrSfVFqBvxWoc4FozN-wuIOPYVA871zgCrHV8eqKLC34rLjLEJEq8qmDIQovVW2uc0kVdzZteGpi4wLUSWbe1dp-ik--36QiXE8fg0ewwZXXswP9MkbDesqqIz6SzBjhI0sgaQxh2clAVu6flIdhoEZeNOD21VIVdg9YLS4IKc3AAsGR1fnoBWxMpCqDaZSiBZj4wxcU_zYNISidjmAXwa4cP3S_gcUsH

πιθανό οι άνθρωποι μεγαλύτερης ηλικίας, οι οποίοι ανήκουν σε γενιές κατά τις οποίες η τεχνολογία είχε πολύ περιορισμένο ή και ανύπαρκτο ρόλο στη ζωή τους να μην εμπιστεύονται την εκλογική διαδικασία ως προς την εγκυρότητα και την μυστικότητα της και επομένως να μην ασκούν το εκλογικό τους δικαίωμα ηλεκτρονικά, κατά τρόπο ώστε να μειώνεται η συμμετοχικότητα στις εκλογές και να υφίσταται η δημοκρατία βαρύτατο πλήγμα²³⁵. Ο δεύτερος παράγων ως προς τον οποίο θα πρέπει να γίνει λόγος εν προκειμένω είναι το γεγονός, πως ενδεχομένως η συμμετοχή στην όλη εκλογική διαδικασία να φαίνεται περίπλοκη για τους εκλογείς μεγαλύτερης ηλικίας. Αυτό βεβαίως είναι πολύ πιθανό να τους οδηγήσει στην αποθάρρυνση και εν τέλει στην αποχή τους από την εκάστοτε εκλογική διαδικασία. Οι συνέπειες και σε αυτή την περίπτωση, όπως και ανωτέρω για την δημοκρατία είναι το ίδιο αρνητικές²³⁶.

Περαιτέρω, μία ακόμη αρνητική πτυχή της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας είναι και αυτή, η οποία συνδέεται με την ενδεχόμενη προσβολή του στοιχείου της καθολικότητας²³⁷, που κρίνεται απαραίτητο και στο πλαίσιο της ηλεκτρονικής, όπως ακριβώς και στο πλαίσιο της τυπικής-παραδοσιακής ψηφοφορίας, σύμφωνα και με την Συνταγματική επιταγή κατ' άρθρο 51 παρ. 3 του Συντάγματος²³⁸.

Πιο αναλυτικά και με στόχο την επεξήγηση της παρατήρησης αυτής θα πρέπει να σημειωθεί σχετικά, πως κατά την ηλεκτρονικώς διεξαγόμενη ψηφοφορία ανακύπτει έντονα η πιθανότητα να υπάρξει διακριτική συμπεριφορά εις βάρος μίας συγκεκριμένης ομάδας πολιτών, η οποία δεν είναι εξοικειωμένη με την χρήση της τεχνολογίας. Και αυτό υπό την έννοια ότι, καθώς η όλη διαδικασία άσκησης του εκλογικού δικαιώματος λαμβάνει χώρα με την χρήση των τεχνολογικών εργαλείων, η μη γνώση του τρόπου αξιοποίησης αυτών από ορισμένους πολίτες είναι πολύ πιθανό

²³⁵Quintelier, E. (2007). Differences in Political Participation between Young and Old People. *Contemporary Politics*, 13(2), pp. 165-180

²³⁶Van Reybrouck, D. (2016). *Why elections are bad for democracy*. [online] Διαθέσιμο στη δ/νση <https://www.theguardian.com/politics/2016/jun/29/why-elections-are-bad-for-democracy>

²³⁷Sabes, A. (2018). *Majority of young people not planning on voting in midterm elections, says survey*. [online] Διαθέσιμο στη δ/νση <https://www.washingtontimes.com/news/2018/jul/22/majority-of-young-people-not-planning-on-voting-in/>

²³⁸Καμτσίδου, Ι. (2011). *Το κοινοβουλευτικό σύστημα. Δημοκρατική αρχή και κυβερνητική ευθύνη*. Αθήνα: Σαββάλας, σ.σ. 18-21

να τους αποκλείσει επί της ουσίας από την εκλογική διαδικασία²³⁹. Το γεγονός αυτό σε συνδυασμό με την εξαιρετικά μεγάλη σημασία που έχει για την δημοκρατία η άσκηση του εκλογικού δικαιώματος, η οποία αποτελεί βασικό συστατικό χαρακτηριστικό και πυλώνα του δημοκρατικού πολιτεύματος είναι πιθανό να θεωρηθεί σημαντική απειλή για την ίδια την λειτουργία της δημοκρατίας²⁴⁰.

Τέλος, στο πλαίσιο της καταγραφής των πιθανών αρνητικών συνεπειών της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας δεν θα ήταν δυνατό να μη γίνει στο σημείο αυτό ειδική αναφορά στο ενδεχόμενο να υπάρξει απομείωση της αξίας του εκλογικού δικαιώματος, καθώς αυτό θα θεωρείται από τους ψηφοφόρους ως συνέχεια της εξέλιξης της τεχνολογίας και ως απόσπασμα αυτής²⁴¹. Πράγματι, είναι γεγονός, πως η όλη διαδικασία διεξαγωγής των εκλογών, που περιλαμβάνει σήμερα στο πλαίσιο της παραδοσιακά διεξαγόμενης ψηφοφορίας ένα τελετουργικό, το οποίο εκτός των άλλων, δηλαδή εκτός από τα εχέγγυα έγκυρης και σύμφωνης με τις δημοκρατικές αρχές διεξαγωγής των εκλογών, τείνει και στην εξύψωση του θεσμού των εκλογών²⁴². Έτσι η διαμόρφωση ειδικών εκλογικών κέντρων, επανδρωμένων με εφορευτική επιτροπή και με την παρουσία του δικαστικού αντιπροσώπου έχει ως αποτέλεσμα την εξύψωση του θεσμού στα μάτια των ψηφοφόρων, οι οποίοι μέσω αυτού εκπληρώνουν τον κρισιμότερο ρόλο τους στο πλαίσιο του δημοκρατικού πολιτεύματος²⁴³, κάτι το οποίο δεν μπορεί να εγγυηθεί και να εξασφαλίσει η ψηφοφορία με την βοήθεια των μέσων της τεχνολογίας.

²³⁹Zissis, D. & Lekkas, D. (2011). Securing e-Government and e-Voting with an open cloud computing architecture. *Government Information Quarterly*, 28(2), pp. 239-251

²⁴⁰Chipman, I. (2016). *David Dill: Why Online Voting Is a Danger to Democracy. A Stanford computer scientist says Internet voting would be "a complete disaster"*. [online] Διαθέσιμο στη δ/νση <https://engineering.stanford.edu/magazine/article/david-dill-why-online-voting-danger-democracy>

²⁴¹Barcevičius, E., et. al. (2019). *Exploring Digital Government transformation in the EU. Analysis of the state of the art and review of literature*. Luxembourg: Publications Office of the European Union, pp. 29-38

²⁴²Βουλή των Ελλήνων. (χ.χ.). *Ο Θεσμός*. [online] Διαθέσιμο στη δ/νση <https://www.hellenicparliament.gr/Vouli-ton-Ellinon/O-Thesmos/>

²⁴³Shackleton, M. (2017). Transforming representative democracy in the EU? The role of the European Parliament. *Journal of European Integration*, 39(2), pp. 191-205

2.7.3. Οι κίνδυνοι από την εφαρμογή της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας

Και αφού αναδείχθηκαν ανωτέρω οι θετικές και αρνητικές διαστάσεις της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας στις διάφορες εκλογικές αναμετρήσεις, κρίνεται απαραίτητη στο πλαίσιο της παρούσης η αναφορά στους κινδύνους, οι οποίοι συνδέονται με τα ηλεκτρονικά και τεχνολογικά μέσα, που αξιοποιούνται κατά την διεξαγωγή της. Υπάρχει λοιπόν έντονος προβληματισμός σχετικά με το αν και κατά πόσο τα επιτεύγματα της τεχνολογίας με την βοήθεια των οποίων ασκείται το δικαίωμα του εκλέγειν στις εκάστοτε εκλογικές διαδικασίες είναι σε θέση να διασφαλίσουν την απρόσκοπτη και σύμφωνα με τις συνταγματικές αρχές διεξαγωγή της όλης εκλογικής διαδικασίας, είναι δηλαδή υπαρκτός ο κίνδυνος να αδυνατεί να ανταπεξέλθει το σύστημα και τα εργαλεία του στις υψηλές απαιτήσεις της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας²⁴⁴. Το γεγονός ότι η εγκυρότητα και η διεκπεραίωση της όλης εκλογικής διαδικασίας επαφίεται αποκλειστικά και μόνο στην ομαλή λειτουργία της τεχνολογίας, χωρίς την παραμικρή ανθρώπινη παρέμβαση, αφού το ανθρώπινο στοιχείο έχει μόνο εποπτικό ρόλο κατά την διεξαγόμενη ψηφοφορία δημιουργεί εύλογο προβληματισμό γύρω από τα τεχνολογικά εργαλεία, που θα χρησιμοποιηθούν κατά την διεξαγωγή της²⁴⁵.

Περαιτέρω, ένας ακόμη κίνδυνος που μπορεί να αναδυθεί από την χρήση των μέσων και των επιτευγμάτων της τεχνολογίας κατά την διεξαγωγή της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας είναι και αυτός, ο οποίος σχετίζεται με την πιθανότητα να υπάρξουν εξωγενείς και κακόβουλες παρεμβάσεις στα λογισμικά συστήματα των εκλογών, κατά τρόπο ώστε να οδηγήσουν σε δυσλειτουργία τους, όπως για παράδειγμα να υπάρξει αλλοίωση σε ό, τι αφορά το εκλογικό αποτέλεσμα. Είναι πιθανό μέσω των διαφόρων τύπων ιών, οι οποίοι υπάρχουν ή και κατασκευάζονται από ομάδες ατόμων για συγκεκριμένο σκοπό να υπάρξει παρέμβαση κατά την διαδικασία της διενέργειας της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας, παραδείγματος χάριν μέσω της παροχής δυνατότητας για διπλή ή και πολλαπλή ψήφο ή και μέσω της διαγραφής των ψήφων ορισμένων

²⁴⁴Enisa. (2014). *Privacy and Data Protection by Design – from policy to engineering*. [online] Διαθέσιμο στη δ/ση <file:///C:/Users/user/Downloads/Privacy%20and%20Data%20Protection%20by%20Design.pdf>

²⁴⁵Caporusso, L. (2010). *The Role of Trust, Participation and Identity in the Propensity to e- and i-vote*. [online] Διαθέσιμο στη δ/ση <https://pdfs.semanticscholar.org/de27/6586b1e974d1884e52d2e3b7a88bdf89e7.pdf? ga=2.137910704.1899669192.1567339644-568488071.1567339644>

εκλογών ή ακόμη και μέσω της αλλοίωσής τους²⁴⁶. Ειδικά σε ό, τι αφορά την τελευταία αυτή περίπτωση θα πρέπει να λεχθεί, πως έχει παρατηρηθεί το φαινόμενο να ασκεί κάποιος πολίτης το δικαίωμα της ψήφου του στο πλαίσιο της ηλεκτρονικώς διεξαγόμενης εκλογικής διαδικασίας και κατά την υποβολή της ψήφου του στο σύστημα να έχει εφαρμοσθεί από μία ομάδα ατόμων κακόβουλο λογισμικό, το οποίο αφενός μεν μπορεί να την διαβάσει, αφετέρου δε μπορεί να την μεταβάλλει και να την μετατρέψει ανάλογα με τους σκοπούς για την εξυπηρέτηση των οποίων έχει δημιουργηθεί τον εν λόγω κακόβουλο λογισμικό. Με τον τρόπο αυτό είναι δυνατό να καταστεί σαφές και αδιαμφισβήτητο το γεγονός της καίριας προσβολής του κύρους της όλης εκλογικής διαδικασίας με τις συνακόλουθες συνέπειες, που έχει αυτό για την δημοκρατία²⁴⁷.

Ένας επιπλέον κίνδυνος, ο οποίος είναι δυνατό να ανακύψει ως ειδικότερη και μερικότερη πτυχή της ανωτέρω αναφερθείσας και περιγραφείσας δυσλειτουργίας είναι και η καθολική παρεμπόδιση της διαδικασίας διενέργειας των εκλογών. Η επιστημονική κοινότητα είναι πράγματι ιδιαίτερα προβληματισμένη σχετικά με τον βαθμό στον οποίο δύναται να διασφαλίζεται η σε κάθε περίπτωση διεξαγωγή της εκλογικής διαδικασίας με την παράλληλη εξάλειψη κάθε πιθανότητας παρεμπόδισής της από οποιονδήποτε τυχόν το επιχειρήσει.

Και αυτός ο κίνδυνος είναι μείζονος σημασίας, κυρίως εάν λάβει κανείς υπόψη του το γεγονός, πως υπάρχουν hackers (χάκερς), οι οποίοι ασχολούνται αποκλειστικά και μόνο με την δημιουργία κακόβουλου λογισμικού, του οποίου ο βασικός στόχος είναι η παρακώλυση των εκλογών, ώστε να μην καθίσταται εφικτό αυτές να διεξαχθούν²⁴⁸. Έχει μάλιστα διαφανεί, πως ένας και μόνο hacker (χάκερ), εφόσον έχει στην διάθεσή του το κατάλληλο λογισμικό, αρκεί για να θέσει σε καθεστώς μη λειτουργίας ολόκληρο το σύστημα των εκλογών. Στην περίπτωση αυτή οι εκλογείς, οι οποίοι εισέρχονται στην πλατφόρμα, προκειμένου να ασκήσουν το εκλογικό τους δικαίωμα, λαμβάνουν μία ειδοποίηση με την οποία πληροφορούνται, ότι το σύστημα αδυνατεί να τους εξυπηρετήσει και ότι εκείνοι δεν είναι σε θέση να

²⁴⁶Bishop, M. & Wagner, D. (2007). *Risks of E-voting*. [online] Διαθέσιμο στη δ/ση <https://people.eecs.berkeley.edu/~daw/papers/risks-cacm07.pdf>

²⁴⁷Oostveen, A.M. & van den Besselaar, P. (2007). *Non-Technical Risks of Remote Electronic Voting*. [online] Διαθέσιμο στη δ/ση https://www.researchgate.net/publication/228197828_Non-Technical_Risks_of_Remote_Electronic_Voting

²⁴⁸Frazin, R. (2019). *Experts warn Georgia's new electronic voting machines vulnerable to potential intrusions, malfunctions*. [online] Διαθέσιμο στη δ/ση <https://thehill.com/homenews/state-watch/475820-experts-warn-georgias-new-electronic-voting-machines-remain-vulnerable>

ψηφίσουν, κάτι το οποίο θα σήμαινε καθολική αδυναμία διεξαγωγής των εκλογών. Αυτό βεβαίως έχει άμεσες δυσμενείς συνέπειες για το δημοκρατικό πολίτευμα, καθώς η εκλογική διαδικασία αποτελεί τον βασικότερο πυλώνα και τον θεμέλιο λίθο του²⁴⁹.

Σε άμεση συνέχεια των ανωτέρω δεν θα ήταν δυνατό να παραλειφθεί εν προκειμένω και η αναφορά στον κίνδυνο εκείνο, που απορρέει από την ηλεκτρονική ψηφοφορία, ο οποίος συνδέεται με την δημιουργία εικονικής πλατφόρμας, που μοιάζει σε τέτοιο βαθμό με την έγκυρη πλατφόρμα διεξαγωγής των εκάστοτε εκλογικών διαδικασιών, ώστε να μην είναι δυνατό να καθίστανται αντιληπτές οι διαφορές από τους εκάστοτε ψηφοφόρους. Άμεση συνέπεια αυτού είναι οι εκλογείς να προβαίνουν στην άσκηση του εκλογικού τους δικαιώματος μέσω της κατασκευασμένης μη έγκυρης ιστοσελίδας και αφενός μεν να μην προσμετράται η ψήφος τους κατά την εξαγωγή του εκλογικού αποτελέσματος, αφετέρου δε να καθίσταται αυτή προσπελάσιμη από τους κατασκευαστές της ιστοσελίδας²⁵⁰.

Στο σημείο αυτό και ενόψει της περιγραφής του εν λόγω κινδύνου θα πρέπει να λεχθεί, πως ο κίνδυνος αυτός σχετίζεται με την κατασκευή ενός συστήματος με στόχο όχι την παρέμβαση στην εκλογική βούληση και την αλλοίωσή της, αλλά την παρεμπόδιση της εκλογικής βούλησης να φτάσει στον προορισμό της²⁵¹. Έτσι οι εκλογείς οδηγούνται σε απώλεια του απολύτως προστατευόμενου θεμελιώδους δημοκρατικού δικαιώματός τους για συμμετοχή στην εκλογική διαδικασία, ενώ εκ παραλλήλου και οι τυχόν διεξαχθείσες εκλογές εμφανίζονται να μην προστατεύουν τους πολίτες, που συμμετέχουν σε αυτές. Αποτέλεσμα δε αυτού είναι να θίγεται απόλυτα το θεμελιώδες για τα δημοκρατικά δεδομένα στοιχείο της καθολικότητας της ψηφοφορίας, όπως αυτό προβλέπεται στο άρθρο 51 παρ. 3 του Σ, καθόσον δεν υφίσταται η δυνατότητα για ανεμπόδιστη συμμετοχή όλων ανεξαιρέτως των πολιτών στην εκλογική διαδικασία²⁵².

Μάλιστα, στην περίπτωση εκείνη κατά την οποία λαμβάνουν χώρα, όπως αναφέρθηκε ανωτέρω ενέργειες εκ μέρους των hackers (χακερς), ήτοι κατασκευή εικονικής ιστοσελίδας ή πλατφόρμας, που να δημιουργεί στους ψηφοφόρους την

²⁴⁹ AEDH. (2017). *Electronic voting: a threat to democracy?*. [online] Διαθέσιμο στη δ/ση <http://www.aedh.eu/en/electronic-voting-a-threat-to-democracy/>

²⁵⁰ Mehrotra, K., et. al. (2019). *What Is Election Hacking— And Can It Change Who Wins?*. [online] Διαθέσιμο στη δ/ση <https://fortune.com/2019/12/26/what-is-election-hacking/>

²⁵¹ Corse, A. (2018). *The Cyberthreats That Most Worry Election Officials*. [online] Διαθέσιμο στη δ/ση <https://www.wsj.com/articles/the-cyberthreats-that-most-worry-election-officials-1537322820>

²⁵² Frangakis, N. (2013). *Digital Democracy and Threats to Privacy*. [online] Διαθέσιμο στη δ/ση <http://www.fralaw.gr/wp-content/uploads/2013/07/e-Democracy-1.pdf>

εσφαλμένη εντύπωση, πως μέσω αυτής ασκούν το εκλογικό τους δικαίωμα, ενώ αυτό δεν συμβαίνει, αφού δεν πρόκειται για την επίσημη κρατική ιστοσελίδα, η οποία έχει διαμορφωθεί αποκλειστικά και μόνο για τις εκλογές, καθίσταται σαφές και ευκρινές, ότι υπάρχει έντονος κίνδυνος και για διαρροή των ευαίσθητων προσωπικών δεδομένων των ψηφοφόρων, δηλαδή τόσο η δια της ψήφου επιλογή του εκάστοτε ψηφοφόρου, όσο και τα στοιχεία εξατομίκευσής του, τα οποία αποτελούν με την στενή έννοια ευαίσθητα και άρα προστατευτέα προσωπικά δεδομένα²⁵³.

Όλα όσα αναφέρθηκαν ανωτέρω σκιαγραφούν τους βασικότερους εκείνους κινδύνους, οι οποίοι είναι συνυφασμένοι με την καθιέρωση και διεξαγωγή της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας στις εκάστοτε εκλογικές αναμετρήσεις. Εκείνο δε το οποίο σε κάθε περίπτωση αξίζει να σημειωθεί εν προκειμένω, είναι το γεγονός, πως οι κίνδυνοι αυτοί φαίνεται να διαθέτουν ένα τόσο διευρυμένο πεδίο, με αποτέλεσμα να καθίσταται εξαιρετικά δυσχερής η εν συνόλω διαχείριση και αντιμετώπιση τους με μία συγκεκριμένη νομοθετική πρόβλεψη ή με την διαμόρφωση και ανάπτυξη μίας σχετικής κυβερνητικής πολιτικής²⁵⁴. Αντιθέτως κρίνεται απολύτως επιβεβλημένη η διαρκής αναπροσαρμογή των δράσεων και των πρωτοβουλιών αντιμετώπισης των κινδύνων επί τη βάση των νέων δεδομένων, που διαρκώς ανακύπτουν και η αξιοποίηση του εξειδικευμένου και επαρκώς καταρτισμένου γύρω από τις αξιοποιούμενες τεχνολογικές μεθόδους και τα τεχνολογικά συστήματα προσωπικού, προκειμένου να διασφαλιστεί μία ορθή και αποτελεσματική αντιμετώπιση²⁵⁵.

²⁵³Frangakis, N. (2007). *Digital Democracy and Threats to Privacy*. [online] Διαθέσιμο στη δ/ση <https://www.dpa.gr/APDPXPortlets/htdocs/documentSDisplay.jsp?docid=107,241,39,188,125,42,141,120>

²⁵⁴Barret, R., et. al. (2019). *European Commission for Democracy through Law (Venice Commission) joint report of the Venice commission and of the directorate of information society and action against crime of the directorate general of human rights and rule of law (DGI) on digital technologies and elections adopted by the council of democratic elections at its 65th meeting*. [online] Διαθέσιμο στη δ/ση https://www.researchgate.net/publication/334139677_EUROPEAN_COMMISSION_FOR_DEMOCRACY_THROUGH_LAW_VENICE_COMMISSION_JOINT_REPORT_OF_THE_VENICE_COMMISSION_AND_OF_THE_DIRECTORATE_OF_INFORMATION_SOCIETY_AND_ACTION_AGAINST_CRIME_OF_THE_DIRECTORATE_GENERAL

²⁵⁵FRA. (2010). *Data Protection in the European Union: the role of National Data Protection Authorities. Strengthening the fundamental rights architecture in the EU II*. [online] Διαθέσιμο στη δ/ση file:///C:/Users/user1/Downloads/815-Data-protection_en.pdf

Τρίτο Κεφάλαιο

3.1 Παραδείγματα εφαρμογής της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας διεθνώς

Στην προσπάθειά μας να ανεύρουμε περιπτώσεις εφαρμογής της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας σε διεθνές επίπεδο εντοπίσαμε στην Αμερική την πρώτη εφαρμογή του συγκεκριμένου τρόπου ψηφοφορίας στις προεδρικές εκλογές κατά το έτος 2004, όπου οι Αμερικανοί πολίτες είχαν την δυνατότητα να ασκήσουν το εκλογικό τους δικαίωμα, χωρίς να κάνουν χρήση των τυπικών–παραδοσιακών ψηφοδελτίων, αλλά αξιοποιώντας τα μέσα της τεχνολογίας.

Στο πλαίσιο της εν λόγω εκλογικής αναμέτρησης διαμορφώθηκαν ηλεκτρονικές κάλπες με την ονομασία DRE, όπου καταχωρούνταν κατά τρόπο άμεσο οι ψήφοι των εκλογέων. Επί τω σκοπώ αυτό έγινε κατά κύριο λόγο χρήση του συστήματος Punch-card (κάρτα διάτρησης). Βάσει του συστήματος αυτού οι ψηφοφόροι προσέρχονταν σε ένα συγκεκριμένο μηχάνημα, που αποτελούνταν από μία κάρτα, στην οποία σημάδευαν την επιλογή τους και εν συνεχεία είτε την εισήγαγαν σε μία κάλπη είτε σε έναν κεντρικό υπολογιστή, προκειμένου να προσμετρηθεί αυτή κατά την εξαγωγή του αποτελέσματος²⁵⁶.

Κατά την διεξαγωγή της εν λόγω εκλογικής διαδικασίας στις Πολιτείες του Μιζούρι, της Φλόριντα και του Οχάϊο ανέκυψε σημαντικό πρόβλημα σχετικά με την διασφάλιση της αποφυγής ψήφισης για δεύτερη φορά εκ μέρους του ιδίου εκλογέα, σε συνάρτηση με τους καταλόγους των διπλοεγγεγραμμένων. Το ζήτημα των διπλοεγγεγραμμένων ψηφοφόρων αντιμετωπίστηκε με τον εφοδιασμό των εκλογικών συστημάτων σε κάθε εκλογικό κέντρο με ειδικές βάσεις δεδομένων, οι οποίες ήταν σε θέση να ενημερώνουν άμεσα όλα τα εκλογικά κέντρα για την άσκηση του εκλογικού δικαιώματος ενός εκλογέα και την διαγραφή του από τον κατάλογο, ώστε να μην μπορεί αυτός να ξαναψηφίσει. Άλλο επίσης σοβαρό πρόβλημα που ανέκυψε, ήταν η σε μεγάλο βαθμό δυσλειτουργία των μηχανημάτων, που είχε σαν αποτέλεσμα την πολύωρη αναμονή για τους ψηφοφόρους με ορισμένους από αυτούς να επιλέξουν να μην ασκήσουν τελικά το εκλογικό τους δικαίωμα²⁵⁷. Οι διοργανωτές των εν λόγω εκλογών αιφνιδιάστηκαν από την αδυναμία των μηχανημάτων να ανταποκριθούν στον μεγάλο όγκο των ψηφοφόρων, όπου η αδυναμία αντιμετώπισης του εν λόγω

²⁵⁶Desilver, D. (2016). *On Election Day, most voters use electronic or optical-scan ballots*. [online] Διαθέσιμο στη δ/ση <https://www.pewresearch.org/fact-tank/2016/11/08/on-election-day-most-voters-use-electronic-or-optical-scan-ballots/>

²⁵⁷Kumar, S. & Walia, E. (2011). Analysis of electronic voting system in various countries. *International Journal on Computer Science and Engineering (IJCSE)*, 3(5), pp. 1825-1830

προβλήματος εγκαίρως στιγμάτισε αρνητικά την συγκεκριμένη εκλογική αναμέτρηση²⁵⁸.

Κατά την διεξαγωγή της εκλογικής αναμέτρησης του 2004 στα πλαίσια των προεδρικών εκλογών στην Αμερική με την βοήθεια των ηλεκτρονικών μέσων καταγράφηκαν περιπτώσεις ατόμων, που προέρχονταν κατά κύριο λόγο από τον επιστημονικό και ακαδημαϊκό χώρο, τα οποία και εξέφρασαν την αντίδρασή τους όσον αφορά τη χρήση της τεχνολογίας κατά την εν λόγω ψηφοφορία, αναδεικνύοντας ιδιαίτερα τη δυσλειτουργία και την ανεπάρκεια των υφιστάμενων και χρησιμοποιούμενων ηλεκτρονικών συστημάτων²⁵⁹. Μεταξύ των προσώπων αυτών ήταν και η Rebecca Mercuri με την ιδιότητα της εμπειρογνώμονος, η οποία πραγματοποίησε σχετική έρευνα στην Περιφέρεια της Πενσυλβάνιας, όπου η ίδια ασκούσε τα εκλογικά της δικαιώματα.

Ειδικότερα, η εν λόγω επιστήμονας απεφάνθη, πως τα ηλεκτρονικά μέσα και τα λογισμικά προγράμματα που χρησιμοποιούνταν, εμφάνιζαν μία σειρά προβλημάτων, ενώ δεν ήταν σε θέση να διασφαλίσουν την έγκυρη και αξιόπιστη διεξαγωγή της εκλογικής διαδικασίας²⁶⁰. Μάλιστα κατά την ίδια ο μόνος τρόπος προκειμένου να βεβαιωθεί ο εκάστοτε ψηφοφόρος, ότι η ψήφος του δεν θα αλλοιωνόταν, θα ήταν μετά την άσκηση του δικαιώματός του ηλεκτρονικά, η ψήφος του να καταγραφεί σε έγχαρτη μορφή, οπτική γνώση της οποίας θα μπορούσε να αποκτήσει μόνο ο ψηφοφόρος, μη δυνάμενος όμως να παρέμβει σε αυτή, ενώ το εν λόγω έντυπο θα επιρριπτόταν σε ειδική κάλπη, στην οποία θα είχαν πρόσβαση μόνο τα εξουσιοδοτημένα άτομα και αφού θα ολοκληρωνόταν η εκλογική διαδικασία, θα λάμβανε χώρα αντιπαραβολή του εκλογικού αποτελέσματος με το αποτέλεσμα, που θα προέκυπτε από την εν λόγω κάλπη, ώστε να υπάρχει η διαβεβαίωση, ότι το εκλογικό αποτέλεσμα αποτυπώνει στην πραγματικότητα την εκλογική βούληση των ψηφοφόρων.

Εκτός όμως από την Rebecca Mercuri και ο ακαδημαϊκός της Αϊόβα των ΗΠΑ Doug Jones αναφέρθηκε στους κινδύνους και τις δυσλειτουργίες των ηλεκτρονικών

²⁵⁸ Reich, E.S. & Biever, C. (2004). *Analysis: The great American e-voting experiment*. [online] Διαθέσιμο στη δ/ση <https://www.newscientist.com/article/dn6523-analysis-the-great-american-e-voting-experiment/>

²⁵⁹ Zetter, K. (2018). *The Crisis of Election Security*. [online] Διαθέσιμο στη δ/ση <https://www.nytimes.com/2018/09/26/magazine/election-security-crisis-midterms.html>

²⁶⁰ Mercuri, R. (2017). *Electronic Voting*. [online] Διαθέσιμο στη δ/ση <http://www.notablesoftware.com/evote.html>

συστημάτων, ο οποίος κλήθηκε να μελετήσει το εάν και κατά πόσο τα συστήματα και τα λογισμικά της Diebold ήταν σε θέση να αποτελέσουν το μέσο διεξαγωγής των ηλεκτρονικών εκλογών. Ο εν λόγω επιστήμονας διατύπωσε την άποψη, πως επρόκειτο για συστήματα, που διασφάλιζαν σε πολύ μικρό βαθμό την αξιοπιστία της όλης εκλογικής διαδικασίας, δεδομένου ότι το λογισμικό τους χαρακτηριζόταν από σφάλματα. Ως κορυφαίο δε σφάλμα ανέφερε το γεγονός, πως το σύστημα κρυπτογράφησης είχε ένα σημαντικό μειονέκτημα, ήτοι το κλειδί της κρυπτογράφησης ήταν όμοιο για το σύνολο των συστημάτων της ανωτέρω εταιρείας, κατά τρόπο ώστε η τυχόν γνωστοποίηση αυτού σε άτομα μη εξουσιοδοτημένα ήταν δυνατό να επιφέρει το ξεκλείδωμα όλων των ηλεκτρονικών εργαλείων, ως εκ τούτου ελλόχευε ο κίνδυνος αλλοίωσης του εκλογικού αποτελέσματος και η παρακώλυση της εκλογικής διαδικασίας²⁶¹. Επιπλέον το κλειδί αυτό όχι μόνο ήταν ενιαίο για όλες τις συσκευές, περιλαμβανόταν κιόλας στο λογισμικό, που χρησιμοποιούνταν από τα εργαλεία αυτά, ώστε να λειτουργήσουν, διευκολύνοντας ιδιαίτερος την υποκλοπή και την κακόβουλη χρήση του, έτσι ώστε οι εκλογικές αναμετρήσεις να καθίστανται άκυρες και σε κάθε περίπτωση αντίθετες με όσα επιβάλλει η διαδικασία δημοκρατικής διεξαγωγής των εκλογών²⁶².

Η διεξαγωγή λοιπόν της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας στα πλαίσια των προεδρικών εκλογών στην Αμερική κατά το έτος 2004 μετά τις αντιδράσεις επιφανών και αυξημένου κύρους επιστημόνων με εχέγγυα αξιοπιστίας δημιούργησε στον λαό της Αμερικής έντονη δυσπιστία γύρω από την διεξαγωγή των κάθε είδους εκλογών ηλεκτρονικά, ενώ παράλληλα αναπτύχθηκαν και διάφορες συνωμοσιολογικές θεωρίες σχετικά με ενδεχόμενη προσπάθεια παρέμβασης στην ηλεκτρονική ψηφοφορία, που διεξήγαγαν οι περισσότερες πολιτείες για εν γένει στρατηγικούς σκοπούς²⁶³ από ανταγωνίστριες προς την Αμερική χώρες, όπως για παράδειγμα η Ρωσία. Οι προεκτάσεις λοιπόν της καθιέρωσης και επικράτησης της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας στην Αμερική υπήρξαν πολυποικίλες και επέδρασαν σε σημαντικό βαθμό στον τρόπο

²⁶¹Corse, A. (2020). *Democrats' Iowa Caucus Voting App Stirs Security Concerns*. [online] Διαθέσιμο στη δ/ση <https://www.wsj.com/articles/dems-iowa-caucus-voting-app-stirs-security-concerns-11580063221>

²⁶²Mulvihill, G. (2020). *Switching remaining primaries to vote-by-mail not so easy*. [online] Διαθέσιμο στη δ/ση <http://www.dailyjournal.net/2020/03/18/us-election-2020-vote-by-mail/>

²⁶³Landes, L. (2007). *America's Unverifiable Election Results - The Case for A Return to 'Open Voting'*. [online] Διαθέσιμο στη δ/ση https://www.opednews.com/articles/opedne_lynn_lan_070116_america_s_unverifiab.htm

με τον οποίο οι Αμερικανοί πολίτες αντιμετώπισαν την νέα αυτή μορφή ψηφοφορίας²⁶⁴.

Σε παγκόσμιο επίπεδο αξίζει επίσης να αναφερθεί η ηλεκτρονική ψηφοφορία που διεξήχθη στην Βενεζουέλα στις 15 Αυγούστου του έτους 2004 στο δημοψήφισμα σχετικά με την παραμονή του Hugo Chavez στο αξίωμα του Προέδρου της χώρας, όπου σε ποσοστό 59,25% ο λαός της Βενεζουέλας απεφάνθη υπέρ της παραμονής του ανωτέρω στον προεδρικό θώκο. Η όλη διαδικασία της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας κύλησε από τεχνικής άποψης ομαλά, δεν ανέκυψε κάποιο ιδιαίτερο πρόβλημα, που να δυσχεράνει την όλη διαδικασία ή να θέσει εν αμφιβόλω το αποτέλεσμα των εκλογών και οι όποιες αναφορές υπήρξαν, έρχηζαν πολιτικών και μόνο χειρισμών²⁶⁵. Μάλιστα, μετά από στατιστικούς ελέγχους που διενεργήθηκαν αναφορικά με το αποτέλεσμα του δημοψηφίσματος διαφάνηκε, πως αυτό ήταν απολύτως έγκυρο, ενώ οι όποιες αμφισβητήσεις δεν είχαν σχέση με την λειτουργικότητα της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας, αλλά είχαν αμιγώς πολιτικό υπόβαθρο.

Από τα διεθνή δεδομένα αντλούμε και την περίπτωση της Αργεντινής, όπου κατά τις εκλογές του έτους 2003 για την εκλογή προέδρου εφαρμόστηκε στο Μπουένος Άϊρες η ηλεκτρονική διαδικασία εκλογών και δη σε ευρεία κλίμακα, όπου απαιτήθηκαν επιπρόσθετες προϋποθέσεις ασφαλείας για την συγκεκριμένη εκλογική αναμέτρηση με τεχνολογικά μέσα. Προκειμένου να λάβει χώρα η εν λόγω εκλογική διαδικασία επιστρατεύτηκαν τα γνωστά με την ονομασία EVMS συστήματα, τα οποία και εμφάνιζαν πολλές ομοιότητες με τα σημερινά ATMs. Ο εκάστοτε ψηφοφόρος προσέγγιζε ένα μηχάνημα EVMS, αφού πρώτα επεδείκνυε στον υπεύθυνο του εκάστοτε εκλογικού κέντρου τα στοιχεία της ταυτοπροσωπίας του και έτσι καταγραφόταν ως ψηφίσας. Εν συνεχεία, και αφού έκανε την εκλογική του επιλογή, πατούσε το πλήκτρο «οκ», ώστε να την κλειδώσει και να υποβληθεί αυτή στην ηλεκτρονική κάλπη, προκειμένου να προσμετρηθεί κατά την εξαγωγή του εκλογικού αποτελέσματος. Στη διάθεση του ψηφοφόρου εκτός από το σύνολο των υποψηφίων κομμάτων και των βουλευτών τους υπήρχε και η λευκή ψήφος. Τέλος, κατόπιν της άσκησης του εκλογικού δικαιώματος το σύστημα EVMS δεν ήταν πια διαθέσιμο για τον συγκεκριμένο ψηφοφόρο να ψηφίσει, κατά τρόπο ώστε να διασφαλίζεται, πως ο

²⁶⁴Thompson, D. (2002). *Just Elections: Creating a Fair Electoral Process in the United States*. Chicago: University of Chicago Press, pp. 23-89

²⁶⁵Delfino, G. & Salas, G. (2011). Analysis of the 2004 Venezuela Referendum: The Official Results Versus the Petition Signatures. *Statistical Science*, 4 (2011), pp. 479-501

ίδιος εκλογέας δεν θα ψηφίσει για δεύτερη ή πολλαπλή φορά²⁶⁶. Ενόψει των ανωτέρω δυνατοτήτων του συγκεκριμένου συστήματος είναι σαφές, ότι το EVMS συνετέλεσε σε μία επιτυχημένη εφαρμογή ηλεκτρονικής ψηφοφορίας, γεγονός το οποίο είναι εν γένει αποδεκτό από τις περισσότερες χώρες του κόσμου, που το έχουν μελετήσει σχετικώς²⁶⁷.

Αξιωματικώς είναι επίσης και η περίπτωση της εφαρμογής της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας στην Αυστραλία στα πλαίσια των ομοσπονδιακών εκλογών της χώρας, όπου σε ό, τι αφορά την χώρα αυτή εκείνο το οποίο θα πρέπει εκ προοιμίου να λεχθεί, είναι πως καταβλήθηκαν αρκετές προσπάθειες, προκειμένου να καθιερωθεί στην εν λόγω χώρα η ηλεκτρονική ψηφοφορία και να τύχει αυτή γενικότερης αποδοχής.

Ειδικότερα, θα πρέπει να σημειωθεί, πως ήδη από το έτος 1998 η Αυστραλία είχε αποφασίσει να διεξάγει εκλογές με την χρήση των μέσων της τεχνολογίας. Εντούτοις, η ύπαρξη μικρής διαφοράς ανάμεσα στους δύο διεκδικητές της εξουσίας είχε ως αποτέλεσμα την προσφυγή αυτών στις αρμόδιες αρχές, προκειμένου να διευκρινιστεί ποιος ήταν τελικά ο νικητής. Το γεγονός αυτό είχε ως άμεσο επακόλουθο την προσφυγή στη διαδικασία διεξαγωγής των εκλογών, των μέσων και των συστημάτων που χρησιμοποιήθηκαν στο πλαίσιο αυτών, όπου μετά από ενδελεχή και επισταμένη διερεύνηση των ηλεκτρονικών συστημάτων και αντιπαραβολή των ηλεκτρονικών αποτελεσμάτων με αυτά που ανέκτησαν οι ερευνητές διαφάνηκε, πως υπήρχαν πολλαπλά λάθη και μεγάλη απόκλιση ανάμεσα στις πραγματικές ψήφους των πολιτών της Αυστραλίας και των τελικά προσμετρηθεισών²⁶⁸.

Παραταύτα, η Αυστραλία δεν εγκατέλειψε την προοπτική διεξαγωγής των εκλογικών διαδικασιών με την χρήση των δυνατοτήτων της τεχνολογίας, αντιθέτως προσπάθησε να εξεύρει νέα συστήματα, προκειμένου να επιτύχει την ανάκτηση της εμπιστοσύνης των εκλογέων στη συγκεκριμένη μορφή εκλογικής διαδικασίας. Πράγματι, στις εκλογές όπου έλαβαν χώρα κατά το έτος 2001 εφαρμόστηκε το σύστημα EVACs, το οποίο δημιούργησε και εκτέλεσε η εταιρεία Linux, όπου μέσω αυτού αφενός μεν διεξαγόταν η όλη εκλογική διαδικασία, αφετέρου δε

²⁶⁶Calvo, E. & Escobar, M. (2009). Ballot design and split ticket voting in multiparty systems: Experimental evidence on information effects and vote choice. *Electoral Studies*, 28(2), pp. 218-231

²⁶⁷Foizee, B. (2018). *Electronic Voting Machines face challenges in many parts of the world*. [online] Διαθέσιμο στη δ/νση <https://via.news/analysis/world-electronic-voting-machines/>

²⁶⁸Kumar, S. & Walia, E. (2011). Analysis of electronic voting system in various countries. *International Journal on Computer Science and Engineering (IJCSE)*, 3(5), pp. 1825-1830

πραγματοποιούνταν η καταμέτρηση των ψήφων και η εξαγωγή του εκλογικού αποτελέσματος²⁶⁹. Κατά την εφαρμογή του συστήματος αυτού στις εν λόγω εκλογές τα πράγματα κύλησαν ομαλά και τόσο τα ηλεκτρονικά μέσα, όσο και τα λογισμικά προγράμματα που χρησιμοποιήθηκαν, φάνηκαν να ανταποκρίνονται στις ανάγκες περί έγκυρης διεξαγωγής των εκλογών, δεν ανέκυψαν αξιόλογα ζητήματα, που να έθιξαν το κύρος των εκλογών και οι ψηφοφόροι έμειναν ευχαριστημένοι από την εφαρμογή της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας. Το γεγονός αυτό ήταν ιδιαίτερα σημαντικό, κυρίως εάν λάβει κανείς υπόψη του την προηγηθείσα κακή εμπειρία της εν λόγω χώρας στον τομέα αυτό²⁷⁰.

Μία ακόμη διεθνής περίπτωση εφαρμογής της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας, η καταγραφή της οποίας εμφανίζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον είναι αυτή της Βραζιλίας. Για πρώτη φορά το 1996 το Ανώτατο Εκλογικό Δικαστήριο της χώρας έκρινε, ότι επιτρέπει την ηλεκτρονική ψηφοφορία για τους πολίτες της χώρας, όπου στις δημοτικές εκλογές έγινε ευρεία χρήση της δυνατότητας για άσκηση του εκλογικού δικαιώματος μέσω των ηλεκτρονικών συσκευών. Μάλιστα και σε επόμενες εκλογικές αναμετρήσεις η εκλογική διαδικασία διεξήχθη ηλεκτρονικά με την συμμετοχή των πολιτών στην διαδικασία αυτή να βαίνει διαρκώς αυξανόμενη²⁷¹.

Εκείνο δε το οποίο θα πρέπει ιδιαίτερος να υπομνησθεί στο σημείο αυτό, είναι το γεγονός, ότι στην Βραζιλία οι εκλογές πραγματοποιούνται πλέον αποκλειστικά με την χρήση των τεχνολογικών μέσων και του κατάλληλου λογισμικού, χωρίς να υπάρχει πια η τυπική-παραδοσιακή ψηφοφορία ως επιλογή των ψηφοφόρων²⁷². Το γεγονός αυτό αποκτά ακόμη μεγαλύτερο ενδιαφέρον, κυρίως εάν αναλογιστεί κανείς, πως δεν υπάρχουν ανά τον κόσμο κράτη, που να έχουν καταφέρει να εφαρμόσουν σε τέτοιο απόλυτο βαθμό την ηλεκτρονική ψηφοφορία, όπως η Βραζιλία.

Ακολουθως, πολύ σημαντική κρίνεται και η αναγωγή στο ηλεκτρονικό εκείνο σύστημα, του οποίου κάνει χρήση η Βραζιλία, καθότι είναι λογικώς δεκτό, πως αυτό

²⁶⁹Logic and Computation Group. (2003). *Electronic Voting - A Review of the Hare-Clark Model of eVACS*. [online] Διαθέσιμο στη δ/ση http://users.cecs.anu.edu.au/~rpg/EVoting/evote_revacs.html

²⁷⁰Kumar, S. & Walia, E. (2011). Analysis of electronic voting system in various countries. *International Journal on Computer Science and Engineering (IJCSE)*, 3(5), pp. 1825-1830

²⁷¹Peluso, E. & Meyer, N. (2018). Judges and Courts Destabilizing Constitutionalism: The Brazilian Judiciary Branch's Political and Authoritarian Character. *German Law Journal*, 19(4), pp. 727-768

²⁷²Goodin, D. (2018). *In a blow to e-voting critics, Brazil suspends use of all paper ballots*. [online] Διαθέσιμο στη δ/ση <https://arstechnica.com/tech-policy/2018/06/in-a-blow-to-e-voting-critics-brazil-suspends-use-of-all-paper-ballots/>

έχει συμβάλλει καθοριστικά στην τελική επικράτηση της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας εις βάρος της τυπικής-παραδοσιακής. Στο πλαίσιο λοιπόν της διαδικασίας της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας οι πολίτες της χώρας μεταβαίνουν στα μηχανήματα, τα οποία είναι τοποθετημένα στα κατά τόπους εκλογικά κέντρα και αφού λάβει χώρα ταυτοποίηση των στοιχείων τους, εν συνεχεία επιλέγουν τον κωδικό αριθμό, που αντιστοιχεί στον υποψήφιο της επιλογής τους. Κατόπιν και με στόχο την επιβεβαίωση σχετικά με την εν τοις πράγμασι επιλογή του υποψηφίου που επιθυμούν, ο υποψήφιος προβάλλεται στην οθόνη του μηχανήματος, ώστε να μπορεί ο εκλογέας να είναι βέβαιος για την επιλογή του. Εάν γίνει κάποιο σφάλμα κατά την επιλογή, εννοείται ότι ο εκλογέας έχει την δυνατότητα να απορρίψει την αρχική του επιλογή και να προβεί σε νέα. Όταν όμως οριστικοποιήσει την ψήφο του, αυτή δεν αλλάζει και πρόκειται να αποτελέσει μέρος του εκλογικού αποτελέσματος²⁷³.

Πολύ σημαντικό επίσης παράδειγμα ψηφοφορίας με την χρήση ηλεκτρονικών μέσων είναι και αυτό, το οποίο απαντάται στην Ιαπωνία, όπου ήδη από το έτος 1999 άρχισαν να καταβάλλονται προσπάθειες για την εφαρμογή συστήματος ηλεκτρονικής ψηφοφορίας. Πιο συγκεκριμένα, τον Ιούνιο του έτους 2002 επιχειρήθηκε για πρώτη φορά η εφαρμογή της ψηφοφορίας με τη χρήση ηλεκτρονικών μέσων για την εκλογή του Δημάρχου και των μελών της Συνέλευσης στην πόλη Niimi της επαρχίας Οκαγιάμα της Ιαπωνίας, όπου η ταυτοποίηση των εκλογέων ελάμβανε χώρα μέσω της χρήσης της δυνατότητας, που προσφέρουν οι μαγνητικές κάρτες. Η συμμετοχή των ψηφοφόρων στην ηλεκτρονική αυτή ψηφοφορία ήταν αρκετά μεγάλη, όπου τα πράγματα κύλησαν ομαλά και χωρίς ιδιαίτερα προβλήματα. Μόνη εξαίρεση αποτέλεσε η αδυναμία ορισμένων μηχανημάτων, που αναγνώριζαν τις μαγνητικές κάρτες, να επιτύχουν την άμεση ταυτοποίηση ορισμένων εκ των πολιτών, που προσήλθαν στα εν λόγω μηχανήματα, προκειμένου να ασκήσουν το εκλογικό τους δικαίωμα. Το γεγονός αυτό είχε ως άμεση συνέπεια μία μικρή αναμονή για ένα μικρό όμως μόνο αριθμό ψηφοφόρων και ουδεμία επίδραση είχε στην θετική άποψη, που είχαν σχηματίσει οι πολίτες της Ιαπωνίας για την ηλεκτρονική ψηφοφορία²⁷⁴.

Περαιτέρω, αξίζει να καταγραφεί και το παράδειγμα της Ινδίας, όπου επιχειρήθηκε να εφαρμοστεί η διαδικασία της ηλεκτρονικής διεξαγωγής εκλογών κατά το έτος 2004. Βασική ιδιαιτερότητα η οποία έπρεπε ιδιαιτέρως να ληφθεί υπόψη

²⁷³ Aranha, D. & van de Graaf, J. (2018). The Good, the Bad, and the Ugly: Two Decades of E-Voting in Brazil. *IEEE Security and Privacy Magazine*, 16(6), pp. 22-30

²⁷⁴ Murata, T., et. al. (2002). *Universal design for e-voting system in Japan*. . [online] Διαθέσιμο στη δ/νση <http://www.arsvi.com/2000/0212mt.htm>

με στόχο την ομαλή διεξαγωγή της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας, ήταν το γεγονός, πως η χώρα αυτή λόγω του μεγάλου πληθυσμού της διαθέτει πολύ μεγάλο αριθμό εκλογέων, ως εκ τούτου τα συστήματα και τα λογισμικά που θα χρησιμοποιούνταν, θα έπρεπε να λάβουν υπόψη τους το δεδομένο αυτό²⁷⁵.

Η διεξαγωγή της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας επιχειρήθηκε λοιπόν σε ορισμένες εκ των περιφερειών της Ινδίας, στα πλαίσια των εθνικών εκλογών, προκειμένου να μετριαστούν οι κίνδυνοι, που θα ανέκυπταν από την καθολική εφαρμογή της, σε συνδυασμό με τον ανωτέρω αναφερθέντα μεγάλο αριθμό ψηφοφόρων. Τα ηλεκτρονικά μέσα που χρησιμοποιήθηκαν κατά τη διεξαγωγή της εκλογικής αυτής διαδικασίας, ήταν οι συσκευές EVMS, οι οποίες χρησιμοποιήθηκαν και στην ηλεκτρονική ψηφοφορία, που έλαβε χώρα στο Μπουένος Άϊρες και είχαν τα ειδικότερα χαρακτηριστικά, τα οποία αποδόθηκαν παραπάνω κατά την αναφορά μας στο παράδειγμα της Αργεντινής²⁷⁶.

Η διαδικασία διεξαγωγής της ψηφοφορίας με τη βοήθεια της τεχνολογίας στην Ινδία δεν εμφάνισε ιδιαιτερότητες σε σχέση με όλες τις υπόλοιπες χώρες, στις οποίες διεξήχθησαν ομοίως ηλεκτρονικές εκλογικές διαδικασίες. Στην συγκεκριμένη όμως περίπτωση, αξίζει να τονιστεί το γεγονός, ότι η καταμέτρηση των ψήφων με τη βοήθεια των μέσων της τεχνολογίας συνετέλεσε σε σημαντικότατο βαθμό στην ταχύτητα της εξαγωγής του εκλογικού αποτελέσματος, το οποίο στις περιπτώσεις της τυπικής-παραδοσιακής ψηφοφορίας έκανε ακόμη και ημέρες για να οριστικοποιηθεί και να δημοσιευθεί. Η ηλεκτρονική ψηφοφορία θεωρήθηκε από τους πολίτες της Ινδίας, ως ένα μέσο ταχύτερης και εγκυρότερης διεξαγωγής των εκλογών, οι οποίες μέχρι πρότινος αποτελούσαν μία εξαιρετικά χρονοβόρα και πολυσύνθετη διαδικασία για το εν λόγω κράτος, ενώ με την ηλεκτρονική ψηφοφορία υπήρξε σημαντική απλούστευση της εκλογικής διαδικασίας και επίσπευση γνωστοποίησης του αποτελέσματος των εκλογών²⁷⁷.

²⁷⁵Mythili, K. & Kanagavalli, K. (2014). An efficient method to avoid false voting using sms voting approach. *International Journal of Computer Science and Mobile Computing*, 3(2), pp. 804-810

²⁷⁶Herstatt, M. & Herstatt, C. (2014). *India's Electronic Voting Machines (EVMs): Social construction of a "frugal" innovation*. [online] Διαθέσιμο στη δ/νση https://www.researchgate.net/publication/264093866_India's_Electronic_Voting_Machines_EVMs_Social_construction_of_a_frugal_innovation

²⁷⁷Darmawan, D. & Nurhandjati, N. (2016). Why Adopt E-voting? Study on Village Leader Elections in Musi Rawas, South Sumatera. *Politik*, 1(2), pp. 5-29

Στην διεθνή κοινότητα και η Κόστα Ρίκα επιχείρησε να εφαρμόσει στο εσωτερικό της διαδικασίες ηλεκτρονικής ψηφοφορίας, όπου στο πλαίσιο των δημοτικών εκλογών κατά το έτος 2002 χρησιμοποιήθηκαν τεχνολογικά μέσα και εξειδικευμένα λογισμικά για την εκλογή του δημάρχου και των δημοτικών συμβούλων. Ο ψηφοφόρος προκειμένου να ασκήσει το εκλογικό του δικαίωμα, προσερχόταν στο αρμόδιο εκλογικό κέντρο και με τη χρήση μηχανήματος, που διέθετε οθόνη και πλήκτρα, επέλεγε τον υποψήφιο της αρεσκείας του και εκδιδόταν ένα έντυπο, επί του οποίου αναγραφόταν η επιλογή του. Το εν λόγω έντυπο το έπαιρνε στα χέρια του ο εκλογέας και αφού κάλυπτε την επιλογή του, το έδινε προς υπογραφή στους υπευθύνους των εκλογών, που βρίσκονταν εντός του εκλογικού κέντρου, ακολούθως έριπτε το έντυπο αυτό σε ειδικά διαμορφωμένη προς τούτο κάλπη, το οποίο και σήμαινε το πέρας της άσκησης του εκλογικού του δικαιώματος²⁷⁸. Από τα ανωτέρω, μπορεί να συμπεράνει κανείς, πως οι αρχές της εν λόγω χώρας, αντανακλώντας ίσως και την γενικευμένη δυσπιστία μεταξύ των πολιτών, δεν έδειχναν να εμπιστεύονται απόλυτα τα ηλεκτρονικά συστήματα, αναζητώντας δικλείδες ασφαλείας στα έντυπα ψηφοδέλτια. Αυτό ενδεχομένως να αποτέλεσε και τον βασικότερο λόγο για τον οποίο δεν επιτεύχθηκε η καθολική εφαρμογή του συστήματος της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας στην εν λόγω χώρα²⁷⁹.

Δεν θα πρέπει επίσης να παραλείψουμε να αναφερθούμε και στο παράδειγμα ηλεκτρονικής ψηφοφορίας του Παναμά, όπου καταβλήθηκαν δύο προσπάθειες υιοθέτησής της. Και οι δύο περιπτώσεις υπήρξαν δοκιμαστικές και πιλοτικές, ενώ η εφαρμογή της δυνατότητας άσκησης του εκλογικού δικαιώματος των πολιτών με την βοήθεια της τεχνολογίας υπήρξε τμηματική και έλαβε χώρα σε ορισμένες μόνο επαρχίες του Παναμά, χωρίς ουδέποτε να υπάρξει περίπτωση καθολικής εφαρμογής της²⁸⁰. Πάντως και σε κάθε περίπτωση θα μπορούσε να λεχθεί σχετικά, πως δεν έχει επιτευχθεί έως και σήμερα καθολική αποδοχή και εφαρμογή της διαδικασίας της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας στον Παναμά, καθώς υφίσταται έντονη διάσταση

²⁷⁸Carey, M. (2003). Discipline, Accountability, and Legislative Voting in Latin America. *Comparative Politics*, 35(2), pp. 191-211

²⁷⁹Zovatto, D. (2018). *The Costa Rican elections in the Latin American context*. [online] Διαθέσιμο στη δ/νση <https://www.idea.int/news-media/news/costa-rican-elections-latin-american-context>

²⁸⁰Alvarez, M., et. al. (2011). The Impact of New Technologies on Voter Confidence in Latin America: Evidence from EVoting Experiments in Argentina and Colombia. *Journal of Information Technology & Politics*, 8(2011), pp. 199-21

απόψεων ανάμεσα στους φορείς της εξουσίας του κράτους, ορισμένοι εκ των οποίων είναι υποστηρικτές της διαδικασίας αυτής, ενώ άλλοι μαχητές της²⁸¹.

Τέλος, οι εκλογές στη Λαϊκή Δημοκρατία του Κονγκό²⁸² για την ανάδειξη του Προέδρου της χώρας, οι οποίες θα έπρεπε να είχαν διεξαχθεί δύο έτη νωρίτερα, λόγω προβλημάτων υλικοτεχνικής υποδομής διεξήχθησαν τελικώς κατά το έτος 2018 με το σύστημα της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας, όπου οι 40.000.000 πολίτες από τις 05:00 το πρωί έως τις 17:00 το απόγευμα προσέρχονταν στο παραβάν, έκαναν την επιλογή τους σε μια συσκευή tablet (τάμπλετ), το ψηφοδέλτιο εκτυπωνόταν, προκειμένου αυτό να ριφθεί στην κάλπη, ενώ τα μηχανήματα διατηρούσαν ένα ηλεκτρονικό αρχείο προς επιβεβαίωση του αποτελέσματος.

Κατά την διαδικασία της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας σημειώθηκαν όμως αρκετά προβλήματα. Συγκεκριμένα, στην περιφέρεια της Κινσάσα ο εκλογικός κατάλογος δεν παραδόθηκε και οι πολίτες δεν ψήφισαν, στην πρωτεύουσα Κινσάσα υπήρξαν καθυστερήσεις, που αποδόθηκαν στα μηχανήματα, τα οποία είχαν επιλεγεί για την διεξαγωγή της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας, εκδηλώθηκε πυρκαγιά σε μία από τις κεντρικές αποθήκες της εκλογικής επιτροπής, καταστρέφοντας ψηφοδέλτια και περίπου τα 2/3 των μηχανημάτων, που επρόκειτο να εγκατασταθούν στα εκλογικά κέντρα, κάτι που οδήγησε σε αναβολή των εκλογών για μία εβδομάδα, δεν ελήφθη μάλιστα καθόλου υπόψιν το γεγονός, ότι μεγάλο τμήμα της χώρας δεν είχε ηλεκτροδότηση και ως εκ τούτου θα υπήρχε πρόβλημα μετάδοσης των αποτελεσμάτων, ενώ εκδηλώθηκαν και έντονες αντιδράσεις για εκτεταμένη νοθεία στις εκλογές από την αντιπολίτευση. Ο Πρόεδρος της χώρας προσπάθησε να καθησυχάσει τους πολίτες, υποστηρίζοντας ότι, επόκειτο για ελεύθερες και δίκαιες εκλογές. Μάλιστα, υπήρξε έντονη αμφισβήτηση της απόφασης περί αποκλεισμού 1, 26 εκατομμυρίων πολιτών από την ψηφοφορία ως μέτρο αντιμετώπισης της επιδημίας του ιού έμπολα και της εθνοτικής βίας, ενώ και οι διπλωμάτες-παρατηρητές εκτίμησαν, ότι δεν υπήρχε επαρκής προετοιμασία, εκφράζοντας μάλιστα τις ανησυχίες και τους φόβους τους για επανάληψη της βίας, που ακολούθησε στις εκλογές του 2006 και 2011 αντιστοίχως.

²⁸¹Hoyo, H. & Rubi, M. (2017). *Access to Electoral Rights: Panama*. Italy: European University Institute Badia Fiesolana, pp. 1-17

²⁸²Πρώτο θέμα (2018), *Κονγκό: Με ηλεκτρονική ψηφοφορία οι προεδρικές εκλογές*. [online] Διαθέσιμο στη δ/ση <https://www.protothema.gr/world/article/851248/kongo-me-ilektroniki-psifoforia-diexagodai-oi-proedrikes-ekloges/>

3.2. Παραδείγματα εφαρμογής της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας στην Ευρώπη

Σε επίπεδο Ευρώπης, είναι δυνατό να ανεύρει κανείς αξιοσημείωτες περιπτώσεις εφαρμογής της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας. Αρχικά, θα πρέπει να γίνει λόγος αναφορικά με την περίπτωση της Ελβετίας, η οποία είναι από τις πρώτες χώρες, όπου εφαρμόστηκε η ηλεκτρονική ψηφοφορία. Συγκεκριμένα, το έτος 2003 και ενώ είχαν ήδη από το έτος 2000 καταβληθεί προσπάθειες εφαρμογής της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας στην εν λόγω χώρα, οι εθνικές εκλογές και δη στη Γενεύη διεξήχθησαν ηλεκτρονικά κατά την διεξαγωγή των οποίων όμως καταγράφηκαν αρκετά προβλήματα σχετικά με την μυστικότητα της ψήφου και την έγκυρη εξαγωγή των αποτελεσμάτων, τα οποία προβλημάτισαν ιδιαίτερος τους εκλογείς, με συνέπεια πολλοί εξ' αυτών να επιλέξουν τελικώς να μην ασκήσουν το εκλογικό τους δικαίωμα. Η Κυβέρνηση της Ελβετίας στην προσπάθειά της να αντιμετωπίσει τα εν λόγω προβλήματα, προέβλεψε μία συγκεκριμένη διαδικασία, ήτοι συστάθηκε μία ομάδα ελεγκτών από εκπροσώπους όλων των πολιτικών κομμάτων, η οποία είχε την εποπτεία κατά το άνοιγμα της ηλεκτρονικής κάλπης, ενώ εκ παραλλήλου καθιερώθηκαν και λογισμικά συστήματα, τα οποία εγγυήθηκαν την διασφάλιση της μυστικότητας της ψήφου²⁸³.

Θα πρέπει να σημειωθεί σχετικώς, πως μία μερίδα επιστημόνων της χώρας μελετώντας την θεματική της ηλεκτρονικής διεξαγωγής εκλογικών διαδικασιών σε πανευρωπαϊκό και παγκόσμιο επίπεδο, αντιμετώπισε την ψηφοφορία με τα εργαλεία της τεχνολογίας με σκεπτικισμό και ιδιαίτερο προβληματισμό. Συγκεκριμένα, οι εν λόγω επιστήμονες φάνηκαν να είναι ιδιαίτερα επιφυλακτικοί όσον αφορά το γεγονός της διασφάλισης της έγκυρης και σύμφωνης με τα δημοκρατικά εχέγγυα εκλογικής διαδικασίας μέσω της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας. Σύμφωνα με τον επιστημονικό αυτό προβληματισμό, η πτυχή της όλης διαδικασίας, που δυσχεραίνει την τήρηση των δημοκρατικών εχεγγύων, είναι η ευρεία κλίμακα στην οποία λαμβάνει χώρα η εκλογική αναμέτρηση. Με άλλα λόγια, όταν οι ψηφοφόροι είναι περιορισμένοι στον αριθμό, όπως συμβαίνει για παράδειγμα στην περίπτωση των εκλογών για την ανάδειξη των πρυτανικών αρχών, είναι σε πολύ μεγαλύτερο βαθμό ελεγχόμενη η

²⁸³Serdült, U., et. al. (2015). *Fifteen Years of Internet Voting in Switzerland: History, Governance and Use*. [online] Διαθέσιμο στη δ/ση https://www.researchgate.net/publication/283878260_Fifteen_Years_of_Internet_Voting_in_Switzerland_History_Governance_and_Use

κατάσταση, όπου ενόψει των περιορισμένων αριθμητικά ψήφων, αλλά και εν γένει εγγεγραμμένων στο μητρώο των εκλογέων, ο έλεγχος σχετικά με την εν τοις πράγμασι τήρηση των δημοκρατικών κανόνων είναι περισσότερο εφικτός. Αντιθέτως, κατά την εφαρμογή της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας σε εκλογικές αναμετρήσεις σε ευρεία κλίμακα, σύμφωνα με τους εν λόγω επιστήμονες, ο όγκος των ψηφοφόρων και των ψήφων έχει κατά πάσα πιθανότητα ως αποτέλεσμα την μη αξιόπιστη διεξαγωγή της ηλεκτρονικής εκλογικής διαδικασίας²⁸⁴.

Μάλιστα, οι ανωτέρω προβληματισμοί είχαν ως συνέπεια να μην κατορθώσει τελικά η Κυβέρνηση της Ελβετίας κατά το έτος 2019 να καθιερώσει και να παγιώσει δια νόμου την ηλεκτρονική ψηφοφορία, την οποία και θα καθιστούσε ως αποκλειστική διαδικασία διεξαγωγής των κάθε είδους εκλογικών διαδικασιών και αναμετρήσεων στην εν λόγω χώρα. Αν και υπήρχε έντονη διχογνωμία σχετικά με τις δυνατότητες των ηλεκτρονικών συστημάτων να ανταπεξέλθουν σε ευρείας κλίμακας εκλογικές διαδικασίες, η κυβέρνηση της Ελβετίας έλαβε την απόφαση να προβεί σε περαιτέρω δοκιμές των ηλεκτρονικών εκλογικών συστημάτων πιλοτικά και μόνο εφόσον ο λαός της Ελβετίας έκρινε, ότι τα συστήματα αυτά είναι επαρκή για τις δημοκρατικές εκλογικές διαδικασίες, θα μπορούσε η πολιτεία να επιλέξει την τελική καθιέρωση της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας. Το στοιχείο αυτό είναι μείζονος σημασίας, κυρίως εάν λάβει κανείς υπόψη του το γεγονός, ότι το μεγαλύτερο στοίχημα της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας, προκειμένου να επιτύχει αυτή έναν από τους βασικότερους σκοπούς της, που είναι η ευρεία συμμετοχή, συνίσταται στην επίτευξη της διασφάλισης της εμπιστοσύνης εκ μέρους των εκλογέων για την αξιόπιστη εκλογική διαδικασία καθώς επίσης και για το έγκυρο αποτέλεσμα²⁸⁵.

Ως προς αυτό, η προσπάθεια της Ελβετίας να διασφαλίσει την εμπιστοσύνη των ψηφοφόρων έναντι του ηλεκτρονικού εκλογικού συστήματος διαφαίνεται και από το γεγονός, πως υφίσταται η ηλεκτρονική ιστοσελίδα Swisspost, μέσω της οποίας παρέχονται στο κοινό με τρόπο σαφή και κατανοητό, όλες οι απαραίτητες πληροφορίες για την πλήρη εμπέδωση της συγκεκριμένης εκλογικής διαδικασίας. Μάλιστα, η εν λόγω ιστοσελίδα, εκτός από την πληθώρα των πληροφοριών που

²⁸⁴Kuenzi, R. (2019). *These are the arguments that sank e-voting in Switzerland*. [online] Διαθέσιμο στη δ/νση https://www.swissinfo.ch/eng/e-voting_these-are-the-arguments-that-sank-e-voting-in-switzerland/45136608

²⁸⁵Geiser, U. (2019). *E-voting suffers another setback amid expat Swiss concerns*. [online] Διαθέσιμο στη δ/νση https://www.swissinfo.ch/eng/digital-democracy_e-voting-suffers-another-setback-amid-expat-swiss-concerns/45059918

περιλαμβάνει, διαθέτει και βίντεο μέσω των οποίων αποκτά κανείς και εμπειρική γνώση γύρω από την διαδικασία διεξαγωγής της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας²⁸⁶. Το γεγονός αυτό καταδεικνύει τον εν γένει προσανατολισμό της ελβετικής Κυβέρνησης σε σχέση με την ηλεκτρονική ψηφοφορία, αναδεικνύοντας σαφώς, ότι στόχος της δεν είναι η επιβολή μίας νέας μορφής εκλογικής διαδικασίας, αλλά πολύ περισσότερο η πληροφόρηση του κοινού και η εν συνεχεία ορθολογική επιλογή περί της εφαρμογής της²⁸⁷.

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει επίσης και το παράδειγμα της Νορβηγίας, όπου αν και από το έτος 2008 είχε αρχίσει η συζήτηση για εφαρμογή της ψηφοφορίας με τα μέσα της τεχνολογίας στην εν λόγω χώρα, τελικώς μόλις το έτος 2011 κατέστη εφικτή η εφαρμογή της στο πλαίσιο των δημοτικών εκλογών. Μάλιστα, το έτος 2013 και αφού κατά τις εκλογές του 2011 δεν καταγράφηκαν ιδιαίτερα προβλήματα διεξήχθησαν και οι βουλευτικές εκλογές μέσω των τεχνολογικών επιτευγμάτων. Κατά τις ηλεκτρονικώς διεξαγόμενες εκλογές του 2013 διατυπώθηκαν έντονοι προβληματισμοί γύρω από το εάν και κατά πόσο επιτεύχθηκε η μη διαρροή των ψήφων, ενώ ανέκυψαν και ζητήματα γύρω από την έγκυρη ή μη διεξαγωγή της όλης εκλογικής διαδικασίας. Οι προβληματισμοί αυτοί κάμφθηκαν με τον έλεγχο της χρησιμοποιούμενης τεχνολογίας, όπου δεν προέκυψε κανένα απολύτως πρόβλημα²⁸⁸.

Αναφορικά όμως με την περίπτωση της Νορβηγίας αναγκαίο είναι να αναφερθούν ορισμένα κρίσιμα σχετικά στοιχεία. Πρωτίστως, θα πρέπει να λεχθεί σχετικώς, ότι οι ηλεκτρονικά διεξαγόμενες εκλογές απέτυχαν πλήρως ως προς τον βασικότερο στόχο τους, που είναι η εξασφάλιση της ευρύτερης συμμετοχής, καθώς οι ψηφοφόροι που συμμετείχαν σε αυτήν, ήταν οι ίδιοι στον αριθμό με όσους ψήφισαν και όταν δεν υπήρχε η εν λόγω δυνατότητα και οι εκλογές διεξάγονταν παραδοσιακά. Και αυτό παρά το γεγονός, ότι η χώρα είχε λάβει έγκαιρα όλα τα μέτρα, τα οποία ήταν σε θέση να διευκολύνουν τον κάθε ψηφοφόρο, που επιθυμούσε να ασκήσει το εκλογικό του δικαίωμα από απόσταση κάνοντας χρήση της τεχνολογίας.

²⁸⁶Swisspost. (n.d.). *E-voting*. [online] Διαθέσιμο στη δ/νση <https://www.evoting.ch/en>

²⁸⁷Serdült, U., et. al. (2015). Fifteen Years of Internet Voting in Switzerland: History, Governance and Use. [online] Διαθέσιμο στη δ/νση https://www.researchgate.net/publication/283878260_Fifteen_Years_of_Internet_Voting_in_Switzerland_History_Governance_and_Use

²⁸⁸Chowdhury, M. (2013). *Comparison of e-Voting Schemes: Estonian and Norwegian Solutions*. *International Journal of Applied Information Systems (IJ AIS)*, 6(2), pp. 60-66

Συγκεκριμένα, όλοι οι Νορβηγοί πολίτες είχαν λάβει άμεσα την κάρτα, που θα χρησιμοποιούσαν, προκειμένου να ψηφίσουν, χωρίς μάλιστα να χρειάζεται περαιτέρω διαδικασία εγγραφής, ενώ οι ηλεκτρονικές κάρτες ήταν ανοιχτές και προσβάσιμες από τους πολίτες για μεγάλο χρονικό διάστημα²⁸⁹. Στην προσπάθεια λοιπόν της Κυβέρνησης της Νορβηγίας, αλλά και των επιστημόνων της χώρας να αναζητήσουν τα βαθύτερα αίτια, τα οποία οδήγησαν στην αποτυχία αυτή, διαφάνηκε, πως βασικότερος παράγοντας υπήρξαν οι ευκολίες, που παρέχονταν στους ψηφοφόρους, προκειμένου να ασκήσουν το εκλογικό τους δικαίωμα κατά την τυπική-παραδοσιακή ψηφοφορία. Συγκεκριμένα, η εκλογική νομοθεσία της Νορβηγίας προέβλεπε, πως παρέχονταν στον κάθε Νορβηγό πολίτη το δικαίωμα για συμμετοχή στην εκλογική διαδικασία με μόνη την κατοχή εκ μέρους του της ταυτότητάς του ή και οποιουδήποτε άλλου εγγράφου μέσω του οποίου θα μπορούσε να επιτευχθεί η ταυτοπροσωπία. Έπειτα, οι κάρτες και τα κατά τόπους εκλογικά κέντρα παρέμεναν ανοιχτά από το πρωί έως και αργά το βράδυ και ως εκ τούτου όλοι οι πολίτες, που επιθυμούσαν να συμμετάσχουν στην εκλογική διαδικασία ήταν σε θέση ευχερώς να ψηφίσουν στα εν λόγω εκλογικά κέντρα με την τυπική-παραδοσιακή διαδικασία²⁹⁰.

Ακολούθως, υπήρξε έντονος σκεπτικισμός σχετικά με το ενδεχόμενο παράνομης εισβολής κακόβουλου λογισμικού στα συστήματα της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας, που υποκινούνταν από άλλες χώρες με στόχο την παρέμβαση στο διεθνές εμπόριο της Νορβηγίας, ενώ είχε προβληματίσει ιδιαίτερως την κοινή γνώμη η διάδοση της είδησης περί της πιθανότατης ανάμειξης της Ρωσίας στις ηλεκτρονικές εκλογικές διαδικασίες, που έλαβαν χώρα στις Η.Π.Α. και στη Γαλλία. Η καχυποψία των πολιτών περί του διάτρητου συστήματος των εκλογών στο πλαίσιο της ηλεκτρονικώς διεξαγόμενης ψηφοφορίας, αφού τα ηλεκτρονικά συστήματα ήταν εύάλωτα σε τέτοιου είδους και βεληνεκούς απειλές, φάνηκε να αποτέλεσε σημαντικό

²⁸⁹Amundsen, B. & Bazilchuk, N. (2019). *No more online voting in Norway Norwegian voters tested an online voting system for both local elections in 2011 and parliamentary elections in 2013, with overwhelmingly positive feedback. This year, however, Norwegians didn't have the option to vote on the internet.* [online] Διαθέσιμο στη δ/ση <https://sciencenorway.no/election-politics-technology/no-more-online-voting-in-norway/1562253>

²⁹⁰Cortier, V. & Wiedling, C. (2012). A Formal Analysis of the Norwegian E-voting Protocol. In, P. Degano & J.D. Guttman (Eds.), *Principles of Security and Trust: First International Conference, POST 2012, Held as Part of the European Joint Conferences on Theory and Practice of Software, ETAPS 2012, Tallinn, Estonia, March 24 - April 1, 2012, Proceedings.* USA: Springer, pp. 109-128

παράγοντα για πολλούς Νορβηγούς πολίτες, ώστε να απέχουν από την ηλεκτρονική ψηφοφορία²⁹¹.

Περαιτέρω, κατέστη εμφανής η ανυπαρξία της κατάλληλης τεχνολογικής υποδομής, προκειμένου να διασφαλιστεί η έγκυρη και αξιόπιστη ηλεκτρονική εκλογική διαδικασία. Μάλιστα, Νορβηγοί επιστήμονες είχαν τοποθετηθεί δημοσίως για την ηλεκτρονική ψηφοφορία, εκθέτοντας τις απόψεις τους, μεταξύ των οποίων περιλαμβανόταν και η γενικότερη απαξίωση της υφιστάμενης τεχνολογίας σε σχέση με την ικανότητά της να ανταπεξέλθει αποτελεσματικά στις απαιτήσεις μίας ευρείας κλίμακος εκλογικής διαδικασίας. Όπως είναι δε εύκολο να αντιληφθεί και να κατανοήσει κανείς, η άποψη αυτή των επιστημόνων άσκησε άμεση επίδραση στους εκλογείς της Νορβηγίας με αποτέλεσμα την εν γένει διαμόρφωση αρνητικής αντίληψης για την ηλεκτρονική εκλογική διαδικασία, γεγονός το οποίο είναι σε θέση να δικαιολογήσει την μικρή μόνο αύξηση των συμμετεχόντων στις εκλογές ψηφοφόρων, όταν τους δόθηκε η δυνατότητα και της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας²⁹².

Άξιο ειδικής μνείας είναι εν προκειμένω το παράδειγμα της Εσθονίας, η οποία στις εθνικές εκλογές της 4ης Μαρτίου του έτους 2007 εφάρμοσε για πρώτη φορά την διαδικασία της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας, όπου για ένα διάστημα τριών ημερών πριν την ημερομηνία των εκλογών, οι πολίτες της Εσθονίας είχαν την δυνατότητα με ειδικούς αποκλειστικούς κωδικούς, που τους είχε προηγουμένως χορηγήσει η πολιτεία να ασκούν το εκλογικό δικαίωμά τους από απόσταση, δηλαδή από οποιοδήποτε μέρος και αν βρίσκονταν με την χρήση των δυνατοτήτων του διαδικτύου. Την ημέρα των εκλογών έπαυε η δυνατότητα αυτή και οι ψηφοφόροι μπορούσαν να ψηφίσουν μόνο με τον παραδοσιακό τρόπο, δηλαδή με την προσέλευσή τους στα οργανωμένα εκλογικά κέντρα²⁹³. Στο πλαίσιο της συγκεκριμένης εκλογικής διαδικασίας όλα κύλησαν ομαλά, δεν καταγράφηκαν

²⁹¹ Amundsen, B. & Bazilchuk, N. (2019). *No more online voting in Norway Norwegian voters tested an online voting system for both local elections in 2011 and parliamentary elections in 2013, with overwhelmingly positive feedback. This year, however, Norwegians didn't have the option to vote on the internet.* [online] Διαθέσιμο στη δ/ση <https://sciencenorway.no/election-politics-technology/no-more-online-voting-in-norway/1562253>

²⁹² BBC News. (2014). *E-voting experiments end in Norway amid security fears.* [online] Διαθέσιμο στη δ/ση <https://www.bbc.com/news/technology-28055678>

²⁹³ Alvarez, M., et. al. (2009). Internet Voting in Comparative Perspective: The Case of Estonia. *PS: Political Science and Politics*, 42(3), pp. 497-505

προβλήματα και το εκλογικό αποτέλεσμα έγινε αποδεκτό από τα πολιτικά κόμματα, χωρίς να υπάρξουν αμφισβητήσεις²⁹⁴.

Μάλιστα, εκείνο το οποίο θα πρέπει ιδιαίτερω να τονιστεί αναφορικά με την εφαρμογή του συστήματος της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας στην Εσθονία είναι, πως η λογική της κυβέρνησης της εν λόγω χώρας ήταν να αποτελέσει η ηλεκτρονικώς διεξαγόμενη εκλογική διαδικασία μία δυνατότητα για τους πολίτες της Εσθονίας, χωρίς ωστόσο να καθίσταται ο τρόπος αυτός άσκησης του εκλογικού δικαιώματος υποχρεωτικός.

Σύμφωνα με τις εξαγγελίες της κυβέρνησης, η βασική στόχευση ήταν με την εφαρμογή της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας να διασφαλιστεί η συμμετοχή όσο το δυνατό περισσότερων ψηφοφόρων στις εκάστοτε εκλογικές αναμετρήσεις, καθώς δινόταν η ευκαιρία άσκησης του εκλογικού δικαιώματος και σε πολίτες, οι οποίοι δεν είχαν άμεση πρόσβαση στα απομακρυσμένα εκλογικά κέντρα. Βάση της σκέψης της κυβέρνησης της Εσθονίας για την καθιέρωση της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας αποτέλεσε η παρατήρηση, πως ολοένα και μεγαλύτερος αριθμός πολιτών απείχαν από τις εκλογές και για τον λόγο αυτό καταβλήθηκε προσπάθεια για παροχή κινήτρων στους ψηφοφόρους, προκειμένου να συμμετάσχουν στις εκλογές, κάτι που είναι ιδιαίτερω σημαντικό, καθώς δόθηκε έμφαση στην εκλογική διαδικασία, η οποία αποτελεί τη βάση του δημοκρατικού πολιτεύματος και τέθηκε στο επίκεντρο της διαδικασίας καθιέρωσής της η προσπάθεια τόνωσης και ενίσχυσης αυτού του θεμελιώδους σημασίας δημοκρατικού θεσμού και όχι τα οικονομικής ή πάσης άλλης φύσεως οφέλη²⁹⁵.

Θα πρέπει δε να αναφερθεί στο σημείο αυτό, πως ενόψει της επιτυχημένης ως άνω αναφερθείσας εφαρμογής της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας στην Εσθονία, η οποία επεκτάθηκε και στις επόμενες εκλογικές αναμετρήσεις, που έλαβαν χώρα με την χρήση των τεχνολογικών μέσων, ο θεσμός αυτός έτυχε ευρύτερης αποδοχής. Έτσι, όλο και περισσότεροι Εσθονοί πολίτες επιλέγουν να κάνουν χρήση της δυνατότητας

²⁹⁴Maaten, E. & Hall, T. (2008). *Improving the Transparency of Remote E-Voting: The Estonian Experience*. [online] Διαθέσιμο στη δ/ση https://www.researchgate.net/publication/220764785_Improving_the_Transparency_of_Remote_E-Voting_The_Estonian_Experience

²⁹⁵Μούκα - Μουκίδου, Α., κ.α. (2012). *E-Government Ηλεκτρονική Ψηφοφορία στην Εσθονία*. [online] Διαθέσιμο στη δ/ση <https://docplayer.gr/11213470-E-government-ilektroniki-psifoforia-stin-esthonia.html>

αυτής, προκειμένου να ασκήσουν το εκλογικό τους δικαίωμα²⁹⁶. Όπως είναι βεβαίως λογικό, η Εσθονία λειτούργησε ως επιτυχημένο παράδειγμα και πρότυπο για πολλές άλλες χώρες, οι οποίες όταν αποφάσισαν να εφαρμόσουν διαδικασίες ψηφοφορίας με την βοήθεια των μέσων της τεχνολογίας προσέφυγαν στην εν λόγω χώρα με στόχο την απόκτηση της γνώσης των απαραίτητων σε οργανωτικό επίπεδο στοιχείων. Το παράδειγμα όμως της Εσθονίας, αν και άκρως επιτυχημένο δεν είναι από μόνο του ικανό και αρκετό, ώστε να καταλήξει κανείς στο συμπέρασμα, πως σε ευρωπαϊκό επίπεδο η χώρα αυτή έπαιξε καθοριστικό ρόλο για την καθολική εφαρμογή της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας²⁹⁷.

Ένα ακόμη παράδειγμα εφαρμογής της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας σε ευρωπαϊκό επίπεδο είναι και αυτό το οποίο απαντάται στην ακαδημαϊκή κοινότητα της Ιταλίας, όπου από το έτος 2000 είχε ήδη δοθεί η δυνατότητα εκ νόμου να εκλέγονται οι πρυτανικές αρχές με την χρήση των ηλεκτρονικών μέσων. Προκειμένου να διασφαλιστεί το στοιχείο της μυστικότητας έγινε χρήση κρυπτογραφικών συστημάτων, που υπήρχαν ήδη από το έτος 1999. Παρότι λοιπόν επρόκειτο για μία πρώιμη χρονική στιγμή κατά την οποία δεν είχαν ακόμη αναπτυχθεί προηγμένα κρυπτογραφικά συστήματα, εντούτοις η ηλεκτρονική αυτή διαδικασία εξελίχθηκε ομαλά και μάλιστα έτυχε ευρείας αποδοχής από τους συμμετέχοντες. Σύμφωνα με έρευνες που διεξήχθησαν σχετικά, καταδείχθηκε, ότι τα συστήματα αυτά λειτούργησαν ικανοποιητικά και προστάτευσαν δεόντως την όλη ηλεκτρονικώς διεξαγόμενη εκλογική διαδικασία και όλους όσους συμμετείχαν σε αυτή²⁹⁸.

Στο πλαίσιο αναγωγής στα ευρωπαϊκής προελεύσεως παραδείγματα εφαρμογής της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας, δεν θα ήταν δυνατό να μη γίνει λόγος εν προκειμένω και στην περίπτωση της Ολλανδίας, η οποία επέλεξε να διεξάγει εκλογικές διαδικασίες με την χρήση των δυνατοτήτων της τεχνολογίας και μάλιστα και αυτή σε πρώιμο χρόνο²⁹⁹.

²⁹⁶Olesk, M. et. al. (2016). Success in eVoting – Success in eDemocracy? The Estonian Paradox. [online] Διαθέσιμο στη δ/νση https://www.researchgate.net/publication/306035861_Success_in_eVoting_-

²⁹⁷Tsahkna, A.G. (2013). E-voting: Lessons from Estonia. *European View*, 12(1), pp. 59–66

²⁹⁸Bonetti, P., et. al. (2000). The Italian academic community's electronic voting system. *Computer Networks*, 34(6), pp. 851-860

²⁹⁹Loeber, L. (2008). E-voting in the Netherlands; from general acceptance to general doubt in two years. *Electronic Voting*, 131(2008), pp. 21–30

Παρότι για αρκετά έτη δεν υπήρχε καμία αρνητική αναφορά σχετικά με την ηλεκτρονικώς διεξαγόμενη ψηφοφορία, εντούτοις κατά το έτος 2008 υπήρξε έντονη αντίδραση ως προς την εφαρμογή της από μία μερίδα πολιτών, η οποία έμεινε γνωστή από το σύνθημά της *vis vertrouwen stemcomputers niet*, εμείς δηλαδή δεν δείχνουμε εμπιστοσύνη στα συστήματα, που χρησιμοποιούνται κατά την ηλεκτρονική ψηφοφορία³⁰⁰, κάτι που είχε ως αποτέλεσμα το εκλογικό σώμα της εν λόγω χώρας να αρχίσει να χάνει την εμπιστοσύνη του προς τα αξιοποιούμενα κατά την ηλεκτρονική ψηφοφορία ηλεκτρονικά μέσα και συστήματα, χαρακτηρίζοντάς τα ως αναξιόπιστα.

Μάλιστα, οι συμμετέχοντες στο κίνημα αυτό δεν έμειναν απλά και μόνο στην αντίδραση απέναντι στις ηλεκτρονικές εκλογές, απεναντίας προσπάθησαν να εξεύρουν και να αναδείξουν στοιχεία και γεγονότα με τα οποία θα ήταν σε θέση να στηρίξουν την αντίδρασή τους αυτή. Συγκεκριμένα, δόθηκε στη δημοσιότητα πλούσιο υλικό, από το οποίο κατέστη σαφές, πως το Υπουργείο Εσωτερικών, το οποίο είχε αναλάβει την εν γένει διεξαγωγή των ηλεκτρονικών εκλογών, δεν διέθετε όλες εκείνες τις γνώσεις, ούτε και την απαιτούμενη εμπειρία, προκειμένου να φέρει εις πέρας με απόλυτη επιτυχία το έργο της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας, με αποτέλεσμα να υπάρχουν περιπτώσεις μη έγκυρης διεξαγωγής των εκλογών, στοιχείο το οποίο είχε σαφώς καταλυτική επίδραση στην αξιοπιστία του εκλογικού αποτελέσματος.

Με βασικό λοιπόν επιχείρημα το πλήγμα της δημοκρατίας ενόψει της μη σύμφωνης με τα δεδομένα και εχέγγυα του δημοκρατικού πολιτεύματος, υπήρξε έντονη αντίδραση ως προς την ηλεκτρονική ψηφοφορία και μάλιστα γενικευμένη, γεγονός το οποίο επέδρασε καταλυτικά στο κύρος της. Ωστόσο και παρά την δύσκολη κατάσταση, η Ολλανδία κατέβαλε συντονισμένες προσπάθειες, προκειμένου να αντιμετωπίσει όλα τα ανωτέρω και να διασφαλίσει την ομαλή και με σεβασμό στη δημοκρατία διεξαγωγή των ηλεκτρονικών εκλογών³⁰¹.

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει επίσης και η περίπτωση των ηλεκτρονικών εκλογών στο Βέλγιο, καθώς το Βέλγιο σε αντίθεση με τις υπόλοιπες χώρες της Ευρώπης διαθέτει τρεις επίσημες γλώσσες και δη τα Ολλανδικά, τα Γαλλικά και τα Γερμανικά και ως εκ τούτου η όλη ηλεκτρονικώς διεξαγόμενη εκλογική διαδικασία θα πρέπει να λαμβάνει υπόψη την ιδιαιτερότητα αυτή και να ανταποκρίνεται

³⁰⁰Oostveen, A.M. (2012). Outsourcing Democracy: Losing Control of e-Voting in the Netherlands. *Policy & Internet*, 2(4), pp. 201-220

³⁰¹Al-Shammari, A. & Villafiorita, A. (2014). A Synthesis of Vote Verification Methods in Electronic Voting Systems. In d. Zissis & D. Lekkas (Eds.), *Development, and Use of Secure Electronic Voting Systems*. USA: IGI Global, pp. 92-115

επιτυχώς σε αυτή, ικανοποιώντας εξ' ίσου όλους τους πολίτες, ανεξαρτήτως της γλώσσας που μιλούν.

Η εν λόγω χώρα κατά το έτος 1994 αποφάσισε να καθιερώσει νομοθετικά την ηλεκτρονική ψηφοφορία, αρχίζοντας την τμηματική εφαρμογή της και κατά το έτος 2006 θα επιχειρούνταν η καθολική εφαρμογή της³⁰². Με στόχο την πλήρη κατανόηση του συστήματος που επέλεξε το Βέλγιο σε ό, τι αφορά την ηλεκτρονική ψηφοφορία, θα μπορούσε να λεχθεί σχετικά, ότι το εν λόγω κράτος προσπάθησε να μεταφέρει επ' ακριβώς τις διαδικασίες της τυπικής-παραδοσιακής ψηφοφορίας σε μία νέα περίσταση και να επιτύχει την διεκπεραίωση των εκλογικών αναμετρήσεων με την χρήση των μέσων και των εν γένει δυνατοτήτων της τεχνολογίας³⁰³. Συνεπώς, η ισχύουσα έως και την θέσπιση του νόμου για την καθιέρωση της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας εκλογική διαδικασία ως προς την λογική της παρέμεινε η ίδια και το μόνο που μεταβλήθηκε, ήταν ο τρόπος άσκησης του εκλογικού δικαιώματος, καταμέτρησης των ψήφων και εξαγωγής του εκλογικού αποτελέσματος³⁰⁴.

Τα βασικά ηλεκτρονικά συστήματα, τα οποία χρησιμοποιήθηκαν ήταν της Digivote, της Steria και το Jites των Philips και Stesud³⁰⁵. Ενώ λοιπόν όλα έβαιναν καλά με την χρήση των ανωτέρω συστημάτων, ωστόσο στις εθνικές εκλογές της χώρας κατά το έτος 2003 καταγράφηκαν σημαντικά προβλήματα στο πλαίσιο των διεξαχθέντων τότε ηλεκτρονικών εκλογών.

Πιο συγκεκριμένα, παρατηρήθηκε πολύωρη καθυστέρηση των συστημάτων και των χρησιμοποιούμενων υπολογιστών, οι οποίοι μάλλον δεν ήταν σε θέση να ανταποκριθούν στις απαιτήσεις της μαζικότητας των εθνικών εκλογών. Έτσι, ενόψει και της πρόβλεψης της νομοθεσίας του Βελγίου σχετικά με την υποχρέωση της ψήφισης για τους πολίτες, πολλοί εξ' αυτών διαμαρτυρήθηκαν εντόνως για την

³⁰²Wauters, B., et. al. (2012). Giving More Weight to Preferential Votes: Welcome or Superfluous Reform? The Case of the Local Elections in Flanders (Belgium). *Local Government Studies*, 38(1), pp. 91-111

³⁰³Delwit, P., et. al. (2005). Electronic Voting in Belgium: A Legitimised Choice?. *Politics*, 25(3), pp. 153-164

³⁰⁴Dandoy, R. (2014). *The Impact of e-Voting on Turnout: Insights from the Belgian Case*. [online] Διαθέσιμο στη δ/ση https://www.researchgate.net/publication/271473392_The_Impact_of_e-Voting_on_Turnout_Insights_from_the_Belgian_Case

³⁰⁵De Mul, S., et. al. (2018). *Electronic Voting System : the case of Belgium*. [online] Διαθέσιμο στη δ/ση <https://www.ec-undp-electoralassistance.org/wp-content/uploads/2018/08/ec-undp-jtf-23-our-trainings-2008-brussels-day-3-6.pdf>

καθυστερήσει, η οποία τους κράτησε για πολύ ώρα στα εκλογικά κέντρα³⁰⁶. Οι αρχές της χώρας μελετώντας την όλη κατάσταση, ώστε να αποφευχθεί η επανάληψη αντίστοιχων προβλημάτων στο μέλλον κατέληξαν στο συμπέρασμα, πως βασικοί παράγοντες των εν γένει προβλημάτων και δη της καθυστέρησης ήταν ο μικρός αριθμός των διαθέσιμων υπολογιστών εν γένει και ανά εκλογικό κέντρο, όπου οι χρησιμοποιούμενοι υπολογιστές δέχονταν υπερβολικά μεγάλο και μη διαχειρίσιμο όγκο πληροφοριών, η έλλειψη εμπειρίας σχετικά με την διεκπεραίωση των ηλεκτρονικών εκλογικών αναμετρήσεων και η ανεπαρκής παρουσία ή και η πλήρης ανυπαρξία τεχνικού εξειδικευμένου και κατάλληλα καταρτισμένου προσωπικού στα κατά τόπους εκλογικά τμήματα³⁰⁷.

Σχετικώς, επιφανείς επιστήμονες που ανέλαβαν την διερεύνηση των δυσλειτουργιών της ανωτέρω εκλογικής διαδικασίας δεν απέδωσαν ιδιαίτερες ευθύνες στην χρησιμοποιούμενη τεχνολογία και τα εργαλεία της, αν και σύμφωνα με έγκυρες πηγές υπήρξαν πράγματι σφάλματα τόσο στο λογισμικό, όσο και στους ίδιους τους χρησιμοποιούμενους υπολογιστές, τα οποία συνέβαλαν στα προβλήματα που αναδείχθηκαν, ωστόσο απ' ό, τι φάνηκε αυτά δεν κρίθηκαν ως καθοριστικά και καίρια³⁰⁸.

Το ζήτημα της εφαρμογής της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας έχει απασχολήσει κατά καιρούς ευρέως και την Γαλλία, όπου παρότι καταβλήθηκαν αρκετές προσπάθειες εφαρμογής της, εντούτοις το εκλογικό αυτό σύστημα δεν φάνηκε να καθίσταται εφικτό να παγιωθεί στην εν λόγω ευρωπαϊκή χώρα. Η μόνη δυνατότητα που επιχειρήθηκε να εφαρμοστεί αφορούσε Γάλλους πολίτες, οι οποίοι διέμεναν στο εξωτερικό, προκειμένου να ψηφίσουν, ωστόσο τέθηκαν σημαντικά ζητήματα κυβερνοαπειλών και ούτε και υπό τη μορφή αυτή έλαβε χώρα εφαρμογή της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας στη Γαλλία³⁰⁹.

³⁰⁶De Cock, D. & Preneel, B. (2007). *Electronic Voting in Belgium: Past and Future*. [online] Διαθέσιμο στη δ/ση https://www.researchgate.net/publication/221320374_Electronic_Voting_in_Belgium_Past_and_Future

³⁰⁷Wauters, B., et. al. (2012). Giving More Weight to Preferential Votes: Welcome or Superfluous Reform? The Case of the Local Elections in Flanders (Belgium). *Local Government Studies*, 38(1), pp. 91-111

³⁰⁸Elewa, A.E., et. al. (2015). *Challenges of Electronic Voting - A Survey*. [online] Διαθέσιμο στη δ/ση <https://www.semanticscholar.org/paper/Challenges-of-Electronic-Voting-A-Survey-Elewa-Alsammak/fcc4d583e73ab943899867504e99d712e8f5463a>

³⁰⁹Thomas, L. (2017). *France drops electronic voting for citizens abroad over cybersecurity fears*. [online] Διαθέσιμο στη δ/ση <https://www.reuters.com/article/us-france-election-cyber/france-drops-electronic-voting-for-citizens-abroad-over-cybersecurity-fears-idUSKBN16D233>

Μάλιστα δύο πολύ σημαντικοί ακαδημαϊκοί και συγκεκριμένα οι Collard & Fabre (2014) προσπαθώντας να σκιαγραφήσουν την προοπτική εφαρμογής της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας εν συνόλω στην Γαλλία κατέληξαν κατόπιν μελετών και ερευνών στο συμπέρασμα, πως καθίσταται εφικτή μία μελλοντική παγίωση ενός ηλεκτρονικού εκλογικού συστήματος. Ωστόσο, εμπόδιο στην καθιέρωσή της αποτελούν φωνές εντός της χώρας, που κάνουν λόγο για απειλή της δημοκρατίας στην περίπτωση εφαρμογής των ηλεκτρονικών εκλογών, δεδομένου ότι δεν θα είναι ευχερής, αλλά ούτε και βέβαιη η τήρηση των θεμελιωδών εγγυήσεων, που επιτάσσει το δημοκρατικό πολίτευμα αναφορικά με το θεμελιώδες δημοκρατικό δικαίωμα της ψήφου. Οι φωνές βέβαια αυτές δύνανται να καμφθούν με τη δημιουργία ενός ηλεκτρονικού εκλογικού συστήματος, το οποίο θα είναι σε θέση να διασφαλίσει την απόλυτη προστασία των δημοκρατικών δικαιωμάτων των πολιτών, αλλά και την ακώλυτη διεξαγωγή των ηλεκτρονικών εκλογών κατά τρόπο έγκυρο και αξιόπιστο³¹⁰.

Στο πλαίσιο της παρούσης θα πρέπει να γίνει αναφορά και στην περίπτωση του Ηνωμένου Βασιλείου, το οποίο αν και επέλεξε την έξοδό του μόλις πρόσφατα από την Ευρωπαϊκή Ένωση, εντούτοις κρίθηκε σκόπιμο να τοποθετηθεί το εν λόγω παράδειγμα στη συγκεκριμένη ενότητα της εν λόγω πραγματείας, καθώς αποτελεί χώρα της ευρωπαϊκής ηπείρου.

Η ηλεκτρονική ψηφοφορία στο Ηνωμένο Βασίλειο έτυχε εφαρμογής σε αρκετές περιπτώσεις εθνικών εκλογικών αναμετρήσεων, όπου δόθηκε η δυνατότητα στους πολίτες να ασκήσουν το εκλογικό τους δικαίωμα κατά τρόπο απομακρυσμένο, χωρίς δηλαδή να είναι απαραίτητη η φυσική παρουσία τους σε κάποιο από τα εκλογικά κέντρα της χώρας. Οι πολίτες του Ηνωμένου Βασιλείου ακόμη και από το σπίτι τους είχαν τη δυνατότητα να ψηφίζουν από τους προσωπικούς τους ηλεκτρονικούς υπολογιστές μέσω μίας ειδικά προς τον σκοπό των εκλογών διαμορφωμένης πλατφόρμας, αφού ελάμβαναν τον μοναδικό για τον κάθε πολίτη κωδικό με την χρήση του οποίου μπορούσαν να εισέλθουν στο σύστημα³¹¹.

Και ενώ σε άλλες χώρες, όπου η ηλεκτρονική ψηφοφορία ακόμη και στην περίπτωση που αυτή προσέγγιζε περισσότερο την τυπική-παραδοσιακή ψηφοφορία, υπήρχαν δηλαδή οργανωμένα εκλογικά κέντρα, στα οποία προσέρχονταν οι πολίτες

³¹⁰Collard, S. & Fabre, E. (2014). Chapter 9. Electronic voting in the French legislative elections of 2012. In, *Design, Development, and Use of Secure Electronic Voting Systems*. USA: IGI Global, pp. 176-198

³¹¹Storer, T. & Duncan, I. (2004). Perspectives on e-voting and campaigning in the UK and the US. Polsterless Remote Electronic Voting. *Journal of E-Government*, 1(1), pp. 75-103

για να ψηφίσουν με την παρουσία εποπτών και δικαστικών αντιπροσώπων, αναδεικνύονταν ποικίλα προβλήματα αξιοπιστίας και εγκυρότητας της όλης διαδικασίας, εντούτοις στο Ηνωμένο Βασίλειο κάτι τέτοιο δεν συνέβη, παρόλο που η ψήφος μπορούσε να δοθεί ακόμη και από το σπίτι του εκάστοτε εκλογέα. Το γεγονός αυτό είναι πράγματι αξιομνημόνευτο, καθώς αποδεικνύει, ότι αποτελεί τελικά στοίχημα των διοργανωτών της εκλογικής διαδικασίας με την επιλογή των ορθών και κατάλληλων ηλεκτρονικών μέσων και λογισμικών η αποδοχή, η παγίωση και η καθιέρωση της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας σε ένα κράτος. Και πράγματι το Ηνωμένο Βασίλειο το πέτυχε αυτό σε μεγάλο βαθμό, αφού δεν υπήρξαν ευρείας κλίμακας προβλήματα, που να έχουν ως άμεση συνέπειά τους την απομάκρυνση των πολιτών από την ιδέα της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας³¹².

Τέλος και η Ισπανία συγκαταλέγεται στις χώρες, όπου εφαρμόστηκε επιτυχώς η ηλεκτρονική ψηφοφορία, η οποία αν και προβλέφθηκε ως δυνατότητα και δεν υπήρξε αποκλειστική και υποχρεωτική καθιέρωσή της³¹³, η πιλοτική της εφαρμογή (με τη μορφή της παροχής δυνατότητας για ψήφιση από το σπίτι ακόμη και με την χρήση τηλεφωνικού μηνύματος) απέδειξε, ότι δεν υπήρξε κάποια δυσλειτουργία του ηλεκτρονικού εκλογικού συστήματος και οι Ισπανοί πολίτες υπήρξαν ιδιαίτερα θετικοί και ικανοποιημένοι, δείχνοντας πρόθυμοι να αποδεχτούν την διαδικασία των ηλεκτρονικώς διεξαγόμενων εκλογών³¹⁴.

³¹²Oostveen, A.M. & Van den Besselaar, P. (2009). Users' Experiences with E-Voting: A Comparative Case Study. *International Journal of Electronic Governance*, 2(4), pp. 1-18

³¹³Turnbull-Dugarte, S. J. (2019). Explaining the end of Spanish exceptionalism and electoral support for Vox. *Research & Politics*, doi.org/10.1177/2053168019851680

³¹⁴Leon, S. (2010). Who is responsible for what? Clarity of responsibilities in multilevel states: The case of Spain. *European Journal of Political Research*, 50(1), pp. 80-109

3.3. Παραδείγματα εφαρμογής της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας στην Ελλάδα

3.3.1 Το σύστημα ZEYΣ

Πριν την αναλυτική παράθεση των σημαντικότερων περιπτώσεων εφαρμογής της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας, που έχουν μέχρι στιγμής καταγραφεί στη χώρα μας, κρίνεται σκόπιμο εν προκειμένω να γίνει ειδική μνεία στο πληροφοριακό σύστημα ZEYΣ, που χρησιμοποιείται κατά την διεξαγωγή των εκλογικών διαδικασιών ή αναμετρήσεων, που λαμβάνουν χώρα στην Ελλάδα με την βοήθεια των μέσων της τεχνολογίας. Το σύστημα ZEYΣ λοιπόν αποτελεί ένα εργαλείο, το οποίο αντικαθιστά την τυπική-παραδοσιακή διαδικασία διεξαγωγής των εκλογών με μία ηλεκτρονική/ψηφιακή κάλπη. Μάλιστα, έχει διαμορφωθεί και σχετική ιστοσελίδα μέσω της οποίας μπορεί να αντλήσει κανείς πληροφορίες σχετικά με το εν λόγω σύστημα, αλλά και να λάβει γνώση όλων των απαραίτητων στοιχείων και προϋποθέσεων σχετικά με την χρήση του εν λόγω συστήματος κατά τις διάφορες εκλογικές διαδικασίες στο link (λινκ): <https://grnet.gr/services/digital-services/zeus/>³¹⁵.

Αναφορικά με τα ειδικότερα στοιχεία του συστήματος αυτού, αξίζει να λεχθεί σχετικώς, πως το σύστημα ZEYΣ³¹⁶ δημιουργήθηκε από το Εθνικό Δίκτυο Υποδομών Τεχνολογίας και Έρευνας, άλλως ΕΔΥΤΕ Α.Ε., το οποίο αποτελεί έναν φορέα, που ασχολείται επισταμένα με την ανάπτυξη και θέση σε εφαρμογή τεχνολογικών μεθόδων και συστημάτων με στόχο την υλοποίηση και εν τοις πράγμασι εφαρμογή των διαδικασιών της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας. Ο ανωτέρω φορέας λειτουργεί έχοντας ως βασικό του γνώμονα την εξυπηρέτηση με τον καλύτερο δυνατό τρόπο του δημοσίου συμφέροντος, ενώ βρίσκεται στη διάθεση των πολιτών και των διαφόρων Ν.Π.Δ.Δ. και Ν.Π.Ι.Δ., αλλά και του εκάστοτε ιδιώτη, ο οποίος επιθυμεί να κάνει χρήση της δυνατότητας της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας. Ο εν λόγω φορέας συνδέεται με άλλους κρατικούς, αλλά και ιδιωτικούς φορείς, όπως παραδείγματος χάρη τα Πανεπιστήμια, τα Σχολικά Δίκτυα της χώρας, τους διάφορους πολιτιστικούς οργανισμούς, τους επαγγελματικούς συλλόγους κ.ο.κ. και είναι κατά τρόπο άμεσο και

³¹⁵Grnet. (n.d.). *Ηλεκτρονικές Ψηφοφορίες ZEYΣ*. [online] Διαθέσιμο στη δ/ση <https://grnet.gr/services/digital-services/zeus/>

³¹⁶Grnet. (n.d.a). *Η Εταιρία*. [online] Διαθέσιμο στη δ/ση <https://grnet.gr/company/>

σαφή διαθέσιμος γι' αυτούς σε κάθε περίπτωση, κατά την οποία επιθυμήσουν να εφαρμόσουν διαδικασίες ψηφοφορίας με την χρήση των μέσων της τεχνολογίας.

Μάλιστα, εάν θελήσει κανείς να περιηγηθεί στην ανωτέρω αναφερθείσα ιστοσελίδα του συστήματος ΖΕΥΣ, θα διαπιστώσει ευχερώς, ότι το σύστημα αυτό ενσωματώνει μία ολόκληρη διαδικασία, η οποία αποτελείται από διάφορα στάδια, κάθε ένα εκ των οποίων διαθέτει αυτοτέλεια ως προς την αποτελεσματικότητά του, το σύνολο όμως αυτών είναι σε θέση να διασφαλίσει την επιτυχημένη και έγκυρη διεξαγωγή της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας. Αξίζει να αναφερθούν εν προκειμένω οι διαδικαστικές προϋποθέσεις Hostmaster (λήψη κωδικών για πρόσβαση στο σύστημα), VPNs (δημιουργία εικονικών διασυνδέσεων), Διασύνδεση στο Διαδίκτυο, Χρονισμός (NTP) (διασφάλιση της ακρίβειας), Computer Emergency Response Team (αντιμετώπιση επειγόντων καταστάσεων) και Firewall on Demand (προστασία από κακόβουλα λογισμικά), οι οποίες είναι απαραίτητες για την σύμφωνη με τις συνταγματικές αρχές διεξαγωγή της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας, αλλά και μία σειρά εργαλείων, τα οποία χρησιμοποιούνται για την πραγματοποίηση των υπολογιστικών και αποθηκευτικών υπηρεσιών, που είναι απαραίτητες για την προσμέτρηση των ψήφων και την εξαγωγή του εκλογικού αποτελέσματος³¹⁷.

³¹⁷ Grnet. (n.d.b). *Υπηρεσίες*. [online] Διαθέσιμο στη δ/νση <https://grnet.gr/services-all/#>

3.3.2 Γενικότερα παραδείγματα εφαρμογής της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας στην Ελλάδα

Με μία μικρή σχετική έρευνα μπορεί κανείς να αντιληφθεί αμέσως και ευχερώς, ότι η Ελλάδα δεν έχει εφαρμόσει μέχρι στιγμής σε μεγάλο βαθμό την ηλεκτρονική ψηφοφορία και η όλη διαδικασία βρίσκεται ακόμη σε πρωτόλειο επίπεδο. Χαρακτηριστικό είναι μεν το γεγονός, ότι η αξιοποίηση των δυνατοτήτων της τεχνολογίας έλαβε χώρα κατά κύριο λόγο σε εκλογές επιστημονικών συλλόγων, ενώσεων, σωματείων με εξαίρεση τις περιπτώσεις διεξαγωγής ηλεκτρονικής ψηφοφορίας στο ελληνικό Κοινοβούλιο. Δεν έχει δε παρατηρηθεί προσπάθεια θέσης σε εφαρμογή της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας σε επίπεδο διαφόρων εκλογικών αναμετρήσεων, γεγονός το οποίο θα αποτελούσε και την κατ' εξοχήν αξιοποίησή της³¹⁸.

Αρχικώς, θα πρέπει να σημειωθεί σχετικώς, πως η χώρα μας προέβη στην ανάληψη ορισμένων πρωτοβουλιών για την θέση σε εφαρμογή της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας, εισάγοντας κατά το έτος 2004 το σύστημα E-VOTE, κατά το οποίο οι Έλληνες πολίτες είχαν την δυνατότητα να συμμετέχουν σε συζητήσεις, που ελάμβαναν χώρα σε ευρωπαϊκό επίπεδο, όπου μετά την συμμετοχή τους σε αυτές, ήταν σε θέση να εκφράζουν κατά τρόπο ενεργό την άποψή τους για τις αποφάσεις, που λαμβάνονταν σε ευρωπαϊκό επίπεδο³¹⁹.

Ωστόσο, το όλο σύστημα δια του οποίου επιχειρούνταν η συμμετοχή των Ελλήνων πολιτών στην λήψη των αποφάσεων, δεν διέθετε τα εχέγγυα της ασφαλούς διεξαγωγής της ψηφοφορίας σύμφωνα με τα προβλεπόμενα στο άρθρο 51 παρ. 3 του Συντάγματος. Και αυτό καθώς, δεν ήταν επανδρωμένο με λογισμικά συστήματα κρυπτογράφησης, τα οποία θα διασφάλιζαν την μυστικότητα της ψήφου των πολιτών, ενώ και οι πολίτες που συμμετείχαν, δεν προέβησαν καν σε εγγραφή τους στο σύστημα, ως εκ τούτου αφενός μεν οι ψήφοι των πολιτών ήταν πιθανό να διαρρεύσουν, αφού δεν υπήρχε καμία διασφάλιση για το στοιχείο της μυστικότητας, συνεπεία της απουσίας των μέτρων κρυπτογράφησης, αφετέρου δε καθώς δεν υπήρχε μητρώο ψηφοφόρων, αφού δεν προβλεπόταν στάδιο καταγραφής των συμμετεχόντων

³¹⁸Ηλιάδης, Γ. (2007). *Ηλεκτρονική Ψηφοφορία: Πραγματικότητα και Προοπτικές*. Λευκωσία: Δικαιονομία, σ.σ. 19-68

³¹⁹Fanourgiakis, J. & Kanoupakis, E. (2016). An Assessment of the Results of European Parliament Elections in Greece and European Union Under the Shadow of Economic Crisis. *International Journal of Health Services*, doi.org/10.1177/0020731416660963

στην όλη διαδικασία, ο ίδιος ψηφοφόρος ήταν δυνατό να ψηφίσει περισσότερες από μία φορές³²⁰.

Ενόψει των ανωτέρω, η όλη πρωτοβουλία για το σύστημα E-VOTE δεν κατόρθωσε να πραγματώσει πλήρως τον σκοπό της, καθώς οι πολίτες δεν ήταν σε θέση να συμμετέχουν ενεργά στην λήψη των αποφάσεων και να συμβάλλουν στην διαμόρφωση του τελικού εκλογικού αποτελέσματος. Το εν λόγω πρόβλημα δεν κατέστη εφικτό να αντιμετωπιστεί και είχε ως αποτέλεσμα την αδυναμία των πολιτών να ασκήσουν το δικαίωμα της ψήφου, αντιθέτως η όλη συμβολή τους στην διαδικασία της λήψης των αποφάσεων περιορίστηκε απλώς και μόνο στην έκφραση της γνώμης τους³²¹.

Αναζητώντας αξιόλογα παραδείγματα εφαρμογής της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας στην χώρα μας, θα ήταν παράλειψη να μην σταθεί κανείς στην περίπτωση του Δήμου Αμαρουσίου, στον οποίο εφαρμόστηκε για πρώτη φορά το σύστημα της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας μεταξύ 31 Μαρτίου και 4 Απριλίου 2004, όπου αξιοποιήθηκαν σε μεγάλο βαθμό τα δεδομένα του συστήματος E-VOTE και ελήφθησαν τα κατάλληλα μέτρα για την τήρηση των στοιχειωδών αρχών της ψηφοφορίας σύμφωνα με τις συνταγματικές επιταγές του άρθρου 51 παρ. 3 του Συντάγματος³²².

Επρόκειτο, για μία διαδικασία με αποδέκτες αποκλειστικά και μόνο τους δημότες του εν λόγω Δήμου. Τα ζητήματα που ετέθησαν στην ηλεκτρονική ψηφοφορία αφορούσαν πρώτον, τους Ολυμπιακούς Αγώνες και την παρουσία του Δήμου Αμαρουσίου σε αυτούς, δεύτερον την ικανοποίηση των δημοτών από την ποιότητα των υπηρεσιών που παρέχονταν από το Δήμο, τρίτον τα ζητήματα που αφορούσαν τον επιχειρηματικό κόσμο, τέταρτον τα ζητήματα που απέρρεαν από τον πολεοδομικό σχεδιασμό του Δήμου και πέμπτον τα θέματα που συνδέονταν με την ποιοτική καθημερινότητα των δημοτών του Αμαρουσίου. Παρότι, η εκλογική διαδικασία κύλησε ομαλά, εντούτοις από τον αριθμό των εκλογέων που συμμετείχαν σε αυτή, κατέστη σαφές το γεγονός, πως δεν είχε λάβει χώρα επαρκής ενημέρωση

³²⁰Mitrou, L. (2004). *Electronic voting observatory II. Votobit*. [online] Διαθέσιμο στη δ/ση http://www.icsd.aegean.gr/website_files/metaptyxiako/65983061.pdf

³²¹Delis, A., et al. (2014). *Pressing the button for European elections: verifiable e-voting and public attitudes toward internet voting in Greece*. [online] Διαθέσιμο στη δ/ση <http://cgi.di.uoa.gr/~ad/Publications/EVOTE2014.pdf>

³²²Πολύκριτος. (2006). *Ηλεκτρονική Ψηφοφορία (E-Vote) – Συνέχεια*. [online] Διαθέσιμο στη δ/ση <http://policritos.blogspot.com/2006/12/e-vote.html>

των δημοτών. Πιο συγκεκριμένα διαφάνηκε, πως ενώ είχαν διανεμηθεί φυλλάδια αναφορικά με το περιεχόμενο και τον τρόπο διεξαγωγής της συγκεκριμένης ψηφοφορίας, εντούτοις στους δημότες δεν είχαν παρασχεθεί επαρκείς πληροφορίες, κυρίως σε ό, τι αφορά την διασφάλιση της μυστικότητας της ψήφου, ώστε να κάμψουν οι ίδιοι τις αναστολές τους και να συμμετάσχουν στη διαδικασία³²³.

Περαιτέρω, άξια ειδικής αναφοράς είναι και η περίπτωση του Ερευνητικού Ακαδημαϊκού Ινστιτούτου Τεχνολογίας Υπολογιστών (EAITY)³²⁴, το οποίο στις 13 Ιουνίου του έτους 2008 υπέβαλε συμμετοχή με το σύστημα ηλεκτρονικής ψηφοφορίας «ΠΝΥΚΑ» στο διαγωνισμό e-voting (ηλεκτρονική ψηφοφορία), που διοργάνωσε το Competence Center for Electronic Voting and Participation (Κέντρο Ικανότητας για την Ηλεκτρονική Ψηφοφορία και Συμμετοχή) με χορηγό τον αυστριακό οργανισμό Internet Foundation Austria (IFA) (Ίδρυμα Διαδικτύου Αυστρίας). Ο διαγωνισμός αφορούσε σε μη εμπορικά διαδικτυακά συστήματα ηλεκτρονικής ψηφοφορίας, που είχαν αναπτυχθεί εξ' ολοκλήρου με εργαλεία ανοικτού κώδικα και ήταν ο πρώτος που διενεργήθηκε για συστήματα e-voting (ηλεκτρονικής ψηφοφορίας) στην Ευρώπη. Μάλιστα, το εν λόγω σύστημα μπήκε στην τελική τριάδα μαζί με δύο άλλα, τα οποία αναπτύχθηκαν από μία αυστριακή και μία γερμανική ομάδα αντίστοιχα. Τα τρία συστήματα παρουσιάστηκαν στις 6 Αυγούστου του 2008 στο Bregenz της Αυστρίας στο πλαίσιο του 3rd international Conference on e-Voting (3^ο διεθνούς Συνεδρίου για την Ηλεκτρονική Ψηφοφορία,) όπου έγινε επίδειξη μίας ηλεκτρονικής ψηφοφορίας και ακολούθησε ανοικτή συνεδρία ερωτήσεων–απαντήσεων ενώπιον της επιτροπής. Η διαδικασία της τελικής αξιολόγησης ανέδειξε το σύστημα ΠΝΥΚΑ νικητή του διαγωνισμού.

Το εν λόγω σύστημα περιελάμβανε το σύνολο των σταδίων, που θα πρέπει να υφίστανται στο πλαίσιο της διεξαγωγής της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας και δη το

³²³ Παπακυρίτσης, Μ. (χ.χ.). *Είναι εφικτές οι διαδικτυακές εκλογές (i-Voting)*; [online] Διαθέσιμο στη δ/νση <https://www.dimiourgiaxana.gr/e-voting/%CE%B7%CE%BB%CE%B5%CE%BA%CF%84%CF%81%CE%BF%CE%BD%CE%B9%CE%BA%CE%AD%CF%82-%CF%88%CE%B7%CF%86%CE%BF%CF%86%CE%BF%CF%81%CE%AF%CE%B5%CF%82-%CF%83%CF%84%CE%B7%CE%BD-%CE%B5%CE%BB%CE%BB%CE%AC%CE%B4%CE%B1/%CE%B5%CE%AF%CE%BD%CE%B1%CE%B9-%CE%B5%CF%86%CE%B9%CE%BA%CF%84%CE%AD%CF%82-%CE%BF%CE%B9-%CE%B4%CE%B9%CE%B1%CE%B4%CE%B9%CE%BA%CF%84%CF%85%CE%B1%CE%BA%CE%AD%CF%82-%CE%B5%CE%BA%CE%BB%CE%BF%CE%B3%CE%AD%CF%82>

³²⁴ ITYE, *Το σύστημα ΠΝΥΚΑ απέσπασε το πρώτο βραβείο σε διαγωνισμό E-Voting*, [online] Διαθέσιμο στη δ/νση <http://www.cti.gr/el/generalinfo-el/awards-el/539-e-voting>

στάδιο της εγγραφής, της επικύρωσης, της υποβολής της ψήφου και το στάδιο της καταμέτρησης με την παράλληλη τήρηση του συνόλου των προϋποθέσεων ασφαλείας, που εγγυώνταν την σύμφωνη με το άρθρο 51 παρ. 3 του Συντάγματος διεξαγωγή της εκλογικής διαδικασίας³²⁵. Το σημαντικότερο δε χαρακτηριστικό του ήταν, πως προσέφερε τις δυνατότητες προσαρμογής του σε περισσότερα είδη ψηφοφορίας, καθένα εκ των οποίων ήταν πιθανό να διαθέτει διαφορετικό εύρος ψηφοφόρων. Θα μπορούσε λοιπόν να θεωρηθεί, ότι το σύστημα ΠΝΥΚΑ έθεσε τις βάσεις για την δυνατότητα διεξαγωγής κάθε είδους εκλογικών αναμετρήσεων και διαδικασιών στη χώρα μας με την βοήθεια των μέσων και των επιτευγμάτων της τεχνολογίας³²⁶.

Επίσης, άξια ειδικής μνείας και αναφοράς είναι και η περίπτωση, που αφορά την τελική επιλογή του σήματος, το οποίο επρόκειτο να αποτελέσει και το γνώρισμα των προϊόντων και των υπηρεσιών ελληνικής προέλευσης σε διεθνές επίπεδο με την αξιοποίηση των μέσων και των δυνατοτήτων της τεχνολογίας.

Συγκεκριμένα, κατά το έτος 2014 το Υπουργείο Ανάπτυξης και Ανταγωνιστικότητας γνωστοποίησε την έναρξη της διαδικασίας ηλεκτρονικής ψηφοφορίας για την επιλογή του σήματος, η οποία θα διεξαγόταν μέσω της επίσημης ιστοσελίδας www.mindev.gov.gr και θα διαρκούσε 15 ημέρες. Μάλιστα, το εν λόγω Υπουργείο παρουσίασε τα τρία υποψήφια σήματα, στα οποία κατέληξε, αφού αξιολόγησε τις περισσότερες κατατεθείσες προτάσεις, όπου οι συμμετέχοντες στην εκλογική διαδικασία κλήθηκαν μεταξύ αυτών να επιλέξουν³²⁷.

Και ενώ θα ανέμενε κανείς να μην καταγραφούν ιδιαίτερα προβλήματα στο πλαίσιο της διεξαγωγής της συγκεκριμένης ψηφοφορίας, τόσο κατά την καθ' εαυτή διαδικασία άσκησης του εκλογικού δικαιώματος, όσο και κατά την καταμέτρηση και την εξαγωγή του εκλογικού αποτελέσματος, ενόψει και του γεγονότος πως χρησιμοποιήθηκε η ιστοσελίδα του ίδιου του Υπουργείου, προκειμένου να επιτευχθεί η υλοποίησή της, εντούτοις τα πράγματα δεν είχαν τα αναμενόμενα αποτελέσματα.

³²⁵ ΠΝΥΚΑ. (2006). *Επιχειρησιακό Πρόγραμμα ΔΥΤΙΚΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ (Μέτρο 3.4). Πρόγραμμα: «Κοινοπραξίες Έρευνας και Τεχνολογικής Ανάπτυξης»*. ΕΡΓΟ ΠΝΥΚΑ Έρευνα και Ανάπτυξη Συστημάτων Ηλεκτρονικής Ψηφοφορίας βασισμένων σε Τυπικές Μεθόδους Σχεδίασης και Διαχείρισης Κινδύνων με εστίαση στην Προσέλκυση της Εμπιστοσύνης του Πολίτη. [online] Διαθέσιμο στη δ/νση <http://www.pnyka.cti.gr/>

³²⁶ Εθνικό Κέντρο Τεκμηρίωσης. (2008). *Ευρωπαϊκή διάκριση για e-voting στο σύστημα ΠΝΥΚΑ*. [online] Διαθέσιμο στη δ/νση <https://ekt.gr/el/news/10574>

³²⁷ Taxheaven. (2014). *Ηλεκτρονική ψηφοφορία για το Ελληνικό Σήμα*. [online] Διαθέσιμο στη δ/νση <https://www.taxheaven.gr/news/17880/hlektronikh-pshfoforia-gia-to-ellhniko-shma>

Αντιθέτως, επρόκειτο για μία εκλογική διαδικασία, η οποία συνδέθηκε με μία σειρά από προβλήματα, ενώ τέθηκε εν αμφιβόλω η εν γένει εγκυρότητά της και το ίδιο το αποτέλεσμα, που προέκυψε από αυτή³²⁸.

Ειδικότερα, στις 17 του μηνός Μαρτίου του έτους 2014, 3 ημέρες μετά την έναρξη της ψηφοφορίας παρατηρήθηκε μεγάλος αριθμός ψήφων στο σύστημα υπέρ συγκεκριμένων προτάσεων. Μάλιστα, ο υπέρογκος αυτός αριθμός των ψήφων δεν ήταν δυνατό να εξηγηθεί σε συνδυασμό και με τον αριθμό των ψηφοφόρων, που αποτελούσαν το εκλογικό σώμα. Οι ψήφοι αυτές είχαν προέλευση κυρίως από χώρες του εξωτερικού και δη από συγκεκριμένο ip της Γαλλίας υπήρξαν 930 ψήφοι για μία εκ των προτάσεων, από τρεις ip της Ολλανδίας υπήρξαν 1358 ψήφοι για μία εκ των προτάσεων, από μία ip της Ελβετίας υπήρξαν 565 ψήφοι για μία εκ των προτάσεων, από μία ip της Σουηδίας υπήρξαν 501 ψήφοι για μία εκ των προτάσεων, από μία ip των ΗΠΑ υπήρξαν 338 ψήφοι για μία εκ των προτάσεων και από μία ip της Γερμανίας υπήρξαν 300 ψήφοι για μία εκ των προτάσεων. Από την Ελλάδα παρατηρήθηκε ασύμβατος αριθμός ψήφων αναφορικά με μία πρόταση, αφού από δύο ελληνικής προέλευσης ip καταχωρήθηκαν 1307 ψήφοι υπέρ μίας πρότασης, γεγονός που κινητοποίησε τους υπευθύνους της διεξαγωγής της ψηφοφορίας, ώστε να αναζητήσουν τους ειδικότερους λόγους, που συνέβαινε κάτι τέτοιο. Κατόπιν ενδελεχούς έρευνας κατέστη σαφές, πως υπήρξε προσπάθεια αλλοίωσης του εκλογικού αποτελέσματος, που πραγματοποιήθηκε μέσα από την χρήση κακόβουλων προγραμμάτων³²⁹, κάτι που οδήγησε σε ισχυρό κλονισμό περί του κύρους του εκλογικού αποτελέσματος και σε δημιουργία κλίματος δυσπιστίας σε ό, τι αφορά την ηλεκτρονικώς διεξαγόμενη εκλογική διαδικασία στην Ελλάδα εν γένει. Η εν λόγω ψηφοφορία, συνεπεία των ανωτέρω ευρημάτων που υπέπεσαν εγκαίρως στην αντίληψη των υπευθύνων επαναλήφθηκε εκ νέου, μάλιστα ξεκίνησε από την αρχή στις 24 Μαρτίου του 2014, δεν απέφυγε όμως την δημιουργία κακού προηγούμενου για την διεξαγωγή ψηφοφοριών με την χρήση των επιτευγμάτων της τεχνολογίας³³⁰.

³²⁸Η Ροδιακή. (2014). *Διαδικτυακή ψηφοφορία για το Σήμα Ελληνικού Προϊόντος*. [online] Διαθέσιμο στη δ/ση <https://www.rodiaiki.gr/article/274308/diadiktyakh-pshfoforia-gia-to-shma-ellhnikoy-proiontos>

³²⁹The Toc. (2014). *Νοθεία στην ψηφοφορία για το ελληνικό σήμα*. . [online] Διαθέσιμο στη δ/ση <https://www.thetoc.gr/koinwnia/article/notheia-stin-psifoforia-gia-to-elliniko-sima>

³³⁰Secnews. (2014). *Hacking(;) στην ιστοσελίδα ψηφοφορίας του Ελληνικού σήματος προϊόντων και υπηρεσιών!*. [online] Διαθέσιμο στη δ/ση <https://www.secnews.gr/76836/%CE%B1%CF%80%CE%BF%CE%BA%CE%BB%CE%B5%CE%B9%CF%83%CF%84%CE%B9%CE%BA%CE%BF-hacking-%CF%83%CF%84%CE%B7%CE%BD->

Η συγκεκριμένη εκλογική διαδικασία ανέδειξε το ζήτημα της παντελούς αποτυχίας του κρατικού μηχανισμού να λάβει όλα τα απαραίτητα μέτρα, ώστε να αποφευχθεί η κακόβουλη είσοδος εξωτερικών παραγόντων στην εκλογική διαδικασία και να διεξαχθεί έγκυρα η ηλεκτρονική ψηφοφορία. Αν και οι μηχανισμοί ελέγχου–καταστολής φάνηκε να αποδίδουν, καθώς έγινε εγκαίρως αντιληπτή η προσμέτρηση ψήφων αλλοδαπής και ημεδαπής προέλευσης, που ήταν κακόβουλες και δεν αντιπροσώπευαν το σώμα των εκλογέων, ωστόσο διαφάνηκε, ότι στο στάδιο της πρόληψης για την αποφυγή των σφαλμάτων το σύστημα του ελληνικού κράτους απέτυχε. Το γεγονός αυτό προβληματίσε τους Έλληνες επιστήμονες, οι οποίοι διαπίστωσαν την αδυναμία του εθνικού συστήματος να προσφέρει στους πολίτες του την δυνατότητα για ασφαλή διεξαγωγή ηλεκτρονικών ψηφοφοριών ακόμη και σε εκλογικές διαδικασίες, που δεν έχουν τη βαρύτητα για την εκλογή των αρχών του τόπου και αυτό παρά το γεγονός, ότι οι διαδικασίες αυτές προάγονται από την Ευρωπαϊκή Ένωση³³¹.

Επιπλέον, χαρακτηριστική περίπτωση εφαρμογής της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας αποτελεί η εκλογή του Διοικητικού Συμβουλίου, των εκπροσώπων στη Γενική Συνέλευση του Πανελληνίου Ιατρικού Συλλόγου, της Εξελεγκτικής Επιτροπής και του Πειθαρχικού Συμβουλίου από τον Ιατρικό Σύλλογο Θεσσαλονίκης, η οποία έλαβε χώρα στις 21 και 22 Οκτωβρίου του έτους 2018.

Στα μέλη του εν λόγω Ιατρικού Συλλόγου δόθηκε η επιλογή της ψήφισης με την χρήση των ηλεκτρονικών μέσων, ενώ για όσα μέλη δεν επιθυμούσαν να ψηφίσουν ηλεκτρονικά, παρεχόταν η δυνατότητα άσκησης του εκλογικού τους δικαιώματος παραδοσιακά με προσέλευση στα κεντρικά γραφεία του Ιατρικού Συλλόγου Θεσσαλονίκης³³². Μάλιστα, για την διεξαγωγή της εν λόγω ηλεκτρονικής ψηφοφορίας υπήρξε και η απαραίτητη πρόβλεψη, προκειμένου οι ιατροί που βρίσκονταν στο εξωτερικό και δη στο Ηνωμένο Βασίλειο, στη Γερμανία και στο Βέλγιο να συμμετέχουν στις αρχαιρεσίες του Ιατρικού Συλλόγου Θεσσαλονίκης και

[%CE%B9%CF%83%CF%84%CE%BF%CF%83%CE%B5%CE%BB%CE%AF%CE%B4%CE%B1-%CF%88%CE%B7%CF%86%CE%BF/](#)

³³¹Lawspot. (2014). *Επαναλαμβάνεται η ψηφοφορία επιλογής του ελληνικού σήματος λόγω νοθείας*. [online] Διαθέσιμο στη δ/ση <https://www.lawspot.gr/nomika-nea/epanalamvanetai-i-psifoforia-epilogis-toy-ellinikoy-simatoss-лого-notheias>

³³²Ιατρικός Σύλλογος Θεσσαλονίκης. (2018). *Ιατρικός Σύλλογος Θεσσαλονίκης*. [online] Διαθέσιμο στη δ/ση <http://isth.gr/?page=13502>

για πρώτη φορά να έχουν τη δυνατότητα να εκλεγούν στη Γενική Συνέλευση του Πανελληνίου Ιατρικού Συλλόγου³³³.

Η παροχή της διαζευκτικής δυνατότητας στα μέλη του Ιατρικού Συλλόγου Θεσσαλονίκης, προκειμένου αυτά να ψηφίσουν για την εκλογή των οργάνων τους, οδηγεί στο συμπέρασμα, πως δεν είχε ακόμη αναπτυχθεί επαρκώς το αίσθημα ασφαλείας σχετικά με την τήρηση των προϋποθέσεων εγκυρότητας και αξιοπιστίας της διεξαγωγής της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας στη χώρα μας.

Τα τελευταία έτη έχουν λάβει και λαμβάνουν χώρα αρκετές ψηφοφορίες στο πλαίσιο της λειτουργίας του ελληνικού Κοινοβουλίου με την χρήση των μέσων της τεχνολογίας. Αρχικώς, θα πρέπει να γίνει λόγος εν προκειμένω για την ηλεκτρονική ψηφοφορία, η οποία διεξήχθη στις 19 Μαρτίου του έτους 2018 για την άρση ή μη της βουλευτικής ασυλίας δύο βουλευτών του ελληνικού Κοινοβουλίου και δη της Άννας Μισέλ–Ασημακοπούλου από τη Νέα Δημοκρατία και του Κωνσταντίνου Μπαρμπαρούση από την Χρυσή Αυγή³³⁴. Η επιλογή αυτή της Βουλής των Ελλήνων την δεδομένη χρονική στιγμή μόνο τυχαία δεν θα μπορούσε να χαρακτηριστεί, καθώς η εν λόγω εκλογική διαδικασία αποτελεί την λογική συνέχεια, αλλά και την συνέπεια μίας σειράς προσπαθειών για την καθιέρωση της μορφής αυτής των εκλογών στο άμεσο μέλλον. Προκειμένου δε να διεξαχθεί επιτυχώς η εν λόγω ψηφοφορία, έλαβε χώρα εγκατάσταση συγκεκριμένου ηλεκτρονικού συστήματος στη Βουλή μέσω του οποίου περατώθηκε η εκλογική διαδικασία. Η αποτελεσματική διεξαγωγή της όλης διαδικασίας και η πολύ σύντομη μέσα σε μόλις έξι λεπτά εξαγωγή του αποτελέσματος ανέδειξαν την λειτουργικότητα αυτής της μορφής ψηφοφορίας και δημιούργησαν ένα πολύ θετικό κλίμα αναφορικά με την επικράτησή της³³⁵.

Ακολούθως, θα πρέπει να σημειωθεί η διεξαγωγή ψηφοφορίας με ηλεκτρονικά μέσα για την ψήφιση του άρθρου 8 του νομοσχεδίου, που είχε προωθηθεί από το Υπουργείο Εργασίας και Κοινωνικής Αλληλεγγύης σχετικά με την δυνατότητα αναδοχής παιδιών από ομόφυλα ζευγάρια, που διεξήχθη στις 9 Μαΐου του έτους 2018, όπου η πλειοψηφία των βουλευτών τάχθηκε υπέρ της αναδοχής με

³³³Μακεδονία. (2018). *Για πρώτη φορά ηλεκτρονική ψηφοφορία στις εκλογές του ΙΣΘ*. [online] Διαθέσιμο στη δ/ση <https://www.voria.gr/article/gi-aproti-fora-ilektroniki-psifoforia-stis-ekloges-tou-isth>

³³⁴Iefimerida. (2018). *Βουλή: Επίσημη «πρώτη» για την ηλεκτρονική ψηφοφορία -Σε πόση ώρα βγήκε το αποτέλεσμα*. [online] Διαθέσιμο στη δ/ση <https://www.iefimerida.gr/news/403761/voyli-episimi-proti-gia-tin-ilektroniki-psifoforia-se-posi-ora-vgike-apotelesma-eikones>

³³⁵vouliwatch. (2018). *Βουλή: Επιτυχημένα εγκαίνια για την ηλεκτρονική ψηφοφορία*. [online] Διαθέσιμο στη δ/ση <https://vouliwatch.gr/news/article/voyli-thetiko-to-test-tis-1is-ilektronikis-psifoforias>

161 θετικές ψήφους³³⁶. Κατά την διεξαγωγή της εν λόγω εκλογικής αναμέτρησης αναδείχτηκε όμως μία σειρά καίριων θεμάτων. Συγκεκριμένα, διαφάνηκε η έλλειψη κουλτούρας των Ελλήνων βουλευτών για ηλεκτρονικές εκλογικές διαδικασίες, όπου αν και προσήλθε σημαντικός αριθμός βουλευτών στη Βουλή, προκειμένου να ψηφίσει, ωστόσο ένας αριθμός βουλευτών δεν είχε φέρει μαζί του τις απαραίτητες για την συμμετοχή του στην ηλεκτρονική ψηφοφορία κάρτες. Το γεγονός αυτό, δημιούργησε σαφώς αναταραχή κατά την ημέρα της διεξαγωγής της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας, όπου ο Πρόεδρος της Βουλής, προκειμένου να αντιμετωπιστεί η εν λόγω κατάσταση, ζήτησε από όσους εκ των βουλευτών είχαν ξεχάσει ή χάσει την κάρτα τους να υποβάλλουν δήλωση με στόχο την διαμόρφωση των κατάλληλων συνθηκών, ώστε να υπάρξουν προσωρινοί τρόποι επίλυσης του προβλήματος και να μην καταστεί ανέφικτη η συγκεκριμένη εκλογική αναμέτρηση³³⁷.

Παρότι, η κάρτα κατά την διεξαγωγή της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας και δη κατά το στάδιο της άσκησης του εκλογικού δικαιώματος αποτελεί κρίσιμο στοιχείο, καθώς διασφαλίζει την αυτοπρόσωπη άσκηση του εκλογικού δικαιώματος εκ μέρους του ψηφίσαντος, εντούτοις η μη κατοχή της κατά την συγκεκριμένη εκλογική διαδικασία δεν απέτρεψε την διεξαγωγή της. Μάλιστα, αφενός μεν υπήρξε άμεση διαχείριση της έλλειψης των καρτών, χωρίς να υπάρχει αιφνιδιασμός σε τέτοιο βαθμό, ώστε να ακυρωθεί η όλη εκλογική διαδικασία, αφετέρου δε ο αριθμός των ατόμων που επρόκειτο να ψηφίσουν δεν ήταν ιδιαιτέρως μεγάλος, όπως θα συνέβαινε για παράδειγμα σε μία εκλογική αναμέτρηση για την ανάδειξη των βουλευτών της χώρας και ως εκ τούτου θα ήταν αδύνατο να διεξαχθεί χωρίς αυτές η ψηφοφορία. Η εξέλιξη αυτή οφείλεται προφανώς στην ανάπτυξη λογισμικών συστημάτων και στην καθιέρωση υψηλών προδιαγραφών κατά την εκλογική διαδικασία, ώστε η αυτοπρόσωπη άσκηση του εκλογικού δικαιώματος να ήταν δυνατό να επιτυγχάνεται με εναλλακτικά μέσα, αλλά και στην προσπάθεια της πάσει θυσία διεξαγωγής της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας, ακόμη και εάν δεν πληρούνταν το σύνολο των απαιτούμενων στο πλαίσιο αυτής προϋποθέσεων.

³³⁶Lifo. (2018). Πολιτική / Βουλή: «Ναι» στην αναδοχή παιδιών από ομόφυλα ζευγάρια - Εγκρίθηκε το επίμαχο άρθρο 161 βουλευτές υπερψηφίσαν το άρθρο 8 του σχετικού νομοσχεδίου. [online] Διαθέσιμο στη δ/νση <https://www.lifo.gr/now/politics/192114/voyli-nai-stin-anadoxi-paidion-apo-omofyla-zeygaria-egkrithike-to-epimaxo-arthro>

³³⁷Lifo. (2018a). Βουλευτές πήγαν στη Βουλή για την ηλεκτρονική ψηφοφορία χωρίς την κάρτα τους. Μετ' εμποδίων η ψηφοφορία για την αναδοχή από ομόφυλα ζευγάρια. [online] Διαθέσιμο στη δ/νση <https://www.lifo.gr/now/parapolitika/192111/voyleytes-pigan-sti-voyli-gia-tin-ilektroniki-psifoforia-xoris-tin-karta-toys>

Επίσης, κρίνεται σκόπιμο στο πλαίσιο της παρούσης να καταγραφεί η περίπτωση διεξαγωγής ηλεκτρονικής ψηφοφορίας στις 14 Ιουλίου του έτους 2018 για την τροποποίηση του εκλογικού συστήματος των αυτοδιοικητικών εκλογών³³⁸. Κατά την εν λόγω ψηφοφορία εντοπίστηκαν δύο κατηγορίες προβλημάτων. Η πρώτη κατηγορία προβλημάτων αφορούσε τα τεχνολογικά μέσα, που χρησιμοποιήθηκαν προκειμένου να διεξαχθεί η ηλεκτρονική ψηφοφορία. Συγκεκριμένα, οι συμμετέχοντες σε αυτή βουλευτές ανέφεραν, ότι οι οθόνες των υπολογιστών, που είχαν στη διάθεσή τους, ώστε να υποβάλουν την ψήφο τους, δεν ανταποκρίνονταν και συχνά εμφάνιζαν μηνύματα για την ύπαρξη σφαλμάτων κατά την προσπάθειά τους να προβούν σε οριστική υποβολή της ψήφου τους. Δεν ήταν μάλιστα λίγες και οι περιπτώσεις, όπου οι υπεύθυνοι για την εφαρμογή των ηλεκτρονικών συστημάτων κλήθηκαν, προκειμένου να παρέμβουν διορθωτικά και να εξηγήσουν τους λόγους για τους οποίους εμφανίζονταν τα εν λόγω σφάλματα. Η δεύτερη κατηγορία προβλημάτων αφορούσε την άγνοια των βουλευτών για τον τρόπο με τον οποίο θα χειρίζονταν τα τεχνολογικά μέσα κατά την εν λόγω ψηφοφορία, ως εκ τούτου η μη ορθή χρήση των υπολογιστών αποτέλεσε σημαντικό παράγοντα για την εκδήλωση σφαλμάτων στις οθόνες και στο εν γένει λογισμικό των ηλεκτρονικών μέσων.

Μάλιστα μετά την ολοκλήρωση της εν λόγω εκλογικής διαδικασίας, πολλοί εκ των βουλευτών δεν είχαν καν συνειδητοποιήσει, ότι είχαν υποβάλλει ψήφο διαφορετική από την πραγματική τους βούληση ενόψει του εσφαλμένου χειρισμού εκ μέρους τους ή ενόψει των σφαλμάτων και των δυσλειτουργιών των τεχνολογικών μέσων. Χαρακτηριστική είναι η περίπτωση του βουλευτή της Δημοκρατικής Συμπαράταξης Δημητρίου Κωνσταντόπουλου, ο οποίος είχε προβεί σε δηλώσεις στα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης, όπου ανέφερε σχετικώς, ότι αν και ψήφισε υπέρ στο εν λόγω νομοσχέδιο, εντούτοις στο σύστημα της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας φαινόταν, ότι είχε ψηφίσει κατά και αντιστοίχως του βουλευτή της Δημοκρατικής Συμπαράταξης Ιωάννη Κουτσούκου, ο οποίος μολονότι συμμετείχε στην ψηφοφορία και υπέβαλε την ψήφο του, εντούτοις δεν φαινόταν να έχει ψηφίσει, όπου όταν ο ίδιος εντόπισε το πρόβλημα απέστειλε επιστολή στον Πρόεδρο της Βουλής, ζητώντας την

³³⁸ Athensvoice. (2018). «Μπλόκαρε» το ηλεκτρονικό σύστημα ψηφοφορίας στη Βουλή. Βουλευτές έλεγαν ότι η οθόνη έσβηγε συνέχεια και έβγαζε σφάλμα. [online] Διαθέσιμο στη δ/νση https://www.athensvoice.gr/politics/460215_mplokare-ilektroniko-systima-psifoforias-sti-voyli

ανάκτηση του ηλεκτρονικού αποτυπώματος της ψήφου του, προκειμένου αυτή να προσμετρηθεί στο τελικό αποτέλεσμα³³⁹.

Γίνεται λοιπόν αντιληπτό εκ των ανωτέρω, ότι η διεξαγωγή της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας στη Βουλή θα πρέπει να είναι απόλυτα οργανωμένη και να συνεπάγεται την ορθή χρήση των κατάλληλων τεχνολογικών μέσων, δεδομένου του γεγονότος πως σε αντίθετη περίπτωση, ήτοι σε μία πιθανή δυσλειτουργία των ηλεκτρονικών μέσων είναι πιθανό να τεθεί σε διακινδύνευση η αντιπροσωπευτική δημοκρατία, που αποτελεί τον πυρήνα του πολιτεύματος της χώρας μας.

Περαιτέρω, στις 18 Δεκεμβρίου του έτους 2018 διεξήχθη ηλεκτρονική ψηφοφορία για την ψήφιση του προϋπολογισμού του έτους 2019, όπου κατά την χρήση των ηλεκτρονικών μέσων για την διεξαγωγή της δεν ανέκυψαν μείζονος σημασίας προβλήματα, παρά το γεγονός πως ο προϋπολογισμός υπερψηφίστηκε με μικρή μόλις διαφορά ψήφων, ήτοι 154 βουλευτές υπέρ και 143 κατά³⁴⁰. Αν και η μικρή αυτή διαφορά θα μπορούσε να έχει ως άμεσο αποτέλεσμα την αμφισβήτηση των ηλεκτρονικών διαδικασιών, κατά τρόπο ώστε να τεθεί εν αμφιβόλω η όλη εκλογική διαδικασία, εντούτοις κάτι τέτοιο δεν συνέβη, προφανώς λόγω του ότι το περιεχόμενο της ψηφοφορίας ήταν αυτό, το οποίο αποτέλεσε το επίκεντρο του ενδιαφέροντος και όχι το μέσο για την ψήφισή του.

Αξιωματημένη κρίνεται επίσης και η ηλεκτρονική ψηφοφορία, που διεξήχθη στις 30 Ιανουαρίου του έτους 2019 αναφορικά με την ψήφιση νομοσχεδίου, που αφορούσε το Ανώτατο Συμβούλιο Επιλογής Προσωπικού (ΑΣΕΠ)³⁴¹. Κατά την εν λόγω εκλογική διαδικασία ανέκυψαν σημαντικά προβλήματα, τα οποία συνδέθηκαν κατά κύριο λόγο με την δυσλειτουργία των ηλεκτρονικών συστημάτων, καθιστώντας κατ' αυτό τον τρόπο αναξιόπιστη την ψηφοφορία στο σύνολό της. Συγκεκριμένα, ο βουλευτής Σάββας Αναστασιάδης της Νέας Δημοκρατίας κατά την χρήση των ηλεκτρονικών μέσων, που είχαν τεθεί στην διάθεση των βουλευτών για την

³³⁹ Athensvoice. (2018). «Μπλόκαρε» το ηλεκτρονικό σύστημα ψηφοφορίας στη Βουλή. Βουλευτές έλεγαν ότι η οθόνη έσβηνε συνέχεια και έβγαζε σφάλμα. [online] Διαθέσιμο στη δ/ση https://www.athensvoice.gr/politics/460215_mplokare-ilektroniko-systima-psifoforias-sti-voyli

³⁴⁰ FortuneGreece. (2018). Βουλή: Εγκρίνεται ο Προϋπολογισμός για το 2019 με 154 ψήφους υπέρ και 143 κατά. [online] Διαθέσιμο στη δ/ση <https://www.fortunegreece.com/article/vouli-egkrinete-o-proipologismos-gia-to-2019-me-154-psifous-iper-ke-143-kata/>

³⁴¹ Dikaiologitika. (2019). «Μπάχαλο» στη Βουλή με την ηλεκτρονική ψηφοφορία- Αγανάκτησε ακόμα και η Χριστοδουλοπούλου. [online] Διαθέσιμο στη δ/ση <https://www.dikaiologitika.gr/eidhseis/politikes-eidhseis/242751/mpaxalo-sti-vouli-me-tin-ilektroniki-psifoforia-aganaktise-akoma-kai-i-xristodouloupylou>

ψηφοφορία, ψήφισε εκ παραδρομής θετικά για το νομοσχέδιο, ενώ η πραγματική του βούληση ήταν η καταψήφιση του νομοσχεδίου. Σε τρία μάλιστα εκ των άρθρων του εν λόγω νομοσχεδίου υπήρξε πρόβλημα κατά τη λειτουργία των ηλεκτρονικών μέσων, με αποτέλεσμα ορισμένοι εκ των βουλευτών, μεταξύ των οποίων και ο Δημήτριος Σταμμάτης της Νέας Δημοκρατίας να μην είναι σε θέση να ασκήσουν το εκλογικό τους δικαίωμα.

Κατά την εν λόγω ηλεκτρονική ψηφοφορία παρατηρήθηκαν γενικευμένα προβλήματα σε ό, τι αφορά τα τεχνολογικά και λογισμικά συστήματα, κατά τρόπο ώστε να παρεμποδίζεται η εύρυθμη διεξαγωγή της όλης εκλογικής διαδικασίας, μάλιστα καθ' όλη τη διάρκεια αυτής ήταν συχνές οι παρεμβάσεις των ομάδων τεχνικής υποστήριξης της Βουλής, προκειμένου αυτά να αντιμετωπιστούν εγκαίρως. Η κατάσταση αυτή, εκτός του ότι έθεσε εν αμφιβόλω το αποτέλεσμα της εν λόγω ψηφοφορίας, προκάλεσε και αντιδράσεις εκ μέρους των βουλευτών, καθώς όχι μόνο δεν κατέστη εφικτή η αποτύπωση της πραγματικής βούλησής τους, πολύ περισσότερο υπήρξαν βουλευτές, που εκτέθηκαν απέναντι στο κόμμα τους, καθώς ενόψει των σφαλμάτων στα τεχνολογικά μέσα δεν αποτυπώθηκε η αληθινή τους βούληση, με αποτέλεσμα η ψήφος που τελικά καταχωρήθηκε στο σύστημα να ερχόταν σε αντίθεση με την πολιτική γραμμή του κόμματός τους³⁴². Έτσι, στους κόλπους του ελληνικού Κοινοβουλίου διαμορφώθηκε αρνητικό κλίμα σχετικά με την καθιέρωση και εφαρμογή της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας, καθώς τα στοιχεία της εγκυρότητας και της αξιοπιστίας της εκλογικής διαδικασίας, τα οποία είναι θεμελιώδη δεν φάνηκαν να επιτυγχάνονται εν προκειμένω.

Δεν θα πρέπει επίσης να μην καταγραφεί εν προκειμένω και η διεξαγωγή ψηφοφορίας με ηλεκτρονικά μέσα στις 6 Δεκεμβρίου του έτους 2019 σχετικά με την ψήφιση φορολογικού νομοσχεδίου³⁴³, όπου η εν λόγω εκλογική διαδικασία σημείωσε ρεκόρ ταχύτητας, καθώς ολοκληρώθηκε μέσα σε εξαιρετικά σύντομο χρονικό διάστημα. Μάλιστα, κατά την διεξαγωγή της δεν καταγράφηκαν κάποιου είδους προβλήματα, ενώ η όλη εκλογική διαδικασία ολοκληρώθηκε, χωρίς οι βουλευτές να

³⁴²Dikaiologitika. (2019). «Μπάχαλο» στη Βουλή με την ηλεκτρονική ψηφοφορία- Αγανάκτησε ακόμα και η Χριστοδουλοπούλου. [online] Διαθέσιμο στη δ/ση <https://www.dikaiologitika.gr/eidhseis/politikes-eidhseis/242751/mpaxalo-sti-vouli-me-tin-ilektroniki-psifoforia-aganaktise-akoma-kai-i-xristodoulopoylou>

³⁴³PARAPOLITIKA.gr (2019). Άρον άρον τελείωσαν την ψηφοφορία στη Βουλή με το ηλεκτρονικό σύστημα [online] Διαθέσιμο στη δ/ση <https://www.parapolitika.gr/parapolitika/article/1027258/aron-teleiosan-tin-psifoforia-sti-vouli-me-to-ilektroniko-sustima/>

επιδείξουν ιδιαίτερο ενδιαφέρον για τις περισσότερες πτυχές της και την αντιμετώπισαν καθαρά και μόνο διεκπεραιωτικά.

Παρότι, θα ήταν δυνατό να θεωρήσει κανείς επιτυχημένη την εν λόγω εκλογική διαδικασία λόγω της απουσίας προβλημάτων, εντούτοις θα πρέπει να λεχθεί, ότι η άσκηση του εκλογικού δικαιώματος στη Βουλή στο πλαίσιο του νομοθετικού της έργου, αποτελεί θεμέλιο λίθο της δημοκρατίας και η ουσιαστική συμμετοχή των βουλευτών στην ψηφοφορία και η πρόσδοση της δέουσας από αυτούς προσοχής κατά την διαδικασία αυτή θεωρούνται ύψιστης και κεφαλαιώδους σημασίας για το δημοκρατικό πολίτευμα. Η ευκολία που προσέφερε η ηλεκτρονική ψηφοφορία στην εν λόγω εκλογική διαδικασία, φάνηκε να απλουστεύει κατά πολύ την διαδικασία της ψήφου στην σκέψη των συμμετεχόντων βουλευτών, όπου την αντιμετώπισαν ως μία διαδικασία, που έπρεπε να φέρουν εις πέρας τάχιστα και καθαρά διεκπεραιωτικά, κάτι βεβαίως που μπορεί να οδηγήσει σε απομείωση της αξίας του εκλογικού δικαιώματος, καθώς η ευρύτατη χρήση των μέσων της τεχνολογίας κατά την διαδικασία της ψηφοφορίας περιορίζεται στο τελετουργικό και μόνο της τυπικής ψηφοφορίας³⁴⁴.

Επίσης, δεν θα ήταν δυνατό να μη γίνει λόγος εν προκειμένω και για την ψήφιση τροπολογίας στις 29 Ιανουαρίου του έτους 2020, βάσει της οποίας δεν υποβιβάστηκαν τελικά δύο μεγάλα αθλητικά ποδοσφαιρικά σωματεία της χώρας, ήτοι ο ΠΑΟΚ και η Ξάνθη, αλλά τους επιβλήθηκε ποινή αφαίρεσης πέντε έως δέκα βαθμών. Κατά την διεξαγωγή της εν λόγω ηλεκτρονικής ψηφοφορίας δεν καταγράφηκαν σημαντικά τεχνικής φύσεως προβλήματα, τα οποία να συνδέονται με την αξιοποίηση της ηλεκτρονικής εκλογικής διαδικασίας, ωστόσο παρατηρήθηκε η απουσία σημαντικού αριθμού βουλευτών, οι οποίοι δεν άσκησαν το εκλογικό τους δικαίωμα, ούτε από απόσταση, παρότι είχαν τη δυνατότητα αυτή³⁴⁵. Από το γεγονός αυτό, μπορεί να συναχθεί το συμπέρασμα, πως η ηλεκτρονική ψηφοφορία δεν φαίνεται να επιδρά ιδιαιτέρως στην αύξηση της συμμετοχής στου κόλπους του Ελληνικού Κοινοβουλίου, αφού οι λόγοι για τους οποίους απέχει ο εκάστοτε

³⁴⁴Barcevičius, E., et. al. (2019). *Exploring Digital Government transformation in the EU. Analysis of the state of the art and review of literature*. Luxembourg: Publications Office of the European Union, pp. 29-38

³⁴⁵Κονταρίνης, Γ. (2020). *Με 156 ψήφους, αλλά απόντα τον Σαμαρά, πέρασε η τροπολογία Αυγενάκη*. [online] Διαθέσιμο στη δ/ση https://www.efsyn.gr/politiki/boyli/228914_me-156-psifoys-alla-apontaton-samara-perase-i-tropologia-aygenaki

βουλευτής είναι κυρίως πολιτικοί, η δε απουσία του είναι συνειδητή, αποτελεί μάλιστα ένδειξη της στάσης του βουλευτή και δεν είναι αποτέλεσμα ή συνέπεια της αδυναμίας του να εμφανιστεί στη Βουλή.

Αναφορικά λοιπόν με τις ανωτέρω ενδεικτικές περιπτώσεις εφαρμογής της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας στη Βουλή θα ήταν δυνατό να λεχθεί σχετικά, ότι αν και στις διάφορες κατά καιρούς διεξαχθείσες εκλογικές διαδικασίες, που έλαβαν χώρα εντός του ελληνικού Κοινοβουλίου καταγράφηκαν αρκετά προβλήματα, τα οποία και καταβλήθηκαν προσπάθειες να αντιμετωπιστούν εγκαίρως, προκειμένου να μην τεθεί εν αμφιβόλω ο εν λόγω τρόπος ψήφισης των μελών του ελληνικού Κοινοβουλίου, παρόλα αυτά υπήρξαν συντονισμένες και οργανωμένες προσπάθειες εκ μέρους της Βουλής των Ελλήνων για γενικευμένη εφαρμογή της ψηφοφορίας με τεχνολογικά μέσα, όπου πολλές μάλιστα εξ' αυτών διεξήχθησαν ομαλά και επιτυχώς. Όμως δεν θα πρέπει να μην αναφερθεί σχετικά, πως αν και μπορούσε να εφαρμοστεί η απομακρυσμένη εκλογική διαδικασία, προκειμένου να επιτευχθεί η αύξηση της συμμετοχής στις εν λόγω διεξαχθείσες εκλογικές διαδικασίες, εντούτοις επιλέχθηκε η προσέλευση των βουλευτών στον χώρο της διεξαγωγής της ψηφοφορίας, ήτοι στην Βουλή και η ψήφος να καταχωρείται με τη βοήθεια των ηλεκτρονικών μέσων.

Στο πλαίσιο λοιπόν καταγραφής των σημαντικότερων περιπτώσεων εφαρμογής της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας στην Ελλάδα θα πρέπει να αναφερθεί σχετικά και η υπ' αρ. πρωτ. 196/08-06-2021 έγγραφη πρόσκληση της Πανελληνίας Ομοσπονδίας Πολιτικού Προσωπικού του Υπουργείου Δημοσίας Τάξης (Π.Ο.Π.Π. – Υ.Δ.Τ.) σχετικά με την εκλογή των αιρετών εκπροσώπων τους, που θα στελεχώσουν το Υπηρεσιακό συμβούλιο των Πολιτικών Υπαλλήλων του Υπουργείου Προστασίας του Πολίτη για την διετία 2021-2022. Μάλιστα, με την υπ' αριθ. πρωτ. 1/4/1230-α' από 24-05-2021 Απόφαση του Υπουργού Προστασίας του Πολίτη προκηρύχθηκαν εκ νέου οι εν λόγω εκλογές για τις 29 Ιουνίου του 2021 μέσω ηλεκτρονικής ψηφοφορίας. Ως στόχος τέθηκε η διευκόλυνση της άσκησης του εκλογικού δικαιώματος των μελών της εν λόγω Ομοσπονδίας με την βοήθεια των μέσων της τεχνολογίας στις δύσκολες υγειονομικές συνθήκες ένεκα της πανδημίας, χωρίς όμως να παραγνωρίζεται σε καμία περίπτωση η σημασία της αυτοπρόσωπης άσκησης του δικαιώματος ψήφισης, ενώ επισημάνθηκε ιδιαίτερος το γεγονός της συμμετοχής στη εν λόγω εκλογική διαδικασία για την εξυπηρέτηση των δημοκρατικών δικαιωμάτων

των συμμετεχόντων σε αυτή, με την ελπίδα της επανόδου στη φυσιολογικότητα, μετά τη λήξη της πανδημίας και των δυσμενών συνέπειών της³⁴⁶.

Επίσης, άξια μνείας είναι και η περίπτωση της διεξαγωγής ηλεκτρονικής ψηφοφορίας της Ελληνικής Ομοσπονδίας Καλαθοσφαίρισης (Ε.Ο.Κ.)³⁴⁷, όπου η Γενική Γραμματεία Αθλητισμού σε συνεργασία με την Επιτροπή Αντιμετώπισης Εκτάκτων Συμβάντων Δημόσιας Υγείας αποφάσισε την διενέργεια ηλεκτρονικής ψηφοφορίας στις 30 Μαΐου του έτους 2021 με την χρήση της πλατφόρμας ΖΕΥΣ συνεπεία της πανδημίας, αν και αρχικώς είχαν προκηρυχθεί οι εκλογές να διεξαχθούν με τον παραδοσιακό τρόπο. Μέσω της αναφοράς στο εν λόγω παράδειγμα γίνεται αντιληπτό, πως και ο χώρος του αθλητισμού προστίθεται στη λίστα των φορέων, συλλόγων, ενώσεων, σωματείων κ.α, που εμφανίζονται να εμπιστεύονται την διεξαγωγή εκλογικών διαδικασιών με την βοήθεια των μέσων της τεχνολογίας ειδικά μάλιστα υπό τις δύσκολες υγειονομικές συνθήκες, που επέβαλε ο κορωνοϊός.

Στο πλαίσιο λήψης περιοριστικών μέτρων για την διασπορά του ιού του κορωνοϊού στην χώρα μας η Ένωση Ελλήνων Φυσικών στις 30 Μαΐου του έτους 2021 εξέδωσε ανακοίνωση σχετικά με την διενέργεια ηλεκτρονικής ψηφοφορίας για την ανάδειξη νέου Διοικητικού Συμβουλίου και νέας Εξελεγκτικής Επιτροπής μέσω του συστήματος ΖΕΥΣ³⁴⁸, αλλά και η Ελληνική Ποδοσφαιρική Ομοσπονδία κάλεσε τα μέλη της να προσέλθουν στις 27 του μηνός Μαρτίου του ίδιου έτους στις ηλεκτρονικές κάλπες για την εκλογή των μελών της διοίκησης³⁴⁹.

Περαιτέρω, λόγος θα πρέπει να γίνει εν προκειμένω και για την πρόσκληση του Διοικητικού Συμβουλίου της Ένωσης Στρατιωτικών Περιφερειακής Ενότητας

³⁴⁶Σύλλογος Πολιτικού Προσωπικού Υπουργείου Προστασίας του Πολίτη Περιφέρειας Αττικής. (2021). *Ηλεκτρονική ψηφοφορία για την εκλογή αιρετών προσώπων που θα στελεχώσουν το Υπηρεσιακό Συμβούλιο (2021-2022)*. [online] Διαθέσιμο στη δ/ση <http://www.spydat.gr/e-voting-yphresiako-2021-2022/>

³⁴⁷Basketblog. (2021). *ΕΟΚ: Με ηλεκτρονική ψηφοφορία οι εκλογές. Μέσω του συστήματος «ΖΕΥΣ» θα διεξαχθούν οι εκλογές της Ελληνικής Ομοσπονδίας*. [online] Διαθέσιμο στη δ/ση <https://www.basketblog.gr/%CE%BA%CE%B1%CF%84%CE%B7%CE%B3%CE%BF%CF%81%CE%AF%CE%B5%CF%82%CE%B5%CE%BF%CE%BA-%CE%BC%CE%B5-%CE%B7%CE%BB%CE%B5%CE%BA%CF%84%CF%81%CE%BF%CE%BD%CE%B9%CE%BA%CE%AE-%CF%88%CE%B7%CF%86%CE%BF%CF%86%CE%BF%CF%81%CE%AF%CE%B1-%CE%BF%CE%B9-%CE%B5%CE%BA%CE%BB%CE%BF%CE%B3%CE%AD%CF%82.html>

³⁴⁸Ένωση Ελλήνων Φυσικών. (2021). *Ανακοινώσεις. Εκλογές της Ε.Ε.Φ. Κυριακή 30-5-2021- Ανακοίνωση 4^η* [online] Διαθέσιμο στη δ/ση <https://eef.gr/articles/ekloges-tis-eef-kyriaki-30-maiou-2021-anakoinwsi-4i>

³⁴⁹In.gr (2021). *Εκλογές ΕΠΟ:Σήμερα στις ηλεκτρονικές κάλπες για την εκλογή της νέας διοίκησης* [online] Διαθέσιμο στη δ/ση <https://www.in.gr/2021/03/27/sports/football/ekloges-epo-simera-stis-ilektronikes-kalpes-gia-tin-eklogi-tis-neas-dioikisis/>

Βόλου-Μαγνησίας (ΕΣΠΕΕΒ-Μ) προς τα μέλη του για την διεξαγωγή αρχαιρεσιών για την ανάδειξη των μελών του Διοικητικού Συμβουλίου, της Εξελεγκτικής Επιτροπής και των Αντιπροσώπων για το Πανελλήνιο Συνέδριο των Αντιπροσώπων της Πανελληνίας Ομοσπονδίας Ενώσεων Στρατιωτικών.στις 5 Σεπτεμβρίου του έτους 2021 με ηλεκτρονική ψηφοφορία μέσω του συστήματος ΖΕΥΣ³⁵⁰.

Ιδιαίτερα σημαντική κρίνεται επίσης η αναφορά στην περίπτωση του πολιτικού κόμματος της Νέας Δημοκρατίας³⁵¹, όπου στις 24 του μηνός Οκτωβρίου του έτους 2021 επέλεξε να διεξαχθούν οι εσωκομματικές εκλογές των 135.000 περίπου μελών της για την ανάδειξη των εσωκομματικών οργάνων της δια ζώσης στα κατά τόπους εκλογικά κέντρα και με ψηφιακές κάρτες μέσω της διαδικασίας της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας.

Στις εκλογές για την ανάδειξη των συνθέσεων στις Διοικούσες Επιτροπές των Εκλογικών Περιφερειών, στις Δημοτικές Τοπικές Οργανώσεις και στις Δημοτικές Τοπικές Επιτροπές ο ένας στους πέντε ψηφοφόρους αναμενόταν να ψηφίσει για πρώτη φορά ηλεκτρονικά από τον υπολογιστή του μέσω του συστήματος ΖΕΥΣ του Εθνικού Δικτύου Υποδομών Τεχνολογίας και Έρευνας με απόλυτη ασφάλεια, όπως δήλωσε σχετικώς ο Πρόεδρος της Νέας Δημοκρατίας και νυν Πρωθυπουργός της χώρας. Ο Κυριάκος Μητσοτάκης επεσήμανε, πως η Ν.Δ είναι ένα πολιτικό κόμμα, που αγκαλιάζει την πρόοδο, ενώ ανέφερε σχετικώς, πως θα ήταν χαρά του να ψηφίσει από την οικία του, προκειμένου να τεκμηριώσει ο ίδιος στην πράξη το αδιάβλητο της νέας αυτής εκλογικής διαδικασίας.

Μάλιστα, η Ν.Δ. διαβεβαίωσε περί της ακεραιότητας της ψηφοφορίας μέσω της χρήσης της κρυπτογραφίας και δη χωρίς καμία προσβολή του απορρήτου. Οι ψηφοφόροι υπήρχε η πρόβλεψη να λάβουν με μήνυμα στον υπολογιστή, στο τάμπλετ, στο κινητό τους τηλέφωνο ένα προσωπικό και απόρρητο σύνδεσμο για την είσοδό τους στο σύστημα ΖΕΥΣ, όπου πατώντας τον εν λόγω σύνδεσμο θα ελάμβαναν τον προσωρινό μοναδικό κωδικό σύνδεσης στο κινητό τους τηλέφωνο, τον οποίο αφού

³⁵⁰ Bloko.gr. (2021). *Εκλογές για τους Στρατιωτικούς Βόλου – Μαγνησίας*. [online] Διαθέσιμο στη δ/ση http://www.bloko.gr/2021/07/blog-post_958.html

³⁵¹ Naftemporiki.gr. (2021). *Δια ζώσης και ηλεκτρονικά οι σημερινές εκλογές στη Ν.Δ.* [online] Διαθέσιμο στη δ/ση <https://www.naftemporiki.gr/story/1792707/dia-zosis-kai-ilektronika-oi-simerines-ekloges-sti-nd>

καταχωρούσαν, θα προέβαιναν εν συνεχεία στην επιλογή των υποψηφίων και στην υποβολή της ψήφου τους, ενώ θα εκδιδόταν σχετικώς ψηφιακή απόδειξη καταχώρησης της ψήφου. Θα πρέπει να υπομνηστεί σχετικώς, ότι η εν λόγω εκλογική διαδικασία κύλησε ομαλά, χωρίς να καταγραφούν οποιασδήποτε μορφής προβλήματα.

Επίσης, ειδική μνεία θα πρέπει να γίνει στον Νόμο 4778/2021 (Φ.Ε.Κ. τ. Α' 26/19-2-2021) και στο άρθρο 45 αυτού, αλλά και στην υπ' αριθμ. οικ. 72664 απόφαση των Υπουργών Πολιτισμού και Αθλητισμού-Επικρατείας (Φ.Ε.Κ. τ. Β' 719/24-2-2021) αναφορικά με την διαδικασία διεξαγωγής Γενικών Συνελεύσεων με ψηφιακά μέσα και διενέργειας ηλεκτρονικών ψηφοφοριών για τη λήψη αποφάσεων και την εκλογή των μελών των καταστατικών οργάνων των αθλητικών ομοσπονδιών και ενώσεων. Συγκεκριμένα, ορίζεται σχετικώς, ότι οι ψηφοφορίες για τη λήψη οποιασδήποτε απόφασης επί των θεμάτων της ημερήσιας διατάξεως, καθώς επίσης και ότι η εκλογική διαδικασία για την ανάδειξη των μελών των καταστατικών οργάνων θα διεξάγονται με ηλεκτρονική ψηφοφορία μέσω του συστήματος ΖΕΥΣ, διασφαλίζοντας το αδιάβλητο και το απόρρητο της εκλογικής διαδικασίας, ενώ προβλέπονται μάλιστα και όλες οι σχετικές λεπτομέρειες για την συγκρότηση και τα καθήκοντα των εφορευτικών επιτροπών, την κατάρτιση των εκλογικών καταλόγων και των πινάκων των εκλογέων, των πινάκων των υποψηφίων, για τα ψηφοδέλτια, την εκλογική διαδικασία και το πέρας αυτής, τα πρακτικά και τους πίνακες των αποτελεσμάτων, για τυχόν ενστάσεις, για την κύρωση των αποτελεσμάτων και τον διορισμό των αιρετών μελών³⁵².

Τέλος, σημαντική επίσης νομοθετική ρύθμιση υπήρξε και για την εκλογή των αιρετών εκπροσώπων στα Υπηρεσιακά και Πειθαρχικά Συμβούλια των δημοσίων υπηρεσιών, των νομικών προσώπων δημοσίου δικαίου και των Ο.Τ.Α. με ηλεκτρονική ψηφοφορία δυνάμει της υπ' αριθμ. ΔΙΔΑΔ/Φ.37.21/1296/οικ. 3731 απόφασης των Υπουργών Εσωτερικών-Επικρατείας (Φ.Ε.Κ. τ. Β' 944/10-3-2021) μέσω του συστήματος ΖΕΥΣ. Στο εν λόγω νομοθέτημα περιγράφεται αναλυτικά το σύστημα διενέργειας της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας, η συγκρότηση και οι αρμοδιότητες των εφορευτικών επιτροπών, ο χρόνος και ο τόπος της ψηφοφορίας, οι

³⁵²Οδηγός του πολίτη. (2021). *Ηλεκτρονικά οι Γενικές Συνελεύσεις των αθλητικών σωματείων, ενώσεων και ομοσπονδιών για τη λήψη αποφάσεων και την εκλογή των μελών των καταστατικών οργάνων*[online] Διαθέσιμο στη δ/ση <http://www.odigostoupoliti.eu/ilektronika-oi-genikes-synelefsis-ton-athlitikon-somateion-enoseon-kai-omospondion/>

πίνακες των εκλογέων και των υποψηφίων, η εκλογική διαδικασία, η λήξη αυτής και τα πρακτικά των αποτελεσμάτων³⁵³.

Από όλα τα αναφερόμενα ως άνω ενδεικτικά παραδείγματα εφαρμογής της ψηφοφορίας με την βοήθεια των μέσων της τεχνολογίας γίνεται άμεσα αντιληπτό, ότι αν και στην Ελλάδα μέχρι πρόσφατα δεν ήταν αρκετά διαδεδομένη η ιδέα της αξιοποίησης των ηλεκτρονικών μέσων κατά τις εκάστοτε εκλογικές διαδικασίες, εντούτοις δεδομένων και των υγειονομικών μέτρων για τον περιορισμό της διασποράς της πανδημίας του κορωνοϊού καταγράφηκαν αξιοσημείωτα βήματα προόδου προς την καθιέρωση και εφαρμογή της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας και στην χώρα μας σε περισσότερες εκδηλώσεις της ανθρώπινης δραστηριότητας και δη με επιτυχία, μάλιστα υπήρξαν προς τούτο και σχετικές νομοθετικές προβλέψεις από πλευράς πολιτείας, κάτι που οδηγεί στο συμπέρασμα, πως έχουν αρχίσει ήδη να ωριμάζουν οι συνθήκες για ολοένα και μεγαλύτερη εφαρμογή της.

³⁵³E-νομοθεσία.gr (2021). Κοινή Υπουργική Απόφαση ΔΙΔΑΔ/Φ.37.21/1296/οικ.3731/2021–ΦΕΚ 944/Β/10-3-2021.Εκλογή αιρετών εκπροσώπων στα Υπηρεσιακά και Πειθαρχικά Συμβούλια των δημοσίων υπηρεσιών, των νομικών προσώπων δημοσίου δικαίου και των Ο.Τ.Α. με τη διαδικασία της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας. [online] Διαθέσιμο στη δ/νση <https://www.e-nomothesia.gr/kat-demosia-dioikese/koine-upourgike-apophase-didad-ph-37-21-1296-oik-3731-2021.html>

3.3.3 Ειδικότερα παραδείγματα εφαρμογής της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας στην Ελλάδα-Προβληματισμοί

3.3.3.1 Η πρόβλεψη για κήρυξη απεργίας και με ηλεκτρονική ψηφοφορία

Τα τελευταία έτη έχει αναδειχθεί ιδιαίτερος η προοπτική λήψης απόφασης σχετικά με την διενέργεια ή μη απεργίας μέσω ηλεκτρονικώς διεξαγόμενης διαδικασίας³⁵⁴. Η απεργία αποτελεί θεμελιώδες δικαίωμα των εργαζομένων, το οποίο είναι κατά τρόπο άμεσο και σαφή συνδεδεμένο με τον συνδικαλισμό και την εν γένει συσπείρωση των εργαζομένων, ως εκ τούτου η απεργία φαίνεται να είναι ασύμβατη με την απομακρυσμένη διαδικασία, που εισάγει η ηλεκτρονική ψηφοφορία, καθώς οι εργαζόμενοι έχουν συνηθίσει να βρίσκονται όλοι μαζί, προκειμένου να ανταλλάσσουν απόψεις, να αποφασίζουν και να συντονίζουν τις κοινές τους δράσεις. Πέραν των ανωτέρω, κατά την ψηφοφορία με ηλεκτρονικά μέσα τίθεται ευθέως και το ζήτημα των συνεπειών για την ίδια την θέση των εργαζομένων, στην περίπτωση κατά την οποία υπάρξει η οποιαδήποτε διαρροή των ψήφων, κάτι που ισοδυναμεί με ενδεχόμενη προσπάθεια αποκάλυψης της πολιτικής ταυτότητάς τους, η οποία ενδεχομένως να πραγματοποιηθεί μέσω της δυσλειτουργίας των αξιοποιούμενων τεχνολογικών και ηλεκτρονικών συστημάτων³⁵⁵. Το στοιχείο αυτό αποκτά ιδιαίτερο νόημα, κυρίως εάν συνδυαστεί με τη δημιουργία ηλεκτρονικού συνδικαλιστικού μητρώου των εργοδοτών και των εργαζομένων με βάση το νέο θεσμικό πλαίσιο, του οποίου η δημιουργία προκάλεσε μεγάλη ανησυχία στις συνδικαλιστικές οργανώσεις, ενώ αποτέλεσε και τη βάση πολλαπλών πολιτικών αντιπαραθέσεων εκ μέρους των κομμάτων και των αντιπροσώπων τους³⁵⁶ σε συνδυασμό με την καθιέρωση της δυνατότητας διενέργειας και ηλεκτρονικής ψηφοφορίας για την προκήρυξη απεργίας.

Η εν λόγω θεματική εμφανίζει την ιδιαιτερότητα, ότι εκτός από τα αναφερόμενα ρητά στο πλαίσιο της παρούσης πραγματείας θεμελιώδη δημοκρατικά χαρακτηριστικά της ψηφοφορίας, η ηλεκτρονική ψηφοφορία θα πρέπει εν προκειμένω να είναι σε θέση να διασφαλίσει και να εγγυηθεί και τα εργασιακά δικαιώματα, καθώς επίσης και κατά κύριο λόγο και το θεμελιώδες δικαίωμα του

³⁵⁴Τα Νέα. (2019). *Έρχεται ηλεκτρονική ψηφοφορία για προκήρυξη απεργίας*. [online] Διαθέσιμο στη δ/νση <https://www.tanea.gr/2019/08/11/greece/erxetai-ilektroniki-psifoforia-gia-prokiryksi-apergias/>

³⁵⁵Salourou, R. (2019). *Strikes to be decided via electronic vote*. [online] Διαθέσιμο στη δ/νση <http://www.ekathimerini.com/243500/article/ekathimerini/news/strikes-to-be-decided-via-electronic-vote>

³⁵⁶Iefimerida. (2019). *Η κυβέρνηση «ξεδοντιάζει» τους συνδικαλιστές -Γι' αυτό έγινε η απεργία*. [online] Διαθέσιμο στη δ/νση <https://www.iefimerida.gr/politiki/i-kybernisi-xedontiazai-toys-syndikalistes>

άρθρου 5 του Συντάγματος, ήτοι το δικαίωμα στην προσωπικότητα, βασική πτυχή του οποίου είναι και το δικαίωμα στην εργασία³⁵⁷.

Οι υποστηρικτές της καθιέρωσης της δυνατότητας ψήφου για απεργία μέσω των δυνατοτήτων που προσφέρει η τεχνολογία, προβάλλουν ως βασικό τους επιχείρημα την επίτευξη της ευρύτερης συμμετοχής των εργαζομένων στην εκλογική διαδικασία, οι οποίοι ενδεχομένως να μην είναι σε θέση να λάβουν μέρος σε αυτή λόγω της αδυναμίας τους να παρευρεθούν εντός συγκεκριμένου χρονικού πλαισίου στον τόπο, όπου διεξάγεται η ψηφοφορία, ενώ μέσω της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας δύνανται αυτοί να συμμετέχουν από οποιοδήποτε σημείο και εάν βρίσκονται³⁵⁸. Οι πολέμιοί της αντίθετα υποστηρίζουν, πως θα πρέπει να διασφαλίζεται το αδιάβλητο της όλης διαδικασίας της ψηφοφορίας, καθώς επίσης και των ευαίσθητων προσωπικών δεδομένων των ψηφοφόρων.

Η προβληματική για την κήρυξη απεργίας μέσω της διαδικασίας της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας στην Ελλάδα, που οδήγησε την εργατική τάξη σε αναταραχές και συγκρούσεις με την Κυβέρνηση, υπήρξε αρχικώς το Αναπτυξιακό Πολυνομοσχέδιο, το οποίο τέθηκε σε διαδικασία δημόσιας διαβούλευσης από τις 11 έως τις 17 Σεπτεμβρίου του έτους 2019.

Στο πλαίσιο του εν λόγω Πολυνομοσχεδίου και δη στο άρθρο 50 παρ. 5 αυτού προβλεπόταν ότι, οι αποφάσεις των γενικών συνελεύσεων και λοιπών οργάνων διοίκησης των Συνδικαλιστικών Οργανώσεων των Εργαζομένων και των Οργανώσεων των Εργοδοτών συμπεριλαμβανομένων των αποφάσεων κήρυξης απεργίας σύμφωνα με τους όρους του νόμου 1264/1982, όπως ισχύει, λαμβάνονται με ψηφοφορία, η οποία μπορεί να διεξάγεται και με ηλεκτρονική ψήφο και με όρους, που διασφαλίζουν τη διαφάνεια και την μυστικότητα, όπου όμως αν και οριζόταν με σαφήνεια η σε κάθε περίπτωση τήρηση των δημοκρατικών αρχών και εγγυήσεων, στην περίπτωση εκείνη κατά την οποία επιλεγόταν η διαδικασία της ηλεκτρονικής

³⁵⁷INE – Δίκτυο Υπηρεσιών Πληροφόρησης & Συμβουλευτικής Εργαζομένων. (2013). *Εργασιακά Θέματα*. «Απεργία». [online] Διαθέσιμο στη δ/ση <https://www.inegsee.gr/wp-content/uploads/2013/11/apergia.pdf>

³⁵⁸Παναγόπουλος, Γ. (2019). *Αλλάζουν τον συνδικαλιστικό νόμο, θέλουν απεργία με ηλεκτρονική ψηφοφορία*. [online] Διαθέσιμο στη δ/ση https://www.efsyn.gr/politiki/kybernisi/206941_allazoynton-syndikalistiko-nomo-theloy-n-apergia-me-ilektroniki

ψηφοφορίας³⁵⁹, εντούτοις το εν λόγω Πολυνομοσχέδιο προκάλεσε την αντίδραση των συνδικαλιστικών οργανώσεων.

Οι συνδικαλιστές, αλλά και εν γένει το εργατικό σώμα, προβάλλοντας την ύψιστης σημασίας συνταγματική προστασία της συνδικαλιστικής ελευθερίας του άρθρου 23 του Συντάγματος, η οποία αποτυπώνεται στο νόμο 1264/1982 περί της συνδικαλιστικής δράσης, έκαναν λόγο για σημαντικό περιορισμό της δια της ανωτέρω προβλέψεως του Πολυνομοσχεδίου. Ο περιορισμός αυτός έγκειτο σύμφωνα με την άποψη των συνδικάτων, στην αδυναμία του εργατικού σώματος να προβαίνει σε ελεύθερη και ανέλεγκτη επιλογή περί της κήρυξης ή μη απεργίας, αφού η ηλεκτρονική ψηφοφορία προϋποθέτει καταχώρηση των στοιχείων εξατομίκευσης των εργαζομένων, αλλά και της ψήφου τους σε μία συγκεκριμένη βάση δεδομένων, με ενδεχόμενο κίνδυνο την διαρροή των στοιχείων τους. Επιπλέον δε, ένα πολύ σημαντικό στοιχείο περιορισμού της το οποίο εντόπισαν οι συνδικαλιστικές οργανώσεις, ήταν και αυτό, που συνδεόταν με την ασάφεια του νόμου, αναφορικά με το εάν η διαδικασία της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας, αφορά και την εκλογή των διοικητικών οργάνων των συνδικαλιστικών οργανώσεων, γεγονός το οποίο αφορά άμεσα τον τρόπο, αλλά και την ποιότητα άσκησης του δικαιώματος στην απεργία³⁶⁰.

Πέραν των ανωτέρω, υπήρξαν σχετικώς σημαντικές αντιδράσεις εκ μέρους των πολιτικών κομμάτων, που πρόσκειντο στην αριστερά και ορισμένων βουλευτών αναφορικά με τον βαθμό προστασίας των εργατικών δικαιωμάτων, στην περίπτωση κατά την οποία λαμβάνει χώρα ηλεκτρονική υποβολή ψήφου στο πλαίσιο λήψης απόφασης για κήρυξη απεργίας. Δεν έλειψαν όμως και εκείνοι, που τάχθηκαν υπέρ της διαδικασίας αυτής, υποστηρίζοντας πως σε καμία περίπτωση δεν θίγεται το δικαίωμα της απεργίας στον πυρήνα του, αφού δεν υφίσταται η οποιαδήποτε μεταβολή σχετικά με την πλειοψηφία, που απαιτείται για τη λήψη της σχετικής απόφασης, αλλά η μόνη διαφορά είναι αυτή, που ανάγεται στο διαδικαστικό κομμάτι της διαδικασίας διεξαγωγής της³⁶¹.

³⁵⁹Taxheaven. (2019). *Αυτό είναι το νέο αναπτυξιακό νομοσχέδιο - Τι προβλέπει αναλυτικά*. [online] Διαθέσιμο στη δ/ση <https://www.taxheaven.gr/news/45668/ayto-einai-to-neo-anaptyxiako-nomosxedio-ti-problepei-analytika>

³⁶⁰Alphavita. (2019a). *Κάλεσμα του Δ.Σ. της Δ.Ο.Ε. για συμμετοχή στην 24ωρη πανελλαδική απεργιακή κινητοποίηση της Α.Δ.Ε.Δ.Υ. στις 24 Σεπτεμβρίου*. [online] Διαθέσιμο στη δ/ση <https://www.alfavita.gr/ekpaideysi/anakoinoseis/298811-doe-kalesma-gia-24ori-apergia-adedy>

³⁶¹Enikos. (2018). *Με 154 "ναι" πέρασε το πολυνομοσχέδιο - Υπερψήφισε η Μεγαλοοικονομία που εντάσσεται στην Κ.Ο. του ΣΥΡΙΖΑ - Όλα όσα έγιναν στη Βουλή*. [online] Διαθέσιμο στη δ/ση <https://www.enikos.gr/politics/555550/me-154-nai-perase-to-polynomosxedio-psifise-kai-i-megalooikonomou>

Περαιτέρω, το στοιχείο που προβλημάτισε ιδιαίτερως τους εργαζομένους, αφορούσε τη δημιουργία μητρώου εργαζομένων, προκειμένου να λάβει χώρα η ηλεκτρονική ψηφοφορία αναφορικά με την απεργία, καθώς η τυχόν διαρροή των στοιχείων της ψηφοφορίας ή των προσωπικών δεδομένων και των εν γένει στοιχείων εξατομίκευσής τους, ενδέχεται να αποτελέσει σημαντικό περιορισμό του συγκεκριμένου συνδικαλιστικού δικαιώματος και μάλιστα στον πυρήνα του³⁶².

Μάλιστα, κάτι τέτοιο θα ήταν εξαιρετικά πιθανό να μετατρέψει την εκλογική διαδικασία σε μέσο ελέγχου των προθέσεων και των δράσεων της εργατικής τάξης, καθώς επίσης και σε κεκαλυμμένη προσπάθεια διάγνωσης των πολιτικών πεποιθήσεων των εργαζομένων. Ωστόσο, οι ανησυχίες των εργαζομένων και των συνδικαλιστικών οργανώσεων είναι δυνατό να αντιμετωπιστούν μέσω της επάνδρωσης των συστημάτων, που πρόκειται να χρησιμοποιηθούν στο πλαίσιο της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας με τα κατάλληλα λογισμικά προγράμματα, τα οποία θα εμπνεύσουν εμπιστοσύνη στους εργαζόμενους ψηφοφόρους. Άμεσο αποτέλεσμα αυτού, θα είναι η επίτευξη της άντλησης των πλεονεκτημάτων της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας, με βασικότερο όλων την μεγαλύτερη κατά το δυνατό συμμετοχή στην εκλογική διαδικασία, αφού θα ψηφίζουν εξ' αποστάσεως ακόμη και εκείνοι, οι οποίοι δεν είναι σε θέση να εμφανίζονται αυτοπρόσωπα, χωρίς όμως να υφίστανται ανασφάλειες ως προς την εγκυρότητα και την αξιοπιστία του εκλογικού αποτελέσματος, αλλά και χωρίς τον κίνδυνο της διαρροής των ψήφων και των προσωπικών δεδομένων των εργαζομένων, που ψήφισαν.

Οι κινητοποιήσεις μάλιστα των εργαζομένων όσο πλησίαζε η ημέρα κατάθεσης του εν λόγω Πολυνομοσχεδίου στη Βουλή κορυφώθηκαν με 48ωρες απεργίες με αίτημα να μην περάσουν οι «αντιεργατικές» διατάξεις. Συγκεκριμένα, οι εργαζόμενοι έκαναν λόγο πρώτον για έλεγχο και διαχείριση των ηλεκτρονικών μητρώων των συνδικάτων από την Κυβέρνηση και δεύτερον για το γεγονός, ότι η ηλεκτρονική ψηφοφορία για την λήψη απόφασης των συνδικάτων απομαζικοποιούσε και αδρανοποιούσε τους εργαζόμενους από τα συνδικάτα³⁶³.

³⁶²Η Εφημερίδα των Συντακτών (2019), *Ηλεκτρονικός συνδικαλισμός με ηλεκτροσόκ στα σωματεία* [online] Διαθέσιμο στη δ/ση <https://www.efsyn.gr/oikonomia/elliniki-oikonomia/209843-ilektronikos-syndikalismos-me-ilektrosok-sta-somateia>

³⁶³News 247 (2019), *Αναπτυξιακός νόμος: Κορυφώνονται οι αντιδράσεις-Πανελλαδικές απεργίες και συγκεντρώσεις* [online] Διαθέσιμο στη δ/ση <https://www.news247.gr/koinonia/anaptyxiakos-nomos-koryfonontai-oi-antidraseis-panelladikes-apergies-kai-sygmentroses.7520337.html><https://www.news247.gr/koinonia/anaptyxiakos-nomos-koryfonontai-oi-antidraseis-panelladikes-apergies-kai-sygmentroses.7520337.html>

Στις αιτιάσεις των εργαζομένων και τις αντιδράσεις των συνδικαλιστικών τους οργανώσεων επί του συγκεκριμένου Πολυνομοσχεδίου, η Κυβέρνηση δια του στόματος του τότε Υπουργού Εργασίας και Κοινωνικών Υποθέσεων κ. Βρούτση από το βήμα της Βουλής διατεινόταν, ότι στόχος του εν λόγω Πολυνομοσχεδίου ήταν η ανεμπόδιστη καθολική συμμετοχή των εργαζομένων στις αρχαιρεσίες και στην άσκηση του σχετικού δικαιώματός τους, η ισχυροποίηση όλου του Εργατικού Δικαίου, καθώς αυτό θα επανερχόταν στην αρχική του μορφή και η επαναφορά της προστατευτικής ασπίδας των εργαζομένων³⁶⁴. Μάλιστα, από το Υπουργείο Εργασίας και Κοινωνικών Υποθέσεων επισημαινόταν σχετικά, ότι οι όποιες τελικές νομοθετικές παρεμβάσεις θα αποφασίζονταν από την Κυβέρνηση, θα ήταν αποτέλεσμα κοινωνικού διαλόγου με τους εμπλεκόμενους φορείς, προκειμένου να αναζητηθεί η απαραίτητη συναίνεση των εκπροσώπων των συνδικαλιστών³⁶⁵.

Η πολιτεία παρά τις αντιδράσεις των εργαζομένων στην προσπάθειά της να προωθήσει την ψηφιοποίηση των διαδικασιών των ψηφοφοριών στον συνδικαλιστικό χώρο στις 24 Οκτωβρίου του έτους 2019 ψήφισε τον Νόμο 4635/2019 (Φ.Ε.Κ. τ. Α' 167/30-10-219), ο οποίος στα άρθρα 53-57 για τις συλλογικές εργασιακές σχέσεις, επικυρώνοντας το ανωτέρω αναφερθέν Πολυνομοσχέδιο και συγκεκριμένα στο άρθρο 54 παρ. 5 προέβλεψε μεταξύ άλλων τη δυνατότητα διεξαγωγής και ηλεκτρονικής ψηφοφορίας για την κήρυξη απεργίας και καθιέρωσε ως υποχρεωτική τη δημιουργία ηλεκτρονικού μητρώου Συνδικαλιστικών Οργανώσεων Εργαζομένων και Οργανώσεων Εργοδοτών³⁶⁶.

Μάλιστα, το τελευταίο χρονικό διάστημα και παρά τις πρόσφατες, εξαιρετικά έντονες αντιδράσεις της εκπαιδευτικής κοινότητας όσον αφορά την εφαρμογή της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας για την εκλογή των υπηρεσιακών συμβουλίων των εκπαιδευτικών, παρατηρείται από πλευράς πολιτείας μία σοβαρή, οργανωμένη και συντονισμένη προσπάθεια για εφαρμογή των συστημάτων ηλεκτρονικής ψηφοφορίας σε ολόένα και μεγαλύτερη έκταση με στόχο τον εκσυγχρονισμό του κράτους, κάτι που προφανώς επιτάχυνε η υγειονομική κρίση, που έχει ενσκύψει σε ολόκληρο τον

³⁶⁴ Lifo (2019). *Ελλάδα/Ηλεκτρονική ψηφοφορία για την προκήρυξη απεργίας*. [online] Διαθέσιμο στη δ/νση <https://www.lifo.gr/now/greece/ilektroniki-psifoforia-gia-tin-prokirixi-apergias>

³⁶⁵ Newsbeast (2019). *Έρχεται η ηλεκτρονική ψηφοφορία για την προκήρυξη απεργίας*. [online] Διαθέσιμο στη δ/νση <https://www.newsbeast.gr/politiki/arthro/5255286/erchetai-i-ilektroniki-psifoforia-gia-tin-prokyrxi-apergias>

³⁶⁶ Taxheaven. (2019). *Δημοσιεύτηκε στο Φ.Ε.Κ. Το αναπτυξιακό νομοσχέδιο*. [online] Διαθέσιμο στη δ/νση <https://www.taxheaven.gr/news/46175/dhmosieyohke-sto-fek-to-anaptyxiako-nomosxedio>

πλανήτη, όπου για λόγους προστασίας της δημόσιας υγείας συστήνεται η αποφυγή του συνωστισμού και η τήρηση των απαιτούμενων μέτρων κοινωνικής απόστασης.

Ανάμεσα στις δράσεις της πολιτείας ως προς την κατεύθυνση της εφαρμογής της ψηφοφορίας με την βοήθεια της τεχνολογίας συγκαταλέγεται και το επικείμενο νομοσχέδιο του Υπουργείου Εργασίας και Κοινωνικών Υποθέσεων, όπου σχεδιάζεται μεταξύ άλλων η καθιέρωση της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας στις γενικές συνελεύσεις όλων των βαθμίδων, το γεγονός ότι οι αποφάσεις για κήρυξη απεργίας θα πρέπει να τυγχάνουν της πλειοψηφίας των εργαζομένων και όχι των παρόντων στην συνέλευση, καθώς επίσης και το γεγονός ότι κατά την διάρκεια της απεργίας με ευθύνη των συνδικάτων θα πρέπει να υπάρχει προσωπικό ασφαλείας σε επιχειρήσεις δημόσιου χαρακτήρα ή κοινής ωφέλειας, προκειμένου να διασφαλίζεται η απρόσκοπτη λειτουργία τους κατά τη διάρκεια της απεργίας³⁶⁷. Ακόμη, το εν λόγω νομοσχέδιο θα προβλέπει σχετικά, ότι για την κήρυξη απεργίας το συνδικαλιστικό όργανο θα πρέπει να ενημερώνει 24 ώρες πριν για την ημέρα, την ώρα και τους λόγους, που τη θεμελιώνουν, θα υπάρχουν επίσης σχετικές προβλέψεις για την επιβολή προστίμων και ποινών, για την κήρυξη της απεργίας ως παράνομης στην περίπτωση που ασκείται ψυχολογική βία σε εργαζόμενους, που αντιτίθενται στην απεργία ή παρατηρούνται προπηλακισμοί καθώς επίσης και για την αποζημίωση του εργοδότη σε περίπτωση παράνομων και καταχρηστικών απεργιών³⁶⁸.

Στο άκουσμα και μόνο του επικείμενου νομοσχεδίου του Υπουργείου Εργασίας και Κοινωνικών Υποθέσεων σχετικά με την κήρυξη απεργίας, έχουν αρχίσει να εκδηλώνονται ήδη οι πρώτες οξύτερες αντιδράσεις με έντονη πολιτική υφή και μονομέρεια. Χαρακτηριστικά, οι εκπρόσωποι των συνδικαλιστικών οργανώσεων των εργαζομένων εκφράζουν έντονο προβληματισμό σχετικά με τη διασφάλιση της προστασίας των προσωπικών δεδομένων όσων συμμετέχουν στις συνδικαλιστικές οργανώσεις, του απορρήτου της ψήφου και του αδιάβλητου της διαδικασίας ψηφοφορίας, κάνουν μάλιστα λόγο σχετικά, ότι η ρύθμιση για την εφαρμογή της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας παραβιάζει τη δημοκρατική και ελεύθερη

³⁶⁷ Insider.gr. (2020). *Τι αλλάζει στις απεργίες - Με ηλεκτρονική ψηφοφορία και προσωπικό ασφαλείας*. [online] Διαθέσιμο στη δ/ση <https://www.insider.gr/hristika/ergasia/147059/ti-allazei-stis-apergies-ilektroniki-psifoforia-kai-prosopiko-asfaleias>

³⁶⁸ ΜΕΤΑ. (2020). «Νέα εργασιακά δικαιώματα» και συνδικαλιστικός νόμος: «Εάτω το δίκιο του εργάτη». [online] Διαθέσιμο στη δ/ση <http://ergasianet.gr/2020/10/18/%CE%BD%CE%AD%CE%B1-%CE%B5%CF%81%CE%B3%CE%B1%CF%83%CE%B9%CE%B1%CE%BA%CE%AC-%CE%B4%CE%B9%CE%BA%CE%B1%CE%B9%CF%8E%CE%BC%CE%B1%CF%84%CE%B1-%CE%BA%CE%B1%CE%B9-%CF%83%CF%85%CE%BD%CE%B4%CE%B9/>

λειτουργία των συνδικάτων και πλήττει τη συλλογική τους αυτονομία, ενώ αναφορικά με την δημιουργία του ηλεκτρονικού μητρώου εκφράζουν επιφυλάξεις ως προς τη δυνατότητα επεξεργασίας των στοιχείων από τρίτους³⁶⁹. Επιπλέον, γίνεται λόγος για κατάργηση των διαδικασιών άμεσης δημοκρατίας, επιβάλλοντας την ηλεκτρονική ψηφοφορία, ενώ τονίζεται, ότι στοχοποιείται η απεργία, επιδιώκοντας ουσιαστικά την απαγόρευσή της³⁷⁰. Επίσης, γίνεται λόγος, ότι με τη δυνατότητα που παρέχεται μέσω ηλεκτρονικής ψηφοφορίας για ψήφο από απόσταση για τη λήψη αποφάσεων χωρίς προηγούμενη συμμετοχή με φυσική παρουσία των εργαζομένων σε συνέλευση και συζήτηση υπονομεύεται ο ρόλος και η σημασία των γενικών συνελεύσεων, όπου οι εργαζόμενοι πλέον δεν θα συγκεντρώνονται, δεν θα συζητούν, δεν θα ανταλλάσσουν μεταξύ τους απόψεις, δεν θα αποφασίζουν για τα προβλήματά τους και δεν θα συνεργάζονται για την επίλυσή τους³⁷¹.

Θα πρέπει όμως να τονιστεί σχετικά, πως ο συνδικαλιστικός κόσμος δεν λαμβάνει καθόλου υπόψιν του το γεγονός, ότι στο εν λόγω σχέδιο νόμου περιλαμβάνονται και εκσυγχρονιστικές διατάξεις με στόχο την κατάργηση της γραφειοκρατίας³⁷², μάλιστα κατά τον τέως Υπουργό κ. Βρούτση οι επικείμενες

³⁶⁹ Kathimerini. (2019). *Με ηλεκτρονική ψήφο οι αποφάσεις για κινητοποιήσεις*. [online] Διαθέσιμο στη δ/νση <https://www.kathimerini.gr/economy/local/1045534/me-ilektroniki-psifo-oi-apofaseis-gia-kinitopoiiseis>

³⁷⁰ Εκπαιδευτικός Όμιλος – Αντιτετράδια της εκπαίδευσης. (2020). *Απαγόρευση απεργίας - Ηλεκτρονική ψηφοφορία και στα συνδικάτα φέρνει το νομοσχέδιο Γ. Βρούτση*. [online] Διαθέσιμο στη δ/νση http://www.antitetradia.gr/portal/index.php?option=com_content&view=article&id=1461:apagorefsi-apergiass-ilektroniki-psifoforia-kai-sta-syndikata-fernei-to-nomosxedio-g-vroytsi&catid=72&Itemid=103

³⁷¹ Μ-Λ ΚΚΕ. (2020). *...Περί ηλεκτρονικής ψηφοφορίας Βαθιά αντιδραστικές αλλαγές στο συνδικαλιστικό νόμο*. [online] Διαθέσιμο στη δ/νση <https://www.m-lkke.gr/featured/%CF%80%CE%B5%CF%81%CE%AF-%CE%B7%CE%BB%CE%B5%CE%BA%CF%84%CF%81%CE%BF%CE%BD%CE%B9%CE%BA%CE%AE%CF%82-%CF%88%CE%B7%CF%86%CE%BF%CF%86%CE%BF%CF%81%CE%AF%CE%B1%CF%82-%CE%B2%CE%B1/>

³⁷² Κασούνη, Α. & Κιούκης, Ε. (2020). *Το νέο εργασιακό νομοσχέδιο και η απόλυτη τεχνολογική φαντασίωση που έγινε πραγματικότητα*. [online] Διαθέσιμο στη δ/νση [171](https://www.mcaounilaw.gr/%CE%BD%CE%B5%CE%B1/32-%CE%BD%CE%BF%CE%BC%CE%B9%CE%BA%CE%AE-%CE%B5%CF%80%CE%B9%CE%BA%CE%B1%CE%B9%CF%81%CF%8C%CF%84%CE%B7%CF%84%CE%B1/400-%CF%84%CE%BF-%CE%BD%CE%AD%CE%BF-%CE%B5%CF%81%CE%B3%CE%B1%CF%83%CE%B9%CE%B1%CE%BA%CF%8C-%CE%BD%CE%BF%CE%BC%CE%BF%CF%83%CF%87%CE%AD%CE%B4%CE%B9%CE%BF-%CE%BA%CE%B1%CE%B9-%CE%B7-%CE%B1%CF%80%CF%8C%CE%BB%CF%85%CF%84%CE%B7-%CF%84%CE%B5%CF%87%CE%BD%CE%BF%CE%BB%CE%BF%CE%B3%CE%B9%CE%BA%CE%AE-%CF%86%CE%B1%CE%BD%CF%84%CE%B1%CF%83%CE%AF%CF%89%CF%83%CE%B7-%CF%80%CE%BF%CF%85-%CE%AD%CE%B3%CE%B9%CE%BD%CE%B5-</p></div><div data-bbox=)

ρυθμίσεις έχουν ως άμεσο στόχο τους την διαμόρφωση συνθηκών διαφάνειας σε ό, τι αφορά τις συνδικαλιστικές οργανώσεις, την ενίσχυση των εργαζομένων και την ουσιαστική δράση των συνδικαλιστικών οργάνων³⁷³. Προς τον σκοπό λοιπόν άμβλυνσης των έντονων αντιδράσεων που εκδηλώνονται ήδη, το Υπουργείο Εργασίας και Κοινωνικών Υποθέσεων καλείται με μία σειρά προστατευτικών διατάξεων να παρέχει εγγυήσεις αναφορικά με την τήρηση του στοιχείου της μυστικότητας της ψήφου, την προστασία των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα των συμμετεχόντων στις εκάστοτε συνδικαλιστικές οργανώσεις, τη διασφάλιση του απορρήτου της ψήφου και του αδιάβλητου της διαδικασίας ψηφοφορίας, προκειμένου να εκλείψουν οι όποιοι τυχόν προβληματισμοί και ενστάσεις επί του επικείμενου νομοσχεδίου, λειτουργώντας ως εξισορροπητικός παράγων στη σχέση μεταξύ εργαζομένων και εργοδοτών.

Το εν λόγω νομοσχέδιο αποτέλεσε, όπως ήταν αναμενόμενο, τη βάση για μία σειρά από πολιτικές συζητήσεις και βασικό έρεισμα για πολιτικές σκοπιμότητες. Συγκεκριμένα, ο ΣΥΡΙΖΑ αναγιγνώσκοντας το επικείμενο σχέδιο νόμου κατά τρόπο μονομερή και απομονώνοντας κάποια τμήματά του, αναδεικνύοντας ορισμένες μόνο πτυχές του, έσπευσε να αποδώσει το περιεχόμενό του σε μία προσπάθεια της κυβέρνησης της Νέας Δημοκρατίας να ενισχύσει την τάξη των εργοδοτών, των ισχυρών και του κεφαλαίου εις βάρος των εργαζομένων, παραβλέποντας ωστόσο τη βασική στόχευσή του, που δεν είναι άλλη από το να συμβαδίσει η χώρα μας με τις ευρωπαϊκές και διεθνείς επιταγές και εξελίξεις³⁷⁴.

Αν και καθίσταται ευχερώς αντιληπτό, ότι το σύνολο των μεταρρυθμίσεων που επιχειρούνται από την εκάστοτε κυβέρνηση, συνηθίζεται να αντιμετωπίζεται αρνητικά από τα κόμματα της αντιπολίτευσης, και δη από την αξιωματική αντιπολίτευση, οι σύγχρονες κοινωνίες και πολιτείες, οι οποίες στηρίζουν την πρόοδο τους στην ανάπτυξη της επιστήμης, δεν θα πρέπει να επιτρέπουν σε οποιονδήποτε και οτιδήποτε δύναται να ανακόψει την εξελικτική τους πορεία. Η κριτική αντιμετώπιση του συνόλου των κυβερνητικών νομοθετικών πρωτοβουλιών κρίνεται επιβεβλημένη,

[%CF%80%CF%81%CE%B1%CE%B3%CE%BC%CE%B1%CF%84%CE%B9%CE%BA%CF%8C%CF%84%CE%B7%CF%84%CE%B1](#)

³⁷³ Kathimerini. (2019). *Με ηλεκτρονική ψήφο οι αποφάσεις για κινητοποιήσεις*. [online] Διαθέσιμο στη δ/νση <https://www.kathimerini.gr/economy/local/1045534/me-ilektroniki-psifo-oi-apofaseis-gia-kinitopoiiseis/>

³⁷⁴ Λιβιτσάνος, Γ. (2018). *Διάταξη για απεργίες: Δυσθυμία σε βουλευτές του ΣΥΡΙΖΑ, στήριξη από Ν.Δ.* [online] Διαθέσιμο στη δ/νση <https://vouliwatch.gr/news/article/diataxi-gia-apergies-dysthymia-se-vouleytes-toy-syriza-stirixi-apo-n-d>

πλην όμως, δεν θα πρέπει οι μικροπολιτικές σκοπιμότητες να λειτουργούν ανασταλτικά ως προς τον εκσυγχρονισμό της χώρας.

Τελικώς και παρά τις οξύτερες αντιδράσεις που υπήρξαν από τον συνδικαλιστικό κόσμο και τα πολιτικά κόμματα της αντιπολίτευσης και δη της αξιωματικής, η ελληνική Βουλή στις 16 Ιουνίου του 2021 ψήφισε τον Νόμο 4808/2021 (Φ.Ε.Κ. τ. Α' 101/19-06-2021) για την Προστασία της Εργασίας-Σύσταση Ανεξάρτητης Αρχής «Επιθεώρηση Εργασίας»-Κύρωση της Σύμβασης 190 της Διεθνούς Οργάνωσης Εργασίας για την εξάλειψη της βίας και παρενόχλησης στον κόσμο της εργασίας-Κύρωση της Σύμβασης 187 της Διεθνούς Οργάνωσης Εργασίας για το Πλαίσιο Προώθησης της Ασφάλειας και της Υγείας στην Εργασία-Ενσωμάτωση της Οδηγίας (ΕΕ) 2019/1158 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 20ης Ιουνίου 2019 για την ισορροπία μεταξύ της επαγγελματικής και της ιδιωτικής ζωής, άλλες διατάξεις του Υπουργείου Εργασίας και Κοινωνικών Υποθέσεων και λοιπές επείγουσες ρυθμίσεις. Το εν λόγω νομοθέτημα τροποποιώντας το άρθρο 13 του νόμου 1264/1982 (Α'/79) στο άρθρο 87 προβλέπει την δυνατότητα των συνδικαλιστικών οργανώσεων περί διενέργειας ηλεκτρονικής ψηφοφορίας, όπου θα πρέπει σε κάθε περίπτωση να διασφαλίζεται η ταυτοπροσωπία των εκλογέων και η μυστικότητα της ψήφου. Παράλληλα, προβλέπεται ρητά, πρώτον η παροχή εκ μέρους του Υπουργείου Εργασίας και Κοινωνικών Υποθέσεων χωρίς κανενός είδους αντάλλαγμα του σχετικού λογισμικού για την διεξαγωγή της εκάστοτε ηλεκτρονικής εκλογικής διαδικασίας, χωρίς όμως να αποκλείεται η δυνατότητα των συνδικαλιστικών οργανώσεων να επιλέγουν την αξιοποίηση και άλλων προγραμμάτων, που θα διασφαλίζουν όμως οπωσδήποτε το αδιάβλητο και την μυστικότητα της ψηφοφορίας και δεύτερον η υποχρέωση καταχώρησης των πρακτικών διαλογής των ψηφοδελτίων και της καταμέτρησης των ηλεκτρονικών ψήφων στο Γ.Ε.ΜΗ.Σ.Ο.Ε³⁷⁵.

Ο εν λόγω νόμος μεταξύ άλλων προβλέπει στο άρθρο 86, ότι για να διεξαχθεί συζήτηση και να ληφθεί απόφαση από τη Γενική Συνέλευση της συνδικαλιστικής

³⁷⁵Taxheaven. (2021). Νόμος 4808/2021. Νόμος 4808/2021 Για την Προστασία της Εργασίας - Σύσταση Ανεξάρτητης Αρχής «Επιθεώρηση Εργασίας» - Κύρωση της Σύμβασης 190 της Διεθνούς Οργάνωσης Εργασίας για την εξάλειψη της βίας και παρενόχλησης στον κόσμο της εργασίας - Κύρωση της Σύμβασης 187 της Διεθνούς Οργάνωσης Εργασίας για το Πλαίσιο Προώθησης της Ασφάλειας και της Υγείας στην Εργασία - Ενσωμάτωση της Οδηγίας (ΕΕ) 2019/1158 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 20ής Ιουνίου 2019 για την ισορροπία μεταξύ της επαγγελματικής και της ιδιωτικής ζωής, άλλες διατάξεις του Υπουργείου Εργασίας και Κοινωνικών Υποθέσεων και λοιπές επείγουσες ρυθμίσεις. [online] Διαθέσιμο στη δ/ση <https://www.taxheaven.gr/law/4808/2021>

οργάνωσης απαιτείται η φυσική ή εξ' αποστάσεως παρουσία των μελών της. Μάλιστα, για τη συζήτηση και λήψη απόφασης για την κήρυξη απεργίας κρίνεται απαραίτητη είτε η φυσική είτε η εξ' αποστάσεως ψήφος τουλάχιστον του ½ των οικονομικά τακτοποιημένων μελών της. Περαιτέρω, στο άρθρο 91 ορίζεται σχετικώς, ότι προκειμένου να ασκηθεί το δικαίωμα της απεργίας θα πρέπει να υπάρξει προειδοποίηση του εργοδότη ή της συνδικαλιστικής του οργάνωσης 24 τουλάχιστον ώρες, προτού αυτή πραγματοποιηθεί. Η προειδοποίηση απαιτείται να είναι έγγραφη, να επιδοθεί με δικαστικό επιμελητή προς τον εργοδότη, τον οποίο και αφορά και να αναφέρει την ημέρα και την ώρα έναρξής της, τη διάρκειά της, την μορφή της, τα αιτήματά της και τους λόγους που τη θεμελιώνουν. Στο άρθρο 95 αυτού προβλέπεται η υποχρέωση ύπαρξης προσωπικού ασφαλείας και Προσωπικού Ελάχιστης Εγγυημένης Υπηρεσίας κατά τη διάρκειά της, ενώ εάν απεργία που έχει κηρυχθεί από πρωτοβάθμια συνδικαλιστική οργάνωση κριθεί παράνομη, δεν επιτρέπεται μετά την έκδοση απόφασης η κήρυξη απεργίας κατά του ίδιου εργοδότη και με ίδια ημέρα έναρξης από δευτεροβάθμια ή τριτοβάθμια συνδικαλιστική οργάνωση. Επιπλέον, στο άρθρο 93 ορίζεται, ότι η συνδικαλιστική οργάνωση που κηρύσσει απεργία θα πρέπει να προστατεύει το δικαίωμα των εργαζομένων, οι οποίοι δεν συμμετέχουν σε αυτή, κατά τρόπο ώστε να προσέρχονται, να αποχωρούν και να παρέχουν την εργασία τους χωρίς κανένα απολύτως εμπόδιο και δη χωρίς την άσκηση βίας εις βάρος τους, όπου σε περίπτωση παραβίασης της εν λόγω υποχρέωσης γεννάται αστική ευθύνη της συνδικαλιστικής οργάνωσης και των μελών του διοικητικού της συμβουλίου³⁷⁶.

Συμπερασματικά, σε ότι αφορά λοιπόν την εφαρμογή της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας στο πλαίσιο της λήψης αποφάσεων σχετικά με την κήρυξη απεργίας, εκείνο το οποίο θα πρέπει να λεχθεί σχετικώς, είναι το γεγονός πως, η απεργία έχει συνδεθεί, όπως είναι λογικό με την προσπάθεια διασφάλισης των δικαιωμάτων των εργαζομένων και με την μαζική τους δράση με στόχο την προώθηση και υλοποίηση των εν γένει διεκδικήσεών τους. Άλλωστε, όπως θα μπορούσε να παρατηρήσει

³⁷⁶Ε-νομοθεσία. gr. Τράπεζα Πληροφοριών Νομοθεσίας. (2021) *Νόμος ν. 4808/2021. Νόμος 4808/2021 Για την Προστασία της Εργασίας - Σύσταση Ανεξάρτητης Αρχής «Επιθεώρηση Εργασίας» - Κύρωση της Σύμβασης 190 της Διεθνούς Οργάνωσης Εργασίας για την εξάλειψη της βίας και παρενόχλησης στον κόσμο της εργασίας - Κύρωση της Σύμβασης 187 της Διεθνούς Οργάνωσης Εργασίας για το Πλαίσιο Προώθησης της Ασφάλειας και της Υγείας στην Εργασία - Ενσωμάτωση της Οδηγίας (ΕΕ) 2019/1158 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 20ής Ιουνίου 2019 για την ισορροπία μεταξύ της επαγγελματικής και της ιδιωτικής ζωής, άλλες διατάξεις του Υπουργείου Εργασίας και Κοινωνικών Υποθέσεων και λοιπές επείγουσες ρυθμίσεις.* [online] Διαθέσιμο στη δ/ση <https://www.e-nomothesia.gr/kat-ergasia-koinonike-asphalise/nomos-4808-2021-phek-101a-19-6-2021.html>

κανείς, η απεργία αποτελούσε διαχρονικά και αποτελεί ένα ισχυρό όπλο στα χέρια των εργαζομένων, υπό την έννοια ότι μέσα από την έντονη και μαζική συμμετοχή τους σε αυτή ασκείται πίεση στους εργοδότες για την προάσπιση των δικαιωμάτων και των συμφερόντων τους.

Η εισαγωγή της ηλεκτρονικής διαδικασίας κατά την διεξαγωγή της ψηφοφορίας για την κήρυξη απεργίας αποτελεί σημείο ιδιαίτερου προβληματισμού για τους εργαζόμενους και αντιμετωπίζεται αρνητικά από την πλειοψηφία αυτών. Ο όποιος όμως σκεπτικισμός και προβληματισμός διαπνέει τους κόλπους των εργαζομένων θα πρέπει να καμφθεί, καθώς, εάν λάβει κανείς υπόψιν του την πολυπλοκότητα της σύγχρονης ζωής και τις εν γένει υποχρεώσεις του κάθε εργαζομένου, θα είναι δυνατό να καταλήξει στο συμπέρασμα, πως η παροχή της δυνατότητας στους εργαζόμενους να συμμετέχουν από απόσταση στην ψηφοφορία με τα μέσα της τεχνολογίας για την κήρυξη απεργίας ενισχύει πολύ περισσότερο την απεργία ως θεσμό, παρά τον αποδυναμώνει, καθώς όλοι ανεξαιρέτως οι εργαζόμενοι θα έχουν την δυνατότητα να συμμετέχουν ενεργά στην ηλεκτρονική ψηφοφορία για την κήρυξη απεργίας για τα ζητήματα που τους απασχολούν, κάτι που δεν φαίνεται να εξασφαλίζεται, εάν απαιτείται η φυσική παρουσία τους στον χώρο, όπου έχει καθοριστεί ως σημείο συγκέντρωσης των εργαζομένων για την λήψη των σχετικών αποφάσεων σχετικά με την κήρυξη απεργίας με τυπική-παραδοσιακή ψηφοφορία.

Περαιτέρω, αν και έχει διατυπωθεί σχετικώς η άποψη, ότι οι ηλεκτρονικές διαδικασίες σε σχέση με την κήρυξη απεργίας συνδέονται με φαινόμενα δημοσιοποίησης ευαίσθητων προσωπικών δεδομένων των εργαζομένων, που λαμβάνουν μέρος σε αυτή, κατά τρόπο ώστε οι συμμετέχοντες σε αυτή να διακατέχονται από έντονα αισθήματα ανασφάλειας, εντούτοις κάτι τέτοιο δεν φαίνεται να ανταποκρίνεται στην πραγματικότητα, καθώς τα σύγχρονα ηλεκτρονικά μέσα με τα λογιστικά συστήματα και τα προγράμματα ασφαλείας που διαθέτουν, είναι σε θέση να διασφαλίσουν τα δεδομένα προσωπικού χαρακτήρα των εργαζομένων κατά την συμμετοχή τους στην ηλεκτρονική ψηφοφορία για την κήρυξη απεργίας.

Τέλος, θα πρέπει να σημειωθεί σχετικώς, ότι με την απομακρυσμένη ψήφο για την κήρυξη απεργίας, ο κάθε εργαζόμενος μπορεί να αποφασίζει μόνος και ανεπηρέαστος από εξωτερικούς παράγοντες και επιρροές, οι οποίοι ενδέχεται να υπάρχουν στον χώρο, όπου έχει οριστεί ως τόπος συγκέντρωσης των εργαζομένων για την διεξαγωγή της τυπικής-παραδοσιακής ψηφοφορίας για την κήρυξη της

απεργίας, η ένταση των οποίων είναι δυνατό να συμβάλλει αρνητικά στην ελεύθερη έκφραση της βούλησης του εργαζομένου, δηλαδή γίνεται αντιληπτό, ότι η ηλεκτρονική ψηφοφορία για την κήρυξη απεργίας εγγυάται τόσο την μεγαλύτερη συμμετοχή των εργαζομένων σε αυτή, όσο και τον περιορισμό ή εξάλειψη της πιθανότητας επηρεασμού με κάθε τρόπο των συμμετεχόντων σε αυτή.

3.3.3.2. Οι εκλογές στην κεντροαριστερά το έτος 2017 από την σκοπιά ακαδημαϊκών και πολιτειακών φορέων

Είναι πράγματι γεγονός, πως η καθιέρωση της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας έχει απασχολήσει σε επιστημονικό, αλλά και πολιτικό επίπεδο σημαντικές προσωπικότητες της χώρας, οι οποίες αναπτύσσοντας δημόσιο λόγο, προσέγγισαν το εν λόγω ζήτημα ποικιλοτρόπως, αναδεικνύοντας τον πολυδιάστατο χαρακτήρα του.

Από την επιστημονική κοινότητα είναι δυνατό να αντλήσουμε την θέση του καθηγητή Συνταγματικού Δικαίου Ξενοφώντα Κοντιάδη, ο οποίος σε άρθρο του στην εφημερίδα “τα Νέα” στις 7 Σεπτεμβρίου του έτους 2017 με τίτλο «Η ηλεκτρονική ψηφοφορία στην Κεντροαριστερά», είχε ταχθεί υπέρ της καθιέρωσης και εφαρμογής της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας, θέτοντας ωστόσο προβληματισμούς και όρους για την σωστή εφαρμογή της. Αφορμή για την διατύπωση της άποψής του αυτής αποτέλεσε η διαδικασία εκλογής της ηγεσίας της κεντροαριστεράς κατά το έτος 2017³⁷⁷. Τη θετική στάση του απέναντι στην καινούργια για τα δεδομένα της χώρας εκλογική αυτή διαδικασία αιτιολόγησε, προβάλλοντας την παρεχόμενη μέσω της διαδικασίας αυτής δυνατότητα για συμμετοχή περισσότερων πολιτών. Βασικό χαρακτηριστικό στοιχείο της ψηφοφορίας σύμφωνα με το άρθρο 51 παρ. 3 του Συντάγματος, όπως έχει αναφερθεί πολλάκις ανωτέρω, αποτελεί η καθολικότητα της ψήφου, ως εκ τούτου ο συνταγματικός νομοθέτης καθιερώνοντας το στοιχείο αυτό είναι σαφές, ότι τείνει στην επίτευξη της μέγιστης κατά το δυνατό συμμετοχής των πολιτών στην εκλογική διαδικασία, για τον λόγο αυτό κρίνεται συνταγματικά αποδεκτή κάθε διαδικασία, που μπορεί να διασφαλίσει την επίτευξη του εν λόγω στοιχείου, όπως είναι αδιαμφισβήτητη η ψηφοφορία με ηλεκτρονικά μέσα.

Ο εν λόγω επιστήμονας αναφέρθηκε στο παράδειγμα της Εσθονίας, προκειμένου να καταδείξει μία πραγματικά εντυπωσιακά ομαλή και επιτυχημένη εφαρμογή του μοντέλου της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας³⁷⁸. Ωστόσο, δεν παρέλειψε να κάνει λόγο και για ορισμένες πτυχές της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας, που θα πρέπει να τηρούνται, προκειμένου να αποτελέσει αυτή εν τοις πράγμασι δημοκρατική διαδικασία, με βασικότερη αυτών την διασφάλιση των διαδικασιών ταυτοποίησης των ψηφοφόρων. Χωρίς την επίτευξη της εξασφάλισης ότι η ψήφος προέρχεται από

³⁷⁷Κοντιάδης, Ξ. (2017). *Η ηλεκτρονική ψηφοφορία στην Κεντροαριστερά*. [online] Διαθέσιμο στη δ/νση <https://www.tanea.gr/2017/09/07/opinions/i-ilektroniki-psifoforia-stin-kentroaristera/>

³⁷⁸Ράικος, Α. (2002). *Συνταγματικό Δίκαιο. Εισαγωγή – Οργανωτικό μέρος*. Αθήνα: Σάκκουλας, σ.σ. 33-106

συγκεκριμένο ψηφοφόρο και ότι αντίστοιχα η εκάστοτε ψήφος είναι προϊόν πολιτικής βούλησης συγκεκριμένου ψηφοφόρου, η όλη εκλογική διαδικασία χάνει τον δημοκρατικό σκοπό και προσανατολισμό της³⁷⁹. Πρόκειται άλλωστε για ένα εκ των βασικών σταδίων της διαδικασίας της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας και δη για το στάδιο της επικύρωσης στο πλαίσιο του οποίου επιτυγχάνεται η ταυτοπροσωπία των ψηφοφόρων³⁸⁰.

Σε επίπεδο όμως ακαδημαϊκής κοινότητας η προοπτική εφαρμογής της διαδικασίας της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας δεν τυγχάνει μονοσήμαντης θεώρησης. Έτσι, σε απάντηση όλων όσων ανέφερε ο κ. Κοντιάδης στο ανωτέρω άρθρο του αναφορικά με την λήψη ειδικών μέτρων, ώστε να διασφαλίζεται η ταυτοπροσωπία των ψηφοφόρων, ο κ. Δρυμιώτης, σημαντικό και διακεκριμένο μέλος της επιστημονικής κοινότητας στον τομέα της πληροφορικής έδειξε να μη συμμερίζεται τις ανησυχίες του κ. Κοντιάδη, καθώς ο ίδιος προτάσσει την ανάγκη για τεχνολογικό εκσυγχρονισμό, αναφέροντας μάλιστα σχετικώς, πως αποτελεί ένδειξη αδυναμίας μίας χώρας να συμβαδίσουν τα προστάγματα της σύγχρονης τεχνολογικής εποχής και η εμμονή στην τυπική-παραδοσιακή ψηφοφορία. Επικρίνει μάλιστα τον κ. Κοντιάδη για τις ανησυχίες, που εκφράζει σχετικά με τον βαθμό κατά τον οποίο είναι εφικτό να διασφαλίζεται η τήρηση όλων των δημοκρατικών χαρακτηριστικών της εκλογικής διαδικασίας κατά την ηλεκτρονική ψηφοφορία³⁸¹.

Τα λεγόμενα του κ. Δρυμιώτη ωστόσο, αντικρούει εκ νέου ο κ. Κοντιάδης, αναφέροντας μάλιστα και σχετικά παραδείγματα χωρών, των οποίων η τεχνολογική ανάπτυξη είναι αξιοσημείωτη, όπως για παράδειγμα η Νορβηγία, στην οποία πριν την τελική καθιέρωση της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας υπήρξαν πολλές πιλοτικές διαδικασίες, αλλά και δοκιμές³⁸².

Από την ανάγνωση των αντιτιθέμενων απόψεων των δύο αυτών έγκριτων ακαδημαϊκών είναι δυνατό να αντληθούν σημαντικά συμπεράσματα σχετικά με την αναγκαιότητα της καθιέρωσης της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας στις εκάστοτε εκλογικές διαδικασίες και αναμετρήσεις στη χώρα μας. Συγκεκριμένα, τίθεται

³⁷⁹Κοντιάδης, Ξ. (2017). *Η ηλεκτρονική ψηφοφορία στην Κεντροαριστερά*. [online] Διαθέσιμο στη δ/νση <https://www.tanea.gr/2017/09/07/opinions/i-ilektroniki-psifoforia-stin-kentroaristera/>

³⁸⁰Prandini, M. & Ramilli, M. (2012). A Model for E-voting Systems Evaluation Based on International Standards: Definition and Experimental Validation. *e-Service Journal*, 8(3), pp. 42-72

³⁸¹Δρυμιώτης, Α. (2017). *Η ηλεκτρονική ψηφοφορία στην Κεντροαριστερά*. [online] Διαθέσιμο στη δ/νση <https://www.kathimerini.gr/926032/opinion/epikairohta/politikh/h-hlektronikh-yhfoforia-sthn-kentroaristera>

³⁸²Κοντιάδης, Ξ. (2017a). *Ξενοφών Κοντιάδης: Ηλεκτρονική ψηφοφορία χωρίς εγγυήσεις*. [online] Διαθέσιμο στη δ/νση <https://thecaller.gr/callers-choice/ksen-kontiadis-ilektr-psif-eggiisis/>

αυτομάτως το ερώτημα, εάν τελικά η καθιέρωση ενός ηλεκτρονικού εκλογικού μοντέλου θα πρέπει να συνδέεται με την εξυπηρέτηση του δημοκρατικού πολιτεύματος και των προϋποθέσεων, που τίθενται από αυτό, ή εάν θα πρέπει να συνδέεται με τις σύγχρονες επιταγές επικράτησης των τεχνολογικών μέσων σε αντικατάσταση των παραδοσιακών γραφειοκρατικών διαδικασιών της τυπικής-παραδοσιακής ψηφοφορίας.

Μείζων λοιπόν προβληματισμός αποτελεί η αξιολόγηση και ιεράρχηση των επιδιωκόμενων με την καθιέρωση και εφαρμογή της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας στόχων. Εάν λοιπόν τεθεί στο επίκεντρο το δημοκρατικό πολίτευμα και κριθεί, ότι μέσω της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας ο στόχος είναι να εξασφαλιστεί η κατά το δυνατό μεγαλύτερη συμμετοχή των ψηφοφόρων, τότε σε κάθε περίπτωση απαραίτητη είναι η αναγωγή και στις υπόλοιπες δημοκρατικές προϋποθέσεις, που θα πρέπει να τηρούνται, όπως παραδείγματος χάρη η επίτευξη της ταυτοπροσωπίας. Εάν όμως υποτεθεί πως, η καθιέρωση και εφαρμογή της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας έχει ως βασικό της στόχο να συμβαδίσει η χώρα μας με τα νέα τεχνολογικά δεδομένα, τότε ενδεχομένως και να ήταν δυνατό να γίνει δεκτή η διακύβευση ορισμένων στοιχείων της εκλογικής διαδικασίας με στόχο τον τεχνολογικό εκσυγχρονισμό.

Με δεδομένο όμως ότι η εκλογική διαδικασία είναι κατά τρόπο άμεσο και σαφή συνδεδεμένη με το δημοκρατικό πολίτευμα και αποτελεί αναπόσπαστο τμήμα αυτού, αποτελώντας μάλιστα για τους εκλογείς την σπουδαιότερη μορφή έκφρασης της βούλησής τους στο πλαίσιο της δημοκρατίας, ορθότερη φαίνεται να είναι η αντίληψη εκείνη, η οποία αναδεικνύει μεν την μεγάλη σημασία της θέσης σε λειτουργία ενός ηλεκτρονικού εκλογικού μοντέλου κατά τις εκάστοτε εκλογικές αναμετρήσεις στην χώρα μας, πλην όμως υπολαμβάνει ως απαραίτητη προϋπόθεση εφαρμογής της την απόλυτη και ανεξάριετη τήρηση όλων των τιθέμενων από το νόμο στοιχείων δημοκρατικής διεξαγωγής της εκλογικής διαδικασίας.

Από τον πολιτικό χώρο και δη από τον χώρο της κεντροαριστεράς, όπου κατά το έτος 2017 καταβλήθηκαν προσπάθειες για την ανάδειξη της ηγεσίας της εν λόγω παράταξης με την χρήση των μέσων της τεχνολογίας, μπορούμε να αντλήσουμε αξιολογικά στοιχεία μέσα από τις διάφορες απόψεις επιφανών μελών του, που διατυπώθηκαν σχετικώς, αναφορικά με την δυνατότητα διεξαγωγής ψηφοφοριών με ηλεκτρονικά μέσα στις εκάστοτε εκλογικές αναμετρήσεις στην χώρα μας στο άμεσο μέλλον. Συγκεκριμένα, κατά την διαδικασία εκλογής της ηγεσίας στον χώρο της κεντροαριστεράς υπήρξε ποικιλία φωνών, με ορισμένες εξ' αυτών να τάσσονται

σαφώς υπέρ της ηλεκτρονικής εκλογικής διαδικασίας, άλλες να την αποκρούουν, άλλες να προσπαθούν να συνδυάσουν τα δύο άκρα και άλλες να μεταβάλλονται και να προσαρμόζονται στα νέα δεδομένα, που ανέκυσαν στην πορεία, όπου για κάθε μία εκ των απόψεων αυτών, οι οποίες θα παρατεθούν αναλυτικά κατωτέρω, υπήρξε ένας βασικός εκφραστής, ο οποίος αποτύπωνε την αντίληψη και θέση και διαφόρων άλλων μελών της κεντροαριστεράς.

Αρχικώς, άξια ειδικής μνείας και αναφοράς είναι η άποψη, που εξέφρασε ο Γεώργιος Καμίνης, τότε δήμαρχος Αθηνών και νυν βουλευτής Επικρατείας του Κινήματος Αλλαγής. Το εν λόγω μέλος του ευρύτερου χώρου της κεντροαριστεράς τάχθηκε με σαφήνεια υπέρ της εφαρμογής της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας για την ανάδειξη της ηγεσίας στην κεντροαριστερά, χωρίς μάλιστα να προβάλλει τον οποιονδήποτε ενδοιασμό, καθώς κατά τον ίδιο σύμφωνα με όλα όσα ανέφερε σε σχετικές συνεντεύξεις και εν γένει ομιλίες του, η καθιέρωση ηλεκτρονικών εκλογικών διαδικασιών είναι σε θέση να συμβάλλει καθοριστικά στον άμεσο και ουσιαστικό εκσυγχρονισμό της χώρας. Ο Γεώργιος Καμίνης αποτέλεσε λοιπόν τον εκφραστή εκείνης της φωνής της κεντροαριστεράς, η οποία συνέδεσε την δια ηλεκτρονικής ψηφοφορίας εκλογή του αρχηγού της κεντροαριστεράς με την ευκαιρία για υιοθέτηση ηλεκτρονικών εκλογικών διαδικασιών στην Ελλάδα, η οποία δεν φαινόταν να σημειώνει έως τότε ιδιαίτερη πρόοδο στον τομέα αυτό.³⁸³

Περαιτέρω, σύμφωνα με τον κ. Καμίνη η ηλεκτρονική ψηφοφορία, εκτός από την επίτευξη της εισαγωγής της χώρας μας σε τροχιά τεχνολογικής προόδου, θα ήταν σε θέση να διασφαλίσει στους Έλληνες πολίτες την δυνατότητα για ευχερέστερη πρόσβαση στην ψηφοφορία, ως εκ τούτου θα πραγματοποιόταν η ενίσχυση του στοιχείου της καθολικότητας της ψηφοφορίας βάσει του άρθρου 51 παρ. 3 του Συντάγματος³⁸⁴ και θα ενισχύονταν όλα εκείνα τα στοιχεία, που προβλέπει το Σύνταγμα και οι εν γένει δημοκρατικές επιταγές.

Μάλιστα, ο κ. Καμίνης ενέμεινε στην θέση του υπέρ της διεξαγωγής ηλεκτρονικής ψηφοφορίας στις εκλογές της κεντροαριστεράς και την υποστήριξε σθεναρά, ακόμη και όταν υπήρχαν έντονες φωνές από άλλες ομάδες του ευρύτερου

³⁸³ Παναγόπουλος, Γ. (2015). *Κεντροαριστερά: Υπέρ της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας ο Καμίνης*. [online] Διαθέσιμο στη δ/ση <https://www.cnn.gr/news/politiki/story/96154/kentroaristera-yper-tis-ilektronikis-psifoforias-o-kaminis>

³⁸⁴ Naftemporiki.gr. (2017). *Υπέρ της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας ο Γ. Καμίνης*. [online] Διαθέσιμο στη δ/ση <https://m.naftemporiki.gr/story/1273259>

χώρου της κεντροαριστεράς, οι οποίες προέβαλαν τις αρνητικές πτυχές, που ήταν δυνατό να αναδειχθούν κατά την διεξαγωγή της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας. Η προσέγγιση αυτή του κ. Καμίνη μπορεί να θεωρηθεί ορθολογιστική, χωρίς να θέτει ζητήματα πολιτικής φύσεως.

Έπειτα, ο δημοσιογράφος και πολιτικός Σταύρος Θεοδωράκης, ο οποίος εντάχθηκε στον ευρύτερο χώρο της κεντροαριστεράς με την ίδρυση του πολιτικού κόμματος «Ποτάμι» κατά το έτος 2014, το οποίο και εισήχθη στη Βουλή κατά το έτος 2015³⁸⁵, υπήρξε χαρακτηριστική φωνή της κεντροαριστεράς, ο οποίος τάχθηκε σαφώς υπέρ της καθιέρωσης και θέσης σε εφαρμογή της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας, υποστηρίζοντας σχετικά, πως η ηλεκτρονική ψηφοφορία αποτελεί εκείνη την μέθοδο ψηφοφορίας, η οποία θα πρέπει να προτιμηθεί σε σχέση με την τυπική-παραδοσιακή, στηρίζοντας μάλιστα την άποψή του αυτή στο γεγονός, πως η κεντροαριστερά ως πολιτική δύναμη θα έπρεπε να θέσει τις βάσεις για την επικράτηση του προοδευτισμού στη χώρα και να καταρρίψει κάθε τι γραφειοκρατικό, που θύμιζε την υφιστάμενη πολιτική εξουσία. Ο κ. Θεοδωράκης αντιμετώπισε την όλη προβληματική της καθιέρωσης της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας κατά τρόπο συμβολικό, υπό την έννοια ότι μέσω αυτής θα αναδεικνυόταν ένα προοδευτικό κίνημα, το οποίο θα είχε ως άμεσο στόχο του την προσέλκυση ψηφοφόρων νεαρής ηλικίας, αλλά και ψηφοφόρων με προοδευτικές ιδέες, καθότι θα έθετε τις βάσεις για την αποτίναξη των αρνητικών στοιχείων του παρελθόντος και την υιοθέτηση ενός προφίλ περισσότερο προσιτού στη νέα γενιά, αλλά και σε όλους εκείνους τους ψηφοφόρους, οι οποίοι θα έδειχναν με σαφήνεια την απογοήτευσή τους προς την υπάρχουσα πολιτική συγκυρία.³⁸⁶

Μάλιστα, ο Σταύρος Θεοδωράκης τάχθηκε σε τέτοιο βαθμό υπέρ της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας, ώστε έφτασε στο σημείο να έρθει και σε έντονη αντιπαράθεση με ορισμένους, οι οποίοι έσπευσαν να εκφράσουν την αρνητική τους στάση απέναντι στη νέα αυτή μορφή εκλογικής διαδικασίας, όπου σε σχετική του αναφορά έκανε λόγο για άτομα, τα οποία δεν διαθέτουν διευρυμένη σκέψη και επιλέγουν την εκλογική εκείνη μέθοδο με την οποία έχουν εξοικείωση, χωρίς να

³⁸⁵Eklogika. (2017). *Θεοδωράκης Σταύρος – Βιογραφικό*. [online] Διαθέσιμο στη δ/ση https://www.eklogika.gr/page/parties/theodorakis_stavros-cv

³⁸⁶Θεοδωράκης, Σ. (2017). *Η συντριπτική πλειοψηφία των υποψηφίων συμφωνεί στην ηλεκτρονική ψηφοφορία*. [online] Διαθέσιμο στη δ/ση <https://stavrotheodorakis.gr/i-syntriptiki-pliopsifia-ton-yropsifion-symfoni-stin-ilektroniki-psifoforia/>

ενδιαφέρονται για την πρόοδο της τεχνολογίας και την εν γένει αξιοπιστία της ως προς την εξαγωγή του εκλογικού αποτελέσματος, με την οποία είναι συνυφασμένη η χρήση των τεχνολογικών μέσων και επιτευγμάτων. Και αυτό βέβαια, σύμφωνα με όλα όσα ο ίδιος ανέφερε δεν είναι δυνατό να ιδωθεί κατά τρόπο αυτοτελή και παντελώς ανεξάρτητο από διάφορες πολιτικές και μικροκομματικές σκοπιμότητες³⁸⁷.

Μάλιστα, ο κ. Θεοδωράκης προς υποστήριξη της θέσης του για την ανάδειξη του ηγέτη της κεντροαριστεράς μέσω ψηφοφορίας με τα μέσα της τεχνολογίας σε σχετικό του άρθρο το οποίο δημοσίευσε στον ηλεκτρονικό τύπο, παρέθεσε μία σειρά από περιπτώσεις εφαρμογής της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας σε ευρωπαϊκό και παγκόσμιο επίπεδο, τονίζοντας τα πολλά θετικά και προοδευτικά στοιχεία μίας τέτοιας διαδικασίας. Συγκεκριμένα, έκανε λόγο για εύκολη προσβασιμότητα, μεγαλύτερη συμμετοχή και από άτομα τα οποία ήταν πιθανό να μην είχαν τη δυνατότητα για αυτοπρόσωπη παρουσία την στιγμή της διεξαγωγής της ψηφοφορίας, εξοικονόμηση χρημάτων και ανάδειξη μίας διαδικασίας περισσότερο φιλικής προς το περιβάλλον, αφού δεν θα γινόταν ευρεία χρήση έγχαρτης ύλης για τα ψηφοδέλτια, για τα εκλογικά βιβλία και το εν γένει εκλογικό υλικό, τα οποία και θα υποκαθίσταντο από τα αντίστοιχα ψηφιακά μέσα.

Δεν παρέλειψε ωστόσο ο Σταύρος Θεοδωράκης να αναφέρει και το γεγονός, πως η εκλογική διαδικασία δεν θα πρέπει επ' ουδενί να επιλέγεται επί τη βάση αποκλειστικά και μόνο των διευκολύνσεων με τις οποίες ενδέχεται να σχετίζεται, αλλά με γνώμονα την διασφάλιση της τήρησης όλων των στοιχείων που προβλέπονται στο άρθρο 51 παρ. 3 του Συντάγματος.

Η μεγαλύτερη πρόκληση για την κεντροαριστερά κατά τον Σταύρο Θεοδωράκη με αφορμή τις εκλογές για την ανάδειξη της ηγεσίας της με την χρήση των ηλεκτρονικών μέσων είναι να αποδείξει τον βαθμό στον οποίο είναι διατεθειμένη, αλλά και ικανή να ανταποκριθεί στα λεγόμενά της, τα οποία συνδέονται άμεσα με την δημιουργία προοδευτικών κοινωνιών και την εν γένει αναμόρφωση του τρόπου της κρατικής λειτουργίας μέσω της αξιοποίησης όλων των νέων δεδομένων του σύγχρονου κόσμου και πολιτισμού³⁸⁸.

³⁸⁷ Iefimerida. (2017a). *Θεοδωράκης από Βρυξέλλες: Κάποιοι μεθοδικά σαμποτάρουν την ηλεκτρονική ψηφοφορία*. [online] Διαθέσιμο στη δ/ση <https://www.iefimerida.gr/news/365379/theodorakis-apo-vryxelles-kapoiioi-methodika-sampotaroun-tin-ilektroniki-psifoforia>

³⁸⁸ Θεοδωράκης, Σ. (2017a). *Ποιος φοβάται την ηλεκτρονική ψηφοφορία;*. [online] Διαθέσιμο στη δ/ση <https://stavrostheodorakis.gr/apopsis/pios-fovate-tin-ilektroniki-psifoforia-2/>

Πολύ σημαντική κρίνεται εν προκειμένω και η προσέγγιση του καθηγητή Συνταγματικού Δικαίου της Νομικής Σχολής Αθηνών κ. Αλιβιζάτου σχετικά με την εφαρμογή της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας για την ανάδειξη του αρχηγού της κεντροαριστεράς. Εκ προοιμίου, θα πρέπει να λεχθεί, πως η άποψη του συγκεκριμένου μέλους της κεντροαριστεράς απασχόλησε περισσότερο από όλους τον πολιτικό κόσμο, δεδομένου ότι μεταβλήθηκε στην πορεία του χρόνου με βάση τα δεδομένα, που προέκυψαν κατά την προσπάθεια της εν τοις πράγμασι εφαρμογής της εν λόγω εκλογικής διαδικασίας.

Σε ό, τι αφορά λοιπόν τον κ. Αλιβιζάτο, θα πρέπει να λεχθεί σχετικώς, πως υπήρξε υπέρμαχος αρχικώς της υιοθέτησης από την κεντροαριστερά εκλογικών διαδικασιών, όπου θα γινόταν χρήση των τεχνολογικών μέσων και επιτευγμάτων. Μάλιστα, απευθύνθηκε ο ίδιος σε εταιρείες, προκειμένου να διερευνηθεί το εάν και κατά πόσο ήταν εφικτή η υλοποίηση και η επιτυχής διεκπεραίωση του όλου εγχειρήματος και δη σύμφωνα με πληροφορίες, που έγιναν γνωστές δια του τύπου, απηύθυνε πρόταση στις εταιρείες OTS και WIND, ζητώντας τους παράλληλα και κοστολόγηση, προκειμένου να καταστεί σαφές, εάν η παράταξη θα ήταν σε θέση να καλύψει το βάρος των δαπανών, όπου το κόστος παροχής των υπηρεσιών των ανωτέρω εταιρειών σχετικά με την διεξαγωγή της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας στις εκλογές της κεντροαριστεράς για την ανάδειξη της ηγεσίας της προσδιορίστηκε στις 410.000 €³⁸⁹.

Με αφορμή λοιπόν το ιδιαίτερα υψηλό ποσό, το οποίο απαιτήθηκε από τις εν λόγω εταιρείες, προκειμένου να διεκπεραιώσουν κατά τρόπο ασφαλή και σύμφωνο με τα δημοκρατικά δεδομένα την εν λόγω ηλεκτρονική εκλογική διαδικασία για την ανάδειξη του αρχηγού της κεντροαριστεράς, επανήλθε στο προσκήνιο και μάλιστα πολύ εμφαντικά το ζήτημα της εφαρμογής της ψηφοφορίας με ηλεκτρονικά μέσα στις εκάστοτε εκλογικές αναμετρήσεις στην χώρα μας στο πλαίσιο της οποίας, η μείωση του κόστους διεξαγωγής της ψηφοφορίας με τα μέσα της τεχνολογίας προτάσσεται ως ένας εκ των βασικότερων λόγων για την καθιέρωση και υιοθέτησή της.

Σχετικώς, θα μπορούσε να λεχθεί, πως η ηλεκτρονική ψηφοφορία, ενδέχεται να κριθεί ως θετική ή αρνητική ανάλογα με τον τρόπο με τον οποίο οι διοργανωτές της την αντιλαμβάνονται και την διαχειρίζονται, καθώς και ανάλογα με την συγκυρία

³⁸⁹Τvxs. (2017). *Αλιβιζάτος: Οι υποψήφιοι αρχηγοί θα αποφασίσουν για την ηλεκτρονική ψηφοφορία.* [online] Διαθέσιμο στη δ/ση <https://tvxs.gr/news/ellada/alibizatos-oi-yposifioi-arxigoi-tha-apofasisoy-n-gia-tin-ilektroniki-psifoforia>

εντός της οποίας αυτή τοποθετείται και αναπτύσσεται. Έτσι, από την προσπάθεια της κεντροαριστεράς για την ανάδειξη της ηγεσίας της, γίνεται αντιληπτό αφενός μεν, ότι η κοστολόγηση των παρεχόμενων υπηρεσιών από τις εταιρείες πραγματοποιήθηκε στην Ελλάδα, όπου δεν υπήρχε η παραμικρή εξοικείωση για τέτοιου είδους εκλογικές διαδικασίες, αφετέρου δε, κατά τη συγκεκριμένη εκλογική διαδικασία υπήρξε η πρόβλεψη οικονομικής συμμετοχής από την πλευρά των ψηφοφόρων, η οποία αν και αφορούσε την καταβολή ενός μικρού ποσού για την διεξαγωγή της από τα μέλη της κεντροαριστεράς, εντούτοις ήταν σε θέση να καλύψει ένα ή και σημαντικό μέρος ή και εξ' ολοκλήρου των εξόδων της ανάλογα με τη συμμετοχή των μελών της παράταξης σε αυτή.

Πάντως και παρά το γεγονός πως, ο κ. Αλιβιζάτος πρωτοστάτησε στην διενέργεια της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας, αποτυπώνοντας την άποψη εκείνης της μερίδας της κεντροαριστεράς, η οποία ήταν θετική απέναντι στην αξιοποίηση των δυνατοτήτων της τεχνολογίας για την εκλογή της ηγεσίας του κόμματος, αναλαμβάνοντας μάλιστα και την διεκπεραίωση των πρακτικών διαδικασιών, που ήταν απαραίτητες για την υλοποίησή της, εντούτοις η άποψή του στην πορεία του χρόνου με βάση τα νέα δεδομένα που προέκυψαν, μεταστράφηκε.

Ειδικότερα, ο κ. Αλιβιζάτος, αφού έλαβε υπόψη του την ενημέρωση των εταιρειών στις οποίες και απευθύνθηκε σχετικώς και αφού συνεκτίμησε το σύνολο των δεδομένων, που είχε στη διάθεσή του, εν τέλει αποστέλλοντας στους υποψηφίους αρχηγούς για την ηγεσία της κεντροαριστεράς έγγραφη επιστολή, εξέφρασε την άποψη, πως την δεδομένη χρονική στιγμή δεν ήταν ώριμες οι συνθήκες για την ομαλή και αξιόπιστη διεξαγωγή της ψηφοφορίας με τεχνολογικά μέσα³⁹⁰ για την ανάδειξη του αρχηγού της κεντροαριστεράς, καθώς οι εταιρείες στις οποίες απευθύνθηκε και παρά την υψηλή κοστολόγηση της παροχής των υπηρεσιών τους, αρνήθηκαν τελικά να αναλάβουν το όλο εγχείρημα με το σκεπτικό, ότι δεν ήταν σε θέση να εγγυηθούν την εγκυρότητα και την αξιοπιστία της υλοποίησης των εκλογών, αλλά και της εξαγωγής του εκλογικού αποτελέσματος³⁹¹.

³⁹⁰Efsyn. (2017). *Διερευνητική για την ηλεκτρονική ψηφοφορία*. [online] Διαθέσιμο στη δ/ση https://www.efsyn.gr/politiki/antipoliteysi/122726_diereynitiki-gia-tin-ilektroniki-psifoforia

³⁹¹Newsit. (2017). *Αλιβιζάτος: Αδύνατη η ηλεκτρονική ψηφοφορία για την ηγεσία της "κεντροαριστεράς"*. [online] Διαθέσιμο στη δ/ση <https://www.newsit.gr/politikh/alivizatos-adyinati-ilektroniki-psifoforia-gia-tin-igesia-tis-kentroaristeras/2229997/>

Εκ των ανωτέρω καθίσταται σαφές, πως υπήρξε άρδην μεταβολή της άποψης του κ. Αλιβιζάτου, ο οποίος φάνηκε να μην καλύπτεται από τις υφιστάμενες και εν γένει διαθέσιμες μεθόδους υλοποίησης του όλου εγχειρήματος και να υπαναχωρεί από τις αρχικές του θέσεις. Από το γεγονός αυτό γίνεται λοιπόν αντιληπτό, ότι η υιοθέτηση εν τέλει διαδικασιών ηλεκτρονικής ψηφοφορίας στην χώρα μας στις διάφορες εκλογικές διαδικασίες και αναμετρήσεις, δεν συνδέεται με την ανυπαρξία σχετικών προθέσεων και πρωτοβουλιών, αλλά σχετίζεται κυρίως με την έλλειψη του συνόλου των μέσων και των εν γένει προϋποθέσεων, ώστε να διασφαλίζεται εν συνόλω η διεκπεραίωσή της.

Περαιτέρω, δεν θα ήταν δυνατό στο πλαίσιο της παρούσης να μη γίνει μνεία και στον κ. Τζιώτη, ο οποίος υπήρξε ένας εκ των υποψηφίων για την ανάληψη της ηγεσίας της κεντροαριστεράς, το όνομα του οποίου συνδέθηκε με την επιτακτική ανάγκη για καθιέρωση και εφαρμογή της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας. Ο κ. Τζιώτης στο πλαίσιο της ηλεκτρονικής εκλογικής διαδικασίας για την ανάδειξη του αρχηγού της κεντροαριστεράς απέστειλε έγγραφη επιστολή μέσω εκπροσώπου του στην επιτροπή του κ. Αλιβιζάτου με την οποία ανήγαγε το ζήτημα της διεξαγωγής της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας σε μείζονος σημασίας, προσπαθώντας να άρει την πολιτική υφή, που του είχε προσδοθεί προφανώς με στόχο την παθητική αντιμετώπισή του.

Σχετικώς, ο κ. Τζιώτης πρότεινε στον κ. Αλιβιζάτο να συγκαλέσει την Επιτροπή, προκειμένου να συζητηθούν όλα τα επιμέρους ζητήματα καθώς και τα νέα δεδομένα, που είχαν προκύψει και είχαν οδηγήσει στην απομάκρυνση της παράταξης από την ιδέα της εφαρμογής της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας στις εκλογές για την ανάδειξη της ηγεσίας της. Δεν παρέλειψε μάλιστα ο εν λόγω υποψήφιος για την ηγεσία της κεντροαριστεράς να αναφέρει και το γεγονός, πως η επιθυμία διαφόρων μελών και υποψηφίων της κεντροαριστεράς για εκλογή της ηγεσίας του κόμματος μέσω της ηλεκτρονικής εκλογικής διαδικασίας ήταν ζήτημα δημοκρατίας, το οποίο θα έπρεπε να απασχολήσει ιδιαίτερος την κεντροαριστερά και να δοθεί από αυτήν η πρέπουσα έμφαση και βαρύνουσα σημασία, κατά τρόπο ώστε η τελική εφαρμογή της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας να διαθέτει εχέγγυα ορθής και σύμφωνης με τα δημοκρατικά δεδομένα επιλογής. Στην επιστολή του κ. Τζιώτη ο κ. Αλιβιζάτος, όντας και ο ίδιος υπέρμαχος της ιδέας της εφαρμογής της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας στις εκλογές της κεντροαριστεράς για την ανάδειξη του αρχηγού της και ως εκ τούτου αδυνατώντας να εκφράσει εν προκειμένω μία άποψη εντελώς διαφορετική, έδειξε να

αποκρίνεται με συγκατάβαση στα λεγόμενά του, αναδεικνύοντας ωστόσο την πολιτική τροπή, που έχει προσλάβει το όλο ζήτημα³⁹².

Τέλος, αξιοσημείωτη κρίνεται και η άποψη, η οποία διατυπώθηκε από την μοναδική γυναίκα υποψήφια για την ηγεσία της κεντροαριστεράς την κ. Φώφη Γεννηματά, η οποία αποτέλεσε μία εκ των φωνών του χώρου της κεντροαριστεράς, η οποία τάχθηκε κατά της υιοθέτησης του μοντέλου της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας για την ανάδειξη της ηγεσίας της εν λόγω παράταξης.

Σχετικώς, θα μπορούσε να σημειωθεί, ότι την κ. Γεννηματά απασχόλησε ιδιαίτερα ο βαθμός στον οποίο θα ήταν εφικτή η διασφάλιση της εγκυρότητας της όλης εκλογικής διαδικασίας και της εξαγωγής του εκλογικού αποτελέσματος. Η ίδια εξέφρασε την άποψη, πως σε καμία περίπτωση δεν θα έπρεπε να επιτραπεί η διακύβευση της διεξαγωγής της ψηφοφορίας επί τη βάση των αρχών της δημοκρατίας, προκειμένου να προβληθεί μία προοδευτική πτυχή εκ μέρους του κόμματος της κεντροαριστεράς.

Μάλιστα, η Φώφη Γεννηματά δεν δίστασε να κατονομάσει συγκεκριμένα μέλη του κόμματος, τα οποία προκειμένου να κερδίσουν τις εντυπώσεις ή να επιτύχουν ιδιοτελείς σκοπούς επέμεναν στην εφαρμογή της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας, χωρίς να είναι σε θέση να διασφαλίσουν την αξιόπιστη διεξαγωγή της εν λόγω εκλογικής διαδικασίας. Χαρακτηριστικά η κ. Γεννηματά χρησιμοποίησε την έκφραση «φιάσκο» στην προσπάθειά της να αποδώσει ιδιαίτερη έμφαση στο ενδεχόμενο της παντελούς αποτυχίας της όλης εκλογικής διαδικασίας, κατά τρόπο ώστε να δημιουργηθεί αρνητικό κλίμα στους ιδίους τους υποστηρικτές και τους εκλογείς της κεντροαριστεράς, στους οποίους θα δημιουργούνταν η εντύπωση, πως από την στιγμή που το κόμμα δεν ήταν σε θέση να ανταποκριθεί ούτε στις ανάγκες της εσωτερικής ανάδειξης της ηγεσίας του, πολλώ δε μάλλον δεν θα ήταν σε θέση να τους εκπροσωπήσει σε επίπεδο Κοινοβουλίου. Στο ενδεχόμενο λοιπόν να διεξαχθεί η ηλεκτρονική ψηφοφορία για την ανάδειξη του αρχηγού της κεντροαριστεράς υπό

³⁹² Η Άποψη.gr. (2017). *Ο Τζιώτης ανάβει φωτιές ζητώντας ηλεκτρονική ψηφοφορία και το αποδέχεται ο Αλιβιζάτος*. [online] Διαθέσιμο στη δ/ση <https://www.iapopsi.gr/%CE%BF-%CF%84%CE%B6%CE%B9%CF%8E%CF%84%CE%B7%CF%82-%CE%B1%CE%BD%CE%AC%CE%B2%CE%B5%CE%B9-%CF%86%CF%89%CF%84%CE%B9%CE%AD%CF%82-%CE%B6%CE%B7%CF%84%CF%8E%CE%BD%CF%84%CE%B1%CF%82-%CE%B7%CE%BB%CE%B5%CE%BA/>

συνθήκες, οι οποίες δεν θα ήταν οι απολύτως κατάλληλες, ώστε να διασφαλίζεται η τήρηση των δημοκρατικών αρχών και εγγυήσεων, η εν λόγω υποψήφια για την ηγεσία του κόμματος φάνηκε να μην είναι ιδιαίτερος δεκτική³⁹³.

Προς υποστήριξη μάλιστα των λεγομένων της η κ. Γεννηματά αναφέρθηκε στο γεγονός, πως ούτε καν οι ίδιες οι εταιρείες, οι οποίες είχαν προσφερθεί να διεκπεραιώσουν την όλη ηλεκτρονική εκλογική διαδικασία δέχθηκαν τελικώς να την αναλάβουν³⁹⁴. Εκ των ανωτέρω, μπορεί να συναχθεί το συμπέρασμα, πως η έλλειψη εξοικείωσης με το συγκεκριμένο μοντέλο εκλογικής διαδικασίας οδηγεί συχνά στην ταύτισή του με την βέβαιη αποτυχία, αλλά και τον εν γένει διασυρμό του φορέα που το επιλέγει. Το γεγονός αυτό, αν και η ηλεκτρονική ψηφοφορία έχει εφαρμοστεί και δη σε αρκετά πρόωρο χρόνο σε πολλά κράτη ανά τον κόσμο, μας κάνει να σκεφτούμε πολύ σοβαρά, πως η χώρα μας χρίζει άμεσου εκσυγχρονισμού σε ό, τι αφορά τα τεχνολογικά της συστήματα, καθώς μόνο με τον τρόπο αυτό θα είναι εφικτή η καλλιέργεια αισθήματος ασφαλείας στους πολίτες, με αποτέλεσμα να είναι πλέον αποδεκτή η αντικατάσταση της τυπικής-παραδοσιακής ψηφοφορίας από την ηλεκτρονική.

Περαιτέρω, η κ. Γεννηματά δεν παρέλειψε να αναφέρει και το γεγονός, πως δεν θεωρεί την επιλογή της ηλεκτρονικής αντί της τυπικής-παραδοσιακής ψηφοφορίας ως μέσο για την ανάδειξη του στοιχείου της προοδευτικότητας της κεντροαριστεράς στην χώρα μας. Άλλωστε, σύμφωνα με την ανωτέρω υποψήφια για την ηγεσία του κόμματος δεν υπήρξαν άλλα πολιτικά κόμματα, τα οποία να προσέφυγαν στην διαδικασία της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας.

Πάντως και σε κάθε περίπτωση, εκείνο το οποίο σπεύδει η κ. Γεννηματά να διευκρινίσει, είναι πως η προτίμησή της όσον αφορά την τυπική-παραδοσιακή ψηφοφορία έναντι της ηλεκτρονικής δεν είναι απόλυτη. Αντιθέτως, όπως τόνισε η ίδια σε δημόσιες δηλώσεις της, εφόσον πληρωθούν όλες οι απαραίτητες προϋποθέσεις για την διεξαγωγή της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας υπό τις εγγυήσεις του δημοκρατικού πολιτεύματος, αλλά και εφόσον εξαλειφθεί κάθε πιθανότητα για την αναξιοπιστία των αποτελεσμάτων της, τότε σαφώς και δεν θα ταχθεί ενάντια στην

³⁹³Iefimerida. (2017b). *Γεννηματά: Ποιος υποψήφιος θα πάρει το ρίσκο για φιάσκο στην ηλεκτρονική ψηφοφορία*; [online] Διαθέσιμο στη δ/ση <https://www.iefimerida.gr/news/363373/gennimata-poios-yropsifios-tha-parei-risko-gia-fiasko-stin-ilektroniki-psifoforia>

³⁹⁴Newsit. (2017). *Γεννηματά: Είπαμε όχι στην ηλεκτρονική ψηφοφορία, για να αποφύγουμε το φιάσκο*. [online] Διαθέσιμο στη δ/ση <https://www.newsit.gr/politikh/gennimata-eipame-oxi-stin-ilektroniki-psifoforia-gia-na-apofygoume-fiasko/2248035/>

καθιέρωση και εφαρμογή της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας. Προς τούτο η Φώφη Γεννηματά ανέφερε μάλιστα χαρακτηριστικά και μία σειρά από περιπτώσεις, όπου η ηλεκτρονική ψηφοφορία είχε αποτύχει σε διάφορες χώρες³⁹⁵.

Η άποψη της κ. Γεννηματά θα μπορούσε να θεωρηθεί δικαιολογημένη, υπό την έννοια ότι εκφράζει ορισμένες ανησυχίες σχετικά με την υλοποίηση ενός εκλογικού μοντέλου επί της ουσίας σχετικά άγνωστου για τα εθνικά μας δεδομένα, με αποτέλεσμα να μην είναι ευχερώς διαγνώσιμες οι περισσότερες και ειδικότερες πτυχές του. Η μονομερής όμως αναφορά της σε παραδείγματα αποτυχημένης εφαρμογής της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας και η παράλειψη αναγωγής της σε περιπτώσεις χωρών, όπου αυτή εφαρμόστηκε και λειτούργησε δεόντως και επιτυχώς, καθιστά τον λόγο της μονόπλευρο. Η ανασφάλεια της εν λόγω υποψήφιας για την ηγεσία της κεντροαριστεράς σχετικά με την δυνατότητα επιτυχούς διεξαγωγής της όλης ηλεκτρονικής εκλογικής διαδικασίας υπερίσχυσε κάθε άλλης προσπάθειας εφαρμογής της.

Από την στάση της κ. Γεννηματά σχετικά με την εφαρμογή της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας στις εκλογές της κεντροαριστεράς για την ανάδειξη του αρχηγού της θα ήταν δυνατό να εξαχθεί το συμπέρασμα, πως η νοοτροπία αντιμετώπισης της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας ως μίας επικουρικής εκλογικής διαδικασίας διαπνέει την χώρα μας και είναι σε θέση να εξηγήσει τους λόγους της καχυποψίας και της επιφυλακτικότητας με την οποία αντιμετωπίζεται από τους πολίτες το ενδεχόμενο υιοθέτησης της νέας αυτής μορφής εκλογικής διαδικασίας και της επικράτησης τελικώς της τυπικής-παραδοσιακής, γραφειοκρατικής ψηφοφορίας εις βάρος της ηλεκτρονικής.

Περαιτέρω, θα πρέπει να τονιστεί ιδιαίτερα και το γεγονός, πως η κ. Γεννηματά ακόμη και στην περίπτωση όπου θα αποφασιζόταν να εφαρμοστεί τελικώς η ηλεκτρονική ψηφοφορία, έθεσε ως απαραίτητο όρο, αποτελώντας ένα μίνιμουμ προστασίας και διασφάλισης της όλης εκλογικής διαδικασίας³⁹⁶ την φυσική παρουσία των ψηφοφόρων στα κέντρα, τα οποία θα ήταν αρμόδια για τη διανομή των μυστικών

³⁹⁵Newsbeast. (2017). *Η Φώφη Γεννηματά εξηγεί γιατί λέει «όχι» στην ηλεκτρονική ψηφοφορία. «Αναρωτιέμαι ποιος θα αναλάβει το ρίσκο για ένα φιάσκο και νοθεία»*. [online] Διαθέσιμο στη δ/ση <https://www.newsbeast.gr/politiki/arthro/2838614/i-fofi-gennimata-exigi-giati-lei-ochi-stin-ilektroniki-psifoforia>

³⁹⁶Μιχαήλ, Μ. (2017). *Ηλεκτρονική ψηφοφορία αλλά όχι και...* «Survivor». [online] Διαθέσιμο στη δ/ση <https://www.protagon.gr/epikairota/44341470138-44341470138>

και αποκλειστικών για έκαστο των εκλογέων κωδικών ψήφισης σε χρονικό διάστημα, που θα προηγούνταν της ψηφοφορίας. Ακόμη και στην περίπτωση κατά την οποία η συγκεκριμένη υποψήφια για την ηγεσία της κεντροαριστεράς αποδεχόταν την εφαρμογή της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας για την ανάδειξη του αρχηγού της εν λόγω παράταξης, σε καμία περίπτωση δεν θα θεωρούσε την ψηφοφορία με απομακρυσμένο τρόπο ικανή να διασφαλίσει την εγκυρότητα και την αξιοπιστία της εν λόγω εκλογικής διαδικασίας, παρά μόνο εάν αυτή συνδυαζόταν με την εν μέρει φυσική παρουσία των εκλογέων για την λήψη των κωδικών μέσω των οποίων θα μπορούσε να συμμετάσχει κανείς στην εν λόγω εκλογική διαδικασία, κάτι που συνιστούσε για την ίδια την πλήρωση της συνταγματικής αρχής της αυτοπρόσωπης ψήφισης των εκλογέων.

Πέραν των σοβαρών επιφυλάξεων που διατυπώθηκαν από αρκετά μέλη της κεντροαριστεράς σχετικά με την εφαρμογή της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας για την ανάδειξη της ηγεσίας της, όπως εκτέθηκε αναλυτικά ανωτέρω, το ζήτημα της λήψης του μοναδικού κωδικού pin, ο οποίος αποτελεί και το βασικότερο εχέγγυο αναφορικά με την διασφάλιση της αυτοπρόσωπης άσκησης του εκλογικού δικαιώματος από τους εκλογείς κατά την ηλεκτρονικώς διεξαγόμενη ψηφοφορία δίχασε τα πολιτικά στελέχη. Από την μία πλευρά, υπήρξαν μέλη της κεντροαριστεράς, τα οποία δήλωσαν τη βούλησή τους να παραλάβουν τα ίδια με φυσική παρουσία τους κωδικούς pin, προκειμένου να συμμετάσχουν στην ηλεκτρονική εκλογική διαδικασία, έχοντας ως πρότυπο το παράδειγμα της Εσθονίας, όπου οι ψηφοφόροι παρουσιάστηκαν αυτοπροσώπως σε συγκεκριμένα κέντρα εξυπηρέτησης πολιτών και προέβησαν σε όλες τις απαραίτητες διαδικασίες, προκειμένου να λάβουν τον μοναδικό κωδικό με τη χρήση του οποίου απέκτησαν πρόσβαση στην ηλεκτρονική εκλογική διαδικασία. Από την άλλη όμως πλευρά, υπήρξαν και μέλη, τα οποία ακόμη και για την λήψη του συγκεκριμένου κωδικού φάνηκαν να τάσσονται υπέρ των απομακρυσμένων διαδικασιών³⁹⁷.

Παρατηρώντας κανείς την διχογνωμία μεταξύ των μελών της κεντροαριστεράς, θα μπορούσε να καταλήξει στο συμπέρασμα, πως το ζήτημα της

³⁹⁷Γκιόκας, Α. (2017). *Ηλεκτρονικός εμφύλιος στην κεντροαριστερά*. [online] Διαθέσιμο στη δ/νση <https://www.news247.gr/politiki/kentroaristera-foyntonei-i-syglykroyysi-gia-tin-ilektroniki-psifoforia.6517482.html>

καθιέρωσης της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας στην Ελλάδα ενδέχεται να αποτελέσει ένα μέσο επίτευξης πολιτικών σκοπιμοτήτων και εν γένει εξυπηρέτησης μικροκομματικών συμφερόντων, για τον λόγο αυτό σε καμία περίπτωση δεν θα πρέπει να υπάρχει αποπροσανατολισμός της επιστημονικής κοινότητας και της πολιτείας σχετικά με την αναγκαιότητα καθιέρωσης και εφαρμογής της ψηφοφορίας με τεχνολογικά μέσα και η διασφάλιση της σύμφωνης με τα δημοκρατικά δεδομένα διεξαγωγής της κρίνεται αναγκαίο να αποτελεί ύψιστη και κυρίαρχη προτεραιότητα. Μάλιστα, οι οποιεσδήποτε τυχόν προσπάθειες παρέλκυσης της εν λόγω εκλογικής διαδικασίας εκ μέρους των μελών και των εκπροσώπων των πολιτικών κομμάτων για εξυπηρέτηση ιδιοτελών συμφερόντων δεν θα πρέπει να λαμβάνονται υπόψη, ούτε και να καθορίζουν το τελικό περιεχόμενό της.

Περαιτέρω, η διάσταση των απόψεων μεταξύ των μελών της κεντροαριστεράς απέδειξε, πως είναι πολύ εύκολο να υπάρξει διχασμός μεταξύ των ψηφοφόρων αναφορικά με την καθιέρωση της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας σε ευρύτερη κλίμακα, ήτοι σε βουλευτικές εκλογές ή σε εκλογές για την ανάδειξη των αρχών της Τοπικής Αυτοδιοίκησης, κάτι που ενδέχεται να αποσπάσει την προσοχή των ψηφοφόρων από το μείζον ζήτημα, που είναι η επιλογή των εκπροσώπων τους στο ελληνικό Κοινοβούλιο και στην Τοπική Αυτοδιοίκηση και να την μεταθέσει σε διαρκείς διαμάχες σχετικά με το εάν θα πρέπει ή όχι να εφαρμοστεί η ηλεκτρονική εκλογική διαδικασία ή σχετικά με το περιεχόμενο αυτής και να απομειώσει την ποιότητα της δημοκρατίας.

Παρά λοιπόν την προσπάθεια πολλών μελών της κεντροαριστεράς να εισάγουν διαδικασία ηλεκτρονικής ψηφοφορίας για την ανάδειξη της ηγεσίας της, αυτό δεν κατέστη εφικτό, όπου μία μειοψηφία ήταν αρκετή για να παρεμποδίσει την μορφή αυτή των εκλογών³⁹⁸, αν και διαφάνηκε, ότι η εν λόγω πρόταση εντυπωσίασε ιδιαίτερα τόσο τα μέλη της εν λόγω παράταξης και το εν γένει εκλογικό σώμα, όσο και το σύνολο του πολιτικού κόσμου.

³⁹⁸Koliastasis, P. (2018). *Εκλέγοντας αρχηγό από τη βάση: η περίπτωση του νέου φορέα της Κεντροαριστεράς*. [online] Διαθέσιμο στη δ/ση https://www.researchgate.net/publication/324080839_Eklegontas_archego_apo_te_base_e_periptose_tou_neou_phorea_tes_Kentroaristeras

Όπως είναι εύκολο να αντιληφθεί και να κατανοήσει κανείς, η αντικατάσταση της τυπικής-παραδοσιακής ψηφοφορίας από την ηλεκτρονική δεν είναι εφικτή από τη μία στιγμή στην άλλη στην χώρα μας. Αντιθέτως, απαιτείται η σταδιακή, συστηματική και συντονισμένη διαμόρφωση όλων των αναγκαίων περιστάσεων, προκειμένου να επιτευχθεί η εν τοις πράγμασι εφαρμογή της διαδικασίας αυτής, κατά τρόπο ώστε να διασφαλίζεται η τήρηση όλων των προϋποθέσεων, που τίθενται από το δημοκρατικό πολίτευμα.

Σχετικώς, θα πρέπει να παρατηρήσει κανείς, πως και το κοινωνικοοικονομικό πλαίσιο εντός του οποίου επιχειρήθηκε η διεξαγωγή των εκλογών στην κεντροαριστερά δεν φάνηκε να ήταν επαρκώς ώριμο, ώστε να διευκολύνει την καθιέρωσή της ψηφοφορίας με ηλεκτρονικά μέσα ως εκλογική μέθοδο στην ελληνική επικράτεια στο άμεσο μέλλον, καθώς οι εταιρίες στις οποίες ανατέθηκε η υλοποίηση του όλου εκλογικού εγχειρήματος δεν φάνηκαν έτοιμες να το διεκπεραιώσουν, διαμορφώνοντας ως εκ τούτου συνθήκες αναξιοπιστίας των πολιτών έναντι της νέας αυτής εκλογικής διαδικασίας και δημιουργώντας έναν κύκλο αρνητικών και αποφευκτικών τάσεων σχετικά με την υιοθέτηση της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας στις εκάστοτε εκλογικές διαδικασίες και αναμετρήσεις στην χώρα μας στο άμεσο μέλλον.

Η προσπάθεια της κεντροαριστεράς να προωθήσει την υιοθέτηση της ψηφοφορίας με τεχνολογικά μέσα για την ανάδειξη της ηγεσίας της, όπου το εκλογικό σώμα ήταν σαφώς περιορισμένο σε σχέση με τις βουλευτικές εκλογές ή τις εκλογές για την ανάδειξη των αρχών της Τοπικής Αυτοδιοίκησης προκάλεσε οξύτατες αντιδράσεις και διχογνωμίες. Από την περίπτωση αυτή, μπορούμε σαφώς να διακρίνουμε την σημαντική έλλειψη κουλτούρας, που διαπνέει το πολιτικοκοινωνικό σύστημα στην χώρα μας σε ό, τι αφορά την αντικατάσταση των τυπικών-παραδοσιακών εκλογικών διαδικασιών από την ψηφοφορία με ηλεκτρονικά μέσα.

Μάλιστα, θα πρέπει να σημειωθεί σχετικώς το γεγονός, πως η προσπάθεια υιοθέτησης των σύγχρονων αυτών τεχνολογικών εργαλείων για την διεξαγωγή εκλογικών διαδικασιών και αναμετρήσεων στην Ελλάδα συνδέεται με την έκδηλη ανησυχία για αυξημένες πιθανότητες αποτυχίας και αλλοίωσης του εκλογικού αποτελέσματος, κάτι που θα πρέπει να προβληματίσει ιδιαίτερος την πολιτεία και τους πολίτες των σύγχρονων κοινωνιών, καθώς στο πλαίσιο της παγκοσμιοποίησης οι τεχνολογίες έχουν εισέλθει στην καθημερινή μας ζωή και αποτελούν πλέον αναπόσπαστο μέρος αυτής.

Και αντί μίας απορριπτικής προσέγγισης, θα ήταν περισσότερο πρόσφορο η πολιτεία, εναρμονιζόμενη με τις απαιτήσεις των καιρών να διασφαλίσει όλες εκείνες τις προϋποθέσεις και τους όρους για την επιτυχημένη εφαρμογή της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας στις εκάστοτε εκλογικές αναμετρήσεις στην χώρα μας επί τη βάσει των συνταγματικών προβλέψεων μέσω της θέσπισης σχετικών νομοθετικών ρυθμίσεων, προκειμένου να μην κρίνεται αναγκαία η αναλογική εφαρμογή των υπαρχόντων συνταγματικών και νομοθετικών ρυθμίσεων στην ηλεκτρονική ψηφοφορία, αλλά αντιθέτως κατά τρόπο ρητό να ρυθμίζονται όλα τα σχετικά με την διεξαγωγή της νέας αυτής μορφής εκλογικής διαδικασίας.

Με αφορμή λοιπόν την προσπάθεια της εν λόγω παράταξης να εφαρμόσει την ψηφοφορία με ηλεκτρονικό τρόπο αναδείχθηκε πρωτίστως ο προβληματισμός σχετικά με τον βαθμό στον οποίο υπήρχε η απαιτούμενη ετοιμότητα εκ μέρους της ελληνικής πολιτείας, αλλά και του ιδιωτικού τομέα, εάν δηλαδή υπήρχαν ή όχι τα τεχνολογικά εκείνα μέσα, που θα μπορούσαν να υποστηρίξουν εν τέλει την ηλεκτρονική αυτή εκλογική διαδικασία με ασφάλεια και σύμφωνα με τα δημοκρατικά δεδομένα και ακολούθως το κόστος, που συνεπαγόταν η διεξαγωγή της.

Σε ό, τι αφορά την τεχνολογική επάνδρωση της χώρας μας για την εφαρμογή της ψηφοφορίας με ηλεκτρονικά μέσα στις διάφορες εκλογικές αναμετρήσεις στο άμεσο μέλλον, από την προσπάθεια της κεντροαριστεράς για την ανάδειξη της ηγεσίας της, διαφάνηκε ως προς την προοπτική αυτή σημαντικότερη ανεπάρκεια, καθώς η εμπειρία της Ελλάδας σε τέτοιου είδους εκλογικές διαδικασίες είναι εξαιρετικά μικρή έως ανύπαρκτη, όταν σε άλλες ευρωπαϊκές χώρες, παραδείγματος χάρη στην Ιταλία, ήδη πριν από το 2000 έχουν αναπτυχθεί συστήματα κρυπτογράφησης, προκειμένου να θέσουν τις βάσεις για την καθιέρωση και εφαρμογή της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας³⁹⁹. Μάλιστα, οι εταιρείες στις οποίες απευθύνθηκε η αρμόδια για την ανάδειξη της ηγεσίας της εν λόγω παράταξης επιτροπή αρνήθηκαν την υλοποίηση του ηλεκτρονικού εκλογικού εγχειρήματος, καθώς δεν πληρούνταν μία σειρά από όρους και εγγυήσεις. Η ανετοιμότητα που επέδειξαν οι εν λόγω εταιρείες, στις οποίες απευθύνθηκε η κεντρική επιτροπή της κεντροαριστεράς, οφείλεται σε μεγάλο βαθμό στο γεγονός, πως επρόκειτο για μία από τις πρώτες προσπάθειες εφαρμογής της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας στην χώρα μας. Ακολούθως, το υψηλό ποσό που απαιτήθηκε από τις εν λόγω εταιρείες

³⁹⁹Bonetti, P., et. al. (2000). The Italian academic community's electronic voting system. *Computer Networks*, 34(6), pp. 851-860

προκειμένου να αναλάβουν την διεκπεραίωση της συγκεκριμένης εκλογικής διαδικασίας, αποτέλεσε έναν ακόμη ανασταλτικό παράγοντα όσον αφορά την προοπτική καθιέρωσης και εφαρμογής της μορφής αυτής εκλογών στην Ελλάδα σε ευρεία έκταση στο άμεσο μέλλον.

Τέλος, επ' αφορμή της εκλογής της ηγεσίας της κεντροαριστεράς με την βοήθεια των μέσων της τεχνολογίας, θα μπορούσε στο σημείο αυτό της παρούσης να αναφερθεί σχετικά η θέση του κ. Στεργίου σε διαδικτυακή συζήτηση του Ινστιτούτου Κωνσταντίνου Καραμανλή, που έλαβε χώρα στις 11 Ιανουαρίου του 2021 σχετικά με την δυνατότητα των ιδίων των πολιτικών κομμάτων να προωθήσουν τους δημοκρατικούς θεσμούς και δη σε περίοδο έντονης αμφισβήτησης της συμμετοχής στα κοινά και της αντιπροσωπευτικότητας των θεσμών. Κατά τον κ. Στεργίου το εν λόγω πρόβλημα θα μπορούσε να επιλυθεί με την ηλεκτρονική εκλογή των οργάνων του εκάστοτε πολιτικού κόμματος, αφού βεβαίως θα έχει προηγηθεί εκτενής συζήτηση σχετικά με τη διεξαγωγή της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας και υπό την προϋπόθεση, ότι θα διασφαλίζεται η αξιοπιστία του συστήματος, το αδιάβλητο της ψηφοφορίας και η μυστικότητα της ψήφου⁴⁰⁰.

Εκ του αναφερομένου ως άνω παραδείγματος της κεντροαριστεράς καθίσταται σαφές, ότι η καθιέρωση και υιοθέτηση της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας στη χώρα μας απαιτεί να διανύσει αρκετή ακόμη απόσταση έως την τελική καθιέρωση της και μόνο εφόσον πληροί μία σειρά όρων και προϋποθέσεων και απαιτήσεων ασφαλείας, σε συνδυασμό με τη διασφάλιση των δημοκρατικών εχεγγύων και των αρχών της ψηφοφορίας, θα είναι σε θέση να εγγυηθεί την έγκυρη και αξιόπιστη διεξαγωγή ηλεκτρονικών εκλογικών αναμετρήσεων και την ορθή εξαγωγή του αποτελέσματος και δη σε ευρεία έκταση.

⁴⁰⁰ Πιερρακάκης, Κ., κ.α. (2021). Εισηγήσεις σε διαδικτυακή συζήτηση του Ινστιτούτου Δημοκρατίας Κωνσταντίνος Καραμανλής τη Δευτέρα 11 Ιανουαρίου 2021. [online] Διαθέσιμο στη δ/ση https://idkaramanlis.gr/wp-content/uploads/2021/03/keimena_ergasias_06.pdf?utm_source=phplist953&utm_medium=email&utm_content=HTML&utm_campaign=%CE%99%CE%BD%CF%83%CF%84%CE%B9%CF%84%CE%BF%CF%8D%CF%84%CE%BF+%CE%94%CE%B7%CE%BC%CE%BF%CE%BA%CF%81%CE%B1%CF%84%CE%AF%CE%B1%CF%82+%CE%9A%CF%89%CE%BD%CF%83%CF%84%CE%B1%CE%BD%CF%84%CE%AF%CE%BD%CE%BF%CF%82+%CE%9A%CE%B1%CF%81%CE%B1%CE%BC%CE%B1%CE%BD%CE%BB%CE%AE%CF%82%2C+%CE%9A%CE%B5%CE%AF%CE%BC%CE%B5%CE%BD%CE%B1+%CE%95%CF%81%CE%B3%CE%B1%CF%83%CE%AF%CE%B1%CF%82

3.3.3.3 Η ηλεκτρονική ψηφοφορία στους φοιτητικούς συλλόγους των Ανώτατων Εκπαιδευτικών Ιδρυμάτων

Από το έτος 2019 μέχρι και σήμερα έχουν καταγραφεί αξιόλογες περιπτώσεις εφαρμογής διαδικασιών ηλεκτρονικής ψηφοφορίας στους εκάστοτε φοιτητικούς συλλόγους της χώρας μας, με αυτές να αποτελούν σημαντικό δείγμα, αλλά και κριτήριο καθιέρωσης και εφαρμογής της εν λόγω διαδικασίας ψηφοφορίας σε ευρύτερη κλίμακα.

Αρχικώς, θα πρέπει να αναφερθεί η περίπτωση των φοιτητών του Οικονομικού Πανεπιστημίου Αθηνών, όπου η Γενική Συνέλευσή τους περί τον Νοέμβριο του έτους 2019 αποφάσισε να εφαρμόσει σύστημα ηλεκτρονικής ψηφοφορίας για την λήψη των αναγκαίων αποφάσεων για τα ζητήματα, που αφορούσαν εν γένει την φοιτητική κοινότητα⁴⁰¹. Οι θέσεις των παρατάξεων αναρτήθηκαν στην ηλεκτρονική πλατφόρμα, στην οποία οι φοιτητές είχαν πρόσβαση, όπου μέσω των κωδικών τους συμμετείχαν στην εν λόγω ψηφοφορία, εξασφαλίζοντας κατά αυτό τον τρόπο το γεγονός, ότι η ψήφος προερχόταν αποκλειστικά και μόνο από φοιτητές του Ιδρύματος και σε καμία περίπτωση από άλλα άσχετα προς το Ίδρυμα πρόσωπα. Κατά την εν λόγω εκλογική διαδικασία η ακεραιότητα της ψηφοφορίας ήταν μαθηματικά επαληθεύσιμη μέσω της χρήσης της κρυπτογραφίας και μάλιστα χωρίς να υπάρξει η παραμικρή παραβίαση του απορρήτου της διαδικασίας⁴⁰².

Ακολούθως, ειδική αναφορά θα πρέπει να γίνει στις αποφάσεις της Γενικής Συνέλευσης του Φοιτητικού Συλλόγου της Νομικής Σχολής Αθηνών στις 29 του μηνός Νοεμβρίου του έτους 2019, όπου μεταξύ άλλων θεμάτων ελήφθη απόφαση περί θέσπισης ηλεκτρονικής πλατφόρμας ψηφοφορίας σε συνεργασία με την Κοσμητεία, υπό την προϋπόθεση ότι θα διασφαλίζεται η μυστικότητα της ψήφου και το αδιάβλητο του αποτελέσματος και το ότι η ψηφοφορία με ηλεκτρονικά μέσα θα λαμβάνει χώρα εντός ευλόγου χρόνου⁴⁰³.

⁴⁰¹ Alphavita. (2019). *Ηλεκτρονική ψηφοφορία αποφάσισαν οι φοιτητές του ΟΠΑ*. [online] Διαθέσιμο στη δ/ση https://www.alfavita.gr/ekpaideysi/306724_ilektroniki-psifoforia-apofasisan-oi-foitites-toy-ora

⁴⁰² Εθνος. (2019). *Φοιτητές Οικονομικού Πανεπιστημίου: Θα ψηφίσουν για πρώτη φορά ηλεκτρονικά*. [online] Διαθέσιμο στη δ/ση https://www.ethnos.gr/ellada/76968_foitites-oikonomikoy-panepistimioy-tha-psifisoyn-gia-proti-fora-ilektronika

⁴⁰³ ANT1NEWS. (2019). *Άνοιξε η Νομική Σχολή Αθηνών: Θεσπίστηκε ηλεκτρονική ψηφοφορία*. [online] Διαθέσιμο στη δ/ση <https://www.ant1news.gr/eidiseis/article/552877/anoixe-i-nomiki-sxoli-athinon-thespistike-ilektroniki-psifoforia>

Εν συνεχεία, κρίνεται σκόπιμη η παρουσίαση της περίπτωσης των φοιτητών του Τμήματος Φιλολογίας της Φιλοσοφικής Σχολής του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, οι οποίοι κατά το έτος 2019 έθεσαν στο επίκεντρο των δηλώσεων και των εν γένει διεκδικήσεών τους το ζήτημα της καθιέρωσης και εφαρμογής της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας για την ανάδειξη των οργάνων τους. Μάλιστα, μία ομάδα φοιτητών τόνισε σχετικώς, πως αποτελεί κοινό μυστικό, πως κατά τις εκάστοτε εκλογικές αναμετρήσεις που λαμβάνουν χώρα στο Πανεπιστήμιο η μεγάλη αποχή δεν οφείλεται στο γεγονός, ότι οι φοιτητές προτίθενται να μην ασκήσουν το εκλογικό τους δικαίωμα, αλλά στο ότι οι περισσότεροι εξ' αυτών δεν κατάγονται από την πόλη της Θεσσαλονίκης και ως εκ τούτου είναι πολύ πιθανό να λείπουν κατά την ημέρα διεξαγωγής της ψηφοφορίας.

Με στόχο λοιπόν την διασφάλιση στο μέγιστο δυνατό βαθμό της συμμετοχής των φοιτητών στα όργανα που τους αντιπροσωπεύουν, η ομάδα αυτή των φοιτητών απαίτησε τη διαμόρφωση των κατάλληλων συνθηκών μέσω των οποίων το Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης θα ήταν σε θέση να διεξάγει τις ψηφοφορίες των φοιτητικών συλλόγων για τα θέματα, που αφορούσαν τους φοιτητές ηλεκτρονικά και εξ' αποστάσεως. Μάλιστα, οι εν λόγω φοιτητές δεν έκαναν λόγο μόνο για το όφελος της μεγαλύτερης συμμετοχής των φοιτητών στις εκλογές, αλλά πολύ περισσότερο, εκδήλωσαν και την πίστη τους, πως μέσω της αξιοποίησης των επιτευγμάτων και των δυνατοτήτων της τεχνολογίας, η όλη εκλογική διαδικασία θα ήταν σε θέση να διασφαλίσει την αξιόπιστη διεξαγωγή της ψηφοφορίας και την έγκυρη εξαγωγή του εκλογικού αποτελέσματος⁴⁰⁴. Από την αναφορά μας στην περίπτωση αυτή μπορεί να συναχθεί το συμπέρασμα, πως παρατηρείται πλέον αξιοσημείωτη τάση των φοιτητών να εμπιστεύονται την ηλεκτρονική ψηφοφορία και να διεκδικούν την καθιέρωση και εφαρμογή της στην φοιτητική κοινότητα για τα θέματα που τους απασχολούν, κατά τρόπο ώστε να καθίσταται πλέον σαφής η ανάγκη αντικατάστασης των παραδοσιακών τρόπων ψηφοφορίας στις εκλογές των εκάστοτε φοιτητικών συλλόγων στη χώρα μας από τα νέα σύγχρονα τεχνολογικά εργαλεία, σε συνάρτηση μάλιστα και με τα θετικά αποτελέσματα, τα οποία έχει επιδείξει η μέχρι σήμερα διεξαγωγή της ψηφοφορίας με ηλεκτρονικά μέσα σε παγκόσμια κλίμακα.

⁴⁰⁴Reader.gr. (2019). *ΑΠΘ: Ανεξάρτητοι φοιτητές ζητούν ενιαίο ψηφοδέλτιο και ηλεκτρονική ψηφοφορία*. [online] Διαθέσιμο στη δ/ση <https://www.reader.gr/news/koinonia/315831/apth-anexartittoi-foitites-zitoy-n-eniaio-psifodeltio-kai-ilektroniki-psifoforia>

Περαιτέρω, δεν θα ήταν δυνατό να μη γίνει λόγος και για την περίπτωση του Οικονομικού Πανεπιστημίου Αθηνών, όπου ενόψει και των δυσμενών συνθηκών συνεπεία του κορωνοϊού στην χώρα μας, όπως και σε ολόκληρο τον κόσμο, επιλέχθηκε τον Μάρτιο του έτους 2020 η διεξαγωγή της συνέλευσης των φοιτητών της ΑΣΟΕΕ με την χρήση των ηλεκτρονικών μέσων και συγκεκριμένα αυτή διεξήχθη από τις 20 έως τις 22 Μαρτίου, όπου οι φοιτητές με ευρεία αποδοχή άνω του 80% αποφάσισαν για καίρια θέματα, που τους απασχολούσαν. Θα πρέπει λοιπόν να σημειωθεί σχετικά ότι, ενώ κατά τις προηγούμενες εκλογικές αναμετρήσεις δια της τυπικής-παραδοσιακής ψηφοφορίας, η προσέλευση και συμμετοχή των φοιτητών ήταν περιορισμένη, εντούτοις κατά την ηλεκτρονική ψηφοφορία, η οποία διεξήχθη μέσω του συστήματος ΖΕΥΣ, υπήρξε αξιομνημόνευτη αύξηση των συμμετεχόντων ψηφοφόρων, οι οποίοι έφτασαν τους 954, αριθμός ο οποίος δεν είχε καταγραφεί ποτέ ξανά στο παρελθόν⁴⁰⁵. Επί της εν λόγω ψηφοφορίας εκφράστηκαν και κάποια παράπονα από ορισμένους φοιτητές σχετικά με την προσβολή των προσωπικών τους δεδομένων κατά την χρήση της εν λόγω διαδικασίας ψηφοφορίας, καθώς υπήρξαν δέκτες μηνυμάτων ηλεκτρονικού ταχυδρομείου, χωρίς οι ίδιοι να έχουν δώσει την συγκατάθεσή τους προς τούτο⁴⁰⁶. Οι εν λόγω φωνές ήταν όμως περιορισμένες και

⁴⁰⁵ Φοιτητικά Νέα. (2020). 954 φοιτητές συμμετείχαν στην πρώτη ηλεκτρονική ψηφοφορία της ΑΣΟΕΕ - Οι προτάσεις που πέρασαν. [online] Διαθέσιμο στη δ/νση <https://www.foititika.gr/%CF%80%CE%B1%CE%BD%CE%B5%CF%80%CE%B9%CF%83%CF%84%CE%AE%CE%BC%CE%B9%CE%B1/%CE%BF%CE%B9%CE%BA%CE%BF%CE%BD%CE%BF%CE%BC%CE%B9%CE%BA%CF%8C-%CF%80%CE%B1%CE%BD%CE%B5%CF%80%CE%B9%CF%83%CF%84%CE%AE%CE%BC%CE%B9%CE%BF-%CE%B1%CE%B8%CE%B7%CE%BD%CF%8E%CE%BD/18749-954-%CF%86%CE%BF%CE%B9%CF%84%CE%B7%CF%84%CE%AD%CF%82-%CF%83%CF%85%CE%BC%CE%BC%CE%B5%CF%84%CE%B5%CE%AF%CF%87%CE%B1%CE%BD-%CF%83%CF%84%CE%B7%CE%BD-%CF%80%CF%81%CF%8E%CF%84%CE%B7-%CE%B7%CE%BB%CE%B5%CE%BA%CF%84%CF%81%CE%BF%CE%BD%CE%B9%CE%BA%CE%AE-%CF%88%CE%B7%CF%86%CE%BF%CF%86%CE%BF%CF%81%CE%AF%CE%B1-%CF%84%CE%B7%CF%82-%CE%B1%CF%83%CE%BF%CE%B5%CE%B5-%CE%BF%CE%B9-%CF%80%CF%81%CE%BF%CF%84%CE%AC%CF%83%CE%B5%CE%B9%CF%82-%CF%80%CE%BF%CF%85-%CF%80%CE%AD%CF%81%CE%B1%CF%83%CE%B1%CE%BD>

⁴⁰⁶ Alphavita. (2020i). ΑΣΟΕΕ: Διοργανώνουν ηλεκτρονική ψηφοφορία με αποστολή e-mail χωρίς τη συναίνεση των φοιτητών. [online] Διαθέσιμο στη δ/νση https://www.alfavita.gr/ekpaideysi/316478_asoee-diorganonoy-n-ilektroniki-psifoforia-me-apostoli-e-mail-horis-ti-synainesi

εκείνο το οποίο θα πρέπει να καταγραφεί εν τέλει σχετικά με την πραγματοποίηση της εν λόγω συνέλευσης ήταν η επίτευξη της μεγαλύτερης συμμετοχής των φοιτητών τόσο κατά τη συζήτηση επί των θεμάτων που τέθηκαν σε αυτή, όσο και κατά την λήψη των σχετικών αποφάσεων επί των ζητημάτων, που τους απασχολούσαν.

Το Πανεπιστήμιο ανέκαθεν θεωρείται χώρος ελεύθερης σκέψης και έκφρασης ιδεών, απομακρυσμένος από κάθε προσπάθεια χειραγώγησής του από το σύστημα και τους εν γένει παράγοντές του, κάτι στο οποίο οι φοιτητές αποδίδουν εξαιρετικά μεγάλη σημασία, ως εκ τούτου καθίσταται λογικώς δεκτό και πλήρως δικαιολογημένο οι φοιτητές να μάχονται ενάντια σε κάθε προσπάθεια υπονόμευσής του εν λόγω κεκτημένου. Οι φοιτητικές παρατάξεις στην προοπτική καθιέρωσης και υιοθέτησης της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας φάνηκαν να αντιδρούν έντονα, σε καμία όμως περίπτωση δεν θα μπορούσε να λεχθεί σχετικώς, ότι η διεξαγωγή της ψηφοφορίας με ηλεκτρονικά μέσα κατά τις φοιτητικές εκλογές συνδέεται με οιασδήποτε μορφής υπονόμευση του ύψιστου ρόλου των Πανεπιστημίων στην ελεύθερη σκέψη και έκφραση ιδεών, καθώς η ηλεκτρονική ψηφοφορία αποτελεί απλά και μόνο μία μέθοδο εκλογικής διαδικασίας και δεν συνδέεται σε καμία περίπτωση με τον ίδιο τον πυρήνα του εκλογικού δικαιώματος. Οι φοιτητές δια της ψηφοφορίας με την χρήση των τεχνολογικών μέσων δεν χάνουν το δικαίωμα και την δυνατότητα συμμετοχής στις φοιτητικές εκλογές, που διεξάγονται σχετικώς, ουδόλως αποξενώνονται από το δικαίωμά τους να εκφράσουν την θέση και την άποψή τους επί των κρίσιμων ζητημάτων, που τους απασχολούν κατά την διάρκεια της φοίτησής τους στα Πανεπιστημιακά Ιδρύματα της χώρας, απεναντίας με την ψηφοφορία με ηλεκτρονικό τρόπο έχουν την δυνατότητα να συμμετέχουν στις φοιτητικές εκλογές οι περισσότεροι εξ' αυτών, με ευκολία και χωρίς χωροχρονικά εμπόδια.

Περαιτέρω, οι όποιες τυχόν αμφιβολίες που έχουν κατά καιρούς διατυπωθεί σχετικά με την αδυναμία επίτευξης της ταυτοπροσωπίας των φοιτητών κατά την διεξαγωγή των φοιτητικών εκλογών μέσω της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας, αυτές θα ήταν δυνατό να λεχθεί εν προκειμένω, ότι αίρονται σχετικά εύκολα μέσω των φοιτητικών εγγράφων με τα οποία είναι εφοδιασμένοι οι φοιτητές κατά την φοίτησή τους στην τριτοβάθμια εκπαίδευση, όπως είναι για παράδειγμα το φοιτητικό πάσο και ο μοναδικός αριθμός μητρώου, που διαθέτει ο εκάστοτε φοιτητής. Ακόμη, η αξιοπιστία και η εγκυρότητα της όλης εκλογικής διαδικασίας δύναται να ελέγχεται ανά πάσα στιγμή από τις εκάστοτε συντονιστικές ομάδες των φοιτητών, οι οποίες και αναλαμβάνουν την εποπτεία της όλης εκλογικής διαδικασίας.

Μάλιστα, σε απάντηση των σχετικών αντιδράσεων των φοιτητών σχετικά με την εφαρμογή της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας στους κόλπους της φοιτητικής κοινότητας, θα πρέπει να τονιστεί σχετικώς, πως ενόψει και των ειδικών συνθηκών που έχουν διαμορφωθεί στις μέρες μας εξαιτίας της πανδημίας του κορωνοϊού, η διεξαγωγή των φοιτητικών εκλογών με τον παραδοσιακό τρόπο καθίσταται αδύνατη λόγω του συνωστισμού, που παρατηρείται κατά την ημέρα διεξαγωγής των εκλογών στους χώρους των Πανεπιστημιακών Ιδρυμάτων, ως εκ τούτου η ψηφοφορία με τεχνολογικά μέσα στους εκάστοτε συλλόγους των φοιτητών προβάλλει στις μέρες μας ως μονόδρομος για την άσκηση του εκλογικού δικαιώματος των μελών της φοιτητικής κοινότητας.

Έτσι λοιπόν, αντί για αδικαιολόγητες αντιδράσεις που τείνουν αποκλειστικά και μόνο στη δημιουργία εντυπώσεων, κρίσιμο είναι να καταστεί αντιληπτό από τα μέλη της φοιτητικής κοινότητας, ότι η σύγχρονη ψηφιακή εποχή και οι μεταβολές που αυτή επιφέρει, είναι βέβαιο, ότι ασκούν επιρροή και στον τρόπο άσκησης του εκλογικού δικαιώματος, κατά τρόπο όμως ώστε σε καμία περίπτωση να μην επηρεάζεται ο πυρήνας αυτού. Είναι άλλωστε στο χέρι των φοιτητών να διαφυλάξουν το κύρος της ψηφοφορίας με την χρήση των μέσων τεχνολογίας με την έγκαιρη ενημέρωση όλων των συμμετεχόντων σε αυτή περί των αναγκαίων όρων και απαιτήσεων για την ορθή διεξαγωγή της, με την επιλογή των κατάλληλων τεχνολογικών μέσων και συστημάτων, με το άρτια εκπαιδευμένο προσωπικό για την εύρυθμη διεξαγωγή της, με τον συντονισμό και την εποπτεία της όλης διαδικασίας από εξουσιοδοτημένα προς τούτο πρόσωπα και με την εν γένει αποδοχή του νέου αυτού εκλογικού θεσμού. Για τον λόγο αυτό η ακαδημαϊκή κοινότητα στο σύνολό της δεν θα πρέπει να επιτρέψει την παρείσφρηση τυχόν μικροπολιτικών σκοπιμοτήτων εντός των κόλπων της, κατά τρόπο ώστε να παραμείνει αυτή αγκιστρωμένη στο παρελθόν, μην ακολουθώντας τα δεδομένα και τις δυνατότητες της σύγχρονης ψηφιακής πραγματικότητας, αντιθέτως καλείται να εξετάσει θετικώς την καθιέρωση και εφαρμογή των νέων σύγχρονων τεχνολογικών εργαλείων, μεταξύ των οποίων κυρίαρχη θέση κατέχει η ηλεκτρονική ψηφοφορία, που θα την οδηγήσουν στον εκσυγχρονισμό και την βύθιση με τις επιταγές της σύγχρονης ζωής και εποχής.

3.3.3.4. Η απόφαση 519/2015 του Συμβουλίου της Επικρατείας

Στο πλαίσιο της παρούσης πραγματείας δεν θα ήταν δυνατό να μη γίνει λόγος για την υπ' αρ. 519/2015 απόφαση του Συμβουλίου της Επικρατείας, η οποία απεφάνθη περί της σύμφωνης με το Σύνταγμα διεξαγωγής της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας σε ό, τι αφορά την εκλογή των Πρυτανικών Αρχών στα Ανώτατα Εκπαιδευτικά Ιδρύματα (Α.Ε.Ι.) της χώρας μας. Η απόφαση αυτή είναι μείζονος σημασίας, καθώς η κρίση του Ανωτάτου Δικαστηρίου της χώρας περί της συνταγματικότητας της ψηφοφορίας με την χρήση των ηλεκτρονικών μέσων στα Ανώτατα Εκπαιδευτικά Ιδρύματα θα μπορούσε να αποτελέσει την βάση για την εν γένει καθιέρωση και αναλογική εφαρμογή της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας στην χώρα μας για την ανάδειξη των εκπροσώπων του λαού στο ελληνικό Κοινοβούλιο και στην Τοπική Αυτοδιοίκηση με βάση την ήδη επιτυχημένη εφαρμογή της σε πολλές χώρες σε ευρωπαϊκό και διεθνές επίπεδο.

Αρχικώς, θα πρέπει να αναφερθεί, πως στο Συμβούλιο της Επικρατείας προσέφυγαν κατά το έτος 2013 το Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών, το Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, το Εθνικό Μετσόβειο Πολυτεχνείο, το Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης, το Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών, το Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, το Πανεπιστήμιο Αιγαίου, το Πανεπιστήμιο Πατρών, το Ιόνιο Πανεπιστήμιο, το Πανεπιστήμιο Πειραιώς, η Ανώτατη Σχολή Καλών Τεχνών, το Πολυτεχνείο Κρήτης, καθώς επίσης και ορισμένα φυσικά πρόσωπα, τα οποία ισχυρίστηκαν, ότι είχαν έννομο συμφέρον προς άσκηση της εν λόγω αιτήσεως κατά του Υπουργού Παιδείας και Θρησκευμάτων, Πολιτισμού και Αθλητισμού.

Το Συμβούλιο της Επικρατείας έθεσε στο επίκεντρο της δικανικής του κρίσης μία σειρά νομοθετημάτων. Συγκεκριμένα, έκανε σχετική μνεία στον Ν. 4009/2011⁴⁰⁷, ο οποίος αναθεώρησε το θεσμικό πλαίσιο, που διέπει την ανώτατη εκπαίδευση και θέσπισε νέους κανόνες οργάνωσης και λειτουργίας των Ανωτάτων Εκπαιδευτικών Ιδρυμάτων (Α.Ε.Ι.). Ο νόμος αυτός, λόγω ορισμένων δυσλειτουργιών που παρουσιάστηκαν κατά την εφαρμογή του στο σκέλος κυρίως της διοικήσεως των Α.Ε.Ι., τροποποιήθηκε σε καίρια σημεία του με το Ν. 4076/2012 (Φ.Ε.Κ τ. Α'

⁴⁰⁷Kodiko.gr. (χ.χ.) *NOMOS 4009/2011 (Κωδικοποιημένος)-ΦΕΚ Α 195/06.09.2011* [online] Διαθέσιμο στη δ/ση https://www.kodiko.gr/nomologia/document_navigation/120922/nomos-4009-2011

159/10-08-2012)⁴⁰⁸ με τη θέσπιση «βελτιωτικών παρεμβάσεων», οι οποίες όπως εκτίθεται στην σχετική αιτιολογική έκθεση, «δεν ανατρέπουν τη βασική φιλοσοφία του Ν. 4009/2011, αλλά δημιουργούν βασιμότερες προϋποθέσεις για την καλύτερη, πληρέστερη και αποτελεσματικότερη εφαρμογή του».

Με την διάταξη του άρθρου 12 παρ. 7 του Ν. 4076/2012, η οποία προστέθηκε με το άρθρο 44 Α παρ. 16 του Ν. 4115/2013 (Α' 24), ορίστηκε ότι με απόφαση του Υπουργού Παιδείας και Θρησκευμάτων ρυθμίζεται η δυνατότητα αναδείξεως όλων των «μονομελών» οργάνων των Α.Ε.Ι. μέσω εκλογικής διαδικασίας με ηλεκτρονική ψήφο, χωρίς την προγενέστερη διενέργεια αυτής με κάλπη⁴⁰⁹.

Μετά την άσκηση της εν λόγω αιτήσεως ενώπιον του Συμβουλίου της Επικρατείας, επί της οποίας εξεδόθη η υπ' αριθμ. 519/2015 απόφασή του, εκδόθηκε η υπ' αρ. Φ.122.1/184/16376/Β2/6-2-2013 απόφαση του Υπουργού Παιδείας και Θρησκευμάτων, Πολιτισμού και Αθλητισμού σχετικά με τη διαδικασία ανάδειξης των μονομελών οργάνων των Α.Ε.Ι. μέσω εκλογικής διαδικασίας με ηλεκτρονική ψήφο, σύμφωνα και με την εξουσιοδοτική διάταξη του άρθρου 12 παρ. 7 του Ν. 4076/2012, η οποία προστέθηκε με το άρθρο 44 παρ. 16 του Ν. 4115/2013⁴¹⁰.

Οι αιτούντες μεταξύ των λόγων ακύρωσης της υπ' αριθμ. Υ.Α Φ 122.1/908/144145/Β2/2012 του Υπουργού Παιδείας και Θρησκευμάτων, Πολιτισμού και Αθλητισμού ενώπιον του Συμβουλίου της Επικρατείας προέβαλαν, ότι η προσβαλλομένη απόφαση είναι μη νόμιμη και ακυρωτέα, διότι προβλέποντας ένα περίπλοκο εκλογικό σύστημα και την δυνατότητα ηλεκτρονικής καταμέτρησης των ψήφων, προάγει την αδιαφάνεια και αποκλείει τον έλεγχο της εφορευτικής επιτροπής⁴¹¹.

Ωστόσο, το ΣτΕ απέρριψε τον ισχυρισμό αυτό ως αβάσιμο, με το σκεπτικό ότι μέσα από τις επιμέρους διατάξεις της εφαρμοστέας εν προκειμένω νομοθεσίας δύναται κανείς να εντοπίσει λεπτομερείς ρυθμίσεις σχετικά με την διεξαγωγή της

⁴⁰⁸E-νομοθεσία.gr. (χ.χ) *Νόμος 4076/201-ΦΕΚ 159/ Α/1-08-2012 (Κωδικοποιημένος)* [online] Διαθέσιμο στη δ/ση <https://www.e-nomothesia.gr/kat-ekpaideuse/tritobathmia-ekpaideuse/n-4076-2012.html>

⁴⁰⁹Esos.gr. (2015). *Η απόφαση 519/2015 του ΣτΕ για τη συνταγματικότητα του νόμου 4009/11*. [online] Διαθέσιμο στη δ/ση <https://www.esos.gr/arthra/37060/i-apofasi-5192015-toy-ste-gia-ti-syntagmatikotita-toy-nomoy-400911>

⁴¹⁰Lawnet. (2015). *Η απόφαση του ΣτΕ – Συνταγματικός ο νόμος πλαίσιο για τα ΑΕΙ*. [online] Διαθέσιμο στη δ/ση <https://lawnet.gr/law-news/ellada/h-apofasi-tou-ste-suntagmatikos-o-nomos-plaisio-gia-ta-aei/>

⁴¹¹Lawnet (2015). *Η απόφαση του Στε-Συνταγματικός ο νόμος πλαίσιο για τα ΑΕΙ* [online] Διαθέσιμο στη δ/ση <https://lawnet.gr/law-news/ellada/h-apofasi-tou-ste-suntagmatikos-o-nomos-plaisio-gia-ta-aei>

ηλεκτρονικής ψηφοφορίας. Ακολούθως, δεν θα ήταν δυνατό να κάνει κανείς λόγο για αδιαφάνεια των διαδικασιών, δεδομένου ότι δεν καταλείπεται κανένα περιθώριο προς τούτο⁴¹².

Σχετικώς, θα πρέπει να αναφερθεί ότι, κατά την κρίση των δικαστών του Συμβουλίου της Επικρατείας, όπως αυτή αποτυπώθηκε στην 19η σκέψη της υπ' αριθμ 519/2015 απόφασής του, η διεξαγωγή της όλης εκλογικής διαδικασίας με την αξιοποίηση των τεχνολογικών μέσων δεν αποκλείει σε καμία περίπτωση την παραδοσιακή–τυπική καταμέτρηση των ψήφων. Με τον τρόπο αυτό, όπως καθίσταται ευχερώς αντιληπτό, είναι δυνατό να ελέγχεται πλήρως η εγκυρότητα της εξαγωγής του εκλογικού αποτελέσματος, γεγονός το οποίο συμβάλλει στην καθιέρωση της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας, χωρίς σχετικούς ενδοιασμούς περί του κύρους της όλης εκλογικής διαδικασίας⁴¹³.

Συγκεκριμένα, υπάρχει η πρόβλεψη, ότι η εφορευτική επιτροπή των εκλογών υποχρεούται να τηρεί βιβλίο Πρακτικών σε φυσική μορφή, χωρίς αυτό να είναι ψηφιοποιημένο, στο οποίο θα πρέπει να αναγράφονται τα βασικά εκείνα στοιχεία, που συνθέτουν την όλη εκλογική διαδικασία. Ειδικότερα, στο εν λόγω βιβλίο Πρακτικών αναγράφονται πρώτον, ο συνολικός αριθμός των εγγεγραμμένων εκλογέων, δεύτερον, ο συνολικός αριθμός των εκλογέων που άσκησαν το εκλογικό τους δικαίωμα, τρίτον, ο συνολικός αριθμός των ψηφοδελτίων, δηλαδή τα έγκυρα, άκυρα και λευκά ψηφοδέλτια, τέταρτον, τα στοιχεία του ψηφοδέλιου, δηλαδή τόσο ο συνδυασμός τον οποίο αφορά, όσο και οι υποψήφιοι, πέμπτον, ο αριθμός των ψηφοδελτίων σχετικά με κάθε υποψήφιο σε κάθε γύρο, έκτον, το σύνολο των ψήφων του κάθε υποψηφίου ανά γύρο. Περαιτέρω καταχωρούνται στο εν λόγω βιβλίο έβδομον, οι υποψήφιοι κατά φθίνουσα σειρά σε κάθε γύρο, όγδοον, οι εκλεγέντες υποψήφιοι, οι αποκλεισθέντες υποψήφιοι σε κάθε γύρο, η εκλογική διαδικασία ή η διαδικασία αποκλεισμού τους, αλλά και ο αριθμός των ψήφων βάσει των οποίων οι υποψήφιοι εξελέγησαν ή αποκλείστηκαν, ένατον, ο αριθμός και τα στοιχεία των ψηφοδελτίων τα οποία μεταβιβάστηκαν σε άλλους υποψηφίους, η διανομή των ψήφων ανάμεσα στους υποψηφίους, αλλά και ο συντελεστής βαρύτητας του κάθε

⁴¹²Diorismos.gr. (2020). *Ηλεκτρονική ψηφοφορία για την ανάδειξη του πρύτανη και αντιπρυτάνεων ΑΕΙ*. [online] Διαθέσιμο στη δ/ση <https://www.diorismos.gr/ekpaideush/32236/ilektroniki-psifoforia-gia-tin-anadeixi-toy-prytani-kai-antiprytaneon-aei>

⁴¹³NOMOS. (χ.χ.). 519/2015 ΣΤΕ (ΟΛΟΜ) (645951). [online] Διαθέσιμο στη δ/ση https://lawdb.intrasoftnet.com/nomos/3_nomologia_rs.php

ψηφοδελτίου ανά γύρο και δέκατον, τα αποτελέσματα των κληρώσεων, αλλά και τους υποψηφίους δια των οποίων έλαβαν χώρα οι κληρώσεις αυτές⁴¹⁴.

Επιπλέον των ανωτέρω, στο βιβλίο αυτό των Πρακτικών καταγράφονται οι υποψήφιοι με την τελική σειρά με την οποία κατατάχθηκαν, το πλήθος των ψήφων τις οποίες έλαβαν, ο αριθμός του γύρου στο πλαίσιο του οποίου πραγματοποιήθηκε η εκλογή τους, καθώς επίσης και οι τυχόν ενστάσεις, οι οποίες υποβλήθηκαν σε σχέση με τα ανωτέρω. Ακόμη, πολύ σημαντικά στοιχεία τα οποία καταγράφονται στο βιβλίο των Πρακτικών, όπως ακριβώς συμβαίνει άλλωστε και στις τυπικές-παραδοσιακές εκλογές, είναι τα τελικά αποτελέσματα της καταμέτρησης και της διαλογής των ψήφων, με πρώτους τους εκλεγέντες υποψηφίους με αύξουσα σειρά σύμφωνα με το εκάστοτε εκλογικό γύρο και εν συνεχεία τους αποκλεισθέντες υποψηφίους και τελευταίους τους υποψηφίους, οι οποίοι τελικώς δεν εκλέχθηκαν⁴¹⁵. Επομένως, γίνεται αντιληπτό ότι, το σύνολο των στοιχείων που καταγράφονται στην τυπική-παραδοσιακή ψηφοφορία εντοπίζεται και στο πλαίσιο της ψηφοφορίας με τεχνολογικά μέσα με την τήρηση του σχετικού βιβλίου των Πρακτικών, κατά τρόπο ώστε να καθίσταται σαφής η πλήρωση των εγγυών εγκυρότητας και αξιοπιστίας της όλης εκλογικής διαδικασίας, όπως αυτή διεξάγεται δια των ηλεκτρονικών μέσων.

Επίσης, οι αιτούντες μεταξύ άλλων προέβαλαν και τον ισχυρισμό, ότι η προσβαλλόμενη απόφαση είναι παράνομη και ακυρωτέα διότι, κατά το μέρος που προβλέπει τη δυνατότητα ασκήσεως του εκλογικού δικαιώματος από απόσταση, χωρίς την αυτοπρόσωπη παρουσία του ψηφοφόρου στο εκλογικό τμήμα και καθιερώνοντας την χρήση υπολογιστικού συστήματος και αυτοματοποιημένων μεθόδων για την οργάνωση και διεξαγωγή της όλης εκλογικής διαδικασίας, προάγει την αδιαφάνεια, ενώ δεν διασφαλίζει τις προϋποθέσεις ασφαλείας, την ακεραιότητα, την εγγύηση και την μυστικότητα της ψήφου⁴¹⁶.

Μάλιστα, τα ανωτέρω εξειδικεύουν και προσδιορίζουν οι αιτούντες, προβάλλοντας έξι διακριτά σημεία⁴¹⁷. Πιο αναλυτικά οι αιτούντες κάνουν λόγο,

⁴¹⁴Lawnet. (2015). *Η απόφαση του ΣτΕ – Συνταγματικός ο νόμος πλαίσιο για τα ΑΕΙ*. [online] Διαθέσιμο στη δ/νση <https://lawnet.gr/law-news/ellada/h-apofasi-tou-ste-suntagmatikos-o-nomos-plaisio-gia-ta-aei/>

⁴¹⁵NOMOS. (χ.χ.). *519/2015 ΣΤΕ (ΟΛΟΜ) (645951)*. [online] Διαθέσιμο στη δ/νση https://lawdb.intrasoftnet.com/nomos/3_nomologia_rs.php

⁴¹⁶Lawnet. (2015). *Η απόφαση του ΣτΕ – Συνταγματικός ο νόμος πλαίσιο για τα ΑΕΙ*. [online] Διαθέσιμο στη δ/νση <https://lawnet.gr/law-news/ellada/h-apofasi-tou-ste-suntagmatikos-o-nomos-plaisio-gia-ta-aei>

⁴¹⁷NOMOS. (χ.χ.). *519/2015 ΣΤΕ (ΟΛΟΜ) (645951)*. [online] Διαθέσιμο στη δ/νση https://lawdb.intrasoftnet.com/nomos/3_nomologia_rs.php

πρώτον, για την αδυναμία της εφορευτικής επιτροπής του Πανεπιστημίου να διαπιστώσει την ταυτοπροσωπία των εκλογέων, δεύτερον, για την ανάδειξη της σημαντικής πιθανότητας διαρροής των προσωπικών δεδομένων των ψηφοφόρων, αλλά και του εξαναγκασμού τους σε ψήφο, αφού δεν θα υπάρχει η άμεση επαφή του εκλογέα με την εφορευτική επιτροπή και τρίτον, για την πλήρη απαξίωση του θεσμού της εφορευτικής επιτροπής, αλλά και του ουσιαστικού της ρόλου, αφού πλέον μέσω της ηλεκτρονικής διαδικασίας, το σύνολο των ενεργειών της εκλογικής διαδικασίας λαμβάνουν χώρα αυτοματοποιημένα, χωρίς την δυνατότητα για διορθωτικές παρεμβάσεις εκ μέρους της εφορευτικής επιτροπής, ενώ και οι εν γένει οδηγίες, αλλά και οι κατευθυντήριες γραμμές δεν δίνονται από τα όργανα του Πανεπιστημίου, που έχουν την ευθύνη της εκλογής αλλά από το Υπουργείο Παιδείας. Σε συνέχεια των ανωτέρω, οι αιτούντες κάνουν λόγο τέταρτον, για το γεγονός πως αποκτούν σημαντική πρόσβαση στην ηλεκτρονική ψηφοφορία άτομα «τρίτα» προς το Πανεπιστήμιο, ήτοι άτομα τα οποία είναι διαχειριστές του συστήματος «ΖΕΥΣ», δια του οποίου διεξάγεται η όλη εκλογική διαδικασία, πέμπτον, για την εν γένει ψηφιοποίηση του θεμελιώδους για την δημοκρατία δικαιώματος της ψήφου. Άλλωστε, όπως επεσήμαναν οι αιτούντες, κάτι τέτοιο είναι κατά τρόπο άμεσο και σαφή συνδεδεμένο με την απομείωση της αξίας του δικαιώματος αυτού, αφού η άσκηση του εκλογικού δικαιώματος εξομοιώνεται με το σύνολο των ψηφιακών και ηλεκτρονικών συναλλαγών, στις οποίες επιδίδεται καθημερινά ο πολίτης. Τέλος, το έκτο σημείο το οποίο προέβαλαν οι αιτούντες με στόχο την ακύρωση της εν λόγω προσβαλλόμενης απόφασης, είναι αυτό το οποίο συνδέεται με την αποτροπή μέρους των εκλογέων για συμμετοχή στην όλη εκλογική διαδικασία, δεδομένου ότι ενδέχεται ορισμένοι εξ' αυτών να μη διαθέτουν την απαραίτητη εξοικείωση με τα ηλεκτρονικά και ψηφιακά μέσα.

Αναγιγνώσκοντας κανείς την 21η σκέψη της υπ' αριθμ. 519/2015 απόφασης του Συμβουλίου της Επικρατείας, είναι δυνατό να διαπιστώσει, ότι απαντώνται με τρόπο ικανοποιητικό τα ανωτέρω με παραπομπή στο κεφάλαιο Γ' με τον τίτλο «Ηλεκτρονική Ψήφος» της προσβαλλόμενης Υπουργικής Αποφάσεως και δη στο άρθρο 11 στο οποίο γίνεται λεπτομερής καταγραφή της εκλογικής διαδικασίας, στο άρθρο 12, όπου καταγράφεται ο τρόπος με τον οποίο αυτή περατώνεται, ο τρόπος με τον οποίο συντάσσονται τα Πρακτικά, αλλά και ο πίνακας των αποτελεσμάτων, ενώ

στο άρθρο 13 περιγράφεται ο τρόπος υποβολής των ενστάσεων. Με δεδομένη λοιπόν τη λεπτομερή και αναλυτική καταγραφή του τρόπου διεξαγωγής της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας, χωρίς να καταλείπεται το οποιοδήποτε περιθώριο τυχόν αμφισβητήσεων, η εν λόγω απόφαση καταλήγει, πως ενόψει των ανωτέρω δεν είναι δυνατό να γίνει σε καμία περίπτωση λόγος για οποιασδήποτε μορφής απαγόρευση διεξαγωγής της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας για την εκλογή των πρυτανικών αρχών στα Α.Ε.Ι.

Επιπλέον όλων όσων ελέχθησαν ανωτέρω, το Συμβούλιο της Επικρατείας στην υπ' αρ. 519/2015 απόφασή του έκρινε, ότι η συνταγματικότητα της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας για την ανάδειξη των πρυτανικών αρχών στα Α.Ε.Ι. της χώρας είναι σαφής και η διεξαχθείσα δια των ηλεκτρονικών μέσων ψηφοφορία θα πρέπει να διαθέτει όλα εκείνα τα στοιχεία, τα οποία προβλέπονται στο άρθρο 51 παρ. 3 του Συντάγματος και τα οποία ισχύουν σε κάθε περίπτωση στην τυπική-παραδοσιακή ψηφοφορία. Πολλώ δε μάλλον η απόφαση αυτή τονίζει, πως με την ηλεκτρονική ψηφοφορία, όχι μόνο δεν τίθεται σε κίνδυνο η σύμφωνη με τα δημοκρατικά δεδομένα διεξαγωγή της εκλογικής διαδικασίας, αντιθέτως μάλιστα ενισχύεται το στοιχείο της καθολικότητας της ψήφου, όπως αυτό προβλέπεται στο άρθρο 51 παρ. 3 του Συντάγματος. Και αυτό καθώς, όπως με σαφήνεια αναφέρεται στις τελευταίες σειρές της 21^{ης} σκέψης της εν λόγω απόφασης, δια της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας παρέχεται η δυνατότητα για άσκηση του εκλογικού δικαιώματος και σε εκλογείς, οι οποίοι δεν θα ήταν δυνατό να παρευρεθούν στον τόπο διεξαγωγής της ψηφοφορίας, προκειμένου να ψηφίσουν, καθώς μέσω της ψηφοφορίας με ηλεκτρονικά μέσα, η αδυναμία για φυσική τους παρουσία δεν αποτελεί κώλυμα για την συμμετοχή τους στις εκλογές⁴¹⁸. Εκ των ανωτέρω επισημάνσεων, είναι δυνατό να συμπεράνει κανείς, πως η ηλεκτρονική ψηφοφορία στα Ανώτατα Εκπαιδευτικά Ιδρύματα δεν διαφέρει από την τυπική-παραδοσιακή σε ό, τι αφορά την διασφάλιση των δημοκρατικών στοιχείων, που απαιτούνται για την σύμφωνη με το Σύνταγμα διεξαγωγή της ψηφοφορίας. Ως εκ τούτου, οι όποιες διαφωνίες τυχόν εγείρονται και

⁴¹⁸NOMOS. (χ.χ.). 519/2015 ΣΤΕ (ΟΛΟΜ) (645951). [online] Διαθέσιμο στη δ/ση https://lawdb.intrasoftnet.com/nomos/3_nomologia_rs.php

οι οποίες εδράζονται στην αντίληψη, πως η ηλεκτρονική ψηφοφορία δεν είναι σε θέση να διασφαλίσει τις δημοκρατικές προϋποθέσεις, καταρρίπτονται⁴¹⁹.

Περαιτέρω, κατά την ετυμηγορία του Συμβουλίου της Επικρατείας ο έλεγχος της ταυτοπροσωπίας του ψηφοφόρου κατά την διεξαγωγή της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας μπορεί να διασφαλιστεί με την αποστολή ειδικού-εξατομικευμένου ηλεκτρονικού μηνύματος σε όλους τους εγγεγραμμένους εκλογείς, το οποίο θα περιλαμβάνει την ακριβή διαδικτυακή διεύθυνση, στην οποία ο εκλογέας θα ασκήσει το εκλογικό του δικαίωμα, καθώς και οποιαδήποτε άλλη χρήσιμη πληροφορία⁴²⁰. Ο εκλογέας, αφού καταχωρήσει την ψήφο του στο ηλεκτρονικό σύστημα, θα λάβει μία ψηφιακή «Απόδειξη Καταχώρησης Ψήφου», ενώ προβλέπεται και η «διαδικασία ελέγχου ψήφου» μέσω «κωδικών ελέγχου». Εξάλλου, με βάση το σκεπτικό της υπ' αριθμ. 519/2015 απόφασης του Συμβουλίου της Επικρατείας το απόρρητο της ψήφου διασφαλίζεται μέσω των διαδικασιών της «κρυπτογράφησης της ψήφου» και της «ανώνυμης μίξης των κρυπτογραφημένων ψηφοδελτίων», ενώ προβλέπονται και οι απαραίτητες διαδικασίες κατά την ψηφοφορία με ηλεκτρονικά μέσα, προκειμένου να διασφαλίζεται σχετικώς, ότι δεν θα υπάρξει υποκλοπή των στοιχείων του εκλογέα ή επιβολή συγκεκριμένης ψήφου από τρίτους.

Μάλιστα, εκτός από την εξασφάλιση της απαιτούμενης ταυτοπροσωπίας κατά την διεξαγωγή της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας, δια των κατάλληλων τεχνολογικών μέσων επιτυγχάνεται και η τήρηση των προσωπικών δεδομένων των εκλογέων, χωρίς να ανακύπτει ο παραμικρός κίνδυνος για τα προσωπικά στοιχεία εξατομίκευσης των συμμετεχόντων σε αυτή. Και αυτό καθώς, σε κάθε άλλη περίπτωση ο κίνδυνος αυτός ή ακόμη και η πιθανότητα του κινδύνου αυτού, θα ήταν δυνατό να λειτουργήσει κατά τρόπο αποτρεπτικό για την συμμετοχή στην ηλεκτρονική ψηφοφορία, γεγονός το οποίο θα ερχόταν σε πλήρη αντίθεση με τις αρχές του δημοκρατικού πολιτεύματος⁴²¹.

Στο πλαίσιο της παρούσης και στον απόηχο της έκδοσης της υπ' αριθμ. 519/2015 απόφασης του Συμβουλίου της Επικρατείας, δεν θα ήταν δυνατό να μην γίνει λόγος εν προκειμένω στην προσέγγιση του καθηγητή Συνταγματικού Δικαίου

⁴¹⁹Esos.gr. (2015). *Η απόφαση 519/2015 του ΣτΕ για τη συνταγματικότητα του νόμου 4009/11*. [online] Διαθέσιμο στη δ/νση <https://www.esos.gr/arthra/37060/i-apofasi-5192015-toy-ste-gia-ti-syntagmatikotita-toy-nomoy-400911>

⁴²⁰Lawnet. (2015). *Η απόφαση του ΣτΕ – Συνταγματικός ο νόμος πλαίσιο για τα ΑΕΙ*. [online] Διαθέσιμο στη δ/νση <https://lawnet.gr/law-news/ellada/h-apofasi-tou-ste-suntagmatikos-o-nomos-plaisio-gia-ta-aei>

⁴²¹NOMOS. (χ.χ.). *519/2015 ΣΤΕ (ΟΛΟΜ) (645951)*. [online] Διαθέσιμο στη δ/νση https://lawdb.intrasoftnet.com/nomos/3_nomologia_rs.php

του Πανεπιστημίου Αθηνών κ. Αλιβιζάτου σε σχετικό του άρθρο. Πιο συγκεκριμένα, ο εν λόγω καθηγητής αναφέρει, πως παρότι η εν λόγω απόφαση του Ανωτάτου Δικαστηρίου της χώρας έκρινε μεταξύ άλλων περί της απόλυτης συνταγματικότητας του νόμου σχετικά με την διεξαγωγή της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας στα Α.Ε.Ι. για την ανάδειξη των οργάνων τους, εντούτοις, οι βαθύτατα ριζωμένες αντιλήψεις, αλλά και τα διάφορα μικροσυμφέροντα αποτελούν τη βάση για την επιμονή στην τυπική-παραδοσιακή ψηφοφορία, κατά τρόπο ώστε να μην υπάρχει έδαφος για την εν τοις πράγμασι εφαρμογή των νέων τρόπων ψηφοφορίας, η ορθή χρήση των οποίων θα ήταν σε θέση να εξασφαλίσει οφέλη, τόσο για τους πολίτες, όσο και το ίδιο το δημοκρατικό πολίτευμα.

Στο άρθρο του ο κ. Αλιβιζάτος τονίζει, πως παρότι η εφαρμογή και η καθιέρωση της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας για την ανάδειξη των πρυτανικών αρχών στα Α.Ε.Ι. θα ήταν σε θέση να διασφαλίσει δύο πολύ σημαντικά στοιχεία, αφενός μεν τα υψηλά επίπεδα συμμετοχής, αφού οι εκλογείς θα είχαν τη δυνατότητα να ασκήσουν το εκλογικό τους δικαίωμα χωρίς φυσική παρουσία, αλλά από απόσταση, αφετέρου δε την ομαλή έκβαση της όλης εκλογικής διαδικασίας, χωρίς εντάσεις και βίβια περιστατικά, εντούτοις, η επικράτηση των συντηρητικών αντιλήψεων δεν επέτρεψαν την γενικότερη καθιέρωση του ηλεκτρονικού εκλογικού συστήματος. Και όχι μόνο αυτό, αλλά πολύ περισσότερο, εκείνο το οποίο αποτέλεσε ιδιαίτερο αντικείμενο αναφοράς εκ μέρους του κ. Αλιβιζάτου είναι το γεγονός, πως οι αντιλήψεις αυτές επηρέασαν και την ίδια την επιστημονική κοινότητα της χώρας μας, με αποτέλεσμα την εμφανή υπαναχώρηση σε ό, τι αφορά την προοπτική εφαρμογής της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας. Με τον τρόπο αυτό καθίσταται σαφές και αδιαμφισβήτητο το γεγονός, πως η επιστημονική κοινότητα στη χώρα μας δεν φαίνεται να διαθέτει την απαιτούμενη πυγμή, ώστε να επιβληθεί στα μικροσυμφέροντα και τους εκφραστές τους, προκειμένου να προαχθεί η δημοκρατία. Το γεγονός αυτό προβλημάτισε ιδιαίτερα τον κ. Αλιβιζάτο, ο οποίος και προέβη στην σχετική αναφορά του, τονίζοντας ότι, η καθιέρωση της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας, ως μίας καινοτομίας σε ό, τι αφορά το εν γένει εκλογικό σύστημα της χώρας μας, προϋποθέτει την ανάδειξη και την αποδοχή από το μεγαλύτερο τουλάχιστον μέρος

των πολιτών των πλεονεκτημάτων αυτής, ειδικά σε ό, τι αφορά την λειτουργία του δημοκρατικού πολιτεύματος⁴²².

Θέλοντας να αναγνώσει κανείς την εν λόγω απόφαση του Συμβουλίου της Επικρατείας θα ήταν δυνατό να καταλήξει στο συμπέρασμα, πως πρόκειται για μία πραγματικά ρηξικέλευθη απόφαση για τα νομολογιακά δεδομένα της πατρίδος μας. Το Ανώτατο Δικαστήριο της χώρας αντιμετώπισε το ζήτημα της εφαρμογής της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας για την ανάδειξη των πρυτανικών αρχών στα Α.Ε.Ι. κατά τρόπο ρητό και σαφή, ερμηνεύοντας τις σχετικές διατάξεις του νόμου με τρόπο, ώστε να μην αφήνει κανένα περιθώριο αμφισβήτησης του δικανικού συλλογισμού. Το εν λόγω Δικαστήριο εμφανίζεται να προσεγγίζει το ζήτημα πολυπρισματικά και όχι μονοσήμαντα, καθιστώντας σαφές το γεγονός πως, με την πρόοδο της τεχνολογίας και των μέσων της, αλλά και με την εν γένει εξέλιξη των κοινωνιών, η χρήση των τεχνολογικών και ψηφιακών μέσων προβάλλει πλέον ως ανάγκη των καιρών μας. Βεβαίως, όπως ρητά αναφέρεται στη συγκεκριμένη απόφαση, η τήρηση συγκεκριμένων όρων και προϋποθέσεων, αλλά και η ύπαρξη πλαισίων εντός των οποίων θα πρέπει να λαμβάνει χώρα η όλη εκλογική διαδικασία είναι στοιχεία απαραίτητα, τα οποία θα πρέπει σε κάθε περίπτωση να διασφαλίζονται. Δεν είναι άλλωστε τυχαίο το γεγονός, πως η εν λόγω απόφαση σε εκτενή της αποσπάσματα κάνει λόγο με λεπτομέρεια για τον τρόπο με τον οποίο θα πρέπει να διεξάγεται η ηλεκτρονική ψηφοφορία, ώστε να είναι δημοκρατικά αποδεκτή.

Στο πλαίσιο λοιπόν της κρίσης των Δικαστών του Συμβουλίου της Επικρατείας περί της συνταγματικότητας ή μη του νόμου για τα Α.Ε.Ι, θα μπορούσε να λεχθεί σχετικώς, πως το ζήτημα της διεξαγωγής της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας σε αυτά αντιμετωπίστηκε από τους Δικαστές του Ανωτάτου Δικαστηρίου της χώρας με τρόπο ιδιαίτερα πρωτοποριακό και εξαιρετικά προοδευτικό για τα δεδομένα της χώρας, σύμφωνα μάλιστα και με τα ισχύοντα σε ευρωπαϊκό και διεθνές επίπεδο πρότυπα⁴²³. Επίσης, θα πρέπει να σημειωθεί σχετικώς, πως η εν λόγω απόφαση αποτελεί σταθμό σε ό, τι αφορά την υιοθέτηση της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας στην τριτοβάθμια εκπαίδευση, παρουσιάζει μάλιστα εξαιρετικό ενδιαφέρον, όχι μόνο λόγω του περιεχομένου και του διατακτικού της, αλλά κυρίως λόγω του ότι έθεσε στο

⁴²² Αλιβιζάτος, Ν. (2015). Ένα ασυγχώρητο πείσμα. [online] Διαθέσιμο στη δ/ση <https://www.kathimerini.gr/812294/opinion/epikairothta/politikh/ena-asygxwrhto-peisma>

⁴²³ ΝΟΜΟΣ. (χ.χ.). 519/2015 ΣΤΕ (ΟΛΟΜ) (645951). [online] Διαθέσιμο στη δ/ση https://lawdb.intrasoftnet.com/nomos/3_nomologia_rs.php

επίκεντρο του προβληματισμού την θεματική της καθιέρωσης και εφαρμογής της ψηφοφορίας με την βοήθεια της τεχνολογίας εν γένει, η οποία αναδεικνύεται ειδικά στις μέρες μας λόγω της πανδημίας του κορωνοϊού, όχι απλά ως μείζονος σημασίας, αλλά ως αναγκαιότητα.

Επιπλέον όλων όσων σημειώθηκαν ανωτέρω, δεν θα ήταν δυνατό να λάβει χώρα αναφορά στην εν λόγω θεματική, χωρίς την απαραίτητη αναγωγή στην διατύπωση την οποία επέλεξαν οι δικαστές του Συμβουλίου της Επικρατείας κατά τον σχηματισμό της δικανικής τους κρίσης σχετικά με την εφαρμογή της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας στις εκλογές για την ανάδειξη των πρυτανικών αρχών στα Α.Ε.Ι. Συγκεκριμένα, πρόκειται για νομικά επιχειρήματα πλήρως τεκμηριωμένα κατά τρόπο ώστε να καθίσταται δυσχερής η απόκρουσή τους σε μία ενδεχόμενη αντίθετη θεώρηση. Η κρίση λοιπόν της Ολομέλειας του Συμβουλίου της Επικρατείας ερείδεται σε ποικιλία νομοθετικών διατάξεων, εμφανίζεται πλήρως αιτιολογημένη και εμπειριστατωμένη, χωρίς να καταλείπει κανένα περιθώριο τυχόν παρερμηνειών.

Περαιτέρω, με μία σχετική αναγωγή στο νομικό υπόβαθρο επί του οποίου εξεδόθη η εν λόγω απόφαση, θα μπορούσε κανείς να αντιληφθεί, ότι η θέσπιση των κανόνων που ρυθμίζουν τα ζητήματα της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας είχε προηγηθεί της εκδόσεως της υπ' αριθμ. 519/2015 απόφασης του Συμβουλίου της Επικρατείας, πλην όμως ουδέποτε μέχρι την έκδοσή της είχε ληφθεί η πρωτοβουλία για την εν γένει εφαρμογή της. Ως εκ τούτου, η απόφαση αυτή θα πρέπει να αποτελέσει τη βάση για έναν γενικότερο προβληματισμό σε σχέση με την εν τοις πράγμασι εφαρμογή των νόμων, που θεσπίζονται και ψηφίζονται από την ελληνική πολιτεία.

Επίσης, δεν θα ήταν δυνατό να μην καταγραφεί εν προκειμένω, ότι μεταξύ των μελών της επιστημονικής κοινότητας είναι διάχυτη πλέον η άποψη, πως ο νομοθέτης, αλλά και η δικαστική εξουσία δεν θα πρέπει να παραμένουν αμέτοχοι στις εν γένει κοινωνικές, οικονομικές και πολιτικές εξελίξεις και στις εν γένει επιταγές της εκάστοτε χρονικής περιόδου, αλλά οφείλουν να συμβαδίζουν και να προσαρμόζονται σε αυτές, κάτι άλλωστε που φαίνεται να κάνει η εν λόγω απόφαση, η οποία ενσωματώνει σε σημαντικό βαθμό όλα όσα επιτάσσει η σύγχρονη ψηφιακή εποχή.

Με πυξίδα λοιπόν το σκεπτικό της υπ' αρ. 519/2015 απόφασης του Συμβουλίου της Επικρατείας σχετικά με τη διεξαγωγή εκλογών για την ανάδειξη των πρυτανικών αρχών στα Α.Ε.Ι. με την βοήθεια των μέσων της τεχνολογίας, οι μέχρι τότε απλές νομοθετικές προβλέψεις αποκτούν πλέον πρακτικό υπόβαθρο και μπορούν να εφαρμοστούν ρητά. Ως εκ τούτου, η ελληνική πολιτεία καλείται να διαχειριστεί το

σύνολο των ζητημάτων, που συνδέονται με την εφαρμογή της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας, μεταξύ των οποίων κεντροβαρή θέση κατέχει και η καχυποψία των πολιτών έναντι της νέας εκλογικής διαδικασίας, η οποία δεν έχει πλέον την τυπική-παραδοσιακή μορφή της, αλλά λαμβάνει χώρα μέσω των τεχνολογικών επιτευγμάτων. Κάτι τέτοιο όμως δεν είναι ιδιαίτερα εύκολο, δεδομένου του γεγονότος πως, αφενός μεν η συμμετοχή του πολίτη σε εκλογικές διαδικασίες αποτελεί τον πυρήνα των δημοκρατικών δικαιωμάτων του, όπου ο εκάστοτε συμμετέχων επιθυμεί την διασφάλισή τους στον μέγιστο δυνατό βαθμό, αφετέρου δε η υιοθέτηση νέων εκλογικών διαδικασιών προϋποθέτει την επιτυχημένη εφαρμογή τους, ώστε να αποκομίσουν οι εκλογείς την αντίληψη, πως συμμετέχουν σε μία καθόλα έγκυρη και αξιόπιστη διαδικασία.

Πολύτιμος βέβαια προς τούτο βοηθός είναι η πρόβλεψη σχετικών ασφαλιστικών δικλίδων κατά την διεξαγωγή της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας σε όλα της τα στάδια, προκειμένου οι πολίτες να επιδείξουν εμπιστοσύνη στους νέους εκλογικούς θεσμούς, κάτι που θα έχει ως άμεσο αποτέλεσμα τον εκσυγχρονισμό της λειτουργίας του κράτους και τη γενικότερη σύμπνοια με την πρόοδο και τις νέες απαιτήσεις της ψηφιακής εποχής, όπου ειδικά στις μέρες μας, ενόψει και των νέων συνθηκών που έχουν διαμορφωθεί συνεπεία της επέλευσης της πανδημίας του κορωνοϊού, τα ανωτέρω αποκτούν ιδιαίτερη σημασία και αναδεικνύονται ως ζητήματα μείζονος βαρύτητας, τα οποία το κράτος και οι φορείς του θα πρέπει να αφουγκραστούν. Σε αντίθετη περίπτωση, μία πιθανή ατυχής ή και εν γένει προβληματική εφαρμογή της ηλεκτρονικής εκλογικής διαδικασίας θα έχει αρνητικές συνέπειες σε ό, τι αφορά την καθιέρωση και εφαρμογή της ψηφοφορίας με ηλεκτρονικά μέσα σε ευρεία κλίμακα.

Σε άμεση λοιπόν συνάρτηση όλων όσων καταγράφηκαν ανωτέρω, εκείνο το οποίο θα πρέπει ιδιαιτέρως να υπογραμμιστεί, είναι το γεγονός, πως ειδικά στις μέρες μας, συνεπεία των έκτακτων συνθηκών που επέβαλλε η πανδημία του κορωνοϊού στην παγκόσμια κοινότητα, όπου έγινε εφαρμογή σε ευρεία κλίμακα των δυνατοτήτων της τεχνολογίας σε πολλούς τομείς της καθημερινότητας των πολιτών, προβάλλει περισσότερο από ποτέ έντονη και επιτακτική η ανάγκη για την υιοθέτηση όλων εκείνων των δυνατοτήτων, που προσφέρει πλέον η ψηφιακή εποχή, προκειμένου να υπάρχει συνέχεια στην νέα πραγματικότητα, που έχει δημιουργηθεί και στις διάφορες λειτουργίες της οργανωμένης κοινωνίας και πολιτείας. Η επέλευση της επιδημίας του κορωνοϊού και οι δυσμενείς συνέπειες που τον συνοδεύουν

αποτελέσει το εναρκτήριο γεγονός για να ξεκινήσει πλέον και επίσημα εκτενής συζήτηση για την σκοπιμότητα και την αναγκαιότητα καθιέρωσης και εφαρμογής της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας και σε επίπεδο βουλευτικών εκλογών ή και σε επίπεδο ανάδειξης των αρχών της Τοπικής Αυτοδιοίκησης μετά μάλιστα και την επιτυχημένη εφαρμογή της σε πολλά Πανεπιστημιακά Ιδρύματα της χώρας. Είναι λοιπόν εμφανές ειδικά στις μέρες μας λόγω των έκτακτων υγειονομικών συνθηκών, εξαιτίας της πανδημίας του κορωνοϊού, ότι τα επιτεύγματα της τεχνολογίας αποτελούν μονόδρομο για την διασφάλιση της συνέχισης των λειτουργιών του κράτους, των φορέων και των οργάνων του.

Ως προς τούτο, θα πρέπει να σημειωθεί σχετικά, ότι η υπ' αρ. 519/2015 απόφαση του Συμβουλίου της Επικρατείας μπορεί να αποτελέσει τη βάση για την καθιέρωση της διεξαγωγής της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας και σε επίπεδο βουλευτικών εκλογών ή και σε επίπεδο ανάδειξης των αρχών της Τοπικής Αυτοδιοίκησης στην χώρα μας, όπως αυτό προκύπτει εμμέσως από την 19η σκέψη της. Συγκεκριμένα, η απόφαση του Συμβουλίου της Επικρατείας κάνει λόγο για την αξιοποίηση των δυνατοτήτων της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας κατά τις πρυτανικές εκλογές στα Α.Ε.Ι., κάνοντας όμως ταυτόχρονα ιδιαίτερη μνεία και σε προεδρικές ή βουλευτικές εκλογές, οι οποίες διεξήχθησαν με την χρήση των ηλεκτρονικών μέσων σε άλλες χώρες ανά την υφήλιο. Η δε αναφορά αυτή στην εν λόγω απόφαση είναι η εξής: «[...] 19. [...] Η ηλεκτρονική αυτή διαχείριση του εκλογικού συστήματος δεν αποκλείει τον «χειροκίνητο» έλεγχο της διαδικασίας καταμέτρησης, ο οποίος είναι εφικτός, πλην χρονοβόρος. Με τα δεδομένα αυτά και λαμβανομένου υπόψη α) ότι το θεσμοθετούμενο εκλογικό σύστημα της «ταξινομικής ψήφου», παρ' ότι περίπλοκο (βλ. ιδίως το άρθρο 22 της προσβαλλόμενης αποφάσεως, κατά το οποίο η εκλογή των υποψηφίων λαμβάνει χώρα σε περισσότερους του ενός γύρους καταμέτρησης των ψήφων), έχει τύχει εφαρμογής ακόμη και σε βουλευτικές ή προεδρικές εκλογές, όπου κατά τεκμήριο οι εκλογείς και οι υποψήφιοι είναι πολυπληθείς (π.χ. Ιρλανδία, Αυστραλία, Ν. Ζηλανδία) [...]»⁴²⁴.

Όπως καθίσταται σαφές εκ της ανωτέρω αναφοράς διαφαίνεται η τάση της νομολογίας του Συμβουλίου της Επικρατείας να συνδέσει την εφαρμογή της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας για την ανάδειξη των πρυτανικών αρχών των Α.Ε.Ι. με την δυνατότητα διεξαγωγής ηλεκτρονικής ψηφοφορίας και για την ανάδειξη των

⁴²⁴NOMOS. (χ.χ.). 519/2015 ΣΤΕ (ΟΛΟΜ) (645951). [online] Διαθέσιμο στη δ/ση https://lawdb.intrasoftnet.com/nomos/3_nomologia_rs_sub.php

εκπροσώπων του ελληνικού λαού στο Κοινοβούλιο ή των αρχών της Τοπικής Αυτοδιοίκησης, αφού όχι μόνο δεν καταγράφονται σε αυτή οποιασδήποτε μορφής προσκόμματα σε σχέση με την εν λόγω εκλογική διαδικασία, αντιθέτως μάλιστα αποδίδεται ιδιαίτερη έμφαση σε επιτυχημένα παραδείγματα εφαρμογής της ψηφοφορίας με τεχνολογικά μέσα σε διεθνές επίπεδο, τα οποία και ενισχύουν την αναλογική εφαρμογή της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας και σε επίπεδο βουλευτικών εκλογών στην χώρα μας. Περαιτέρω και σε άμεση συμπλήρωση των ανωτέρω, όπως είναι εύκολο να διακρίνει κανείς με μία προσεκτικότερη ανάγνωση του ανωτέρω σκεπτικού της εν λόγω απόφασης του Συμβουλίου της Επικρατείας, προκύπτει εμμέσως, πως στην περίπτωση διεξαγωγής μίας εκλογικής διαδικασίας κατά την οποία οι συμμετέχοντες-εκλογείς είναι πολλοί στον αριθμό, η χρησιμοποίηση των μέσων και των δυνατοτήτων της τεχνολογίας αποτελεί τον τρόπο εκείνο με τον οποίο είναι εφικτή η έγκυρη και αξιόπιστη εξαγωγή του εκλογικού αποτελέσματος.

Καταγράφοντας λοιπόν τα ανωτέρω η εν λόγω απόφαση είναι προφανές, ότι επί της ουσίας ανοίγει τον δρόμο για την καθιέρωση και εφαρμογή της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας στις βουλευτικές εκλογές ή στις εκλογές για την ανάδειξη των αρχών της Τοπικής Αυτοδιοίκησης, κατά τις οποίες οι εκλογείς είναι σαφώς περισσότεροι σε σχέση με τις εκλογές για την ανάδειξη των πρυτανικών αρχών στα Α.Ε.Ι. Και αυτό καθώς, δια των ανωτέρω αναφορών η εν λόγω απόφαση φέρεται να αποδίδει ιδιαίτερη έμφαση στην εξάλειψη κάθε τυχόν φωνής, η οποία θα έκανε λόγο για πιθανή αποξένωση από την άσκηση του εκλογικού δικαιώματος κατά την διεξαγωγή της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας, με την αποξένωση δε αυτή να αποτελεί πηγή κινδύνου για το ίδιο το δημοκρατικό πολίτευμα κυρίως στην περίπτωση των βουλευτικών εκλογών. Είναι λοιπόν δυνατό, μελετώντας κανείς με προσοχή την συγκεκριμένη σκέψη της εν λόγω απόφασης να καταλήξει στο συμπέρασμα, πως η εν λόγω αναφορά γίνεται κυρίως σε σχέση με τις βουλευτικές εκλογές και όχι σε συνάρτηση με τις εκλογές για την ανάδειξη των πρυτανικών αρχών των Α.Ε.Ι.

Τέλος, με αφορμή την έκδοση της υπ' αριθμ. 519/2015 απόφασης του Συμβουλίου της Επικρατείας θα πρέπει να αναφερθεί σχετικώς, ότι η καθιέρωση και εφαρμογή της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας σε επίπεδο βουλευτικών εκλογών ή σε επίπεδο ανάδειξης των αρχών της Τοπικής Αυτοδιοίκησης στην χώρα μας δεν είναι δυνατό να επιβληθεί δια της νομολογίας, αλλά δια της πραγματικής βούλησης της πολιτείας και των οργάνων της, σε συνδυασμό με την εν τοις πράγμασι αναμόρφωση

της αντίληψης των πολιτών σε σχέση με την ηλεκτρονική ψηφοφορία, καθώς είναι βαθιά ριζωμένη στην συνείδησή τους η τυπική-παραδοσιακή ψηφοφορία.

3.3.3.5 Η εκλογή των μελών διοίκησης των Ανωτάτων Εκπαιδευτικών Ιδρυμάτων (Α.Ε.Ι.) με ηλεκτρονική ψηφοφορία

Αμέσως μετά την ψήφιση του νόμου 4076/2012 (Φ.Ε.Κ. τ. Α' 159/10.08.2012)⁴²⁵ τα Ανώτατα Εκπαιδευτικά Ιδρύματα της χώρας αποφάσισαν να εφαρμόσουν τη ψηφοφορία με τεχνολογικά μέσα για την εκλογή των μελών διοίκησής τους. Συγκεκριμένα, κατά τον μήνα Δεκέμβριο του έτους 2012 διεξήχθησαν οι εκλογές για την ανάδειξη των εσωτερικών μελών των Συμβουλίων Διοίκησης με το σύστημα της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας στο Πανεπιστήμιο Αθηνών, στο Εθνικό Μετσόβειο Πολυτεχνείο, στο Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, στο Οικονομικό Πανεπιστήμιο Αθηνών, στο Γεωπονικό Πανεπιστήμιο Αθηνών, στην Ανωτάτη Σχολή Καλών Τεχνών, στο Πάντειο Πανεπιστήμιο, στο Πανεπιστήμιο Πειραιά, στο Πανεπιστήμιο Μακεδονίας, στο Πανεπιστήμιο Πατρών, στο Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, στο Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης, στο Πανεπιστήμιο και στο Πολυτεχνείο Κρήτης, στο Πανεπιστήμιο Αιγαίου, στο Ιόνιο Πανεπιστήμιο, στο Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, στο Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου και στο Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο⁴²⁶.

Ιδιαίτερη μνεία θα πρέπει να γίνει σχετικώς στις περιπτώσεις του Πανεπιστημίου Πατρών και του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών, όπου το μεν πρώτο απηύθηνε ερωτήματα στο τότε Υπουργείο Παιδείας και Θρησκευμάτων για θέματα σχετιζόμενα με την εφαρμογή της ψηφοφορίας με τεχνολογικά μέσα, στο δε δεύτερο καταγράφηκαν προβλήματα κατά την διεξαγωγή της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας.

Συγκεκριμένα, οι Πρυτανικές Αρχές του Πανεπιστημίου Πατρών, όντας ιδιαίτερος προβληματισμένες σχετικά με τον τρόπο διεξαγωγής της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας και με στόχο την διεξαγωγή της εκλογικής διαδικασίας κατά τρόπο ορθό και έγκυρο, απέστειλαν στον τότε Υπουργό Παιδείας και Θρησκευμάτων κ. Αρβανιτόπουλο σχετική επιστολή, προκειμένου να δοθούν διευκρινίσεις σχετικά με συγκεκριμένα άρθρα του νόμου 4076/2012, σύμφωνα με τον οποίο θα ελάμβανε

⁴²⁵Esos.gr. (2012) *Το ΦΕΚ του νέου νόμου 4076/2012 «Ρυθμίσεις θεμάτων Ανωτάτων Εκπαιδευτικών Ιδρυμάτων και άλλες διατάξεις»* [online] Διαθέσιμο στη δ/ση <https://www.esos.gr/arhra/tritovathmia/eidisis-tritovathmia-ekpaidefsi/to-fek-toy-neoy-nomoy-4076-12-ryumiseis-uematvn-anvtatvn-ekpaideytikvn-idrymatvn-kai-alles-diatajeis>

⁴²⁶Τα Νέα. (2012). *Ολοκληρώθηκε η ηλεκτρονική ψηφοφορία για τα Συμβούλια των Πανεπιστημίων.* [online] Διαθέσιμο στη δ/ση <https://www.tanea.gr/2012/12/12/greece/oloklirwthike-i-ilektroniki-psifoforia-gia-ta-symboyliatwn-panepistimiwn>

χώρα η ηλεκτρονική ψηφοφορία μέσω του συστήματος ΖΕΥΣ. Τα ερωτήματα που υποβλήθηκαν, αφορούσαν τον τρόπο με τον οποίο θα ήταν δυνατή η επίτευξη της ταυτοπροσωπίας των εκλογέων, καθώς επίσης και τον τρόπο με τον οποίο θα ελάμβανε χώρα η υποκατάσταση της εφορευτικής επιτροπής από τα τεχνολογικά μέσα. Ακόμη, ζήτημα που απασχόλησε τις Πρυτανικές Αρχές, ήταν και ο βαθμός στον οποίο θα μπορούσε να διασφαλιστεί η ανεμπόδιστη διεξαγωγή της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας, δεδομένου του γεγονότος, πως οι ίδιοι οι διοργανωτές δεν ήταν σε θέση να διαβεβαιώσουν για την ομαλή λειτουργία του συστήματος ΖΕΥΣ και την πλήρη ανταπόκρισή του στις ανάγκες της ψηφοφορίας⁴²⁷. Ωστόσο, παρά τους διατυπωθέντες ως άνω προβληματισμούς, οι οποίοι ενδέχεται να υπέκρυπταν και κάποια δυσπιστία ως προς την ηλεκτρονική ψηφοφορία, όλα κύλησαν ομαλά και η εκλογική διαδικασία διεξήχθη επιτυχώς.

Στην περίπτωση όμως του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών⁴²⁸, αν και οι Πρυτανικές Αρχές φάνηκαν να είναι περισσότερο προετοιμασμένες σε ό, τι αφορά την ηλεκτρονική ψηφοφορία, εντούτοις η εκλογική διαδικασία διεξήχθη με αρκετά προβλήματα. Συγκεκριμένα, η διεξαγωγή της ψηφοφορίας με ηλεκτρονικά μέσα διακόπηκε από εξωτερικούς παράγοντες, καθώς μία ομάδα φοιτητών παρενέβη στα ηλεκτρονικά συστήματα μέσω των οποίων θα ελάμβανε χώρα η ηλεκτρονική ψηφοφορία, καταλαμβάνοντας τον χώρο, όπου αυτά βρίσκονταν συγκεντρωμένα⁴²⁹ και για τον λόγο τούτο κρίθηκε απαραίτητο να δοθεί παράταση στην εν λόγω εκλογική διαδικασία, ώστε να μην ακυρωθούν οι εκλογές εν συνόλω, γεγονός το οποίο θα είχε δυσμενείς συνέπειες για το εν λόγω Εκπαιδευτικό Ίδρυμα.

Ενόψει των περιστατικών που σημειώθηκαν στο Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών, από ορισμένα μέλη του Συμβουλίου του εν λόγω Εκπαιδευτικού Ιδρύματος προτάθηκε να προβλεφθεί ένας τρόπος, ώστε να αποσυνδεθεί η διαδικασία της ψηφοφορίας από τα ηλεκτρονικά συστήματα του

⁴²⁷ Πανεπιστήμιο Πατρών. (2012). *Ηλεκτρονική ψηφοφορία: Επιστολή Πρύτανη προς το Υπουργείο και οι σχετικές απόψεις υποψηφίων για το Συμβούλιο Ιδρύματος*. [online] Διαθέσιμο στη δ/ση <http://www.upatras.gr/el/node/3808>

⁴²⁸ Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο των Αθηνών. (2012). *Οδηγίες Ηλεκτρονικής Ψηφοφορίας για την Ανάδειξη των Εσωτερικών Μελών του Συμβουλίου Ιδρύματος του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών*. [online] Διαθέσιμο στη δ/ση https://www.uoa.gr/fileadmin/user_upload/Ekloges2012/Guidelines-Voting.pdf

⁴²⁹ Το Θέμα. (2012). *Παρατείνεται η ηλεκτρονική ψηφοφορία στο Πανεπιστήμιο Αθηνών*. [online] Διαθέσιμο στη δ/ση <https://www.protothema.gr/greece/article/236244/parateinetai-h-hlektroikh-pshfoforia-sto-panepisthmio-athhnon/>

Πανεπιστημίου και να συνεχιστεί αυτή κανονικά με άλλα μέσα, προκειμένου να μην τεθεί εν αμφιβόλω η εκλογή των Πρυτανικών Αρχών και της Συγκλήτου του εν λόγω Πανεπιστημίου. Μάλιστα, υπήρξε δέσμευση από την πολιτεία για την επίλυση του εν λόγω θέματος και δη παρέμβαση του Εισαγγελέα, χωρίς όμως να χρειαστεί να λάβει τελικώς χώρα η εν λόγω αποσύνδεση, η οποία θα αποτελούσε ένα σημαντικό πλήγμα για την καθιέρωση της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας, ως μεθόδου εκλογικής διαδικασίας στα Ανώτατα Εκπαιδευτικά Ιδρύματα της χώρας⁴³⁰.

Πέραν των ανωτέρω αναφορών, θα πρέπει να λεχθεί σχετικώς, πως το τελευταίο χρονικό διάστημα παρατηρείται έντονη κινητικότητα εκ μέρους της ακαδημαϊκής κοινότητας και της οργανωμένης πολιτείας υπέρ της υιοθέτησης της νέας αυτής εκλογικής διαδικασίας στον ακαδημαϊκό χώρο, της οποίας αρωγός υπήρξε ασφαλώς η υπ' αρ. 519/2015 απόφαση του Συμβουλίου της Επικρατείας. Πιο συγκεκριμένα, θα πρέπει να γίνει λόγος εν προκειμένω στην Κοινή Υπουργική Απόφαση 77561/21/2020 (Φ.Ε.Κ. τ. Β' 2481/22-6-2020) των Υπουργών Παιδείας και Θρησκευμάτων-Επικρατείας, η οποία αναφέρεται στην διαδικασία ηλεκτρονικής εκλογικής διαδικασίας για την ανάδειξη του Πρύτανη και των Αντιπρυτάνεων των Ανωτάτων Εκπαιδευτικών Ιδρυμάτων, των μονομελών οργάνων των ακαδημαϊκών μονάδων των Ανωτάτων Εκπαιδευτικών Ιδρυμάτων, καθώς επίσης και των Διευθυντών των Κλινικών, των Εργαστηρίων και των Μουσείων, όπως αυτά αναπτύσσουν τη δράση τους στο πλαίσιο των ακαδημαϊκών μονάδων των Ανωτάτων Εκπαιδευτικών Ιδρυμάτων.

Στην εν λόγω Κ.Υ.Α. προβλέπεται λεπτομερώς η όλη διαδικασία, που θα πρέπει να ακολουθείται κατά την διεξαγωγή της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας, γεγονός το οποίο αναδεικνύει δύο πολύ βασικά στοιχεία. Το πρώτο εξ' αυτών, είναι η παγίωση της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας ως μεθόδου εκλογικής διαδικασίας στα Ανώτατα Εκπαιδευτικά Ιδρύματα της χώρας κατά τρόπο ρητό εκ μέρους της ελληνικής πολιτείας σε σύγκλιση μάλιστα προς τα ευρωπαϊκά και διεθνή δεδομένα. Το δεύτερο εξ' αυτών συνίσταται στην λεπτομερή καταγραφή των σταδίων της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας και του περιεχομένου εκάστου εξ' αυτών, ώστε να μην καταλείπεται

⁴³⁰Το Θέμα. (2012a). *Εισαγγελέας για την παρεμπόδιση των εκλογών σε ΑΕΙ*. [online] Διαθέσιμο στη δ/νση <https://www.protothema.gr/greece/article/236194/eisaggeleas-gia-thn-parempodish-ton-eklogon-se-aei/>

κανένα περιθώριο αμφιβολιών, δυσπιστίας, καχυποψίας, που θα έχει ως συνέπεια την αμφισβήτηση της όλης εκλογικής διαδικασίας⁴³¹.

Μάλιστα, στο άρθρο 3 της εν λόγω Κ.Υ.Α. υπάρχει σχετική πρόβλεψη για την αξιοποίηση του συστήματος ΖΕΥΣ κατά τη διεξαγωγή της ηλεκτρονικής εκλογικής διαδικασίας, όπου το εν λόγω σύστημα εμφανίζεται να διαθέτει υψηλά και αποδεδειγμένα εχέγγυα εγκυρότητας και αξιοπιστίας⁴³².

Όπως ήταν βεβαίως αναμενόμενο σε εφαρμογή της εν λόγω Κοινής Υπουργικής Απόφασης των Υπουργών Παιδείας και Θρησκευμάτων-Επικρατείας υπήρξε μία σειρά Πανεπιστημίων, τα οποία προέβησαν ή ανακοίνωσαν, ότι θα προβούν σε εκλογή των Πρυτανικών τους Αρχών με αξιοποίηση της νέας αυτής εκλογικής διαδικασίας. Τα Ανώτατα Εκπαιδευτικά Ιδρύματα της χώρας λοιπόν εμφανίστηκαν πλέον έτοιμα να εκλέξουν τα όργανά τους με την χρήση των ηλεκτρονικών μέσων, γεγονός που καταδεικνύει, πως υπήρχε εδώ και καιρό στις προθέσεις τους η προοπτική εφαρμογής της ψηφοφορίας με τεχνολογικά μέσα για την εκλογή των μελών της διοίκησής τους, παρά τις πολλές αντιδράσεις που είχαν καταγραφεί στο παρελθόν και δεν είχαν επιτρέψει τότε την εφαρμογή της. Το σύνολο πλέον των προκηρύξεων των Ανωτάτων Εκπαιδευτικών Ιδρυμάτων της πατρίδος μας σχετικά με την διενέργεια ηλεκτρονικών εκλογικών διαδικασιών σε αυτά περιλαμβάνουν ρητά τις προβλέψεις της εν λόγω ΚΥΑ και παραπέμπουν σε αυτές με στόχο την ορθή εφαρμογή και λειτουργία της ψηφοφορίας με την χρήση των τεχνολογικών μέσων. Χαρακτηριστικές είναι οι περιπτώσεις των προκηρύξεων του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών⁴³³, του Πανεπιστημίου των Ιωαννίνων⁴³⁴, του Πανεπιστημίου Μακεδονίας⁴³⁵, του Οικονομικού Πανεπιστημίου

⁴³¹ Alfavita. (2020). *ΑΕΙ: Δημοσιεύθηκε το ΦΕΚ σχετικά με τη διαδικασία της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας για την ανάδειξη των πρυτανικών αρχών*. [online] Διαθέσιμο στη δ/νση https://www.alfavita.gr/ekpaideysi/325712_aei-dimosieythike-fek-shetika-me-ti-diadikasia-tis-ilektronikis-psifoforias-gia

⁴³² Alfavita. (2020). *ΑΕΙ: Δημοσιεύθηκε το ΦΕΚ σχετικά με τη διαδικασία της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας για την ανάδειξη των πρυτανικών αρχών*. [online] Διαθέσιμο στη δ/νση https://www.alfavita.gr/ekpaideysi/325712_aei-dimosieythike-fek-shetika-me-ti-diadikasia-tis-ilektronikis-psifoforias-gia

⁴³³ ΕΚΠΑ. *Προκήρυξη*. [online] Διαθέσιμο στη δ/νση http://www.dent.uoa.gr/uploads/media/NEA_PROKIRYXI_DIEYTHYNTI_ERGASTIRIOY_IATRO_BIOLOGIKON_EPISTIMON_01.pdf

⁴³⁴ Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων. *Προκήρυξη εκλογών*. [online] Διαθέσιμο στη δ/νση <https://www.uoi.gr/wp-content/uploads/2020/06/prokirixi-eklogon-gia-tin-anadeixi-proedrou-kai-anapliroti-proedrou-tou-tmimatos-filologias.pdf>

⁴³⁵ Πανεπιστήμιο Μακεδονίας. Σχολή Οικονομικών και Περιφερειακών Σπουδών. (2020). *Προκήρυξη εκλογών Κοσμήτορα*. [online] Διαθέσιμο στη δ/νση <https://www.uom.gr/8307-prokhryksh-eklogon-kosmhthora>

Αθηνών, του Ιονίου Πανεπιστημίου, του Χαροκοπέιου Πανεπιστημίου, του Πανεπιστημίου Κρήτης, του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης και του Παντείου Πανεπιστημίου, τα οποία επέλεξαν την ηλεκτρονική εκλογική διαδικασία για την ανάδειξη των οργάνων τους⁴³⁶.

Όμως, όπως είναι εύκολο να αντιληφθεί και να κατανοήσει κανείς, η επιλογή των Ανωτάτων Εκπαιδευτικών Ιδρυμάτων της χώρας για την ανάδειξη των μελών διοίκησής τους με ηλεκτρονική ψηφοφορία αποτελεί κέντρο προβληματισμών και εν γένει αντιδράσεων, καθώς οι εκλογές πέραν της συμβολής τους στην ομαλή λειτουργία και διοίκηση των Ανωτάτων Εκπαιδευτικών Ιδρυμάτων, επιτελούν και τον σκοπό της δι' αυτών έκφρασης των πιθανών αντιδράσεων της φοιτητικής κοινότητας σε όλα όσα λαμβάνουν χώρα σε σχέση με την διοίκηση του Πανεπιστημίου⁴³⁷. Μάλιστα, προτού ακόμη δημοσιευτεί η εν λόγω απόφαση στο Φ.Ε.Κ. υπήρχε έντονη φημολογία στους πανεπιστημιακούς κόλπους σχετικά με την καθιέρωση της ηλεκτρονικής εκλογικής διαδικασίας εκ μέρους της ακαδημαϊκής κοινότητας για την ανάδειξη των Πρυτανικών Αρχών τους με τις περισσότερες φοιτητικές και πανεπιστημιακές ιστοσελίδες (sites) να θέτουν την σχετική θεματική στο επίκεντρο των προβληματισμών τους, όπου βασικό ζήτημα αναδεικνύονταν οι συνέπειες της καθιέρωσης της εν λόγω εκλογικής διαδικασίας στις φοιτητικές παρατάξεις⁴³⁸.

Στην προοπτική καθιέρωσης και εφαρμογής της ψηφοφορίας με ηλεκτρονικά μέσα από τα Α.Ε.Ι. της χώρας, ο τύπος, έντυπος και ηλεκτρονικός επέδειξε ιδιαίτερο ενδιαφέρον και ασχολήθηκε εκτενώς με την εν λόγω προβληματική, καθώς αφενός μεν επρόκειτο για μία νέα εκλογική διαδικασία, αφετέρου δε λόγω της φύσης της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας, η οποία αφορά τόσο το θεμελιώδες δημοκρατικό δικαίωμα της ψήφου, όσο και τη διασφάλιση της ομαλής και αποτελεσματικής

⁴³⁶ Alfavita. (2020a). *Ηλεκτρονική κάλπη για νέους Πρυτάνεις τον Ιούλιο σε 5 Πανεπιστήμια*. [online] Διαθέσιμο στη δ/νση https://www.alfavita.gr/ekpaideysi/325937_ilektroniki-kalpi-gia-neoys-prytaneis-ton-ioylio-se-5-panepistimia

⁴³⁷ Ελευθερία. (2020). *Προβληματίζει η ηλεκτρονική ψηφοφορία φοιτητών. Το Υπουργείο Παιδείας θεωρεί ότι θα συμβάλει στην αύξηση της συμμετοχής στις εκλογικές διαδικασίες, οι παρατάξεις όμως ανησυχούν*. [online] Διαθέσιμο στη δ/νση <https://www.eleftheria.gr/%CE%B5%CE%BA%CF%80%CE%B1%CE%AF%CE%B4%CE%B5%CF%85%CF%83%CE%B7/item/246621.html>

⁴³⁸ Φοιτητικά Νέα. (2020). *Πρυτάνεις με ηλεκτρονική κάλπη*. [online] Διαθέσιμο στη δ/νση <https://www.foititikanea.gr/%CF%80%CE%B1%CE%BD%CE%B5%CF%80%CE%B9%CF%83%CF%84%CE%AE%CE%BC%CE%B9%CE%B1/17042-%CF%80%CF%81%CF%85%CF%84%CE%AC%CE%BD%CE%B5%CE%B9%CF%82-%CE%BC%CE%B5-%CE%B7%CE%BB%CE%B5%CE%BA%CF%84%CF%81%CE%BF%CE%BD%CE%B9%CE%BA%CE%AE-%CE%BA%CE%AC%CE%BB%CF%80%CE%B7>

διοίκησης των Ανωτάτων Εκπαιδευτικών Ιδρυμάτων της χώρας. Μέσα λοιπόν από τα διάφορα δημοσιεύματα που υπήρξαν σχετικώς, επισημάνθηκε ιδιαιτέρως η μεγάλη συμμετοχή των εκλογέων στις εν λόγω ψηφοφορίες με τα μέσα της τεχνολογίας, η ανεμπόδιστη διεξαγωγή των εν λόγω εκλογικών διαδικασιών και η εξαγωγή του εκλογικού αποτελέσματος ευχερώς και άμεσα⁴³⁹.

Προς τούτο, θα πρέπει να σημειωθεί σχετικώς, ότι η μεγάλη συμμετοχή των εκλογέων σε σχέση με τις προγενέστερες εκλογικές διαδικασίες, θα πρέπει να συνδεθεί και να αποδοθεί και στο γεγονός της επέλευσης της πανδημίας του κορωνοϊού, η οποία έπληξε και εξακολουθεί να πλήττει την ανθρωπότητα σε παγκόσμιο επίπεδο. Ακολούθως, όπως είναι εύκολο να αντιληφθεί και να κατανοήσει κανείς, στην περίπτωση κατά την οποία θα ανέκυπτε η ανάγκη διεξαγωγής των εκλογών για την ανάδειξη των Πρωτανικών Αρχών στα Α.Ε.Ι. της χώρας εν μέσω πανδημίας με τον τυπική-παραδοσιακή μορφή, θα ήταν εξαιρετικά πιθανό να συμβούν δύο πράγματα. Το ένα εξ' αυτών, θα ήταν η αναβολή της όλης εκλογικής διαδικασίας, δεδομένου του γεγονότος, πως η διεξαγωγή της θα αποτελούσε σοβαρότατο πρόβλημα για τους συμμετέχοντες σε αυτή, καθώς η φυσική παρουσία των εκλογέων, θα ενείχε μεγάλο βαθμό επικινδυνότητας για αυτούς και τους εν γένει παράγοντες των εκλογών και μεγάλη πιθανότητα διασποράς του ιού. Το δεύτερο εξ' αυτών, το οποίο ενδέχεται να ελάμβανε χώρα κατά την διεξαγωγή της εκλογικής διαδικασίας εν μέσω της πανδημίας χωρίς τη δυνατότητα αξιοποίησης των τεχνολογικών μέσων, αλλά με φυσική αποκλειστικά και μόνο παρουσία των εκλογέων, θα ήταν η πολύ μικρή συμμετοχή, κάτι βεβαίως που θα είχε ως άμεσο αποτέλεσμα την έλλειψη εγκυρότητας και αξιοπιστίας της όλης εκλογικής διαδικασίας⁴⁴⁰.

Από τα ανωτέρω λεχθέντα, θα μπορούσε να συναχθεί το συμπέρασμα, πως η υιοθέτηση της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας στον ακαδημαϊκό χάρτη της χώρας και δη εκτενώς καταδεικνύει τον σαφή πλέον προσανατολισμό της οργανωμένης πολιτείας και της ακαδημαϊκής κοινότητας προς την ευρύτερη αξιοποίηση των επιτευγμάτων της τεχνολογίας, παρά τις όποιες αντιδράσεις της φοιτητικής κοινότητας. Η πολιτεία

⁴³⁹Naftemporiki. (2020). *Μεγάλη συμμετοχή στις πρωτανικές εκλογές μέσω ηλεκτρονικής ψηφοφορίας*. [online] Διαθέσιμο στη δ/νση <https://www.naftemporiki.gr/story/1622963/megali-summetoxi-stis-prutanikes-ekloges-meso-ilektronikis-psifoforias>

⁴⁴⁰Landman, T. & Di Gennaro Splendore, L. (2020). *Pandemic democracy: elections and COVID-19*. [online] Διαθέσιμο στη δ/νση <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/13669877.2020.1765003>

θεσπίζοντας το απαραίτητο νομοθετικό πλαίσιο για την εφαρμογή της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας στα Α.Ε.Ι. για την ανάδειξη των μελών διοίκησής τους παρέχει την δυνατότητα σε αυτά να κάνουν ένα ακόμη βήμα προς τον εκσυγχρονισμό και την εν γένει αναβάθμισή τους στην προσπάθειά τους να συναγωνιστούν αντίστοιχα Εκπαιδευτικά Ιδρύματα του εξωτερικού. Η επέλευση της πανδημίας του κορωνοϊού επέτεινε την ανάγκη εφαρμογής των εργαλείων της τεχνολογίας σε ολοένα και μεγαλύτερη έκταση στις διάφορες εκφάνσεις της καθημερινότητας των πολιτών, πόσο μάλλον εφαρμογής απομακρυσμένων διαδικασιών ψηφοφορίας στις εκάστοτε εκλογικές διαδικασίες και αναμετρήσεις. Και φυσικά τα Α.Ε.Ι. της χώρας δεν θα μπορούσαν να μείνουν προσκολλημένα στο παρελθόν και τις τυπικές-παραδοσιακές διαδικασίες ψηφοφορίας και να μην συμβαδίσουν με τα τεχνολογικά και υγειονομικά προστάγματα των καιρών μας.

3.3.3.6. Η εκλογή των αιρετών εκπροσώπων στα Υπηρεσιακά Συμβούλια των εκπαιδευτικών Πρωτοβάθμιας και Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης καθώς και των μελών Ειδικού Εκπαιδευτικού Προσωπικού και Ειδικού Βοηθητικού Προσωπικού με ηλεκτρονική ψηφοφορία

Στη συνεδρίαση της Ολομέλειας της Βουλής την 28η Σεπτεμβρίου του έτους 2020 ψηφίστηκε ο Νόμος 4728/2020 (Φ.Ε.Κ. τ. Α' 186/29-9-2020), ο οποίος στο άρθρο 22 περιλαμβάνει μεταξύ άλλων ρύθμιση σχετικά με τη δυνατότητα εκλογής των οργάνων του σώματος των εκπαιδευτικών μέσω ηλεκτρονικής ψηφοφορίας. Με την υπ' αριθμ. Απόφαση Φ.350/51/139940/Ε3/14-10-2020 των Υπουργών Παιδείας και Θρησκευμάτων και Επικρατείας (Φ.Ε.Κ. τ. Β' 4537/14-10-2020)⁴⁴¹ προβλέπεται η διαδικασία της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας για την εκλογή των αιρετών εκπροσώπων στα Υπηρεσιακά Συμβούλια των εκπαιδευτικών Πρωτοβάθμιας και Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης καθώς και των μελών Ειδικού Εκπαιδευτικού Προσωπικού και Ειδικού Βοηθητικού Προσωπικού και με την υπ' αριθμ. Απόφαση Φ.350/54/147139/Ε3 της Υπουργού Παιδείας και Θρησκευμάτων προβλέπονται όλες οι ρυθμίσεις σχετικά με τις Εφορευτικές Επιτροπές για τη διεξαγωγή της συγκεκριμένης εκλογικής διαδικασίας (Φ.Ε.Κ. τ. Β' 4758/29-10-2020),⁴⁴² χωρίς να καταλείπεται από πλευράς πολιτείας κανένα περιθώριο ασαφειών, τυχόν αμφισβητήσεων ή παρερμηνειών. Η διεξαγωγή της εν λόγω διαδικασίας με τα μέσα της τεχνολογίας προγραμματίστηκε για τις 7 Νοεμβρίου του έτους 2020 μέσω του προγράμματος «ΖΕΥΣ» και σε περίπτωση που ακυρωνόταν ή δεν περατωνόταν η διεξαγωγή της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας και εν γένει η εκλογική διαδικασία σε κάποια Διεύθυνση Εκπαίδευσης ή Περιφερειακή Διεύθυνση Εκπαίδευσης για οποιοδήποτε λόγο, καθοριζόταν νέα ημερομηνία διεξαγωγής της στη συγκεκριμένη Διεύθυνση το τρίτο Σάββατο του μηνός Νοεμβρίου του έτους 2020.

Και μόνο στο άκουσμα της υιοθέτησης της ηλεκτρονικής εκλογικής διαδικασίας για την ανάδειξη των οργάνων των εκπαιδευτικών άρχισαν να

⁴⁴¹E-νομοθεσία.gr. (2020) *Κοινή Υπουργική Απόφαση Φ.350/51/139940/Ε3-ΦΕΚ 4537/Β/14-10-2020* [online] Διαθέσιμο στη δ/ση <https://www.e-nomothesia.gr/kat-ekpaideuse/koine-upourgike-apophase-ph-350-51139940-e3.html>

⁴⁴²Alfavita. (2020r) *Τηλεψηφοφορία αιρετών: Διμελείς εφορευτικές επιτροπές και επανάληψη 21 Νοεμβρίου όπου αναβληθούν-ΦΕΚ* [online] Διαθέσιμο στη δ/ση https://www.alfavita.gr/ekpaideysi/336063_tilepsifoforia-aireton-dimeleis-eforeytikes-epitropes-kai-epanalipsi-21-noembrioy

εκδηλώνονται έντονες αντιδράσεις εκ μέρους των συνδικαλιστικών οργάνων της εκπαιδευτικής κοινότητας. Συγκεκριμένα, η ΔΑΚΕ,⁴⁴³ η οποία αποτελεί μάλιστα την κυρίαρχη δύναμη μεταξύ των εκπαιδευτικών, έσπευσε να εκφράσει τις έντονες αντιρρήσεις της σχετικά με την εγκυρότητα και την αξιοπιστία της όλης εκλογικής διαδικασίας, αλλά και σε σχέση με την τελική διαμόρφωση του εκλογικού αποτελέσματος. Ειδικότερα, το εν λόγω συνδικαλιστικό όργανο των εκπαιδευτικών επεσήμανε τέσσερα σημεία. Πρωτίστως, η ΔΑΚΕ εξέφρασε έντονο προβληματισμό σχετικά με την διασφάλιση της ταυτοποίησης του εκάστοτε ψηφοφόρου, η οποία όμως δύναται να εξασφαλιστεί με την χορήγηση ενός μοναδικού κωδικού pin στον εκάστοτε εκλογέα κατά την άσκηση του εκλογικού του δικαιώματος. Περαιτέρω, η ΔΑΚΕ έθεσε εν αμφιβόλω το στοιχείο της μυστικότητας της ψήφου, καθώς ενόψει της δυνατότητας διόρθωσης της ψήφου, που παρέχεται στον εκάστοτε εκλογέα ανά πάσα στιγμή στο πλαίσιο της εν λόγω εκλογικής διαδικασίας, ο χειριστής του συστήματος των εκλογών δύναται να γνωρίζει την επιλογή του εκάστοτε ψηφοφόρου. Ακόμη, η ΔΑΚΕ έκανε λόγο και αναφορικά με την δυνατότητα του διαχειριστή του συστήματος της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας να παραλαμβάνει ή να αποτρέπει την παραλαβή των ψήφων, κατά τρόπο ώστε η παρέμβασή του να είναι δυνατό να επιδράσει καταλυτικά στη διαμόρφωση του εκλογικού αποτελέσματος. Ένα επιπρόσθετο σημείο το οποίο προβλημάτισε ιδιαίτερα την ΔΑΚΕ, ήταν το γεγονός, πως η εφορευτική επιτροπή, η οποία αποτελεί θεσμό διασφάλισης της αξιοπιστίας της όλης εκλογικής διαδικασίας σε ό, τι αφορά την τυπική-παραδοσιακή ψηφοφορία, στην ηλεκτρονική εκλογική διαδικασία φέρεται να έχει έναν ιδιαίτερα περιορισμένο ρόλο.

Επιπλέον, η ΔΑΚΕ έσπευσε να θέσει και ζητήματα, που σχετίζονται με το κατά πόσο είναι δυνατό το σύστημα ΖΕΥΣ να ανταπεξέλθει στις προκλήσεις, που αναδεικνύονται κατά την διεξαγωγή της ηλεκτρονικής εκλογικής διαδικασίας. Μάλιστα, θα πρέπει να σημειωθεί σχετικώς, πως η ΔΑΚΕ απείλησε ευθέως με απόσυρση των ψηφοδελτίων της από την εν λόγω εκλογική διαδικασία, όπου σε σχετική ανακοίνωσή της στις 8 Οκτωβρίου του έτους 2020 έκανε λόγο για τακτική

⁴⁴³ Alfavita. (2020ii). *ΔΑΚΕ Πρωτοβάθμιας: Αναξιοπιστη η ηλεκτρονική διαδικασία ανάδειξης αιρετών*. [online] Διαθέσιμο στη δ/ση https://www.alfavita.gr/ekpaideysi/anakoinoiseis/334470_dake-protobathmias-anaxiopisti-i-ilektroniki-diadikasia-anadeixis

αιφνιδιασμού εκ μέρους της Υπουργού Παιδείας και Θρησκευμάτων, καθώς την 28η Σεπτεμβρίου του 2020 η Κυβέρνηση με την έκδοση στις 29 του ίδιου μήνα του Νόμου 4728/2020 στο άρθρο 22 αφενός μεν μετέβαλε την ημέρα διεξαγωγής των εκλογών για την ανάδειξη των Υπηρεσιακών Συμβουλίων, αφετέρου δε καθιέρωσε την ηλεκτρονική ψηφοφορία.^{444 445}

Πέραν της αντίδρασης της ΔΑΚΕ και άλλα συνδικαλιστικά όργανα των εκπαιδευτικών έσπευσαν να εκφράσουν την αντίθεσή τους σε ό, τι αφορά την υιοθέτηση της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας. Χαρακτηριστικά, θα μπορούσε να αναφερθεί η περίπτωση του Συλλόγου Ειδικού Εκπαιδευτικού Προσωπικού Ειδικής Αγωγής Στερεάς Ελλάδας (ΣΕΕΠΕΑ ΣΤΕΛΛΑ), ο οποίος έκανε λόγο για ενδεχόμενη αναξιοπιστία της όλης εκλογικής διαδικασίας λόγω της απόκλισης από την τυπική- παραδοσιακή μορφή της, αλλά και για τον ενδεχόμενο κίνδυνο μη διασφάλισης του συνταγματικού δικαιώματος του συνέρχεσθαι, καθόσον δια της ηλεκτρονικής εκλογικής διαδικασίας δεν απαιτείται η αυτοπρόσωπη παρουσία των εκλογέων⁴⁴⁶.

Περαιτέρω, η ΟΛΜΕ (Ομοσπονδία Λειτουργών Μέσης Εκπαίδευσης) επιχείρησε να ασκήσει πιέσεις στην Υπουργό Παιδείας και Θρησκευμάτων, προκειμένου να μην τεθεί σε εφαρμογή η ηλεκτρονική ψηφοφορία στις εκλογές των εκπαιδευτικών, εκφράζοντας έντονο προβληματισμό σχετικά με την διαφάνεια στο σύνολο των διαδικασιών, αλλά και σε σχέση με την έγκυρη και αξιόπιστη διεξαγωγή της όλης εκλογικής διαδικασίας. Η κ. Κεραμέως άκουσε τις θέσεις των οργάνων των εκπαιδευτικών, πλην όμως ενέμεινε στην άποψή της, πως η ηλεκτρονική ψηφοφορία αποτελεί αναγκαιότητα, επιβαλλόμενη από τη σύγχρονη ζωή και την ανάδειξη νέων αναγκών, οι οποίες και πρέπει να καλύπτονται από την ελληνική πολιτεία, όπως είναι

⁴⁴⁴Taxheaven. (2020). *Νόμος 4728/2020 Επείγουσες ρυθμίσεις για την αντιμετώπιση των καταστροφικών συνεπειών από την πορεία του μεσογειακού κυκλώνα «Ιανός», περαιτέρω μέτρα για την αντιμετώπιση των συνεχιζόμενων συνεπειών της πανδημίας του κορωνοϊού COVID-19 και άλλες κατεπείγουσες διατάξεις*. [online] Διαθέσιμο στη δ/νση <https://www.taxheaven.gr/law/4728/2020>

⁴⁴⁵Alfavita. (2020d). *ΔΑΚΕ: Απειλεί με απόσυρση των ψηφοδελτίων από τις εκλογές αιρετών εάν επιμείνει η Κεραμέως στην ηλεκτρονική ψηφοφορία*. [online] Διαθέσιμο στη δ/νση https://www.alfavita.gr/ekpaideysi/334392_dake-apeilei-me-aposyrsi-ton-psifodeltition-apo-tis-ekloges-aireton-ean-epimeinei-i

⁴⁴⁶Alfavita. (2020e). *Η ηλεκτρονική ψηφοφορία δεν εξασφαλίζει την αξιοπιστία στις εκλογές αιρετών*. [online] Διαθέσιμο στη δ/νση https://www.alfavita.gr/ekpaideysi/334574_i-ilektroniki-psifoforia-den-exasfalizei-tin-axiopistia-stis-ekloges-aireton

για παράδειγμα η ταχύτητα της εξαγωγής του εκλογικού αποτελέσματος, αλλά και η αποφυγή του συνωστισμού ενόψει της πανδημίας του κορωνοϊού⁴⁴⁷.

Επίσης, στο ενδεχόμενο διεξαγωγής των εκλογών των εκπαιδευτικών για την ανάδειξη των οργάνων τους με την βοήθεια της τεχνολογίας εξέφρασαν έντονες διαφωνίες τέσσερις Σύλλογοι Εκπαιδευτικών Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης των Κυκλάδων, ήτοι ο Σύλλογος Άνδρου, Κέας, Κύθνου και Σερίφου «Θεόφιλος Καΐρης», ο Σύλλογος Νάξου και μικρών Κυκλάδων, ο Σύλλογος Πάρου–Αντιπάρου «Π. Καλλιέρος» και ο Σύλλογος Σύρου–Τήνου–Μυκόνου. Μέσα από σχετική κοινή ανακοίνωσή τους οι εν λόγω Σύλλογοι έκαναν λόγο για ζητήματα εγκυρότητας και αξιοπιστίας, που συνδέονται με την ηλεκτρονική εκλογική διαδικασία, καθώς καθίσταται δυσχερής η ταυτοποίηση των ψηφοφόρων,⁴⁴⁸ ενώ έθεσαν και το ζήτημα της άρσης του στοιχείου της συλλογικότητας σε ότι αφορά την δράση των συνδικαλιστικών οργάνων, αφού ο κάθε εκλογέας θα ασκεί το εκλογικό του δικαίωμα μόνος του από τον υπολογιστή του σπιτιού του, χωρίς φυσική παρουσία στα εκάστοτε εκλογικά κέντρα⁴⁴⁹.

Περαιτέρω και η Διδασκαλική Ομοσπονδία Ελλάδας (ΔΟΕ) προστέθηκε σε εκείνους, που εξέφρασαν την αντίθεσή τους στην προοπτική εφαρμογής της ηλεκτρονικής εκλογικής διαδικασίας για την ανάδειξη των εκπροσώπων της εκπαιδευτικής κοινότητας, εκφράζοντας μάλιστα τις οξύτερες διαφωνίες της, ιδιαίτερος προς το πρόσωπο της Υπουργού Παιδείας και Θρησκευμάτων κ. Κεραμέως⁴⁵⁰.

Επίσης, θα πρέπει να καταγραφεί εν προκειμένω και η ισχυρότατη αντίδραση των συνδικαλιστικών οργάνων των εκπαιδευτικών, που πρόσκεινται στη Λαϊκή Συσπείρωση, όπου ετέθησαν εντόνως τα ζητήματα περί εγκυρότητας και αξιοπιστίας της όλης εκλογικής διαδικασίας, καθώς επίσης και περί παθητικότητας, δεδομένου

⁴⁴⁷ Alfavita. (2020c). *Αδιάλλακτη η Ν. Κεραμέως στη συνάντηση με την ΟΛΜΕ - Δεν ικανοποίησε κανένα αίτημα*. [online] Διαθέσιμο στη δ/ση https://www.alfavita.gr/ekpaideysi/334444_adiallakti-i-n-kerameos-sti-synantisi-me-tin-olme-den-ikanopoiise-kanena-aitima

⁴⁴⁸ Alfavita. (2020h). «Όχι» στην ηλεκτρονική ψηφοφορία στις εκλογές των αιρετών λένε τέσσερις ΣΕΠΕ από τις Κυκλάδες. [online] Διαθέσιμο στη δ/ση https://www.alfavita.gr/ekpaideysi/anakoinoseis/335202_ohi-stin-ilektroniki-psifoforia-stis-ekloges-ton-aireton-lene

⁴⁴⁹ Alfavita. (2020n). *Ηλεκτρονική ψηφοφορία: «Χτύπημα» στις συλλογικές διαδικασίες τονίζει το ΜΕΡΑ25*. [online] Διαθέσιμο στη δ/ση https://www.alfavita.gr/ekpaideysi/335419_ilektroniki-psifoforia-htypima-stis-sylogikes-diadikasies-tonizei-mera25

⁴⁵⁰ Alfavita. (2020q). *Και η ΔΟΕ «γυρίζει την πλάτη» στην Κεραμέως: Καμία συμμετοχή στις «ηλεκτρονικές εκλογές» αιρετών*. [online] Διαθέσιμο στη δ/ση https://www.alfavita.gr/ekpaideysi/anakoinoseis/335175_kai-i-doe-gyrizei-tin-plati-stin-kerameos-kamia-symmetohi-stis

ότι η συμμετοχή των εκλογέων στην εκλογική διαδικασία μέσω της χρήσης του ηλεκτρονικού υπολογιστή εμφανίζεται να υποκαθιστά την ενεργό δράση και να υποβαθμίζει την αξία του συνδικαλιστικού κινήματος⁴⁵¹.

Στην προοπτική διεξαγωγής ηλεκτρονικής ψηφοφορίας στους κόλπους της εκπαιδευτικής κοινότητας για την ανάδειξη των οργάνων της ο ΣΥΡΙΖΑ εξέφρασε την έντονη διαφωνία του, όπου σε σχετική ανακοίνωσή του τόνισε σχετικά, ότι το Υπουργείο Παιδείας και Θρησκευμάτων αφενός μεν επιλέγει την μετωπική σύγκρουση με τους εκπαιδευτικούς με στόχο τον περιορισμό της Δημοκρατίας στην Εκπαίδευση, αφετέρου δε στοχεύει στην τεχνική αποξήρανση του ζωντανού κοινωνικού χώρου της Παιδείας. Μάλιστα, το εν λόγω πολιτικό κόμμα αναφέρθηκε ιδιαίτερα στο γεγονός, πως η εκλογή αντιπροσώπων των κάθε είδους εργαζομένων σε δημόσιους φορείς αποτελεί μία πολιτική πράξη Δημοκρατίας και σε καμία περίπτωση μία απλή τεχνική διαδικασία καταμέτρησης προτιμήσεων, τονίζοντας εμφαντικά πως μία διαδικασία αντιπροσώπευσης για να είναι αυθεντική και ουσιαστική, απαιτεί γενικά αποδεκτές συνθήκες με πολιτικές και τεχνικές εγγυήσεις διασφάλισης της συμμετοχικής διαδικασίας αναγκαίου συλλογικού διαλόγου⁴⁵². Αναφορικά με την τροπολογία της κ. Κεραμέως σχετικά με τις λεπτομέρειες της διαδικασίας των εν λόγω ηλεκτρονικών εκλογών, ο ΣΥΡΙΖΑ κατηγόρησε την Υπουργό Παιδείας και Θρησκευμάτων, ότι εξουσιοδοτεί τον εαυτό της να ρυθμίζει τα πάντα, προκειμένου να χειραγωγήσει περαιτέρω την εκλογική διαδικασία, ενώ ο τομεάρχης παιδείας του ΣΥΡΙΖΑ κ. Φίλης ζήτησε την παραίτηση της κ. Κεραμέως, καθώς η αποδοκιμασία της Κυβέρνησης και της Υπουργού Παιδείας και Θρησκευμάτων με ποσοστά ρεκόρ συνιστά κατά τον ΣΥΡΙΖΑ μείζον πολιτικό ζήτημα⁴⁵³.

Πέραν των ανωτέρω, μείζον θέμα συζήτησης αποτέλεσε το γεγονός, ότι η κοινοβουλευτική ομάδα του ΣΥΡΙΖΑ ψήφισε «παρών» όσον αφορά την εφαρμογή της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας για την ανάδειξη των Υπηρεσιακών Συμβουλίων των εκπαιδευτικών. Η στάση αυτή του ΣΥΡΙΖΑ ερμηνεύθηκε από τα υφιστάμενα συνδικαλιστικά όργανα ως αρνητική δεδομένου ότι, σύμφωνα με την άποψη των

⁴⁵¹ Alfavita. (2020k). *Εκπαιδευτικοί ΠΑΜΕ: Οι ηλεκτρονικές «ψευδοεκλογές» θα μείνουν στα χαρτιά*. [online] Διαθέσιμο στη δ/ση [https://www.alfavita.gr/ekpaideysi/anakoinoiseis/335114_ekpaideytikoi-pame-oi-ilektronikes-pseydoekloges-tha-meinoun-sta](https://www.alfavita.gr/ekpaideysi/anakoinoiseis/335114_ekpaideytikoi-pame-oi-ilektronikes-pseydoekloges-tha-meinoun-sta-chartia)

⁴⁵² Esos.gr (2020). *ΔΕΥΤΕΡΟΒΑΘΜΙΑ. Διαφωνεί ο ΣΥΡΙΖΑ με την ηλεκτρονική ψηφοφορία στις εκλογές των Υπηρεσιακών Συμβουλίων*. [online] Διαθέσιμο στη δ/ση <https://www.esos.gr/arthra/69864/diafonei-o-syriza-me-tin-ilektroniki-psifoforia-stis-ekloges-ton-ypiresiakon-symvovlion>

⁴⁵³ ΠΑΤΡΙΣ. (2020). *ΟΙ ΕΚΛΟΓΕΣ ΠΑΡΩΔΙΑ: Αποχή-Υπουργείο 2-0!* [online] Διαθέσιμο στη δ/ση <https://www.patris.gr/2020/11/09/oi-ekloges-parodia-apochi-ypourgeio-2-0/>

εκπροσώπων των συνδικαλιστικών οργάνων, ένα αριστερό κόμμα θα έπρεπε να λάβει μία σαφή θέση και μάλιστα η θέση αυτή θα έπρεπε να είναι αρνητική και απορριπτική ως προς την καθιέρωση της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας.⁴⁵⁴

Ομοίως και το Κ.Κ.Ε με αφορμή την προκήρυξη ηλεκτρονικών εκλογών για την ανάδειξη των Υπηρεσιακών Συμβουλίων των Εκπαιδευτικών αντέδρασε εντόνως στην προοπτική αυτή, κατηγορώντας ευθέως την Κυβέρνηση, ότι επιχειρεί μία γενικευμένη αντιδραστική παρέμβαση στη δομή, την λειτουργία και την φυσιογνωμία εν συνόλω του συνδικαλιστικού κινήματος, τονίζοντας ότι είναι επικίνδυνη στρέβλωση να θεωρείται δημοκρατική διαδικασία η διεξαγωγή εκλογών χωρίς καμία σχετική ενημέρωση, ζωντανή συζήτηση, αντιπαράθεση και ανταλλαγή απόψεων. Μάλιστα, η εν λόγω παράταξη έκανε λόγο για μία σειρά κινδύνων, που συνεπάγεται η ηλεκτρονική ψηφοφορία, όπως επί παραδείγματι για το γεγονός ότι η μυστικότητα της ψήφου δεν είναι εγγυημένη, ότι τα εκλογικά αποτελέσματα δύνανται να παραποιηθούν, ότι οι εφορευτικές επιτροπές είναι απλά διακοσμητικές και ότι παρέχεται μεγαλύτερη δυνατότητα εξαναγκασμού και εξαγοράς ψήφου των συμμετεχόντων σε αυτή⁴⁵⁵.

Παρά τις οξυτάτες αντιδράσεις των συνδικαλιστικών οργάνων των εκπαιδευτικών και κομμάτων της αντιπολίτευσης, η κ. Κεραμέως απηύθυνε κάλεσμα προς την εκπαιδευτική κοινότητα, ώστε να αποτελέσει η ηλεκτρονική εκλογική διαδικασία την απαρχή του εκσυγχρονισμού των εκλογικών διαδικασιών και των εν γένει λειτουργιών του κράτους, δεδομένης της ρηξικέλευθης αυτής μεθόδου ψηφοφορίας σε πανελλαδικό επίπεδο⁴⁵⁶, κάτι όμως που ουδόλως εισακούστηκε από τα συνδικαλιστικά όργανα των εκπαιδευτικών.

Σε πανελλαδικό μάλιστα επίπεδο ήταν πολλές οι συνδικαλιστικές ομάδες, που απέσυραν τα ψηφοδέλτιά τους, επιχειρώντας με τον τρόπο αυτό να δείξουν με τον πιο σαφή, ξεκάθαρο, εμφαντικό και κατηγορηματικό τρόπο την αντίθεσή τους στη νέα αυτή μορφή εκλογικής διαδικασίας. Αξίζει ενδεικτικά να αναφερθούν η Ανεξάρτητη Ριζοσπαστική Παρέμβαση Α Αθήνας, η Αγωνιστική Ριζοσπαστική Ενότητα, ο

⁴⁵⁴ Alfavita. (2020g). *Ο ΣΥΡΙΖΑ ψήφισε «παρών» για την ηλεκτρονική ψηφοφορία στις εκλογές των Αιρετών των Υπηρεσιακών Συμβουλίων των Εκπαιδευτικών!* [online] Διαθέσιμο στη δ/ση https://www.alfavita.gr/ekpaideysi/334555_o-syriza-psifise-paron-gia-tin-ilektroniki-psifoforia-stis-ekloges-ton-aireton

⁴⁵⁵ ΡΙΖΟΣΠΑΣΤΗΣ. (2020). *Για τις εκλογές στα Υπηρεσιακά Συμβούλια των εκπαιδευτικών.* [online] Διαθέσιμο στη δ/ση <https://www.rizospastis.gr/story.do?id=10980808>

⁴⁵⁶ Alfavita. (2020b). *Υπουργείο Παιδείας για Υπηρεσιακά Συμβούλια: Ας δείξουν οι εκπαιδευτικοί το δρόμο μπροστά.* [online] Διαθέσιμο στη δ/ση https://www.alfavita.gr/ekpaideysi/yπουργείο-paideias/334445_yπουργείο-paideias-gia-ypiresiaka-symboyli-deixoun-oi

Σύλλογος εκπαιδευτικών πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης Ικαρίας–Φούρνων, ο Σύλλογος εκπαιδευτικών Π.Ε. νήσων Αργοσαρωνικού, ο ΣΕΠΕ Ανατολικής Αττικής «Κώστας Σωτηρίου», η Αγωνιστική Συσπείρωση, οι Παρεμβάσεις Κινήσεις Συσπειρώσεις Π.Ε, ο Σύλλογος Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης Ανατολικής Αττικής «ο Σωκράτης», η Α.Σ.Ε. Μαγνησίας και η Π.Ε. Θεσπρωτίας και το Αυτόνομο ΔΙΚΤΥΟ Εκπαιδευτικών, Αγωνιστικών, Προοδευτικών και Ενωτικών Κινήσεων Π.Ε. Παράλληλα, σε δήλωση και κάλεσμα για απόσυρση των ψηφοδελτίων προέβησαν μεταξύ άλλων και η Διδασκαλική Ομοσπονδία, η ΕΛΜΕ Άνω Λιοσίων-Ζεφυρίου-Φυλής, η ΕΛΜΕ Λευκάδας, η Α' ΕΛΜΕ Κορινθίας, η ΠΥΣΠΕ Ηλείας, οι εκπαιδευτικοί της Γ' ΕΛΜΕ Αθήνας, η Α' ΕΛΜΕ Δυτικής Αττικής, η Ζ' ΕΛΜΕ Αθήνας, η Β' ΕΛΜΕ Πέλλας, η ΕΛΜΕ Ροδόπης και η ΕΛΜΕ Λάρισας⁴⁵⁷⁴⁵⁸.

Επιλέγοντας όμως κάτι τέτοιο η εκπαιδευτική κοινότητα θίγει στον πυρήνα του το συνταγματικά κατοχυρωμένο και προστατευόμενο δικαίωμα της ψήφου, καθώς μέσω των πρωτοβουλιών της οδηγεί στην μη διεξαγωγή της εκλογικής διαδικασίας, αποστερώντας έτσι από τα μέλη της εκπαιδευτικής κοινότητας τη δυνατότητα να παράσχουν την απαραίτητη νομιμοποίηση στα όργανα, που θα τους εκπροσωπούν με στόχο την δυναμική διεκδίκηση των δικαιωμάτων τους. Ωστόσο, πριν προβούν τα συνδικαλιστικά όργανα της εκπαιδευτικής κοινότητας στις εν λόγω ενέργειες, θα έπρεπε να λάβουν ιδιαίτερος υπόψη τους την χρονική συγκυρία, όπου ο κλάδος των εκπαιδευτικών εξακολουθεί να δέχεται ακόμη και σήμερα καίρια πλήγματα εξαιτίας της παρατεταμένης οικονομικής και λίαν προσφάτως και υγειονομικής κρίσης, να σταθμίσουν τις προτεραιότητες τους, να συμβαδίσουν με τις επιταγές της σύγχρονης ζωής και εποχής, υιοθετώντας τα μέσα της τεχνολογίας προς το συμφέρον τους και όχι απορρίπτοντάς τα αυθαίρετα και άκριτα και ακολούθως να λάβουν σοβαρές αποφάσεις για το μέλλον του κλάδου τους. Μάλιστα, οι όποιες αντιδράσεις εκ μέρους των συνδικαλιστικών οργάνων της εκπαιδευτικής κοινότητας δεν θα έπρεπε να είναι ενστικτώδεις ή να τείνουν στην ικανοποίηση μικροπολιτικών σκοπιμοτήτων. Η συμμετοχή στην ηλεκτρονική εκλογική διαδικασία και η άσκηση του εκλογικού δικαιώματος θα πρέπει να αντιμετωπίζονται ως ύψιστες αξίες, κατά

⁴⁵⁷ Alfavita. (2020). *Εκλογές αιρετών: Οι ΕΛΜΕ Αττικής αποσύρουν μαζικά τα ψηφοδέλτια*. [online] Διαθέσιμο στη δ/ση https://www.alfavita.gr/ekpaideysi/anakoineseis/335688_ekloges-aireton-oi-elme-attikis-aposyroyn-mazika-ta-psifodeltia

⁴⁵⁸ Ελευθερία. (2020). *Απέσυραν τα ψηφοδέλτια οι καθηγητές*. [online] Διαθέσιμο στη δ/ση <https://www.eleftheria.gr/%CE%BB%CE%AC%CF%81%CE%B9%CF%83%CE%B1/item/273109.htmlhttps://www.eleftheria.gr/%CE%BB%CE%AC%CF%81%CE%B9%CF%83%CE%B1/item/273109.html>

τρόπο ώστε η απάρνησή τους με την απόσυρση των ψηφοδελτίων να μην συνιστά μία αβασάνιστη απόφαση. Η ισχυρή φωνή εκ μέρους των εκπαιδευτικών είναι σε κάθε περίπτωση περισσότερο σημαντική για την διασφάλιση των δικαιωμάτων του κλάδου από την αποχή και την αδυναμία εκλογής οργάνων εκπροσώπησης, η οποία θα έχει ως άμεσο αποτέλεσμα τη σιγή του κλάδου ή την αποδυναμωμένη και χωρίς ισχυρή νομιμοποίηση συμμετοχή του στις εν γένει εξελίξεις.

Μεταξύ των αντιδράσεων που καταγράφηκαν στους κόλπους των εκπαιδευτικών ενάντια στην προοπτική εφαρμογής της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας για την ανάδειξη των οργάνων, που θα τους εκπροσωπούν συγκαταλέγεται και ο κ. Νεκτάριος Κορδής, αιρετό μέλος του ΚΥΣΔΕ με τις ΣΥΝΕΡΓΑΖΟΜΕΝΕΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΕΣ ΚΙΝΗΣΕΙΣ/ΣΥΝ.Ε.Κ., ο οποίος κάλεσε την εκπαιδευτική κοινότητα σε αποχή, καθώς όπως υποστήριξε σχετικώς, η νέα αυτή μορφή εκλογικής διαδικασίας θα έχει ως άμεσο αποτέλεσμα την διαμόρφωση εν γένει συνθηκών αδράνειας εκ μέρους των μελών της εκπαιδευτικής κοινότητας, αφού οι ίδιοι οι εκπαιδευτικοί ενδέχεται να αντιλαμβάνονται την όλη συμμετοχή τους στη συνδικαλιστική δράση ως μία παθητική διαδικασία⁴⁵⁹.

Περαιτέρω, σχετική αναφορά θα πρέπει να γίνει στο πλαίσιο της παρούσης και στο άρθρο του κ. Δημήτρη Ακτύπη, καθηγητή Πληροφορικής, μέλους του Δ.Σ. της ΟΛΜΕ, ο οποίος έχει εκλεγεί με την Αγωνιστική Συσπείρωση Εκπαιδευτικών. Στο εν λόγω άρθρο του ο κ. Ακτύπης αναφέρεται στους κινδύνους σχετικά με την εγκυρότητα και την αξιοπιστία της όλης εκλογικής διαδικασίας, αλλά και σε σχέση με την μη τήρηση των προβλεπόμενων από το Σύνταγμα προϋποθέσεων για την διεξαγωγή της εν λόγω ψηφοφορίας.⁴⁶⁰

Όσο πλησίαζε η ημερομηνία διεξαγωγής της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας κατά τις εκλογές των εκπαιδευτικών θα πρέπει να σημειωθεί σχετικώς, πως παρατηρούνταν έντονη κλιμάκωση των δράσεων των συνδικαλιστικών οργάνων με αποκορύφωμα την κοινοποίηση εξωδίκου οχλήσεως στην Υπουργό Παιδείας και Θρησκευμάτων στην οποία γινόταν λόγος για τους πιθανούς κινδύνους σε σχέση με την τήρηση των συνταγματικώς προβλεπόμενων προϋποθέσεων άσκησης μίας δημοκρατικής

⁴⁵⁹Schooltime. (2020). *Δήλωση του Νεκτάριου Κορδή για την Ηλεκτρονική Ψηφοφορία στις εκλογές των Υπηρεσιακών Συμβουλίων*. [online] Διαθέσιμο στη δ/ση <https://www.schooltime.gr/2020/10/06/dilositiou-nektariou-kordi-gia-tin-ilektroniki-psifoforia-stis-ekloges-ypiresiakon-simvoulion/>

⁴⁶⁰Ακτύπης, Δ. (2020). *Εκλογές αιρετών: «Ηλεκτρονικές ψευδο-εκλογές» και μια «πρόβα τζενεράλε» για την κυβέρνηση*. [online] Διαθέσιμο στη δ/ση https://www.alfavita.gr/ekpaideysi/335545_ekloges-aireton-ilektronikes-pseydo-ekloges-kai-mia-proba-tzenerale-gia-tin

εκλογικής διαδικασίας, τονίζοντας ιδιαίτερα τα στοιχεία της μυστικότητας της ψήφου και της επίτευξης της ταυτοπροσωπίας των εκλογέων.⁴⁶¹. Στην εν λόγω εξώδικη όχληση γινόταν εκτενής αναφορά στην Απόφαση Φ. 350/51/139940/Ε3 των Υπουργών Παιδείας και Θρησκευμάτων και Επικρατείας, χωρίς ωστόσο να τονίζεται το γεγονός της πλήρους ρύθμισης όλων των πτυχών, που συνδέονται με την εφαρμογή της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας, κατά τρόπο ώστε να μην δύναται να γεννηθεί η παραμικρή αμφιβολία ως προς την ασφαλή και ορθή διεξαγωγή της, κάτι που αβίαστα οδηγεί στο συμπέρασμα, πως πρόκειται για μία μονόπλευρη προσέγγιση, αν λάβει κανείς υπόψη του την ευρωπαϊκή και διεθνή πρακτική.

Η κ. Κεραμέως όμως επιδεικνύοντας πίστη στην ηλεκτρονική εκλογική διαδικασία δεν φάνηκε να πτοείται από τις παρεμβάσεις και τις απειλητικές για την διεξαγωγή της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας αντιδράσεις των εκπαιδευτικών και με στόχο την έλλειψη διακύβευσης της όλης εκλογικής διαδικασίας, ώστε να δοθεί η δυνατότητα στα μέλη της εκπαιδευτικής κοινότητας να εκλέξουν τα όργανα, που θα τους εκπροσωπούν και θα διασφαλίζουν την διεκδίκηση των δικαιωμάτων τους, κατέθεσε σχετική τροπολογία βάσει της οποίας το Υπουργείο Παιδείας και Θρησκευμάτων θα είναι σε θέση να ελέγχει την όλη διαδικασία των εκλογών, συμπεριλαμβανομένων και της υποβολής των υποψηφιοτήτων.

Σε απάντηση της εν λόγω πρωτοβουλίας της κ. Κεραμέως ο ΣΥΡΙΖΑ, επισημαίνοντας, ότι γεννώνται σημαντικά ζητήματα, που προσεγγίζουν την προσβολή των προσωπικών δεδομένων, προσέφυγε στην Αρχή Προστασίας Προσωπικών Δεδομένων, επιδιώκοντας την σε βάθος διερεύνηση του συνόλου των πιθανοτήτων προσβολής των προσωπικών δεδομένων των συμμετεχόντων στην εν λόγω εκλογική διαδικασία, κατά τρόπο ώστε να θίγεται η σύμφωνη με τα δημοκρατικά δεδομένα προστασία, που θα πρέπει να παρέχεται στον εκάστοτε ψηφοφόρο. Η εν λόγω Αρχή με την από 4 Νοεμβρίου του έτους 2020 απόφασή της απέρριψε το σχετικό αίτημα έκδοσης προσωρινής διαταγής περί αναστολής της διεξαγωγής της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας, κρίνοντας σχετικώς ότι ούτε προκαλείται κίνδυνος για τα προσωπικά

⁴⁶¹ Alfavita. (2020o). *Εκπαιδευτικοί: Εξώδικο στην Κεραμέως για την ηλεκτρονική διεξαγωγή εκλογών για τα υπηρεσιακά συμβούλια*. [online] Διαθέσιμο στη δ/ση https://www.alfavita.gr/ekpaideysi/335766_ekpaideytikoi-exodiko-stin-kerameos-gia-tin-ilektroniki-diexagogi-eklogon-gia-ta

δεδομένα, ούτε πλήττονται τα δικαιώματα των εκλογέων⁴⁶². Από την ενέργεια αυτή του ΣΥΡΙΖΑ θα ήταν δυνατό να παρατηρήσει κανείς την έντονη πολιτική υφή, η οποία έχει προσδοθεί στην προοπτική εφαρμογής της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας για την ανάδειξη των οργάνων των εκπαιδευτικών, για τον λόγο αυτό κρίνεται σκόπιμο ο πολιτικός κόσμος, κυρίως όμως ο επιστημονικός να απέχει από τα παιχνίδια εντυπώσεων και να παραμείνει στην ουσία και την αντικειμενικότητα, βασιζόμενος στη θεωρία καθώς επίσης και στην ευρωπαϊκή και διεθνή πρακτική.

Τελικώς, κατά την 7η Νοεμβρίου του έτους 2020, όπως είχε οριστεί σχετικώς, διενεργήθηκε η ηλεκτρονική ψηφοφορία για την ανάδειξη των οργάνων των εκπαιδευτικών, καταγράφοντας όμως πολύ υψηλά ποσοστά αποχής, προσεγγίζοντας κατά μέσο όρο το 92% σε πανελλαδικό επίπεδο, κάτι άλλωστε που ήταν αναμενόμενο βάσει των οξύτατων αντιδράσεων των συνδικαλιστικών οργάνων της εκπαιδευτικής κοινότητας, που καλούσαν τα μέλη τους να μην συμμετάσχουν στην εν λόγω εκλογική διαδικασία. Το Υπουργείο Παιδείας και Θρησκευμάτων αμέσως μετά την ολοκλήρωση της εν λόγω ψηφοφορίας σε σχετική του ανακοίνωση⁴⁶³ έκανε λόγο για μία μεγάλη τομή στο χώρο της εκπαίδευσης και της ψηφιακής διακυβέρνησης, που παρείχε το εκλογικό ψηφιακό σύστημα «ΖΕΥΣ», όπου δημιουργήθηκαν 380 ψηφιακές κάλπες για την ανάδειξη των αιρετών των εκπαιδευτικών και καταχωρήθηκαν 34.161 ψήφοι από 13.168 ψηφοφόρους. Η σχετική ανακοίνωση του εν λόγω Υπουργείου απέδωσε ιδιαίτερη έμφαση στην απρόσκοπτη διενέργεια των εκλογών, η οποία συνέπεσε με την πρώτη ημέρα του περιορισμού κυκλοφορίας και εφαρμογής των νέων μέτρων πρόληψης κατά του κορωνοϊού, οι οποίες διεξήχθησαν με απόλυτη διασφάλιση του απόρρητου, της αδιαβλητότητας και της αξιοπιστίας της διαδικασίας, τηρουμένων των μέτρων για την προστασία της ατομικής και της δημόσιας υγείας, παρά τα συνεχή προσκόμματα, την εκστρατεία παραπληροφόρησης και παρακίνησης σε αποχή, τις απειλές για διαγραφή και τις εκφοβιστικές τακτικές, όσων αντιτίθενται συστηματικά σε κάθε αλλαγή⁴⁶⁴.

⁴⁶² Alfavita. (2020p). *Εκλογές αιρετών-ηλεκτρονική ψηφοφορία: “Πράσινο φως” από την Αρχή Προστασίας Προσωπικών Δεδομένων*. [online] Διαθέσιμο στη δ/ση https://www.alfavita.gr/ekpaideysi/336696_ekloges-aireton-ilektroniki-psifoforia-prasino-fos-apo-tin-arhi-prostasias

⁴⁶³ Alfavita. (2020s). *Εκλογές αιρετών: Συγκεντρωτικά αποτελέσματα σε Πρωτοβάθμια και Δευτεροβάθμια*. [online] Διαθέσιμο στη δ/ση: https://www.alfavita.gr/ekpaideysi/336925_ekloges-aireton-sygekentrotika-apotelesmata-se-protobathmia-kai-deyterobathmia

⁴⁶⁴ Alfavita. (2020t). *Εκλογές αιρετών: Συγκεντρωτικά αποτελέσματα σε Πρωτοβάθμια και Δευτεροβάθμια*. [online] Διαθέσιμο στη δ/ση: https://www.alfavita.gr/ekpaideysi/336925_ekloges-aireton-sygekentrotika-apotelesmata-se-protobathmia-kai-deyterobathmia

Συμπερασματικά, θα μπορούσε να καταγραφεί σχετικώς, πως προκαλεί ιδιαίτερη εντύπωση η αδιάλλακτη στάση των εκπαιδευτικών, παρά το γεγονός ότι δεν πρόκειται για μία διαδικασία με κακό προηγούμενο στη χώρα μας, δεδομένου μάλιστα ότι η ηλεκτρονική ψηφοφορία δεν είχε τύχει εφαρμογής στο παρελθόν ανεπιτυχώς σε αντίστοιχες ηλεκτρονικές εκλογές, πόσο μάλλον στους κόλπους της εκπαιδευτικής κοινότητας για την ανάδειξη των οργάνων τους, όπου ήταν η πρώτη φορά, όπου θα διεξάγονταν ηλεκτρονικά οι εκλογές τους, ώστε η εν λόγω ηλεκτρονική διαδικασία να αποτελέσει αντικείμενο άδικης, άκριτης, αυθαίρετης και αδικαιολόγητης επίθεσης από τα μέλη της εκπαιδευτικής κοινότητας, αντί μίας γόνιμης και ουσιαστικής κριτικής του εν λόγω εκλογικού θεσμού. Θα μπορούσε ως εκ τούτου να λεχθεί σχετικώς, πως οι αντιδράσεις των εκπαιδευτικών δεν μπορούν σε καμία περίπτωση να δικαιολογηθούν, παρά μόνο να ερμηνευτούν ως αδυναμία απαγκίστρωσής τους από την τυπική–παραδοσιακή ψηφοφορία, η οποία εφαρμόζεται επί δεκαετίες, όπου απουσιάζουν όμως τα εν τοις πράγμασι επιχειρήματα, που είναι σε θέση να αναδείξουν τα πλεονεκτήματα ή τις όποιες αδυναμίες ή στρεβλώσεις της ηλεκτρονικής εκλογικής διαδικασίας, προκειμένου να αναπτυχθεί ένας γόνιμος και δημιουργικός διάλογος επί του εν λόγω τρόπου ψηφοφορίας.

Οι οξύτατες αντιδράσεις της εκπαιδευτικής κοινότητας στην προοπτική ανάδειξης των οργάνων της με την χρήση των τεχνολογικών μέσων καθιστούν σαφές και αδιαμφισβήτητο το γεγονός, πως στη συνείδηση των εκπαιδευτικών και των πολιτών εν γένει η εισαγωγή της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας συνδέεται άμεσα με πολιτικές πεποιθήσεις και ιδεολογίες, γεγονός το οποίο αποπροσανατολίζει από την ουσία και την πραγματικότητα. Θα πρέπει όμως να γίνει κατανοητό, ότι η μεταβολή απλά και μόνο της μεθόδου διεξαγωγής της εκλογικής διαδικασίας δεν θα πρέπει να θεωρηθεί, ότι αλλοιώνει τον πυρήνα του δικαιώματος της ψήφου, όπως προβάλλουν οι πολέμιοι της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας, αντιθέτως τον ενισχύει, για τον λόγο αυτό ο επιστημονικός κόσμος θα πρέπει να διαχωρίσει σαφώς την θέση του από τις εν γένει πολιτικές σκοπιμότητες, καθώς η διαπλοκή της επιστήμης με την πολιτική, πολλώ δε μάλλον η χρήση της επιστήμης ως όχημα για την εξυπηρέτηση πολιτικών σκοπιμοτήτων απομειώνει την ποιότητα της επιστημονικής προόδου και κλονίζει την εμπιστοσύνη των πολιτών στην επιστήμη γενικότερα.

Περαιτέρω, θα μπορούσε να λεχθεί σχετικώς, ότι οι άμεσες και έντονες αντιδράσεις των συνδικαλιστικών οργάνων των εκπαιδευτικών αποτελούν συνδικαλιστικά πυροτεχνήματα και δεν ανταποκρίνονται σε καμία περίπτωση στην πραγματικότητα, καθώς η ευρωπαϊκή και διεθνής εμπειρία έχει καταδείξει την επιτυχημένη εδώ και πολλά έτη εφαρμογή της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας, σε αντίθεση με την Ελλάδα, που εμμένει στην τυπική-παραδοσιακή διεξαγωγή των εκάστοτε εκλογικών διαδικασιών. Μάλιστα, ενόψει των εν γένει εξελίξεων που λαμβάνουν χώρα σε παγκόσμιο επίπεδο, ήτοι οικονομικών, κοινωνικών, πολιτικών, υγειονομικών και τεχνολογικών και επηρεάζουν κατά τρόπο σαφή και αδιαμφισβήτητο και την χώρα μας, η διεξαγωγή ηλεκτρονικών εκλογικών διαδικασιών είναι θέμα χρόνου να προκριθεί και στην Ελλάδα εις βάρος της τυπικής-παραδοσιακής ψηφοφορίας. Σε κάθε περίπτωση, η χώρα μας είναι βέβαιο, ότι δεν μπορεί να παραμείνει στάσιμη, αντιθέτως οφείλει να ακολουθήσει τις εξελίξεις της σύγχρονης εποχής και ζωής, να επιδείξει εμπιστοσύνη στην εν γένει τεχνολογική πρόοδο, να μην αρνηθεί την καθιέρωση και εφαρμογή των μέσων της τεχνολογίας προς το συμφέρον τόσο της οργανωμένης πολιτείας, όσο και των ιδίων των πολιτών της και να μην είναι εκ προοιμίου αρνητικά προκατειλημμένη στο ενδεχόμενο καθιέρωσης της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας ακόμη και σε επίπεδο ανάδειξης των εκπροσώπων του ελληνικού Κοινοβουλίου και της Τοπικής Αυτοδιοίκησης, δεδομένων μάλιστα και των νέων συνθηκών που έχουν διαμορφωθεί ενόψει της επέλευσης της πανδημίας του κορωνοϊού και για όσο χρονικό διάστημα επικρατήσουν οι έκτακτες υγειονομικές συνθήκες, όπου καθίστανται εξαιρετικά δυσχερείς οι εκλογικές διαδικασίες δια της φυσικής παρουσίας των εκλογέων.

Μάλιστα, η περίοδος όπου επιλέχθηκε στην χώρα μας να τύχει εφαρμογής η ηλεκτρονική ψηφοφορία στις εκλογές για την ανάδειξη των εκπροσώπων των εκπαιδευτικών, μόνο τυχαία δεν θα μπορούσε να θεωρηθεί, όπως αναφέρθηκε ανωτέρω λόγω της πανδημίας του κορωνοϊού, όπου η αποφυγή του συνωστισμού και η τήρηση των κοινωνικών αποστάσεων συνιστούν βασικούς λόγους για την διεξαγωγή των εν λόγω εκλογών με την βοήθεια των μέσων της τεχνολογίας, όπου η εν λόγω διαδικασία θα είναι σε θέση να διασφαλίσει από την μία την εύρυθμη διεξαγωγή των εκλογών και την μη αποστέρηση του δικαιώματος του εκλέγειν και εκλέγεσθαι από τα μέλη της εκπαιδευτικής κοινότητας και από την άλλη την αποφυγή έκθεσης της υγείας των εκλογέων σε κίνδυνο. Παρά όμως την δυσχερή υγειονομική κατάσταση που βιώνει ο πλανήτης μας και σύσσωμη η ανθρωπότητα, στη χώρα μας

υπάρχουν ακόμη και σήμερα πολλοί, που αντιμάχονται την προοπτική υιοθέτησης της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας ως εκλογικής διαδικασίας, κάτι βεβαίως που θα πρέπει να προβληματίσει ιδιαίτερος τόσο την πολιτεία, που καταβάλλει οργανωμένη και συντονισμένη προσπάθεια για την εύρυθμη διεξαγωγή της, ρυθμίζοντας σχετικώς όλες τις γενικότερες και ειδικότερες πτυχές της, χωρίς να καταλείπει το παραμικρό περιθώριο για αμφισβητήσεις, ασάφειες και παρερμηνείες, όσο και τα μέλη της επιστημονικής κοινότητας.

Θα πρέπει να σημειωθεί σχετικώς, ότι αν και η Ελλάδα διαθέτει μηδαμινή έως εξαιρετικά ελάχιστη εμπειρία σχετικά με την εφαρμογή ηλεκτρονικών εκλογικών διαδικασιών σε ευρεία κλίμακα, εξαιτίας των έκτακτων υγειονομικών συνθηκών που έχουν επιβληθεί και στη χώρα μας λόγω της πανδημίας του κορωνοϊού, η ελληνική πολιτεία οφείλει να ακολουθήσει τα προστάγματα των καιρών, διεξάγοντας ηλεκτρονικά εκλογικές διαδικασίες, που θα διαθέτουν όλα τα εχέγγυα της αξιοπιστίας και σύμφωνης με τα δημοκρατικά δεδομένα ψηφοφορίας, κατά τρόπο ώστε να επιτευχθεί η εμπιστοσύνη των συμμετεχόντων σε αυτή. Και αφότου εκλείψουν οι έκτακτοι λόγοι, που επιβάλλουν την καθιέρωση και εφαρμογή των ηλεκτρονικών εκλογικών διαδικασιών και εφόσον όλα κυλήσουν ομαλά και επιτυχώς στις εκάστοτε διεξαγόμενες ηλεκτρονικές διαδικασίες, τότε η πολιτεία θα πρέπει να σκεφτεί σοβαρά το ενδεχόμενο καθιέρωσης και εφαρμογής της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας σε ευρύτερη κλίμακα, ήτοι για την ανάδειξη των μελών του ελληνικού Κοινοβουλίου και της Τοπικής Αυτοδιοίκησης αντιστοίχως.

Εν κατακλείδι, θα μπορούσε να λεχθεί σχετικώς, ότι η μετάβαση στην εποχή της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας στην χώρα μας σε ευρύτερη κλίμακα απαιτεί χρόνο, καλά οργανωμένη και συντονισμένη προσπάθεια από την πολιτεία για την θεσμοθέτηση κάθε γενικότερης και ειδικότερης ρύθμισης αυτής, λήψη όλων των αναγκαίων μέτρων, καθώς επίσης πρόβλεψη και πλήρωση όλων των δικλείδων ασφαλείας για την ορθή και επιτυχή διεξαγωγή της, αλλά και ιδιαίτερη μέριμνα για τη διασφάλιση των αρχών της ψηφοφορίας, όπως αυτές προβλέπονται στο Σύνταγμα.

3.3.3.7. Η ανάδειξη των αιρετών εκπροσώπων στο Υπηρεσιακό Συμβούλιο των εργαζομένων στην Περιφέρεια Αττικής με ηλεκτρονική ψηφοφορία

Ο Περιφερειάρχης Αττικής Γεώργιος Πατούλης με την υπ' αριθμ. πρωτ. 381965/14-05-2021 απόφασή του προκήρυξε τη διεξαγωγή ψηφοφορίας για την ανάδειξη των αιρετών εκπροσώπων των μονίμων και με σχέση εργασίας Ιδιωτικού Δικαίου Αορίστου Χρόνου υπαλλήλων της Περιφέρειας Αττικής στο Υπηρεσιακό Συμβούλιο για τη χρονική περίοδο από 1η Ιανουαρίου του έτους 2021 έως την 31η Δεκεμβρίου του έτους 2022 με την βοήθεια των μέσων της τεχνολογίας. Οι ηλεκτρονικές εκλογές προγραμματίστηκε να λάβουν χώρα από τις 08:00 έως τις 17:00 στην έδρα του Υπηρεσιακού Συμβουλίου στις 9 Δεκεμβρίου του 2020, όπως και διεξήχθησαν σχετικώς.

Στην προοπτική αυτή καταγράφηκαν οξύτερες αντιδράσεις από τον ΣΥΠΑ, τον ΟΣΥΠΑ, την ΑΔΕΔΥ, την ΟΛΜΕ, την Ανυπότακτη Αττική για τα δικαιώματα των πολιτών, την Αντικαπιταλιστική Ανατροπή στην Αττική/Ανταρσία σε κυβέρνηση-Ε.Ε.-Δ.Ν.Τ. την Ζ' ΣΕΠΕ Θεσσαλονίκης και τον ΠΣΕ ΟΓΑ.

Συγκεκριμένα, ο Σύλλογος Υπαλλήλων Περιφέρειας Αττικής (ΣΥΠΑ) με το υπ' αρ. πρωτ. 126/15-6-2021 ψήφισμά του φάνηκε να αντιτίθεται στη νέα αυτή μορφή εκλογικής διαδικασίας, θέτοντας κατά κύριο λόγο ζητήματα, που συνδέονταν με το αδιάβλητο των εκλογών, με την τυχόν διαρροή του περιεχομένου της ψήφου των συμμετεχόντων σε αυτή και με τις επιπτώσεις, που θα είχε η εξέλιξη αυτή στην εργασία τους⁴⁶⁵. Μάλιστα, στην προοπτική διεξαγωγής της εν λόγω ψηφοφορίας με ηλεκτρονικά μέσα υπήρξαν σχετικές έντυπες ανακοινώσεις του εν λόγω Συλλόγου και πρόσκληση σε αποχή από τις ηλεκτρονικές εκλογές⁴⁶⁶, στο πλαίσιο ανάδειξης των

⁴⁶⁵ Σύλλογος Υπαλλήλων Περιφέρειας Αττικής (ΣΥΠΑ). (2021). *Εσύ με πόσους κωδικούς μπορείς να ψηφίσεις; Θαυμάστε το αδιάβλητο σύστημα της ψηφοφορίας!!!* [online] Διαθέσιμο στη δ/νση <https://syllogospatt.wordpress.com/2021/06/15/%ce%b5%cf%83%cf%8d-%ce%bc%ce%b5-%cf%80%cf%8c%cf%83%ce%bf%cf%85%cf%82-%ce%ba%cf%89%ce%b4%ce%b9%ce%ba%ce%bf%cf%8d%cf%82-%ce%bc%cf%80%ce%bf%cf%81%ce%b5%ce%af%cf%82-%ce%bd%ce%b1-%cf%88%ce%b7%cf%86%ce%af/>

⁴⁶⁶ Σύλλογος Υπαλλήλων Περιφέρειας Αττικής (ΣΥΠΑ). (2021). *Απέχουμε όλοι από την ηλεκτρονική ψηφοφορία- Μην βάλεις με την συμμετοχή σου και την ψήφο σου τον «Πατούλη» στη θέση των αιρετών...* [online] Διαθέσιμο στη δ/νση <https://syllogospatt.wordpress.com/2021/06/15/%CE%B1%CF%80%CE%AD%CF%87%CE%BF%CF%85%CE%BC%CE%B5-%CF%8C%CE%BB%CE%BF%CE%B9-%CE%B1%CF%80%CF%8C-%CF%84%CE%B7%CE%BD-%CE%B7%CE%BB%CE%B5%CE%BA%CF%84%CF%81%CE%BF%CE%BD%CE%B9%CE%BA%CE%AE-%CF%88%CE%B7%CF%86/>

θέσεών του ο Σύλλογος ανήρτησε μεγάλο πανό στην Περιφέρεια Αττικής στην είσοδο του κτιρίου της επί της οδού Συγγρού αρ. 80-88, προσδόθηκε ταξική διάσταση, δεδομένου του γεγονότος ότι αποδόθηκε έμφαση στο φερόμενο «αντιεργατικό» χαρακτήρα της νέας αυτής μορφής εκλογικής διαδικασίας⁴⁶⁷, η εν λόγω εκλογική διαδικασία στάθηκε η αφορμή για μία γενικότερη αντίθεση στην εφαρμογή ηλεκτρονικών εκλογικών διαδικασιών στο Δημόσιο εν γένει⁴⁶⁸ και οι αντιδράσεις στην προοπτική καθιέρωσης και εφαρμογής της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας έλαβαν μεγάλες διαστάσεις και φάνηκαν να οδηγούν ακόμη και σε πολιτικό διχασμό⁴⁶⁹.

Οι εργαζόμενοι της εν λόγω Περιφέρειας δια του Συλλόγου τους εξέφρασαν έντονες επιφυλάξεις σχετικά με το αδιάβλητο του συστήματος της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας για το λόγο, ότι απεστάλησαν περισσότερα του ενός μηνύματα σε ορισμένους εκλογείς με διαφορετικά όμως στοιχεία σε κάθε μήνυμα, ήτοι απεστάλησαν περισσότεροι σύνδεσμοι, δια μέσου των οποίων μπορούσαν οι εργαζόμενοι της Περιφέρειας Αττικής να συμμετάσχουν στην εν λόγω ηλεκτρονική ψηφοφορία περισσότερες από μία φορές, ενώ σε ορισμένα μέλη του Συλλόγου⁴⁷⁰ απεστάλη διπλός κωδικός εκλογέα και διπλός σύνδεσμος. Ως προς αυτό, θα ήταν σκόπιμο να λεχθεί σχετικώς, πως ο εν λόγω προβληματισμός δεν είναι δυνατό να ευσταθεί, καθώς υπάρχουν πλέον λογισμικά συστήματα, που είναι ικανά να αντιμετωπίσουν με εξαιρετικά μεγάλη αποτελεσματικότητα την πιθανότητα διπλής

⁴⁶⁷902.gr. (2021). «Οι εργαζόμενοι είπαν όχι στην ηλεκτρονική ψηφοφορία». [online] Διαθέσιμο στη δ/νση <https://www.902.gr/eidisi/ergazomenoi-symmahia/262703/oi-ergazomenoi-eipan-ohi-stin-ilektroniki-psifoforia>

⁴⁶⁸Especial.gr. (2021). Ηλεκτρονική ψηφοφορία εκλογών στο Δημόσιο: Ψήφισμα ΟΛΜΕ κατά της απόφασης της Περιφέρειας Αττικής-Ανακοίνωση ΑΔΕΔΥ. [online] Διαθέσιμο στη δ/νση [https://www.especial.gr/hlektroniki-pshfografia-eklogwn-sto-dhmosio-pshfisma-olme-kata-ths-apofashs-ths-perifereias-attikis-anakoinwsh-adeay/](https://www.especial.gr/hlektroniki-pshfografia-eklogwn-sto-dhmosio-pshfisma-olme-kata-ths-apofashs-ths-perifereias-attikis-anakoinwsh-adeay)

⁴⁶⁹Ανυπότακτη Αττική. (2021). Η Ανυπότακτη Αττική στηρίζει με όλες τις δυνάμεις της το Σύλλογο Υπαλλήλων της Περιφέρειας Αττικής, ενάντια στην επιβολή ηλεκτρονικής ψηφοφορίας με απόφαση Πατούλη. [online] Διαθέσιμο στη δ/νση <https://anypotaktiattiki.gr/i-anypotakti-attiki-stirizei-me-oles-tis-dynameis-tis-to-sylogo-yपालιλον-tis-perifereias-attikis-enantia-stin-epivoli-ilektronikis-psifoforias-me-apofasi-patoyli/>

⁴⁷⁰Σύλλογος Υπαλλήλων Περιφέρειας Αττικής (ΣΥΠΙΑ). (2021). Εσύ με πόσους κωδικούς μπορείς να ψηφίσεις; Θαυμάστε το αδιάβλητο σύστημα της ψηφοφορίας!!! [online] Διαθέσιμο στη δ/νση <https://sylogospatt.wordpress.com/2021/06/15/%ce%b5%cf%83%cf%8d-%ce%bc%ce%b5-%cf%80%cf%8c%cf%83%ce%bf%cf%85%cf%82-%ce%ba%cf%89%ce%b4%ce%b9%ce%ba%ce%bf%cf%8d%cf%82-%ce%bc%cf%80%ce%bf%cf%81%ce%b5%ce%af%cf%82-%ce%bd%ce%b1-%cf%88%ce%b7%cf%86%ce%af/>

άσκησης του εκλογικού δικαιώματος⁴⁷¹ εκ μέρους των εκλογέων. Η προκατάληψη των εν λόγω εργαζομένων έναντι της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας ήταν τόσο έντονη, όπου ακόμη και η πρόβλεψη των διοργανωτών για ύπαρξη τεχνικού προσωπικού κατά τη διεξαγωγή της για την επίλυση του οποιουδήποτε τεχνικής φύσεως προβλήματος, αντιμετωπίστηκε από αυτούς ως στοιχείο ικανό και πιθανό να κλονίσει το διαβλητό της όλης εκλογικής διαδικασίας. Μάλιστα, σε σχετική επιστολή τους προς τους διοργανωτές της ψηφοφορίας η ύπαρξη τεχνικού στον χώρο της ψηφοφορίας και κατά την διάρκεια αυτής θεωρήθηκε, ότι αποτελεί τέχνασμα από αυτούς για έλεγχο της ψήφου των συμμετεχόντων και για υπονόμευση εν γένει του εκλογικού τους δικαιώματος, ενώ δεν θα πρέπει να λησμονηθεί σχετικώς, η αναφορά τους στο γεγονός της προσπάθειας χειραγώγησης της ψήφου των εργαζομένων⁴⁷² εκ μέρους των Διευθυντών και των Προϊσταμένων των υπηρεσιών, οι οποίοι καλούσαν για συμμετοχή στην ηλεκτρονική ψηφοφορία, μεταφέροντας την επιθυμία του Περιφερειάρχη κ. Πατούλη για μαζική συμμετοχικότητα σε αυτή.

Περαιτέρω, ιδιαίτερος προβληματισμός υπήρξε σχετικά με την αδυναμία του συστήματος να αποστείλει σε ορισμένους ψηφοφόρους το ορθό λινκ, δια του οποίου θα ήταν δυνατό να ασκήσουν το εκλογικό τους δικαίωμα⁴⁷³, κάτι που ασφαλώς συνιστά ουσιώδη παράλειψη εκ μέρους της εταιρείας, η οποία είχε αναλάβει την ηλεκτρονική υποστήριξη της όλης εκλογικής διαδικασίας και κατ' επέκταση εκ μέρους και των διοργανωτών, καθώς ενδέχεται να είχε ως άμεση και αναπόφευκτη συνέπεια την παρεμπόδιση ορισμένων εκ των ψηφοφόρων να συμμετάσχουν στην εν λόγω ψηφοφορία. Στις συγκεκριμένες καταγγελίες των εργαζομένων της Περιφέρειας Αττικής θα πρέπει να γίνει πρωτίστως έλεγχος για το εάν πράγματι εστάλη ή μη το συγκεκριμένο λινκ και ακολούθως αναζήτηση των λόγων της μη αποστολής του σε

⁴⁷¹Goldsmith, B. & Ruthrauff, H. (2013). *Implementing and overseeing electronic voting and counting technologies implementing and overseeing electronic voting and counting technologies*. USA: USAID, pp. 88-211; Maurer, A. D. & Barrat, J. (2017). *E-Voting Case Law. A Comparative Analysis*. USA: Routledge, pp. 89-109

⁴⁷²Σύλλογος Υπαλλήλων Περιφέρειας Αττικής (ΣΥΠΑ). (2021). «Έντολή» περιφερειάρχη να ψηφίσετε... [online] Διαθέσιμο στη δ/ση <https://syllogospat.wordpress.com/2021/06/15/%CE%B5%CE%BD%CF%84%CE%BF%CE%BB%CE%B7-%CF%80%CE%B5%CF%81%CE%B9%CF%86%CE%B5%CF%81%CE%B5%CE%B9%CE%B1%CF%81%CF%87%CE%B7-%CE%BD%CE%B1-%CF%88%CE%B7%CF%86%CE%B9%CF%83%CE%B5%CF%84%CE%B5/>

⁴⁷³Ριζοσπάστης. (2021). *Άθλιες μεθοδεύσεις και παρωδία ηλεκτρονικής ψηφοφορίας. Αγωνιστική απάντηση από τον Σύλλογο Υπαλλήλων - φιάσκο με το «αδιάβλητο» της διαδικασίας*. [online] Διαθέσιμο στη δ/ση <https://www.rizospastis.gr/story.do?id=11277399>

αρκετούς εξ' αυτών, προκειμένου να διαπιστωθεί αφενός μεν οποιασδήποτε τυχόν δυσλειτουργία κατά τη διεξαγωγή της εν λόγω εκλογικής διαδικασίας, αφετέρου δε να ληφθεί πρόνοια για την αποφυγή παρόμοιων καταστάσεων στο μέλλον.

Ο ΣΥΠΙΑ⁴⁷⁴ αναφορικά με την επιλογή του Περιφερειάρχη Αττικής για διεξαγωγή ψηφοφορίας με ηλεκτρονικά μέσα έκανε λόγο για αυταρχισμό, αυθαιρεσία, εκβιασμούς, απειλές, τρομοκρατία, ρουσφέτια, βολέματα ημετέρων εκ μέρους της εν λόγω Περιφέρειας, για «αντιεργατική» πολιτική και υποβίβαση της συμμετοχής των εργαζομένων σε ένα κλικ στον υπολογιστή τους και καλούσε σε γενικευμένη αποχή από την εν λόγω εκλογική διαδικασία, η οποία και άγγιξε το 70-71%⁴⁷⁵.

Από το υψηλό ποσοστό αποχής που καταγράφηκε στην εν λόγω ηλεκτρονική εκλογική διαδικασία γίνεται αντιληπτό, ότι οι εργαζόμενοι στην Περιφέρεια Αττικής παρέμειναν προσκολλημένοι στην τυπική-παραδοσιακή ψηφοφορία, απορρίπτοντας την όποια προσπάθεια για εκσυγχρονισμό της εκλογικής διαδικασίας κατά την ανάδειξη των οργάνων τους. Μάλιστα, όσοι απείχαν από την εν λόγω εκλογική διαδικασία απέδωσαν την απόφασή τους αυτή στην προσπάθειά τους να περισώσουν τα εργασιακά και δημοκρατικά τους δικαιώματα⁴⁷⁶. Ο πραγματικός όμως λόγος της αποχής τους δεν ήταν οι τυχόν δυσλειτουργίες κατά τη διεξαγωγή της εν λόγω εκλογικής διαδικασίας, αλλά η βαθιά ριζωμένη αντίληψη περί της πλήρους αμφισβήτησης οιασδήποτε εκλογικής διαδικασίας δεν λαμβάνει χώρα με την τυπική – παραδοσιακή μορφή με την οποία είναι εξοικειωμένη η πλειοψηφία των ψηφοφόρων.

Μάλιστα, θα πρέπει να σημειωθεί σχετικώς, πως η διεξαγωγή των λόγω ηλεκτρονικών εκλογών συνοδεύτηκε από πλήθος καταγγελιών περί καλπονοθείας εκ

⁴⁷⁴ Σύλλογος Υπαλλήλων Περιφέρειας Αττικής (ΣΥΠΙΑ). (2021). *Εσύ με πόσους κωδικούς μπορείς να ψηφίσεις; Θαυμάστε το αδιάβλητο σύστημα της ψηφοφορίας!!!* [online] Διαθέσιμο στη δ/νση <https://syllogospatt.wordpress.com/2021/06/15/%ce%b5%cf%83%cf%8d-%ce%bc%ce%b5-%cf%80%cf%8c%cf%83%ce%bf%cf%85%cf%82-%ce%ba%cf%89%ce%b4%ce%b9%ce%ba%ce%bf%cf%8d%cf%82-%ce%bc%cf%80%ce%bf%cf%81%ce%b5%ce%af%cf%82-%ce%bd%ce%b1-%cf%88%ce%b7%cf%86%ce%af/>

⁴⁷⁵ Σύλλογος Υπαλλήλων Περιφέρειας Αττικής (ΣΥΠΙΑ). (2021). *Οι εργαζόμενοι είπαν όχι στην ηλεκτρονική ψηφοφορία- Το 70% «μαύρισε» την μαύρη συμμαχία.* [online] Διαθέσιμο στη δ/νση <https://syllogospatt.wordpress.com/2021/06/16/%CE%BF%CE%B9-%CE%B5%CF%81%CE%B3%CE%B1%CE%B6%CE%BF%CE%BC%CE%B5%CE%BD%CE%BF%CE%B9-%CE%B5%CE%B9%CF%80%CE%B1%CE%BD-%CE%BF%CF%87%CE%B9-%CF%83%CF%84%CE%B7%CE%BD-%CE%B7%CE%BB%CE%B5%CE%BA%CF%84%CF%81%CE%BF/>

⁴⁷⁶ Airetos.gr. (2021). *Περιφέρεια Αττικής: Η Διοίκηση σέβεται τη νομιμότητα και το θεσμικό της ρόλο.* [online] Διαθέσιμο στη δ/νση <https://www.airetos.gr/perifereia-attikisi-dioikisi-sebetai-ti-nomimotita-kai-to-thesmiko-tis-rolo.aspx>

μέρους των συνδικαλιστικών οργάνων των εργαζομένων της Περιφέρειας Αττικής, ενώ αποδόθηκε ιδιαίτερη έμφαση στο γεγονός της καταγραφής αξιοσημείωτης αποχής και της συνακόλουθης ως εκ τούτου κατάρρευσης της επιχειρηματολογίας εκ μέρους της Περιφέρειας Αττικής περί καθολικής συμμετοχής των εργαζομένων στις εν λόγω εκλογές.

Μεταξύ αυτών που αντέδρασαν εντόνως στην προοπτική διεξαγωγής ψηφοφορίας με τη βοήθεια της τεχνολογίας στην Περιφέρεια Αττικής συμπεριλαμβάνεται και η ΟΛΜΕ⁴⁷⁷, η οποία με ψήφισμά της στις 3 Ιουνίου του 2021 ζητούσε επιτακτικά να ληφθούν υπόψιν οι αποφάσεις των συνδικαλιστικών οργάνων των εργαζομένων στην εν λόγω Περιφέρεια για διεξαγωγή της εν λόγω ψηφοφορίας δια ζώσης, προκειμένου αφενός μεν να ενισχυθεί η ζωντανή συζήτηση, η επαφή μεταξύ των εργαζομένων, η ζωντανή αντιπαράθεση και κριτική, που αποτελούν άλλωστε βασικά συστατικά της δημοκρατίας, αφετέρου δε να εκφραστεί ανεπηρέαστα η βούληση των συμμετεχόντων σε αυτή.

Ακολούθως και η ΑΔΕΔΥ⁴⁷⁸ με ανακοίνωσή της στις 27 Μαΐου 2021 καλούσε σε απόσυρση των ψηφοδελτίων και των υποψηφιοτήτων από την εν λόγω εκλογική διαδικασία, καθώς ο κ. Πατούλης κατά τους συνδικαλιστές επιδεικνύει θράσος, υποκρισία, εμφανίζεται να εξυπηρετεί συμφέροντα και να συντάσσεται με την Κυβέρνηση, η οποία ψήφισε το «αντιεργατικό» τερατούργημα. Μάλιστα, οι εργαζόμενοι της Περιφέρειας Αττικής καλούνταν από την εν λόγω συνδικαλιστική οργάνωση να προβάλλουν αντίσταση στην προσπάθεια επιβολής σκοπιμοτήτων, διαβλητών διαδικασιών, «αντιδημοκρατικών» πρακτικών, ενίσχυσης μειοψηφικών απόψεων, προσπάθειας να μην εκφραστούν οι πραγματικές προθέσεις τους, υπονόμησης της ζωντανής δράσης του συνδικαλιστικού κινήματος με αντιδημοκρατικές διαδικασίες και πρακτικές, επιβολής της εν λόγω εκλογικής διαδικασίας εκ μέρους της Κυβέρνησης και εν τέλει εργαλειοποίησης της πανδημίας. Στην ανακοίνωση αυτή συντάχθηκε απολύτως ο ΠΣΕ ΟΓΑ (Πανελλήνιος Σύλλογος Εργαζομένων ΟΓΑ). Στις 15 Ιουνίου 2021 η ΑΔΕΔΥ επανήλθε με νέα ανακοίνωσή

⁴⁷⁷Especial.gr. (2021). Ηλεκτρονική ψηφοφορία εκλογών στο Δημόσιο: Ψήφισμα ΟΛΜΕ κατά της απόφασης της Περιφέρειας Αττικής-Ανακοίνωση ΑΔΕΔΥ. [online] Διαθέσιμο στη δ/ση <https://www.especial.gr/hlektroniki-pshfoforia-eklogwn-sto-dhmosio-pshfisma-olme-kata-ths-apofashs-ths-perifereias-attikis-anakoinwsh-adedy/>

⁴⁷⁸Especial.gr. (2021). Ηλεκτρονική ψηφοφορία εκλογών στο Δημόσιο: Ψήφισμα ΟΛΜΕ κατά της απόφασης της Περιφέρειας Αττικής-Ανακοίνωση ΑΔΕΔΥ. [online] Διαθέσιμο στη δ/ση <https://www.especial.gr/hlektroniki-pshfoforia-eklogwn-sto-dhmosio-pshfisma-olme-kata-ths-apofashs-ths-perifereias-attikis-anakoinwsh-adedy/>

της με την οποία κατήγγειλε την Περιφέρεια Αττικής, κατηγορώντας την ότι επιχειρεί να τρομοκρατήσει τους εργαζόμενους, που δηλώνουν, ότι θα απέχουν της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας στην Περιφέρεια Αττικής⁴⁷⁹.

Περαιτέρω, η Ανυπότακτη Αττική για τα δικαιώματα των πολιτών⁴⁸⁰ έκανε λόγο για «αντιδημοκρατική διαδικασία», για πρωτοφανή εξωθεσμική παρέμβαση στη λειτουργία του συνδικαλιστικού κινήματος, για πραξικοπηματική πρακτική, για διάλυση των συνδικαλιστικών διαδικασιών, για στήσιμο μηχανισμού φίλων και συνοδοιπόρων, για άσκηση αφόρητων πιέσεων στους εργαζόμενους προκειμένου να ψηφίσουν, για ύπαρξη δικτύων κυβερνητικών, ενώ ειδική αναφορά έκανε στη διαβλητότητα του ηλεκτρονικού συστήματος, στην μηδενική συμμετοχή των εργαζομένων στη συνδικαλιστική δράση και στην αποκέντρωση της πολιτικής συζήτησης και των αγωνιστικών πρωτοβουλιών στα σωματεία.

Επιπρόσθετα, η Αντικαπιταλιστική Ανατροπή στην Αττική/Ανταρσία σε κυβέρνηση-Ε.Ε-Δ.Ν.Τ⁴⁸¹ χρησιμοποίησε πολύ σκληρή γλώσσα ως προς την επιλογή του κ. Πατούλη να διεξαχθούν οι εκλογές για την ανάδειξη των αιρετών εκπροσώπων στο Υπηρεσιακό Συμβούλιο των εργαζομένων στην Περιφέρεια Αττικής με ηλεκτρονική ψηφοφορία. Συγκεκριμένα, η εν λόγω παράταξη στοχοποίησε τον Περιφερειάρχη Αττικής για τον λόγο, ότι απέρριψε κάθε ενδεχόμενο συζήτησης με τους εργαζόμενους, για το γεγονός ότι επιδιώκει να ελέγξει τα υπηρεσιακά συμβούλια και να χτυπήσει τις συλλογικές διαδικασίες και τη δράση των εργαζομένων στην εν λόγω Περιφέρεια καθώς επίσης και για το ότι επιθυμεί να επιβάλλει την πλήρη εξατομίκευση της συμπεριφοράς των εργαζομένων, όπου ο καθένας θα βρίσκεται απομονωμένος στο χώρο του, θα τοποθετείται από απόσταση, χωρίς την παραμικρή επικοινωνία και αλληλεπίδραση με τους συναδέλφους του. Η εν λόγω παράταξη

⁴⁷⁹ MyOta.gr. (2021). *Καταγγελία ΑΔΕΔΥ για Περιφέρεια Αττικής στις ηλεκτρονικές ψηφοφορίες*. [online] Διαθέσιμο στη δ/νση <https://www.myota.gr/2021/06/15/%CE%BA%CE%B1%CF%84%CE%B1%CE%B3%CE%B3%CE%B5%CE%BB%CE%AF%CE%B1-%CE%B1%CE%B4%CE%B5%CE%B4%CF%85-%CE%B3%CE%B9%CE%B1-%CF%80%CE%B5%CF%81%CE%B9%CF%86%CE%AD%CF%81%CE%B5%CE%B9%CE%B1-%CE%B1%CF%84%CF%84%CE%B9/>

⁴⁸⁰ Ανυπότακτη Αττική. (2021). *Η Ανυπότακτη Αττική στηρίζει με όλες τις δυνάμεις της το Σύλλογο Υπαλλήλων της Περιφέρειας Αττικής, ενάντια στην επιβολή ηλεκτρονικής ψηφοφορίας με απόφαση Πατούλη*. [online] Διαθέσιμο στη δ/νση <https://anypotaktiattiki.gr/i-anypotakti-attiki-stirizei-me-oles-tis-dynameis-tis-to-sylogo-yपालιλον-tis-perifereias-attikis-enantia-stin-epivoli-ilektronikis-psifoforias-me-apofasi-patouli/>

⁴⁸¹ Agriniotimes. Gr. (2021). *Σ.Υ.Π.Ε.Α.: «Ενάντια στην απόφαση Πατούλη για προκήρυξη εκλογών με ηλεκτρονική ψηφοφορία»*. [online] Διαθέσιμο στη δ/νση <https://www.agriniotimes.gr/s-y-p-e-a-enantia-apofasi-patouli-prokirixi-eklogon-ilektroniki-psifoforia/>

χαρακτήρισε τη διεξαγωγή της ψηφοφορίας στην μεγαλύτερη Περιφέρεια της χώρας με τη βοήθεια των μέσων της τεχνολογίας ως μία διάτρητη και απολύτως ελεγχόμενη διαδικασία, κυρίως όμως ως χτύπημα κάθε φωνής αντίστασης και ανυπότακτης δράσης του συνδικαλιστικού κινήματος.

Αντίθετη επίσης στη διενέργεια ηλεκτρονικής ψηφοφορίας στην Περιφέρεια Αττικής υπήρξε και η Ζ' ΣΕΠΕ Θεσσαλονίκης με σχετική ανακοίνωσή της στις 9 Ιουνίου 2021⁴⁸² στην οποία διατύπωνε εντόνως την άποψη, ότι η αποχή των εκπαιδευτικών σε ποσοστό 95% από την ηλεκτρονική ψηφοφορία, που επέβαλε η κ. Κεραμέως για την ανάδειξη των οργάνων τους, δίνει δύναμη σε όλους τους εργαζόμενους.

Επί του εν λόγω θέματος σημαντική κρίνεται η αναφορά μας στην τοποθέτηση του κ. Σγουρού⁴⁸³, ο οποίος έκανε λόγο για «αντιδημοκρατική» επιμονή του Περιφερειάρχη Αττικής κ. Πατούλη στη διαδικασία της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας, για διάτρητη διαδικασία ψηφοφορίας, για «αντιδημοκρατική» άρνηση περί σύγκλησης του ανωτάτου οργάνου της Περιφέρειας, για πρωτοφανή ευτελή, αυθαίρετη και παράνομη ενέργεια, που συνιστά πλήρη υποβάθμιση του Περιφερειακού Συμβουλίου και καταπάτηση κάθε έννοιας χρηστής διοίκησης, περιφρόνησης των θεσμών και για «αντιδημοκρατική» εκτροπή.

Επί των εν γένει αντιδράσεων και αιτιάσεων που καταγράφηκαν σχετικώς, η Περιφέρεια Αττικής εξέδωσε σχετική ανακοίνωση⁴⁸⁴ στην προσπάθειά της να αποκαταστήσει πλήρως την αλήθεια και να υπερασπιστεί την επιλογή της για διεξαγωγή ηλεκτρονικής ψηφοφορίας για την ανάδειξη των οργάνων των εργαζομένων της σε αυτή. Η εν λόγω Περιφέρεια διαβεβαίωσε, ότι οι εκλογές διεξήχθησαν ηλεκτρονικά κατόπιν απόφασης των αρμοδίων Υπουργείων στο πλαίσιο λήψης έκτακτων υγειονομικών μέτρων ένεκα της πανδημίας και πως η εν λόγω

⁴⁸² Ριζοσπάστης. (2020). *Συντριπτική η αποχή στη διαδικασία - παρωδία που έφτασε το 95%!.* [online] Διαθέσιμο στη δ/ση <https://www.rizospastis.gr/story.do?id=10999806>

⁴⁸³ ΑΔΕΔΥ. (2021). *Ψήφισμα – Με αφορμή την απόφαση του Περιφερειάρχη Αττικής για ηλεκτρονική ψηφοφορία.* [online] Διαθέσιμο στη δ/ση <https://adedy.gr/psifisma-me-aformi-tin-apofasi-tou-perifereiarxi-attikis-gia-hlektroniki-psifoforia-27052021/>

⁴⁸⁴ Σύλλογος Υπαλλήλων Περιφέρειας Αττικής (ΣΥΠΑ). (2021). *Οι εργαζόμενοι είπαν όχι στην ηλεκτρονική ψηφοφορία- Το 70% «μαύρισε» την μαύρη συμμαχία.* [online] Διαθέσιμο στη δ/ση <https://syllogospatt.wordpress.com/2021/06/16/%CE%BF%CE%B9-%CE%B5%CF%81%CE%B3%CE%B1%CE%B6%CE%BF%CE%BC%CE%B5%CE%BD%CE%BF%CE%B9-%CE%B5%CE%B9%CF%80%CE%B1%CE%BD-%CE%BF%CF%87%CE%B9-%CF%83%CF%84%CE%B7%CE%BD-%CE%B7%CE%BB%CE%B5%CE%BA%CF%84%CF%81%CE%BF/>

επιλογή έγινε με γνώμονα τον σεβασμό στην νομιμότητα και το θεσμικό της ρόλο και τη δημοκρατική λειτουργία των οργάνων της, όπου δεν έχουν καμία θέση οι ύβρεις, τα ψέμματα και οι παράνομες πρακτικές παρατάξεων της αντιπολίτευσης, ενώ επεσήμανε σχετικώς, πως δεν θα επιτραπεί ο κομματικός ακτιβισμός και ο ανεύθυνος λαϊκισμός να υποκαταστήσουν τη δημοκρατική λειτουργία της Περιφέρειας Αττικής και των οργάνων της.

Γενικότερα, θα πρέπει να σημειωθεί σχετικώς, πως όσοι εκδήλωσαν την αντίθεσή τους στην προοπτική διεξαγωγής ηλεκτρονικής ψηφοφορίας για την ανάδειξη των αιρετών εκπροσώπων των εργαζομένων στο Υπηρεσιακό Συμβούλιο στην Περιφέρεια Αττικής, έσπευσαν να συνδέσουν την διαφωνία τους με τα διάφορα υγειονομικά μέτρα, τα οποία είχαν ήδη ληφθεί ενόψει της επέλευσης της πανδημίας. Συγκεκριμένα, ορισμένοι από όσους επρόκειτο να συμμετάσχουν στην εν λόγω εκλογική διαδικασία, δήλωσαν, πως αφού υπήρχαν τρόποι δια των οποίων θα ήταν δυνατό να επιτευχθεί η ασφαλής διεξαγωγή της τυπικής-παραδοσιακής ψηφοφορίας με την φυσική παρουσία των ψηφοφόρων στο εκλογικό κέντρο, δεν υπήρχε λόγος για υποκατάσταση της τυπικής-παραδοσιακής ψηφοφορίας από την ηλεκτρονική⁴⁸⁵.

Ως προς αυτό, θα μπορούσε να λεχθεί σχετικώς, πως αν και δεν μπορεί να αμφισβητηθεί το γεγονός, ότι η λήψη των περιοριστικών μέτρων από την πολιτεία κατά της διασποράς του ιού του κορωνοϊού είχε ως στόχο να προστατεύσει το κοινωνικό σύνολο από τις συνέπειές του, εντούτοις αποτέλεσε αποτρεπτικό παράγοντα για την άσκηση του εκλογικού δικαιώματος των πολιτών με τον παραδοσιακό τρόπο, ως εκ τούτου συνάγεται το συμπέρασμα, πως η παροχή της δυνατότητας ψήφισης κατά τρόπο απομακρυσμένο, ήτοι με την βοήθεια των ηλεκτρονικών μέσων κατά τη διάρκεια της υγειονομικής κρίσης φαίνεται να αποτελεί τη βέλτιστη επιλογή για την απρόσκοπτη άσκηση των δημοκρατικών δικαιωμάτων των πολιτών για όσο χρονικό διάστημα επικρατεί η πανδημία.

Περαιτέρω, οι διαφωνούντες με την προκήρυξη των εν λόγω ηλεκτρονικών εκλογών προσάπτουν σε όσους εισηγήθηκαν την εφαρμογή της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας έλλειψη βούλησης για διάλογο, όπου αν και υπήρξε πρόταση για ανοιχτή συζήτηση μεταξύ αυτών και των διοργανωτών της ηλεκτρονικής

⁴⁸⁵ ΑΔΕΔΥ. (2021). *Ψήφισμα – Με αφορμή την απόφαση του Περιφερειάρχη Αττικής για ηλεκτρονική ψηφοφορία*. [online] Διαθέσιμο στη δ/ση <https://adedy.gr/psifisma-me-aforni-tin-apofasi-tou-perifereiarxi-attikis-gia-hlektroniki-psifoforia-27052021/>

ψηφοφορίας, δεν υπήρξε καμία απολύτως ανταπόκριση στην εν λόγω πρόσκληση⁴⁸⁶. Μάλιστα, αν και ετέθη εντόνως το ζήτημα από πέντε παρατάξεις, ήτοι τη Δύναμη Ζωής, την Ανεξάρτητη Αυτοδιοίκηση Αττικής, τη Λαϊκή Συσπείρωση Αττικής, την Αντικαπιταλιστική Ανατροπή στην Αττική/ Ανταρσία σε κυβέρνηση-ΕΕ-Δ.Ν.Τ και την Ανυπότακτη Αττική για ένταξη της διεξαγωγής της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας στα προς ημερήσιας διάταξης, αυτό καταψηφίστηκε από το ΠΕΣΥ Αττικής⁴⁸⁷, ενώ θα πρέπει να επισημανθεί ιδιαιτέρως, ότι η επιλογή της εν λόγω διαδικασίας ψηφοφορίας της Περιφέρειας Αττικής αποτέλεσε αντικείμενο άμεσης σύγκρισης με την αντίστοιχη των εκπαιδευτικών, την οποία είχε επιβάλει σε προγενέστερο χρόνο η κ. Κεραμέως^{488, 489, 490}.

Ως προς το πρώτο ζήτημα, θα μπορούσε να σημειωθεί σχετικώς, πως η απουσία διεξαγωγής διαλόγου αποτελεί σφάλμα των διοργανωτών, καθώς είναι εύκολα κατανοητό, πως όλοι όσοι πρόκειται να συμμετάσχουν για πρώτη φορά σε ηλεκτρονική εκλογική διαδικασία έχουν εύλογες απορίες και είναι ενδεχομένως δύσπιστοι, καχύποπτοι και επιφυλακτικοί στην νέα αυτή μορφή ψηφοφορίας, ως εκ τούτου κρίνεται σκόπιμη η διεξαγωγή ανοιχτής συζήτησης, όπου θα καταβληθεί κάθε δυνατή προσπάθεια για επίλυση των όποιων ερωτημάτων και αποριών κατά τρόπο αξιόπιστο και τεκμηριωμένο, προκειμένου να μην υπάρχει κανένα περιθώριο δημιουργίας αμφιβολιών και εν γένει αντιδράσεων. Μάλιστα, οι συνδικαλιστικές οργανώσεις σε σχετική ανάρτησή τους φρόντισαν να υπερτονίσουν την μη διεξαγωγή

⁴⁸⁶ Σγουρός, Γ. (2021). *Διπλή εκτροπή στην Περιφέρεια Αττικής, με την επιμονή στην ηλεκτρονική ψηφοφορία και τη μη σύγκληση του Περιφερειακού Συμβουλίου*. -Ο κ. Πατούλης αποφεύγει τον διάλογο... «όπως ο διάλογος το λιβάνι!». [online] Διαθέσιμο στη δ/ση <https://www.gsgouros.gr/diplotropi-stin-perifereia-attikis-me-tin-epimoni-stin-ilektroniki-psifoforia-kai-ti-mi-syngklisi-toy-perifereiakoy-symvolylioy-o-k-patoylis-apofeygei-ton-dialogo-opos-o-diaolos-to-livani/>

⁴⁸⁷ Αυτοδιοίκηση. (2021). *Π. Αττικής: Καταψηφίστηκε το αίτημα 5 παρατάξεων να συζητηθεί το θέμα της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας*. [online] Διαθέσιμο στη δ/ση <https://www.aftodioikisi.gr/ergasiakaypallilwn-ota/p-attikis-katapsifistike-to-aitima-5-parataxeon-na-syzitithei-to-thema-tis-ilektronikis-psifoforias/>

⁴⁸⁸ Efsyn. (2021). *Αντιδημοκρατικές μεθοδεύσεις Πατούλη σε εργασιακές εκλογές*. [online] Διαθέσιμο στη δ/ση <https://www.efsyn.gr/politiki/298719-antidimokratikes-methodeyseis-patouli-se-ergasiakes-ekloges>

⁴⁸⁹ Agrocapiital. (2021). *ΠΣΕ ΟΓΑ: Ενάντια στην απόφαση του Περιφερειάρχη Αττικής για προκήρυξη εκλογών με ηλεκτρονική ψηφοφορία - «Βγάζουν μάτι» οι σκοπιμότητες που υπηρετεί Την ώρα που «ανοίγουν» στη χώρα όλες οι δραστηριότητες, την ώρα που απευθύνονται διεθνώς και λένε «ανοίξαμε και σας περιμένουμε»*. [online] Διαθέσιμο στη δ/ση <https://www.agrocapital.gr/news/63557/pse-oga-enantia-stin-apofasi-toy-perifereiarchi-attikis-gia-prokirixi-eklogwn-me-ilektroniki-psifoforia>

⁴⁹⁰ Agriniotimes. Gr. (2021). *Σ.Υ.Π.Ε.Α.: «Ενάντια στην απόφαση Πατούλη για προκήρυξη εκλογών με ηλεκτρονική ψηφοφορία»*. [online] Διαθέσιμο στη δ/ση <https://www.agriniotimes.gr/s-y-p-e-a-enantia-apofasi-patouli-prokirixi-eklogon-ilektroniki-psifoforia/>

διαλόγου μεταξύ των εισηγητών της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας και των ψηφοφόρων, δίνοντας έτσι την εντύπωση, ότι υπήρξε μία τάση εξασφάλισης των θέσεων των εισηγητών της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας σε σχέση με τυχόν ερωτήματα, που θα ετίθεντο⁴⁹¹. Συνεπώς, γίνεται αντιληπτό εκ των ως άνω αναφερομένων, ότι η αναζήτηση της πραγματικής αιτίας των αντιδράσεων και η ουσιαστική αντιμετώπιση των εν γένει προσκομμάτων σε σχέση με την εφαρμογή της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας δεν θα πρέπει να περιορίζεται αποκλειστικά και μόνο σε όσους αντιδρούν στην εφαρμογή της, αλλά θα πρέπει να επεκτείνεται και στον τρόπο δράσης των διοργανωτών και των εισηγητών της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας και την αξιοπιστία τους, καθώς πολλές φορές απόκειται σε αυτούς η δημιουργία κλίματος εμπιστοσύνης των εκάστοτε εκλογέων στην νέα αυτή εκλογική διαδικασία.

Ως προς το δεύτερο ζήτημα, θα ήταν δυνατό να λεχθεί σχετικά, ότι η αναφορά στο πλαίσιο της παρούσης στο παράδειγμα της ανάδειξης των οργάνων των εκπαιδευτικών επιχειρείται με στόχο την ανάδειξη της επίδρασης, που είχε στην περίπτωση της ανάδειξης των οργάνων των εργαζομένων στην Περιφέρεια Αττικής. Η ηλεκτρονική εκλογική διαδικασία για την ανάδειξη των οργάνων των εκπαιδευτικών έλαβε ιδιαίτερος μεγάλη έκταση και οι αντιδράσεις των συνδικαλιστικών φορέων υπήρξαν γενικευμένες ανά την Ελλάδα. Η αντίδραση των συνδικαλιστικών οργάνων των εκπαιδευτικών υπήρξε μαζική και σχεδόν καθολική, με αποκορύφωμα την απόσυρση μεγάλου αριθμού υποψηφίων από τις εν λόγω εκλογές, ενώ και τα ποσοστά της αποχής ήταν ιδιαίτερος υψηλά⁴⁹², κάτι άλλωστε που συνέβη και στην περίπτωση ανάδειξης των οργάνων των εργαζομένων στην Περιφέρεια Αττικής.

Όλα όσα αναφέρθηκαν ανωτέρω εμφανίζουν ιδιαίτερο ενδιαφέρον, αφού αναδεικνύουν την παντελή έλλειψη πραγματικού ενδιαφέροντος και αληθινής βούλησης από την πλευρά των εργαζομένων της Περιφέρειας Αττικής για κατανόηση της ανάγκης υιοθέτησης νέων εκλογικών διαδικασιών στη χώρα μας, όπου η άμεση, σχεδόν ακαριαία αντίδρασή τους κατέστησε σαφές, πως οι εν λόγω εργαζόμενοι είχαν

⁴⁹¹ Παντιέρα. (2021). *Οι ηλεκτρονικές εκλογές Πατούλη και τι έγινε στο Περιφερειακό Συμβούλιο της 9/6*. [online] Διαθέσιμο στη δ/ση <https://pandiera.gr/%CE%BF%CE%B9-%CE%B7%CE%BB%CE%B5%CE%BA%CF%84%CF%81%CE%BF%CE%BD%CE%B9%CE%BA%CE%AD%CF%82-%CE%B5%CE%BA%CE%BB%CE%BF%CE%B3%CE%AD%CF%82-%CF%80%CE%B1%CF%84%CE%BF%CF%8D%CE%BB%CE%B7-%CE%BA%CE%B1%CE%B9-%CF%84/>

⁴⁹² Ριζοσπάστης. (2020). *Συντριπτική η αποχή στη διαδικασία - παρωδία που έφτασε το 95%!*. [online] Διαθέσιμο στη δ/ση <https://www.rizospastis.gr/story.do?id=10999806>

ήδη διαμορφώσει αρνητική άποψη γι' αυτή, χωρίς να επιδείξουν την παραμικρή διάθεση να γνωρίσουν και να εξοικειωθούν με το θεσμό της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας, να τον δοκιμάσουν και εν συνεχεία να τοποθετηθούν υπέρ ή κατά αυτού, μένοντας προσκολλημένοι στη συνήθη εκλογική πρακτική, ενώ διάχυτη είναι ταυτόχρονα και η έλλειψη εξοικείωσής τους με τα ηλεκτρονικά συστήματα, που αξιοποιούνται κατά την διεξαγωγή της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας, τα οποία όμως από την μέχρι στιγμής εφαρμογή τους δύνανται να εγγυηθούν την ασφάλεια διεξαγωγής της, την αξιοπιστία και την εγκυρότητα του εκλογικού αποτελέσματος. Άλλωστε, είναι ευρέως γνωστό, ότι η έλλειψη εξοικείωσης της χώρας μας με τις εν γένει ηλεκτρονικές εκλογικές διαδικασίες ή αναμετρήσεις και η συνακόλουθη προσπάθεια εφαρμογής τους προσκρούει σε άγονες αντιδράσεις συνδικαλιστικών κυρίως οργάνων, οι οποίες ουδόλως δικαιολογούνται από τα εν τοις πράγμασι ανακύπτοντα προβλήματα, ενώ έντονη είναι και η εργαλειοποίηση της εν λόγω προοπτικής για την εξυπηρέτηση πολιτικών σκοπιμοτήτων και μικροκομματικών συμφερόντων.

Τέταρτο Κεφάλαιο

4.1. Το θεσμικό πλαίσιο για την προστασία των προσωπικών δεδομένων: Ο Κανονισμός 2016/679 και ο Ν. 4624/2019-Βασικότερες ρυθμίσεις τους-Κριτική προσέγγισή τους

Στις 29 Απριλίου του έτους 2016 το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο και το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο εξέδωσαν από κοινού τον υπ' αρ. 2016/679 Κανονισμό σε αντικατάσταση της Οδηγίας 95/46/ΕΚ⁴⁹³ με τον οποίο μεταβλήθηκαν ως προς την ουσία τους αρκετά στοιχεία σε σχέση με την προϊσχύουσα έως τότε Οδηγία αναφορικά με την προστασία των προσωπικών δεδομένων των πολιτών, τείνοντας μάλιστα σε μεγάλο βαθμό προς την αύξηση του προστατευτικού τους πλέγματος⁴⁹⁴.

Σε επίπεδο εθνικής νομοθεσίας στις 29 Αυγούστου του έτους 2019 ψηφίστηκε ο νόμος 4624/2019 (Φ.Ε.Κ. τ. Α' 137/29-08-2019), ο οποίος ενσωμάτωσε τον εν λόγω Κανονισμό για την προστασία των προσωπικών δεδομένων και την Οδηγία (ΕΕ) 2016/680 για την προστασία των φυσικών προσώπων έναντι της επεξεργασίας δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα⁴⁹⁵.

Στο πλαίσιο της παρούσης κρίνεται σκόπιμη η παρουσίαση των βασικότερων ρυθμίσεων του Κανονισμού 2016/679 και του Νόμου 4624/2019 και η κριτική ανάλυσή τους.

Αρχικώς, θα πρέπει να λεχθεί, πως ο ΓΚΠΔ αφενός μεν δεν απαιτεί την έκδοση ιδιαίτερης πράξης εφαρμογής από τα κράτη-μέλη, αφετέρου δε περιέχει αρκετές ρήτρες «ευελιξίας», αναγνωρίζοντας στα κράτη-μέλη την δυνατότητα εξειδίκευσης των κανόνων του και προσδιορισμού ειδικών καταστάσεων επεξεργασίας⁴⁹⁶. Οι εν λόγω ρήτρες υποχρεώνουν τα κράτη-μέλη να προσαρμόσουν την εσωτερική τους νομοθεσία για την προστασία των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα εντός του πλαισίου, που χαράσσει ο εν λόγω Κανονισμός, ειδάλλως η Επιτροπή καλείται να

⁴⁹³Moerel, L. (2010). The long arm of EU data protection law: Does the Data Protection Directive apply to processing of personal data of EU citizens by websites worldwide?. *International Data Privacy Law*, 1(1), pp. 28-46

⁴⁹⁴Υπουργείο Δικαιοσύνης, Διαφάνειας και Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων. (χ.χ), *Νόμος για την Προστασία Δεδομένων Προσωπικού Χαρακτήρα σε εφαρμογή του Κανονισμού (ΕΕ) 2016/679*. [online] Διαθέσιμο στη δ/ση <http://www.opengov.gr/ministryofjustice/?p=9331>.

⁴⁹⁵Lawspot. (2019). *GDPR: Δημοσιεύθηκε ο νόμος 4624/2019 για την προστασία προσωπικών δεδομένων*. [online] Διαθέσιμο στη δ/ση <https://www.lawspot.gr/nomika-nea/gdpr-dimosieythike-o-nomos-4624-2019-gia-tin-prostasia-prosopikon-dedomenon>

⁴⁹⁶Μήτρου, Α. (2017). *Ο γενικός κανονισμός προστασίας προσωπικών δεδομένων νέο δίκαιο-νέες υποχρεώσεις-νέα δικαιώματα*, Αθήνα-Θεσσαλονίκη: Σάκκουλα, σ.σ. 36

λάβει όλα τα απαραίτητα μέσα, που έχει στη διάθεσή της για την μη συμμόρφωσή τους.

Ακολούθως, ο Ν. 4624/2019 θα πρέπει να τονιστεί σχετικώς, ότι προβλέπει μεταξύ των ρυθμίσεών του την σαφή διάκριση μεταξύ δημοσίων και ιδιωτικών φορέων εν αντιθέσει με την ενιαία πολιτική αντιμετώπισης των δημοσίων και ιδιωτικών φορέων, που επιφυλάσσει το Ευρωπαϊκό Δίκαιο, επιτρεπτή όμως από τον ΓΚΠΔ βάσει του άρθρου 4 περίπτωση 7 αυτού, προφανώς επηρεασμένος από τον αντίστοιχο γερμανικό νόμο. Η εν λόγω όμως διάκριση εγείρει έντονη ανησυχία αναφορικά με την μεροληπτική αντιμετώπιση υπέρ των δημοσίων φορέων, όπως συμβαίνει παραδείγματος χάρη στην περίπτωση επιβολής κυρώσεων για τις ίδιες κατηγορίες παραβάσεων⁴⁹⁷. Ως προς αυτό, θα πρέπει να λεχθεί σχετικώς, ότι η θέσπιση ρυθμίσεων υπέρ των δημοσίων φορέων δεν απηχεί σε καμία περίπτωση το αίτημα του Κανονισμού και της Οδηγίας (ΕΕ) 2016/680 για ομοιόμορφη εφαρμογή του Δικαίου των Προσωπικών Δεδομένων, ενώ θέτει εν αμφιβόλω και την προσπάθεια εγκαθίδρυσης ενός συνεκτικού θεσμικού πλαισίου προστασίας του ατόμου και των προσωπικών του δεδομένων. Συνεπώς, γίνεται αντιληπτό, ότι η προσφυγή στον αντίστοιχο γερμανικό νόμο μόνο επιτυχής δεν θα μπορούσε να θεωρηθεί, καθώς ήλθαν στην επιφάνεια προβλήματα, που δεν είχαν εντοπιστεί αρχικώς και εγκαίρως, ως εκ τούτου καθίσταται ευκρινές, ότι δεν θα πρέπει να γίνεται άκριτη και μηχανιστική υιοθέτηση νομοθετικών προβλέψεων άλλων κρατών, καθόσον κάτι τέτοιο εγκυμονεί μία σειρά κινδύνων.

Περαιτέρω, ο ως άνω αναφερθείς νόμος περί προστασίας προσωπικών δεδομένων εξαίρεσε από την ελεγκτική δικαιοδοσία της ΑΠΔΠΧ τις πράξεις διαβαθμισμένων δεδομένων, που διενεργούνται για τις δραστηριότητες, που αφορούν την εθνική ασφάλεια, δημιουργώντας όμως κατ' αυτό τον τρόπο ένα τεράστιο κενό εποπτείας σε ένα τόσο ευαίσθητο ζήτημα, το οποίο δύναται να θεωρηθεί είτε ως καινοτομία, διότι δεν προβλεπόταν κάτι αντίστοιχο στην προηγούμενη νομοθεσία, είτε ως οπισθοδρόμηση, καθώς αποδυναμώνει νομικά το Υποκείμενο των δεδομένων

⁴⁹⁷ ΣΥΝΤΑΓΜΑWATCH.GR, Φερενίκη Παναγοπούλου. (2019). *Νόμος 4624/2019 και εφαρμογή GDPR: Πολλά υποσχόμενος, αλλά παράλληλα καθυστερημένος* [online] Διαθέσιμο στη δ/ση <https://www.syntagmawatch.gr/trending-issues/nomos-4624-2019-kai-efarmogi-gdpr-polla-yposchomenos-alla-parallila-kathysterimenos/>

σε περίπτωση επεξεργασίας δεδομένων του για σκοπούς εθνικής ασφάλειας. Ειδικότερα, θα πρέπει εν προκειμένω να υπομνηστεί ιδιαίτερος το γεγονός, ότι οι αφενός μεν οι πράξεις επεξεργασίας δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα όταν διενεργούνται από τα Δικαστήρια στο πλαίσιο της δικαιοδοτικής τους αρμοδιότητας εκφεύγουν της εποπτικής αρμοδιότητας της Εποπτικής Αρχής σύμφωνα με το άρθρο 55 του ΓΚΠΔ και το άρθρο 45 της ανωτέρω Οδηγίας, αφετέρου δε ότι αυτές δεν αναφέρονται ειδικώς στα ευρωπαϊκά κείμενα, ενώ και σε επίπεδο εθνικής νομοθεσίας θα ήταν δυνατό να συμπεράνει κανείς, ότι η κατηγοριοποίηση των πράξεων των ελληνικών Δικαστηρίων και των Εισαγγελικών Αρχών σε δικαιοδοτικού και μη δεν μπορεί σε καμία περίπτωση να χαρακτηριστεί ως εξαντλητική.

Αν και ο ΓΚΠΔ και η Οδηγία (ΕΕ) 2016/680 προτείνουν στους εθνικούς νομοθέτες την νομοθετική εξειδίκευση των σχετικών πράξεων και των διαδικασιών επεξεργασίας ή την ανάθεση της εποπτείας των εν λόγω πράξεων σε ειδικούς φορείς, παρά ταύτα ο έλληνας νομοθέτης δεν συμπεριέλαβε στον Ν. 4624/2019 ρυθμίσεις σχετικά με την σύσταση ενός ανεξάρτητου οργάνου, που θα εποπτεύει τις πράξεις επεξεργασίας προσωπικών δεδομένων, που διενεργούνται από τα ελληνικά Δικαστήρια και τις Εισαγγελικές Αρχές, όταν αυτά λειτουργούν στο πλαίσιο των δικαιοδοτικών τους καθηκόντων. Ο εν λόγω νόμος εξαιρώντας την ΑΠΔΠΧ από την εν λόγω αποστολή, χωρίς ωστόσο να προσδιορίζει το αρμόδιο όργανο, που θα την υποκαταστήσει, μόνο ως νομοθετική αβλεψία μπορεί να χαρακτηριστεί, η οποία και κρίνεται σκόπιμο να αποκαταστασθεί με νεότερη νομοθετική ρύθμιση.

Περαιτέρω, αναφορικά με την επεξεργασία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα παιδιού ο ΓΚΠΔ στο άρθρο 8 θέτει ως ηλικιακό όριο τα 16 έτη, ενώ ο εθνικός νομοθέτης θεωρεί, πως η συγκατάθεση του ανηλίκου είναι έγκυρη, μόνο εφόσον ο τελευταίος έχει συμπληρώσει το 15^ο έτος της ηλικίας του⁴⁹⁸. Ο ΓΚΠΔ ως προς το ζήτημα της συνδρομής των προϋποθέσεων για την επεξεργασία προσωπικών δεδομένων ανηλίκου μεταθέτει το βάρος απόδειξης στον Υπεύθυνο επεξεργασίας, ο οποίος με βάση την αρχή της λογοδοσίας οφείλει να καταβάλλει συντονισμένες και οργανωμένες προσπάθειες, προκειμένου να επαληθεύσει, ότι η συγκατάθεση παρέχεται ή εγκρίνεται από τον ίδιο τον ανήλικο ή το πρόσωπο, που έχει την γονική του μέριμνα, λαμβάνοντας βεβαίως υπόψη του τις ιδιαιτερότητες και της δυνατότητες, που παρέχει η τεχνολογία, αν και είναι απολύτως σαφές, ότι η

⁴⁹⁸ Σωτηρόπουλος, Β. (2019). *Υπεύθυνος Προστασίας δεδομένων, Εγχειρίδιο για τον ιδιωτικό και τον δημόσιο Τομέα-Β'* έκδοση, Αθήνα-Θεσσαλονίκη: Σάκκουλας, σ.σ. 342-345

αποτελεσματική ταυτοποίηση του προσώπου, που παρέχει την συγκατάθεσή του ηλεκτρονικά, καθώς και της ηλικίας του, ώστε να κριθεί με ασφάλεια το κύρος της είναι δυσχερής έως αδύνατη.

Επιπλέον, θα πρέπει να σημειωθεί σχετικά, πως ο Ν. 4624/2019 στο άρθρο 23 αξιοποιεί την ευχέρεια, που του παρέχεται να διατηρεί ή να θεσπίζει περαιτέρω όρους, μεταξύ άλλων και περιορισμών κατ' εφαρμογή της παραγράφου 4 του άρθρου 9 του ΓΚΠΔ, όπου προβλέπεται σχετικά η απαγόρευση επεξεργασίας δεδομένων για σκοπούς ασφάλισης υγείας και ζωής⁴⁹⁹. Η εν λόγω αποσαφήνιση στον νόμο περί προστασίας προσωπικών δεδομένων είναι εξέχουσας σημασίας, μάλιστα αποδίδει στο εν λόγω νομοθέτημα προστιθέμενη αξία.

Περαιτέρω, στο άρθρο 27 του εν λόγω νόμου θεσπίζεται η επεξεργασία των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα στο πλαίσιο της σχέσεως απασχόλησης βάσει της ρήτρας «ευελιξίας» της παραγράφου 1 του άρθρου 88 του ΓΚΠΔ, όπου στόχος του Κανονισμού δεν είναι η εναρμόνιση των νομοθεσιών των κρατών-μελών, αλλά η διαμόρφωση ενός ελαχίστου κοινού προστατευτικού πλαισίου⁵⁰⁰. Ειδικότερα, στο εν λόγω άρθρο ορίζεται σχετικά, ότι τα δεδομένα προσωπικού χαρακτήρα των εργαζομένων δύνανται να υποβάλλονται σε επεξεργασία για τους σκοπούς της σύμβασης εργασίας, εφόσον κρίνεται απολύτως απαραίτητο για την σύναψή της ή μετά την σύναψή της για την εκτέλεσή της⁵⁰¹. Η εν λόγω διάταξη απασχόλησε την ΑΠΔΠΧ, όπου στην υπ' αριθμ. 1/2020 γνωμοδότησή της τίγεται η ατελής βούληση του νομοθέτη να θεσπίσει ειδικούς κανόνες για την εξειδίκευση του άρθρου 88 παρ. 1 του ΓΚΠΔ, καθώς η εν λόγω εξειδίκευση στην εθνική νομοθεσία πρέπει να πληροί τους όρους της παραγράφου 2 του ιδίου άρθρου με την λήψη κατάλληλων και ειδικών μέτρων, τα οποία όμως απουσιάζουν από την εν λόγω ρύθμιση, ενώ και η απαίτηση του ευρωπαϊού νομοθέτη για διασφάλιση της προστασίας των δικαιωμάτων και των ελευθεριών των εργαζομένων δεν φαίνεται να εξυπηρετείται σχετικά⁵⁰².

Συγκεκριμένα, το άρθρο 27 του ως άνω νόμου θεσπίζει δύο κριτήρια, ήτοι την υφιστάμενη στη σύμβαση εξάρτηση του εργαζομένου από τον εργοδότη και τις

⁴⁹⁹ Χατζηνικολάου-Αγγελίδου, Ρ. (2020). *Ιδιωτικό ασφαλιστικό δίκαιο-ΣΤ'* έκδοση, Αθήνα-Θεσσαλονίκη: Σάκκουλας, σ.σ. 110-116

⁵⁰⁰ Ζερδελής, Δ. (2019). *Εργατικό Δίκαιο, Ατομικές Εργατικές Σχέσεις-Δ'* έκδοση, Αθήνα-Θεσσαλονίκη: Σάκκουλας, σ.σ. 977-978

⁵⁰¹ Ιγγλεζάκης, Ι. (2019). *Ο Γενικός Κανονισμός Προστασίας Προσωπικών Δεδομένων-Κανονισμός 2016/679 και ο Εφαρμοστικός Νόμος (Ν. 4624/2019)*, Αθήνα: Interactive Books, σ.σ. 340

⁵⁰² Κόλλιας, Β-Αλ. (2019). *Προβληματικές διατάξεις του ελληνικού νόμου για τα δεδομένα προσωπικού χαρακτήρα, σε Αρμενόπουλο τ. 3/2019*, σ.σ. 272-273

περιστάσεις, υπό τις οποίες χορηγήθηκε η συγκατάθεση, τα οποία θα πρέπει να λαμβάνονται υπόψη στην περίπτωση, που η επεξεργασία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα του εργαζομένου έχει κατ' εξαίρεση ως νομική βάση την συγκατάθεση αυτού, προκειμένου να κριθεί, εάν αυτή αποτελεί προϊόν ελεύθερης επιλογής βάσει του άρθρου 7 του ΓΚΠΔ συνδυαστικά με το άρθρο 4 περίπτωση 11 και το άρθρο 6 παράγραφος 1 αυτού⁵⁰³. Η εν λόγω όμως ρύθμιση, όπως μπορεί να αντιληφθεί και να κατανοήσει κανείς, περιέχει μία γενική και ίσως ασαφή διατύπωση περί συγκατάθεσης, καθώς στο πλαίσιο της εργασιακής σχέσης είναι δεδομένο, ότι υφίσταται μία ανισορροπία ισχύος μεταξύ εργοδότη και εργαζομένου, όπου ο εργαζόμενος είναι σχεδόν απίθανο να είναι σε θέση να αρνηθεί την παροχή στον εργοδότη του της αναγκαίας συγκατάθεσης για την επεξεργασία των δεδομένων του, χωρίς να φοβάται ή να διατρέχει πραγματικό κίνδυνο να υποστεί τις συνέπειες της άρνησής του⁵⁰⁴.

Μάλιστα, η νομιμότητα των προϋποθέσεων του άρθρου 7 του ΓΚΠΔ για το σύννομο της συγκατάθεσης αποτελεί όρο της νομιμότητας της επεξεργασίας και των αντίστοιχων αποφάσεων του εργοδότη, όπου η εν λόγω νομιμοποίηση έχει ως συνέπεια κατ' αντιδιαστολή το δικαίωμα άρνησης συγκατάθεσης, χωρίς η άσκηση του δικαιώματος αυτού να έχει βλαπτικές συνέπειες για τον εργαζόμενο⁵⁰⁵. Αναφορικά με την παράγραφο 7 του άρθρου 27 περί της επεξεργασίας δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα των εργαζομένων μέσω κλειστού κυκλώματος οπτικής καταγραφής, λεκτέο, ότι αυτή επιτρέπεται μόνο εάν είναι απαραίτητη για την προστασία προσώπων και αγαθών. Ως προς το ζήτημα αυτό ο έλληνας νομοθέτης αρκείται σε κάποιες βασικές διατυπώσεις, χωρίς να επεκτείνεται ούτε σε πιο αναλυτική αποτύπωση των υποχρεώσεων του εργοδότη, αλλά ούτε και σε άλλες μορφές παρακολούθησης.

Ακολούθως, ο ΓΚΠΔ στο άρθρο 85 κάνει λόγο για την ανάγκη συμβιβασμού του δικαιώματος προστασίας των προσωπικών δεδομένων με το δικαίωμα στην ελευθερία της έκφρασης και πληροφόρησης, συμπεριλαμβανομένης της επεξεργασίας για δημοσιογραφικούς σκοπούς και για σκοπούς πανεπιστημιακής, καλλιτεχνικής ή

⁵⁰³ Κουκιάδης, Δ. (2019). *Σχολιασμός υπ' αριθμ. 26/2019 απόφασης ΑΠΔΔΠΧ από Δημήτριο Κουκιάδη σε Εφημερίδα Διοικητικού Δικαίου*, τ. 5/2019, σ.σ. 564-584

⁵⁰⁴ Χριστοδούλου, Κ. (2020). *Προσωπικά δεδομένα εργαζομένων*, σε *Οικονομία-Τεχνολογία-Δίκαιο και Εργασία-Τιμητικός τόμος Δημήτρη Α. Τραυλού-Τζανετάκου*, Αθήνα-Θεσσαλονίκη: Σάκκουλας, σ.σ. 1489-1498

⁵⁰⁵ Κουκιάδης, Δ. (2019). *Ο εργαζόμενος ως υποκείμενο προσωπικών δεδομένων κατά το Γενικό Κανονισμό Προστασίας Δεδομένων*, Αθήνα-Θεσσαλονίκη: Σάκκουλας, σ.σ. 93-98

λογοτεχνικής έκφρασης, όπου κατ' εφαρμογή των διατάξεων του ανωτέρω άρθρου του ΓΚΠΔ ο Νόμος 4624/2019 στο άρθρο 28 προβλέπει τις προϋποθέσεις επιτρεπτής επεξεργασίας δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα. Συγκεκριμένα, ορίζεται σχετικώς, πρώτον ότι η επεξεργασία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα επιτρέπεται, όταν το Υποκείμενο των δεδομένων έχει παράσχει ρητώς την συγκατάθεσή του, δεύτερον αφορά δεδομένα προσωπικού χαρακτήρα, που έχουν δημοσιοποιηθεί από το ίδιο το Υποκείμενο των δεδομένων, τρίτον το δικαίωμα στην ελευθερία της έκφρασης και πληροφόρησης εμφανίζεται να υπερέχει έναντι του δικαιώματος προστασίας των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα για θέματα γενικότερου ενδιαφέροντος ή όταν αφορά δεδομένα προσωπικού χαρακτήρα δημοσίων προσώπων⁵⁰⁶ ή όταν περιορίζεται στο αναγκαίο μέτρο για την εξασφάλιση της ελευθερίας της έκφρασης και του δικαιώματος ενημέρωσης, ιδίως όταν αφορά ειδικών κατηγοριών δεδομένα προσωπικού χαρακτήρα καθώς και ποινικές διώξεις, καταδίκες και τα σχετικά με αυτές μέτρα ασφαλείας, λαμβάνοντας υπόψη το δικαίωμα του Υποκειμένου στην ιδιωτική και οικογενειακή του ζωή⁵⁰⁷.

Περαιτέρω, ο ΓΚΠΔ στο άρθρο 86 ρυθμίζει θέματα επεξεργασίας και πρόσβασης του κοινού σε επίσημα έγγραφα, όπου από την διατύπωση του εν λόγω άρθρου θα μπορούσε να συμπεράνει κανείς, ότι δεν προκύπτει καμία απολύτως ιεραρχική σχέση μεταξύ του δικαιώματος πρόσβασης στα επίσημα έγγραφα και της προστασίας των προσωπικών δεδομένων, απεναντίας εναρμόνιση αυτών. Ως προς το ζήτημα αυτό, ο ευρωπαϊός νομοθέτης παραπέμπει στις εθνικές έννομες τάξεις των κρατών-μελών για την θέσπιση του πλαισίου για την επίτευξη του εν λόγω σκοπού. Ο έλληνας νομοθέτης κατ' εφαρμογή της ανωτέρω διάταξης του ΓΚΠΔ θέσπισε το άρθρο 42 του Ν. 4624/2019 σχετικά με την πρόσβαση σε έγγραφα, όπου για την πρόσβαση σε δημόσια έγγραφα και απλά δεδομένα θα εφαρμόζεται το άρθρο 5 ΚΔΔ, ενώ για την πρόσβαση σε δημόσια έγγραφα, που περιέχουν ειδικές κατηγορίες δεδομένων θα πρέπει να συντρέχει μία από τις επιτρεπτές βάσεις επεξεργασίας σύμφωνα με το άρθρο 9 ΓΚΠΔ και τα άρθρα 22-23 του ανωτέρω αναφερθέντος νόμου.

⁵⁰⁶ Βλαχόπουλος, Σπ. (2021). «Ελευθερία της έκφρασης», στον συλλογικό τόμο «Γενικός Κανονισμός για την Προστασία των Προσωπικών Δεδομένων (GDPR). Νομική διάσταση και πρακτική εφαρμογή», επιμ. Α. Κοτσαλής, Κ. Μενουδάκος, Β' έκδοση, Αθληνα: Νομική Βιβλιοθήκη, σ.σ. 74

⁵⁰⁷ Ιγγλεζάκης, Ι. (2014). *Το δικαίωμα στην ψηφιακή λήθη και οι περιορισμοί του*, Αθήνα-Θεσσαλονίκη: Σάκουλας, σ.σ. 163-179

Επιπλέον, ο εν λόγω Κανονισμός στο επίπεδο των κυρώσεων προβλέπει υψηλά διοικητικά πρόστιμα για την μη συμμόρφωση με τις ρυθμίσεις του. Ειδικότερα, το άρθρο 83 καθορίζει το ύψος των προστίμων και το πεδίο των παραβάσεων για τις οποίες αυτά επιβάλλονται. Ο ευρωπαϊός νομοθέτης όρισε το ανώτατο ύψος των προστίμων, ανέθεσε όμως στις εποπτικές αρχές την μέριμνα, ώστε η επιβολή των διοικητικών προστίμων να είναι για κάθε μεμονωμένη περίπτωση αποτελεσματική, αναλογική και αποτρεπτική⁵⁰⁸. Σε επίπεδο εθνικής νομοθεσίας στο άρθρο 39 του Ν. 4624/2019 θεσπίζεται σύστημα διοικητικών κυρώσεων, τα οποία δύναται να επιβάλλει η Αρχή εις βάρος φορέων του δημοσίου τομέα για παραβάσεις των υποχρεώσεών τους, που απορρέουν από τον ΓΚΠΔ και τις διατάξεις του εν λόγω νόμου, όπου για τον προσδιορισμό του ύψους του προστίμου ο έλληνας νομοθέτης βασίζεται στα κριτήρια της αποτελεσματικότητας, της αναλογικότητας και της αποτρεπτικότητας κατ' επιταγή του άρθρου 83 παράγραφος 1 του ΓΚΠΔ. Στο πλαίσιο της παρούσης, θα πρέπει όμως να σημειωθεί σχετικώς, ότι η απόκλιση που παρατηρείται ως προς το ανώτατο όριο του προστίμου μεταξύ του ιδιωτικού και του δημόσιου τομέα δεν μπορεί σε καμία περίπτωση να δικαιολογηθεί, καθώς οι κυρώσεις θα πρέπει να έχουν ως γνώμονα την απαξία της πράξης επεξεργασίας-προσβολής του εννόμου αγαθού και όχι το ποιος προσβάλλει το έννομο αγαθό.

Εν κατακλείδι και με βάση όλα όσα αναφέρθηκαν ανωτέρω, θα μπορούσε να λεχθεί σχετικώς, πως ο Ν. 4624/2019, αν και διέπεται από μία μινιμαλιστική προσέγγιση, καθώς δεν αποσαφηνίζει όρους νομολογιακά αμφισβητούμενους, αποτελεί, όπως μπορεί να αντιληφθεί και να κατανοήσει κανείς, ορόσημο για την προστασία των προσωπικών δεδομένων στη χώρα μας. Λειτουργεί συμπληρωματικά και υποστηρικτικά προς τον ΓΚΠΔ, θωρακίζοντας το Υποκείμενο των δεδομένων έναντι της επεξεργασίας των δεδομένων προσωπικού του χαρακτήρα. Μάλιστα, η ενσωμάτωση της Οδηγίας (ΕΕ) 2016/680 στην εθνική νομοθεσία και η αποκρυστάλλωση του νέου πλαισίου λειτουργίας της ΑΠΔΠΧ μέσω της αναγωγής της σε θεματοφύλακα των προσωπικών δεδομένων συμπληρώνουν τον Ν. 4624/2019 με τις σχετικές ρυθμίσεις.

⁵⁰⁸ Κόμνιος, Κ. (2020). *Γενικός Κανονισμός για την προστασία των δεδομένων-Προσφυγές, Ευθύνες, Κυρώσεις*, Αθήνα-Θεσσαλονίκη: Σάκκουλας, σ.σ. 176-178

4.2. Τα κυριότερα προβλήματα που ανακύπτουν κατά την διεξαγωγή της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας σε σχέση με τα προσωπικά δεδομένα των εκλογέων

Η προστασία των προσωπικών δεδομένων σε καμία περίπτωση δεν μπορεί να θεωρηθεί, ότι αποτελεί ζήτημα, που είναι δεκτικό μονοσήμαντης αντιμετώπισης. Αντιθέτως, εμφανίζει ποικίλες προεκτάσεις και ανάγεται τόσο στην εκάστοτε ισχύουσα σχετική νομοθεσία και στα διάφορα κατά καιρούς αιτήματα των πολιτών για επιπλέον νομοθετικές ρυθμίσεις, όσο και στο ίδιο το αίσθημα ασφαλείας, το οποίο θα πρέπει να συνοδεύει τους πολίτες σε κάθε περίπτωση, που τίθεται θέμα συλλογής, διαχείρισης ή επεξεργασίας των προσωπικών τους δεδομένων⁵⁰⁹. Η εκλογική διαδικασία, όπως έχει αναφερθεί πολλάκις ανωτέρω, συνιστά την ύψιστη μορφή έκφρασης της λαϊκής βούλησης και αποτελεί μία εκ των βασικότερων πτυχών του δημοκρατικού πολιτεύματος, ως εκ τούτου καθίσταται ευχερώς αντιληπτό, ότι η αξιοπιστία και η εγκυρότητα της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας καθώς επίσης και το αίσθημα ασφαλείας των πολιτών που συμμετέχουν σε αυτή είναι εξαιρετικά σημαντικό να διασφαλίζονται, ώστε να μπορεί να γίνεται λόγος στις σύγχρονες κοινωνίες για ορθή λειτουργία του δημοκρατικού πολιτεύματος⁵¹⁰.

Αν και μέσω της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας παρέχεται η δυνατότητα για συμμετοχή ευχερέστερα σε μεγαλύτερο αριθμό ψηφοφόρων στις εκάστοτε εκλογικές διαδικασίες και αναμετρήσεις, παρόλα αυτά είναι διάχυτος ο φόβος για τυχόν διαρροή των προσωπικών δεδομένων ή ακόμη και της ίδιας της επιλογής των ψηφοφόρων, την οποία πραγματοποίησαν μέσω της ψήφου τους, πράγμα που αποθαρρύνει ορισμένους πολίτες από την συμμετοχή τους στην ψηφοφορία με ηλεκτρονικά μέσα. Η ψήφος αποτελεί ύψιστο δικαίωμα για τους πολίτες μίας δημοκρατικά οργανωμένης πολιτείας. Το πλήγμα λοιπόν που δύναται να δεχτεί η Δημοκρατία, στην περίπτωση κατά την οποία τα όργανά της δεν φροντίσουν να προστατεύσουν επαρκώς τα προσωπικά δεδομένα των ψηφοφόρων στο πλαίσιο της εκάστοτε διεξαγόμενης ηλεκτρονικής ψηφοφορίας ενδέχεται να είναι και μεγάλο και σοβαρό⁵¹¹.

⁵⁰⁹Skinner, G. (2007). Multi-Dimensional Privacy Protection for Digital Collaborations. *International Journal of Security*, 1(1), pp. 22-31

⁵¹⁰Brennan, J. (2016). *The Ethics and Rationality of Voting*. [online] Διαθέσιμο στη δ/ση <https://plato.stanford.edu/entries/voting/>

⁵¹¹AEDH. (2017). *Electronic voting: a threat to democracy?*. [online] Διαθέσιμο στη δ/ση <http://www.aedh.eu/en/electronic-voting-a-threat-to-democracy/>

Είναι γνωστό, ότι στο πλαίσιο της διεξαγωγής της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας το σύνολο των στοιχείων των ατόμων, που πρόκειται να συμμετάσχουν σε αυτή είναι καταχωρημένα σε συγκεκριμένες βάσεις δεδομένων. Πιο συγκεκριμένα, άπαντες οι ψηφοφόροι κατά την διαδικασία της ψηφοφορίας με την χρήση των ηλεκτρονικών μέσων, αλλά και προκειμένου να έχουν δικαίωμα συμμετοχής σε αυτή, επικαλούνται και ανακτούν τα προσωπικά τους στοιχεία από το υφιστάμενο ηλεκτρονικό σύστημα στο οποίο αυτά είναι αποθηκευμένα σε κωδικοποιημένη και ψηφιακή μορφή και εν συνεχεία, αφού λάβει χώρα ταυτοποίησή τους, ολοκληρώνουν την διαδικασία της ψηφοφορίας, γίνεται ως εκ τούτου αντιληπτό, ότι τα εν λόγω στοιχεία δεν είναι προσπελάσιμα αποκλειστικά και μόνο από το Υποκείμενο στο οποίο ανήκουν, αλλά και από τρίτα πρόσωπα⁵¹², βρίσκονται δηλαδή στην άμεση διάθεση του διαχειριστή ή των διαχειριστών του συστήματος.

Σημαντικός επίσης προβληματισμός⁵¹³ αποτελεί και η τυχόν έστω και από σφάλμα διαρροή των εν λόγω στοιχείων, δεδομένης και της μαζικής ψηφιακής αποθήκευσής τους, ως εκ τούτου απαιτείται ιδιαίτερη μέριμνα από τους εκάστοτε υπευθύνους, ώστε να στοιχεία αυτά να παραμένουν αυστηρά και μόνο στα αρχεία του συγκεκριμένου ηλεκτρονικού συστήματος.

Περαιτέρω, στο πλαίσιο της ψηφοφορίας με ηλεκτρονικά μέσα αναδεικνύεται ιδιαίτερος έντονα και το ζήτημα της περιφρούρησης του στοιχείου της μυστικότητας της επιλογής του ψηφοφόρου. Οι πολιτικές πεποιθήσεις ενός ατόμου εντάσσονται στα περισσότερο ευάλωτα προσωπικά δεδομένα του⁵¹⁴, όπου η εκπεφρασμένη δια της ψήφου του πολιτική άποψη δύναται να αποτελέσει στόχο⁵¹⁵, για τον λόγο τούτο τα εν λόγω στοιχεία χρήζουν αυξημένης προστασίας από την πολιτεία κατά την ψηφοφορία με την βοήθεια των μέσων της τεχνολογίας.

Ακολούθως, αξιοσημείωτο πρόβλημα κατά την ψηφοφορία με τη βοήθεια της τεχνολογίας αποτελεί και η σχετικοποίηση των προσωπικών δεδομένων. Η ηλεκτρονική ψηφοφορία προϋποθέτει την διενέργεια της όλης εκλογικής διαδικασίας με την χρήση των εργαλείων της τεχνολογίας, κάτι που συνεπάγεται, αφενός μεν πως

⁵¹²Rexha, B., et. al. (2012). Improving authentication and transparency of e-Voting system – Kosovo case. *International Journal of Computers and Communication*, 1(6), pp. 84-91

⁵¹³Corse, A. (2018). *The Cyberthreats That Most Worry Election Officials*. [online] Διαθέσιμο στη δ/νση <https://www.wsj.com/articles/the-cyberthreats-that-most-worry-election-officials-1537322820>

⁵¹⁴Wilson, J.P. & Rule, N. (2014). Perceptions of Others' Political Affiliation Are Moderated by Individual Perceivers' Own Political Attitudes. *PLOS ONE*, doi.org/10.1371/journal.pone.0095431

⁵¹⁵Bund, J. (2016). Cybersecurity and democracy Hacking, leaking and voting. *European Union Institute for Security Studies (EUISS)*, 30(2016), pp. 1-4

οι πολίτες εξοικειώνονται με την ιδέα της παροχής του δικαιώματος πρόσβασης και διαχείρισης των προσωπικών τους δεδομένων από τους υπεύθυνους επεξεργασίας καθώς επίσης και με την ιδέα της αποθήκευσης των δεδομένων τους σε μία βάση δεδομένων, της οποίας τον έλεγχο δεν έχουν οι ίδιοι, αφετέρου δε αποδέχονται την πραγμάτωση του δικαιώματός τους να ψηφίζουν μέσω ηλεκτρονικά διαμορφωμένης πλατφόρμας, χωρίς να είναι οι ίδιοι σε θέση να γνωρίζουν με ακρίβεια και βεβαιότητα σε ποιον είναι προσπελάσιμη η ψήφος τους. Αμφότερα τα ανωτέρω στοιχεία αποτελούν κρίσιμες ενδείξεις για την σχετικοποίηση της έννοιας των προσωπικών δεδομένων, καθώς παρατηρείται μείωση της μέριμνας των ατόμων για διατήρηση της μυστικότητάς των προσωπικών τους δεδομένων, του βασικότερου δηλαδή χαρακτηριστικού της έννοιας αυτής⁵¹⁶.

⁵¹⁶Cheng, L., et. al. (2017). Enterprise data breach: causes, challenges, prevention, and future directions. *WIREs Data Mining and Knowledge Discovery*, 7(5), pp. 1211-1225

4.3. Οι τεχνικές αντιμετώπισης των προβλημάτων που ανακύπτουν στο πλαίσιο της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας σχετικά με τα προσωπικά δεδομένα των εκλογέων

Κατόπιν της σύντομης αναφοράς μας στα κυριότερα προβλήματα, που είναι δυνατό να ανακύψουν κατά την εφαρμογή της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας στις εκάστοτε εκλογικές αναμετρήσεις και διαδικασίες σε σχέση με τα προσωπικά δεδομένα των ψηφοφόρων, θα πρέπει εν συνεχεία να γίνει λόγος εν συντομία στις μεθόδους και τις τεχνικές με την αξιοποίηση των οποίων επιτυγχάνεται η διαχείριση και αντιμετώπιση των εν λόγω προβλημάτων.

Αρχικώς, απαιτείται ιδιαίτερη μέριμνα εκ μέρους όλων των εμπλεκομένων μερών για αυστηρή τήρηση της ισχύουσας σχετικής νομοθεσίας, όπως αυτή εντοπίζεται τόσο σε εθνικό και ευρωπαϊκό, όσο και σε διεθνές επίπεδο⁵¹⁷. Όπως είναι εύκολο να αντιληφθεί και να κατανοήσει κανείς, στην περίπτωση κατά την οποία δεν έχει διασφαλιστεί η βάση της όλης διαδικασίας προστασίας των προσωπικών δεδομένων κατά την διεξαγωγή της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας, δηλαδή από την στιγμή κατά την οποία δεν έχει καταβληθεί η μέγιστη δυνατή προσπάθεια για την τήρηση και την εφαρμογή της σχετικής με την προστασία των προσωπικών δεδομένων νομοθεσίας, δεν είναι δυνατό να απαιτηθεί η οποιαδήποτε περαιτέρω προστατευτική των προσωπικών δεδομένων διαδικασία. Και αυτό καθώς, ο ίδιος ο νόμος προσφέρει όλα εκείνα τα εχέγγυα προστασίας των προσωπικών δεδομένων και μάλιστα κατά τρόπο πλήρη και σαφή, ώστε η απόλυτη και ανεξάιρετη εφαρμογή του θα ήταν δυνατό αυτοδύναμα και χωρίς καμία επιπλέον δράση, μέθοδο ή τεχνική να διασφαλίσει την προστασία αυτή⁵¹⁸.

Μάλιστα, η σχετική με την προστασία των προσωπικών δεδομένων νομοθεσία, ειδικά όπως αυτή εντοπίζεται σήμερα μετά την θέσπιση και θέση σε ισχύ του υπ' αριθμ. 2016/679 Κανονισμού της Ευρωπαϊκής Ένωσης είναι πλήρης και απόλυτη, κατά τρόπο ώστε να μην απαιτείται οποιασδήποτε άλλη διαδικασία, καθόσον το σχετικό προστατευτικό πλέγμα αφορά τόσο την πρόληψη, όσο και την καταστολή

⁵¹⁷Mostert, M., et. al. (2017). From Privacy to Data Protection in the eu: Implications for Big Data Health Research. *European Journal of Health Law*, 25(1), pp. 43-55

⁵¹⁸Cavoukian, A. (2011). *Privacy by Design in Law, Policy and Practice A White Paper for Regulators, Decision-makers and Policy-makers*. Ontario: Information and Privacy Commissioner

οιασδήποτε ενέργειας συνδέεται με την προσβολή των προσωπικών δεδομένων των πολιτών⁵¹⁹.

Περαιτέρω στο πλαίσιο της διεξαγωγής της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας συνιστά σπουδαία πρόκληση η εξεύρεση και η επιλογή των μέσων και των εργαλείων της τεχνολογίας, που πρόκειται να αξιοποιηθούν, τόσο υπό την σκοπιά της ομαλής διεξαγωγής της κατά τρόπο, ώστε να εξάγονται από αυτή έγκυρα αποτελέσματα, όσο και υπό το φως της προστασίας των προσωπικών δεδομένων των συμμετεχόντων σε αυτή. Και αυτό καθώς, το ζήτημα της διασφάλισης της συγκεκριμένης υψηλής τεχνολογικής ποιότητας στο πλαίσιο της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας είναι σύμφυτο με την ίδια την ανάδειξη της δυνατότητας για την διεξαγωγή ψηφοφορίας τέτοιας φύσεως. Ως εκ τούτου, παράλληλα με την πρόβλεψη των περισσότερων ρυθμίσεων, οι οποίες συνοδεύουν την ηλεκτρονική ψηφοφορία, ιδιαίτερη σημασία κατέχει ο εκ μέρους των επιστημόνων προσδιορισμός του τρόπου με τον οποίο τα ηλεκτρονικά μέσα, τα οποία θα αξιοποιηθούν, θα είναι σε θέση να διασφαλίσουν την προστασία των προσωπικών δεδομένων⁵²⁰ των ψηφοφόρων.

Κατόπιν των ανωτέρω, θα μπορούσε να σημειωθεί σχετικά, πως τα σε κάθε περίπτωση επιτεύγματα της τεχνολογίας, στα οποία περιλαμβάνονται τόσο τα ηλεκτρονικά μέσα καθ' εαυτά ως υλικά, όσο και τα άυλα προγράμματα, που καθορίζουν τον τρόπο λειτουργίας των ηλεκτρονικών μέσων, που θα χρησιμοποιηθούν, θα είναι σε θέση να δημιουργήσουν ένα ασφαλές σε ό, τι αφορά τα προσωπικά δεδομένα περιβάλλον διεξαγωγής της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας⁵²¹. Η παρατήρηση αυτή έχει εξαιρετικά μεγάλη σημασία, καθώς μόνο εάν το σύνολο των ανωτέρω στοιχείων λειτουργήσει κατάλληλα, είναι δυνατό να επιτευχθεί εν τοις πράγμασι η προστασία των προσωπικών δεδομένων⁵²² των ψηφοφόρων κατά την διεξαγωγή της ψηφοφορίας με τα μέσα της τεχνολογίας.

Σε ό, τι αφορά λοιπόν τα τεχνολογικά και ηλεκτρονικά μέσα, τα οποία θα αξιοποιηθούν κατά την διεξαγωγή της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας, εκείνο το οποίο θα πρέπει ιδιαίτερος να υπομνησθεί, είναι το γεγονός, πως τα μέσα αυτά θα πρέπει να

⁵¹⁹Tikkanen-Piri, C., et. al. (2018). EU General Data Protection Regulation: Changes and implications for personal data collecting companies. *Computer Law & Security Review*, 34(1), pp. 134-153

⁵²⁰Norwegian Ministry of Local Government and Regional Development. (2006). *Electronic voting – challenges and opportunities*. Norway: MLGRD, pp. 20-98

⁵²¹Russell, M.&Zamfir, I. (2018). *Digital technology in elections Efficiency versus credibility*. [online] Διαθέσιμο στη δ/νση [http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2018/625178/EPRS_BRI\(2018\)625178_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2018/625178/EPRS_BRI(2018)625178_EN.pdf)

⁵²²Committee of Ministers – Council of Europe. (2017). *1289th meeting, 14 June 2017 Democracy and political questions*. [online] Διαθέσιμο στη δ/νση <https://rm.coe.int/1680726c0b%20>

είναι επανδρωμένα με μηχανισμούς και προγράμματα, που θα τείνουν στην άρση κάθε πιθανής παρέμβασης στα προσωπικά δεδομένα των ψηφοφόρων. Πρόκειται άλλως για τα συστήματα εκείνα, τα οποία εγγυώνται εγγενώς από την ίδια την φύση τους την μη διαρροή των προσωπικών δεδομένων των ψηφοφόρων καθώς επίσης και την μυστικότητα της ψήφου⁵²³.

Ακολούθως, θα πρέπει να γίνει ειδική μνεία εν προκειμένω και στο έμπυχο δυναμικό, το οποίο θα στελεχώνει την όλη διαδικασία της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας, στα πρόσωπα δηλαδή εκείνα που θα συμβάλλουν στην ομαλή διεξαγωγή της, καθώς η διαδικασία της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας δεν είναι μία απλή, συστηματική διαδικασία, αντιθέτως πρόκειται για μία πολυσύνθετη ενέργεια σε όλα τα στάδια της οποίας, ήτοι κατά την προετοιμασία, κατά την εκτέλεσή της, αλλά και κατά την εξαγωγή των αποτελεσμάτων ο ανθρώπινος παράγοντας δύναται να παίξει καταλυτικό ρόλο⁵²⁴.

Μάλιστα, όπως έχει καταδείξει σχετικώς η πρακτική σε διεθνές επίπεδο, η ανάθεση σε κατάλληλους ανθρώπους των κατάλληλων καθηκόντων στις περιπτώσεις, όπου λαμβάνει χώρα ηλεκτρονική ψηφοφορία συμβάλλει σε μεγάλο βαθμό στην προστασία των προσωπικών δεδομένων των ψηφοφόρων⁵²⁵. Και αυτό καθώς με την επιλογή του κατάλληλου ανθρώπινου δυναμικού βάσει των επιστημονικών γνώσεων και της αντίστοιχης κατάρτισής του⁵²⁶ παρέχεται η δυνατότητα για πρόβλεψη όλων των πιθανών προβλημάτων, που μπορούν να ανακύψουν ή όλων των ενδεχόμενων κακόβουλων ενεργειών, που είναι σε θέση να οδηγήσουν στην οποιαδήποτε προσβολή των προσωπικών δεδομένων των συμμετεχόντων στην ηλεκτρονική ψηφοφορία, όπου ακόμη και στην περίπτωση κατά την οποία δεν τίθεται οιοδήποτε ζήτημα σφάλματος ή κακόβουλης ενέργειας, ο σωστός χειρισμός από τα εν λόγω πρόσωπα του συνόλου των διαδικασιών, που είναι άμεσα επακόλουθα της

⁵²³Jenke, L.& Huettel, S. (2016). Issues or Identity? Cognitive Foundations of Voter Choice. *Trends in Cognitive Sciences Journal*, 20(11), pp. 794–804

⁵²⁴Goldsmith, B. & Ruthrauff, H. (2013). *Implementing and Overseeing Electronic Voting and Counting Technologies*. USA: USAID, pp. 153-211

⁵²⁵Jones, D. (2001). *Problems with Voting Systems and the Applicable Standards*. [online] Διαθέσιμο στη δ/νση <http://homepage.divms.uiowa.edu/~jones/voting/congress.html>

⁵²⁶The Carter Center. (2012). *Observing Electronic Voting*. Atlanta: One Copenhill, p.p. 29-94

ηλεκτρονικής ψηφοφορίας, δύναται να αποτελέσει μία σημαντική δικλείδα και εγγύηση ασφαλείας σχετικά με τα προσωπικά δεδομένα⁵²⁷ των ψηφοφόρων.

Περαιτέρω, η προστασία των προσωπικών δεδομένων των ψηφοφόρων στο πλαίσιο της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας μπορεί να διασφαλιστεί μέσω της διεξαγωγής μίας πιλοτικής διαδικασίας ψηφοφορίας με την χρήση των ηλεκτρονικών μέσων πριν την τελική διεξαγωγή της⁵²⁸. Γίνεται λοιπόν αντιληπτό, ότι απαραίτητη προϋπόθεση για την διασφάλιση της ορθής λειτουργίας όλων των αξιοποιούμενων ηλεκτρονικών μέσων και συστημάτων κατά τρόπο, ώστε να διεξαχθεί ομαλά η ηλεκτρονική ψηφοφορία θεωρείται η σε κάθε περίπτωση διεξαγωγή σε προγενέστερο χρόνο μίας δοκιμαστικής ψηφοφορίας, απόλυτα όμοιας με την κανονική, δηλαδή με τα ίδια ηλεκτρονικά και τεχνολογικά μέσα, καθώς επίσης και με την χρήση του ίδιου λογισμικού, όπου τα διάφορα δεδομένα που θα αξιοποιηθούν στο πλαίσιο αυτής, θα πρέπει βεβαίως να τυγχάνουν της στοιχειώδους και απαραίτητης προστασίας τους⁵²⁹.

Η μεγάλη σημασία της πιλοτικής αυτής εφαρμογής της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας είναι αυταπόδεικτη, καθώς στο στάδιο αυτό επιτυγχάνεται η δοκιμασία τόσο των τεχνικών δυνατοτήτων των μέσων που θα αξιοποιηθούν, όσο και των ηλεκτρονικών προγραμμάτων, ώστε να εντοπίζονται οι τυχόν αδυναμίες και τα ενδεχόμενα σφάλματα και να διορθώνονται εγκαίρως πριν την τελική εφαρμογή τους στο πλαίσιο της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας. Άλλωστε, υπάρχουν ορισμένα τεχνικά και λειτουργικά ζητήματα, τα οποία είναι δυνατό να αναδειχθούν μόνο κατά την θέση σε εφαρμογή της όλης διαδικασίας, χωρίς να μπορούν να προβλεφθούν ή να συναχθούν σε θεωρητικό επίπεδο.⁵³⁰

⁵²⁷Frangakis, N. (2007). Digital Democracy and Threats to Privacy. *Δικαιώματα του Ανθρώπου*, 34(2007), pp. 459-470

⁵²⁸Root, D. & Kennedy, L. (2017). *9 Solutions to Secure America's Elections*. [online] Διαθέσιμο στη δ/νση <https://www.americanprogress.org/issues/democracy/reports/2017/08/16/437390/9-solutions-secure-americas-elections/>

⁵²⁹Kumar, S. & Walia, E. (2011). Analysis of electronic voting system in various countries. *International Journal on Computer Science and Engineering (IJCSE)*, 3(5), pp. 1825-1830

⁵³⁰The Carter Center. (2007). *Developing a Methodology for Observing Electronic Voting*. Atlanta: One Copenhill, p.p. 13-17

4.4. Επάρκεια ή μη του νομοθετικού πλαισίου σχετικά με την προστασία των προσωπικών δεδομένων των εκλογέων κατά την διεξαγωγή της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας σε ευρωπαϊκό και εθνικό επίπεδο

Κατά το προγενέστερο της ψήφισης του υπ' αριθμ. 2016/679 Κανονισμού του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου χρονικό διάστημα ήταν έκδηλη η ανασφάλεια σε όλους όσους συμμετείχαν ή επρόκειτο να συμμετάσχουν σε οποιαδήποτε ψηφοφορία με ηλεκτρονικά μέσα⁵³¹. Μάλιστα, η Ευρωπαϊκή Ένωση πριν από την θέσπιση του εν λόγω Κανονισμού είχε διεξάγει σχετικές έρευνες, προκειμένου να διερευνηθεί, το εάν και κατά πόσο διασφαλίζονται τα προσωπικά δεδομένα των συμμετεχόντων σε ηλεκτρονικές ψηφοφορίες. Συγκεκριμένα, στο Ηνωμένο Βασίλειο κατά το έτος 2000 διαπιστώθηκε, πως υπήρξε διαρροή των προσωπικών δεδομένων ορισμένων πολιτών, που συμμετείχαν σε ηλεκτρονική ψηφοφορία, όπου τα εν λόγω στοιχεία περιήλθαν στην διάθεση διαφημιστικών εταιρειών και χρησιμοποιήθηκαν από αυτές. Το γεγονός αυτό κατέδειξε την ανεπάρκεια του μέχρι τότε ισχύοντος θεσμικού πλαισίου σχετικά με την προστασία των προσωπικών δεδομένων των πολιτών και αποκάλυψε το αίσθημα ανασφάλειας των ψηφοφόρων του Ηνωμένου Βασιλείου, των οποίων τα προσωπικά δεδομένα δεν κατέστη εφικτό να προστατευθούν επαρκώς και διέρρευσαν⁵³².

Η ανωτέρω διαπίστωση αποτέλεσε την αρχή της έναρξης της συζήτησης για νέες νομοθετικές παρεμβάσεις σε ευρωπαϊκό επίπεδο για την προστασία των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα των συμμετεχόντων σε ηλεκτρονικές ψηφοφορίες. Η ανάγκη αυτή αναδείχθηκε μέσα από την περίπτωση της Ελβετίας, η οποία πραγματοποίησε τρεις πιλοτικές ηλεκτρονικές ψηφοφορίες, προκειμένου να διαγνώσει την αποτελεσματικότητα των μέχρι τότε ισχυόντων ευρωπαϊκών νομοθετικών ρυθμίσεων, όπου εντοπίστηκαν οι αδυναμίες της όλης διαδικασίας και αναδείχθηκε η επιτακτική ανάγκη για θέσπιση νέου νομοθετικού πλαισίου.

⁵³¹Pearce, G. & Platten, N. (2002). Achieving Personal Data Protection in the European Union. *Journal of Common Market Studies*, doi.org/10.1111/1468-5965.00138

⁵³²European Commission. (2002). *Fifth annual report on the situation regarding the protection of individuals with regard to the processing of personal data and privacy in the European Union and in third countries covering the year 2000. Part II.* [online] Διαθέσιμο στη δ/ση https://ec.europa.eu/justice/article-29/documentation/opinion-recommendation/files/2002/wp54_2_en.pdf

Πιο συγκεκριμένα, προέκυψε η ανάγκη να παρέχεται η δυνατότητα στους συμμετέχοντες ψηφοφόρους για επιλογή μεταξύ περισσότερων εναλλακτικών αναφορικά με την άσκηση του δικαιώματος της ψήφου τους κατά την διεξαγωγή της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας, κατά τρόπο ώστε να διασφαλίζεται το γεγονός, πως αυτοί επιλέγουν τον τρόπο ψηφοφορίας επί τη βάση της εμπιστοσύνης τους σε αυτόν αναφορικά με την προστασία των προσωπικών τους δεδομένων. Και αυτό καθώς, η τυχόν ύπαρξη μίας και μόνης μεθόδου συμμετοχής στην εκάστοτε εκλογική διαδικασία ή αναμέτρηση θα ήταν δυνατό να κλονίσει την εμπιστοσύνη των ψηφοφόρων σε σχέση με την ηλεκτρονική ψηφοφορία εν γένει. Επιπλέον, προέκυψε μεταξύ άλλων και η ανάγκη για αναπροσαρμογή των σχετικών με την προστασία των προσωπικών δεδομένων των πολιτών κατά την εφαρμογή της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας ρυθμίσεων κατά τρόπο, ώστε να είναι περισσότερο ευέλικτες, αλλά και δεκτικές διαρκών και άμεσων μεταβολών. Και αυτό καθώς, μόνο με τον τρόπο αυτό θα είναι νοητή η πραγματική και ουσιαστική προστασία των προσωπικών δεδομένων των εκλογέων στο πλαίσιο μίας ψηφοφορίας αυτής της μορφής⁵³³.

Περαιτέρω, στην Εσθονία στο πλαίσιο διεξαγωγής της πρώτης ψηφοφορίας με τεχνολογικά μέσα κατά το έτος 2005 και σε αντίστοιχες μεταγενέστερες ηλεκτρονικές ψηφοφορίες διαφάνηκε, ότι το υφιστάμενο νομοθετικό πλαίσιο δεν ήταν σε θέση να διασφαλίσει τα προσωπικά δεδομένα των Εσθονών πολιτών, που συμμετείχαν στην ηλεκτρονική ψηφοφορία⁵³⁴. Και αυτό καθώς, η νομοθεσία δεν είχε προβλέψει το γεγονός της κακόβουλης παραβίασης των ηλεκτρονικών καρτών, τις οποίες χρησιμοποιούσαν οι ψηφοφόροι κατά την διαδικασία της ψηφοφορίας. Ο νομοθέτης αδυνατώντας να έχει απόλυτη και πλήρη γνώση του τρόπου με τον οποίο λειτουργεί η τεχνολογία, αλλά και μη γνωρίζοντας το επίπεδο και τους περισσότερους τομείς της εν λόγω τεχνολογικής εξέλιξης δεν προέβλεψε και δεν ρύθμισε την διαχείριση της περίπτωσης της παραβίασης των προσωπικών δεδομένων, αντιθέτως στο σχετικό νομοθετικό του αποτύπωμα περιέλαβε μόνο ρυθμίσεις, που ανάγονταν στη

⁵³³Braun, N. (n.d.). E-Voting: Switzerland's Projects and their Legal Framework – in a European Context. [online]

Διαθέσιμο στη δ/νση <http://cs.emis.de/LNI/Proceedings/Proceedings47/Proceeding.GI.47-5.pdf>

⁵³⁴Springall, D., et. al. (2014). *Security Analysis of the Estonian Internet Voting System*. [online] Διαθέσιμο στη δ/νση http://delivery.acm.org/10.1145/2670000/2660315/p703-springall.pdf?ip=178.59.222.240&id=2660315&acc=OA&key=4D4702B0C3E38B35%2E4D4702B0C3E38B35%2E4D4702B0C3E38B35%2E638B5282305ABE89&acm=1549903887_f956a55326df2f5360b5cca40875fc8f

διασφάλιση της ομαλής διεξαγωγής της ψηφοφορίας και της ανάδειξης των αποτελεσμάτων της⁵³⁵.

Επομένως, γίνεται άμεσα αντιληπτό, ότι η θέσπιση του εν λόγω Κανονισμού κρίθηκε επιβεβλημένη, προκειμένου να τονωθεί το αίσθημα ασφαλείας των ευρωπαϊών πολιτών αναφορικά με την προστασία των προσωπικών τους δεδομένων γενικώς και ειδικώς κατά την συμμετοχή τους σε διαδικασίες και αναμετρήσεις με την χρήση των μέσων της τεχνολογίας. Πράγματι, εάν το ζήτημα της προστασίας των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα των πολιτών θεωρείτο ένα θέμα, το οποίο είχε επιλυθεί και δεν απασχολούσε τους πολίτες της Ευρωπαϊκής Ένωσης, τότε καθίσταται σαφές, ότι και τα όργανα της Ευρωπαϊκής Ένωσης, αλλά και το σύνολο του επιστημονικού κόσμου θα είχε πάψει να ασχολείται με την εν λόγω ζήτημα και η θεματική περί της προστασίας των προσωπικών δεδομένων δεν θα χρειαζόταν περαιτέρω νομοθετικές πρωτοβουλίες και παρεμβάσεις⁵³⁶.

Όμως, ακόμη και μετά την θέσπιση και θέση σε ισχύ του εν λόγω Κανονισμού του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου και της Σύστασης CM/Rec (2017) 5 της Επιτροπής των Υπουργών της Ευρωπαϊκής Ένωσης δεν φαίνεται να υπάρχει μεταξύ των ευρωπαϊών πολιτών αίσθημα ασφαλείας περί επαρκούς προστασίας των προσωπικών τους δεδομένων κατά την διεξαγωγή της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας στις εκάστοτε εκλογικές διαδικασίες και αναμετρήσεις. Η ανεπάρκεια αυτή εδράζεται στην αδυναμία των διοργανωτών της να ενεργήσουν στο πλαίσιο του πολυσύνθετου, πολυπρισματικού και πολυδιάστατου περιβάλλοντος εντός του οποίου αυτή διεξάγεται. Συγκεκριμένα, θα πρέπει να λεχθεί σχετικώς, πως η διαδικασία της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας λαμβάνει χώρα εντός συγκεκριμένου οικονομικού και κοινωνικού πλαισίου, ως εκ τούτου το σύνολο των συστημάτων που αξιοποιούνται, θα πρέπει αφενός μεν να είναι οικονομικά προσιτό προς τους διοργανωτές της, αφετέρου δε και η όλη φιλοσοφία της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας θα πρέπει να είναι κατανοητή και αποδεκτή από το σύνολο των εκλογέων, ειδάλως η ψηφοφορία με την βοήθεια των μέσων της τεχνολογίας είναι ανέφικτο να

⁵³⁵Arthur, G. (2014). *Estonian e-voting shouldn't be used in European elections, say security experts*. [online] Διαθέσιμο στη δ/ση <https://www.theguardian.com/technology/2014/may/12/estonian-e-voting-security-warning-european-elections-research>

⁵³⁶Goncalves, M. (2017). The EU data protection reform and the challenges of big data: remaining uncertainties and ways forward. *Information & Communications Technology Law*, 26(2), pp. 90-115

λειτουργήσει σύμφωνα με τους στόχους και τις προδιαγραφές, που έχουν τεθεί σχετικώς, γεγονός το οποίο πλήττει αναμφίβολα και τα δεδομένα προσωπικού χαρακτήρα των πολιτών, που συμμετέχουν σε αυτή⁵³⁷.

Ενόψει λοιπόν των υφιστάμενων συνθηκών και της υπάρχουσας κοινωνικοοικονομικής συνθήκης, όπου τα κράτη δεν εμφανίζονται ιδιαίτερα διατεθειμένα να δαπανήσουν τα ποσά, που απαιτούνται, προκειμένου να θωρακίσουν τα προσωπικά δεδομένα των ψηφοφόρων με το κατάλληλο ηλεκτρονικό υλικό και με τα κατάλληλα λογισμικά προγράμματα με απόλυτο τρόπο⁵³⁸ για την ομαλή διεξαγωγή της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας, καθίσταται αντιληπτό το γεγονός, πως οι περιστάσεις δεν είναι ακόμη ώριμες και κατάλληλες για την επαρκή προστασία των προσωπικών δεδομένων των πολιτών κατά την διεξαγωγή της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας στις εκάστοτε εκλογικές διαδικασίες και αναμετρήσεις. Ειδικότερα, οι πολίτες αφενός μεν δεν εμπιστεύονται την διαδικασία αυτή αναφορικά με την προστασία των προσωπικών τους δεδομένων, αισθάνονται μάλιστα ιδιαίτερα ανασφαλείς σχετικά με την διασφάλιση της μυστικότητας της ψήφου τους, αφετέρου δε ορισμένοι εκ των πολιτών αδυνατώντας να αντιληφθούν την πρωτοπορία και τα πολυποίκιλα οφέλη της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας σπεύδουν να εκμεταλλευτούν συγκεκριμένες διαστάσεις της για ιδιοτελείς σκοπούς, που θίγουν κατά τρόπο ευθύ και άμεσο τα προσωπικά δεδομένα των συμμετεχόντων σε αυτή.

Αν και με την έκδοση του υπ' αριθμ. 679/2016 Κανονισμού και της Σύστασης CM/Rec (2017) 5 υπήρξε μία εντονότερη και συνολικότερη προστασία σε σχέση με τα προσωπικά δεδομένα εν γένει και θα ήταν συνεπώς δυνατό να καταλήξει κανείς στο συμπέρασμα, πως η προστασία των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα στο πλαίσιο διεξαγωγής εκλογικών διαδικασιών και αναμετρήσεων με ηλεκτρονικά μέσα είναι πλέον επαρκής⁵³⁹, εντούτοις τα πράγματα είναι αρκετά διαφορετικά και απέχουν από την προπεριγραφείσα διαπίστωση, για τον λόγο αυτό κρίνεται επιβεβλημένη η καταγραφή των βαθύτερων αιτιών, επί τη βάσει των οποίων είναι δυνατό να εξηγηθεί

⁵³⁷Mitrou, L., et. al. (n.d.). *E-voting: constitutional and legal requirements and their technical implications*. [online]

Διαθέσιμο στη δ/νση <https://pdfs.semanticscholar.org/a7ed/0098b685a82e47edf1231e1edb8fab13f10e.pdf>

⁵³⁸Pieters, W. (2017). *Verifiability of electronic voting between confidence and trust*. [online] Διαθέσιμο στη δ/νση <http://ihej.org/wp-content/uploads/2017/03/Verifiability-of-electronic-voting-revised.pdf>

⁵³⁹Mendelson, D. (2018). The European Union General Data Protection Regulation (EU 2016/679) and the Australian My Health Record Scheme – A Comparative Study of Consent to Data Processing Provisions. *Journal of Law and Medicine*, 26(2018), pp. 23-38

η ανεπάρκεια του νομοθετικού πλαισίου σε επίπεδο Ευρωπαϊκής Ένωσης κατά την εφαρμογή της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας σε σχέση με τα δεδομένα προσωπικού χαρακτήρα των εκλογέων.

Ως βασικός λόγος ανεπάρκειας του ισχύοντος θεσμικού πλαισίου κατά την διεξαγωγή της ψηφοφορίας με ηλεκτρονικά μέσα στις εκάστοτε εκλογικές διαδικασίες και αναμετρήσεις θεωρείται η απουσία σύνδεσης αυτού με την διαρκή πρόοδο και εξέλιξη της τεχνολογίας και των μέσων της. Όπως είναι εύκολο να αντιληφθεί και να κατανοήσει κανείς, η τεχνολογία αναπτύσσεται με ιλιγγιώδεις ρυθμούς, με αποτέλεσμα να καθίσταται εξαιρετικά δυσχερής η παρακολούθησή της από την νομοθεσία, σε ευρωπαϊκό, πολλώ δε μάλλον σε εθνικό επίπεδο. Απόρροια των ανωτέρω είναι η ύπαρξη στο πλαίσιο της εκάστοτε ισχύουσας νομοθεσίας ελλείψεων ή ακόμη και αστοχιών, δεδομένης της διαρκούς μεταβολής των περιστάσεων και των δεδομένων, αλλά και ενόψει της αδυναμίας για διάγνωση μίας παγιωμένης κατάστασης⁵⁴⁰.

Ακολούθως, με αναγωγή στην εξέλιξη της τεχνολογίας, ως ενός εκ των σημαντικότερων παραγόντων που δυσχεραίνουν αφενός μεν την προστασία των προσωπικών δεδομένων, αφετέρου δε το έργο του νομοθέτη που τείνει στην διασφάλιση των προσωπικών δεδομένων των πολιτών, που συμμετέχουν στην ηλεκτρονική ψηφοφορία, δεν θα ήταν δυνατό να μη γίνει λόγος εν προκειμένω και στο γεγονός, ότι πλέον η παραγωγή σχετικού νομοθετικού έργου προϋποθέτει την συνεργασία του νομοθέτη και με άλλους επιστημονικούς κλάδους, ήτοι παραδείγματος χάρη αυτών, που έχουν γνώσεις των επιτευγμάτων της τεχνολογίας. Και καθότι η σχετική αυτή συνεργασία προϋποθέτει την μεταβολή της όλης νομοπαρασκευαστικής λειτουργίας, η οποία είναι μία διαδικασία εξαιρετικά χρονοβόρα, καθίσταται άνευ ετέρου σαφές το γεγονός, πως βασικό και θεμελιώδες αίτιο της ανεπάρκειας του νομοθετικού πλαισίου για την προστασία των προσωπικών δεδομένων κατά την εφαρμογή της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας είναι το ευμετάβλητο και η εξ' αυτού πολυπλοκότητα της τεχνολογίας και των μέσων της⁵⁴¹.

⁵⁴⁰Li, H., et. al. (2019). The Impact of GDPR on Global Technology Development. *Journal of Global Information Technology Management*, doi.org/10.1080/1097198X.2019.1569186

⁵⁴¹Weldemariam, K. & Villafiorita, A. A Survey: *Electronic Voting Development and Trends*. [online] Διαθέσιμο στη δ/νση https://www.researchgate.net/publication/220764756_A_Survey_Electronic_Voting_Development_and_Trends

Άλλωστε, ο νομοθέτης κατά την διαμόρφωση της σχετικής νομοθεσίας δεν είναι σε θέση να γνωρίζει όλες τις ειδικές περιστάσεις, οι οποίες είναι δυνατό να λάβουν χώρα και να αποτελέσουν απειλή για τα προσωπικά δεδομένα των ψηφοφόρων κατά την διεξαγωγή της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας στις διάφορες διαδικασίες, για τον λόγο αυτό οι διατυπώσεις του στα διάφορα νομοθετικά κείμενα γίνονται κατά τρόπο, ώστε να περιλαμβάνουν έναν απεριόριστο αριθμό υποθέσεων, χωρίς να υπάρχει η δυνατότητα εξειδίκευσης και εμβάθυνσης. Το γεγονός αυτό σε συνδυασμό με την αλματώδη πρόοδο της τεχνολογίας συνιστούν τον πυρήνα της ανεπάρκειας του νομοθετικού πλαισίου για την προστασία των προσωπικών δεδομένων των πολιτών κατά την εφαρμογή της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας⁵⁴².

Περαιτέρω, η προσαρμογή των διαδικασιών της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας στην κουλτούρα του κάθε κράτους κρίνεται απαραίτητη, προκειμένου να διασφαλιστεί η κατά το δυνατό πληρέστερη προστασία των προσωπικών δεδομένων των ψηφοφόρων της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας, καθώς το στοιχείο της προσβολής των εν λόγω δεδομένων και τα ειδικότερα χαρακτηριστικά του τρόπου με τον οποίο η προσβολή αυτή λαμβάνει χώρα είναι άμεσα και άρρηκτα συνδεδεμένα με τα ήθη και τα έθιμα, που χαρακτηρίζουν κάθε κράτος⁵⁴³.

Κατόπιν όλων όσων σημειώθηκαν ανωτέρω, θα πρέπει εν κατακλείδι να αναφερθεί σχετικά, πως το ισχύον θεσμικό πλαίσιο σχετικά με την προστασία των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα των συμμετεχόντων σε ψηφοφορίες με ηλεκτρονικά μέσα σε ευρωπαϊκό επίπεδο ουδόλως κρίνεται επαρκές, απεναντίας ειδικά στις μέρες μας επ' αφορμή μάλιστα και της υγειονομικής κρίσης προβάλλει περισσότερο από ποτέ ως επιτακτική ανάγκη η ιδιαίτερη μέριμνα για επιπλέον νομοθετικές πρωτοβουλίες και προβλέψεις, που θα συμπληρώνουν τις προγενέστερες, θα επιχειρούν την κάλυψη τυχόν κενών ή την αντιμετώπιση των αστοχιών τους⁵⁴⁴ και θα ρυθμίζουν πλήρως, λεπτομερώς και ειδικώς το εν λόγω ζήτημα, προκειμένου να υπάρξει η ανάλογη εμπιστοσύνη εκ μέρους των ψηφοφόρων στο νέο τρόπο άσκησης του δικαιώματος της ψήφου τους.

⁵⁴²Ikonomopoulos, S., et. al. (2002). *IFIP Advances in Information and Communication Technology*. USA: Springer, pp. 507-520

⁵⁴³Lubis, M., et. al. (2017). Privacy and Personal Data Protection in Electronic Voting: Factors and Measures. *Telekommnika*, 15(1), pp. 512-521

⁵⁴⁴Council of Europe. (2010). *E-voting handbook Key steps in the implementation of e-enabled elections*. Strasburg: Council of Europe Publishing, pp. 31-61

Προς ενίσχυση μάλιστα του ανωτέρου συλλογισμού θα πρέπει να αναφερθεί σχετικώς η Σύσταση CM/Rec (2017) 5 της Επιτροπής των Υπουργών της Ευρωπαϊκής Ένωσης⁵⁴⁵, όπου μεταξύ άλλων, προτείνεται, όταν αποφασίσουν τα κράτη μέλη να εισάγουν την ηλεκτρονική ψηφοφορία αυτό να το πράξουν σταδιακά και προοδευτικά, μάλιστα πριν από την εισαγωγή της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας καλούνται τα κράτη μέλη να εισάγουν τις απαιτούμενες αλλαγές στη σχετική τους νομοθεσία, η οποία και θα πρέπει να ρυθμίζει τις αρμοδιότητες για την λειτουργία των συστημάτων ηλεκτρονικής ψηφοφορίας και να διασφαλίζει, ότι ο φορέας εκλογικής διαχείρισης θα έχει τον έλεγχό τους, επιπλέον τα κράτη μέλη θα πρέπει να αναπτύσσουν τεχνικές απαιτήσεις, απαιτήσεις αξιολόγησης και πιστοποίησης και να βεβαιώνουν, ότι αντικατοπτρίζουν πλήρως τις σχετικές νομικές και δημοκρατικές αρχές, να ενημερώνουν τις απαιτήσεις και καλούνται να διασφαλίσουν, ότι θα τηρούνται οι διατάξεις για την προστασία των προσωπικών δεδομένων των πολιτών.

Ακολούθως, σε εθνικό επίπεδο θα πρέπει να γίνει μνεία στον νόμο 4624/2019⁵⁴⁶, ο οποίος κωδικοποίησε μία σειρά ρυθμίσεων σχετικά με την προστασία των προσωπικών δεδομένων των πολιτών, δεδομένου ότι συνέτρεχαν στη χώρα μας περισσότερες διατάξεις προερχόμενες από την εθνική, ευρωπαϊκή και τη διεθνή νομοθεσία⁵⁴⁷. Αναφορικά με τον εν λόγω νομοθετικό κείμενο θα πρέπει να λεχθεί σχετικώς, πως ενόψει της πρόσφατης ψήφισής του και θέσης του σε ισχύ μόλις τον Αύγουστο του έτους 2019 δεν είναι δυνατό να εξαχθούν ασφαλή συμπεράσματα περί της επάρκειάς του ή μη σχετικά με την προστασία των προσωπικών δεδομένων των πολιτών, κάτι βεβαίως το οποίο μπορεί να καταστεί σαφές μόνο μέσα από την εφαρμογή του στο χρόνο.

Επιπλέον, από εν λόγω νομοθέτημα δεν είναι εφικτό να εξαχθούν ασφαλή συμπεράσματα σχετικά με την προστασία των προσωπικών δεδομένων των

⁵⁴⁵Council of Europe. (2017). COUNCIL OF EUROPE. COMMITTEE OF MINISTERS. *Recommendation CM/Rec(2017)5 of the Committee of Ministers to member States on standards for e-voting (Adopted by the Committee of Ministers on 14 June 2017 at the 1289th meeting of the Ministers' Deputies)*. [online] Διαθέσιμο στη δ/ση https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectID=0900001680726f6f

⁵⁴⁶Lawspot. (2019). *GDPR: Δημοσιεύθηκε ο νόμος 4624/2019 για την προστασία προσωπικών δεδομένων*. [online] Διαθέσιμο στη δ/ση <https://www.lawspot.gr/nomika-nea/gdpr-dimosieythike-onomos-4624-2019-gia-tin-prostasia-prosopikon-dedomenon>

⁵⁴⁷European Union. (2019). *Data protection and online privacy*. [online] Διαθέσιμο στη δ/ση https://europa.eu/youreurope/citizens/consumers/internet-telecoms/data-protection-online-privacy/index_en.htm

ψηφοφόρων κατά την διεξαγωγή της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας στις εκάστοτε εκλογικές διαδικασίες και αναμετρήσεις, καθώς δεν έχει εφαρμοστεί στην χώρα μας η ηλεκτρονική ψηφοφορία εκτενώς, πλην ελαχίστων και μεμονωμένων περιπτώσεων, οι οποίες αναφέρθηκαν ενδεικτικά ανωτέρω, από τις οποίες βεβαίως και δεν μπορούν σε καμία περίπτωση να εξαχθούν συμπεράσματα σαφώς και ασφαλώς σχετικά με την προστασία των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα των πολιτών, που συμμετείχαν σε αυτές.

Μάλιστα δεδομένου του γεγονότος, ότι ο εν λόγω νόμος δεν περιέχει εξειδικευμένες προβλέψεις και ρυθμίσεις σχετικά με την προστασία των προσωπικών δεδομένων των ψηφοφόρων κατά τις διεξαγόμενες ψηφοφορίες με τεχνολογικά μέσα, γίνεται κατανοητή σαφώς και ευχερώς η ανεπάρκεια του ισχύοντος θεσμικού πλαισίου σε επίπεδο εθνικής νομοθεσίας, ως εκ τούτου κρίνεται επιτακτικώς αναγκαία η θέσπιση και η θέση σε ισχύ ειδικών, εμπειριστατωμένων και στοχευμένων ρυθμίσεων, που θα ορίζουν ευκρινώς και με σαφήνεια όλα τα σχετικά με την προστασία των προσωπικών δεδομένων των ψηφοφόρων κατά την συμμετοχή τους σε ηλεκτρονικές εκλογικές διαδικασίες και αναμετρήσεις, χωρίς να καταλείπεται ο παραμικρός κίνδυνος κενών, ασαφειών, αστοχιών ή παρερμηνειών τους.

Πέμπτο Κεφάλαιο

5.1. Συμπεράσματα

Μετά την παράθεση και ανάλυση των βασικών σημείων προβληματισμού της πολιτείας, της επιστημονικής κοινότητας, του συνδικαλιστικού κινήματος, της δικαιοσύνης και των εκλογών γύρω από το ενδεχόμενο καθιέρωσης και εφαρμογής της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας στη χώρα μας για την ανάδειξη των βουλευτών και των αρχών της Τοπικής Αυτοδιοίκησης στα οικεία κεφάλαια της παρούσης πραγματείας, κρίνεται σκόπιμη εν προκειμένω η καταγραφή των σημαντικότερων συμπερασμάτων, που προέκυψαν από την ενδελεχή έρευνα, που διεξήχθη σχετικά με τον εν λόγω τρόπο ψηφοφορίας.

Όπως λοιπόν κατέστη σαφές από τα αναφερόμενα στο πρώτο κεφάλαιο της παρούσης, η Ελλάδα αποτελεί τον τόπο γέννησης της δημοκρατίας. Η αθηναϊκή δημοκρατία, η οποία θεωρείται ως μία πρώιμη μορφή δημοκρατία ιδρύθηκε από τον Αθηναίο πολιτικό Κλεισθένη περί τα 508-507 π.Χ. με τον Περικλή να συνεχίζει την παράδοση κατά τον χρυσό αιώνα της πόλης των Αθηνών. Κατά τον Αριστοτέλη, στο δημοκρατικό πολίτευμα επικρατούν οι απόψεις της πλειοψηφίας, γίνονται όμως σεβαστές και οι απόψεις της μειοψηφίας, ενώ οι ενέργειες των πολιτών θα πρέπει να λαμβάνουν χώρα εντός των ορίων, που προβλέπει το εκάστοτε θεσμικό πλαίσιο. Ο όρος δημοκρατία προέρχεται από τις λέξεις δήμος, που σημαίνει λαός και κράτος, που αναφέρεται στην ισχύ, ως εκ τούτου θα ήταν δυνατό να οριστεί η δημοκρατία ως η πολιτική κυριαρχία του λαού. Η δημοκρατία ως πολίτευμα από την καθιέρωσή της ανά τους αιώνες έχει προσλάβει διάφορες μορφές και έχει εφαρμοστεί με ποικίλους τρόπους. Ειδικότερα, γίνεται λόγος για την άμεση δημοκρατία, η οποία εμφανίζεται υπό τις ειδικότερες μορφές της συμμετοχικής δημοκρατίας και της ηλεκτρονικής δημοκρατίας. Καταγράφεται επίσης η αντιπροσωπευτική δημοκρατία, η οποία και εμφανίζεται ως κοινοβουλευτική δημοκρατία, βασιλευόμενη κοινοβουλευτική δημοκρατία, προεδρευόμενη κοινοβουλευτική δημοκρατία, σύστημα Γουεστμίνστερ, ενώ θα πρέπει να αναφερθεί σχετικώς και το προεδρικό σύστημα, υπό τις ειδικότερες μορφές της προεδρικής δημοκρατίας και της ημιπροεδρικής δημοκρατίας. Τέλος, υφίσταται και η μορφή της λαϊκής δημοκρατίας⁵⁴⁸.

Το πολίτευμα της χώρας μας είναι η προεδρευόμενη κοινοβουλευτική δημοκρατία σύμφωνα με το Σύνταγμα του 1975. Ο εν λόγω τύπος πολιτεύματος

⁵⁴⁸Kaiser, A. (1997). Types of Democracy: From Classical to New Institutionalism. *Journal of Theoretical Politics*, 9(4), pp. 419-444

προβλέπει την ανάδειξη των μελών του ελληνικού Κοινοβουλίου απευθείας από τον λαό, οι οποίοι και τον εκπροσωπούν. Οι βουλευτές με την σειρά τους εκλέγουν τον Αρχηγό του κράτους, ο ρόλος του οποίου είναι κατά κύριο λόγο θεσμικός, χωρίς ουσιαστικές αρμοδιότητες. Ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας διορίζει τον Πρωθυπουργό, ο οποίος έχει αυξημένες αρμοδιότητες και είναι ο συντονιστής της όλης διοίκησης του κράτους⁵⁴⁹ και με πρότασή του διορίζει και παύει τα λοιπά μέλη της Κυβέρνησης και τους Υφυπουργούς.

Στο πλαίσιο της παρούσης υπήρξε διεξοδική αναφορά στη δημοκρατική αρχή, η οποία αποτελεί την θεμελιωδέστερη αρχή του δημοκρατικού πολιτεύματος σύμφωνα με την οποία βάση και πηγή του πολιτεύματος είναι ο λαός. Η εν λόγω αρχή προβλέπεται από τον συνταγματικό νομοθέτη στο πρώτο κίόλας άρθρο του συνταγματικού κειμένου στην προσπάθειά του να της προσδώσει αυξημένο κύρος. Συγκεκριμένα στην παράγραφο 2 του πρώτου άρθρου του Συντάγματος καθιερώνεται ρητά και με σαφήνεια ως θεμέλιο του πολιτεύματος η κυριαρχία του λαού, η οποία αναφέρθηκε με διαφορετικές διατυπώσεις τόσο από τον Rousseau, όσο και από τους θεωρητικούς της αμερικανικής ανεξαρτησίας, με προφανή στόχο να τονιστεί εμφαντικά το γεγονός, πως εκείνοι που κυβερνούν τον λαό, δεν είναι παρά ο καθρέφτης του ίδιου του λαού, αποτελούν δε από κοινού, ο λαός και οι εκπρόσωποί του ένα σύνολο και μία ενιαία μονάδα⁵⁵⁰.

Η εν λόγω Αρχή βρίσκει τη βασικότερη πραγμάτωσή της στο πλαίσιο της διεξαγωγής της ψηφοφορίας, δια της οποίας οι πολίτες εκλέγουν τους εκπροσώπους τους, για τον λόγο αυτό υπήρξε αφενός μεν παρουσίαση του τρόπου με τον οποίο διεξάγεται έως σήμερα η εκάστοτε εκλογική αναμέτρηση στη χώρα μας, αφετέρου δε αναφορά σε τυχόν προβλέψεις του Συντάγματος ή ειδικότερες νομοθετικές ρυθμίσεις για την ανάδειξη των βουλευτών⁵⁵¹ ή των αρχών της Τοπικής Αυτοδιοίκησης με

⁵⁴⁹ Ανθόπουλος, Χ. (2018). *Πρόεδρος της Δημοκρατίας και κοινοβουλευτικό σύστημα*. [online] Διαθέσιμο στη δ/ση <https://www.constitutionalism.gr/2018-10-27-anthopoulos-proedros-dimokratias/>

⁵⁵⁰ Κοκκινογέννης, Ι. (2019). *Η δημοκρατική αρχή στο ισχύον Σύνταγμα*. [online] Διαθέσιμο στη δ/ση <https://curia.gr/i-dimokratiki-arxi-sto-isxion-sintagma/>

⁵⁵¹ Ξηρός, Θ. (2013). *Το εκλογικό σύστημα de constitutione ferenda. Σχέδιασμα συνταγματικής πολιτικής σε περιβάλλον συναινετικού κοινοβουλευτισμού*. [online] Διαθέσιμο στη δ/ση <https://www.constitutionalism.gr/%CF%84%CE%BF-%CE%B5%CE%BA%CE%BB%CE%BF%CE%B3%CE%B9%CE%BA%CF%8C-%CF%83%CF%8D%CF%83%CF%84%CE%B7%CE%BC%CE%B1-de-constitutione-ferenda-%CF%83%CF%87%CE%B5%CE%B4%CE%AF%CE%B1%CF%83%CE%BC%CE%B1-%CF%83%CF%85/>

άλλους τρόπους, ήτοι δια ηλεκτρονικής ψηφοφορίας. Οι εκλογικές αναμετρήσεις που διεξάγονται μέχρι σήμερα στην χώρα μας για την ανάδειξη των εκπροσώπων του ελληνικού Κοινοβουλίου και της Τοπικής Αυτοδιοίκησης λαμβάνουν χώρα με την τυπική-παραδοσιακή ψηφοφορία. Συγκεκριμένα, η ανάδειξη των βουλευτών διέπεται από τις διατάξεις του Π.Δ. 26/2012 (Φ.Ε.Κ. τ. Α' 57/15.03.2012), το οποίο φέρει τον τίτλο «Κωδικοποίηση σε ενιαίο κείμενο των διατάξεων της Νομοθεσίας για την Εκλογή Βουλευτών», ενώ η εκλογή των αρχών της Τοπικής Αυτοδιοίκησης διέπεται από τους νόμους 3852/2010 (Φ.Ε.Κ. τ. Α' 87/7-6-2010) και 4555/2018 (Φ.Ε.Κ. τ. Α' 133/19-7-2018), επί των οποίων επήλθαν σημαντικότερες αλλαγές με τον λίαν προσφάτως ψηφισθέντα νόμο 4804/2021 (Φ.Ε.Κ τ. Α'90/5-6-2021).

Ειδικότερα, στην προκειμένη πραγματεία καταγράφηκε ότι, κατά την τυπική-παραδοσιακή ψηφοφορία οι εκλογείς προσέρχονται στα κατά τόπους εκλογικά κέντρα σύμφωνα με τους εκλογικούς καταλόγους στους οποίους είναι εγγεγραμμένοι, επιδεικνύουν και παραδίδουν στον δικαστικό αντιπρόσωπο την ταυτότητά τους, ή το βιβλιάριό τους ή το δίπλωμα οδήγησης ή οποιοδήποτε άλλο νομιμοποιητικό έγγραφο κατέχουν, προκειμένου να διακριβωθεί, ότι όντως έχουν δικαίωμα ψήφου στο εν λόγω εκλογικό κέντρο κατόπιν ελέγχου στον εκλογικό κατάλογο του εν λόγω εκλογικού τμήματος, οι οποίοι εφόσον περιλαμβάνονται στον κατάλογο, διαγράφονται μετά την ταυτοποίησή τους και καταγράφονται στο βιβλίο των ψηφισάντων. Εν συνεχεία, ο δικαστικός αντιπρόσωπος χορηγεί στον εκάστοτε εκλογέα έναν φάκελο με σφραγίδα της εφορευτικής επιτροπής και μονογραφή του, τα μέλη της εφορευτικής επιτροπής τον εφοδιάζουν με το σύνολο των ψηφοδελτίων, ο εκλογέας ακολούθως αποσύρεται στον ειδικά διαμορφωμένο χώρο (παραβάν), προκειμένου να επιλέξει τον συνδυασμό και τον υποψήφιο που επιθυμεί, θέτοντας ή μη σταυρό στο ψηφοδέλτιο και αφού το πράξει, σφραγίζει τον φάκελο, ρίπτει τον σφραγισμένο φάκελο στην κάλπη, ανακτά οποιοδήποτε στοιχείο ταυτοποίησής του έχει παραχωρήσει στον δικαστικό αντιπρόσωπο και αποχωρεί από το εκλογικό κέντρο. Αφού ολοκληρωθεί η διαδικασία της ψηφοφορίας περί τις 19:00 ή έως ότου ψηφίσει και ο τελευταίος εκλογέας με αντίστοιχη σημείωση στα Πρακτικά των εκλογών, ο δικαστικός αντιπρόσωπος αποσφραγίζει την κάλπη και αρχίζει την καταμέτρηση των ψηφοδελτίων και των επί αυτών τιθέμενων σταυρών. Τα εξαχθέντα αποτελέσματα ο δικαστικός αντιπρόσωπος τα καταγράφει στα αντίστοιχα βιβλία των εκλογών και αφού κλείσει τα εν λόγω βιβλία, οφείλει να τα παραδώσει μαζί με όλο το εκλογικό υλικό στο αρμόδιο Πρωτοδικείο, ενώ μέσω τηλεγραφήματος ή μηνύματος

με την βοήθεια κινητού τηλεφώνου γνωστοποιεί στο Υπουργείο Εσωτερικών το εκλογικό αποτέλεσμα του εκλογικού του τμήματος, συμμετέχοντας κατά κάποιο τρόπο με τις ενέργειές του στην ανάδειξη των βουλευτών και των εκπροσώπων του λαού στην Αυτοδιοίκηση⁵⁵².

Μέσα από την παρουσίαση της ισχύουσας έως σήμερα εκλογικής διαδικασίας κατέστη αντιληπτό, ότι ο εν λόγω τρόπος ψηφοφορίας προϋποθέτει την αυτοπρόσωπη παρουσία του εκλογέα στο εκλογικό κέντρο για την άσκηση του εκλογικού του δικαιώματος. Η εν λόγω διαδικασία εμφανίζεται απόλυτα εξαρτημένη από την παρουσία του ψηφοφόρου σε συγκεκριμένο σημείο, χωρίς να είναι δυνατή η απομακρυσμένη άσκηση του δικαιώματος της ψήφου με λογικό επακόλουθο την καταγραφή αξιοσημείωτων ποσοστών αποχής κατά τις διάφορες εκλογικές αναμετρήσεις, καθώς κατά την ημέρα διεξαγωγής της εκάστοτε εκλογικής διαδικασίας αρκετοί εκλογείς είναι πιθανό να αντιμετωπίζουν δυσχέρειες μετάβασης στο εκλογικό κέντρο, προκειμένου να ασκήσουν το εκλογικό τους δικαίωμα εξαιτίας οικονομικών λόγων, του προχωρημένου της ηλικίας τους, προβλημάτων υγείας, καιρικών συνθηκών κ.ά.

Εν συνεχεία υπήρξε αναφορά στην πρόβλεψη της παρ. 4 εδ β' του άρθρου 51 του Συντάγματος για την ψήφο των ευρισκομένων Ελλήνων εκλογέων εκτός επικρατείας, η οποία προστέθηκε κατόπιν Ψηφίσματος της Θ' Αναθεωρητικής Βουλής (ΦΕΚ τ. Α' 187/28.11.2019) και στον νόμο 4648/2019 (Φ.Ε.Κ. τ. Α' 205/16-12-2019), ο οποίος ρυθμίζει τον τρόπο άσκησης του εκλογικού δικαιώματος των Ελλήνων, που διαβιούν στο εξωτερικό, εφόσον είναι εγγεγραμμένοι στους εκλογικούς καταλόγους, οι οποίοι δύνανται να ψηφίσουν εξ' αποστάσεως, ήτοι από τον τόπο της διαμονής τους με την προσέλευσή τους στις εκάστοτε ελληνικές πρεσβείες των χωρών διαμονής τους⁵⁵³, εφόσον πληρούν μία σειρά προϋποθέσεων. Συγκεκριμένα, απαιτείται παραμονή των ψηφοφόρων στην Ελλάδα για τουλάχιστον μία 2ετία εντός της τελευταίας 35ετίας, υποβολή του Έλληνα κατοίκου του εξωτερικού φορολογικής δήλωσης στην Ελλάδα σε ό, τι αφορά το έτος της διεξαγωγής των εκλογών ή το προηγούμενο έτος, εκτός και αν ο εκλογέας δεν έχει

⁵⁵²Υπουργείο Εσωτερικών. (2019). *Εγκύκλιος: Πληροφορίες και οδηγίες για τη διενέργεια των γενικών βουλευτικών εκλογών της 7ης Ιουλίου 2019*. [online] Διαθέσιμο στη δ/νση <https://www.ypes.gr/egkyklios-plirofories-kai-odigies-gia-ti-dienergeia-ton-genikon-voyleytikon-eklogon-tis-7is-iouliou-2019/>

⁵⁵³Βενιζέλος, Ε. (2018). *Η ψήφος των εκτός επικράτειας πολιτών - Η εφαρμογή του άρθρου 51 παρ.4 Συντ.* [online] Διαθέσιμο στη δ/νση <https://www.evenizelos.gr/speeches/conferences-events/423-conferencespeech2018/5824-51-4.html>

συμπληρώσει τα 30^ο έτος της ηλικίας του ή εκτός αν συγγενής του α' βαθμού έχει κάνει φορολογική δήλωση εντός του έτους της διεξαγωγής των εκλογών ή κατά το προηγούμενο έτος, τα οποία και θα αποδεικνύονται με την επίδειξη σχετικών δημοσίων εγγράφων⁵⁵⁴. Μάλιστα, προβλέπεται, ότι η ψήφος των Ελλήνων εκλογέων, που ευρίσκονται εκτός επικρατείας θα είναι απολύτως ισότιμη με τις ψήφους των εκλογέων, που ζουν εντός της ελληνικής επικράτειας και προσέρχονται στα εκάστοτε εκλογικά κέντρα εντός της χώρας με φυσική παρουσία⁵⁵⁵, προκειμένου να ασκήσουν το εκλογικό τους δικαίωμα.

Δυνάμει της ως άνω πρόβλεψης, θα ήταν δυνατό να παρατηρήσει κανείς, πως με την καθιέρωση και εφαρμογή της εν λόγω εκλογικής διαδικασίας η ελληνική πολιτεία φαίνεται να κάνει τα πρώτα της δειλά βήματα για εφαρμογή απομακρυσμένης ψηφοφορίας, όμως σε καμία περίπτωση δεν μπορεί να λεχθεί σχετικώς, ότι πρόκειται για καθολική εφαρμογή απομακρυσμένων εκλογικών διαδικασιών, καθώς η συγκεκριμένη ρύθμιση αφενός μεν αφορά μόνο όσους εκ των Ελλήνων εκλογέων διαμένουν σε χώρες εκτός της Ελλάδος, αφετέρου δε απαιτείται και σε αυτόν τον τρόπο ψηφοφορίας η φυσική παρουσία του εκλογέα στην ελληνική πρεσβεία της χώρας διαμονής του.

Η συνταγματική και νομοθετική ρύθμιση περί χορήγησης της δυνατότητας άσκησης του εκλογικού δικαιώματος στους Έλληνες του εξωτερικού από τον τόπο της διαμονής τους αποβλέπει στη διατήρηση της επαφής και του συνδέσμου τους με την πατρίδα τους. Η εν λόγω όμως διαδικασία ψηφοφορίας διαπιστώθηκε, ότι δεν τυγχάνει καθολικής αποδοχής από την επιστημονική κοινότητα και το σύνολο των πολιτών, οι οποίοι δεν φαίνονται έτοιμοι να αποδεχτούν την πρόοδο της επιστήμης και τις ανάγκες της σύγχρονης εποχής για υιοθέτηση των εργαλείων της τεχνολογίας στις εκάστοτε εκλογικές διαδικασίες, οι οποίοι και εμφανίζονται να αντιδρούν έντονα στο ενδεχόμενο προσμέτρησης των ψήφων των εκτός επικρατείας Ελλήνων εκλογέων στο αποτέλεσμα των εκλογικών αναμετρήσεων, που διεξάγονται στην Ελλάδα. Υπάρχουν όμως βέβαια και εκείνοι, που εκφράζουν την άποψη, ότι το εκλογικό

⁵⁵⁴Εθνος. (2019). *Ψήφος αποδήμων: Τι θα ισχύσει για τους Έλληνες εξωτερικού - Πώς θα ψηφίζουν*. [online] Διαθέσιμο στη δ/ση https://www.ethnos.gr/ellada/74101_psifos-apodimon-ti-tha-ishysei-gia-toys-ellines-exoterikoy-pos-tha-psifizoyin

⁵⁵⁵Caporusso, L. (2010). *The Role of Trust, Participation and Identity in the Propensity to e- and i-vote*. [online] Διαθέσιμο στη δ/ση https://pdfs.semanticscholar.org/de27/6586b1e974d1884ebe52d2e3b7a88bdf89e7.pdf?_ga=2.137910704.1899669192.1567339644-568488071.1567339644

αποτέλεσμα θα πρέπει να καθορίζεται από την ψήφο των Ελλήνων εκλογέων, από όπου και με όποιο τρόπο και αν αυτοί ψηφίζουν.

Αναφορικά με τους προβληματισμούς που εκφράστηκαν από μέλη της επιστημονικής κοινότητας και το εκλογικό σώμα γύρω από την παροχή της διευκόλυνσης άσκησης του εκλογικού δικαιώματος των εκτός επικρατείας Ελλήνων εκλογέων στις εκάστοτε εκλογικές αναμετρήσεις, θα πρέπει να λεχθεί σχετικώς, ότι η ίδια η πολιτεία με τη θέσπιση του Ν. 4648/2019 έθεσε ένα τέλος στις συζητήσεις, που μέχρι τότε διεξάγονταν, διευθετώντας όλες τις λεπτομέρειες σχετικά με την άσκηση του εκλογικού δικαιώματος των αποδήμων Ελλήνων με τον λόγω τρόπο ψηφοφορίας. Μάλιστα, αξίζει να σημειωθεί, ότι το εν λόγω νομοσχέδιο εγκρίθηκε με πανηγυρική και αξιοσημείωτη πλειοψηφία 288 ψήφων⁵⁵⁶, κάτι πρωτοφανές για τα ελληνικά κοινοβουλευτικά δεδομένα, καθόσον αποτέλεσε πραγματική τομή σε σχέση με τις προϋφιστάμενες συνθήκες, αφού ανέδειξε ως μείζον θέμα την ανάγκη ύπαρξης συναίνεσης σε κοινοβουλευτικό επίπεδο για ένα τόσο σημαντικό για την δημοκρατία ζήτημα, την παροχή δηλαδή της δυνατότητας ψήφου σε μία ομάδα εκλογέων⁵⁵⁷, ήτοι των αποδήμων Ελλήνων.

Περαιτέρω, θα πρέπει να λεχθεί σχετικώς, πως ο 21^{ος} αιώνας χαρακτηρίζεται από την ραγδαία είσοδο της τεχνολογίας και των επιτευγμάτων της στην καθημερινότητα των πολιτών, έχοντας άμεση επίδραση σε όλες τις πτυχές της σύγχρονης ζωής. Η καθιέρωση και εφαρμογή νέων τρόπων άσκησης του εκλογικού δικαιώματος των πολιτών με την βοήθεια των εργαλείων της τεχνολογίας διεκδικεί θέση στην νέα τάξη πραγμάτων. Μάλιστα, η πανδημία του κορωνοϊού στο πλαίσιο αποφυγής του συνωστισμού και υιοθέτησης μέτρων κοινωνικής αποστασιοποίησης συστήνει την εξ' αποστάσεως άσκηση των δικαιωμάτων, των ενεργειών των πολιτών και των λειτουργιών της δημόσιας διοίκησης, αναδεικνύοντας ως ύψιστη προτεραιότητα την αναγκαιότητα προσαρμογής της πολιτείας και των πολιτών σε νέα δεδομένα, άγνωστα μέχρι πρότινος στη χώρα μας όπως παραδείγματος χάρι

⁵⁵⁶Μπόκας, Χ. (2019). *Ψήφος αποδήμων: Με ιστορική συναίνεση και πλειοψηφία 288 βουλευτών εγκρίθηκε το νομοσχέδιο.* [online] Διαθέσιμο στη δ/ση <https://www.protothema.gr/politics/article/954621/psifos-apodimon-me-istoriki-sunainesi-kai-eurutati-pleiopsifia-egrithike-to-kubernitiko-nomoshedio/>

⁵⁵⁷Πρώτο Θέμα. (2019). *Θεοδωρικάκος για ψήφο αποδήμων: Αυτό που πετύχαμε συμβολίζει την ανάγκη συναίνεσων.* [online] Διαθέσιμο στη δ/ση <https://www.protothema.gr/politics/article/954668/theodorikakos-gia-psifo-apodimon-auto-pou-petuhame-sumvolizei-tin-anagi-sunaineseon/>

τηλεκπαίδευση, τηλεδιάσκεψη, τηλεργασία, ηλεκτρονικά έγγραφα, ψηφιακές υπηρεσίες, ψηφιακή υπογραφή, ψηφιακή κάρτα εργασίας, διεκπεραίωση υποθέσεων των πολιτών με δημόσια υπηρεσία κατόπιν ραντεβού, βιντεοκλήσης, μηνύματος ηλεκτρονικού ταχυδρομείου κ.ά. Οι πολίτες και η κρατική μηχανή εξοικειώθηκαν σε σύντομο χρονικό διάστημα με τα τεχνολογικά μέσα και κατέστησαν αυτά αναπόσπαστο κομμάτι της καθημερινότητάς τους.

Η ηλεκτρονική ψηφοφορία, άγνωστη έννοια για τους περισσότερους μέχρι πρότινος, κάνει πλέον την εμφάνισή της δυναμικά και στη χώρα μας, όπου προβλέπεται νομοθετικά η διεξαγωγή εκλογικών διαδικασιών μέσω ηλεκτρονικής ψηφοφορίας για την εκλογή των μελών διοίκησης των Ανωτάτων Εκπαιδευτικών Ιδρυμάτων, την εκλογή των αιρετών εκπροσώπων στα Υπηρεσιακά Συμβούλια των εκπαιδευτικών Πρωτοβάθμιας και Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης καθώς και των μελών Ειδικού Εκπαιδευτικού Προσωπικού και Ειδικού Βοηθητικού Προσωπικού, την προκήρυξη απεργίας, την ανάδειξη των αιρετών εκπροσώπων στο Υπηρεσιακό Συμβούλιο των εργαζομένων στην Περιφέρεια Αττικής, τη δυνατότητα συμμετοχής των μελών των συνδικαλιστικών οργανώσεων εξ' αποστάσεως τόσο στις Γενικές Συνελεύσεις όσο και στις αρχαιρεσίες κ.λ.π.

Η ηλεκτρονική ψηφοφορία αποτελεί μία πραγματικότητα, η οποία εφαρμόζεται σε αρκετές χώρες του εξωτερικού σε επίπεδο εκλογικών αναμετρήσεων, στη χώρα μας όμως δεν έχει υπάρξει ούτε καν σε πιλοτικό επίπεδο αξιοποίηση των ηλεκτρονικών συστημάτων σε επίπεδο βουλευτικών εκλογών ή Τοπικής Αυτοδιοίκησης αντιστοίχως, αν και η ψηφοφορία με την χρήση των μέσων της τεχνολογίας εγγυάται, όπως καταδείχθηκε στο πλαίσιο της παρούσης τη διευκόλυνση των εκλογέων κατά την άσκηση του εκλογικού τους δικαιώματος, την ενίσχυση του στοιχείου της καθολικότητας και της μυστικότητας της ψηφοφορίας, την ταχύτερη και εγκυρότερη εξαγωγή των αποτελεσμάτων των εκλογών, την μείωση του αριθμού των άκυρων ψηφοδελτίων, την μείωση των δαπανών του κράτους, την εξοικονόμηση της γραφικής ύλης και την προστασία του περιβάλλοντος.

Αναφορικά με την προοπτική εφαρμογής της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας στη χώρα μας είναι διάχυτος ο προβληματισμός σχετικά με το εάν υφίσταται συγκεκριμένη πρόβλεψη στο κείμενο του Συντάγματος περί καθιέρωσής της ή εάν τυγχάνουν αναλογικής εφαρμογής άλλες συνταγματικές διατάξεις, ή εάν κρίνεται σκόπιμο να θεσπιστούν ειδικότερες νομοθετικές ρυθμίσεις, που θα καθορίζουν όλες τις σχετικές λεπτομέρειες διεξαγωγής της απομακρυσμένης ψηφοφορίας. Σχετικώς,

έχουν υποστηριχθεί όλες οι απόψεις, εντούτοις πειστικότερη φαίνεται να είναι εκείνη, που προτείνει την θέσπιση ειδικού νομοθετήματος, που θα ρυθμίζει σχετικώς όλες τις λεπτομέρειες για την ασφαλή, έγκυρη και αξιόπιστη διεξαγωγή της εν λόγω εκλογικής διαδικασίας. Και αυτό καθώς αφενός μεν, όπως προαναφέρθηκε, η συμμετοχή των πολιτών στην ψηφοφορία αποτελεί τον πυρήνα των δημοκρατικών δικαιωμάτων τους, αφετέρου δε, η όλη εκλογική διαδικασία περιλαμβάνει σειρά ενεργειών για το σύνολο των οποίων θα πρέπει να υπάρχουν διαυγείς και μη δυνάμενες αμφισβητήσεως νομοθετικές ρυθμίσεις.

Αν και δεν υφίσταται ένας πλήρης και ξεκάθαρος ορισμός της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας, θα μπορούσε ο εν λόγω τρόπος ψηφοφορίας να οριστεί ως η ψηφοφορία με την αξιοποίηση των μέσων της τεχνολογίας μέσα από ιδιωτικά δίκτυα υπολογιστών ή από το διαδίκτυο με τη χρήση διάτρητων καρτών, οπτικών συστημάτων ψηφοφορίας και ειδικών περιπτέρων ψήφου⁵⁵⁸. Από όλα όσα καταγράφηκαν ανωτέρω κατέστη σαφές, πως η έννοια της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας δεν είναι μονοδιάστατη, αντιθέτως εκλαμβάνεται τόσο υπό το πρίσμα των τεχνικών μέσων δια των οποίων αυτή λαμβάνει χώρα, όσο και υπό το πρίσμα της παροχής της δυνατότητας στους πολίτες να ασκούν το εκλογικό τους δικαίωμα εξ' αποστάσεως. Μάλιστα, προκειμένου να διασφαλιστεί η έγκυρη και αξιόπιστη διεξαγωγή της ηλεκτρονικής εκλογικής διαδικασίας διαπιστώθηκε, ότι κρίνεται απαραίτητη τόσο η αποδοχή της νέας αυτής μορφής ψηφοφορίας από το σύνολο των πολιτών, όσο και η διαμόρφωση από πλευράς πολιτείας των κατάλληλων συνθηκών σε επίπεδο τεχνολογικού εξοπλισμού και λογισμικού. Σύμφωνα με τα έως σήμερα καταγεγραμμένα σε επιστημονικό επίπεδο στοιχεία υφίστανται δύο βασικές μορφές άσκησης του εκλογικού δικαιώματος ηλεκτρονικά. Συγκεκριμένα, προβλέπεται αφενός μεν η απομακρυσμένη άσκηση του εκλογικού δικαιώματος, όπου ο εκάστοτε ψηφοφόρος δύναται να ψηφίζει από το κινητό, το τάμπλετ ή τον υπολογιστή του, ευρισκόμενος οπουδήποτε, ακόμη και εκτός της ελληνικής επικράτειας, αφετέρου δε ο ψηφοφόρος καλείται να προσέρχεται σε συγκεκριμένο εκλογικό κέντρο, όπου η

⁵⁵⁸ Αλεξάνδρα Κατωπόδη, (2013). *Νομικά ζητήματα που εγείρει η χρήση ηλεκτρονικών μεθόδων ψηφοφορίας στις πολιτικές εκλογές* [online] Διαθέσιμο στη δ/ση <https://www.paradissis.com/university/%CE%9A%CE%B1%CF%84%CE%B7%CE%B3%CE%BF%CF%81%CE%AF%CE%B5%CF%82%20%CE%B5%CF%81%CE%B3%CE%B1%CF%83%CE%B9%CF%8E%CE%BD/%CE%B7%CE%BB%CE%B5%CE%BA%CF%84%CF%81%CE%BF%CE%BD%CE%B9%CE%BA%CE%B7%20%CF%88%CE%B7%CF%86%CE%BF%CF%86%CE%BF%CF%81%CE%B9%CE%B1/Aleksandra%20Mari%20Katopodi%20511-2008030.pdf>

άσκηση του εκλογικού δικαιώματος λαμβάνει χώρα αποκλειστικά και μόνο με την χρήση των μέσων της τεχνολογίας. Βεβαίως, όπως έχει καταδείξει η εφαρμογή της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας σε πλήθος χωρών σε ευρωπαϊκό και παγκόσμιο επίπεδο, είναι δυνατό να αναδειχθούν και ειδικότερες μορφές ηλεκτρονικής ψηφοφορίας, οι οποίες ωστόσο σε κάθε περίπτωση εντάσσονται σε μία εκ των ανωτέρω βασικών μορφών της.

Η ηλεκτρονική εκλογική διαδικασία αποτελεί μία αυτοτελή διαδικασία άσκησης του εκλογικού δικαιώματος εκ μέρους των πολιτών, η οποία διαθέτει τα δικά της ιδιαίτερα χαρακτηριστικά και δομείται επί μίας σειράς σταδίων. Η ψηφοφορία με ηλεκτρονικά μέσα διεξάγεται σε τέσσερα στάδια. Συγκεκριμένα, στο πλαίσιο της παρούσης υπήρξε αναφορά στο στάδιο της εγγραφής, όπου επί της ουσίας διαμορφώνεται ο κατάλογος των εκλογέων με τα αληθή και πλήρως επικαιροποιημένα στοιχεία τους, στο στάδιο της επικύρωσης, του οποίου η σημασία είναι εξαιρετικά μεγάλη, δεδομένου ότι κατά την διάρκεια αυτού διασφαλίζεται ότι, η άσκηση του εκλογικού δικαιώματος λαμβάνει εν τοις πράγμασι χώρα εκ μέρους ενός συγκεκριμένου ψηφοφόρου και ακολούθως, ότι η ψήφος αποτυπώνει εν τοις πράγμασι την αληθινή του βούληση, στο στάδιο της άσκησης του εκλογικού δικαιώματος καθ' εαυτού και στο στάδιο της καταμέτρησης των ψήφων και της εξαγωγής του εκλογικού αποτελέσματος.

Μάλιστα, οι αρχές της ψηφοφορίας, όπως αυτές κατοχυρώνονται στο κείμενο του Συντάγματος, ήτοι η αρχή της άμεσης ψηφοφορίας, της καθολικής ψηφοφορίας, της μυστικότητας της ψήφου, η ταυτόχρονη διενέργεια των εκλογών, η υποχρεωτικότητα της ψηφοφορίας, η ελευθερία και η διασφάλιση της ανυπαρξίας οιασδήποτε νοθείας στην έκφραση της βούλησης των εκλογέων και η ισότητα της ψήφου αποτελούν θεμελιώδεις πυλώνες της εκλογικής διαδικασίας, οι οποίες, όπως τονίστηκε ανωτέρω διεξοδικώς υφίστανται και στην περίπτωση της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας, κάτι άλλωστε που προκύπτει ρητώς και με σαφήνεια και από την υπ' αρ. 519/2015 απόφαση του Συμβουλίου της Επικρατείας, όπου απορρίπτεται κάθε αντίθετος ισχυρισμός⁵⁵⁹.

⁵⁵⁹Πιερρακάκης, Κ., κ.α. (2021). *Εισηγήσεις σε διαδικτυακή συζήτηση του Ινστιτούτου Δημοκρατίας Κωνσταντίνος Καραμανλής τη Δευτέρα 11 Ιανουαρίου 2021*. [online] Διαθέσιμο στη δ/νση https://idkaramanlis.gr/wp-content/uploads/2021/03/keimena_ergasias_06.pdf?utm_source=phplist953&utm_medium=email&utm_content=HTML&utm_campaign=%CE%99%CE%BD%CF%83%CF%84%CE%B9%CF%84%CE%BF%CF%8D%CF%84%CE%BF+%CE%94%CE%B7%CE%BC%CE%BF%CE%BA%CF%81%CE%B1%CF%84%CE%AF%CE%B1%CF%82%CE%9A%CF%89%CE%BD%CF%83%CF%84%CE%

Συγκεκριμένα, η ηλεκτρονική ψηφοφορία φέρεται να μην παραβιάζει την αρχή της αμεσότητας της ψηφοφορίας, καθώς ο λαός εκλέγει τους αντιπροσώπους του στο ελληνικό Κοινοβούλιο και στην Τοπική Αυτοδιοίκηση, χωρίς να απαιτείται οποιαδήποτε άλλη εκλογική βούληση, ενώ για την διασφάλιση της αρχής της αυτοπρόσωπης άσκησης του εκλογικού δικαιώματος προβλέπονται σχετικώς μηχανισμοί για την ισχυρή ταυτοποίηση του ψηφοφόρου κατά την συμμετοχή του στις εκάστοτε ηλεκτρονικές εκλογικές διαδικασίες.

Η αρχή της καθολικής ψηφοφορίας εμφανίζεται να προστατεύεται κατά την διεξαγωγή ηλεκτρονικών εκλογικών αναμετρήσεων, καθόσον η ψηφοφορία με την βοήθεια των μέσων της τεχνολογίας συμβάλλει στην άρση των εμποδίων, που σχετίζονται με την απόσταση, με τα διάφορα κινητικά προβλήματα, με την ηλικία, με ζητήματα υγείας κ.τ.λ., δημιουργώντας ως εκ τούτου τις προϋποθέσεις για την μείωση των υψηλών ποσοστών αποχής, που καταγράφονται κατά την διεξαγωγή της τυπικής-παραδοσιακής ψηφοφορίας.

Η ψηφοφορία με ηλεκτρονικά μέσα αναχαιτίζοντας τα εμπόδια που ανακύπτουν σχετικά με την απόσταση, όπως αναφέρθηκε ανωτέρω σχετικώς, φέρεται να διευκολύνει τη διασφάλιση και της αρχής της υποχρεωτικότητας της ψηφοφορίας, όπου στο γενικότερο σχεδιασμό θα πρέπει να υπάρξουν βεβαίως σχετικές προβλέψεις για την άσκηση του εκλογικού δικαιώματος σε ειδικούς χώρους για όσους αντιμετωπίζουν τεχνολογικής φύσεως δυσχέρειες, είτε γιατί δεν διαθέτουν τις απαιτούμενες γνώσεις πληροφοριακών συστημάτων, είτε γιατί δεν διαθέτουν τα απαιτούμενα τεχνικά μέσα, αλλά και για τους πολίτες, που αντιμετωπίζουν προβλήματα οράσεως.

Η μυστικότητα της ψηφοφορίας δια των ηλεκτρονικών μέσων είναι δυνατό να επιτευχθεί μέσω της αξιοποίησης της χρήσης της ψηφιακής υπογραφής ή των δακτυλικών αποτυπωμάτων του εκάστοτε ψηφοφόρου, της αποφυγής άσκησης του εκλογικού δικαιώματος σε χώρους εργασίας, προκειμένου να μην υπάρχουν φαινόμενα καταναγκαστικής ψήφου και με την δημιουργία ηλεκτρονικού παραβάν με

[B1%CE%BD%CF%84%CE%AF%CE%BD%CE%BF%CF%82+%CE%9A%CE%B1%CF%81%CE%
%B1%CE%BC%CE%B1%CE%BD%CE%BB%CE%AE%CF%82%2C+%CE%9A%CE%B5%CE%
AF%CE%BC%CE%B5%CE%BD%CE%B1+%CE%95%CF%81%CE%B3%CE%B1%CF%83%CE%
AF%CE%B1%CF%82](#)

την βοήθεια της τεχνολογίας. Περαιτέρω, τα πρόσωπα, που ορίζονται ως υπεύθυνα για την ασφαλή διεξαγωγή της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας θα πρέπει σε κάθε περίπτωση να παρέχουν επαρκείς εγγυήσεις για ότι δεν γίνεται λήψη ονομαστικής ψήφου, ότι αποστέλλεται εγκαίρως ο κωδικός ασφαλείας στο κινητό τηλέφωνο ή στο ηλεκτρονικό ταχυδρομείο (email) του εκάστοτε εκλογέα για την πιστοποίηση της ταυτοπροσωπίας του, προκειμένου να του χορηγείται η δυνατότητα συμμετοχής στην εκάστοτε ηλεκτρονική εκλογική διαδικασία, ότι λαμβάνονται όλα τα απαραίτητα μέτρα για την ασφάλεια της επεξεργασίας των ηλεκτρονικών εκλογικών καταλόγων καθώς επίσης και ότι κατά την επεξεργασία των δεδομένων τηρείται η αρχή της ακεραιότητας και εμπιστευτικότητας αυτών.

Η ταυτόχρονη συμμετοχή των εκλογέων στις διάφορες εκλογικές αναμετρήσεις φέρεται να διευκολύνεται μέσω της αξιοποίησης των μέσων της τεχνολογίας, καθώς παρέχεται η δυνατότητα σε όλους τους πολίτες να ψηφίσουν από όπου και εάν βρίσκονται, ακόμη και εκτός της ελληνικής επικράτειας.

Η ελεύθερη και ανόθευτη εκδήλωση της λαϊκής βούλησης κατά την διεξαγωγή ηλεκτρονικών εκλογικών αναμετρήσεων διασφαλίζεται με την πρόβλεψη για ισχυρό και ασφαλές σύστημα ταυτοποίησης των εκλογέων, με την ισχυροποίηση των τεχνικών μέσων κατά τρόπο ώστε να μην καθίσταται διάτρητο σε κάθε είδους επιθέσεις, που στοχεύουν στην νόθευση της εκλογικής διαδικασίας και την παραποίηση της βούλησης των εκλογέων, ενώ θα πρέπει να υπάρχουν και οι αντίστοιχες προβλέψεις για την διαφάνεια της εκάστοτε εκλογικής διαδικασίας μέσω ελέγχου των συστημάτων των ηλεκτρονικών εκλογών.

Τέλος, η αρχή της ισότητας της ψηφοφορίας διασφαλίζεται με την οχύρωση των ηλεκτρονικών μέσων, που αξιοποιούνται κατά την διεξαγωγή των ηλεκτρονικών εκλογικών διαδικασιών κατά τρόπο ώστε να μην είναι εφικτή η πολλαπλή ψήφος, να μην είναι δυνατό να τεθεί το οποιοδήποτε θέμα απώλειας ή μη προσμέτρησης κάποιας ψήφου εκ των εκλογέων και με το να παρέχεται η δυνατότητα άσκησης του εκλογικού δικαιώματος σε όλους όσους έχουν δικαίωμα ψήφου, χωρίς αποκλεισμούς.

Μέσα από την καταγραφή των σταδίων της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας είναι εύκολο να αντιληφθεί και να κατανοήσει κανείς, πως αυτή διαφέρει ουσιωδώς από την τυπική-παραδοσιακή ψηφοφορία. Οι μεγάλες διαφορές μεταξύ των δύο αυτών συστημάτων ψηφοφορίας δικαιολογούν τον διάχυτο επιστημονικό προβληματισμό αναφορικά με την αντικατάσταση της έως σήμερα εφαρμοζόμενης τυπικής-παραδοσιακής ψηφοφορίας από την νέα εκλογική διαδικασία. Συγκεκριμένα, οι πιο

ουσιώδεις διαφορές μεταξύ των δύο αυτών τρόπων άσκησης του εκλογικού δικαιώματος εντοπίζονται στην εξ' ολοκλήρου αξιοποίηση των τεχνολογικών μέσων σε όλα τα στάδια της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας, όπου υφίσταται πλήρης αυτοματοποίηση της όλης εκλογικής διαδικασίας με τον ανθρώπινο παράγοντα σε ρόλο κυρίως εποπτικό, στην ταχύτερη ολοκλήρωση του εκάστοτε σταδίου στην περίπτωση της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας και άρα της γρηγορότερης και ακριβέστερης εξαγωγής του εκλογικού αποτελέσματος, της εξοικονόμησης χρήματος από πλευράς πολιτείας, της αποφυγής τλαιπωρίας και της εξοικονόμησης χρόνου από πλευράς εκλογέων, αλλά και της σημαντικότερης αύξησης του ποσοστού συμμετοχής των ψηφοφόρων στην εκάστοτε εκλογική αναμέτρηση, καθώς οι εκλογείς θα είναι σε θέση να ασκήσουν το εκλογικό τους δικαίωμα ευχερώς από οποιοδήποτε σημείο και εάν βρίσκονται. Αντιθέτως, η τυπική-παραδοσιακή ψηφοφορία λαμβάνει χώρα μέσα από μία σειρά διαδικαστικών βημάτων, όπως αυτά έχουν αναφερθεί ανωτέρω σχετικώς με τον ανθρώπινο παράγοντα σε όλα τα στάδια της εκλογικής διαδικασίας να κατέχει πρωταγωνιστικό ρόλο.

Όπως έγινε σαφές εκ των ως άνω αναφερομένων η επιστήμη σχετικά με την ψηφοφορία με ηλεκτρονικά μέσα έχει θεσπίσει μία σειρά από γενικά πρότυπα ασφαλείας, προκειμένου να διασφαλίζεται η έγκυρη, αξιόπιστη και σύμφωνη με τις δημοκρατικές αρχές διεξαγωγή της εν λόγω εκλογικής διαδικασίας. Συγκεκριμένα, προβλέπεται, ότι η πολιτεία θα πρέπει να διασφαλίσει την μυστικότητα της ψήφου του εκάστοτε εκλογέα, ότι αυτή δεν θα διαρρεύσει σε καμία περίπτωση, ότι η ψήφος θα χρησιμοποιηθεί αποκλειστικά και μόνο για την διαμόρφωση του εκλογικού αποτελέσματος καθώς επίσης και ότι οι πληροφορίες της εκάστοτε διεξαγόμενης ηλεκτρονικής ψηφοφορίας θα περιέρχονται αποκλειστικά και μόνο εις γνώση του εξουσιοδοτημένου οργάνου, το οποίο και θα τις αποκρυπτογραφεί, ενώ επιπλέον θα πρέπει να λαμβάνεται ιδιαίτερη μέριμνα για την προστασία των προσωπικών δεδομένων των συμμετεχόντων στην εκάστοτε ηλεκτρονική διαδικασία.

Περαιτέρω, απαιτείται να διασφαλίζεται η ακριβής μετάδοση της επιλογής του εκάστοτε ψηφοφόρου στο αρμόδιο όργανο για την προσμέτρηση όλων των ψήφων και την έγκυρη ως εκ τούτου εξαγωγή του εκλογικού αποτελέσματος, προκειμένου να μην γεννάται η παραμικρή αμφιβολία περί της προσμέτρησης της αναλλοίωτης και πραγματικής βούλησης του εκάστοτε εκλογέα, ενώ θα πρέπει να λαμβάνονται και όλα τα κατάλληλα μέτρα, ώστε να είναι βέβαιο, ότι η ψήφος του εκάστοτε ψηφοφόρου αποτελεί προϊόν αμιγώς δικής του βούλησης. Κρίνεται επίσης απαραίτητο να γίνεται

χρήση του κατάλληλου λογισμικού καταπολέμησης των οποιονδήποτε απειλών, ώστε να αποτρέπονται οι τυχόν κακόβουλες παρεμβάσεις στα τεχνολογικά συστήματα, τα οποία χρησιμοποιούνται κατά την διεξαγωγή της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας.

Πέραν των γενικών απαιτήσεων ασφαλείας, έχουν θεσπιστεί και τα ειδικά πρότυπα ασφαλείας, η πλήρωση των οποίων κρίνεται αναγκαία στο πλαίσιο διεξαγωγής ηλεκτρονικών εκλογικών αναμετρήσεων. Μεταξύ αυτών εξέχουσα θέση κατείχε η Σύσταση REC2004 (11) της επιτροπής των Υπουργών της Ευρωπαϊκής Ένωσης, προτού αυτή καταργηθεί από την Σύσταση CM/Rec (2017) 5 της Επιτροπής των Υπουργών της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Η εν λόγω Σύσταση απέδιδε ιδιαίτερη έμφαση στην αποφυγή του κινδύνου άσκησης του εκλογικού δικαιώματος για περισσότερες φορές από τον ίδιο ψηφοφόρο για λόγους, που θα οφείλονταν στην εσφαλμένη χρήση της τεχνολογίας και των συστημάτων της ηλεκτρονικής εκλογικής διαδικασίας. Σύμφωνα λοιπόν με την ανωτέρω Σύσταση, προβλεπόταν ότι, τόσο σε επίπεδο ταυτοποίησης των εκλογέων, όσο και στο στάδιο που έπεται της άσκησης του εκλογικού δικαιώματος καθίστατο εφικτός ο έλεγχος περί της επανάσκησης του εκλογικού δικαιώματος από τον ίδιο ψηφοφόρο μέσω ειδικών προγραμμάτων των ηλεκτρονικών συστημάτων, ενώ επίσης προτεινόταν και τρόποι αντιμετώπισης του εν λόγω φαινομένου. Η εν λόγω Σύσταση διατύπωνε μία σειρά νομικών, λειτουργικών και τεχνικών προτύπων για την διεξαγωγή της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας, τα οποία σε σύνοψη όλων όσων καταγράφηκαν στο δεύτερο κεφάλαιο της προκειμένης πραγματείας θα μπορούσε να σημειωθεί σχετικώς, πως ανταποκρίνονται πλήρως στις αρχές της ψηφοφορίας, όπως αυτές τίθενται στα άρθρα 51 παρ. 3 και 52 του Συντάγματος. Μάλιστα, η Σύσταση CM/Rec (2017) 5 της Επιτροπής των Υπουργών της Ευρωπαϊκής Ένωσης προς τα κράτη-μέλη σχετικά με τα πρότυπα της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας, η οποία κατήργησε την ως άνω αναφερόμενη Σύσταση αναφέρθηκε διεξοδικώς στις αρχές της ψηφοφορίας, που θα πρέπει να τηρούνται κατά την διεξαγωγή ηλεκτρονικών εκλογικών διαδικασιών και δη έκανε ειδική αναφορά στην καθολική, την ίση, την δωρεάν και την μυστική ψηφοφορία, όπως αυτές αναλύθηκαν ανωτέρω.

Ακολούθως, υπήρξε αναφορά στο πρότυπο ISO/IEC 7816 και το πρότυπο X.509, όπου το μεν πρώτο αφορά την χρήση καρτών με συγκεκριμένο λογισμικό, τις οποίες θα πρέπει να διαθέτουν οι ψηφοφόροι, προκειμένου να ασκούν το εκλογικό τους δικαίωμα, το δε δεύτερο αφορά τα πρόσωπα, που επιφορτίζονται με την ορθή διεξαγωγή της εκάστοτε ηλεκτρονικής εκλογικής διαδικασίας, ενώ δεν έλειψε η

αναφορά και στο πρότυπο ISO/IEC 27039, το οποίο σχετίζεται με την ανάπτυξη συστημάτων εντοπισμού κακόβουλων επιθέσεων σε ένα δίκτυο ή σύστημα από χάκερς και προειδοποίησης μέσω συναγερμού, στο πρότυπο ISO/IEC 19794-2:2005, όπου η ταυτοποίηση του εκάστοτε ψηφοφόρου κατά την διεξαγωγή ηλεκτρονικών εκλογικών διαδικασιών γίνεται μέσω των δακτυλικών του αποτυπωμάτων και στο πρότυπο ISO/IEC 14888-3:2006, όπου ο ψηφοφόρος ταυτοποιείται μέσω ψηφιακής υπογραφής.

Πολύ σημαντική επίσης ήταν η αναφορά και στον Κώδικα Καλής Πρακτικής σχετικά με την ηλεκτρονική ψηφοφορία, ο οποίος υιοθετήθηκε από το Συμβούλιο της Ευρώπης κατά το έτος 2002. Στο πλαίσιο του εν λόγω κειμένου, αποδόθηκε ιδιαίτερη έμφαση στην πλήρωση των αρχών της ψηφοφορίας, όπως αυτές προβλέπονται στα οικεία άρθρα του Συντάγματος κατά την διεξαγωγή οποιασδήποτε ψηφοφορίας με την βοήθεια των μέσων της τεχνολογίας σε συνδυασμό με τις θεμελιώδεις απαιτήσεις ασφαλείας, ήτοι της δημοκρατικότητας, της ακρίβειας και της ορθότητας, της ανθεκτικότητας, της επαληθεύσιμης συμμετοχής, της επαληθευσιμότητας, της δικαιοσύνης, της προστασίας από εξαναγκαστική ψήφο, της μη αναγκαιότητας έκδοσης απόδειξης περί ψήφησης και της μυστικότητας.

Μάλιστα, για την ορθή και επιτυχή διεκπεραίωση της εκάστοτε ηλεκτρονικής εκλογικής διαδικασίας αναδείχθηκε η σπουδαιότητα των πτυχών της εμπιστευτικότητας, της ακεραιότητας, της διαθεσιμότητας, της λογοδοσίας και του δημοσίου ελέγχου. Η κρυπτογραφία με τα διάφορα μοντέλα της, η υλικοτεχνική υποδομή, που θα πρέπει να είναι πλήρως και απόλυτα εκσυγχρονισμένη με τα νέα τεχνολογικά δεδομένα και η επάνδρωση της κρατικής μηχανής με το κατάλληλο λογισμικό και το άρτια εκπαιδευμένο και καταρτισμένο ανθρώπινο δυναμικό μπορούν να εγγυηθούν, όπως καταδείχθηκε στο πλαίσιο της παρούσης την αποτελεσματικότητα της ψηφοφορίας με ηλεκτρονικά μέσα.

Τα μέλη της επιστημονικής κοινότητας, όπως ελέχθη ανωτέρω, εκτός από τις γενικές και ειδικές απαιτήσεις ασφαλείας, που δύνανται να εγγυηθούν την επιτυχή έκβαση μίας ηλεκτρονικώς διεξαγόμενης εκλογικής διαδικασίας απασχόλησε έντονα και το ζήτημα της διερεύνησης των βασικότερων πλεονεκτημάτων και μειονεκτημάτων της. Και αυτό καθώς οι υποστηρικτές της θα έχουν τα κατάλληλα όπλα για να υπερασπιστούν τον νέο και πολλά υποσχόμενο εκλογικό θεσμό και να υποστηρίξουν την άμεση εφαρμογή του, όπου η καταγραφή των όποιων αρνητικών πτυχών της ψηφοφορίας με ηλεκτρονικά μέσα θα εντείνει την προσπάθεια

αντιμετώπισης έως εξάλειψης των κάθε είδους προβλημάτων, σε αντίθεση με τους πολέμιούς της, οι οποίοι θα συνεχίσουν να μάχονται ενάντια στην καθιέρωση και εφαρμογή της.

Μεταξύ λοιπόν των πλεονεκτημάτων της εφαρμογής της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας έχει καταγραφεί η αύξηση του αριθμού των εκλογέων, που πρόκειται να συμμετάσχουν στην εκλογική διαδικασία, αφού η συμμετοχή τους δεν απαιτεί την φυσική παρουσία τους στο εκάστοτε εκλογικό κέντρο, ενώ η εν λόγω εκλογική διαδικασία ενδέχεται να προσελκύσει και περισσότερους νέους ψηφοφόρους δεδομένης της εξοικείωσής τους με την τεχνολογία, κάτι το οποίο είναι μείζονος σημασίας, καθώς οι νεότερες γενιές φαίνονται να τηρούν τα τελευταία χρόνια μία ιδιαίτερα απαξιωτική και αρνητική στάση απέναντι στις εκάστοτε εκλογικές αναμετρήσεις.

Επίσης, αξιοσημείωτα οφέλη εκ της διεξαγωγής ηλεκτρονικών εκλογών καταγράφονται αναφορικά με την μείωση του κόστους διεξαγωγής τους σε σχέση με την τυπική-παραδοσιακή ψηφοφορία, εφόσον βεβαίως γίνει ορθός προγραμματισμός τους και συνετή και λελογισμένη διαχείριση των διατιθέμενων από την πολιτεία πόρων, με την εξαγωγή του εκλογικού αποτελέσματος με μεγαλύτερη ακρίβεια και ταχύτητα και με την εν γένει ευαισθητοποίηση των πολιτών για μεγαλύτερη συμμετοχή τους στα κοινά.

Παρά τα πολλά θετικά στοιχεία που συνεπάγεται η διεξαγωγή ηλεκτρονικών εκλογικών διαδικασιών και αναμετρήσεων, δεν λείπουν ωστόσο και τα αρνητικά της σημεία. Πρωτίστως, η αρχή της καθολικότητας της ψηφοφορίας φέρεται να δέχεται σοβαρότατο πλήγμα από την εφαρμογή της, καθώς τα μεγαλύτερης σε ηλικία άτομα, μην έχοντας την απαραίτητη εξοικείωση με τα μέσα της τεχνολογίας, αλλά και επιδεικνύοντας ιδιαίτερη καχυποψία και δυσπιστία αναφορικά με την προστασία της ανωνυμίας και των προσωπικών τους δεδομένων, της μυστικότητας της ψήφου, της αμεσότητας της ψηφοφορίας και της μη προσμέτρησης της ψήφου τους κατά την εξαγωγή του εκλογικού αποτελέσματος δεν εμφανίζονται ιδιαίτερα πρόθυμα να προσέλθουν να ασκήσουν το εκλογικό τους δικαίωμα ηλεκτρονικά, πλήττοντας κατά αυτό τον τρόπο ακόμη και το ίδιο το δημοκρατικό πολίτευμα.

Βεβαίως οι διοργανωτές της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας θα πρέπει να λάβουν ιδιαίτερος υπόψη τους και μία σειρά από κινδύνους, οι οποίοι ενδέχεται να συνοδεύουν την διεξαγωγή της ηλεκτρονικής εκλογικής διαδικασίας. Είναι γεγονός, πως η πλήρης εξάρτηση της εν λόγω μορφής εκλογών από την τεχνολογία και τα

μέσα της δημιουργεί ιδιαίτερες ανασφάλειες σε σχέση με την λειτουργικότητα και την αποτελεσματικότητα του όλου εγχειρήματος. Ειδικά, μάλιστα στην περίπτωση που τα ηλεκτρονικά συστήματα δεχθούν κακόβουλες επιθέσεις ή στην περίπτωση που δημιουργηθεί μία εικονική ηλεκτρονική πλατφόρμα εκλογών με προφανή στόχο την παρεμπόδιση της εκλογικής διαδικασίας, την αλλοίωση του εκλογικού αποτελέσματος, την διαρροή εμπιστευτικών και ευαίσθητων πληροφοριών και δεδομένων, οι προβληματισμοί είναι διάχυτοι και αναζητούν λύσεις, καθώς διακυβεύεται η ίδια η δημοκρατία και οι θεσμοί της.

Η εφαρμογή των συστημάτων της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας υπήρξε ιδιαίτερος εκτεταμένη σε διεθνές επίπεδο, κάτι που αποδεικνύει, πως η εν λόγω μορφή εκλογικής διαδικασίας αποτελεί κανονικότητα και αναπόσπαστο κομμάτι της κρατικής λειτουργίας και της πολιτικής ζωής σε πλήθος κρατών ανά την υφήλιο. Συγκεκριμένα, μπορούν να αναφερθούν χαρακτηριστικές περιπτώσεις χωρών εφαρμογής ηλεκτρονικών εκλογικών διαδικασιών, όπως η Ινδία, η Ιαπωνία, η Αργεντινή, η Βενεζουέλα και η Βραζιλία, όπου η όλη εκλογική διαδικασία στα παραδείγματα που αναφέρθηκαν ανωτέρω κύλησε ομαλά, χωρίς να καταγραφούν σοβαρά προβλήματα, που να κλονίσουν την εμπιστοσύνη των εκλογέων στη νέα αυτή μορφή διεξαγωγής εκλογών, πλην ελαχίστων και δη μικρής κλίμακας προβλημάτων, τα οποία και καταγράφηκαν στην Ιαπωνία, όπου τα χρησιμοποιούμενα ηλεκτρονικά μέσα δεν κατάφεραν να επιτύχουν την ταυτοποίηση των ψηφοφόρων, τα οποία όμως αντιμετωπίστηκαν εγκαίρως και δεν επέδρασαν αρνητικά στην όλη εκλογική διαδικασία. Υπήρξαν όμως και περιπτώσεις χωρών, όπως η Αμερική, η Αυστραλία και η Κόστα Ρίκα, όπου οι ηλεκτρονικές εκλογές αντιμετωπίστηκαν με καχυποψία και δυσπιστία από τους ψηφοφόρους, καταγράφηκαν αρκετά προβλήματα στα ηλεκτρονικά μέσα και τα λογισμικά προγράμματα, που χρησιμοποιήθηκαν κατά την διεξαγωγή τους, ενώ δεν θα πρέπει να παραληφθεί και η περίπτωση του Παναμά, όπου η ψηφοφορία με την βοήθεια των μέσων της τεχνολογίας διεξήχθη πιλοτικά και ως εκ τούτου δεν είναι δυνατό να εξαχθούν σε σχέση με αυτή ασφαλή συμπεράσματα.

Σε ό, τι αφορά την εφαρμογή της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας σε ευρωπαϊκό επίπεδο θα πρέπει να σημειωθεί σχετικά, πως η εφαρμογή της υπήρξε άλλοτε επιτυχημένη και άλλοτε χαρακτηρίστηκε από πλήθος προβλημάτων τεχνικής φύσεως, τα οποία και συνέβαλαν στην δημιουργία αισθημάτων έντονης καχυποψίας και δυσπιστίας γύρω από τα ηλεκτρονικά μέσα και τα χρησιμοποιούμενα λογισμικά εκ

μέρους των εκλογέων, αλλά και εν γένει αμφισβήτησης του εν λόγω τρόπου ψηφοφορίας από την επιστημονική κοινότητα.

Χαρακτηριστικά θα πρέπει να αναφερθούν οι περιπτώσεις της Ελβετίας και της Νορβηγίας, όπου αν και δεν καταγράφηκαν ιδιαίτερα προβλήματα κατά την διεξαγωγή της ψηφοφορίας με την βοήθεια της τεχνολογίας, εντούτοις ο εν λόγω τρόπος άσκησης του εκλογικού δικαιώματος προβλημάτισε έντονα τον επιστημονικό κόσμο. Συγκεκριμένα, υπήρξε διάχυτη δυσπιστία περί της διασφάλισης της μυστικότητας της ψήφου, της έγκυρης διεξαγωγής της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας και της εξαγωγής των αποτελεσμάτων, της αξιοπιστίας των ηλεκτρονικών μέσων και των χρησιμοποιούμενων λογισμικών συστημάτων λόγω μαζικής συμμετοχής εκλογέων, της διαρροής των ψήφων και της εισβολής κακόβουλου λογισμικού σε συνάρτηση με την τήρηση των δημοκρατικών αρχών. Μάλιστα, αν και καταβλήθηκαν προσπάθειες ανάκτησης της εμπιστοσύνης των εκλογέων στον εν λόγω εκλογικό θεσμό, εντούτοις η αμφισβήτηση εξακολούθησε να υφίσταται, καταγράφηκαν αξιοσημείωματα ποσοστά αποχής, ενώ στην περίπτωση της Ελβετίας αποφασίστηκε να γίνουν πιλοτικές εφαρμογές της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας, προτού αυτή καθιερωθεί τελικώς στην εν λόγω χώρα.

Περαιτέρω, στην περίπτωση της Ολλανδίας διαφάνηκε να απωλέστηκε η εμπιστοσύνη των εκλογέων προς τα ηλεκτρονικά συστήματα δια των οποίων διεξάγονταν οι εκάστοτε εκλογικές αναμετρήσεις για τον λόγο ότι, απουσίαζαν οι εξειδικευμένες γνώσεις και η αντίστοιχη εμπειρία εκ μέρους της πολιτείας για την διεξαγωγή τέτοιων εκλογικών διαδικασιών, κάτι βεβαίως που γέννησε σοβαρούς προβληματισμούς σχετικά με την εγκυρότητα και την αξιοπιστία των χρησιμοποιούμενων τεχνολογικών μέσων με την δημοκρατία αναμφισβήτητα να δέχεται ισχυρότατο πλήγμα.

Στο Βέλγιο εκφράστηκαν έντονες διαμαρτυρίες για την πολύωρη καθυστέρηση των ηλεκτρονικών μέσων και των λογισμικών, τον μικρό αριθμό υπολογιστών εν γένει και ανά εκλογικό κέντρο, την έλλειψη σχετικής εμπειρίας για την διεκπεραίωση των ηλεκτρονικών εκλογικών διαδικασιών και την ανυπαρξία εξειδικευμένου και κατάλληλα καταρτισμένου προσωπικού στα κατά τόπους εκλογικά τμήματα, ενώ στη Γαλλία υπήρξε διάχυτος προβληματισμός σχετικά με ενδεχόμενες κυβερνοαπειλές, μάλιστα δεν έλειψαν και οι φωνές για απειλή της ίδιας της δημοκρατίας και μη διασφάλιση των δημοκρατικών αρχών.

Πέραν όμως των περιπτώσεων εφαρμογής ηλεκτρονικών εκλογικών διαδικασιών σε ευρωπαϊκό επίπεδο, όπου είτε καταγράφηκαν αρκετά τεχνικής φύσεως προβλήματα είτε τα ηλεκτρονικά μέσα αντιμετωπίστηκαν από τους εκλογείς και την επιστημονική κοινότητα με δυσπιστία, καχυποψία, έντονη αμφισβήτηση και επιφυλακτικότητα, υπήρξαν και περιπτώσεις χωρών, όπου η ψηφοφορία με την βοήθεια των μέσων της τεχνολογίας εστέφθη από επιτυχία, όπως παραδείγματος χάρη συνέβη στην περίπτωση της Εσθονίας και του Ηνωμένου Βασιλείου, όπου η ηλεκτρονική ψηφοφορία έτυχε της εμπιστοσύνης του σώματος των εκλογέων, αλλά και του επιστημονικού κόσμου. Αξίζει να αναφερθεί επίσης και η περίπτωση της Ιταλίας, όπου η πρόβλεψη για διεξαγωγή ηλεκτρονικής ψηφοφορίας αφορούσε την ανάδειξη των Πρυτανικών Αρχών, όπου όλα κύλησαν ομαλότατα, χωρίς να αναδειχθεί κανένα απολύτως πρόβλημα, αλλά και η περίπτωση της Ισπανίας, όπου αν και υπήρξε πιλοτική εφαρμογή της, εντούτοις οι ηλεκτρονικές εκλογικές διαδικασίες έτυχαν της αποδοχής των Ισπανών εκλογέων.

Στο πλαίσιο της παρουσίας των σημαντικότερων περιπτώσεων εφαρμογής της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας στον ελλαδικό χώρο, θα μπορούσε να λεχθεί σχετικώς, ότι η ψηφοφορία με την βοήθεια των μέσων της τεχνολογίας ουδέποτε αποτέλεσε βασική διαδικασία εκλογικών αναμετρήσεων στη χώρας μας, παρά η εφαρμογή της υπήρξε αποκλειστικά και μόνο περιστασιακή και αποσπασματική, ως εκ τούτου γίνεται αντιληπτό, ότι η ελληνική πολιτεία δεν κλήθηκε να διαχειριστεί την ικανότητα ή μη ανταπόκρισης των τεχνολογικών μέσων και των χρησιμοποιούμενων λογισμικών στην μαζικότητα συμμετοχής των εκλογέων, όπως κάτι τέτοιο θα συνέβαινε στην περίπτωση των εθνικών εκλογών ή των εκλογών για την ανάδειξη των αρχών της Τοπικής Αυτοδιοίκησης.

Συγκεκριμένα, στο πλαίσιο της παρούσης υπήρξε καταγραφή επιτυχημένων μεν περιπτώσεων διεξαγωγής της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας σε διάφορες εκλογικές διαδικασίες, υπήρξε αναφορά δε και σε περιπτώσεις, όπου σημειώθηκαν όμως αρκετά προβλήματα. Μάλιστα, θα πρέπει να σημειωθεί σχετικώς, ότι από το έτος 2020 και έκτοτε ένεκα της πανδημίας του κορωνοϊού παρατηρείται με ολοένα και μεγαλύτερη ένταση η διενέργεια ηλεκτρονικών εκλογικών διαδικασιών σε διάφορους επιστημονικούς φορείς, συλλόγους, ενώσεις, σωματεία κά.

Μεταξύ των παραδειγμάτων, όπου οι ηλεκτρονικές εκλογές διεξήχθησαν ομαλώς περιλαμβάνεται η σχετική ψηφοφορία εντός του ελληνικού Κοινοβουλίου κατά το έτος 2018 σχετικά με την άρση της βουλευτικής ασυλίας της βουλευτή της

Νέας Δημοκρατίας Άννας-Μισέλ Ασημακοπούλου και του βουλευτή της Χρυσής Αυγής Κωνσταντίνου Μπαρμπαρούση, με την ψήφιση του προϋπολογισμού του έτους 2019, με την ψήφιση κατά το έτος 2019 σχετικού φορολογικού νομοσχεδίου και με την ψήφιση τροπολογίας κατά το έτος 2020 σχετικά με τον υποβιβασμό ή μη δυο κορυφαίων ποδοσφαιρικών συλλόγων της χώρας, ήτοι του ΠΑΟΚ και της Ξάνθης.

Στα πρισσότερα όμως παραδείγματα εφαρμογής της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας στην χώρα μας καταγράφηκαν αξιοσημείωτα προβλήματα. Τα σημαντικότερα εξ' αυτών εντοπίζονται στην περίπτωση του Υπουργείου Ανάπτυξης κατά το έτος 2014 σχετικά με την επιλογή του σήματος των προϊόντων και των υπηρεσιών ελληνικής προέλευσης σε διεθνές επίπεδο, όπου καταχωρήθηκαν πολλές ψήφοι υπέρ συγκεκριμένης πρότασης στην προσπάθεια αλλοίωσης του αποτελέσματος της ψηφοφορίας μέσω της χρήσης παράνομου και κακόβουλου λογισμικού, κάτι που είχε ως αποτέλεσμα τη διεξαγωγή εκ νέου της ψηφοφορίας, τον κλονισμό του κύρους του αποτελέσματος και την αμφισβήτηση εν γένει της εν λόγω εκλογικής διαδικασίας. Αντιστοίχως, στην περίπτωση ψήφισης σχετικού νομοσχεδίου στην Βουλή των Ελλήνων για τον Α.Σ.Ε.Π. κατά το έτος 2019 τα ηλεκτρονικά συστήματα παρουσίασαν έντονη δυσλειτουργία, που είχε ως συνέπεια να εγερθούν έντονοι προβληματισμοί γύρω από την αξιοπιστία και την εγκυρότητα του όλου εκλογικού εγχειρήματος.

Ομοίως, στην περίπτωση της ψήφισης στο ελληνικό Κοινοβούλιο κατά το έτος 2018 για την τροποποίηση του εκλογικού συστήματος των αυτοδιοικητικών εκλογών παρουσιάστηκαν έντονα προβλήματα στα τεχνολογικά μέσα, ενώ αναδείχθηκε σχετικώς και η άγνοια των Ελλήνων βουλευτών αναφορικά με την ορθή χρήση των ηλεκτρονικών μέσων, όπου καταχωρήθηκαν στο ηλεκτρονικό σύστημα άλλες ψήφοι από αυτές, που εξέφραζαν την πραγματική τους βούληση, ενώ σε άλλες εκλογικές διαδικασίες, που έλαβαν χώρα στην ελληνική Βουλή καταγράφηκαν περιστατικά, όπου οι βουλευτές μην έχοντας εξοικείωση με τον νέο τρόπο άσκησης του εκλογικού τους δικαιώματος δεν είχαν μαζί τους τις κάρτες, προκειμένου να ψηφίσουν στις σχετικές ψηφοφορίες, όπως συνέβη παραδείγματος χάρη στην περίπτωση της ψήφισης του νομοσχεδίου κατά το έτος 2018 του Υπουργείου Εργασίας και Κοινωνικών Υποθέσεων για την αναδοχή παιδιών.

Περαιτέρω, η πρόβλεψη για παροχή διαζευκτικής δυνατότητας ψήφισης εκ μέρους των μελών του Ιατρικού Συλλόγου Θεσσαλονίκης κατά το έτος 2018 για την

ανάδειξη των οργάνων του, όπως καταγράφηκε στο πλαίσιο της παρούσης, τονίζει εμφαντικά την ανασφάλεια των ιατρών σχετικά με την διεξαγωγή ηλεκτρονικών εκλογικών διαδικασιών.

Από τις αρχές του έτους 2020 και έκτοτε έως και σήμερα εξαιτίας των υγειονομικών μέτρων στο πλαίσιο περιορισμού της διασποράς του ιού του κορωνοϊού γίνεται ολοένα και επιτακτικότερη η ανάγκη για διεξαγωγή ηλεκτρονικών εκλογικών διαδικασιών. Έτσι λοιπόν πολλοί επιστημονικοί φορείς, σύλλογοι, ενώσεις, σωματεία, κ.ά. επιλέγουν να διεξάγουν τις εκλογές τους ηλεκτρονικά στην προσπάθειά τους να αποφύγουν φαινόμενα συνωστισμού και έξαρσης της πανδημίας. Μεταξύ αυτών συγκαταλέγεται η περίπτωση της Πανελληνίας Ομοσπονδίας Πολιτικού Προσωπικού του Υπουργείου Δημοσίας Τάξης σχετικά με την εκλογή των αιρετών εκπροσώπων τους, που θα στελεχώσουν το Υπηρεσιακό συμβούλιο των Πολιτικών Υπαλλήλων του Υπουργείου Προστασίας του Πολίτη για την διετία 2021-2022, της Ελληνικής Ομοσπονδίας Καλαθοσφαίρισης και της Ελληνικής Ποδοσφαιρικής Ομοσπονδίας για την ανάδειξη των οργάνων τους, της Ένωσης Ελλήνων Φυσικών για την ανάδειξη του νέου Διοικητικού Συμβουλίου και της νέας Εξελικτικής Επιτροπής, του Διοικητικού Συμβουλίου της Ένωσης Στρατιωτικών Περιφερειακής Ενότητας Βόλου-Μαγνησίας για την διεξαγωγή αρχαιρεσιών για την ανάδειξη των μελών του Διοικητικού Συμβουλίου, της Εξελεγκτικής Επιτροπής και των Αντιπροσώπων για το Πανελλήνιο Συνέδριο των Αντιπροσώπων της Πανελληνίας Ομοσπονδίας Ενώσεων Στρατιωτικών, ενώ δεν θα πρέπει να λησμονηθεί σχετικώς η περίπτωση του πολιτικού κόμματος της Νέας Δημοκρατίας, το οποίο στις 24 Οκτωβρίου του 2021 διεξήγαγε τις εσωκομματικές εκλογές της για την ανάδειξη των εσωκομματικών οργάνων της δια ζώσης στα κατά τόπους εκλογικά κέντρα και με ψηφιακές κάλπες μέσω της διαδικασίας της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας επιτυχώς και με ασφάλεια, εξασφαλίζοντας δια της κρυπτογράφησης την ακεραιότητα της ψηφοφορίας και το αδιάβλητο της εν λόγω εκλογικής διαδικασίας.

Επιπλέον, δεν θα πρέπει να μην αναφερθεί σχετικώς και το γεγονός, ότι η πολιτεία κατά το έτος 2021 θέσπισε σχετικές νομοθετικές ρυθμίσεις σχετικά με την εκλογή των αιρετών εκπροσώπων στα Υπηρεσιακά και Πειθαρχικά Συμβούλια των δημοσίων υπηρεσιών, των Νομικών Προσώπων Δημοσίου Δικαίου και των Ο.Τ.Α. με ηλεκτρονική ψηφοφορία καθώς επίσης και αναφορικά με την διαδικασία διεξαγωγής Γενικών Συνελεύσεων με ψηφιακά μέσα και διενέργειας ηλεκτρονικών ψηφοφοριών για τη λήψη αποφάσεων και την εκλογή των μελών των καταστατικών οργάνων των

αθλητικών ομοσπονδιών και ενώσεων, όπου στα εν λόγω νομοθετήματα προβλέπονται όλες οι σχετικές λεπτομέρειες για την εφαρμογή της ψηφοφορίας με την βοήθεια των μέσων της τεχνολογίας.

Από όλα τα γενικά ελληνικά παραδείγματα που παρουσιάστηκαν ανωτέρω στο πλαίσιο της παρούσης, καθίσταται πλέον σαφής ο προσανατολισμός των πολιτών και της πολιτείας προς την καθιέρωση και εφαρμογή της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας σε περισσότερους τομείς της ανθρώπινης δραστηριότητας, όχι όμως ακόμη σε επίπεδο βουλευτικών εκλογών ή εκλογών για την ανάδειξη των αρχών της Τοπικής Αυτοδιοίκησης, καθώς μία τέτοια προοπτική απαιτεί να γίνουν πολλά ακόμη βήματα για την τελική επικράτησή της εις βάρος της τυπικής-παραδοσιακής ψηφοφορίας.

Στο πλαίσιο των αναφορών μας στις ειδικότερες περιπτώσεις εφαρμογής της ψηφοφορίας με ηλεκτρονικά μέσα στην Ελλάδα έγινε μνεία και στη νομοθετική πρόβλεψη κήρυξης απεργίας και με ηλεκτρονική ψηφοφορία. Και μόνο στο άκουσμα των προωθούμενων νομοθετικών παρεμβάσεων από το Υπουργείο Εργασίας και Κοινωνικών Υποθέσεων ο συνδικαλιστικός κόσμος της χώρας ξεσηκώθηκε και εναντιώθηκε σφόδρα στις προωθούμενες αλλαγές. Συγκεκριμένα, οι συνδικαλιστές διατύπωσαν την άποψη, πως η απεργία είναι ασύμβατη με την απομακρυσμένη διαδικασία, εξέφρασαν τον έντονο προβληματισμό τους για το αδιάβλητο και τη διαφάνεια της όλης εκλογικής διαδικασίας, για την μυστικότητα της ψήφου και το ενδεχόμενο διαρροής των προσωπικών δεδομένων των εργαζομένων, που θα έχει ως συνέπεια την αποκάλυψη των πολιτικών πεποιθήσεών τους, των προθέσεων και των δράσεων της εργατικής τάξης εν γένει.

Μάλιστα, οι αντιδράσεις είχαν έντονη πολιτική υφή και μονομέρεια σκέψης, καθώς εκφράστηκε επίμονα η θέση, ότι η κήρυξη της απεργίας δια της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας περιορίζει την συνδικαλιστική ελευθερία, παραβιάζει τα εργατικά δικαιώματα και τη δημοκρατική και ελεύθερη λειτουργία των συνδικάτων, πλήττει την συλλογική αυτονομία τους, καταργεί την άμεση δημοκρατία, στοχοποιεί την απεργία με προφανή στόχο την απαγόρευσή της και υπονομεύει τον ρόλο και τη σημασία των γενικών συνελεύσεων των συνδικαλιστικών οργανώσεων. Οι συνδικαλιστές διατύπωναν, πως οι αλλαγές, που σχεδιάζει το Υπουργείο Εργασίας και Κοινωνικών Υποθέσεων, προωθούν «αντιεργατικές» διατάξεις εις βάρος των εργαζομένων, ενώ φάνηκε να τους προβληματίζει ιδιαίτερος η δημιουργία του μητρώου εργαζομένων και η διαφαινόμενη πρόθεση της πολιτείας περί ελέγχου των

τεκταινομένων στον συνδικαλιστικό χώρο, όπου μάλιστα η αντίδρασή τους εκφράστηκε με συνεχείς απεργίες.

Ωστόσο, η πολιτεία παρά τις οξύτατες αντιδράσεις που καταγράφηκαν από τον συνδικαλιστικό κόσμο προχώρησε στην ψήφιση του Νόμου 4635/2019 (Φ.Ε.Κ. τ. Α' 167/30-10-2019, ο οποίος προέβλεψε μεταξύ άλλων τη δυνατότητα διεξαγωγής και ηλεκτρονικής ψηφοφορίας για την κήρυξη απεργίας και καθιέρωσε ως υποχρεωτική τη δημιουργία ηλεκτρονικού μητρώου Συνδικαλιστικών Οργανώσεων Εργαζομένων και Οργανώσεων Εργοδοτών.

Μάλιστα, το Υπουργείο Εργασίας και Κοινωνικών Υποθέσεων προώθησε μεταξύ άλλων και νομοθετικές ρυθμίσεις περί εκσυγχρονισμού της εργατικής και συνδικαλιστικής νομοθεσίας, πάταξης της γραφειοκρατίας, διαμόρφωσης συνθηκών διαφάνειας αναφορικά με τις συνδικαλιστικές οργανώσεις, ενίσχυσης των εργαζομένων και ουσιαστικής δράσης των συνδικαλιστικών οργάνων, παροχής εγγυήσεων σχετικά με την τήρηση του στοιχείου της μυστικότητας της ψήφου, την προστασία των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα των εργαζομένων, τη διασφάλιση του απορρήτου της ψήφου και του αδιάβλητου της διαδικασίας ψηφοφορίας, προκειμένου να καμφθούν οι όποιες αντιδράσεις επί των επικείμενων αλλαγών.

Όμως, παρά τις διαβεβαιώσεις του εν λόγω Υπουργείου και του ίδιου τότε Υπουργού, ότι οι προωθούμενες ρυθμίσεις έχουν ως σκοπό την προάσπιση των δικαιωμάτων των εργαζομένων, την αύξηση της συμμετοχής μέσω της ψηφοφορίας με τη βοήθεια των μέσων της τεχνολογίας και τον μη επηρεασμό των εργαζομένων κατά την ψηφοφορία περί κήρυξης απεργίας, οι συνδικαλιστές και οι εργαζόμενοι εξακολούθησαν να ισχυρίζονται, πως πρόθεση της πολιτείας δια των προωθούμενων νομοθετικών ρυθμίσεων είναι να ενισχύσει την τάξη των εργοδοτών, των ισχυρών και του κεφαλαίου εις βάρος των εργαζομένων, παραβλέποντας όμως τις τάσεις σε ευρωπαϊκό και διεθνές επίπεδο σε σχέση με τις νέες απαιτήσεις στο πεδίο της εργασίας και της συλλογικής δράσης, εμμένοντας σε μικροπολιτικά συμφέροντα και σκοπιμότητες.

Τελικώς, η πολιτεία στις 16 Ιουνίου του 2021 ψήφισε τον Νόμο 4808/2021 (Φ.Ε.Κ. τ. Α' 101/19-06-2021), όπου μεταξύ άλλων προβλέπεται αφενός μεν η δυνατότητα των συνδικαλιστικών οργανώσεων περί διενέργειας ηλεκτρονικής ψηφοφορίας, ενώ ορίζεται σχετικώς και η παροχή εκ μέρους του Υπουργείου Εργασίας και Κοινωνικών Υποθέσεων χωρίς κανενός είδους αντάλλαγμα του σχετικού λογισμικού για την διεξαγωγή της εκάστοτε ηλεκτρονικής εκλογικής

διαδικασίας, χωρίς όμως να αποκλείεται η δυνατότητα των συνδικαλιστικών οργανώσεων να επιλέγουν την αξιοποίηση και άλλων προγραμμάτων, που θα διασφαλίζουν όμως σε κάθε περίπτωση το αδιάβλητο και την μυστικότητα της ψηφοφορίας, αφετέρου δε η υποχρέωση καταχώρησης των πρακτικών διαλογής των ψηφοδελτίων και της καταμέτρησης των ηλεκτρονικών ψήφων στο ΓΕ.ΜΗ.Σ.Ο.Ε.

Εκ των ανωτέρω αναφερομένων καθίσταται αντιληπτό, ότι η πολιτεία, αν και μέσω των σχετικών νομοθετικών της προβλέψεων στόχευσε στην προστασία της εργαζομένων και των ενίσχυση των δικαιωμάτων τους, αλλά και της συλλογικής δράσης, εντούτοις ο συνδικαλιστικός κόσμος της χώρας σε συνδυασμό με μικροπολιτικά συμφέροντα και σκοπιμότητες δεν αντιμετώπισε τις προωθούμενες αλλαγές με τη δέουσα σοβαρότητα, ωριμότητα σκέψης και υπευθυνότητα και επέλεξε απλά και μόνο να εκφράσει την έντονη αντίδρασή του και όχι να σταθεί στο ύψος των περιστάσεων, που επιβάλλουν οι νέες απαιτήσεις στην αγορά εργασίας και η ανθρώπινη δραστηριότητα εν γένει.

Περαιτέρω, όπως ελέχθη ανωτέρω σχετικώς, η συζήτηση για την ανάδειξη της ηγεσίας της κεντροαριστεράς κατά το έτος 2017 συγκέντρωσε το ενδιαφέρον και την προσοχή κορυφαίων ακαδημαϊκών της χώρας, μεταξύ των οποίων του κ. Κοντιάδη, ο οποίος υποστήριξε σχετικώς, πως η ηλεκτρονική ψηφοφορία μπορεί να τύχει εφαρμογής στις εκάστοτε εκλογικές διαδικασίες υπό τον όρο βέβαια, ότι διασφαλίζεται η ταυτοπροσωπία των συμμετεχόντων σε αυτή καθώς επίσης και του κ. Δρυμιώτη, ο οποίος υπήρξε ένθερμος υποστηρικτής της

Επί του ζητήματος της εφαρμογής της ψηφοφορίας με την βοήθεια της τεχνολογίας κατά τις εκλογές της κεντροαριστεράς τοποθετήθηκαν κορυφαία στελέχη της εν λόγω παράταξης. Μεταξύ αυτών συγκαταλέγεται ο κ. Καμίνης, ο οποίος υπήρξε υπέρμαχος της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας, υποστηρίζοντας σχετικώς ότι δια μέσου αυτής επιτυγχάνεται ο εκσυγχρονισμός του κράτους, η ευχερέστερη πρόσβαση στην ψηφοφορία και ως εκ τούτου η ενίσχυση του στοιχείου της καθολικότητας της ψηφοφορίας και συνακόλουθα η τήρηση των δημοκρατικών αρχών. Επίσης, ο κ. Θεοδωράκης υποστήριξε σθεναρά την εφαρμογή της, καθώς η ηλεκτρονική ψηφοφορία συνεπάγεται κατά τον ίδιο τον προοδευτισμό, την εύκολη προσβασιμότητα, την μεγαλύτερη συμμετοχή, την εξοικονόμηση χρημάτων και την προστασία του περιβάλλοντος. Απαραίτητες όμως προϋποθέσεις προς τούτο αποτελούν η μη προσκόλλιση στις γραφειοκρατικές εκλογικές διαδικασίες με τις οποίες υπάρχει ανάλογη εξοικείωση, η διορατικότητα και η ευρύτητα της σκέψης, η

μη εξυπηρέτηση πολιτικών και μικροκομματικών σκοπιμοτήτων και ασφαλώς η τήρηση των αρχών της ψηφοφορίας. Και ο κ. Τζιώτης έλαβε θέση υπέρ της εφαρμογής της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας για την εκλογή της ηγεσίας στο χώρο της κεντροαριστεράς, υποστηρίζοντας ότι είναι πάνω από όλα ζήτημα δημοκρατίας, ενώ θεώρησε ως προαπαιτούμενο για την ορθή εφαρμογή της την τήρηση των δημοκρατικών αρχών.

Περαιτέρω, ο Πρόεδρος της Επιτροπής κ. Αλιβιζάτος, αν και εμφανιζόταν θετικός εξ αρχής στο ενδεχόμενο της εκλογής της ηγεσίας της κεντροαριστεράς με ηλεκτρονική ψηφοφορία, εντούτοις αργότερα υιοθέτησε διαφορετική στάση εξαιτίας της θέσης των εταιρειών στις οποίες και απευθύνθηκε, προκειμένου να αναλάβουν τη διεξαγωγή της, οι οποίες όμως αρνήθηκαν την διεκπεραίωση ενός τέτοιου εγχειρήματος, καθώς αδυνατούσαν να εγγυηθούν την εγκυρότητα και την αξιοπιστία της εν λόγω εκλογικής διαδικασίας και της εξαγωγής του εκλογικού αποτελέσματος. Δεδομένων των νέων συνθηκών ο κ. Αλιβιζάτος σε επιστολή του προς τους υποψηφίους για την ηγεσία της εν λόγω παράταξης προέκρινε, πως δεν ήταν ακόμη ώριμες οι συνθήκες για ομαλή και αξιόπιστη διεξαγωγή της ψηφοφορίας με ηλεκτρονικά μέσα. Στην αντίπερα όχθη βρέθηκε η κ. Γεννηματά, η οποία υποστήριξε, πως η ηλεκτρονική ψηφοφορία δεν διασφαλίζει την εγκυρότητα και την αξιοπιστία της εν λόγω εκλογικής διαδικασίας και της εξαγωγής του αποτελέσματος, την τήρηση των δημοκρατικών αρχών και εγγυήσεων, ούτε και την αυτοπρόσωπη άσκηση του εκλογικού δικαιώματος εκ μέρους των ψηφοφόρων.

Από την αναλυτική παρουσίαση της αδυναμίας εφαρμογής της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας στις εκλογές της κεντροαριστεράς για την ανάδειξη της ηγεσίας της, διαφάνηκε η έλλειψη κουλτούρας, που διαπνέει το πολιτικοκοινωνικό μας σύστημα, η ανετοιμότητα της πολιτείας και των εταιρειών σε επίπεδο τεχνολογικής υποδομής, η έλλειψη σχετικής εμπειρίας, το υψηλός κόστος παροχής υπηρεσιών εκ μέρους των εταιρειών, η ύπαρξη πολιτικών σκοπιμοτήτων και η προώθηση μικροκομματικών συμφερόντων και η έκδηλη ανησυχία για αποτυχία του εν λόγω εγχειρήματος. Όμως, η πολιτεία θα πρέπει να θέσει την εφαρμογή των ηλεκτρονικών εκλογικών διαδικασιών μέσα στις προτεραιότητές της, να μην αποπροσανατολιστεί από τις αρνητικές θέσεις και απόψεις που κατά καιρούς διατυπώνονται και να παραμείνει προσηλωμένη στην προοπτική καθιέρωσης και εφαρμογής της.

Ειδική αναφορά στο πλαίσιο της παρούσης έγινε και στην περίπτωση της εφαρμογής της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας στους κόλπους της φοιτητικής κοινότητας.

Κατά το έτος 2019 η Γενική Συνέλευση των φοιτητών του Οικονομικού Πανεπιστημίου Αθηνών αποφάσισε τη διεξαγωγή ηλεκτρονικής ψηφοφορίας σχετικά με τη λήψη αποφάσεων για μία σειρά θεμάτων, που απασχολούσαν τους φοιτητές. Συγκεκριμένα, οι φοιτητές του εν λόγω Πανεπιστημίου ψήφισαν με τη χρήση κωδικών, που τους είχαν προηγουμένως διατεθεί, όπου η εν λόγω ψηφοφορία εξελίχθηκε ομαλά, μάλιστα διασφαλίστηκε η ακεραιότητα της ψηφοφορίας μέσω της χρήσης της κρυπτογραφίας, το απόρρητο της εν λόγω διαδικασίας και η αυτοπρόσωπη ψήφιση των φοιτητών. Το ίδιο έτος και η Νομική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών αποφάσισε τη θέσπιση ηλεκτρονικής πλατφόρμας ψηφοφορίας, υπό τον όρο όμως της διασφάλισης της μυστικότητας της ψήφου, του αδιάβλητου του αποτελέσματος και της διεξαγωγής της εντός ευλόγου χρόνου.

Επίσης, οι φοιτητές του Τμήματος της Φιλολογίας του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης διεκδίκησαν την εφαρμογή της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας για τα ζητήματα, που αφορούσαν τον φοιτητικό κόσμο. Οι εν λόγω φοιτητές προέβλεπαν μεταξύ άλλων, ότι η ψηφοφορία με την βοήθεια της τεχνολογίας εγγυάται την αύξηση της συμμετοχής, την αξιοπιστία της διαδικασίας και την έγκυρη εξαγωγή του αποτελέσματος. Περαιτέρω, η Γενική Συνέλευση των φοιτητών του Οικονομικού Πανεπιστημίου Αθηνών, όπου έλαβε χώρα ηλεκτρονικά κατά το έτος 2020, όπως ελέχθη ανωτέρω, κατέγραψε κατακόρυφη αύξηση συμμετοχής των φοιτητών σε αυτή, κάτι που ουδέποτε είχε συμβεί στο παρελθόν.

Από τα ενδεικτικά παραδείγματα εφαρμογής της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας στη φοιτητική κοινότητα, μπορεί να σημειωθεί σχετικά, πως αφενός μεν οι ίδιοι οι φοιτητές δύνανται να διαφυλάξουν το κύρος του εν λόγω τρόπου ψηφοφορίας με την παροχή της κατάλληλης ενημέρωσης προς τους συμμετέχοντες σε αυτή περί των αναγκαίων όρων και απαιτήσεων για την ασφαλή διεξαγωγή της, με την επιλογή των κατάλληλων ηλεκτρονικών μέσων και λογισμικών συστημάτων, του κατάλληλα και άρτια εκπαιδευμένου προσωπικού, που θα αναλάβει την ορθή διεκπεραίωσή της, τον συντονισμό και την εποπτεία της όλης διαδικασίας από εξουσιοδοτημένα προς τούτο πρόσωπα και την εν γένει αποδοχή του νέου αυτού εκλογικού θεσμού, αφετέρου δε και η ακαδημαϊκή κοινότητα με την μη εξυπηρέτηση πολιτικών και μικροκομματικών συμφερόντων.

Περαιτέρω, η ψήφιση του Νόμου 4076/2012 (Φ.Ε.Κ. τ. Α' 159/10-08-2012) όπως καταγράφηκε στο πλαίσιο της παρούσης σχετικά με την ανάδειξη των Πρυτανικών Αρχών των Α.Ε.Ι. με ηλεκτρονική ψηφοφορία προβλημάτισε ιδιαίτερα

τα Πανεπιστημιακά Ιδρύματα της χώρας, τα οποία και αποφάσισαν να προσφύγουν στην ελληνική δικαιοσύνη, προκειμένου να κριθεί η συνταγματικότητα του εν λόγω νομοθετήματος. Συγκεκριμένα, με την από 17 Ιανουαρίου 2013 αίτηση ακύρωσης των προσφευγόντων Α.Ε.Ι. ενώπιον του ΣτΕ ζητήθηκε η ακύρωση της υπ' αριθμ. 122.1/908/144145/B2/2012 απόφασης της Υπουργού Παιδείας και Θρησκευμάτων, Πολιτισμού και Αθλητισμού.

Οι αιτούντες μεταξύ άλλων προέβαλαν τον ισχυρισμό, ότι το εν λόγω νομοθέτημα προβλέποντας ένα ιδιαίτερα περίπλοκο ηλεκτρονικό εκλογικό σύστημα ψηφοφορίας και ηλεκτρονικής καταμέτρησης των ψήφων προάγει την αδιαφάνεια, ενώ αποκλείει τον έλεγχο της εφορευτικής επιτροπής. Στις αιτιάσεις όμως αυτές το ΣτΕ απεφάνθη, πως ο εν λόγω Νόμος περιλαμβάνει λεπτομερείς ρυθμίσεις σχετικά με τη διεξαγωγή της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας, μάλιστα υπάρχει και σχετική πρόβλεψη για την καταμέτρηση των ψήφων και παραδοσιακά ως επίσης και σχετική ρύθμιση για την τήρηση των βιβλίων Πρακτικών των εκλογών σε φυσική μορφή.

Ακολουθώς, προβλήθηκε ο ισχυρισμός, ότι δια της απομακρυσμένης ψήφου προάγεται η αδιαφάνεια, δεν διασφαλίζονται οι προϋποθέσεις ασφαλείας, η ακεραιότητα, η εγγύηση και η μυστικότητα της ψήφου. Ειδικότερα, οι αιτιάσεις αφορούσαν τη δυσκολία ή την αδυναμία διακρίβωσης της ταυτοπροσωπίας των εκλογέων, τη διαρροή των προσωπικών δεδομένων των ψηφοφόρων, τον εξαναγκασμό σε ψήφο, την απαξίωση του θεσμού της εφορευτικής επιτροπής, την επιρροή τρίτων προσώπων, άσχετων προς το Πανεπιστήμιο, τη ψηφιοποίηση του δικαιώματος της ψήφου και την αποτροπή συμμετοχής στην ηλεκτρονική ψηφοφορία των μη έχόντων την ανάλογη εξοικείωση με τα ηλεκτρονικά μέσα εκλογέων.

Το ΣτΕ απεφάνθη υπέρ της συνταγματικότητας του εν λόγω Νόμου, απορρίπτοντας όλους τους προβαλλόμενους ισχυρισμούς των προσφευγόντων ενώπιόν του. Συγκεκριμένα, η εν λόγω απόφαση στο σκεπτικό της έκανε λόγο για ενίσχυση του στοιχείου της καθολικότητας διαμέσου της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας, για διασφάλιση της εγκυρότητας και της αξιοπιστίας της ηλεκτρονικής εκλογικής διαδικασίας μέσω των βιβλίων Πρακτικών των εκλογών, για τήρηση των δημοκρατικών αρχών, για πρόβλεψη διαδικασιών για μη υποκλοπή των στοιχείων των εκλογέων καθώς επίσης και για μη εξαναγκασμό τους σε ψήφο.

Σχετικώς με την ταυτοπροσωπία των εκλογέων η εν λόγω απόφαση έκρινε, ότι αυτή επιτυγχάνεται με την αποστολή εξατομικευμένου μηνύματος προς τον κάθε εκλογέα με την ακριβή διαδικτυακή διεύθυνση διεξαγωγής της ηλεκτρονικής

ψηφοφορίας, με την λήψη από πλευράς των εκλογέων της ψηφιακής απόδειξης καταχώρησης μετά την καταχώρηση της ψήφου τους, μάλιστα υπάρχει σχετική πρόβλεψη περί ελέγχου της καταχώρησης της ψήφου μέσω κωδικών ελέγχου, ενώ το απόρρητο της ψήφου κατά τους Δικαστές του ΣτΕ διασφαλίζεται με την κρυπτογράφηση της ψήφου και την ανώνυμη μίξη κρυπτογραφημένων ψηφοδελτίων.

Περαιτέρω, ο ισχυρισμός ότι η ηλεκτρονική ψηφοφορία προάγει την αδιαφάνεια και δεν διασφαλίζονται οι προϋποθέσεις για την ασφάλεια, την ακεραιότητα, την εγγύηση και την μυστικότητα της ψήφου απορρίφθηκε από το ΣτΕ ως αβάσιμος, καθώς ο νομοθέτης έχει προβλέψει λεπτομερείς τεχνικές ρυθμίσεις για την εν λόγω εκλογική διαδικασία, διασφαλίζοντας την αποτελεσματικότητα και την αξιοπιστία της.

Τέλος, ο προβαλλόμενος ισχυρισμός περί του ότι η ηλεκτρονική ψηφοφορία υποβιβάζει την άσκηση ενός θεμελιώδους δικαιώματος στο επίπεδο των ηλεκτρονικών συναλλαγών, στις οποίες προβαίνει καθημερινά ο πολίτης, το ΣτΕ με την υπ' αριθμ. 519/2015 απόφασή του έκρινε, ότι η ψηφιοποίηση της εκλογικής διαδικασίας αφενός μεν δεν απαγορεύεται από καμία συνταγματική ή άλλη υπερνομοθετικής ισχύος διάταξη, αφετέρου δε αποσκοπεί στην εξασφάλιση της ασκήσεως του εκλογικού δικαιώματος σε περίπτωση, που αυτή δεν δύναται να ασκηθεί με τη φυσική παρουσία των ψηφοφόρων.

Η απόφαση του ΣτΕ κρίνοντας την συνταγματικότητα του νόμου 4009/2011 σχετικά με τη διεξαγωγή ηλεκτρονικής ψηφοφορίας για την ανάδειξη των Πρυτανικών Αρχών στα Α.Ε.Ι. υπήρξε ουσιαστικά το πρώτο μεγάλο βήμα για την καθιέρωση και εφαρμογή της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας στις εκάστοτε εκλογικές διαδικασίες, που λαμβάνουν χώρα με τη βοήθεια των μέσων της τεχνολογίας στη χώρα μας, καθώς παραθέτοντας επιτυχημένα παραδείγματα εφαρμογής της σε διεθνές επίπεδο σε βουλευτικές ή προεδρικές εκλογές δεν φάνηκε να αποκλείει την εφαρμογή της σε επίπεδο βουλευτικών εκλογών στη χώρα μας. Ως εκ τούτου γίνεται άμεσα αντιληπτή η μεγάλη σημασία της έκδοσης της εν λόγω απόφασης του ΣτΕ, που αν και δεν αφορά άμεσα την καθιέρωση και εφαρμογή της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας στην Ελλάδα για την ανάδειξη των εκπροσώπων του λαού στο ελληνικό Κοινοβούλιο ή στην Τοπική Αυτοδιοίκηση, ωστόσο μπορεί κατ' αναλογική εφαρμογή να αποτελέσει τη βάση, τον πιλότο για την επικράτηση της ψηφοφορίας με ηλεκτρονικά μέσα εις βάρος της τυπικής-παραδοσιακής ψηφοφορίας στο άμεσο μέλλον στη χώρα μας σε επίπεδο βουλευτικών ή τοπικών εκλογών.

Μετά τη θέσπιση και ψήφιση του Ν. 4076/2012 (Φ.Ε.Κ. τ. Α' 159/10.8.2012) και με πυξίδα την υπ' αριθμ. 519/2015 απόφαση του ΣτΕ, οι εκλογές για την ανάδειξη των μελών διοίκησης των Α.Ε.Ι. λαμβάνουν χώρα πλέον ηλεκτρονικά, όπως ελέχθη ανωτέρω σχετικά. Προς τον σκοπό τούτο η ελληνική πολιτεία εξέδωσε την Κ.Υ.Α. 77561/21/2020 (Φ.Ε.Κ. τ. Β' 2481/22.06.2020) των Υπουργών Παιδείας και Θρησκευμάτων-Επικρατείας, ρυθμίζοντας όλες τις σχετικές λεπτομέρειες διεξαγωγής της ψηφοφορίας με τη βοήθεια των εργαλείων της τεχνολογίας.

Στις μέρες μας συνεπεία και της πανδημίας του κορωνοϊού το σύνολο των Α.Ε.Ι. επιλέγουν την ψηφοφορία με ηλεκτρονικά μέσα, προκειμένου να εκλέξουν τα όργανα διοίκησής τους μέσω του συστήματος ΖΕΥΣ με αποδεδειγμένα πλέον εχέγγυα αξιοπιστίας και εγκυρότητας, παρά τις αντιδράσεις που εκφράζονται κάθε φορά από τη φοιτητική κοινότητα. Η εν λόγω τακτική των Α.Ε.Ι. της χώρας καταδεικνύει την σαφή πρόθεσή τους να απαγκιστρωθούν από στάσεις και συμπεριφορές του παρελθόντος και να συμβαδίσουν με τις τεχνολογικές εξελίξεις των καιρών μας, που επιβάλλουν την ενσωμάτωση και την ολοένα και μεγαλύτερη χρήση των μέσων της τεχνολογίας στην οικονομική, πολιτική και κοινωνική ζωή του τόπου και δη να αντικαταστήσουν τις γραφειοκρατικές τυπικές-παραδοσιακές εκλογικές διαδικασίες, που λαμβάνουν χώρα στους κόλπους τους με τις ηλεκτρονικές.

Περαιτέρω, η Βουλή των Ελλήνων τον Σεπτέμβριο του 2020 όπως καταγράφηκε ως άνω ψήφισε τον νόμο 4728/2020 (Φ.Ε.Κ τ. Α' 186/29-9-2020) σχετικά με την εφαρμογή της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας για την ανάδειξη των οργάνων των εκπαιδευτικών. Μάλιστα, προς τούτο εκδόθηκε η υπ' αριθμ. Φ350/51/139940/Ε3/14-10-2020 απόφαση των Υπουργών Παιδείας και Θρησκευμάτων-Επικρατείας.

Η εκπαιδευτική κοινότητα σύσσωμη αντέδρασε έντονα στην προοπτική διεξαγωγής των εκλογών για την ανάδειξη των οργάνων της με την βοήθεια των μέσων της τεχνολογίας. Συγκεκριμένα, οι εκπαιδευτικοί εξέφρασαν τον έντονο προβληματισμό τους για την εγκυρότητα και την αξιοπιστία της ηλεκτρονικής εκλογικής διαδικασίας και την τελική διαμόρφωση του εκλογικού αποτελέσματος, την ταυτοποίηση των εκλογέων, την μυστικότητα της ψήφου, τον περιορισμένο ρόλο της εφορευτικής επιτροπής, τη διαφάνεια της εν λόγω διαδικασίας, την μη διασφάλιση του δικαιώματος του συνέρχεσθαι, την άρση του στοιχείου της συλλογικότητας, της μη τήρηση των αρχών της ψηφοφορίας, ενώ έθεσαν εντόνως και το ζήτημα της παθητικότητας.

Μάλιστα, οι αντιδράσεις των εκπαιδευτικών ήταν τόσο οξείες, όπου τα κορυφαία συνδικαλιστικά όργανά τους απείλησαν με απόσυρση των ψηφοδελτίων τους και με αποχή, ενώ κοινοποίησαν και εξώδικη όχληση προς την Υπουργό Παιδείας και Θρησκευμάτων. Περαιτέρω, ο ΣΥΡΙΖΑ προσέφυγε στην Αρχή Προστασίας Δεδομένων Προσωπικού Χαρακτήρα, καταθέτοντας αίτηση αναστολής των ηλεκτρονικών εκλογών των εκπαιδευτικών για την ανάδειξη των οργάνων τους, η οποία όμως και απορρίφθηκε από την εν λόγω Αρχή με το σκεπτικό, ότι δεν προκαλείται κίνδυνος με την εφαρμογή της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας για τα προσωπικά δεδομένα των συμμετεχόντων σε αυτή, ούτε πλήττονται τα δικαιώματα των εκλογέων.

Η κ. Κεραμέως όμως δεν φάνηκε να πτοείται από τις αντιδράσεις των εκπαιδευτικών και τις απειλές τους για απόσυρση των ψηφοδελτίων και για εκτεταμένη αποχή και ενέμεινε στη θέση της για διεξαγωγή της ψηφοφορίας για την ανάδειξη των οργάνων τους μέσω ηλεκτρονικής ψηφοφορίας. Η Υπουργός Παιδείας και Θρησκευμάτων διατύπωσε την άποψη, πως η ηλεκτρονική ψηφοφορία αποτελεί αναγκαιότητα των καιρών μας ενόψει της πανδημίας του κορωνοϊού, δύναται να αποτελέσει την απαρχή του εκσυγχρονισμού των εκλογικών διαδικασιών και των εν γένει λειτουργιών του κράτους, αποτελεί μία μεγάλη τομή στο χώρο της εκπαίδευσης και της ψηφιακής διακυβέρνησης, ενώ τόνισε σχετικώς, πως η εκπαιδευτική κοινότητα δεν έχει κανένα λόγο να φοβάται την εφαρμογή της, καθώς η ψηφοφορία με τεχνολογικά μέσα εγγυάται τη διαφάνεια, την αξιοπιστία και την εγκυρότητα της εκλογικής διαδικασίας, την ταχύτητα εξαγωγής του εκλογικού αποτελέσματος, διασφαλίζοντας παράλληλα και τις αρχές της ψηφοφορίας.

Παρά τις προσπάθειες του Υπουργείου Παιδείας και Θρησκευμάτων να πείσει τους εκπαιδευτικούς να συμμετάσχουν στις ηλεκτρονικές εκλογές για την ανάδειξη των οργάνων τους, εντούτοις μόλις το 8% αυτών συμμετείχαν, ενώ το 92% προτίμησαν να απέχουν από την εν λόγω εκλογική διαδικασία, εκφράζοντας με αυτό τον τρόπο την πλήρη αντίθεσή τους στην διεξαγωγή των εν λόγω εκλογών ηλεκτρονικά.

Αν και οι αντιδράσεις των εκπαιδευτικών στην προοπτική εφαρμογής της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας ήταν οξύτατες, και μάλιστα ανεξήγητες και αδικαιολόγητες και είχαν και έντονη πολιτική υφή, εντούτοις η Κυβέρνηση φάνηκε ιδιαίτερος αποφασισμένη και ολοκλήρωσε την εν λόγω ψηφοφορία παρά το εν

συνόλω σχεδόν αρνητικό κλίμα, που είχε διαμορφωθεί σχετικώς, καταδεικνύοντας την πρόθεση της πολιτείας για υιοθέτηση της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας.

Εν συνεχεία και ολοκληρώνοντας την παρουσίαση των ειδικότερων παραδειγμάτων εφαρμογής της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας στη χώρα μας, ειδική αναφορά έγινε και στην περίπτωση της Περιφέρειας Αττικής, η οποία αποφάσισε να διεξάγει τις εκλογές για την ανάδειξη των οργάνων των εργαζομένων σε αυτή με ηλεκτρονική ψηφοφορία. Στην προοπτική όμως αυτή αντέδρασαν εντόνως ο ΣΥΠΑ, η ΑΔΕΔΥ, η ΟΛΜΕ, η Ανυπότακτη Αττική για τα δικαιώματα των πολιτών, η Αντικαπιταλιστική Ανατροπή στην Αττική/Ανταρσία σε κυβέρνηση-Ε.Ε.-Δ.Ν.Τ. η Ζ' ΣΕΠΕ Θεσσαλονίκης και ο ΠΣΕ ΟΓΑ.

Συγκεκριμένα, ο ΣΥΠΑ έκανε λόγο για αυταρχισμό, αυθαιρεσία, εκβιασμούς, απειλές, τρομοκρατία, ρουσφέτια, βολέματα ημετέρων εκ μέρους της εν λόγω Περιφέρειας, για «αντιεργατική» πολιτική και υποβίβαση της συμμετοχής των εργαζομένων σε ένα κλικ στον υπολογιστή τους και καλούσε σε γενικευμένη αποχή από την εν λόγω εκλογική διαδικασία, η οποία και άγγιξε το 70-71%.

Ακολούθως, η ΟΛΜΕ ζητούσε τη διεξαγωγή της εν λόγω ψηφοφορίας δια ζώσης, προκειμένου να ενισχυθεί η ζωντανή συζήτηση και η επαφή μεταξύ των εργαζομένων και να εκφραστεί ανεπηρέαστα η βούληση των συμμετεχόντων σε αυτή, ενώ η ΑΔΕΔΥ καλούσε τους εργαζομένους της Περιφέρειας Αττικής να προβάλλουν αντίσταση στην προσπάθεια επιβολής σκοπιμοτήτων, διαβλητών διαδικασιών, «αντιδημοκρατικών» πρακτικών, ενίσχυσης μειοψηφικών απόψεων και υπονόμευσης της ζωντανής δράσης του συνδικαλιστικού κινήματος.

Περαιτέρω, η Ανυπότακτη Αττική για τα δικαιώματα των πολιτών έκανε λόγο για «αντιδημοκρατική» διαδικασία, για πρωτοφανή εξωθεσμική παρέμβαση στη λειτουργία του συνδικαλιστικού κινήματος, για πραξικοπηματική πρακτική, για διάλυση των συνδικαλιστικών διαδικασιών και για ύπαρξη δικτύων κυβερνητικών.

Η Αντικαπιταλιστική Ανατροπή στην Αττική/Ανταρσία σε κυβέρνηση-Ε.Ε.-Δ.Ν.Τ έκανε ειδική μνεία στην απουσία συζήτησης της Περιφέρειας Αττικής με τους εργαζόμενους, στην επιδίωξη ελέγχου των υπηρεσιακών συμβουλίων, στο χτύπημα των συλλογικών διαδικασιών και της δράσης των εργαζομένων και στην πλήρη εξατομίκευση της συμπεριφοράς των εργαζομένων, ενώ η Ζ' ΣΕΠΕ Θεσσαλονίκης εξέφρασε την άποψη, ότι η αποχή των εκπαιδευτικών σε ποσοστό 92% από την ηλεκτρονική ψηφοφορία δίνει δύναμη σε όλους τους εργαζόμενους.

Η περιφέρεια Αττικής στην προσπάθειά της να κατευνάσει τις αντιδράσεις που καταγράφηκαν σχετικώς, εξέδωσε ανακοίνωση με την οποία διαβεβαίωνε, ότι οι εκλογές διεξήχθησαν ηλεκτρονικά κατόπιν απόφασης των αρμοδίων Υπουργείων στο πλαίσιο λήψης έκτακτων υγειονομικών μέτρων ένεκα της πανδημίας του κορωνοϊού και πως η επιλογή της αυτή έγινε αποκλειστικά και μόνο με γνώμονα τον σεβασμό στην νομιμότητα και το θεσμικό της ρόλο και τη δημοκρατική λειτουργία των οργάνων της.

Εκ των όσων αναφέρθηκαν ανωτέρω, θα μπορούσε να λεχθεί σχετικώς, πως οι εργαζόμενοι στην Περιφέρεια Αττικής δεν επέδειξαν την παραμικρή διάθεση να έλθουν σε επαφή με τον νέο εκλογικό θεσμό, να τον δοκιμάσουν και εν συνεχεία να ασκήσουν την όποια κριτική επί αυτού, θετική ή αρνητική, αντιθέτως αποφάσισαν εντελώς αυθαίρετα και άκριτα να παραμείνουν προσκολλημένοι στη συνήθη εκλογική πρακτική, με την οποία και είχαν την ανάλογη εξοικείωση. Στην απόφασή τους να απορρίψουν την εν λόγω εκλογική διαδικασία και μόνο στο άκουσμά της, χωρίς καμία περαιτέρω βούληση γνωριμίας τους με αυτήν καθοριστικό ρόλο έπαιξε ασφαλώς η δράση των διαφόρων συνδικαλιστικών οργανώσεων, ενώ έντονη ήταν και η εργαλειοποίηση της εν λόγω προοπτικής για την εξυπηρέτηση πολιτικών σκοπιμοτήτων και μικροκομματικών συμφερόντων.

Βασική επίσης πτυχή της προκείμενης μελέτης αποτέλεσε η θεματική της προστασίας των προσωπικών δεδομένων. Στο πλαίσιο της παρούσης έγινε αναφορά αφενός μεν στο θεσμικό πλαίσιο για την προστασία των προσωπικών δεδομένων σε ευρωπαϊκό και εθνικό επίπεδο και δη στον Κανονισμό 2016/679 και στον Ν. 4624/2019, όπου καταγράφηκαν οι βασικότερες ρυθμίσεις τους, ενώ επιχειρήθηκε και η κριτική προσέγγισή τους, αφετέρου δε στα κυριότερα προβλήματα που δύνανται να ανακύψουν κατά την εφαρμογή ηλεκτρονικών εκλογικών διαδικασιών και αναμετρήσεων σε σχέση με τα προσωπικά δεδομένα των συμμετεχόντων σε αυτές. Μεταξύ των προβληματισμών, που σχετίζονται με την εφαρμογή της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας συγκαταλέγεται ο διάχυτος φόβος των εκλογέων για τυχόν διαρροή των προσωπικών δεδομένων τους, ακόμη και από σφάλμα, το ζήτημα της περιφρούρησης της μυστικότητας της ψήφου και η σχετικοποίηση των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα.

Για την αντιμετώπιση των εν λόγω ζητημάτων, έγινε αντιληπτό, ότι απαιτείται ιδιαίτερη μέριμνα για αυστηρή τήρηση της ισχύουσας νομοθεσίας, επιλογή των κατάλληλων μέσων της τεχνολογίας, που θα είναι σε θέση να εγγυηθούν την ομαλή

και ασφαλή διεξαγωγή της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας, την αξιοπιστία και την εγκυρότητα του εκλογικού αποτελέσματος και την προστασία των προσωπικών δεδομένων των ψηφοφόρων. Απαιτείται επίσης επάνδρωση της εκάστοτε ηλεκτρονικής εκλογικής διαδικασίας ή αναμέτρησης με το κατάλληλο ανθρώπινο δυναμικό για τον εν γένει σωστό χειρισμό όλων των διαδικασιών της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας, την αντιμετώπιση όλων των πιθανών προβλημάτων ή κακόβουλων ενεργειών καθώς επίσης και διεξαγωγή μίας πιλοτικής διαδικασίας ψηφοφορίας πριν την τελική εφαρμογή της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας, προκειμένου να διερευνηθούν και να διαγνωστούν όλα τα τεχνικής και λειτουργικής φύσεως ζητήματα.

Αναφορικά με την επάρκεια ή μη του θεσμικού πλαισίου σε ευρωπαϊκό και εθνικό επίπεδο για την προστασία των προσωπικών δεδομένων των συμμετεχόντων σε ηλεκτρονικές ψηφοφορίες κατέστη σαφές εκ των αναφερομένων ως άνω, ότι αν και θεσπίστηκε ο Κανονισμός 2016/679 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου στις 29 Απριλίου του 2016 και τέθηκε σε ισχύ κατά το έτος 2018, αν και εκδόθηκε η Σύσταση CM/Rec (2017) 5 της Επιτροπής των Υπουργών της Ευρωπαϊκής Ένωσης στις 14 Ιουνίου του 2017 και αν και ψηφίστηκε ο Ν. 4624/2019 (Φ.Ε.Κ. τ. Α' 137/29-8-2019), εντούτοις θα μπορούσε να λεχθεί σχετικά, ότι τα προσωπικά δεδομένα των εκλογέων δεν φαίνεται να προστατεύονται επαρκώς κατά την συμμετοχή τους στις εκάστοτε ηλεκτρονικές εκλογικές διαδικασίες και αναμετρήσεις, ως εκ τούτου κρίνεται επιβεβλημένη η θέσπιση στοχευμένων και εξειδικευμένων νομοθετικών ρυθμίσεων από την ευρωπαϊκή και την ελληνική πολιτεία, που θα ρυθμίζουν πλήρως, σαφώς, ειδικώς και λεπτομερώς όλα τα ζητήματα σχετικά με τη διεξαγωγή της ψηφοφορίας με τη βοήθεια των ηλεκτρονικών μέσων.

Μάλιστα, προς τούτο θα πρέπει να σημειωθεί σχετικά, ότι αν και η υπ' αριθμ. απόφαση 1/2020 του Προέδρου της Αρχής Προστασίας Δεδομένων Προσωπικού Χαρακτήρα έκρινε, ότι σε καμία περίπτωση δεν συντρέχει λόγος ανησυχίας σε σχέση με την προσβολή της προστασίας των προσωπικών δεδομένων κατά την ηλεκτρονική ψηφοφορία, εφόσον τηρούνται οι προϋποθέσεις, που θέτει ο Κανονισμός 2016/679 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 29 Απριλίου του 2016, αλλά και εφόσον τυγχάνουν εφαρμογής κατά την ηλεκτρονική

εκλογική διαδικασία τα διεθνή πρότυπα⁵⁶⁰, παρά ταύτα η ελληνική πολιτεία κατά τη θέσπιση και ψήφιση σχετικού νομοθετήματος αναφορικά με την καθιέρωση και εφαρμογή της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας στις εκάστοτε εκλογικές διαδικασίες και αναμετρήσεις στη χώρας μας, καλείται να επιδείξει ιδιαίτερη προσοχή και να μεριμνήσει σχετικώς για την σαφή και πλήρη θωράκιση των προσωπικών δεδομένων των συμμετεχόντων σε αυτές.

Εν κατακλείδι ενόψει όλων όσων καταγράφηκαν ανωτέρω, θα ήταν δυνατό να αναφερθεί σχετικώς, πως η καθιέρωση και εφαρμογή της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας για την ανάδειξη των εκπροσώπων του ελληνικού Κοινοβουλίου και των αρχών της Τοπικής Αυτοδιοίκησης στη χώρα μας αποτελεί πλέον μία δυνάμενη προοπτική. Σε αυτό έχει συντελέσει βεβαίως το γεγονός, πως ένεκα της πανδημίας του κορωνοϊού υπάρχει μία γενικότερη τάση αποφυγής του συνωστισμού και άρα είναι πολύ πιθανό η πολιτεία να κληθεί λόγω των έκτακτων υγειονομικών μέτρων να αναζητήσει μεθόδους άσκησης του εκλογικού δικαιώματος των πολιτών κατά τρόπο ώστε να μην απαιτείται η παρουσία μαζικώς των εκλογέων στα εκάστοτε εκλογικά κέντρα.

Σε ένα τέτοιο όμως ενδεχόμενο οι πολίτες φαίνεται να μην είναι όλοι επαρκώς εξοικειωμένοι με τη χρήση των επιτευγμάτων της τεχνολογίας εν γένει και δη με την ηλεκτρονική ψηφοφορία και να εκφράζουν σχετικώς φόβους και επιφυλάξεις αναφορικά με την απομακρυσμένη συμμετοχή τους στις διάφορες εκλογικές διαδικασίες και αναμετρήσεις. Η επιστήμη λοιπόν καλείται αφενός μεν να δημιουργήσει τις προϋποθέσεις εκείνες, που θα εμπνεύσουν εμπιστοσύνη στους πολίτες κάθε ηλικίας γύρω από τον νέο τρόπο άσκησης του εκλογικού τους δικαιώματος μέσω των απαιτούμενων δικλίδων ασφαλείας, αφετέρου δε η πολιτεία

⁵⁶⁰ Πιερρακάκης, Κ., κ.α. (2021). Εισηγήσεις σε διαδικτυακή συζήτηση του Ινστιτούτου Δημοκρατίας Κωνσταντίνος Καραμανλής τη Δευτέρα 11 Ιανουαρίου 2021. [online] Διαθέσιμο στη δ/νση https://idkaramanlis.gr/wp-content/uploads/2021/03/keimena_ergasias_06.pdf?utm_source=phplist953&utm_medium=email&utm_content=HTML&utm_campaign=%CE%99%CE%BD%CF%83%CF%84%CE%B9%CF%84%CE%BF%CF%8D%CF%84%CE%BF+%CE%94%CE%B7%CE%BC%CE%BF%CE%BA%CF%81%CE%B1%CF%84%CE%AF%CE%B1%CF%82+%CE%9A%CF%89%CE%BD%CF%83%CF%84%CE%B1%CE%BD%CF%84%CE%AF%CE%BD%CE%BF%CF%82+%CE%9A%CE%B1%CF%81%CE%B1%CE%BC%CE%B1%CE%BD%CE%BB%CE%AE%CF%82%2C+%CE%9A%CE%B5%CE%AF%CE%BC%CE%B5%CE%BD%CE%B1+%CE%95%CF%81%CE%B3%CE%B1%CF%83%CE%AF%CE%B1%CF%82

με τη θέσπιση του απαραίτητου θεσμικού πλαισίου, την κατάλληλη τεχνολογική υποδομή, τους αναγκαίους οικονομικούς πόρους και το άρτια εκπαιδευμένο προσωπικό θα είναι σε θέση να εγγυηθεί την ορθή και ασφαλή διεξαγωγή των εκάστοτε εκλογικών διαδικασιών και αναμετρήσεων με τη βοήθεια των μέσων της τεχνολογίας στη χώρα μας.

5.2. Προτάσεις

Η θεματική της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας ειδικά στις μέρες μας βρίσκεται στο επίκεντρο του επιστημονικού προβληματισμού. Ενόψει της υφιστάμενης υγειονομικής κρίσης, όπως είναι εύκολο να παρατηρήσει κανείς, αντιλαμβανόμενος και τους σχετικούς λόγους, έχουν αναπτυχθεί πλέον εκ μέρους της πολιτείας ηλεκτρονικές υπηρεσίες σε αρκετά σημαντικό βαθμό σε σχέση με το παρελθόν. Η χώρα μας ανήκε μέχρι πρότινος στην κατηγορία εκείνων των κρατών, που φαίνονταν να μην συμβαδίζουν με τις τεχνολογικές εξελίξεις, ενώ η γραφειοκρατία αποτελούσε σοβαρό μειονέκτημα της λειτουργίας των υπηρεσιών της. Η επέλευση όμως της πανδημίας φαίνεται να αποτέλεσε την αφορμή, ώστε η ελληνική πολιτεία να σημειώσει σημαντική πρόοδο αναφορικά με την υιοθέτηση των νέων επιτευγμάτων της τεχνολογίας στις διάφορες λειτουργίες της με στόχο την απρόσκοπτη και καλύτερη παροχή των υπηρεσιών της ανταποκρινόμενη στις διαμορφωθείσες υγειονομικές συνθήκες.

Όλα όσα αναφέρθηκαν στα οικεία κεφάλαια της παρούσης δύνανται να αποτελέσουν τη βάση επί της οποίας θα παρατεθούν εν προκειμένω συγκεκριμένες προτάσεις για την εφαρμογή της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας με σκοπό την ανάδειξη των εκπροσώπων του λαού στο ελληνικό Κοινοβούλιο και των αρχών της Τοπικής Αυτοδιοίκησης. Πράγματι, καθίσταται ευχερώς αντιληπτό το γεγονός, πως θα αποτελούσε ματαιότητα η αναγωγή σε στοχευμένες προτάσεις για την καθιέρωση της ψηφοφορίας με την βοήθεια των μέσων της τεχνολογίας σε μία χώρα, η οποία θα αρνούνταν κατά τρόπο πεισματικό να ακολουθήσει τα τεχνολογικά προστάγματα των καιρών μας και να τα καταστήσει τμήμα των καθημερινών λειτουργιών της. Με δεδομένο την εξαιρετικά δυσμενή πλέον συγκυρία σε υγειονομικό επίπεδο θα μπορούσε να υποστηρίξει κανείς, πως στη χώρα μας σε συντομότατο χρονικό διάστημα έγιναν αξιοθαύμαστα βήματα προς την κατεύθυνση της εφαρμογής των τεχνολογικών επιτευγμάτων κατά τρόπο, ώστε διανοίγεται πλέον ευρύ πεδίο συζητήσεων σχετικά με την καθιέρωση και εφαρμογή της ψηφοφορίας με ηλεκτρονικά μέσα εκτός των μεμονωμένων περιπτώσεων, που αναφέρθηκαν διεξοδικά στο πλαίσιο της παρούσης σε ευρύτερο επίπεδο, ήτοι για την ανάδειξη των Ελλήνων βουλευτών και των αρχών της Τοπικής Αυτοδιοίκησης.

Εκ προοιμίου και πριν την ειδικότερη παράθεση των επί μέρους προτάσεων, κρίσιμο είναι να λεχθεί σχετικώς, πως οι εν λόγω προτάσεις αποτελούν στο σύνολό

τους δυνάμενες εφαρμογής προοπτικές, οι οποίες προϋποθέτουν την συντονισμένη και οργανωμένη προσπάθεια εκ μέρους της πολιτείας, αλλά και την διαμόρφωση των κατάλληλων συνθηκών, ώστε οι πολίτες να αισθανθούν ασφάλεια και να συμμετάσχουν στη νέα αυτή μορφή εκλογικής διαδικασίας, θεωρώντας την ηλεκτρονική ψηφοφορία ως μία από τις θετικές συνέπειες της εν γένει τεχνολογικής εξέλιξης, άμεσα μάλιστα συνδεδεμένη με την κοινωνική, οικονομική και πολιτική πραγματικότητα. Οι σκέψεις λοιπόν που καταγράφονται στο πλαίσιο της παρούσης θα μπορούσαν ίσως να φανούν ιδιαίτερα χρήσιμες στην ελληνική πολιτεία στην προσπάθειά της να καθιερώσει και να εφαρμόσει την ηλεκτρονική ψηφοφορία στο άμεσο μέλλον ως μορφή εκλογικών διαδικασιών και αναμετρήσεων, αντικαθιστώντας την μέχρι σήμερα εφαρμοζόμενη τυπική-παραδοσιακή ψηφοφορία.

Πρωτίστως, προτείνεται η θέσπιση σχετικού νομοθετήματος, που να ρυθμίζει ειδικώς και λεπτομερώς όλα τα ζητήματα σχετικά με την διεξαγωγή της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας. Πράγματι, όπως είναι εύκολο να αντιληφθεί και να κατανοήσει κανείς, η αναγωγή στις υφιστάμενες διατάξεις του Συντάγματος και της κοινής νομοθεσίας και η πρόβλεψη για αναλογική εφαρμογή τους στην περίπτωση της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας δεν μπορεί σε καμία περίπτωση να θεωρηθεί αρκετή, καθώς τα εν λόγω κείμενα δεν περιέχουν ρυθμίσεις σχετικά με την διεξαγωγή της εν λόγω εκλογικής διαδικασίας και δη κατά το στάδιο της προδικασίας, της κύριας διαδικασίας και της τελικής εξαγωγής του εκλογικού αποτελέσματος.

Μάλιστα, ελλείπει σχετικής νομοθετικής πρωτοβουλίας εκ μέρους της πολιτείας δεν μπορεί να υποστηριχθεί ευχερώς, ότι καθίσταται εφικτή η καθιέρωση και εφαρμογή της ψηφοφορίας με ηλεκτρονικά μέσα στη χώρα μας λίαν συντόμως, καθώς η απουσία ειδικής νομοθετικής ρύθμισης σε ό, τι αφορά την ψηφοφορία με τα μέσα της τεχνολογίας δημιουργεί γενικευμένο αρνητικό κλίμα και έντονη δυσπιστία, καχυποψία και επιφυλακτικότητα απέναντι στην όλη εκλογική διαδικασία εκ μέρους των συμμετεχόντων σε αυτή. Άλλωστε, δεν θα πρέπει να λησμονηθεί το γεγονός, ότι το μεγάλο στοίχημα της επιστημονικής κοινότητας και όλων όσων μάχονται υπέρ της εφαρμογής της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας στις εκάστοτε εκλογικές διαδικασίες και αναμετρήσεις είναι η εξασφάλιση της εμπιστοσύνης των πολιτών στην νέα και πολλά υποσχόμενη μορφή εκλογικής διαδικασίας, η οποία εάν δεν μπορεί να διασφαλιστεί με τις αντίστοιχες νομοθετικές ρυθμίσεις εκ μέρους της οργανωμένης πολιτείας, θα οδηγήσει αναμφίβολα σε αποδυνάμωση της προοπτικής εφαρμογής της στο άμεσο μέλλον, ενώ εάν τελικώς προκριθεί η υιοθέτησή της υπό τις παρούσες συνθήκες θα

οδηγήσει σε γενικευμένη αποχή, κατά τρόπο ώστε να τίθεται θέμα εγκυρότητας και αξιοπιστίας του εν λόγω εκλογικού εγχειρήματος.

Συνεπώς, αν και κατά την εφαρμογή της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας είναι πιθανή η ανάδειξη προβλημάτων, τα οποία και θα κληθούν να διαχειριστούν και να αντιμετωπίσουν τα αρμόδια προς τούτο πρόσωπα, ελλείψει ειδικής σχετικής νομοθετικής ρύθμισης, που να ρυθμίζει πλήρως και σαφώς όλες τις πτυχές της ψηφοφορίας με την χρήση των τεχνολογικών μέσων, το πλαίσιο των αρμοδιοτήτων, των ευθυνών και των παρεμβάσεων των εν λόγω προσώπων παρουσιάζεται προβληματικό, εάν δεν έχουν καθοριστεί νομοθετικά και εξ' αρχής τα όρια δικαιοδοσίας τους ευκρινώς και με βεβαιότητα. Στο πλαίσιο της παρούσης έχει κατ' επανάληψη τονιστεί, ότι η ηλεκτρονική ψηφοφορία διαφέρει κατά πολύ σε σχέση με την τυπική-παραδοσιακή ψηφοφορία, για τον λόγο αυτό κρίνεται σκόπιμη η εμπειριστατωμένη μελέτη όλων των πτυχών της εν λόγω εκλογικής διαδικασίας και η εν συνεχεία πρόβλεψη σε νομοθετικό κείμενο όλων των ζητημάτων σχετικά με τη διεξαγωγή του εκάστοτε σταδίου της. Μάλιστα, θα πρέπει να σημειωθεί σχετικώς, ότι όλα όσα ισχύουν για τους εκλογικούς καταλόγους, τα πρωτόκολλα ψηφοφορίας, τα εκλογικά βιβλία και το εν γένει εκλογικό υλικό κατά την διεξαγωγή της τυπικής-παραδοσιακής ψηφοφορίας δεν είναι εφικτό να εφαρμοστούν αναλογικά στο πλαίσιο μίας ηλεκτρονικά διεξαγόμενης εκλογικής διαδικασίας. Σε κάθε περίπτωση, οι εκάστοτε εκλογικοί και δικαστικοί αντιπρόσωποι και οι Δικαστικές Αρχές δεν είναι δυνατό και δικαϊκά ορθό να αναλάβουν το δύσκολο έργο της αναλογικής εφαρμογής των ήδη ισχυόντων συνταγματικών και νομοθετικών ρυθμίσεων και ερμηνείας του εκλογικού νόμου στο πλαίσιο μίας ηλεκτρονικώς διεξαγόμενης εκλογικής διαδικασίας ή αναμέτρησης, αντιθέτως αυτό είναι έργο της πολιτείας με τη θέσπιση εξειδικευμένου νομοθετήματος, που να περιέχει όλες τις σχετικές ρυθμίσεις για την ψηφοφορία με ηλεκτρονικά μέσα.

Βεβαίως, αντικείμενο νομοθετικής ρύθμισης δεν πρέπει να αποτελέσουν μόνο τα διάφορα στάδια διεξαγωγής της εν λόγω εκλογικής διαδικασίας, αλλά και το στάδιο, που έπεται της εξαγωγής του εκλογικού αποτελέσματος, δηλαδή οι σχετικές νομοθετικές προβλέψεις θα πρέπει να καλύπτουν και τον τρόπο ελέγχου των εκλογικών αποτελεσμάτων, προκειμένου να διασφαλιστεί το γεγονός, ότι τηρήθηκαν πλήρως οι αρχές της ψηφοφορίας, χωρίς να καταλείπεται κανένα απολύτως περιθώριο αμφισβητήσεων και αμφιβολιών σχετικά με την όλη εκλογική αναμέτρηση. Και καθώς το σύνολο του εκλογικού υλικού θα βρίσκεται συγκεντρωμένο και

αποθηκευμένο σε ηλεκτρονικά συστήματα μέσω της αναγωγής στα οποία θα είναι εφικτή μία ενδεχόμενη επανακαταμέτρηση, κρίνεται απαραίτητο να έχουν ρυθμιστεί όλα τα ζητήματα σχετικά με την ηλεκτρονική ψηφοφορία εξ' αρχής αυστηρά και με σαφήνεια χωρίς να καταλείπονται σχετικά κενά. Η ψηφοφορία για την εκλογή των εκπροσώπων του λαού, όπως έχει λεχθεί στο πλαίσιο της παρούσης, αποτελεί τον ύψιστο δημοκρατικό θεσμό, τον θεμέλιο λίθο του δημοκρατικού πολιτεύματος, συνεπώς η μεταβολή στον τρόπο διεξαγωγής των εκάστοτε εκλογικών αναμετρήσεων δεν μπορεί παρά να συνοδεύεται και από τις αναγκαίες νομοθετικές προβλέψεις.

Μάλιστα, η διεθνής και η ευρωπαϊκή εμπειρία σε ό, τι αφορά τις μέχρι σήμερα διεξαχθείσες ηλεκτρονικές εκλογικές διαδικασίες είναι αξιόλογη και αρκετά πλούσια, ως εκ τούτου η ελληνική πολιτεία θα μπορούσε να προστρέξει στις αντίστοιχες νομοθετικές προβλέψεις σε παγκόσμιο και ευρωπαϊκό επίπεδο, να εντοπίσει τις ρυθμίσεις, που μπορούν να τύχουν εφαρμογής σε επίπεδο εθνικής νομοθεσίας και να διαμορφώσει το ανάλογο νομοθέτημα. Περαιτέρω, η εμπειρία που έχει αποκτηθεί από κράτη, που έχουν ήδη εφαρμόσει την ηλεκτρονική ψηφοφορία, είτε με επιτυχία, είτε με προβλήματα, τα οποία και αντιμετωπίστηκαν εγκαίρως και καταλλήλως, μπορεί να αποδειχθεί άκρως πολύτιμη και χρήσιμη στην προσπάθεια της ελληνικής πολιτείας να θεσπίσει ένα νομοθετικό κείμενο με στοχευμένες και λεπτομερειακές ρυθμίσεις και όχι με γενικόλογες και αόριστες διατυπώσεις. Η αποκτηθείσα εμπειρία άλλων κρατών επί της ψηφοφορίας με ηλεκτρονικά μέσα δύναται να συμβάλλει καθοριστικά στην θέσπιση συγκεκριμένου και εξειδικευμένου νομοθετικού πλαισίου, που θα αφορά ζητήματα και πτυχές της όλης εκλογικής διαδικασίας, τα οποία ο κοινός νομοθέτης δεν θα μπορούσε να γνωρίζει ή να προβλέψει εκ των προτέρων, ως εκ τούτου τα διάφορα παραδείγματα ηλεκτρονικής ψηφοφορίας ανά τον κόσμο, μπορούν να αποτελέσουν έναν πολύτιμο σύμμαχο στην προσπάθεια της Ελλάδος να αντικαταστήσει την τυπική-παραδοσιακή ψηφοφορία με την ψηφοφορία με την χρήση των επιτευγμάτων της τεχνολογίας.

Ακολούθως, προτείνεται η έγκριση ειδικής κατηγορίας κρατικών δαπανών με στόχο την ενίσχυση του τεχνολογικού εξοπλισμού της χώρας και την επάνδρωση του κράτους με μηχανήματα σύγχρονης τεχνολογίας. Για την τεχνολογική λοιπόν αναβάθμιση των λειτουργιών και των εν γένει παρεχόμενων υπηρεσιών στη χώρα κρίνεται απαραίτητη η οργανωμένη, συντονισμένη και συστηματική δράση της ελληνικής πολιτείας και οι σε καμία περίπτωση αποσπασματικές προσπάθειες μέσω των διατιθέμενων κάθε φορά κονδυλίων. Συνεπώς, η πρόβλεψη και η έγκριση

κονδυλίων στον κρατικό προϋπολογισμό αναφορικά με τον εκσυγχρονισμό του ήδη υπάρχοντος τεχνολογικού εξοπλισμού και την αγορά νέου, όπου κρίνεται απαραίτητο, θα πρέπει να βρίσκεται μεταξύ των προτεραιοτήτων της ελληνικής πολιτείας σε ετήσια βάση και να μην εξετάζεται το εν λόγω ζήτημα αποσπασματικά. Μάλιστα, εάν υπάρξει ισχυρή πολιτική βούληση για εγγραφή σχετικών κονδυλίων σε ετήσια βάση στον κρατικό προϋπολογισμό για την αναβάθμιση των υπαρχόντων τεχνολογικών μέσων ή την αγορά νέου τεχνολογικού εξοπλισμού σε νευραλγικούς τομείς και υπηρεσίες της δημόσιας διοίκησης, η χώρα μας θα είναι σε θέση να κάνει χρήση των επιτευγμάτων της τεχνολογίας σε πλήρη έκταση, παρέχοντας υπηρεσίες υψηλής ποιότητας, μεταξύ των οποίων εξέχουσα θέση κατέχει και η ψηφοφορία με ηλεκτρονικά μέσα στις εκάστοτε εκλογικές διαδικασίες και αναμετρήσεις. Κρίνεται λοιπόν ως επιτακτική η επίγνωση της αναγκαιότητας της επάνδρωσης της χώρας μας με προηγμένα τεχνολογικά εργαλεία και η επίδειξη της δέουσας σοβαρότητας και υπευθυνότητας εκ μέρους των ιθυνόντων να αφήσουν πίσω το παρελθόν, όπου σε αρκετές περιπτώσεις αν και διατέθηκαν αξιόλογα κονδύλια για την τεχνολογική αναβάθμιση της χώρας, εντούτοις έγινε λανθασμένη διαχείριση και κατασπατάλησή τους. Η κακή προηγούμενη εμπειρία θα πρέπει να αποτελέσει την αφορμή για καλύτερο συντονισμό, αξιοποίηση και έλεγχο των κονδυλίων, που θα διατεθούν για την κάλυψη της δημόσιας διοίκησης με υψηλού επιπέδου τεχνολογικά μέσα από αρμόδιους ανεξάρτητους φορείς, σε συνδυασμό με την πρόβλεψη για λογοδοσία, ευθύνη και επιβολή κυρώσεων σε περιπτώσεις κακοδιαχείρισης, μη συνεπούς και μη λελογισμένης χρήσης των εκάστοτε διατιθέμενων κονδυλίων.

Συγκεκριμένα, η πολιτεία καλείται να διαμορφώσει όλες τις απαραίτητες προϋποθέσεις και όρους για την διεξαγωγή των εκάστοτε δημοσίων διαγωνισμών σχετικά με την προμήθεια του αναγκαίου τεχνολογικού εξοπλισμού και τα κριτήρια για την επιλογή μεταξύ των υποψηφίων της πιο συμφέρουσας προσφοράς από πλευράς κόστους-οφέλους. Η πρόβλεψη όλων των αναγκαίων όρων και ρυθμίσεων για την προμήθεια του απαραίτητου τεχνολογικού εξοπλισμού με όρους συνέπειας και διαφάνειας διασφαλίζει τα δημόσια οικονομικά της χώρας, χωρίς να καταλείπεται περιθώριο να υπάρξουν εκ νέου περιστατικά, όπου θα θέσουν εν αμφιβόλω την δράση της πολιτείας, των θεσμών και των λειτουργιών της. Άλλωστε, δεν είναι λίγα τα σκάνδαλα, που έχουν κατά καιρούς έρθει στην επιφάνεια σχετικά με προμήθεια και αγορά εξοπλιστικών προγραμμάτων σε καίριους τομείς της δημόσιας διοίκησης, ως εκ τούτου ο εκσυγχρονισμός των ήδη υπαρχόντων ή η προμήθεια νέων

τεχνολογικών εργαλείων θα πρέπει να γίνει από πλευράς πολιτείας με ξεκάθαρους, και σαφείς όρους, αξιόπιστες και διαφανείς διαδικασίες, με στόχο εάν προκριθεί από την ελληνική πολιτεία η καθιέρωση και εφαρμογή της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας στο άμεσο μέλλον στις εκάστοτε εκλογικές αναμετρήσεις να μην υπάρχει η οποιαδήποτε υπόνοια, καχυποψία, δυσπιστία, που θα συνιστά λόγο απογοήτευσης, δυσαρέσκειας και τελικώς αποθάρρυνσης των πολιτών για συμμετοχή τους στην νέα αυτή μορφή ψηφοφορίας.

Δεν θα πρέπει όμως να μην αναφερθεί σχετικώς, πως στην προοπτική έγκρισης κονδυλίων σε ετήσια βάση στον κρατικό προϋπολογισμό για την τεχνολογική αναβάθμιση της χώρας, θα υπάρξουν ασφαλώς και φωνές, που θα εναντιωθούν σε ένα τέτοιο ενδεχόμενο δεδομένης της υφιστάμενης οικονομικής και υγειονομικής κρίσης, διατείνοντας πως τα εν λόγω κονδύλια, θα πρέπει να διατεθούν για την στήριξη άλλων τομέων της οικονομίας, άλλων επαγγελματικών δραστηριοτήτων και κλάδων και στοχευμένων πληθυσμιακών ομάδων. Ωστόσο, θα πρέπει να γίνει σαφές και κατανοητό από όλους, ότι ο εκσυγχρονισμός των εκάστοτε λειτουργιών του κράτους ειδικά στις μέρες μας προτάσσεται περισσότερο από ποτέ ως επιτακτική ανάγκη, όπου οι προσφερόμενες προς τους πολίτες και τις επιχειρήσεις υπηρεσίες θα πρέπει να συμβαδίζουν με τις τεχνολογικές εξελίξεις στο πλαίσιο της ενοποιημένης οικονομίας και του διεθνούς εμπορίου, του επιχειρείν, των απαιτήσεων του τουριστικού προϊόντος σε διεθνές επίπεδο, των νέων δεδομένων στον χώρο της εργασίας και της ανάγκης αναβάθμισης των υποδομών της εκπαίδευσης και της υγείας εν γένει, της βελτίωσης της καθημερινότητας των πολιτών και της ποιότητας της ζωής τους. Η πρόσφατη μάλιστα δυσάρεστη υγειονομική εμπειρία στον πλανήτη, από την οποία αναμφίβολα επηρεάζεται και η Ελλάδα, κατέστησε σαφή την ανάγκη για ολοένα και μεγαλύτερη χρήση των επιτευγμάτων της τεχνολογίας για την εξυπηρέτηση των αναγκών των πολιτών, των επιχειρήσεων και των εν γένει λειτουργιών της δημόσιας διοίκησης με βάση τα νέα υγειονομικά πρωτόκολλα, τα οποία και επιτάσσουν την τήρηση αποστάσεων, την αποφυγή συνωστισμού, την εργασία, την εκπαίδευση και την εν γένει παροχή υπηρεσιών από το σπίτι, αναδεικνύοντας ταυτόχρονα σε σημαντικό βαθμό την ανάγκη για χρήση των σύγχρονων εργαλείων της τεχνολογίας σε ευρεία έκταση ακόμη δηλαδή και σε επίπεδο εκλογικών διαδικασιών και αναμετρήσεων για την ανάδειξη των εκπροσώπων του ελληνικού Κοινοβουλίου και της Τοπικής Αυτοδιοίκησης αντιστοίχως.

Περαιτέρω, προτείνεται η έγκριση ειδικής κατηγορίας κρατικών δαπανών με στόχο την κατάλληλη κατάρτιση του προσωπικού, που θα χειρίζεται να νέα τεχνολογικά μέσα. Η χώρα μας ακόμη και εάν καταφέρει να εξασφαλίσει την αναβάθμιση του υπάρχοντος τεχνολογικού εξοπλισμού ή την αγορά σύγχρονων τεχνολογικών μέσων, εάν δεν διαθέσει τα απαραίτητα κονδύλια για την κατάρτιση και επιμόρφωση των προσώπων, που θα αναλάβουν την ομαλή και χωρίς προβλήματα διεξαγωγή της εκάστοτε εκλογικής διαδικασίας με ηλεκτρονικά μέσα δεν θα μπορέσει να ανταποκριθεί πλήρως και επιτυχώς στο εν λόγω εκλογικό εγχείρημα. Μάλιστα, πιθανοί εσφαλμένοι χειρισμοί από πρόσωπα χωρίς τις απαιτούμενες και εξειδικευμένες γνώσεις και δεξιότητες μπορούν να οδηγήσουν στην δημιουργία αρνητικών εντυπώσεων και συναισθημάτων στους πολίτες για την εν λόγω εκλογική διαδικασία, οι οποίοι και δεν θα εμφανίζονται διατεθειμένοι να ψηφίσουν ηλεκτρονικά, καθώς δεν θα διασφαλίζεται μία σειρά όρων και προϋποθέσεων σχετικά με την άσκηση του εκλογικού τους δικαιώματος.

Συνεπώς και συναφώς προς όλα όσα σημειώθηκαν ανωτέρω, πολύ σημαντική κρίνεται εν προκειμένω η ανεύρεση των κατάλληλων προσώπων, η πλήρωση συγκεκριμένων όρων και κριτηρίων σχετικά με τα προσόντα τους και η εξειδίκευση των τρόπων δια των οποίων θα μπορούσαν να συσταθούν και να στελεχωθούν οι ομάδες, που θα επιφορτιστούν με την διεξαγωγή της ψηφοφορίας με ηλεκτρονικά μέσα. Προς τον σκοπό αυτό θα μπορούσαν να συσταθούν ομάδες από ήδη υπηρετούντες δημοσίους υπαλλήλους με γνώσεις πληροφορικής και ευρύτερα τεχνολογίας, όπου εάν δεν είναι εφικτή η ανεύρεση υπαλλήλων με εξειδικευμένες γνώσεις πληροφοριακών συστημάτων στους κόλπους της δημόσιας διοίκησης, θα μπορούσε να υπάρξει πρόβλεψη για κάλυψη των θέσεων αυτών με προκήρυξη σχετικού διαγωνισμού του Α.Σ.Ε.Π., οι οποίοι και προτείνεται να μεταβούν σε χώρες, όπου έχει εφαρμοστεί επιτυχώς η ηλεκτρονική ψηφοφορία και δη κατ' επανάληψη, προκειμένου να έρθουν σε άμεση επαφή με την εν λόγω εκλογική διαδικασία και εάν είναι εφικτό κατόπιν αδείας των αρμοδίων κατά τόπους αρχών να παρασταθούν κατά τη διενέργεια ηλεκτρονικών εκλογικών διαδικασιών σε κάποια χώρα εξ' αυτών. Κάτι τέτοιο θα προσφέρει αναμφίβολα στους υπευθύνους των ηλεκτρονικών εκλογικών διαδικασιών και στην χώρα μας την δυνατότητα να έρθουν σε άμεση επαφή με το συγκεκριμένο είδος εκλογών, να δουν ιδίως όμασι τον τρόπο διεξαγωγής τους, τα πιθανά προβλήματα που ανακύπτουν και τον τρόπο άμεσης διαχείρισης και αντιμετώπισής τους, καθώς είναι ευρέως γνωστό, ότι ουδεμία θεωρητική κατάρτιση

δύναται να επιφέρει τα αναμενόμενα και επιθυμητά αποτελέσματα, εάν δεν συνδυαστεί με πρακτική εφαρμογή της.

Όμως, ακόμη και εάν δεν είναι δυνατό να παρασχεθεί από άλλες χώρες η εν λόγω δυνατότητα, η θεωρητική και πρακτική κατάρτιση των προσώπων, που θα αναλάβουν το έργο της ορθής, ομαλής και επιτυχημένης εφαρμογής της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας σε εκλογικές διαδικασίες και αναμετρήσεις στη χώρα μας μπορεί να υλοποιηθεί με την παροχή των απαιτούμενων γνώσεων και δεξιοτήτων από εκπαιδευτές από την Ελλάδα ή το εξωτερικό με εξειδικευμένες γνώσεις πληροφορικής, προγραμματισμού, τεχνολογίας και εμπειρία σε αντίστοιχες διαδικασίες. Μάλιστα, εάν δεν είναι εφικτή η δια ζώσης εκπαίδευση και κατάρτιση των προσώπων, που θα κληθούν να διασφαλίσουν την εγκυρότητα και την αξιοπιστία της ηλεκτρονικής εκλογικής διαδικασίας, όπως στις μέρες μας λόγω της πανδημίας του κορωνοϊού, θα μπορούσε αυτή να λάβει χώρα διαδικτυακά από έμπειρα και με υψηλή εξειδίκευση στελέχη στον τομέα της πληροφορικής.

Σχετικά λοιπόν με την επιλογή των κατάλληλων εκπαιδευτών μεμονωμένα ή μέσω εταιρειών, που θα αναλάβουν την οργάνωση και διεξαγωγή των προγραμμάτων εκπαίδευσης και κατάρτισης των προσώπων, που θα επιφορτιστούν να φέρουν εις πέρας την ψηφοφορία με τη χρήση των εργαλείων της τεχνολογίας και προς αποφυγή εμφάνισης φαινομένων διασπάθισης των δημοσίων χρημάτων, κρίνεται απαραίτητη η προκήρυξη σχετικών διαγωνισμών εκ μέρους της πολιτείας προς πλήρωση των εν λόγω θέσεων βάσει συγκεκριμένων προσόντων και κριτηρίων, προκειμένου να διασφαλιστεί η διαύγεια και η αμεροληψία της όλης διαδικασίας και να απομονωθούν οι όποιες τυχόν περιπτώσεις εκμετάλλευσης των εν λόγω κονδυλίων. Δεδομένου ότι η παρέμβαση του ανθρώπου καθ' όλη της διάρκεια της ηλεκτρονικής εκλογικής διαδικασίας είναι καθοριστική, τα πρόσωπα που θα αναλάβουν την διεκπεραίωση της εν λόγω μορφής εκλογών, θα πρέπει να είναι πλήρως και επαρκώς καταρτισμένα, έχοντας λάβει υψηλών προδιαγραφών εκπαίδευση και κατάρτιση γύρω από τα νέα τεχνολογικά εργαλεία. Συνεπώς, κρίνεται απαραίτητη η μέριμνα της πολιτείας αναφορικά με την διαρκή και όχι άπαξ εκπαίδευση και κατάρτιση όλων των εμπλεκόμενων σε ηλεκτρονικές διαδικασίες και αναμετρήσεις μερών με διάθεση των κάθε φορά αναγκαίων κονδυλίων και η επαγρύπνηση για συνεχή παρακολούθηση των εκάστοτε μεταβολών σε τεχνολογικό επίπεδο.

Στο πλαίσιο διαγωνιστικών διαδικασιών από πλευράς πολιτείας σχετικά με την αναβάθμιση του υπάρχοντος τεχνολογικού εξοπλισμού και την αγορά νέου ως

επίσης και σχετικά με την εκπαίδευση και κατάρτιση του προσωπικού προτείνεται η πρόβλεψη σύστασης ειδικών ομάδων ή επιτροπών, που θα αναλάβουν το έργο της αξιολόγησης των προσφορών, που θα υποβληθούν σχετικώς. Η κήρυξη, οι διαφανείς όροι των διαγωνισμών, η άρτια διεξαγωγή τους και η τελική επιλογή μεταξύ των υποψηφίων με κριτήρια δικαιοσύνης και διαφάνειας είναι μείζονος σημασίας για την προμήθεια του αναγκαίου τεχνολογικού εξοπλισμού στη χώρα μας και για την εκπαίδευση και κατάρτιση των προσώπων που θα είναι υπεύθυνα για την επιτυχημένη εφαρμογή της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας από εκπαιδευτές υψηλού επιστημονικού κύρους, υψηλής εξειδίκευσης και εμπειρίας.

Θα πρέπει μάλιστα να λεχθεί σχετικώς, πως εάν δεν γίνει ορθή επιλογή μεταξύ των υποβληθεισών προσφορών από τα αρμόδια προς τούτο όργανα αναφορικά αφενός μεν με την προμήθεια του αναγκαίου τεχνολογικού εξοπλισμού, αφετέρου δε με την επιλογή καταξιωμένων και έμπειρων στελεχών για την εκπαίδευση και κατάρτιση του προσωπικού και υπάρξουν οι οποιεσδήποτε τυχόν υπόνοιες ευνοϊκής μεταχείρισης από πλευράς πολιτείας προς όφελος συγκεκριμένων προσώπων ή εταιρειών, θα υπάρξει γενικευμένο αίσθημα απογοήτευσης και δυσαρέσκειας για αδιαφανείς διαδικασίες ανάθεσης εκτέλεσης των εν λόγω έργων, εξυπηρετώντας οικονομικά συμφέροντα και πολιτικές σκοπιμότητες. Η αμφισβήτηση γύρω από την εγκυρότητα και την αξιοπιστία των εν λόγω διαγωνιστικών διαδικασιών θα δημιουργήσει ένα αρνητικό κλίμα γύρω από το ενδεχόμενο καθιέρωσης και εφαρμογής της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας στις εκάστοτε εκλογικές διαδικασίες και αναμετρήσεις στο άμεσο μέλλον και θα συμπαρασύρει σε απαξίωση την εν λόγω προοπτική. Αν και είναι σαφές, ότι τα σύγχρονα τεχνολογικά εργαλεία και τα κατάλληλα καταρτισμένα πρόσωπα είναι απαραίτητα για την ομαλή διεξαγωγή των ηλεκτρονικών εκλογικών διαδικασιών, εάν η χώρα μας επιλέξει να παραμείνει αγκιστρωμένη σε κακές πρακτικές του παρελθόντος, χωρίς να επιδείξει πραγματική βούληση για μετάβαση σε μία νέα εποχή, είναι δεδομένη η αποτυχία του εκσυγχρονισμού των εν γένει κρατικών υπηρεσιών και η παροχή στους πολίτες της δυνατότητας άσκησης του εκλογικού τους δικαιώματος με τεχνολογικά μέσα.

Προκειμένου λοιπόν να μην τεθεί εν αμφιβόλω το αποτέλεσμα των εκάστοτε διαγωνιστικών διαδικασιών απαιτείται οι ομάδες ή οι επιτροπές εξέτασης των υποβληθεισών προσφορών να είναι δίκαιης, αμερόληπτης και αντικειμενικής κρίσης, που θα χαίρουν σεβασμού και εκτίμησης και θα αποπνέουν αίσθηση εγκυρότητας, αξιοπιστίας και διαφάνειας. Η πολιτεία λοιπόν καλείται να προβλέψει όλους τους

αναγκαίους όρους και προϋποθέσεις αναφορικά με τη συγκρότηση και τη λειτουργία των εν λόγω ομάδων ή επιτροπών, τις δικαιοδοσίες τους, τη διάρκειά τους, τα τυχόν ασυμβίβαστα, τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις τους και την ευθύνη τους σε περίπτωση παράβασης των καθηκόντων τους. Η ηλεκτρονική ψηφοφορία είναι ένα πολυσύνθετο ζήτημα, το οποίο προϋποθέτει για την επιτυχία της την συνεργασία όλων των εμπλεκόμενων μερών, ως εκ τούτου δεν θα πρέπει σε καμία περίπτωση να υπάρχει η παραμικρή σκιά γύρω από τους όρους επιλογής των κατάλληλων τεχνολογικών μέσων και των προσώπων, που θα κληθούν να την φέρουν εις πέρας.

Περαιτέρω, προτείνεται η έκδοση γνωμοδοτήσεων και σχετικών εισηγήσεων από μέλη της επιστημονικής κοινότητας σε σχέση με τη μορφή, που δύναται να προσλάβει η διεξαγωγή της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας στην χώρα μας. Μέσα από την διεξοδική παράθεση των παραδειγμάτων εφαρμογής της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας σε διεθνές και ευρωπαϊκό επίπεδο διαπιστώθηκε, ότι υφίστανται διάφορες μορφές και μέθοδοι δια των οποίων διεξάγεται η ηλεκτρονική ψηφοφορία. Συγκεκριμένα, υπάρχει η δυνατότητα της ψήφισης απομακρυσμένα, δηλαδή ο εκάστοτε ψηφοφόρος μπορεί να ασκήσει το εκλογικό του δικαίωμα από το σπίτι του ή το γραφείο του ή από οποιονδήποτε άλλο χώρο και χωρίς καμία απολύτως φυσική παρουσία στο εκλογικό κέντρο⁵⁶¹. Υπάρχει όμως και η περίπτωση, όπου ο ψηφοφόρος χρησιμοποιεί τεχνολογικά μέσα και συστήματα, προκειμένου να ψηφίσει, οφείλει όμως να προσέλθει στο ειδικά διαμορφωμένο εκλογικό κέντρο, εντός του οποίου και μόνο δύναται να έχει πρόσβαση στο εκλογικό σύστημα και να υποβάλλει την ψήφο του⁵⁶².

Αν και αναφέρθηκαν ανωτέρω οι δύο συνηθέστερες και πιο διαδεδομένες δυνατότητες άσκησης του εκλογικού δικαιώματος ηλεκτρονικά, κανείς δεν μπορεί να υποστηρίξει με πάσα βεβαιότητα, ότι η ηλεκτρονική ψηφοφορία στις εκάστοτε εκλογικές διαδικασίες και αναμετρήσεις δεν είναι εφικτό να διεξαχθεί και κατά διαφορετικό τρόπο ανάλογα βεβαίως και με τις εξελίξεις της τεχνολογίας. Όταν λοιπόν η ελληνική πολιτεία αποφασίσει την διεξαγωγή ηλεκτρονικών εκλογικών διαδικασιών για την ανάδειξη των εκπροσώπων του ελληνικού Κοινοβουλίου και της Τοπικής Αυτοδιοίκησης, οφείλει να λάβει υπόψιν της τις εισηγήσεις των μελών της

⁵⁶¹ Abu-Shanab, E., et. al. (2010). E-voting systems: A tool for e-democracy. *Knowledge Management Research & Practice*, 2(3), pp. 264-274

⁵⁶² Chowdhury, M. (2013). *Comparison of e-Voting Schemes: Estonian and Norwegian Solutions. International Journal of Applied Information Systems (IJ AIS)*, 6(2), pp. 60-66

επιστημονικής κοινότητας αναφορικά με τον προτεινόμενο τρόπο άσκησης τους, προσαρμοζόμενο στις ιδιαιτερότητες της χώρας μας. Εάν η πολιτεία λάβει σοβαρά υπόψιν της την τελική πρόταση των ειδικών σχετικά με την μορφή υπό την οποία δύναται να λάβει χώρα η ηλεκτρονική ψηφοφορία στη χώρα μας, η οποία και θα είναι πλήρης, εμπειριστατωμένη, επιστημονικά τεκμηριωμένη, με βάση διεθνή πρότυπα και όρους, έχοντας λάβει σοβαρά υπόψιν τις ιδιαιτερότητες και τις δυνατότητες της δημόσιας διοίκησης, την γεωμορφολογία της πατρίδος μας, την ψηφιακή ανεπάρκεια μεγάλων τμημάτων του πληθυσμού, την έλλειψη τεχνολογικής υποδομής, το εν γένει κοινωνικό, οικονομικό και πολιτικό πλαίσιο, τότε βεβαίως και θα μπορεί να λάβει χώρα επιτυχώς η αντικατάσταση της τυπικής-παραδοσιακής ψηφοφορίας από την ψηφοφορία με τα τεχνολογικά εργαλεία.

Από την παράθεση των παραδειγμάτων εφαρμογής της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας σε διεθνές και ευρωπαϊκό επίπεδο διαφάνηκε, ότι ο τρόπος με τον οποίο διεξήχθη η ηλεκτρονική ψηφοφορία έπαιξε καθοριστικό ρόλο στην αποτελεσματικότητα του όλου εκλογικού εγχειρήματος⁵⁶³, κάτι το οποίο άλλωστε κατέστη πασιφανές και στη χώρα μας από την μέχρι στιγμής εφαρμογή της ψηφοφορίας με την βοήθεια της τεχνολογίας σε μεμονωμένες εκλογικές διαδικασίες. Μάλιστα, στην περίπτωση της προοπτικής ανάδειξης της ηγεσίας της κεντροαριστεράς με ηλεκτρονική ψηφοφορία το σημαντικότερο ζήτημα που απασχόλησε κυρίως τους υποψηφίους για την ηγεσία της είχε να κάνει με την μορφή, που θα προσλάμβανε η εκλογική διαδικασία, όπου η κ. Φώφη Γεννηματά εξέφρασε έντονα τον προβληματισμό της γύρω από το ενδεχόμενο εφαρμογής του μοντέλου της απόλυτα απομακρυσμένης ηλεκτρονικής εκλογικής διαδικασίας⁵⁶⁴. Ως εκ τούτου, καθίσταται σαφές το γεγονός, πως η επιλογή του κατάλληλου μοντέλου διεξαγωγής της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας από την πολιτεία θα πρέπει να λάβει χώρα με σύνεση, ιδιαίτερη προσοχή και βεβαίως με βάση επιστημονικά δεδομένα. Η συμβολή λοιπόν της επιστημονικής κοινότητας με τις προτάσεις και τις εισηγήσεις της προς την

⁵⁶³Oostveen, A.M. (2012). Outsourcing Democracy: Losing Control of e-Voting in the Netherlands. *Policy & Internet*, 2(4), pp. 201-220 ; De Mul, S., et. al. (2018). *Electronic Voting System : the case of Belgium*. [online] Διαθέσιμο στη δ/ση <https://www.ec-undp-electoralassistance.org/wp-content/uploads/2018/08/ec-undp-jtf-23-our-trainings-2008-brussels-day-3-6.pdf> ; Landes, L. (2007). *America's Unverifiable Election Results - The Case for A Return to 'Open Voting'*. [online] Διαθέσιμο στη δ/ση https://www.opednews.com/articles/opedne_lynn_lan_070116_america_s_unverifiab.htm

⁵⁶⁴Iefimerida. (2017b). *Γεννηματά: Ποιος υποψήφιος θα πάρει το ρίσκο για φιάσκο στην ηλεκτρονική ψηφοφορία*; [online] Διαθέσιμο στη δ/ση <https://www.iefimerida.gr/news/363373/gennimata-poios-yropsifios-tha-parei-risko-gia-fiasko-stin-ilektroniki-psifoforia>

πολιτεία για την εφαρμογή του κατάλληλου και προσαρμοσμένου στα ελληνικά δεδομένα μοντέλου ηλεκτρονικής εκλογικής διαδικασίας θα είναι άκρως καθοριστική για την επιτυχή διεξαγωγή της.

Πέραν όλων όσων εκτέθηκαν ανωτέρω, θα πρέπει στο πλαίσιο της παρούσης να γίνει ειδική μνεία και στην ανάγκη συστηματικής και οργανωμένης ενημέρωσης του εκλογικού σώματος από την ελληνική πολιτεία σχετικά με την δυνατότητα άσκησης του εκλογικού του δικαιώματος με την βοήθεια των μέσων της τεχνολογίας. Η σωστή και κατάλληλη ενημέρωση σχετικά με τον τρόπο διεξαγωγής της ψηφοφορίας με ηλεκτρονικά μέσα σε όλα τα στάδιά της θα εμπνεύσει αποδοχή, εμπιστοσύνη και ασφάλεια των συμμετεχόντων σε αυτή. Οι πολίτες έχοντας λάβει την απαραίτητη πληροφόρηση αναφορικά με τον τρόπο υποβολής της ψήφου τους ηλεκτρονικά, όπου θα υπάρχουν τα απαραίτητα εχέγγυα διασφάλισης των συνταγματικών αρχών της ψηφοφορίας, της προστασίας των προσωπικών τους δεδομένων, της ακεραιότητας και της αδιαβλητότητας των πληροφοριακών συστημάτων, της εγκυρότητας και της αξιοπιστίας της όλης εκλογικής διαδικασίας θα συμμετάσχουν χωρίς ενδοιασμούς στην νέα αυτή μορφή εκλογών.

Εάν λοιπόν η πολιτεία αποφασίσει την εφαρμογή της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας για την εκλογή των βουλευτών ή των αρχών σε τοπικό επίπεδο, θα πρέπει να επιδείξει ιδιαίτερη μέριμνα για την εξοικείωση των πολιτών με την νέα αυτή μορφή εκλογικής διαδικασίας μέσω στοχευμένης ενημέρωσής τους με το απαραίτητο πληροφοριακό υλικό από τα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης, τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης, τις τοπικές αρχές σε συνεργασία με διάφορους συλλόγους, οργανώσεις, επιμελητήρια και ενώσεις προσώπων για τη διοργάνωση ειδικών ενημερωτικών σεμιναρίων, διαλέξεων και ομιλιών. Προς την κατεύθυνση αυτή μπορεί επίσης να αποδειχθούν ιδιαίτερα χρήσιμα σχετικά σποτάκια στην τηλεόραση, ειδική καμπάνια σε τηλεοπτικούς και ραδιοφωνικούς σταθμούς, ενημερωτικά φυλλάδια, αποστολή του ενημερωτικού υλικού με προσωποποιημένο μήνυμα στο ηλεκτρονικό ταχυδρομείο εκάστοτε εκλογέα (email), παρουσίαση της εν λόγω εκλογικής διαδικασίας βήμα προς βήμα σε cd και dvd, με απόδοση προσωπικών κωδικών σε κάθε ψηφοφόρο για σύνδεση σε ειδικά διαμορφωμένα ηλεκτρονικά πλατφόρμα, όπου οι πολίτες θα μπορούν να παρακολουθήσουν ζωντανά την επίδειξη της όλης εκλογικής διαδικασίας ή με αποθήκευση και κατέβασμα του σχετικού πληροφοριακού υλικού στον υπολογιστή τους για να το παρακολουθήσουν οπουδήποτε και οποτεδήποτε. Η ενημέρωση των πολιτών σχετικά με τον νέο

εκλογικό θεσμό θα πρέπει να γίνει σοβαρά και υπεύθυνα από την πολιτεία με πλήθος δράσεων, ώστε αυτή να μην καταστεί προνόμιο των ολίγων αλλά των πολλών και μάλιστα η πληροφόρηση θα πρέπει να λάβει χώρα σε αρκετά προγενέστερο χρονικό διάστημα της τελικής διεξαγωγής της, προκειμένου να αποφευχθούν οι όποιες τυχόν δυσλειτουργίες κατά την εφαρμογή της.

Περαιτέρω, προτείνεται να λάβει χώρα ειδική ενημέρωση στους κόλπους της σχολικής και φοιτητικής κοινότητας σχετικά με τα πλεονεκτήματα της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας μέσω ημερίδων, σεμιναρίων και ομιλιών, ενώ ιδιαίτερα χρήσιμη θα ήταν η εισαγωγή στο πρόγραμμα σπουδών της εκπαίδευσης κάθε βαθμίδας σε ήδη υπάρχοντα μαθήματα της θεματικής περί δυνατότητας άσκησης στο άμεσο μέλλον του εκλογικού δικαιώματος πέραν του παραδοσιακού τρόπου και με την βοήθεια των μέσων της τεχνολογίας.

Οι μαθητές και οι φοιτητές στις μέρες είναι σε τέτοιο βαθμό εξοικειωμένοι με τα μέσα της τεχνολογίας, ώστε τα χρησιμοποιούν κατά κόρον στην καθημερινότητά τους. Μάλιστα, η χρήση των ηλεκτρονικών μέσων είναι τόσο εκτεταμένη στις νεαρές ηλικίες, όπου τα προγράμματα και οι εφαρμογές, που προσφέρονται πλέον στους μαθητές και στους φοιτητές μέσω των κινητών και των τάμπλετς τους παρέχουν τεράστιες δυνατότητες πληροφόρησης οποτεδήποτε και για οτιδήποτε.

Ειδικά, στις μέρες μας εξαιτίας της πανδημίας του κορωνοϊού, αν και οι μαθητές και οι φοιτητές υποχρεώθηκαν να μείνουν μακριά από τις σχολικές και ακαδημαϊκές τους αίθουσες και κλήθηκαν να αντικαταστήσουν την δια ζώσης εκπαίδευσή τους με μαθήματα παρεχόμενα μέσα από ηλεκτρονικές τάξεις, κατάφεραν ωστόσο να ανταποκριθούν πλήρως και επιτυχώς στην νέα ψηφιακή εκπαιδευτική πραγματικότητα. Γίνεται άρα αντιληπτό, ότι οι νεαρές ηλικίες κατάφεραν παρά την δύσκολη υγειονομική συγκυρία να προσαρμοστούν στα νέα δεδομένα αναφορικά με την εκπαίδευσή τους και να συνεχίσουν τα μαθήματά τους κανονικά από το σπίτι τους, έχοντας συμπαραστάτες στο εν λόγω εγχείρημα την τεχνολογία, την πολιτεία, την οικογένεια και τους δασκάλους-καθηγητές τους. Ο τρόπος λοιπόν που οι μαθητές και οι φοιτητές προσαρμόστηκαν πολύ γρήγορα στην παροχή διδασκαλίας μέσω διαμορφωμένης ειδικά προς τον σκοπό αυτό ηλεκτρονικής πλατφόρμας, οδηγεί στο συμπέρασμα πως η νέα γενιά, έχοντας την ανάλογη εξοικείωση με τα μέσα της τεχνολογίας θα είναι σε θέση να ψηφίζει ηλεκτρονικά στο άμεσο μέλλον, αφού θα έχει προηγηθεί βεβαίως πλήρης πληροφόρησή της σχετικά με τον τρόπο διεξαγωγής των ηλεκτρονικών ψηφοφοριών. Οι μαθητές είναι οι μελλοντικοί ψηφοφόροι, ως εκ

τούτου η εξοικείωσή τους με τις ηλεκτρονικές εκλογικές διαδικασίες είναι δυνατό να παίξει καθοριστικό ρόλο στην επιτυχημένη καθιέρωση και εφαρμογή τους⁵⁶⁵.

Η νομοθετική πρόβλεψη από την πολιτεία για την ανάδειξη των εκπροσώπων των μαθητών και των φοιτητών στα διάφορα όργανά τους με ηλεκτρονικά μέσα θα ήταν μία καλή λύση για την εξοικείωση της μαθητικής και φοιτητικής κοινότητας με τις ηλεκτρονικές εκλογικές διαδικασίες. Μάλιστα, μέσω του συστήματος ΖΕΥΣ η εν λόγω προοπτική φαίνεται ευχερώς υλοποιήσιμη. Η προηγούμενη αποκτηθείσα εμπειρία των μαθητών κατά την διάρκεια της σχολικής τους θητείας και των φοιτητών κατά τη διάρκεια των σπουδών τους θα μπορούσε να αποτελέσει τον πολυτιμότερο βοηθό στην προσπάθεια της ελληνικής πολιτείας να καθιερώσει και να διεξάγει επιτυχώς διαδικασίες ψηφοφορίας για την ανάδειξη των βουλευτών και των αρχών της Τοπικής Αυτοδιοίκησης με ηλεκτρονικά μέσα.

Επιπροσθέτως, προτείνεται η πιλοτική εφαρμογή της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας τμηματικά και διαδοχικά, όπου η επιλογή διαφορετικών κάθε φορά ομάδων του πληθυσμού για υπαγωγή τους δοκιμαστικά σε διαδικασίες ηλεκτρονικής ψηφοφορίας για την ανάδειξη των εκπροσώπων του λαού στο ελληνικό Κοινοβούλιο ή των αρχών της Τοπικής Αυτοδιοίκησης φαίνεται να συνιστά μία πρόταση, η οποία αποτελεί κατά τρόπο αδιαμφισβήτητο τον πρώτο θεμέλιο λίθο στην προσπάθεια της πολιτείας για την καθιέρωση και την εφαρμογή της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας στη χώρα μας εν γένει.

Αν και βασικός στόχος της ελληνικής πολιτείας είναι η εφαρμογή της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας στις διάφορες εκλογικές αναμετρήσεις στο άμεσο μέλλον, κάτι τέτοιο όμως δεν φαίνεται προ το παρόν υλοποιήσιμο εξαιτίας τριών σημαντικών προβλημάτων, που υφίστανται σε επίπεδο κεντρικής διοίκησης. Συγκεκριμένα, παρατηρείται αξιοσημείωτη έλλειψη της απαραίτητης τεχνολογικής υποδομής της δημόσιας διοίκησης, δηλαδή απουσιάζει το αναγκαίο άψυχο υλικό⁵⁶⁶, ώστε η πολιτεία να είναι σε θέση να ανταποκριθεί σε μία ηλεκτρονικώς διεξαγόμενη εκλογική διαδικασία σε πανελλαδικό επίπεδο. Επίσης, καταγράφεται σημαντική έλλειψη όσον αφορά το επαρκώς καταρτισμένο και έμπειρο ανθρώπινο δυναμικό, που θα είναι σε θέση να χειριστεί τις νέες τεχνολογίες και να τις αξιοποιήσει με στόχο την επίτευξη

⁵⁶⁵Khvilon, E. & Patru, M. (2002). (Eds.). *Information and communication technologies in teacher education: a planning guide*. Paris: Division of Higher Education, UNESCO

⁵⁶⁶Καμτσίδου, Ι. (2011). *Το κοινοβουλευτικό σύστημα. Δημοκρατική αρχή και κυβερνητική ευθύνη*. Αθήνα: Σαββάλας, σ.σ. 15-39, 18-21

των κρατικών σκοπών⁵⁶⁷, μεταξύ των οποίων συγκαταλέγεται και η διεξαγωγή ηλεκτρονικών εκλογών σε ευρεία έκταση. Συναφώς, μπορεί να αναφερθεί σχετικώς η περίπτωση της Γεωργίας, όπου κατεγράφη αποτυχημένη απόπειρα εφαρμογής της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας, οφειλόμενη στην άγνοια του ανθρώπινου δυναμικού σε σχέση με τον κατάλληλο χειρισμό των μηχανημάτων, των συστημάτων και του λογισμικού⁵⁶⁸, κάτι που είχε ως αποτέλεσμα τη διαμόρφωση αρνητικού κλίματος σε σχέση με την διαδικασία εν γένει. Το τρίτο πρόβλημα συνδέεται με την έλλειψη επαρκούς εξοικείωσης των πολιτών με την τεχνολογία γενικά και δη με τη δυνατότητα άσκησης του εκλογικού τους δικαιώματος μέσω των τεχνολογικών επιτευγμάτων, κάτι μάλιστα που κατέστη πρόδηλο μέσα από την παράθεση ως άνω ενδεικτικών παραδειγμάτων εφαρμογής της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας στην Ελλάδα, την Ευρώπη και διεθνώς, όπου η έλλειψη εξοικείωσης του εκλογικού σώματος με τα ηλεκτρονικά εκλογικά συστήματα οδήγησε σε υψηλά ποσοστά αποχής, αφού οι ψηφοφόροι επέλεξαν να μην ασκήσουν το εκλογικό τους δικαίωμα λόγω ακριβώς της δυσπιστίας τους προς το εν λόγω εκλογικό σύστημα⁵⁶⁹.

Επομένως, γίνεται αντιληπτό, ότι ακόμη και εάν η χώρα μας επιθυμεί να εφαρμοστεί άμεσα η ψηφοφορία με την βοήθεια των μέσων της τεχνολογίας στις διάφορες εκλογικές αναμετρήσεις, εάν δεν καταφέρει να επιλύσει τα αναφερθέντα ανωτέρω προβλήματα τάχιστα, η προοπτική αυτή δεν μπορεί να λάβει σάρκα και οστά άμεσα. Για τον λόγο αυτό προκρίνεται η δοκιμαστική εφαρμογή της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας, η οποία θα διαθέτει μεν το σύνολο των χαρακτηριστικών της νέας αυτής εκλογικής διαδικασίας, δεν θα έχει όμως την έκταση και την ευρύτητα της συνήθους διαδικασίας των εκλογών⁵⁷⁰, ενώ στο πλαίσιο διεξαγωγής της το κράτος και οι εμπλεκόμενοι φορείς εν γένει θα έχουν τη θέση του παρατηρητή στο όλο εγχείρημα, προκειμένου να καταγράψουν όλα όσα λαμβάνουν χώρα κατά την δοκιμαστική εφαρμογή της με άμεσο στόχο την άντληση κρίσιμων συμπερασμάτων,

⁵⁶⁷ Osho, L., et al.. (2016). Framework for an E-Voting System Applicable in Developing Economies. *I.J. Information Engineering and Electronic Business*, 6(2016), pp. 9-21

⁵⁶⁸ Frazin, R. (2019). *Experts warn Georgia's new electronic voting machines vulnerable to potential intrusions, malfunctions*. [online] Διαθέσιμο στη δ/ση <https://thehill.com/homenews/state-watch/475820-experts-warn-georgias-new-electronic-voting-machines-remain-vulnerable>

⁵⁶⁹ Oostveen, A.M. & Van den Besselaar, P. (2004). *Internet Voting Technologies and Civic Participation: The Users' Perspective*. [online] Διαθέσιμο στη δ/ση https://www.researchgate.net/publication/228215781_Internet_Voting_Technologies_and_Civic_Participation_The_Users%27_Perspective

⁵⁷⁰ Prandini, M. & Ramilli, M. (2012). A Model for E-voting Systems Evaluation Based on International Standards: Definition and Experimental Validation. *e-Service Journal*, 8(3), pp. 42-72

ώστε αφενός μεν να ενισχυθούν τα πλεονεκτήματα και τα δυνατά σημεία αυτής, αφετέρου δε να αντιμετωπιστούν και να απαλειφθούν τα μειονεκτήματά της⁵⁷¹.

Είναι γεγονός πως, οι διάφορες πιλοτικές εφαρμογές ηλεκτρονικών εκλογικών διαδικασιών, που έχουν κατά καιρούς λάβει χώρα ανά τον κόσμο έχουν συμβάλλει ουσιαστικά στην βελτιστοποίηση της διεξαγωγής της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας και στην τόνωση του αισθήματος αξιοπιστίας εκ μέρους των εκλογέων. Χαρακτηριστική είναι η περίπτωση του Βελγίου, όπου οι δοκιμαστικές εφαρμογές των ηλεκτρονικών εκλογικών συστημάτων συνέβαλαν καθοριστικά στην αντιμετώπιση σημαντικών προβλημάτων, που ανέκυψαν καθ' όλη την διαδικασία, τα οποία και θα ήταν εξαιρετικά πιθανό να ανακόψουν την επιτυχημένη διεξαγωγή των εν λόγω εκλογικών διαδικασιών⁵⁷².

Περαιτέρω, προτείνεται η συγκρότηση ειδικής Αρχής εκλογών, αποτελούμενη από επιστήμονες με ειδικές γνώσεις και δεξιότητες πληροφορικής και Δικαστικούς Λειτουργούς, που θα έχει ως βασική αποστολή της τον έλεγχο και την εποπτεία της διεξαγωγής της ηλεκτρονικής εκλογικής διαδικασίας με στόχο την ομαλή, έγκυρη και αξιόπιστη εφαρμογή της. Η εν λόγω Αρχή θα είναι υπεύθυνη σε όλες τις φάσεις της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας και θα δύναται να παρεμβαίνει πριν, κατά τη διάρκεια, αλλά και μετά το πέρας της εκλογικής διαδικασίας, δημιουργώντας αίσθημα ασφαλείας σε όλα τα εμπλεκόμενα μέρη της. Μάλιστα, η σύσταση, η οργάνωση και η λειτουργία της εν λόγω Αρχής, οι αρμοδιότητες, τα καθήκοντα και οι εξουσίες της κρίνεται σκόπιμο να προβλεφθούν με ειδικό νομοθέτημα της πολιτείας, ώστε να είναι σαφής και ευκρινής ο ρόλος της και να χαίρει της ανάλογης αποδοχής, εκτίμησης και σεβασμού από τους πολίτες.

Μεταξύ των πλεονεκτημάτων της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας, όπως έχει αναφερθεί πολλάκις ανωτέρω, περιλαμβάνεται η παροχή της δυνατότητας στους εκλογείς για άσκηση του εκλογικού τους δικαιώματος από απόσταση, χωρίς δηλαδή φυσική παρουσία στα εκάστοτε εκλογικά κέντρα, ως εκ τούτου η διεξαγωγή μίας εκλογικής διαδικασίας χωρίς γεωγραφική αναφορά, που να παραπέμπει τους ψηφοφόρους σε συγκεκριμένα εκλογικά κέντρα αποτελεί μία καλή πρόταση. Η

⁵⁷¹Elewa, A.E., et. al. (2015). *Challenges of Electronic Voting - A Survey*. [online] Διαθέσιμο στη δ/νση <https://www.semanticscholar.org/paper/Challenges-of-Electronic-Voting-A-Survey-Elewa-Alsammak/fcc4d583e73ab943899867504e99d712e8f5463a>

⁵⁷²Wauters, B., et. al. (2012). Giving More Weight to Preferential Votes: Welcome or Superfluous Reform? The Case of the Local Elections in Flanders (Belgium). *Local Government Studies*, 38(1), pp. 91-111

άσκηση του δικαιώματος της ψήφου των πολιτών από το σπίτι, το γραφείο, από κάποιο καφέ, από οποιοδήποτε άλλο χώρο προκρίνεται ως η καλύτερη λύση στο πλαίσιο μίας ηλεκτρονικά διεξαγόμενης ψηφοφορίας. Ακόμη όμως και στην περίπτωση κατά την οποία η ηλεκτρονική ψηφοφορία θα λαμβάνει χώρα σε ειδικά διαμορφωμένα εκλογικά κέντρα, θα αποτελούσε μία αξιόλογη πρόταση, η σχετική πρόβλεψη για μη αυστηρή υπαγωγή του εκάστοτε εκλογέα σε συγκεκριμένο εκλογικό κέντρο. Αντιθέτως, θα ήταν μείζονος σημασίας και θα εξυπηρετούσε πράγματι τους σκοπούς της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας η παροχή της δυνατότητας στον εκάστοτε ψηφοφόρο να προσέρχεται στο πλησιέστερο εκλογικό κέντρο του τόπου διαμονής ή εργασίας του, προκειμένου να ασκήσει το εκλογικό του δικαίωμα.

Προτείνεται επίσης η ανάγκη απαλοιφής του καθεστώτος των ετεροδημοτών, καθώς η εν λόγω έννοια δεν συνάδει σε καμία περίπτωση με την εφαρμογή μίας ηλεκτρονικά διεξαγόμενης εκλογικής διαδικασίας. Η σχετική πρόβλεψη στην τυπική-παραδοσιακή ψηφοφορία αφορά στην δυνατότητα άσκησης του εκλογικού δικαιώματος από πολίτες, οι οποίοι δεν διαμένουν στην εκλογική περιφέρεια στους εκλογικούς καταλόγους της οποίας είναι εγγεγραμμένοι, κάτι όμως που δεν απαιτείται κατά την διεξαγωγή της ψηφοφορίας με ηλεκτρονικά μέσα, καθόσον η ψηφοφορία με την χρήση των μέσων της τεχνολογίας δύναται να λαμβάνει χώρα από οποιοδήποτε σημείο και εάν βρίσκονται οι ψηφοφόροι, ήτοι από το σπίτι τους, το γραφείο τους, τον εργασιακό τους χώρο, από κάποιο καφέ κ.τ.λ. Επειδή λοιπόν η ηλεκτρονική ψηφοφορία εξασφαλίζει την απομακρυσμένη άσκηση του εκλογικού δικαιώματος, καθίσταται επομένως ευχερώς αντιληπτό, πως δεν υφίσταται στο πλαίσιο εφαρμογής της ψηφοφορίας με ηλεκτρονικά μέσα η παραμικρή ανάγκη διατήρησης της πρόβλεψης του καθεστώτος των ετεροδημοτών.

Όλες οι ανωτέρω ενδεικτικές προτάσεις ευχή μας είναι να αποτελέσουν ένα χρήσιμο εργαλείο στην προσπάθεια της πολιτείας για την καθιέρωση και εφαρμογή της ψηφοφορίας με την βοήθεια της τεχνολογίας στις εκάστοτε εκλογικές διαδικασίες και αναμετρήσεις στην χώρα μας για την ανάδειξη των εκπροσώπων του λαού στο ελληνικό Κοινοβούλιο και στην Τοπική Αυτοδιοίκηση στο άμεσο μέλλον, εφόσον βέβαια πληρούνται όλες οι αναγκαίες προϋποθέσεις και όροι ασφαλούς, έγκυρης και αξιόπιστης διεξαγωγής της σε συνδυασμό με τη διασφάλιση των δημοκρατικών κανόνων και αρχών.

5.3. Επίλογος

Το ταξίδι στον υπέροχο κόσμο της έρευνας ξεκίνησε στις αρχές του έτους 2016. Αν και μοναχικό, άκρως απαιτητικό από απόψεως χρόνου, σωματικών και ψυχικών αποθεμάτων, στο τέλος του αποδείχθηκε συναρπαστικό. Και αυτό γιατί, όταν ξεκίνησε η μελέτη της διερεύνησης της προοπτικής καθιέρωσης και εφαρμογής της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας στην εκλογική πραγματικότητα της χώρας μας στο άμεσο μέλλον, ήταν λίγο πολύ αναμενόμενα τα αποτελέσματά της δεδομένης της ελάχιστης έως ανύπαρκτης εφαρμογής της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας στην Ελλάδα, των προβλημάτων που ταλανίζουν την κρατική μηχανή επί σειρά ετών, της έλλειψης εξοικείωσης του ελληνικού πληθυσμού με το νέο τρόπο ψηφοφορίας, της καταγραφής οξύτατων αντιδράσεων σε επίπεδο οργανώσεων, σωματείων, ενώσεων, επιστημονικών συλλόγων και φορέων, αλλά και μεμονωμένων πολιτών, της ύπαρξης πολιτικών σκοπιμοτήτων και μικροκομματικών συμφερόντων σε συνδυασμό με την συνδικαλιστική δράση, της προσκόλλησης στην τυπική παραδοσιακή ψηφοφορία, της έλλειψης ικανής χρηματοδότησης και της απουσίας πραγματικής πολιτικής βούλησης για ένα τέτοιο εκλογικό εγχείρημα.

Ήταν λοιπόν αποδεκτό εξ αρχής, ότι η κατάληξη της εν λόγω έρευνας θα ήταν, πως υπάρχει μεν η πιθανότητα εφαρμογής της ψηφοφορίας με τη βοήθεια της τεχνολογίας στην πατρίδα μας, ουχί δε στο άμεσο μέλλον, μέχρι που η πανδημία του κορωνοϊού έπληξε και τη χώρα μας, όπως και ολόκληρο τον πλανήτη, μεταβάλλοντας άρδην τα δεδομένα, όπου η πιθανότητα διεξαγωγής ηλεκτρονικών εκλογικών διαδικασιών και αναμετρήσεων στο άμεσο μέλλον στην πατρίδα μας από πιθανότητα μετατράπηκε πλέον σε δυνατότητα.

Παρά τις όποιες αγκυλώσεις του κρατικού μηχανισμού, η χώρα μας αν και εμφανιζόταν μέχρι πρότινος απρόθυμη να συμβαδίσει με τα τεχνολογικά προστάγματα των καιρών μας, όλως ξαφνικά επ' αφορμή της πανδημίας του κορωνοϊού κατέγραψε αξιοσημείωτη ταχύτητα αναφορικά με την υιοθέτησή τους. Μάλιστα, σε σύντομο χρονικό διάστημα ενσωμάτωσε την τεχνολογία σε βασικούς τομείς της ανθρώπινης δραστηριότητας και τα τεχνολογικά μέσα έγιναν πλέον αναπόσπαστο κομμάτι της καθημερινότητας των πολιτών και της δημόσιας διοίκησης. Δημιουργήθηκαν σε χρόνο ρεκόρ ηλεκτρονικές πλατφόρμες για τις ανάγκες της εκπαίδευσης, της υγείας, της εργασίας, της εξυπηρέτησης των πολιτών από τους διάφορους τομείς του στενού και ευρύτερου δημοσίου τομέα στο πλαίσιο

της απαίτησης αποφυγής του συνωστισμού και της υιοθέτησης μέτρων κοινωνικής αποστασιοποίησης, ενώ αναλήφθηκαν πρωτοβουλίες από την πολιτεία σε νομοθετικό επίπεδο για τη διεξαγωγή εκλογικών διαδικασιών ηλεκτρονικά στο χώρο του αθλητισμού, στην εκπαιδευτική και ακαδημαϊκή κοινότητα, σε επίπεδο εργασίας και συνδικαλιστικής δράσης, στους Ο.Τ.Α κ.α.

Από τις αρχές του 2020, όταν και ξέσπασε η πανδημία μέχρι και σήμερα έχουν διεξαχθεί στη χώρα μας αρκετές εκλογικές διαδικασίες με τη βοήθεια των μέσων της τεχνολογίας στο πλαίσιο της λήψης από την πολιτεία των έκτακτων μέτρων για τον περιορισμό της διασποράς του ιού του κορωνοϊού, κάτι που καθιστά πλέον σαφές, πως έχουν αρχίσει δειλά δειλά να ωριμάζουν οι συνθήκες για την ανάπτυξη ενός δημιουργικού διαλόγου γύρω από την προοπτική εφαρμογής της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας όχι μόνο σε επίπεδο σωματείων, ενώσεων και συλλόγων αλλά και κατά τις εκάστοτε εκλογικές αναμετρήσεις στην Ελλάδα, ήτοι για την ανάδειξη των εκπροσώπων του ελληνικού Κοινοβουλίου και των αρχών της Τοπικής Αυτοδιοίκησης αντιστοίχως. Σε πρώτη φάση προτείνεται η ηλεκτρονική ψηφοφορία να αποτελέσει συμπληρωματικό και σε καμία περίπτωση αποκλειστικό μέσο ψηφοφορίας σε επίπεδο βουλευτικών εκλογών ή εκλογών για των ανάδειξη των αρχών της Τοπικής Αυτοδιοίκησης. Ο συμπληρωματικός χαρακτήρας δύναται να αποτελέσει πρόκριμα μέχρι να ωριμάσουν πλήρως οι συνθήκες για την τελική επικράτηση της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας εις βάρος της τυπικής-παραδοσιακής.

Προκειμένου όμως να εφαρμοστεί η ηλεκτρονική ψηφοφορία ως αποκλειστικό μέσο ψηφοφοριών στη χώρα μας στις εκάστοτε εκλογικές αναμετρήσεις, θα πρέπει βεβαίως να έχει προηγηθεί ένα ικανοποιητικό χρονικό διάστημα, όπου αυτή θα εφαρμόζεται ταυτόχρονα με την τυπική-παραδοσιακή ψηφοφορία, όπως ελέχθη σχετικώς ανωτέρω, κατά τη διάρκεια του οποίου θα αναδειχθούν τα πλεονεκτήματά της και θα εντοπιστούν τα διάφορα προβλήματα, που θα ανακύψουν με στόχο την έγκαιρη αντιμετώπισή τους, η εισαγωγή της να λάβει χώρα προοδευτικά και όχι καθολικά, να υπάρξει η κατάλληλη ενημέρωση του εκλογικού σώματος σχετικά με τον τρόπο διεξαγωγής της και να ληφθούν όλα τα αναγκαία μέτρα για την άρτια διεξαγωγή της.

Περαιτέρω, απαιτείται να υπάρξουν επαρκείς εγγυήσεις διασφάλισης των αρχών της ψηφοφορίας, όπως αυτές προβλέπονται στα οικεία άρθρα του Συντάγματος, της εγκυρότητας και της αξιοπιστίας της όλης εκλογικής διαδικασίας καθώς και της προστασίας των προσωπικών δεδομένων των εκλογέων. Ακολούθως,

κρίνεται απαραίτητη η επάνδρωση του κρατικού μηχανισμού με την κατάλληλη υλικοτεχνική υποδομή, με το άρτια εκπαιδευμένο και καταρτισμένο προσωπικό, που θα αναλάβει τη διεκπεραίωση της εκάστοτε ηλεκτρονικής διαδικασίας και αναμέτρησης, η πλήρωση των γενικών και ειδικών απαιτήσεων ασφαλείας και η θέσπιση νομοθετήματος, που θα ρυθμίζει ειδικώς και λεπτομερώς όλους τους αναγκαίους όρους και τις προϋποθέσεις διεξαγωγής της, χωρίς να καταλείπεται το οποιοδήποτε περιθώριο τυχόν κενών, ασαφειών και παρερμηνειών.

Άλλωστε, και η Σύσταση CM/Rec (2017) 5 της Επιτροπής των Υπουργών της Ευρωπαϊκής Ένωσης προτείνει στα κράτη μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης η εισαγωγή της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας να λάβει χώρα όχι άπαξ, αλλά σταδιακά, πριν την υιοθέτησή της συστήνεται σχετικώς προς τα κράτη μέλη να έχουν εισαγάγει τις απαιτούμενες αλλαγές στη νομοθεσία τους, να έχουν αναπτύξει τις σχετικές τεχνικές απαιτήσεις, τις απαιτήσεις αξιολόγησης και πιστοποίησης και να είναι σε θέση να βεβαιώσουν, ότι αυτές πληρούν τις σχετικές δημοκρατικές αρχές.

Ακολουθώς, θα ήταν δυνατό να λεχθεί σχετικώς, ότι η ηλεκτρονική ψηφοφορία δύναται να αποτελέσει το μέλλον των εκλογικών διαδικασιών και αναμετρήσεων στη χώρα μας. Θα πρέπει όμως προς τούτο να δομηθεί μία σχέση εμπιστοσύνης μεταξύ της πολιτείας και των θεσμών της και των πολιτών, σε συνδυασμό με ισχυρή πολιτική βούληση, γενναία χρηματοδότηση, προθυμία, ετοιμότητα και αποφασιστικότητα αμφοτέρων των μερών, αποδοχή από πλευράς των εκλογέων των εργαλείων της τεχνολογίας ως μέσου άσκησης του εκλογικού τους δικαιώματος, χωρίς εκδήλωση φαινομένων δυσπιστίας, καχυποψίας, επιφυλακτικότητας και αμφισβήτησης του εν λόγω εκλογικού θεσμού, κάτι που μόνο τα ασφαλή, τα αξιόπιστα, τα αποτελεσματικά, τα τεχνικά ανθεκτικά, τα ανοιχτά σε ανεξάρτητη επαλήθευση και τα εύκολα προσβάσιμα στους ψηφοφόρους ηλεκτρονικά μέσα και λογισμικά συστήματα μπορούν να εγγυηθούν.

Η ηλεκτρονική ψηφοφορία αίροντας τους όποιους προβληματισμούς γύρω από την ορθή και ασφαλή διεξαγωγή της δύναται να αποτελέσει σύμμαχο και σε καμία περίπτωση εχθρό του δημοκρατικού πολιτεύματος, αναβαθμίζοντας μάλιστα την ποιότητα της δημοκρατίας και των θεσμών του.

Και κάπου εδώ την άνοιξη του 2022 το ταξίδι, παρά τις αντιξοότητες έφτασε στο τέλος του με την ελπίδα η παρούσα να αποτελέσει ένα πολύτιμο εργαλείο στην προσπάθεια της πολιτείας να εφαρμόσει την ηλεκτρονική ψηφοφορία στα ελληνικά

εκλογικά δεδομένα και με την ευχή το ταξίδι αυτό να βρει μιμητές και να συνεχιστεί...!

Βιβλιογραφία

Ελληνόγλωσσα

Hague, R. & Harrop, M. (2011). *Συγκριτική πολιτική και διακυβέρνηση* (Γ. Χρηστίδης, μτφρ.). Αθήνα: Κριτική, σ.σ. 57-139

Αλεξανδροπούλου – Αιγυπτιάδου, Ε. (2007). *Προσωπικά Δεδομένα*. Αθήνα – Θεσσαλονίκη Σάκκουλας, σ.σ. 29-74

Αλεξανδροπούλου-Αιγυπτιάδου Ε. (2002). *Ζητήματα από το Δίκαιο της Πληροφορικής*. Αθήνα-Κομοτηνή: Σάκκουλα, σ.σ. 49-51

Ανθόπουλος, Χ. & Κοντιάδης, Ξ. (2008). *Εκδημοκρατισμός των κομμάτων και προκριματικές εκλογές*, *Το Σ* 34 (2), σ.σ. 303-330

Αντωνίου, Θ. (1998). *Η ισότητα εντός και δια του νόμου*. Αθήνα – Θεσσαλονίκη: Σάκκουλα, σ.σ. 45-102

Αραβαντινός Β. (1997). *Η προστασία των στοιχείων προσωπικού χαρακτήρα από την αθέμιτη επεξεργασία τους με ηλεκτρονικό υπολογιστή. Συμβολή στη δικαιοκυβερνητική*. Αθήνα-Κομοτηνή: Σάκκουλας, σ.σ. 14-16, 62-63

Αρμαμέντος, Π. & Σωτηρόπουλος, Β. (2005). *Προσωπικά Δεδομένα, Ερμηνεία Ν. 2472/1997*. Εκδόσεις Σάκκουλα, σ.σ. 133 επομ.

Αρμαμέντος, Π. & Σωτηρόπουλος, Β. (2008). *Προσωπικά δεδομένα. Ερμηνεία κατ' άρθρο*. Αθήνα – Θεσσαλονίκη: Σάκκουλας, σ.σ. 49-62

Βλαχόπουλος, Σπ. (2021). «*Ελευθερία της έκφρασης*», στον συλλογικό τόμο «*Γενικός Κανονισμός για την Προστασία των Προσωπικών Δεδομένων (GDPR). Νομική διάσταση και πρακτική εφαρμογή*», επιμ. Α. Κοτσαλής, Κ. Μενουδάκος, Β' έκδοση, Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη, σ.σ. 74

Βλάχος, Γ. (1996). *Η Δημοκρατική κοινωνία και ο πολίτης*. Αθήνα: Παπαζήσης, σ.σ. 24-96

Γέροντας Α. (2002). *Η προστασία του πολίτη από την ηλεκτρονική επεξεργασία προσωπικών δεδομένων*. Αθήνα-Κομοτηνή: Σάκκουλα, σ.σ. 93, 102

Δημητρόπουλος, Α. (2011). *Σύστημα Συνταγματικού Δικαίου*. Αθήνα-Θεσσαλονίκη: Σάκκουλας, σ.σ. 88-197

Διαμαντόπουλος, Θ. (2001). *Εκλογικά συστήματα. Ανάδειξη κοινοβουλίων και προέδρων δημοκρατίας. Θεωρία και πρακτικές εφαρμογές: Συγκριτική προσέγγιση*. Αθήνα: Πατάκης, σ.σ. 15-102

Δρόσος, Γ. (1998). *Το δικαίωμα ψήφου των εκτός επικρατείας Ελλήνων εκλογέων: Η δυνατότητα μιας νομοθετικής ρύθμισης*. Κομοτηνή: Σάκκουλας, σ.σ. 19-63

Ηλιάδης, Γ. (2007). *Ηλεκτρονική Ψηφοφορία: Πραγματικότητα και Προοπτικές*. Λευκωσία: Δικαιονομία, σ.σ. 19-68

Ιγγλεζάκης, Ι. (2004). *Ευαίσθητα προσωπικά δεδομένα*. Αθήνα – Θεσσαλονίκη Σάκκουλας, σ.σ. 43 επομ.

Ιγγλεζάκης, Ι. (2019). *Ο Γενικός Κανονισμός Προστασίας Προσωπικών Δεδομένων-Κανονισμός 2016/679 και ο Εφαρμοστικός Νόμος (Ν. 4624/2019)*, Αθήνα: Interactive Books, σ.σ. 340

Ιγγλεζάκης, Ι. (2014). *Το δικαίωμα στην ψηφιακή λήθη και οι περιορισμοί του*, Αθήνα-Θεσσαλονίκη: Σάκκουλας, σ.σ. 163-179

Καμτσίδου, Ι. (2004). *Πρακτικά Θέματα Συνταγματικού Δικαίου*. Αθήνα: Σάκκουλα, σ.σ. 48-89

Καμτσίδου, Ι. (2011). *Το κοινοβουλευτικό σύστημα. Δημοκρατική αρχή και κυβερνητική ευθύνη*. Αθήνα: Σαββάλας, σ.σ. 15-39, 18-21

Καρατζά, Λ. (2016). *Σύνταγμα της Ελλάδας [1975/1986/2001/2008]*. Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη, σ.σ. 1014-1015, 1019-1020, 1023, 1024

Κασιμάτης, Γ. (1986). *Συνταγματικό Δίκαιο II . Οι λειτουργίες του κράτους*. Αθήνα-Θεσσαλονίκη: Σάκκουλας, σ.σ. 29-51

Κόλλιας, Β-Αλ. (2019). *Προβληματικές διατάξεις του ελληνικού νόμου για τα δεδομένα προσωπικού χαρακτήρα, σε Αρμενόπουλο τ. 3/2019, σ.σ. 272-273*

Κόμνιος, Κ. (2020). *Γενικός Κανονισμός για την προστασία των δεδομένων-Προσφυγές, Ευθύνες, Κυρώσεις*, Αθήνα-Θεσσαλονίκη: Σάκκουλας, σ.σ. 176-178

Κοντιάδης, Ξ. (2001). *Ο νέος Συνταγματισμός και τα θεμελιώδη δικαιώματα μετά την αναθεώρηση του 2001*. Αθήνα- Κομοτηνή: Σάκκουλας, σ.σ. 212

Κουκιάδης, Δ. (2019). *Σχολιασμός υπ' αριθμ. απόφασης ΑΠΔΠΧ από Δημήτριο Κουκιάδη σε Εφημερίδα Διοικητικού Δικαίου, τ. 5/2019, σ.σ. 564-584*

- Κουκιάδης, Δ. (2019). *Ο εργαζόμενος ως υποκείμενο προσωπικών δεδομένων κατά το Γενικό Κανονισμό Προστασίας Δεδομένων*, Αθήνα-Θεσσαλονίκη: Σάκκουλας, σ.σ. 93-98
- Μάνεσης, Α. (2007). *Συνταγματική θεωρία και πράξη*. Αθήνα: Σάκκουλας, σ.σ. 52-79
- Μάνεσης, Α. (1980). *Συνταγματικό Δίκαιο Ι*. Αθήνα-Θεσσαλονίκη: Σάκκουλας, σ.σ. 148-156
- Μανιτάκης, Α. (1978). *Η συνταγματική αρχή της ισότητας και η έννοια του γενικού συμφέροντος*. *ΤοΣ*, 3(1978), σ.σ. 439-440
- Μανιτάκης, Α. (1994). *Κράτος Δικαίου και Δικαστικός έλεγχος της συνταγματικότητας*. Αθήνα: Σάκκουλας, σ.σ. 41-99
- Μανιτάκης, Α. (2004). *Ελληνικό Συνταγματικό Δίκαιο. Θεμελιώδεις Έννοιες. Γενικό Μέρος Ι*. Αθήνα – Θεσσαλονίκη: Σάκκουλας, σ.σ. 41-78, 98-114
- Μαντζούφας, Π. (2018). *Καλή νομοθέτηση και κράτος δικαίου. Πολυνομία, κακονομία και μη εφαρμογή των νόμων*. Αθήνα: Ευρασία, σ.σ. 54-69, 88-163
- Μήτρου, Λ. (2001). Ένα νέο δικαίωμα; . Στο Δ. Τάτσος, κ.α (Επιμ.), *Το νέο Σύνταγμα Πρακτικά συνεδρίου για το αναθεωρημένο σύνταγμα του 1975/1986/2001* (Αθήνα, 14 και 15 Ιουνίου 2001). Εκδόσεις Σάκκουλα, σ.σ. 83-86
- Μήτρου, Λ. (2017). *Ο γενικός κανονισμός προστασίας προσωπικών δεδομένων νέο δίκαιο-νέες υποχρεώσεις-νέα δικαιώματα*, Αθήνα – Θεσσαλονίκη: Σάκκουλας, σ.σ. 36, 54-97
- Παντελής, Α. (2018). *Εγχειρίδιο Συνταγματικού Δικαίου. Βασικές έννοιες - Ελληνική Συνταγματική Ιστορία - Οργάνωση του κράτους - Δικαιώματα του ανθρώπου*. Αθήνα: Λιβάνη, σ.σ. 251-369
- Παπαδημητρίου, Γ. (1981). *Συνταγματικό Δίκαιο*. Αθήνα: Σάκκουλας, σ.σ. 18-62, 34-61, 88-101
- Παπαδόπουλος, Α. (1999). *Όροι προστασίας των προσωπικών δεδομένων. Το παράδειγμα του συστήματος πληροφοριών Schengen*. Αθήνα: Σάκκουλας, σ.σ. 84 επ.
- Παπαρρηγόπουλος, Κ. (1932). *Ιστορία του ελληνικού έθνους : από των αρχαιοτάτων χρόνων μέχρι του 1930*. Αθήνα: Ελευθερουδάκη, σ.σ. 88-195

- Πάσχος, Γ. (1979). *Πολιτική δημοκρατία και κοινωνική εξουσία*. Αθήνα: Πρωτοπορία, σ.σ. 188-226
- Ράικος, Α. (2002). *Συνταγματικό Δίκαιο. Εισαγωγή – Οργανωτικό μέρος*. Αθήνα: Σάκκουλας, σ.σ. 33-106, 449
- Σαρμάς, Ι. (1998). *Η νομολογία του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και της Επιτροπής*. Αθήνα-Θεσσαλονίκη: Σάκκουλας, σ.σ. 289-319
- Σκουμπουρδή, Α. (2004). *Αθήνα μία πόλη μαγική*. Αθήνα: Σιδέρης, σ.σ. 169-287
- Σωτηρόπουλος, Β. (2019). *Υπεύθυνος Προστασίας δεδομένων, Εγχειρίδιο για τον ιδιωτικό και τον δημόσιο Τομέα-Β'* έκδοση, Αθήνα-Θεσσαλονίκη: Σάκκουλας, σ.σ. 342-345
- Τσάτσος, Δ. (1993). *Συνταγματικό Δίκαιο (δεύτερος τόμος). Οργάνωση και λειτουργία της πολιτείας*. Αθήνα-Θεσσαλονίκη: Σάκκουλας, σ.σ. 201-235
- Τσιλιώτης, Χ. (2021). Το νέο άρθρο 54 παρ. 4 εδ. α' Σ. Ενστάσεις αντισυνταγματικότητας σε μία ρύθμιση που επιτρέπει περιορισμούς στην εκτός Επικρατείας άσκηση του εκλογικού δικαιώματος. *Το Σύνταγμα*, 1(2021), σ.σ. 121-191
- Χατζιωσήφ, Χ. (1994). Δημοκρατία και πελατειακές σχέσεις. Τρεις πρόσφατες αναλύσεις της ελληνικής πολιτικής του 19ου αιώνα. *Μνήμων*, 16(1994), σ.σ.167-197
- Χατζηνικολάου-Αγγελίδου, Ρ. (2020). *Ιδιωτικό ασφαλιστικό δίκαιο-ΣΤ'* έκδοση, Αθήνα-Θεσσαλονίκη: Σάκκουλας, σ.σ. 110-116
- Χριστοδούλου, Κ. (2020). *Προσωπικά δεδομένα εργαζομένων, σε Οικονομία-Τεχνολογία-Δίκαιο και Εργασία-Τιμητικός τόμος Δημήτρη Α. Τραυλού-Τζανετάκου, Αθήνα-Θεσσαλονίκη: Σάκκουλας, σ.σ. 1489-1498*
- Χρυσόγονος, Κ. (2017). *Ατομικά και Κοινωνικά Δικαιώματα*. Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη, σ.σ. 32-33, 119, 120
- Χρυσόγονος, Κ. (2014). *Συνταγματικό Δίκαιο. ΙΙ. Ειδικό Μέρος*. Αθήνα – Θεσσαλονίκη: Σάκκουλας, σ.σ. 23-29, 32, 36, 39-40, 199, 210, 222, 224, 227

Ξενόγλωσση

Abramson, M. & Means, G. (Eds). (2001). *E-government 2001*. Lanham: Rowman & Littlefield, pp. 61-69

Abu-Shanab, E., et. al. (2010). E-voting systems: A tool for e-democracy. *Knowledge Management Research & Practice*, 2(3), pp. 264-274

Al Sammak, A., et. al. (2015). Challenges of Electronic Voting - A Survey. *Advances in Computer Science: an International Journal*, 4(6), pp. 98-108

Alexe, I. (2017). The Sanctioning Regime Provided by Regulation (EU) 2016/679 on the Protection of Personal Data. *SSRN Electronic Journal*, VII(1), pp. 60-73

Al-Shammari, A. & Villafiorita, A. (2014). A Synthesis of Vote Verification Methods in Electronic Voting Systems. In d. Zissis & D. Lekkass (Eds.), *Design, Development, and Use of Secure Electronic Voting Systems*. USA: IGI Global, pp. 92-115, 176-198

Altman, M., & Klass, M. (2005). Current Research in Voting, Elections, and Technology. *Social Science Computer Review*, 23(3), pp. 269–273

Alvarez , M., et. al. (2011). The Impact of New Technologies on Voter Confidence in Latin America: Evidence from EVoting Experiments in Argentina and Colombia. *Journal of Information Technology & Politics*, 8(2011), pp. 199–217

Alvarez, M., et. al. (2009). Internet Voting in Comparative Perspective: The Case of Estonia. *PS: Political Science and Politics*, 42(3), pp. 497-505

Aranha, D. & van de Graaf, J. (2018). The Good, the Bad, and the Ugly: Two Decades of E-Voting in Brazil. *IEEE Security and Privacy Magazine*, 16(6), pp. 22-30

Avgerou, C., et. al. (2019). Trusting e-voting amid experiences of electoral malpractice: The case of Indian elections. *Journal of Information Technology*, doi.org/10.1177/0268396218816199

Axford, B. & Huggins, R. (2001). *New Media and Politics*. London: Sage , pp. 88-106

Baiocchi, G. & Ernesto, G. (2014). Participatory Budgeting as If Emancipation Mattered. *Politics & Society*, 42 (1), pp. 29–50

- Barcevičius, E., et. al. (2019). *Exploring Digital Government transformation in the EU. Analysis of the state of the art and review of literature*. Luxembourg: Publications Office of the European Union, pp. 29-38
- Barry, C., et. al. (2011). The Effect of Administrative Burden on Bureaucratic Perception of Policies: Evidence from Election Administration. *Public Administration Review*, 72(5), pp. 741-751
- Beverley-Smith, H., et. al. (2006), *Privacy, Property and Personality: Civil Law Perspectives on Commercial Appropriation (Cambridge Intellectual Property and Information Law)*. Cambridge University Press, p.p 54-224
- Bonetti, P., et. al. (2000). The Italian academic community's electronic voting system. *Computer Networks*, 34(6), pp. 851-860
- Bottis, M. & Bouchagiar, G. (2018). Personal Data v. Big Data: Challenges of Commodification of Personal Data. *Open Journal of Philosophy*, 8(2018), pp. 206-215
- Bouras, C., et.al. (2003). An electronic voting service to support decision-making in local government. *Telematics and Informatics*, 20(2003), pp. 255–274
- Boxell, L., et. al. (2018) A note on internet use and the 2016 U.S. presidential election outcome. *PLoS ONE* 13(7), doi.org/10.1371/journal.pone.0199571
- Bryan, C., et. al. (1998). Electronic democracy and the civic networking movement in context. In R. Tsagarousianou, et. al. (Eds.), *Cyberdemocracy: Technology, Cities and Civic Networks*. New York: Routledge, pp. 19-64
- Bu – Pasha, S. (2017). Cross-border issues under EU data protection law with regards to personal data protection. *Information & Communications Technology Law*, 26(3), pp. 213-228
- Buckland, R. & Wen, R. (2012). The Future of E-voting in Australia. *Security Privacy, IEEE*, 10(5), pp, 25–32
- Bund, J. (2016). Cybersecurity and democracy Hacking, leaking and voting. *European Union Institute for Security Studies (EUISS)*, 30(2016), pp. 1-4

- Burmester, M. & Magkos, E. (2002). Towards Secure and Practical e-Elections in the New Era. In D. Gritzalis, *Advances in Information Security - Secure Electronic Voting*. USA: Kluwer Academic Publishers, pp. 49-101
- Busse, R., et.al. (2019). *Improving healthcare quality in Europe. Characteristics, effectiveness and implementation of different strategies*. Paris: OECD, pp. 198-269
- Callejas, D. (2015). Voting for the environment: the importance of Democracy and education in Latin America. *Revista de Economía del Caribe*, 16(2015), pp. 11-44
- Carey, M. (2003). Discipline, Accountability, and Legislative Voting in Latin America. *Comparative Politics*, 35(2), pp. 191-211
- Cavoukian, A. (2011). *Privacy by Design in Law, Policy and Practice A White Paper for Regulators, Decision-makers and Policy-makers*. Ontario: Information and Privacy Commissioner
- Cetinkaya1, O. & Cetinkaya1, D. (2007). Verification and Validation Issues in Electronic Voting. *Electronic Journal of e-Government*, 5(2), pp. 117-126
- Chaeikar, S., et. al. (2013). Electronic Voting Systems for European Union Countries. *Journal of Next Generation Information Technology*, 4(5), pp. 16-26
- Chaeikar, S.S., et. al. (2012). Definitions and Criteria of CIA Security Triangle in Electronic Voting System. *International Journal of Advanced Computer Science and Information Technology*, 1(1), pp. 14-23
- Chassang, G. (2017). The impact of the EU general data protection regulation on scientific research. *Ecancermedicalscience*, 11(2017), pp. 709
- Chassang, G. (2017). The impact of the EU general data protection regulation on scientific research. *Ecancer*, 11(709), pp. 1-12
- Cheeseman, N., et. al. (2018). Digital dilemmas: the unintended consequences of election technology. *Democratization*, 25(8), pp. 1397-1418
- Cheng, L., et. al. (2017). Enterprise data breach: causes, challenges, prevention, and future directions. *WIREs Data Mining and Knowledge Discovery*, 7(5), pp. 1211-1225
- Chowdhury, M. (2013). *Comparison of e-Voting Schemes: Estonian and Norwegian Solutions*. *International Journal of Applied Information Systems (IJAIS)*, 6(2), pp. 60-66

- Christensen, R. (2020). *Japanese Democracy and Lessons for the United States: Eight Counterintuitive Lessons (Politics in Asia)*. USA: Routledge, 28-67
- Clark, S. (1998). A Populist Critique of Direct Democracy. *Harvard Law Review*, 112 (2), pp. 434-482
- Comande, G. & Malgieri, G. (2017). Why a Right to Legibility of Automated Decision-Making Exists in the General Data Protection Regulation. *International Data Privacy Law*, 7(4), pp. 243-265
- Council of Europe. (2010). *E-voting handbook Key steps in the implementation of e-enabled elections*. Strasburg: Council of Europe Publishing, pp. 15-24, 31-61
- Darmawan, D. & Nurhandjati, N. (2016). Why Adopt E-voting? Study on Village Leader Elections in Musi Rawas, South Sumatera. *Politik*, 1(2), pp. 5-29
- Dawood, Y. (2013). Democracy and the Right to Vote: Rethinking Democratic Rights under the Charter. *Osgoode Hall Law Journal*, 51(1), pp. 251-296
- De Visser, M. (2015). A Critical Assessment of the Role of the Venice Commission in Processes of Domestic Constitutional Reform. *American Journal of Comparative Law*, 63, (4), pp. 963-1008
- Delfino, G. & Salas, G. (2011). Analysis of the 2004 Venezuela Referendum: The Official Results Versus the Petition Signatures. *Statistical Science*, 4 (2011), pp. 479-501
- Delli Paoli, A. & Leone, S. (2015). Challenging Conceptual and Empirical Definition of e-Government toward Effective e-Governance. *International Journal of Social Science and Humanity*, 5(2), 186-194
- Delwit, P., et. al. (2005). Electronic Voting in Belgium: A Legitimised Choice?. *Politics*, 25(3), pp. 153-164
- Diaz Diaz, E. (2016). The new European Union General Regulation on Data Protection and the legal consequences for institutions. *Church, Communication and Culture*, 1(1), pp. 206-239
- Dix, A. (2013). EU Data Protection Reform: Opportunities and Concerns. *Intereconomics*, 10(2013), pp. 268-285

- Epstein, J. (2011). Internet Voting , Security, and Privacy. *William & Mary Bill of Rights Journal*, 19(4), pp. 885-906
- Esteve, A. (2017), The business of personal data: Google, Facebook, and privacy issues in the EU and the USA. *International Data Privacy Law*, 7(1), 36–47
- Eteng, I., et. al. (2018). An Online Voting System for Colleges and Universities: A Case Study of National Association of Science Students (NASS), University of Calabar. *Computing and Information Systems Journal*, 22(2), pp. 9-27
- European Parliament. (2018a). *Prospects for e-democracy in Europe. Part II: Case studies*. Brussels: European Union
- Evans, M. (2010). Electoral Reform and Political Pluralism in Local Government. *Party Politics*, 16(3), pp. 394–413
- Fan, C. & Zhe Sun, W. (2008). An efficient multi-receipt mechanism for uncoercible anonymous electronic voting. *Mathematical and Computer Modelling*, 48(9-10), pp. 1611-1627
- Fanourgiakis, J. & Kanoupakis, E. (2016). An Assessment of the Results of European Parliament Elections in Greece and European Union Under the Shadow of Economic Crisis. *International Journal of Health Services*, doi.org/10.1177/00207314166660963
- Faucher, F. & Hay, C. (2015). Voting rituals in France and the United Kingdom. *Revue française de science politique*, 2(65), pp. 213 - 236
- Federal Election Commission United States of America. (2002). *Voting System Standards Volume I: Performance Standards*. USA: FEC, pp. 88-142
- Floridi, L., et. al. (2017). Why a Right to Explanation of Automated Decision-Making Does Not Exist in the General Data Protection Regulation. *International Data Privacy Law*, 7(2), pp. 76-99
- Frangakis, N. (2007). Digital Democracy and Threats to Privacy. *Δικαιώματα του Ανθρώπου*, 34(2007), pp. 459-470
- Frissen, P. (1997). The virtual state: Postmodernisation, informatisation and public administration. In B. Loader (eds.), *The Governance of Cyberspace*. New York: Routledge, pp. 16-198

- Goldsmith, B. & Ruthrauff, H. (2013). *Implementing and Overseeing Electronic Voting and Counting Technologies*. USA: USAID, pp. 88-211
- Goncalves, M. (2017). The EU data protection reform and the challenges of big data: remaining uncertainties and ways forward. *Information & Communications Technology Law*, 26(2), pp. 90-115
- González Fuster, G. (2014), *The Emergence of Personal Data Protection as a Fundamental Right of the EU*. Springer International Publishing, p.p. 21-27
- Graeff, T.& Harmon, S. (2002), Collecting and using personal data: consumers' awareness and concerns. *Journal of Consumer Marketing*, 19(4), 302-318
- Gritzalis, D. (2002). Principles and Requirements for a Secure E-voting System. *Computers & Security*, 21(6), pp. 539-556
- Gusy, C. (1981). Das Mehrheitsprinzip im demokratischen Staat. *Archiv des Öffentlichen Rechts* 3(1981), pp. 329–354
- Hartvelt, E., et. al. (2017). Adapting to party lines: the effect of party affiliation on attitudes to immigration. *West European Politics*, 40(6), pp. 1177-1197
- Hilbert, M. (2009). The Maturing Concept of E-Democracy: From E-Voting and Online Consultations to Democratic Value Out of Jumbled Online Chatter. *Journal of Information Technology & Politics*, 6(2), pp. 87-110
- Hoyo, H. & Rubi, M. (2017). *Access to Electoral Rights: Panama*. Italy: European University Institute: Badia Fiesolana, pp. 1-17
- Huang, D. (2007). Pseudonym-based cryptography for anonymous communications in mobile ad hoc networks. *Int. J. Security and Networks*, 2(3/4), pp. 272-283
- Ikonomopoulos, S., et. al. (2002). *IFIP Advances in Information and Communication Technology*. USA: Springer, pp. 507-520
- Javaid, M.A. (2014). Electronic Voting System Security. *SSRN Electronic Journal*, DOI: 10.2139/ssrn.2393158
- Jenke, L. & Huettel, S. (2016). Issues or Identity? Cognitive Foundations of Voter Choice. *Trends in Cognitive Sciences Journal*, 20(11), pp. 794–804
- Kaiser, A. (1997). *Types of Democracy: From Classical to New Institutionalism*. *Journal of Theoretical Politics*, 9(4), pp. 419-444

Khvilon, E. & Patru, M. (2002). (Eds.). *Information and communication technologies in teacher education: a planning guide*. Paris: Division of Higher Education, UNESCO

Klomp, J. & de Haan, J. (2013). *Political budget cycles and election outcomes*. *Public Choice*, 157(1–2), pp. 245–267

Kolodny, N. (2014). Rule Over None I: What Justifies *Democracy*. *Philosophy and Public Affairs*, 42(3), pp. 195–229

Kumar Sen, A. (1999). Democracy as a Universal Value. *Journal of Democracy*, 3(1999), pp. 3-17

Kumar, S. & Walia, E. (2011). Analysis of electronic voting system in various countries. *International Journal on Computer Science and Engineering (IJCSE)*, 3(5), pp. 1825-1830

Kumar, S., et.al. (2018). A cryptographic model for better information security. *Journal of Information Security and Applications*, 43(2018), pp. 123-138

Laskowski, J., et. al. (2002). *Improving the Usability and Accessibility of Voting Systems and Products*. USA: NIST, pp. 14-97

Lekkas, D. (2003) . Establishing and managing trust within the Public Key Infrastructure. *Computer Communications*, 26(16), pp.1815-1825

Leon, S. (2010). Who is responsible for what? Clarity of responsibilities in multilevel states: The case of Spain. *European Journal of Political Research*, 50(1), pp. 80-109

Li, H., et. al. (2019). The Impact of GDPR on Global Technology Development. *Journal of Global Information Technology Management*, doi.org/10.1080/1097198X.2019.1569186

Loeber, L. (2008). E-voting in the Netherlands; from general acceptance to general doubt in two years. *Electronic Voting*, 131(2008), pp. 21–30

Lubis, M., et. al. (2017). Privacy and Personal Data Protection in Electronic Voting: Factors and Measures. *TELKOMNIKA*, 15(1), pp. 512-521

Lubis, M., et. al. (2018). Current State of Personal Data Protection in Electronic Voting: Criteria and Indicator for Effective Implementation. *TELKOMNIKA Indonesian Journal of Electrical Engineering*, 16(1), pp. 290-301

- Magkos, E. & Chrissikopoulos, V. (2002). Equitably Fair Internet Voting. *Journal of Internet Technology*, 3(3), pp. 187-193
- Mayes, K. & Markantonakis, K. (2017). *Smart Cards, Tokens, Security and Applications*. USA: Springer, pp. 45-91
- McCullagh, K. (2007). Data Sensitivity: Proposals for Resolving the Conundrum. *Journal of International Commercial Law and Technology*, 2(4), 190-201
- McDermott, Y. (2017). Conceptualising the right to data protection in an era of Big Data. *Big Data & Society*. <https://doi.org/10.1177/2053951716686994>
- Mendelson, D. (2018). The European Union General Data Protection Regulation (EU 2016/679) and the Australian My Health Record Scheme – A Comparative Study of Consent to Data Processing Provisions. *Journal of Law and Medicine*, 26(2018), pp. 23-38
- Mitrou, L., et. al. (2002). Revisiting legal and regulatory requirements for e-voting. In M. El Hadidi (Ed.), *Proc. of the 17th IFIP International Information Security Conference*. Egypt: Kluwer Academic Publishers, pp. 468-489
- Mohen, J. & Glidden, J. (2001). The Case for Internet Voting. *Communications of the ACM*, 44(1), pp. 72-82
- Mostert, M., et. al. (2017). From Privacy to Data Protection in the eu: Implications for Big Data Health Research. *European Journal of Health Law*, 25(1), pp. 43-55
- Murray, J. (2011). The Influence of the European Convention on Fundamental Rights on Community Law. *Fordham International Law Journal*, 33(5), pp. 1388-1422
- Mursi, M., et.al. (2013). On the Development of Electronic Voting: A Survey. *International Journal of Computer Applications*, 61(16), pp. 1-11
- Musial – Karg, M. (2015). Implementation of electronic voting and the matter of security. *Annales Universitatis Mariae Curie-Sklodowska*, pp. 119-134
- Mythili, K. & Kanagavalli, K. (2014). An efficient method to avoid false voting using sms voting approach. *International Journal of Computer Science and Mobile Computing*, 3(2), pp. 804-810
- Nemati, H. (2012). *Privacy Solutions and Security Frameworks in Information Protection*. USA: IGI Global, pp. 91-211

- Norwegian Ministry of Local Government and Regional Development. (2006). *Electronic voting – challenges and opportunities*. Norway: MLGRD, pp. 20-98
- Nyhuis, M., et. al. (2016). The psychology of electoral mobilization: a subtle priming experiment. *Journal of Elections, Public Opinion and Parties*, 26-3, pp. 293-311
- Oostveen, A.M. & Van den Besselaar, P. (2005). Trust, Identity, and the Effects of Voting Technologies on Voting Behavior. *Social Science Computer Review*. 23(3), pp. 304-311
- Oostveen, A.M. (2012). Outsourcing Democracy: Losing Control of e-Voting in the Netherlands. *Policy & Internet*, 2(4), pp. 201-220
- OSCE/ODIHR. (2010). *Election Observation Handbook*. Warsaw: OSCE Office for Democratic Institutions and Human Rights (ODIHR), pp. 41-97
- Pearce, G. & Platten, N. (2002). Achieving Personal Data Protection in the European Union. *Journal of Common Market Studies*, doi.org/10.1111/1468-5965.00138
- Petrucco, F. (2018). *The Right to privacy and new technologies: between evolution and decay*. UK: Media Laws
- Pointcheval, D. & Stern, J. (2000). Security arguments for digital signatures and blind signatures. *Journal of Cryptology*, 13 (3), pp. 361-396
- Post, R. (2005). Democracy and Equality. *Law, Culture and the Humanities*, 1(2), pp. 142–153
- Pran, V. & Merloe, P. (2007). *Monitoring electronic technologies in electoral processes*. Washington: National Democratic Institute for International Affairs(NDI), pp. 46-93
- Prandini, M. & Ramilli, M. (2012). A Model for E-voting Systems Evaluation Based on International Standards: Definition and Experimental Validation. *e-Service Journal*, 8(3), pp. 42-72
- Purtova, N. (2013). The law of everything. Broad concept of personal data and future of EU data protection law. *Law, Innovation and Technology*, 10(1), pp. 40-81
- Quintelier, E. (2007). Differences in Political Participation between Young and Old People. *Contemporary Politics*, 13(2), pp. 165-180

- Raab, C., et. al. (2017). Data Protection Authorities and Information Technology. *Computer Law and Security Review, Forthcoming*, doi.org/10.2139/ssrn.2994898
- Ratcliffe, D. (2013). The Right to Vote and the Rise of Democracy, 1787–1828. *Journal of the Early Republic*, 33 (2013), pp. 219-254
- Reagan, M. (2018). *2018 General Election Publicity Pamphlet*. Arizona: Great Seal of the State of Arizona
- Reding, V. (2015). The European data protection framework for the twenty-first century. *International Data Privacy Law*, 2(3), 119-129
- Rexha, B., et. al. (2012). Improving authentication and transparency of e-Voting system – Kosovo case. *International Journal of Computers and Communications*, 1(6), pp. 84-91
- Roberts, L., et. al. (2017). Race-Based Rejection Sensitivity and Racial Identity Predict African American Students’ Reactions to the Fatal Shooting of Other African Americans: Personal Threat and Identification with Shooting Victims as Mediators. *Journal of Loss and Trauma. International Perspectives on Stress & Coping*, 22(6), 472-486
- Rousseau, J. J. (1955). *Du contrat social*. Paris: Les éditions sociales, pp. 88-112
- Rumbold, J.M. & Pierscionek, B. (2017), The Effect of the General Data Protection Regulation on Medical Research. *Journal of Medical Internet Research*, 19(2), 47
- Sál, K. (2015). Remote Internet Voting and Increase of Voter Turnout: Happy Coincidence or Fact? The Case of Estonia. *Masaryk University Journal of Law and Technology*, 9 (2), pp. 15-32
- Saltman, R. (2003). Public confidence and auditability in voting systems. In D. Gritzalis (Ed.), *Secure Electronic Voting (Advances in Information Security)*. USA: Kluwer Academic Publishing, pp. 19-67
- Sambo, P. & Alexander, P. (2018). A scheme of analysis for eVoting as a technological innovation system. *Electronic Journal of Information Systems in Developing Countries (EJISDC)*, 84(2), doi.org/10.1002/isd2.12020

- Sampigethaya, K. & Poovendran, R. (2006). A framework and taxonomy for comparison of electronic voting schemes. *Elsevier Computers & Security*, 25(2), pp. 137-153
- Santhosh, M., et. al. Electronic Voting Machine Using Internet. *International Journal of Communication and Computer Technologies*, 4(5), pp. 4025-4028
- Schnoll, H. (2014). *E-Government: Information, Technology, and Transformation: Information, Technology, and Transformation*. USA: Routledge, pp. 58-141
- Shackleton, M. (2017). Transforming representative democracy in the EU? The role of the European Parliament. *Journal of European Integration*, 39(2), pp. 191-205
- Shah, A. (2007). *Performance accountability and combating corruption*. USA: The World Bank, pp. 228-496
- Singth, R., et. al. (2012). *Technology and Citizen Participation in the Construction of Democracy*. Mexico: Electoral and Citizen Participation Institute of Jalisco, pp. 88-136
- Slinn, S. & Herbert, W. (2011). Some Think of the Future: Internet, Electronic, and Telephonic Labor Representation Elections. *Saint Louis University Law Journal*, 56.1 (2011), pp. 171-208
- Stewart, C. (2011). Voting Technologies. *Annual Review of Political Science*, 14(1), DOI: 10.1146/annurev.polisci.12.053007.145205
- Storer, T. & Duncan, I. (2004). Perspectives on e-voting and campaigning in the UK and the US. Polsterless Remote Electronic Voting. *Journal of E-Government*, 1(1), pp. 75-103
- Sychenko, E. (2015). Enlarging the scope of the European Convention on Human Rights: history, philosophical roots and practical outcomes. *Zbornik PFZ*, 65, (2), pp. 309-326
- The Carter Center. (2007). *Developing a Methodology for Observing Electronic Voting*. Atlanta: One Copenhill, p.p. 13-17
- The Carter Center. (2012). *Observing Electronic Voting*. Atlanta: One Copenhill, p.p. 29-94

- Thompson, D. (2002). *Just Elections: Creating a Fair Electoral Process in the United States*. Chicago: University of Chicago Press, pp. 23-89
- Tikkinen-Piri, C., et. al. (2018). EU General Data Protection Regulation: Changes and implications for personal data collecting companies. *Computer Law & Security Review*, 34(1), pp. 134-153
- Trechsel, A. & Gasser, U. (2016). *Directorate general for internal policies policy department c: citizens' rights and constitutional affairs constitutional affairs potential and challenges of e-voting in the European Union study*. Brussels: European Union, pp. 6-31
- Tsahkna, A.G. (2013). E-voting: Lessons from Estonia. *European View*, 12(1), pp. 59–66
- Ustaran, E. (2018). The future of international data transfers. *Privacy & Data Protection*, 18(6), pp. 7-9
- Van den Brink, T. (2017). The Impact of EU Legislation on National Legal Systems: Towards a New Approach to EU – Member State Relations. *Cambridge Yearbook of European Legal Studies*, 19(2017), 211-235
- Vassil, K., et. al. (2016). The diffusion of internet voting. Usage patterns of internet voting in Estonia between 2005 and 2015. *Government Information Quarterly*, 33(3), pp. 453-459
- Wang, D., et. al. (2019). A Strategy of Encryption and Decryption based in a Low Memory Environment. *IOP Conference Series Earth and Environmental Science*, DOI: 10.1088/1755-1315/234/1/012082
- Wang, M. & Jiang, Z. (2017). The Defining Approaches and Practical Paradox of Sensitive Data: An Investigation of Data Protection Laws in 92 Countries and Regions and 200 Data Breaches in the World. *International Journal of Communication* 11(2017), 3286–3305
- Wauters, B., et. al. (2012). Giving More Weight to Preferential Votes: Welcome or Superfluous Reform? The Case of the Local Elections in Flanders (Belgium). *Local Government Studies*, 38(1), pp. 91-111
- Willis, J., et. al. (2018). Digital dilemmas: the unintended consequences of election technology. *Democratization*, 25(8), pp. 1397-1418

Wilson, J.P. & Rule, N. (2014). Perceptions of Others' Political Affiliation Are Moderated by Individual Perceivers' Own Political Attitudes. *PLOS ONE*, doi.org/10.1371/journal.pone.0095431

Zand, J. (2017). The Concept of Democracy and the European Convention on Human Rights. *University of Baltimore Journal of International Law*, 5(2), pp. 195-227

Zissis, D. & Lekkas, D. (2011). Securing e-Government and e-Voting with an open cloud computing architecture. *Government Information Quarterly*, 28(2), pp. 239-251

Zuiderveen Borgesius, F., et. al. (2018). Online Political Microtargeting: Promises and Threats for Democracy. *Utrecht Law Review*, 14(1), pp. 82-96

Ηλεκτρονικές πηγές

AEDH. (2017). *Electronic voting: a threat to democracy?*. [online] Διαθέσιμο στη δ/νση <http://www.aedh.eu/en/electronic-voting-a-threat-to-democracy/>

Alfavita. (2019a). *Κάλεσμα του Δ.Σ. της Δ.Ο.Ε. για συμμετοχή στην 24ωρη πανελλαδική απεργιακή κινητοποίηση της Α.Δ.Ε.Δ.Υ. στις 24 Σεπτεμβρίου*. [online] Διαθέσιμο στη δ/νση https://www.alfavita.gr/ekpaideysi/anakoinoseis/298811_doe-kalesma-gia-24ori-apergia-adedy

Alfavita. (2020). *ΑΕΙ: Δημοσιεύθηκε το ΦΕΚ σχετικά με τη διαδικασία της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας για την ανάδειξη των πρυτανικών αρχών*. [online] Διαθέσιμο στη δ/νση https://www.alfavita.gr/ekpaideysi/325712_aei-dimosieythike-fek-shetika-me-ti-diadikasia-tis-ilektronikis-psifoforias-gia

Alfavita. (2020i). *ΑΣΟΕΕ: Διοργανώνουν ηλεκτρονική ψηφοφορία με αποστολή e-mail χωρίς τη συναίνεση των φοιτητών*. [online] Διαθέσιμο στη δ/νση https://www.alfavita.gr/ekpaideysi/316478_aseee-diorganonoun-ilektroniki-psifoforia-me-apostoli-e-mail-horis-ti-synainesi

Alfavita. (2020ii). *ΔΑΚΕ Πρωτοβάθμιας: Αναξιόπιστη η ηλεκτρονική διαδικασία ανάδειξης αιρετών*. [online] Διαθέσιμο στη δ/νση https://www.alfavita.gr/ekpaideysi/anakoinoseis/334470_dake-protobathmias-anaxiopisti-i-ilektroniki-diadikasia-anadeixis

Alfavita. (2020a). *Ηλεκτρονική κάλη για νέους Πρυτάνεις τον Ιούλιο σε 5 Πανεπιστήμια*. [online] Διαθέσιμο στη δ/νση https://www.alfavita.gr/ekpaideysi/325937_ilektroniki-kalpi-gia-neoys-prytaneis-ton-iylio-se-5-panepistimia

Alfavita. (2020b). *Υπουργείο Παιδείας για Υπηρεσιακά Συμβούλια: Ας δείξουν οι εκπαιδευτικοί το δρόμο μπροστά*. [online] Διαθέσιμο στη δ/νση https://www.alfavita.gr/ekpaideysi/ypourgeio-paideias/334445_ypourgeio-paideias-gia-ypiresiaka-symboylia-deixoun-oi

Alfavita. (2020c). *Αδιάλλακτη η Ν. Κεραμέως στη συνάντηση με την ΟΛΜΕ - Δεν ικανοποίησε κανένα αίτημα*. [online] Διαθέσιμο στη δ/νση

https://www.alfavita.gr/ekpaideysi/334444_adiallakti-i-n-kerameos-sti-synantisi-metin-olme-den-ikanopoiise-kanena-aitima

Alfavita. (2020d). *ΔΑΚΕ: Απειλεί με απόσυρση των ψηφοδελτίων από τις εκλογές αιρετών εάν επιμείνει η Κεραμέως στην ηλεκτρονική ψηφοφορία.* [online] Διαθέσιμο στη δ/ση https://www.alfavita.gr/ekpaideysi/334392_dake-apeilei-me-aposyrsi-ton-psifodeltition-apo-tis-ekloges-aireton-ean-epimeinei-i

Alfavita. (2020e). *Η ηλεκτρονική ψηφοφορία δεν εξασφαλίζει την αξιοπιστία στις εκλογές αιρετών.* [online] Διαθέσιμο στη δ/ση https://www.alfavita.gr/ekpaideysi/334574_i-ilektroniki-psifoforia-den-exasfalizei-tin-axiopistia-stis-ekloges-aireton

Alfavita. (2020f). *Κεραμέως για ηλεκτρονικές εκλογές: Εκπαιδευτικοί μας παίρνουν τηλέφωνο και λένε «επιτέλους πρώτη φορά θα ψηφίσω».* [online] Διαθέσιμο στη δ/ση https://www.alfavita.gr/ekpaideysi/334588_kerameos-gia-ilektronikes-ekloges-ekpaideytikoi-mas-pairnoyn-tilefono-kai-lene

Alfavita. (2020g). *Ο ΣΥΡΙΖΑ ψήφισε «παρών» για την ηλεκτρονική ψηφοφορία στις εκλογές των Αιρετών των Υπηρεσιακών Συμβουλίων των Εκπαιδευτικών!* [online] Διαθέσιμο στη δ/ση https://www.alfavita.gr/ekpaideysi/334555_o-syriza-psifise-paron-gia-tin-ilektroniki-psifoforia-stis-ekloges-ton-aireton

Alfavita. (2020h). *«Όχι» στην ηλεκτρονική ψηφοφορία στις εκλογές των αιρετών λένε τέσσερις ΣΕΠΕ από τις Κυκλάδες.* [online] Διαθέσιμο στη δ/ση https://www.alfavita.gr/ekpaideysi/anakoinoseis/335202_ohi-stin-ilektroniki-psifoforia-stis-ekloges-ton-aireton-lene

Alfavita. (2020j). *Α' ΕΛΜΕ Κυκλάδων: Καμία ηλεκτρονική ψηφοφορία για τα Υπηρεσιακά Συμβούλια.* [online] Διαθέσιμο στη δ/ση https://www.alfavita.gr/ekpaideysi/anakoinoseis/335170_elme-kykladon-kamia-ilektroniki-psifoforia-gia-ta-ypiresiaka

Alfavita. (2020k). *Εκπαιδευτικοί ΠΑΜΕ: Οι ηλεκτρονικές «ψευδοεκλογές» θα μείνουν στα χαρτιά.* [online] Διαθέσιμο στη δ/ση https://www.alfavita.gr/ekpaideysi/anakoinoseis/335114_ekpaideytikoi-pame-oi-ilektronikes-pseydoekloges-tha-meinoyn-sta

Alfavita. (2020l). *Εκλογές αιρετών: Οι ΕΛΜΕ Αττικής αποσύρουν μαζικά τα ψηφοδέλτια.* [online] Διαθέσιμο στη δ/ση

https://www.alfavita.gr/ekpaideysi/anakoinoseis/335688_ekloges-aireton-oi-elme-attikis-aposyroyn-mazika-ta-psifodeltia

Alfavita. (2020m). *Παρεμβάσεις Δευτεροβάθμιας: Αποσύρουμε τα ψηφοδέλτια από τις «εκλογές» των Υπηρεσιακών Συμβουλίων.* [online] Διαθέσιμο στη δ/ση

https://www.alfavita.gr/ekpaideysi/anakoinoseis/335087_parembaseis-deyterobathmias-aposyroyme-ta-psifodeltia-apo-tis

Alfavita. (2020n). *Ηλεκτρονική ψηφοφορία: «Χτύπημα» στις συλλογικές διαδικασίες τονίζει το ΜΕΡΑ25.* [online] Διαθέσιμο στη δ/ση

https://www.alfavita.gr/ekpaideysi/335419_ilektroniki-psifoforia-htypima-stis-sylogikes-diadikasies-tonizei-mera25

Alfavita. (2020o). *Εκπαιδευτικοί: Εξώδικο στην Κεραμέως για την ηλεκτρονική διεξαγωγή εκλογών για τα υπηρεσιακά συμβούλια.* [online] Διαθέσιμο στη δ/ση

https://www.alfavita.gr/ekpaideysi/335766_ekpaideytikoi-exodiko-stin-kerameos-gia-tin-ilektroniki-diexagogi-eklogon-gia-ta

Alfavita. (2020p). *Ηλεκτρονική ψηφοφορία: Παρά τις αντιδράσεις, νέα τροπολογία Κεραμέως για τις εκλογές αιρετών.* [online] Διαθέσιμο στη δ/ση

https://www.alfavita.gr/ekpaideysi/335884_ilektroniki-psifoforia-para-tis-antidraseis-nea-tropologia-kerameos-gia-tis

Alfavita. (2020q). *Και η ΔΟΕ «γυρίζει την πλάτη» στην Κεραμέως: Καμία συμμετοχή στις «ηλεκτρονικές εκλογές» αιρετών.* [online] Διαθέσιμο στη δ/ση

https://www.alfavita.gr/ekpaideysi/anakoinoseis/335175_kai-i-doe-gyrizei-tin-plati-stin-kerameos-kamia-symmetohi-stis

Alfavita. (2020r). *Τηλεψηφοφορία αιρετών: Διμελείς εφορευτικές επιτροπές και επανάληψη 21 Νοεμβρίου όπου αναβληθούν-ΦΕΚ* [online] Διαθέσιμο στη δ/ση

https://www.alfavita.gr/ekpaideysi/336063_tilepsifoforia-aireton-dimeleis-eforeytikes-epitropes-kai-epanalipsi-21-noembrioy

Alfavita. (2020s). *Εκλογές αιρετών: Συγκεντρωτικά αποτελέσματα σε Πρωτοβάθμια και Δευτεροβάθμια.* [online] Διαθέσιμο στη δ/ση:

https://www.alfavita.gr/ekpaideysi/336925_ekloges-aireton-syggkentrotika-apotelesmata-se-protobathmia-kai-deyterobathmia

Alihodzic, S. (2017). *The role of technology in identifying and avoiding electoral risks*. [online] Διαθέσιμο στη δ/ση <https://www.idea.int/news-media/news/role-technology-identifying-and-avoiding-electoral-risks>

Alonso, L.P., et. al. (2018). *E-voting system evaluation based on the Council of Europe recommendations: Helios Voting*. [online] Διαθέσιμο στη δ/ση https://www.researchgate.net/publication/329062508_E-voting_system_evaluation_based_on_the_Council_of_Europe_recommendations_Helios_Voting

Amundsen, B. & Bazilchuk, N. (2019). *No more online voting in Norway Norwegian voters tested an online voting system for both local elections in 2011 and parliamentary elections in 2013, with overwhelmingly positive feedback. This year, however, Norwegians didn't have the option to vote on the internet*. [online] Διαθέσιμο στη δ/ση <https://sciencenorway.no/election-politics-technology/no-more-online-voting-in-norway/1562253>

Arthur, G. (2014). *Estonian e-voting shouldn't be used in European elections, say security experts*. [online] Διαθέσιμο στη δ/ση <https://www.theguardian.com/technology/2014/may/12/estonian-e-voting-security-warning-european-elections-research>

Athensvoice. (2018). «Μπλόκαρε» το ηλεκτρονικό σύστημα ψηφοφορίας στη Βουλή. Βουλευτές έλεγαν ότι η οθόνη έσβηνε συνέχεια και έβγαζε σφάλμα. [online] Διαθέσιμο στη δ/ση https://www.athensvoice.gr/politics/460215_mplokare-ilektroniko-systima-psifoforias-sti-voyli

Barret, R., et. al. (2019). *European Commission for Democracy through Law (Venice Commission) joint report of the Venice commission and of the directorate of information society and action against crime of the directorate general of human rights and rule of law (DGI) on digital technologies and elections adopted by the council of democratic elections at its 65th meeting*. [online] Διαθέσιμο στη δ/ση https://www.researchgate.net/publication/334139677_EUROPEAN_COMMISSION_FOR_DEMOCRACY_THROUGH_LAW_VENICE_COMMISSION_JOINT_REPORT_OF_THE_VENICE_COMMISSION_AND_OF_THE_DIRECTORATE_OF_INFORMATION_SOCIETY_AND_ACTION_AGAINST_CRIME_OF_THE_DIRECTORATE_GENERAL

Basketblog. (2021). *EOK: Με ηλεκτρονική ψηφοφορία οι εκλογές. Μέσω του συστήματος «ZEYΣ» θα διεξαχθούν οι εκλογές της Ελληνικής Ομοσπονδίας.* [online]

Διαθέσιμο στη δ/ση

<https://www.basketblog.gr/%CE%BA%CE%B1%CF%84%CE%B7%CE%B3%CE%BF%CF%81%CE%AF%CE%B5%CF%82/%CE%B5%CE%BF%CE%BA-%CE%BC%CE%B5-%CE%B7%CE%BB%CE%B5%CE%BA%CF%84%CF%81%CE%BF%CE%BD%CE%B9%CE%BA%CE%AE-%CF%88%CE%B7%CF%86%CE%BF%CF%86%CE%BF%CF%81%CE%AF%CE%B1-%CE%BF%CE%B9-%CE%B5%CE%BA%CE%BB%CE%BF%CE%B3%CE%AD%CF%82.html>

BBC News. (2014). *E-voting experiments end in Norway amid security fears.* [online]

Διαθέσιμο στη δ/ση <https://www.bbc.com/news/technology-28055678>

Binstock, R. (2000). *Older People and Voting Participation: Past and Future.* [online]

Διαθέσιμο στη δ/ση

https://watermark.silverchair.com/18.pdf?token=AQECAHi208BE49Ooan9kkhW_ErCy7Dm3ZL_9Cf3qfKAc485ysgAAAmgwgJkBgkqhkiG9w0BBwagggJVMiICUQIBADCCAKoGCSqGS1b3DQEHATAeBg1ghkgBZQMEAS4wEQQMAM6HUrY1kXIO2bSSAgEQgIICG2e19OCGTUG013LlIc1pX7D0vSOYkAUylSJ2Rr9gLT1WV910o9jdvuiNMry1aTBXtiMBQpOwgHrIAfIkVpFLWrGgzWCRAjsWqMtnNW05rhobq6UTPNEUyVyxUHI65kccfXTFeL7rqTvpC42M4neecnlsN7gEivIqGyrAHg_Mba2BwFurrRKBApgUWlqgnOFw41WAT_ltw2nN7C2okdnrDw0q_tfDPhcmuYCbPP4lb4xfrzfFoRGMqQLIgN56Q7ou2oCbY1WlclZ97H0qQmgfpo9TCo7wusc3I8TdNy18Z1FR0Zy4oeOuannsime08HtfKANPqF4jYf1fL_Cbb9qZ4mKB-vhWZplUCOObVb6DCE5C8dGDzZSocuK01H6NHZ4qsCMwrlNqBIczFkkgU5QcBJtbbLTUD0GFzqr_67_Wvo11Yf4IW2PtFpgnV4eUZGIASe-Y2ploFRMRTylojASV_ScQIWIJ6atu_qzh221GzEy80qxrSfVFqBvxWoc4FozN-wuIQpyVA871zgCrHV8eqKLC34rLjLEJEq8qmDIRQvVW2uc0kVdzZteGpi4wLUSWbe1dp-ik--36QiXE8fg0cwwZXXswP9MkbDesqqIz6SzBjhI0sgaQxh2clAVu6flIdhoEZeNQD21VIvDg9YLS4IKc3AAsGR1fnoBWxMpCqDaZSiBZj4wxcU_zYNISidjmAXwa4cP3S_gcUsH

Bishop, M. & Wagner, D. (2007). *Risks of E-voting*. [online] Διαθέσιμο στη δ/ση <https://people.eecs.berkeley.edu/~daw/papers/risks-cacm07.pdf>

Bishop, M. (n.d.). *An Overview of Electronic Voting and Security*. [online] Διαθέσιμο στη δ/ση <https://pdfs.semanticscholar.org/d5d5/4a48cb7345dd920bda9d87dfd375087fc997.pdf>

Blackburn, R. (2019). *The Venice Commission and the rule of law crisis*. [online] Διαθέσιμο στη δ/ση https://www.venice.coe.int/files/articles/Clayton_2019_PL_Issue_3.pdf

Bloko.gr. (2021). *Εκλογές για τους Στρατιωτικούς Βόλου – Μαγνησίας*. [online] Διαθέσιμο στη δ/ση http://www.bloko.gr/2021/07/blog-post_958.html

Bochsler, D. (2010). *Can Internet voting increase political participation? Remote electronic voting and turnout in the Estonian 2007 parliamentary elections*. [online] Διαθέσιμο στη δ/ση <https://www.eui.eu/Projects/EuDO-PublicOpinion/Documents/bochsler-voteeui2010.pdf>

Boegehold, A. (n.d.). *Toward a study of Athenian voting procedure*. [online] Διαθέσιμο στη δ/ση <https://www.ascsa.edu.gr/uploads/media/hesperia/147360.pdf>

Braun, N. (n.d.). *E-Voting: Switzerland's Projects and their Legal Framework – in a European Context*. [online] Διαθέσιμο στη δ/ση <http://cs.emis.de/LNI/Proceedings/Proceedings47/Proceeding.GI.47-5.pdf>

Caporusso, L. (2010). *The Role of Trust, Participation and Identity in the Propensity to e- and i-vote*. [online] Διαθέσιμο στη δ/ση https://pdfs.semanticscholar.org/de27/6586b1e974d1884ebe52d2e3b7a88bdf89e7.pdf?_ga=2.137910704.1899669192.1567339644-568488071.1567339644

Cartwright, J. (2019). *Online voting isn't ready for high-stakes elections*. [online] Διαθέσιμο στη δ/ση <https://horizon-magazine.eu/article/online-voting-isn-t-ready-high-stakes-elections.html>

Chipman, I. (2016). *David Dill: Why Online Voting Is a Danger to Democracy. A Stanford computer scientist says Internet voting would be "a complete disaster"*. [online] Διαθέσιμο στη δ/ση <https://engineering.stanford.edu/magazine/article/david-dill-why-online-voting-danger-democracy>

- Clarkson, M., et. al. (n.d.). *Civitas: Toward a Secure Voting System*. Διαθέσιμο στη δ/ση https://www.cs.cornell.edu/~clarkson/papers/clarkson_civitas.pdf
- Coleman, S. (2002). *Elections in the 21st Century: From Paper Ballot to E-Voting. Report by the Independent Commission on Alternative Voting Methods*. [online] Διαθέσιμο στη δ/ση <http://lefkimi.ionio.gr/~emagos/eDemocracy.PDF>
- Committee of Ministers – Council of Europe. (2017). *1289th meeting, 14 June 2017 Democracy and political questions*. [online] Διαθέσιμο στη δ/ση <https://rm.coe.int/1680726c0b%20>
- Corse, A. (2018). *The Cyberthreats That Most Worry Election Officials*. [online] Διαθέσιμο στη δ/ση <https://www.wsj.com/articles/the-cyberthreats-that-most-worry-election-officials-1537322820>
- Corse, A. (2020). *Democrats' Iowa Caucus Voting App Stirs Security Concerns*. [online] Διαθέσιμο στη δ/ση <https://www.wsj.com/articles/dems-iowa-caucus-voting-app-stirs-security-concerns-11580063221>
- Dandoy, R. (2014). *The Impact of e-Voting on Turnout: Insights from the Belgian Case*. [online] Διαθέσιμο στη δ/ση https://www.researchgate.net/publication/271473392_The_Impact_of_e-Voting_on_Turnout_Insights_from_the_Belgian_Case
- Dandoy, R. (n.d.). *The Impact of e-Voting on Turnout: Insights from the Belgian Case*. [online] Διαθέσιμο στη δ/ση http://regisdandoy.com/uploads/articles/Dandoy_ICEDEG.pdf
- De Cock, D. & Preneel, B. (2007). *Electronic Voting in Belgium: Past and Future*. [online] Διαθέσιμο στη δ/ση https://www.researchgate.net/publication/221320374_Electronic_Voting_in_Belgium_Past_and_Future
- De Mul, S., et. al. (2018). *Electronic Voting System : the case of Belgium*. [online] Διαθέσιμο στη δ/ση <https://www.ec-undp-electoralassistance.org/wp-content/uploads/2018/08/ec-undp-jtf-23-our-trainings-2008-brussels-day-3-6.pdf>
- De Vries, M. & Bokslag, W. (2016). *Evaluating e-voting: theory and practice*. [online] Διαθέσιμο στη δ/ση <https://arxiv.org/pdf/1602.02509.pdf>

- Decman, M. (2018). *Online Voting on a Smaller Scale: The Potential for Digital Natives*. [online] Διαθέσιμο στη δ/ση https://www.researchgate.net/publication/328497594_Online_Voting_on_a_Smaller_Scale_The_Potential_for_Digital_Natives
- Delignat-Lavaud, A., et. al. (n.d.). *Cinderella: Turning Shabby X.509 Certificates into Elegant Anonymous Credentials with the Magic of Verifiable Computation*. [online] Διαθέσιμο στη δ/ση <https://www.andrew.cmu.edu/user/bparno/papers/cinderella.pdf>
- Delis, A., et al. (2014). *Pressing the button for European elections: verifiable e-voting and public attitudes toward internet voting in Greece*. [online] Διαθέσιμο στη δ/ση <http://cgi.di.uoa.gr/~ad/Publications/EVOTE2014.pdf>
- Dempegiotis, S. & Chagiou, E. (2018). *Personal Data Protection*. [online] Διαθέσιμο στη δ/ση <http://www.greeklawdigest.gr/topics/data-protection/item/111-personal-data-protection>
- Desilver, D. (2016). *On Election Day, most voters use electronic or optical-scan ballots*. [online] Διαθέσιμο στη δ/ση <https://www.pewresearch.org/fact-tank/2016/11/08/on-election-day-most-voters-use-electronic-or-optical-scan-ballots/>
- Dikaiologitika. (2019). «Μπάχαλο» στη Βουλή με την ηλεκτρονική ψηφοφορία-Αγανάκτησε ακόμα και η Χριστοδουλοπούλου. [online] Διαθέσιμο στη δ/ση <https://www.dikaiologitika.gr/eidhseis/politikes-eidhseis/242751/mpaxalo-sti-vouli-me-tin-ilektroniki-psifoforia-aganaktise-akoma-kai-i-xristodoulopoulou>
- Diorismos. gr. (2020). *Ηλεκτρονική ψηφοφορία για την ανάδειξη του πρύτανη και αντιπρυτάνεων ΑΕΙ*. [online] Διαθέσιμο στη δ/ση <https://www.diorismos.gr/ekpaideush/32236/ilektroniki-psifoforia-gia-tin-anadeixi-toy-prytani-kai-antiprytaneon-aei>
- Dowling, C., et. al. (2019). *The voting experience and beliefs about ballot secrecy*. [online] Διαθέσιμο στη δ/ση <https://journals.plos.org/plosone/article?id=10.1371/journal.pone.0209765>
- Efsyn. (2017). *Διερευνητική για την ηλεκτρονική ψηφοφορία*. [online] Διαθέσιμο στη δ/ση https://www.efsyn.gr/politiki/antipoliteysi/122726_diereynitiki-gia-tin-ilektroniki-psifoforia

Eklogika. (2017). *Θεοδωράκης Σταύρος – Βιογραφικό*. [online] Διαθέσιμο στη δ/ση https://www.eklogika.gr/page/parties/theodorakis_stavros-cv

Elewa, A.E., et. al. (2015). *Challenges of Electronic Voting - A Survey*. [online] Διαθέσιμο στη δ/ση <https://www.semanticscholar.org/paper/Challenges-of-Electronic-Voting-A-Survey-Elewa-Alsammak/fcc4d583e73ab943899867504e99d712e8f5463a>

Eliades, D. (2018). *Ηλεκτρονική Ψηφοφορία: Πραγματικότητα και Προοπτικές*. [online] Διαθέσιμο στη δ/ση <https://medium.com/@eldemet/%CE%B2%CE%B9%CE%B2%CE%BB%CE%B9%CE%BF-%CE%B7%CE%BB%CE%B5%CE%BA%CF%84%CF%81%CE%BF%CE%BD%CE%B9%CE%BA%CE%AE-%CF%88%CE%B7%CF%86%CE%BF%CF%86%CE%BF%CF%81%CE%AF%CE%B1-%CF%80%CF%81%CE%B1%CE%B3%CE%BC%CE%B1%CF%84%CE%B9%CE%BA%CF%8C%CF%84%CE%B7%CF%84%CE%B1-%CE%BA%CE%B1%CE%B9-%CF%80%CF%81%CE%BF%CE%BF%CF%80%CF%84%CE%B9%CE%BA%CE%AD%CF%82-c4437e344be6>

Enet.gr. (2014). *Αυξάνεται η χρήση της υπηρεσίας ηλεκτρονικών εκλογών ZEYΣ*. [online] Διαθέσιμο στη δ/ση <http://www.enet.gr/?i=news.el.article&id=439730>

Enikos. (2018). *Με 154 "ναι" πέρασε το πολυνομοσχέδιο - Υπερψήφισε η Μεγαλοοικονομία που εντάσσεται στην Κ.Ο. του ΣΥΡΙΖΑ - Όλα όσα έγιναν στη Βουλή*. [online] Διαθέσιμο στη δ/ση <https://www.enikos.gr/politics/555550/me-154-nai-perase-to-polynomosxedio-psifise-kai-i-megalooikonomou>

Enisa. (2014). *Privacy and Data Protection by Design – from policy to engineering*. [online] Διαθέσιμο στη δ/ση <file:///C:/Users/user/Downloads/Privacy%20and%20Data%20Protection%20by%20Design.pdf>

Esos.gr. (2015). *Η απόφαση 519/2015 του ΣτΕ για τη συνταγματικότητα του νόμου 4009/11*. [online] Διαθέσιμο στη δ/ση <https://www.esos.gr/arthra/37060/i-apofasi-5192015-toy-ste-gia-ti-syntagmatikotita-toy-nomoy-400911>

European Commission. (2002). *Fifth annual report on the situation regarding the protection of individuals with regard to the processing of personal data and privacy in the European Union and in third countries covering the year 2000. Part II.*

[online] Διαθέσιμο στη δ/νση https://ec.europa.eu/justice/article-29/documentation/opinion-recommendation/files/2002/wp54_2_en.pdf

European Commission. (n.d.). *What are Data Protection Authorities (DPAs)?*.

[online] Διαθέσιμο στη δ/νση https://ec.europa.eu/info/law/law-topic/data-protection/reform/what-are-data-protection-authorities-dpas_en

European Court of Human Rights & Council of Europe. (n.d.), *European Convention on Human Rights*.

[online] Διαθέσιμο στη δ/νση https://www.echr.coe.int/Documents/Convention_ENG.pdf

European Data Protection Supervisor. (2018). *Guidelines on the protection of personal data in IT governance and IT management*.

[online] Διαθέσιμο στη δ/νση https://edps.europa.eu/sites/edp/files/publication/it_governance_management_en.pdf

European Union. (2019). *Data protection and online privacy*.

[online] Διαθέσιμο στη δ/νση https://europa.eu/youreurope/citizens/consumers/internet-telecoms/data-protection-online-privacy/index_en.htm

Ε-νομοθεσία. gr Τράπεζα πληροφοριών νομοθεσίας (2021). *Δημοσιεύτηκε στο ΦΕΚ ο νέος εκλογικός νόμος 4804 για την Αυτοδιοίκηση-Καταργείται η απλή αναλογική*.

[online] Διαθέσιμο στη δ/νση <https://www.e-nomothesia.gr/law-news/demosieuthekesto-phek-neos-eklogikos-nomos-stin-aytodiokisi.html>

Fan, Z. & Gupta, A. (2018). *The Dangers of Digital Protectionism*.

[online] Διαθέσιμο στη δ/νση <https://hbr.org/2018/08/the-dangers-of-digital-protectionism>

Foizee, B. (2018). *Electronic Voting Machines face challenges in many parts of the world*.

[online] Διαθέσιμο στη δ/νση <https://via.news/analysis/world-electronic-voting-machines/>

FortuneGreece. (2018). *Βουλή: Εγκρίνεται ο Προϋπολογισμός για το 2019 με 154 ψήφους υπέρ και 143 κατά*.

[online] Διαθέσιμο στη δ/νση <https://www.fortunegreece.com/article/vouli-egkrinete-o-proipologismos-gia-to-2019-me-154-psifous-iper-ke-143-kata/>

FRA. (2010). *Data Protection in the European Union: the role of National Data Protection Authorities. Strengthening the fundamental rights architecture in the EU II*. [online] Διαθέσιμο στη δ/ση file:///C:/Users/user1/Downloads/815-Data-protection_en.pdf

FRA. (2014). *Εγχειρίδιο σχετικά με την ευρωπαϊκή νομοθεσία για την προστασία των προσωπικών δεδομένων*. [online] Διαθέσιμο στη δ/ση https://www.echr.coe.int/Documents/Handbook_data_protection_ELL.pdf

Frangakis, N. (2007). *Digital Democracy and Threats to Privacy*. [online] Διαθέσιμο στη δ/ση <https://www.dpa.gr/APDPXPortlets/htdocs/documentSDisplay.jsp?docid=107,241,39,188,125,42,141,120>

Frangakis, N. (2013). *Digital Democracy and Threats to Privacy*. [online] Διαθέσιμο στη δ/ση <http://www.fralaw.gr/wp-content/uploads/2013/07/e-Democracy-1.pdf>

Frazin, R. (2019). *Experts warn Georgia's new electronic voting machines vulnerable to potential intrusions, malfunctions*. [online] Διαθέσιμο στη δ/ση <https://thehill.com/homenews/state-watch/475820-experts-warn-georgias-new-electronic-voting-machines-remain-vulnerable>

Gardner, R., et. al. (n.d.). *On the Difficulty of Validating Voting Machine Software with Software*. [online] Διαθέσιμο στη δ/ση http://cs.jhu.edu/~ryan/pioneer_voting/validating_software.pdf

Geiser, U. (2019). *E-voting suffers another setback amid expat Swiss concerns*. [online] Διαθέσιμο στη δ/ση https://www.swissinfo.ch/eng/digital-democracy_e-voting-suffers-another-setback-amid-expat-swiss-concerns/45059918

Goodin, D. (2018). *In a blow to e-voting critics, Brazil suspends use of all paper ballots*. [online] Διαθέσιμο στη δ/ση <https://arstechnica.com/tech-policy/2018/06/in-a-blow-to-e-voting-critics-brazil-suspends-use-of-all-paper-ballots/>

Goodman, N. & Stokes, L. (2018). *Reducing the Cost of Voting: An Evaluation of Internet Voting's Effect on Turnout*. [online] Διαθέσιμο στη δ/ση https://www.researchgate.net/publication/325197837_Reducing_the_Cost_of_Voting_An_Evaluation_of_Internet_Voting's_Effect_on_Turnout

- Grnet. (n.d.a). *Η Εταιρία*. [online] Διαθέσιμο στη δ/νση <https://grnet.gr/company/>
- Grnet. (n.d.b). *Υπηρεσίες*. [online] Διαθέσιμο στη δ/νση <https://grnet.gr/services-all/#>
- Gursel, I. (2016). *Protection of personal data in international law and the general aspects of the turkish data protection law*. [online] Διαθέσιμο στη δ/νση <http://hukuk.deu.edu.tr/wp-content/uploads/2016/10/%C4%B0LKE-G%C3%9CRSEL.pdf>
- Halderman, J.A., et. al. (2008). *You Go to Elections with the Voting System You Have: Stop-Gap Mitigations for Deployed Voting Systems*. [online] Διαθέσιμο στη δ/νση https://www.usenix.org/legacy/event/evt08/tech/full_papers/halderman/halderman_html/index.html
- Hanson, J. (2017). *State capacity and the resilience of electoral authoritarianism: Conceptualizing and measuring the institutional underpinnings of autocratic power*. [online] Διαθέσιμο στη δ/νση <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/0192512117702523>
- Herstatt, M. & Herstatt, C. (2014). *India's Electronic Voting Machines (EVMs): Social construction of a "frugal" innovation*. [online] Διαθέσιμο στη δ/νση https://www.researchgate.net/publication/264093866_India's_Electronic_Voting_Machines_EVMs_Social_construction_of_a_frugal_innovation
- Hustinx, P. (2014). *EU Data Protection Law: The Review of Directive 95/46/EC and the Proposed General Data Protection Regulation*. [online] Διαθέσιμο στη δ/νση <http://www.statewatch.org/news/2014/sep/eu-2014-09-edps-data-protection-article.pdf>
- Ibrahim. S., et. al. (2003). *Secure E-voting with Blind Signature*. [online] Διαθέσιμο στη δ/νση https://www.researchgate.net/publication/4008760_Secure_E-voting_with_Blind_Signature
- IDEA. (2011). *Introducing Electronic Voting: Essential Considerations*. [online] Διαθέσιμο στη δ/νση <http://www.corteidh.or.cr/tablas/28047.pdf>
- Iefimerida. (2017a). *Θεοδωράκης από Βρυξέλλες: Κάποιοι μεθοδικά σαμποτάρουν την ηλεκτρονική ψηφοφορία*. [online] Διαθέσιμο στη δ/νση

<https://www.iefimerida.gr/news/365379/theodorakis-apo-vryxelles-kapoioi-methodika-sampotaroy-n-tin-ilektroniki-psifoforia>

Iefimerida. (2017b). *Γεννηματά: Ποιος υποψήφιος θα πάρει το ρίσκο για φιάσκο στην ηλεκτρονική ψηφοφορία;* [online] Διαθέσιμο στη δ/ση <https://www.iefimerida.gr/news/363373/gennimata-poi-os-y-popsifios-tha-parei-risko-gia-fiasko-stin-ilektroniki-psifoforia>

Iefimerida. (2018). *Βουλή: Επίσημη «πρώτη» για την ηλεκτρονική ψηφοφορία -Σε πόση ώρα βγήκε το αποτέλεσμα.* [online] Διαθέσιμο στη δ/ση <https://www.iefimerida.gr/news/403761/voyli-episimi-proti-gia-tin-ilektroniki-psifoforia-se-posi-ora-vgike-apotelesma-eikones>

In.gr (2021). *Εκλογές ΕΠΟ:Σήμερα στις ηλεκτρονικές κάλπες για την εκλογή της νέας διοίκησης* [online] Διαθέσιμο στη δ/ση <https://www.in.gr/2021/03/27/sports/football/ekloges-epo-simera-stis-ilektronikes-kalpes-gia-tin-eklogi-tis-neas-dioikisis/>

Insider.gr. (2020). *Τι αλλάζει στις απεργίες - Με ηλεκτρονική ψηφοφορία και προσωπικό ασφαλείας.* [online] Διαθέσιμο στη δ/ση <https://www.insider.gr/hristika/ergasia/147059/ti-allazei-stis-apergies-ilektroniki-psifoforia-kai-prosopiko-afaleias>

ISO. (n.d.). *ISO/IEC 7816-8:2019 [ISO/IEC 7816-8:2019].* . [online] Διαθέσιμο στη δ/ση <https://www.iso.org/standard/75844.html>

JISC. (n.d). *Sensitive personal data.* [online] Διαθέσιμο στη δ/ση <https://www.jisc.ac.uk/guides/data-protection-and-research-data/sensitive-personal-data>

Jones, D. (2001). *Problems with Voting Systems and the Applicable Standards.* [online] Διαθέσιμο στη δ/ση <http://homepage.divms.uiowa.edu/~jones/voting/congress.html>

Kardas, S., et. al. (2016). *Norwegian internet voting protocol revisited: ballot box and receipt generator are allowed to collude.* [online] Διαθέσιμο στη δ/ση <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/pdf/10.1002/sec.1678>

Kathimerini. (2019). *Με ηλεκτρονική ψήφο οι αποφάσεις για κινητοποιήσεις.* [online] Διαθέσιμο στη δ/ση <https://www.kathimerini.gr/economy/local/1045534/me->

[ilektroniki-psifo-oi-apofaseis-gia-kinitopoiiseis/](#)

Kirby, J. (2018). *Why it takes so long to get election night results. Blame America's very decentralized voting system.* [online] Διαθέσιμο στη δ/νση <https://www.vox.com/2018/11/6/18066350/midterm-elections-2018-vote-counting>

Koliastasis, P. (2018). *Εκλέγοντας αρχηγό από τη βάση: η περίπτωση του νέου φορέα της Κεντροαριστεράς.* [online] Διαθέσιμο στη δ/νση https://www.researchgate.net/publication/324080839_Eklegontas_archego_apo_te_base_e_periptose_tou_neou_phorea_tes_Kentroaristeras

Konstantinou, I. (2017). *Apathy or lack of civic education? Why young people don't vote.* [online] Διαθέσιμο στη δ/νση <https://blogs.lse.ac.uk/politicsandpolicy/why-many-young-people-dont-vote/>

Kuenzi, R. (2019). *These are the arguments that sank e-voting in Switzerland.* [online] Διαθέσιμο στη δ/νση https://www.swissinfo.ch/eng/e-voting_these-are-the-arguments-that-sank-e-voting-in-switzerland/45136608

Landes, L. (2007). *America's Unverifiable Election Results - The Case for A Return to 'Open Voting'.* [online] Διαθέσιμο στη δ/νση https://www.opednews.com/articles/opedne_lynn_lan_070116_america_s_unverifiab.htm

Landman, T. & Di Gennaro Splendore, L. (2020). *Pandemic democracy: elections and COVID-19.* [online] Διαθέσιμο στη δ/νση <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/13669877.2020.1765003>

Lawnet. (2015). *Η απόφαση του ΣτΕ – Συνταγματικός ο νόμος πλαίσιο για τα ΑΕΙ.* [online] Διαθέσιμο στη δ/νση <https://lawnet.gr/law-news/ellada/h-apofasi-tou-ste-suntagmatikos-o-nomos-plaisio-gia-ta-aei/>

Lawspot. (2014). *Επαναλαμβάνεται η ψηφοφορία επιλογής του ελληνικού σήματος λόγω νοθείας.* [online] Διαθέσιμο στη δ/νση <https://www.lawspot.gr/nomika-nea/epanalamvanetai-i-psifoforia-epilogis-toy-ellinikoy-simatos-logo-notheias>

Lawspot. (2019). *GDPR: Δημοσιεύθηκε ο νόμος 4624/2019 για την προστασία προσωπικών δεδομένων.* [online] Διαθέσιμο στη δ/νση <https://www.lawspot.gr/nomika-nea/gdpr-dimosieythike-o-nomos-4624-2019-gia-tin-prostasia-prosopikon-dedomenon>

- Lifo. (2018). *Πολιτική / Βουλή: «Ναι» στην αναδοχή παιδιών από ομόφυλα ζευγάρια - Εγκρίθηκε το επίμαχο άρθρο 161 βουλευτές υπερψήφισαν το άρθρο 8 του σχετικού νομοσχεδίου.* [online] Διαθέσιμο στη δ/ση <https://www.lifo.gr/now/politics/192114/voyli-nai-stin-anadoxi-paidion-apo-omofyla-zeygaria-egkrithike-to-epimaxo-arthro>
- Lifo. (2018a). *Βουλευτές πήγαν στη Βουλή για την ηλεκτρονική ψηφοφορία χωρίς την κάρτα τους. Μετ' εμποδίων η ψηφοφορία για την αναδοχή από ομόφυλα ζευγάρια.* [online] Διαθέσιμο στη δ/ση <https://www.lifo.gr/now/parapolitika/192111/voyleytes-pigan-sti-voyli-gia-tin-ilektroniki-psifoforia-xoris-tin-karta-toys>
- Lifo (2019). *Ελλάδα/Ηλεκτρονική ψηφοφορία για την προκήρυξη απεργίας.* [online] Διαθέσιμο στη δ/ση <https://www.lifo.gr/now/greece/ilektroniki-psifoforia-gia-tin-prokirixi-apergias>
- Logic and Computation Group. (2003). *Electronic Voting - A Review of the Hare-Clark Model of eVACS.* [online] Διαθέσιμο στη δ/ση http://users.cecs.anu.edu.au/~rpg/EVoting/evote_revacs.html
- Maaten, E. & Hall, T. (2008). *Improving the Transparency of Remote E-Voting: The Estonian Experience.* [online] Διαθέσιμο στη δ/ση https://www.researchgate.net/publication/220764785_Improving_the_Transparency_of_Remote_E-Voting_The_Estonian_Experience
- Maurer, A.D. (2017). *Updated European Standards for E-voting.* . [online] Διαθέσιμο στη δ/ση https://www.researchgate.net/publication/320228190_Updated_European_Standards_for_E-voting
- McCarthy, L. (2008). *Election Plumbing Standards: Data Format Requirements for Inter-operability, Data Publication and Election Auditing.* [online] Διαθέσιμο στη δ/ση <https://www.nist.gov/system/files/documents/itl/vote/VVSG-EML-v21JMc.pdf>
- Mehrotra, K.,et. al. (2019). *What Is Election Hacking— And Can It Change Who Wins?.* [online] Διαθέσιμο στη δ/ση <https://fortune.com/2019/12/26/what-is-election-hacking/>
- Mercuri, R. (2001). *Rebecca Mercuri's Statement on Electronic Voting.* [online] Διαθέσιμο στη δ/ση <http://www.notablessoftware.com/RMstatement.html>

- Michalopoulos, N. (2017). *e-Government in Greece*. [online] Διαθέσιμο στη δ/νση http://iobe.gr/docs/pub/PRE_N.MICHALOPOULOS_01062017_PUB_GR.pdf
- Mihajloska, H., et. al. (n.d.). *Security Aspects of Electronic Voting Systems*. [online] Διαθέσιμο στη δ/νση <https://pdfs.semanticscholar.org/1071/d5f0dac6c23519ae01f686e17dd00c885dbb.pdf>
- Mitrou, L. (2004). *Electronic voting observatory II. Votobit*. [online] Διαθέσιμο στη δ/νση http://www.icsd.aegean.gr/website_files/metapyxiako/65983061.pdf
- Mitrou, L., et. al. (n.d.). *E-voting: constitutional and legal requirements and their technical implications*. [online] Διαθέσιμο στη δ/νση <https://pdfs.semanticscholar.org/a7ed/0098b685a82e47edf1231e1edb8fab13f10e.pdf>
- Mulvihill, G. (2020). *Switching remaining primaries to vote-by-mail not so easy*. [online] Διαθέσιμο στη δ/νση <http://www.dailyjournal.net/2020/03/18/us-election-2020-vote-by-mail/>
- Murata, T., et. al. (2002). *Universal design for e-voting system in Japan*. . [online] Διαθέσιμο στη δ/νση <http://www.arsvi.com/2000/0212mt.htm>
- Naftemporiki. (2020). *Μεγάλη συμμετοχή στις πρωτανικές εκλογές μέσω ηλεκτρονικής ψηφοφορίας*. [online] Διαθέσιμο στη δ/νση <https://www.naftemporiki.gr/story/1622963/megali-summetoxi-stis-prutanikes-ekloges-meso-ilektronikis-psifoforias>
- Naftemporiki.gr. (2017). *Υπέρ της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας ο Γ. Καμίνης*. [online] Διαθέσιμο στη δ/νση <https://m.naftemporiki.gr/story/1273259>
- Naftemporiki.gr. (2021). *Δια ζώσης και ηλεκτρονικά οι σημερινές εκλογές στη Ν.Δ.* [online] Διαθέσιμο στη δ/νση <https://www.naftemporiki.gr/story/1792707/dia-zosis-kai-ilektronika-oi-simerines-ekloges-sti-nd>
- NCSL. (2018). *Voting System Standards, Testing and Certification*. [online] Διαθέσιμο στη δ/νση <https://www.ncsl.org/research/elections-and-campaigns/voting-system-standards-testing-and-certification.aspx>
- NDI. (2013). *Recruitment and Training of Personnel*. [online] Διαθέσιμο στη δ/νση <https://www.ndi.org/e-voting-guide/recruitment-and-training-of-personnel>

NDI. (n.d.). *Assessing an Election's Quality with a PVT/Quick Count*. [online] Διαθέσιμο στη δ/νση <https://www.ndi.org/assessing-elections-quality-pvtquick-count>

Newsbeast. (2017). *Η Φώφη Γεννηματά εξηγεί γιατί λέει «όχι» στην ηλεκτρονική ψηφοφορία. «Αναρωτιέμαι ποιος θα αναλάβει το ρίσκο για ένα φιάσκο και νοθεία»*. [online] Διαθέσιμο στη δ/νση <https://www.newsbeast.gr/politiki/arthro/2838614/i-fofi-gennimata-exigi-giati-lei-ochi-stin-ilektroniki-psifoforia>

Newsbeast (2019). *Έρχεται η ηλεκτρονική ψηφοφορία για την προκήρυξη απεργίας*. [online] Διαθέσιμο στη δ/νση <https://www.newsbeast.gr/politiki/arthro/5255286/erchetai-i-ilektroniki-psifoforia-gia-tin-prokyrixi-apergias>

Newsit. (2017). *Γεννηματά: Είπαμε όχι στην ηλεκτρονική ψηφοφορία, για να αποτύγουμε το φιάσκο*. [online] Διαθέσιμο στη δ/νση <https://www.newsit.gr/politikh/gennimata-eipame-ochi-stin-ilektroniki-psifoforia-gia-na-apofygoume-fiasko/2248035/>

NOMOS. (χ.χ). *1/2017 ΑΠ (ΟΛΟΜ-ΠΟΙΝ) (714515)*. [online] Διαθέσιμο στη δ/νση https://lawdb.intrasoftnet.com/nomos/3_nomologia_rs_sub.php

NOMOS. (χ.χ). *1024/2015 ΜΠΡ ΘΕΣΣΑΛ*. [online] Διαθέσιμο στη δ/νση https://lawdb.intrasoftnet.com/nomos/3_nomologia_rs_sub.php

NOMOS. (χ.χ). *133/2018 ΣΤΕ (718893)*. [online] Διαθέσιμο στη δ/νση https://lawdb.intrasoftnet.com/nomos/3_nomologia_rs_sub.php

NOMOS. (χ.χ). *1520/2017 ΑΠ (721359)*. [online] Διαθέσιμο στη δ/νση https://lawdb.intrasoftnet.com/nomos/3_nomologia_rs_sub.php

NOMOS. (χ.χ). *252/2018 ΑΠ (730499)*. [online] Διαθέσιμο στη δ/νση https://lawdb.intrasoftnet.com/nomos/3_nomologia_rs_sub.php

NOMOS. (χ.χ). *474/2016 ΑΠ (ΠΟΙΝ) (679236)*. [online] Διαθέσιμο στη δ/νση https://lawdb.intrasoftnet.com/nomos/3_nomologia_rs_sub.php

NOMOS. (χ.χ.). *519/2015 ΣΤΕ (ΟΛΟΜ) (645951)*. [online] Διαθέσιμο στη δ/νση https://lawdb.intrasoftnet.com/nomos/3_nomologia_rs.php

Nomoskopio. (2017). *Άρθρο 144: Εξαγωγή και δημοσίευση των αποτελεσμάτων της εκλογής*. [online] Διαθέσιμο στη δ/νση http://www.nomoskopio.gr/n_3852_10_144.php?toc=0&printWindow&

OASIS. (2007). *Election Markup Language (EML) Version 5.0. Process and Data Requirements. Committee Draft 01*. [online] Διαθέσιμο στη δ/ση <http://docs.oasis-open.org/election/eml/v5.0/cd01/EML-Process-Data-Requirements-v5.0.html>

OASIS. (n.d.). *Requirements for common data formats and standards for e-Voting. The OASIS View*. [online] Διαθέσιμο στη δ/ση <https://www.nist.gov/system/files/documents/itl/vote/oasis-borras-white-paper.pdf>

Olesk, M. et. al. (2016). *Success in eVoting – Success in eDemocracy? The Estonian Paradox*. [online] Διαθέσιμο στη δ/ση https://www.researchgate.net/publication/306035861_Success_in_eVoting_-_Success_in_eDemocracy_The_Estonian_Paradox

Oostveen, A.M. & Van den Besselaar, P. (2004). *Internet Voting Technologies and Civic Participation: The Users' Perspective*. [online] Διαθέσιμο στη δ/ση https://www.researchgate.net/publication/228215781_Internet_Voting_Technologies_and_Civic_Participation_The_Users%27_Perspective

Oostveen, A.M. & van den Besselaar, P. (2007). *Non-Technical Risks of Remote Electronic Voting*. [online] Διαθέσιμο στη δ/ση https://www.researchgate.net/publication/228197828_Non-Technical_Risks_of_Remote_Electronic_Voting

Parapolitika gr. (2019). *Αρον άρον τελείωσαν την ψηφοφορία στη Βουλή με το ηλεκτρονικό σύστημα*. [online] Διαθέσιμο στη δ/ση <https://www.parapolitika.gr/parapolitika/article/1027258/aron-aron-teleiosan-tin-psifoforia-sti-vouli-me-to-ilektroniko-sustima/>

Pieters, W. (2017). *Verifiability of electronic voting between confidence and trust*. [online] Διαθέσιμο στη δ/ση <http://ihej.org/wp-content/uploads/2017/03/Verifiability-of-electronic-voting-revised.pdf>

Pin-Chang, S. & Yui-Chong, Y. (n.d.). *Design for Enhanced Security and Convenience of E-Voting Scheme*. [online] Διαθέσιμο στη δ/ση <https://pdfs.semanticscholar.org/9288/3cfe7890e17601f8d437bd65c318b10db264.pdf>

Privazyplan. (2018). *Article 5 EU GDPR "Principles relating to processing of personal data"*. [online] Διαθέσιμο στη δ/ση <http://www.privacy->

[regulation.eu/en/article-5-principles-relating-to-processing-of-personal-data-GDPR.htm](http://www.privacy-regulation.eu/en/article-5-principles-relating-to-processing-of-personal-data-GDPR.htm)

PRIVAZYPLAN. (n.d), *Recital 26 EU GDPR*. [online] Διαθέσιμο στη δ/ση <http://www.privacy-regulation.eu/en/recital-26-GDPR.htm>

Qerimi, Q. (2019). *Operationalizing and Measuring Rule of Law in an Internationalized Transitional Context: The Virtue of Venice Commission's Rule of Law Checklist*. [online] Διαθέσιμο στη δ/ση https://www.venice.coe.int/files/articles/Qerimi_Rule_of_Law_LDR_2019.pdf

Reader.gr. (2019). *ΑΠΘ: Ανεξάρτητοι φοιτητές ζητούν ενιαίο ψηφοδέλτιο και ηλεκτρονική ψηφοφορία*. [online] Διαθέσιμο στη δ/ση <https://www.reader.gr/news/koinonia/315831/apth-anexartitoi-foitites-zitoun-eniaio-psifodeltio-kai-ilektroniki-psifoforia>

Reich, E.S. & Biever, C. (2004). *Analysis: The great American e-voting experiment*. [online] Διαθέσιμο στη δ/ση <https://www.newscientist.com/article/dn6523-analysis-the-great-american-e-voting-experiment/>

Root, D. & Kennedy, L. (2017). *9 Solutions to Secure America's Elections*. [online] Διαθέσιμο στη δ/ση <https://www.americanprogress.org/issues/democracy/reports/2017/08/16/437390/9-solutions-secure-americas-elections/>

Rossow, A. (2018). *The Birth Of GDPR: What Is It And What You Need To Know*. [online] Διαθέσιμο στη δ/ση <https://www.forbes.com/sites/andrewrossow/2018/05/25/the-birth-of-gdpr-what-is-it-and-what-you-need-to-know/#6dfedd0a55e5>

Russell, M. & Zamfir, I. (2018). *Digital technology in elections. Efficiency versus credibility?*. [online] Διαθέσιμο στη δ/ση [http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2018/625178/EPRS_BRI\(2018\)625178_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2018/625178/EPRS_BRI(2018)625178_EN.pdf)

Salami, E. (2017). *An analysis of the general data protection*. [online] Διαθέσιμο στη δ/ση <file:///C:/Users/user/Downloads/SSRN-id2966210.pdf>

Salourou, R. (2019). *Strikes to be decided via electronic vote*. [online] Διαθέσιμο στη δ/νση <http://www.ekathimerini.com/243500/article/ekathimerini/news/strikes-to-be-decided-via-electronic-vote>

Schooltime. (2020). *Δήλωση του Νεκτάριου Κορδή για την Ηλεκτρονική Ψηφοφορία στις εκλογές των Υπηρεσιακών Συμβουλίων*. [online] Διαθέσιμο στη δ/νση <https://www.schooltime.gr/2020/10/06/dilosi-tou-nektariou-kordi-gia-tin-ilektroniki-psifoforia-stis-ekloges-ypiresiakon-simvoulion/>

Secnews. (2014). *Hacking(;) στην ιστοσελίδα ψηφοφορίας του Ελληνικού σήματος προϊόντων και υπηρεσιών!*. [online] Διαθέσιμο στη δ/νση <https://www.secnews.gr/76836/%CE%B1%CF%80%CE%BF%CE%BA%CE%BB%CE%B5%CE%B9%CF%83%CF%84%CE%B9%CE%BA%CE%BF-hacking-%CF%83%CF%84%CE%B7%CE%BD-%CE%B9%CF%83%CF%84%CE%BF%CF%83%CE%B5%CE%BB%CE%AF%CE%B4%CE%B1-%CF%88%CE%B7%CF%86%CE%BF/>

Serdült, U., et. al. (2015). *Fifteen Years of Internet Voting in Switzerland: History, Governance and Use*. [online] Διαθέσιμο στη δ/νση https://www.researchgate.net/publication/283878260_Fifteen_Years_of_Internet_Voting_in_Switzerland_History_Governance_and_Use

Springall, D., et. al. (2014). *Security Analysis of the Estonian Internet Voting System*. [online] Διαθέσιμο στη δ/νση http://delivery.acm.org/10.1145/2670000/2660315/p703-springall.pdf?ip=178.59.222.240&id=2660315&acc=OA&key=4D4702B0C3E38B35%2E4D4702B0C3E38B35%2E4D4702B0C3E38B35%2E638B5282305ABE89&_acm_=1549903887_f956a55326df2f5360b5cca40875fc8f

Swisspost. (n.d.). *E-voting*. [online] Διαθέσιμο στη δ/νση <https://www.evoting.ch/en>

ΣΥΝΤΑΓΜΑWATCH.GR (2019). *Φερενίκη Παναγοπούλου. (2019). Νόμος 4624/2019 και εφαρμογή GDPR: Πολλά υποσχόμενος, αλλά παράλληλα καθυστερημένος* [online] Διαθέσιμο στη δ/νση <https://www.syntagmawatch.gr/trending-issues/nomos-4624-2019-kai-efarmogi-gdpr-polla-yposchomenos-alla-parallila-kathysterimenos/>

Taxheaven. (2014). *Ηλεκτρονική ψηφοφορία για το Ελληνικό Σήμα*. [online] Διαθέσιμο στη δ/ση <https://www.taxheaven.gr/news/17880/hlektronikh-psifoforia-gia-to-ellhniko-shma>

Taxheaven. (2019). *Αυτό είναι το νέο αναπτυξιακό νομοσχέδιο - Τι προβλέπει αναλυτικά*. [online] Διαθέσιμο στη δ/ση <https://www.taxheaven.gr/news/45668/ayto-einai-to-neo-anaptyxiako-nomosxedio-ti-problepei-analytika>

Taxheaven. (2019). *Δημοσιεύτηκε στο Φ.Ε.Κ. Το αναπτυξιακό νομοσχέδιο*. [online] Διαθέσιμο στη δ/ση <https://www.taxheaven.gr/news/46175/dhmosieyohke-sto-fek-to-anaptyxiako-nomosxedio>

Taxheaven. (2020). *Νόμος 4728/2020 Επείγουσες ρυθμίσεις για την αντιμετώπιση των καταστροφικών συνεπειών από την πορεία του μεσογειακού κυκλώνα «Ιανός», περαιτέρω μέτρα για την αντιμετώπιση των συνεχιζόμενων συνεπειών της πανδημίας του κορωνοϊού COVID-19 και άλλες κατεπείγουσες διατάξεις*. [online] Διαθέσιμο στη δ/ση <https://www.taxheaven.gr/law/4728/2020>

The Toc. (2014). *Νοθεία στην ψηφοφορία για το ελληνικό σήμα*. . [online] Διαθέσιμο στη δ/ση <https://www.thetoc.gr/koinwnia/article/notheia-stin-psifoforia-gia-to-elliniko-sima>

Thi, A. & Dang, T. (n.d.). *Privacy preserving in electronic voting*. [online] Διαθέσιμο στη δ/ση <https://pdfs.semanticscholar.org/5c4c/08411f7d811ad5420df72b40f8a50a3b4a53.pdf>

Thomas, L. (2017). *France drops electronic voting for citizens abroad over cybersecurity fears*. [online] Διαθέσιμο στη δ/ση <https://www.reuters.com/article/us-france-election-cyber/france-drops-electronic-voting-for-citizens-abroad-over-cybersecurity-fears-idUSKBN16D233>

Tvxs. (2017). *Αλιβιζάτος: Οι υποψήφιοι αρχηγοί θα αποφασίσουν για την ηλεκτρονική ψηφοφορία*. [online] Διαθέσιμο στη δ/ση <https://tvxs.gr/news/ellada/alibizatos-oi-yropsifioi-arxigoι-tha-apofasisoyn-gia-tin-ilektroniki-psifoforia>

Underhill, W. (2020). *Voter Identification Requirements | Voter ID Laws*. [online] Διαθέσιμο στη δ/ση <https://www.ncsl.org/research/elections-and-campaigns/voter-id.aspx>

United Nations, (n.d.), *Human Rights*. [online] Διαθέσιμο στη δ/ση <http://www.un.org/en/sections/issues-depth/human-rights/>

Van Reybrouck, D. (2016). *Why elections are bad for democracy*. [online] Διαθέσιμο στη δ/ση <https://www.theguardian.com/politics/2016/jun/29/why-elections-are-bad-for-democracy>

Vinodu, V. & Sebastian, M.P. (2013). *Remote Internet voting: developing a secure and efficient frontend*. [online] Διαθέσιμο στη δ/ση <https://link.springer.com/article/10.1007/s40012-013-0021-5>

Void. (2015). *Κατάργηση ηλεκτρονικών ψηφοφοριών και ψηφιακός αναλφαβητισμός*. [online] Διαθέσιμο στη δ/ση <https://www.void.gr/kargig/blog/2015/05/12/%CE%BA%CE%B1%CF%84%CE%A%CF%81%CE%B3%CE%B7%CF%83%CE%B7-%CE%B7%CE%BB%CE%B5%CE%BA%CF%84%CF%81%CE%BF%CE%BD%CE%B9%CE%BA%CF%8E%CE%BD-%CF%88%CE%B7%CF%86%CE%BF%CF%86%CE%BF%CF%81%CE%B9%CF%8E%CE%BD-%CE%BA/>

vouliwatch. (2018). *Βουλή: Επιτυχημένα εγκαίνια για την ηλεκτρονική ψηφοφορία*. [online] Διαθέσιμο στη δ/ση <https://vouliwatch.gr/news/article/voyli-thetiko-to-test-tis-1is-ilektronikis-psifoforias>

Weldemariam, K. & Villafiorita, A. *A Survey: Electronic Voting Development and Trends*. [online] Διαθέσιμο στη δ/ση https://www.researchgate.net/publication/220764756_A_Survey_Electronic_Voting_Development_and_Trends

Zetter, K. (2018). *The Crisis of Election Security*. [online] Διαθέσιμο στη δ/ση <https://www.nytimes.com/2018/09/26/magazine/election-security-crisis-midterms.html>

Zovatto, D. (2018). *The Costa Rican elections in the Latin American context*. [online] Διαθέσιμο στη δ/ση <https://www.idea.int/news-media/news/costa-rican-elections-latin-american-context>

Αγγελή, Δ. & Τζιαντζή, Α. (2019). *Ηλεκτρονικός συνδικαλισμός με ηλεκτροσόκ στα σωματεία*. [online] Διαθέσιμο στη δ/ση https://www.efsyn.gr/oikonomia/elliniki-oikonomia/209843_ilektronikos-syndikalismos-me-ilektrosok-sta-somateia

Ακτύπης, Δ. (2020). *Εκλογές αιρετών: «Ηλεκτρονικές ψευδο-εκλογές» και μια «πρόβα τζενεράλε» για την κυβέρνηση*. [online] Διαθέσιμο στη δ/ση https://www.alfavita.gr/ekpaideysi/335545_ekloges-airyton-ilektronikes-pseydo-ekloges-kai-mia-proba-tzenerale-gia-tin

Αλεξανδροπούλου – Αιγυπτιάδου, Ε. (2018). *Γενικός Κανονισμός Προστασίας Δεδομένων. Υποχρεώσεις των επιχειρήσεων και κυρώσεις*. [online] Διαθέσιμο στη δ/ση https://www.thessinnozone.gr/wp-content/uploads/2018/02/%CE%95%CF%85%CE%B3%CE%B5%CE%BD%CE%AF%CE%B1-%CE%91%CE%BB%CE%B5%CE%BE%CE%B1%CE%BD%CE%B4%CF%81%CE%BF%CF%80%CE%BF%CF%8D%CE%BB%CE%BF%CF%85_%CE%91%CE%BB%CE%B5%CE%BE%CE%AC%CE%BD%CE%B4%CF%81%CE%B5%CE%B9%CE%B1-%CE%96%CF%8E%CE%BD%CE%B7-%CE%B5%CE%BA%CE%B4%CE%B7%CE%BB%CF%89%CF%83%CE%B7-22_2_2018.pdf

Αλιβιζάτος, Ν. (2015). *Ένα ασυγχώρητο πείσμα*. [online] Διαθέσιμο στη δ/ση <https://www.kathimerini.gr/812294/opinion/epikairothta/politikh/ena-asygxwrhto-peisma>

Ανθόπουλος, Χ. (2018). *Πρόεδρος της Δημοκρατίας και κοινοβουλευτικό σύστημα*. [online] Διαθέσιμο στη δ/ση https://www.constitutionalism.gr/2018-10-27_anthopoulos-proedros-dimokratias/

Αργυρόπουλος, Γ. (2019). *Δημοκρατική Αρχή και Σύνταγμα*. [online] Διαθέσιμο στη δ/ση <https://curia.gr/dimokratiki-arxi-kai-sintagma/>

Αρχή Προστασίας Δεδομένων Προσωπικού Χαρακτήρα. (χ.χ). *Προφιλ*. [online] Διαθέσιμο στη δ/ση http://www.dpa.gr/portal/page?_pageid=33,14970&_dad=portal&_schema=PORTAL

Αρχή Προστασίας Δεδομένων Προσωπικού Χαρακτήρα. (χ.χα). *Οργάνωση της Αρχής*. [online] Διαθέσιμο στη δ/ση http://www.dpa.gr/portal/page?_pageid=33,15035&_dad=portal&_schema=PORTAL

Αρχή Προστασίας Δεδομένων Προσωπικού Χαρακτήρα. (χ.χβ). *Αποστολή της Αρχής*.
[online] Διαθέσιμο στη δ/ση

http://www.dpa.gr/portal/page?_pageid=33,14970&_dad=portal&_schema=PORTAL

Αρχή Προστασίας Δεδομένων Προσωπικού Χαρακτήρα. (χ.χγ). *Αρμοδιότητες της Αρχής*.
[online] Διαθέσιμο στη δ/ση

http://www.dpa.gr/portal/page?_pageid=33,14983&_dad=portal&_schema=PORTAL

Αρχή Προστασίας Δεδομένων Προσωπικού Χαρακτήρα. (χ.χδ). *Συμμετοχή της Αρχής σε Διεθνείς Ομάδες Εργασίας και Εθνικές Επιτροπές*. [online] Διαθέσιμο στη δ/ση

http://www.dpa.gr/portal/page?_pageid=33,15065&_dad=portal&_schema=PORTAL

Βενιζέλος, Ε. (2018). *Η ψήφος των εκτός επικράτειας πολιτών - Η εφαρμογή του άρθρου 51 παρ.4 Συντ.* [online] Διαθέσιμο στη δ/ση

<https://www.evenizelos.gr/speeches/conferences-events/423-conferencespeech2018/5824-51-4.html>

Βόρρας, Α. (2019). *Οι επιπτώσεις του ν. 4624/2019 στις επιχειρήσεις*. [online] Διαθέσιμο στη δ/ση

<https://www.kathimerini.gr/1040406/opinion/epikairothta/politikh/oi-epiptwseis-toy-n-46242019-stis-epixeirhseis>

Βουλή των Ελλήνων. (χ.χ.). *Ο Θεσμός*. [online] Διαθέσιμο στη δ/ση

<https://www.hellenicparliament.gr/Vouli-ton-Ellinon/O-Thesmos/>

Δημοκρατία & Εκπαίδευση. (χ.χ.). *Το δικαίωμα της ψήφου: Από τα σφαιρίδια και τα ψηφοδέλτια στην ηλεκτρονική ψηφοφορία*. [online] Διαθέσιμο στη δ/ση

http://foundation.parliament.gr/VoulhFoundation/VoulhFoundationPortal/images/site_content/voulhFoundation/file/Ekpaideytika%20New/Koinotites/0_5koinotites.pdf

ΔΟΥΡΥΦΟΡΟΣ (2020), *Εκδόθηκε Υπουργική Απόφαση για την ψήφο των Ελλήνων στο εξωτερικό* [online] Διαθέσιμο στη δ/ση https://doryforos-europa.blogspot.com/2020/05/blog-post_14.html

Δρυμιώτης, Α. (2017). *Η ηλεκτρονική ψηφοφορία στην Κεντροαριστερά*. [online] Διαθέσιμο στη δ/ση

<https://www.kathimerini.gr/926032/opinion/epikairothta/politikh/h-hlektronikh-yhfoforia-sthn-kentroaristera>

Εθνικό Κέντρο Τεκμηρίωσης. (2008). *Ευρωπαϊκή διάκριση για e-voting στο σύστημα ΠΝΥΚΑ*. [online] Διαθέσιμο στη δ/ση <https://ekt.gr/el/news/10574>

Έθνος. (2019). *Ψήφος αποδήμων: Τι θα ισχύσει για τους Έλληνες εξωτερικού - Πώς θα ψηφίζουν*. [online] Διαθέσιμο στη δ/ση https://www.ethnos.gr/ellada/74101_psifos-apodimon-ti-tha-ishysei-gia-toys-ellines-exoterikoy-pos-tha-psifizoun

ΕΚΠΑ. *Προκήρυξη*. [online] Διαθέσιμο στη δ/ση http://www.dent.uoa.gr/uploads/media/NEA_PROKIRYXI_DIEYTHYNTI_ERGAS_TIRIOY_IATROBIOLOGIKON_EPISTIMON_01.pdf

Εκπαιδευτικός Όμιλος – Αντιτετράδια της εκπαίδευσης. (2020). *Απαγόρευση απεργίας - Ηλεκτρονική ψηφοφορία και στα συνδικάτα φέρνει το νομοσχέδιο Γ. Βρούση*. [online] Διαθέσιμο στη δ/ση http://www.antitetradia.gr/portal/index.php?option=com_content&view=article&id=1461:apagorefsi-apergias-ilektroniki-psifoforia-kai-sta-syndikata-fernei-to-nomosxedio-g-vroytsi&catid=72&Itemid=103

Ελευθερία. (2020). *Απέσυραν τα ψηφοδέλτια οι καθηγητές*. [online] Διαθέσιμο στη δ/ση <https://www.eleftheria.gr/%CE%BB%CE%AC%CF%81%CE%B9%CF%83%CE%B1/item/273109.html>

Ελευθερία. (2020). *Προβληματίζει η ηλεκτρονική ψηφοφορία φοιτητών. Το Υπουργείο Παιδείας θεωρεί ότι θα συμβάλει στην αύξηση της συμμετοχής στις εκλογικές διαδικασίες, οι παρατάξεις όμως ανησυχούν*. [online] Διαθέσιμο στη δ/ση <https://www.eleftheria.gr/%CE%B5%CE%BA%CF%80%CE%B1%CE%AF%CE%B4%CE%B5%CF%85%CF%83%CE%B7/item/246621.html>

Ένωση Ελλήνων Φυσικών. (2021). *Ανακοινώσεις. Εκλογές της Ε.Ε.Φ. Κυριακή 30-5-2021-Ανακοίνωση 4^η* [online] Διαθέσιμο στη δ/ση <https://eef.gr/articles/ekloges-tis-eef-kyriaki-30-maiou-2021-anakoinwsi-4i>

Ζούλα, Ι. (χ.χ.). *Κλεισθένης ο Αθηναίος: Ο θεμελιωτής της Δημοκρατίας*. [online] Διαθέσιμο στη δ/ση <http://kleisthenis.org/%CE%BA%CE%BB%CE%B5%CE%B9%CF%83%CE%B8%CE%B5%CE%BD%CE%B7%CF%82-%CE%BF-%CE%B1%CE%B8%CE%B7%CE%BD%CE%B1%CE%B9%CE%BF%CF%82/>

Η Άποψη.gr. (2017). *Ο Τζιώτης ανάβει φωτιές ζητώντας ηλεκτρονική ψηφοφορία και το αποδέχεται ο Αλιβιζάτος*. [online] Διαθέσιμο στη δ/ση

<https://www.iapopsi.gr/%CE%BF-%CF%84%CE%B6%CE%B9%CF%8E%CF%84%CE%B7%CF%82-%CE%B1%CE%BD%CE%AC%CE%B2%CE%B5%CE%B9-%CF%86%CF%89%CF%84%CE%B9%CE%AD%CF%82-%CE%B6%CE%B7%CF%84%CF%8E%CE%BD%CF%84%CE%B1%CF%82-%CE%B7%CE%BB%CE%B5%CE%BA/>

Η Καθημερινή (2019), *Με συντριπτική πλειοψηφία το νομοσχέδιο για την ψήφο των αποδήμων* [online] Διαθέσιμο στη δ/ση

<https://www.kathimerini.gr/1055771/article/epikairothta/politikh/me-syntriptikh-pleiioyhfia-to-nomosxedio-gia-thn-yhfo-twn-apodhmwn>

Η Ροδιακή. (2014). *Διαδικτυακή ψηφοφορία για το Σήμα Ελληνικού Προϊόντος*.

[online] Διαθέσιμο στη δ/ση <https://www.rodiaiki.gr/article/274308/diadykyakh-pshfoforia-gia-to-shma-ellhnikoy-proiontos>

Θεοδωράκης, Σ. (2017). *Η συντριπτική πλειοψηφία των υποψηφίων συμφωνεί στην ηλεκτρονική ψηφοφορία*. [online] Διαθέσιμο στη δ/ση

<https://stavrostheodorakis.gr/i-syntriptiki-pliersifia-ton-yropsifion-symfoni-stin-ilektroniki-psifoforia/>

Θεοδωράκης, Σ. (2017a). *Ποιος φοβάται την ηλεκτρονική ψηφοφορία;*. [online]

Διαθέσιμο στη δ/ση <https://stavrostheodorakis.gr/apopsis/pios-fovate-tin-ilektroniki-psifoforia-2/>

Ιατρικός Σύλλογος Θεσσαλονίκης. (2018). *Ιατρικός Σύλλογος Θεσσαλονίκης*. [online]

Διαθέσιμο στη δ/ση <http://isth.gr/?page=13502>

Ιγλεζάκης, Ι. (2017). *Ο νέος Κανονισμός για την προστασία των Προσωπικών Δεδομένων*.

[online] Διαθέσιμο στη δ/ση <http://web.ihu.edu.gr/mdt2017/media-files/documents/i.iglezakis-nomos-prostasia-dedomenon.pdf>

INE – Δίκτυο Υπηρεσιών Πληροφόρησης & Συμβουλευτικής Εργαζομένων. (2013).

Εργασιακά Θέματα. «Απεργία». [online] Διαθέσιμο στη δ/ση

<https://www.inegsee.gr/wp-content/uploads/2013/11/apergia.pdf>

ΙΤΥΕ. (χ.χ.). Το σύστημα ΠΝΥΚΑ απέσπασε πρώτο βραβείο σε διαγωνισμό e voting. [online] Διαθέσιμο στη δ/νση <http://www.cti.gr/el/generalinfo-el/awards-el/539-e-voting>

Κανελλόπουλος, Ν. (2018). Άρθρα Ο νέος Γενικός Κανονισμός για την Προστασία Δεδομένων Προσωπικού Χαρακτήρα (GDPR). (Ο νέος Γενικός Κανονισμός για την Προστασία Δεδομένων Προσωπικού Χαρακτήρα (GDPR)). [online] Διαθέσιμο στη δ/νση <https://www.taxheaven.gr/laws/circular/view/id/28194>

Καούνη, Α. & Κιούκης, Ε. (2020). Το νέο εργασιακό νομοσχέδιο και η απόλυτη τεχνολογική φαντασίωση που έγινε πραγματικότητα. [online] Διαθέσιμο στη δ/νση <https://www.mcaounilaw.gr/%CE%BD%CE%B5%CE%B1/32-%CE%BD%CE%BF%CE%BC%CE%B9%CE%BA%CE%AE-%CE%B5%CF%80%CE%B9%CE%BA%CE%B1%CE%B9%CF%81%CF%8C%CF%84%CE%B7%CF%84%CE%B1/400-%CF%84%CE%BF-%CE%BD%CE%AD%CE%BF-%CE%B5%CF%81%CE%B3%CE%B1%CF%83%CE%B9%CE%B1%CE%BA%CF%8C-%CE%BD%CE%BF%CE%BC%CE%BF%CF%83%CF%87%CE%AD%CE%B4%CE%B9%CE%BF-%CE%BA%CE%B1%CE%B9-%CE%B7-%CE%B1%CF%80%CF%8C%CE%BB%CF%85%CF%84%CE%B7-%CF%84%CE%B5%CF%87%CE%BD%CE%BF%CE%BB%CE%BF%CE%B3%CE%B9%CE%BA%CE%AE-%CF%86%CE%B1%CE%BD%CF%84%CE%B1%CF%83%CE%AF%CF%89%CF%83%CE%B7-%CF%80%CE%BF%CF%85-%CE%AD%CE%B3%CE%B9%CE%BD%CE%B5-%CF%80%CF%81%CE%B1%CE%B3%CE%BC%CE%B1%CF%84%CE%B9%CE%BA%CF%8C%CF%84%CE%B7%CF%84%CE%B1>

Κονταρίνης, Γ. (2020). Με 156 ψήφους, αλλά απόντα τον Σαμαρά, πέρασε η τροπολογία Αυγενάκη. [online] Διαθέσιμο στη δ/νση https://www.efsyn.gr/politiki/boyli/228914_me-156-psifoys-alla-aponta-ton-samara-perase-i-tropologia-aygenaki

Κοντιάδης, Ξ. (2017). Η ηλεκτρονική ψηφοφορία στην Κεντροαριστερά. [online] Διαθέσιμο στη δ/νση <https://www.tanea.gr/2017/09/07/opinions/i-ilektroniki->

[psifoforia-stin-kentroaristera/](#)

Κοντιάδης, Ξ. (2017a). *Ξενοφών Κοντιάδης: Ηλεκτρονική ψηφοφορία χωρίς εγγυήσεις*. [online] Διαθέσιμο στη δ/ση <https://thecaller.gr/callers-choice/kson-kontiadis-ilektr-psif-eggiisis/>

Λακασάς, Α. (2019). *Ηλεκτρονικά οι ψηφοφορίες φοιτητών στα ΑΕΙ*. [online] Διαθέσιμο στη δ/ση <https://www.kathimerini.gr/1053973/article/epikairothta/ellada/hlektronika-oi-yhfofories-foithwn-sta-aei>

Λαμπίρης, Γ. (2015). *Πώς ψηφίζουμε από την αρχαιότητα μέχρι και σήμερα*. [online] Διαθέσιμο στη δ/ση <https://www.newsbeast.gr/weekend/arthro/780859/pos-psifizoume-apo-tin-arhaiotita-mehri-kai-simera>

Λιβιτσάνος, Γ. (2018). *Διάταξη για απεργίες: Δυσθυμία σε βουλευτές του ΣΥΡΙΖΑ, στήριξη από Ν.Δ.* [online] Διαθέσιμο στη δ/ση <https://vouliwatch.gr/news/article/diataxi-gia-apergies-dysthymia-se-voyleytes-toy-syriza-stirixi-apo-n-d>

Λοιζίδου – Νικολαΐδου, Ε. (χ.χ). *Προστασία Προσωπικών Δεδομένων από το Τμήμα Φορολογίας*. [online] Διαθέσιμο στη δ/ση <http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:BdHAjRYoQxEJ:www.data.protection.gov.cy/dataprotection/dataprotection.nsf/261AECBB15E5E0CFC2258209004C7925/%24file/Presentation%2520Tax%2520Department%2520-%252002-03-2017.ppt+&cd=9&hl=en&ct=clnk&gl=gr>

Μάγκος, Ε., κ.α. (χ.χ.). *Ηλεκτρονική Ψηφοφορία μέσω Internet: Ουτοπία ή Πραγματικότητα*. [online] Διαθέσιμο στη δ/ση <http://lefkimi.ionio.gr/~emagos/eDemocracy.PDF>

Μακεδονία. (2018). *Για πρώτη φορά ηλεκτρονική ψηφοφορία στις εκλογές του ΙΣΘ*. [online] Διαθέσιμο στη δ/ση <https://www.voria.gr/article/gi-aproti-fora-ilektroniki-psifoforia-stis-ekloges-tou-isth>

Μανιτάκης, Α. (2015). *Η λαϊκή κυριαρχία ως λαϊκή εντολή και η διδασκαλία του*. [online] Διαθέσιμο στη δ/ση https://www.constitutionalism.gr/wp-content/uploads/2015/06/2015.Manitakis_vouli-Manassis-laiki-entoli.pdf

Μαντζούφας, Π. (2019). *Ψήφος των εκτός Επικρατείας Πολιτών: Ένα χρόνο αίτημα περιμένει την λύση του*. [online] Διαθέσιμο στη δ/ση https://www.constitutionalism.gr/2019-07-11_mantzoufas_psifos-apodimon/

ΜΕΤΑ. (2020). «*Νέα εργασιακά δικαιώματα*» και συνδικαλιστικός νόμος: «*Εάλω το δίκιο του εργάτη*». [online] Διαθέσιμο στη δ/ση <http://ergasianet.gr/2020/10/18/%CE%BD%CE%AD%CE%B1-%CE%B5%CF%81%CE%B3%CE%B1%CF%83%CE%B9%CE%B1%CE%BA%CE%AC-%CE%B4%CE%B9%CE%BA%CE%B1%CE%B9%CF%8E%CE%BC%CE%B1%CF%84%CE%B1-%CE%BA%CE%B1%CE%B9-%CF%83%CF%85%CE%BD%CE%B4%CE%B9/>

Μήτρου, Α. (χ.χ.). *Η ιστορία της προστασίας προσωπικών δεδομένων*. [online] Διαθέσιμο στη δ/ση [file:///C:/Users/user1/Downloads/mitrou_infohist_presentation%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/user1/Downloads/mitrou_infohist_presentation%20(1).pdf)

Μιχαήλ, Μ. (2017). *Ηλεκτρονική ψηφοφορία αλλά όχι και... «Survivor»*. [online] Διαθέσιμο στη δ/ση <https://www.protagon.gr/epikairota/44341470138-44341470138>

Μ-Λ ΚΚΕ. (2020). *...Περί ηλεκτρονικής ψηφοφορίας Βαθιά αντιδραστικές αλλαγές στο συνδικαλιστικό νόμο*. [online] Διαθέσιμο στη δ/ση <https://www.m-lkke.gr/featured/%CF%80%CE%B5%CF%81%CE%AF-%CE%B7%CE%BB%CE%B5%CE%BA%CF%84%CF%81%CE%BF%CE%BD%CE%B9%CE%BA%CE%AE%CF%82-%CF%88%CE%B7%CF%86%CE%BF%CF%86%CE%BF%CF%81%CE%AF%CE%B1%CF%82-%CE%B2%CE%B1/>

Μούκα - Μουκίδου, Α., κ.α. (2012). *E-Government Ηλεκτρονική Ψηφοφορία στην Εσθονία*. [online] Διαθέσιμο στη δ/ση <https://docplayer.gr/11213470-E-government-ilektroniki-psifoforia-stin-esthonia.html>

Μπόκας, Χ. (2019). *Ψήφος αποδήμων: Με ιστορική συναίνεση και πλειοψηφία 288 βουλευτών εγκρίθηκε το νομοσχέδιο*. [online] Διαθέσιμο στη δ/ση <https://www.protothema.gr/politics/article/954621/psifos-apodimon-me-istoriki-sunainesi-kai-eurutati-pleiopsifia-egrithike-to-kuvernitiko-nomoshedio/>

- Ξηρός, Θ. (2013). *Το εκλογικό σύστημα de constitutione ferenda. Σχεδιάγραμμα συνταγματικής πολιτικής σε περιβάλλον συναινετικού κοινοβουλευτισμού*. [online] Διαθέσιμο στη δ/ση <https://www.constitutionalism.gr/%CF%84%CE%BF-%CE%B5%CE%BA%CE%BB%CE%BF%CE%B3%CE%B9%CE%BA%CF%8C-%CF%83%CF%8D%CF%83%CF%84%CE%B7%CE%BC%CE%B1-de-constitutione-ferenda-%CF%83%CF%87%CE%B5%CE%B4%CE%AF%CE%B1%CF%83%CE%BC%CE%B1-%CF%83%CF%85/>
- Οδηγός του πολίτη (2020). *N. 4654/2020. Αλλαγές στον εκλογικό νόμο*. [online] Διαθέσιμο στη δ/ση <http://www.odigostoupoliti.eu/nomos-4654-2020-allages-ston-eklogiko-nomo/>
- Παναγόπουλος, Γ. (2015). *Κεντροαριστερά: Υπέρ της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας ο Καμίνης*. [online] Διαθέσιμο στη δ/ση <https://www.cnn.gr/news/politiki/story/96154/kentroaristera-yper-tis-ilektronikis-psifoforias-o-kaminis>
- Παναγόπουλος, Γ. (2019). *Αλλάζουν τον συνδικαλιστικό νόμο, θέλουν απεργία με ηλεκτρονική ψηφοφορία*. [online] Διαθέσιμο στη δ/ση https://www.efsyn.gr/politiki/kybernisi/206941_allazoyn-ton-syndikalistiko-nomo-theloy-n-apergia-me-ilektroniki
- Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων. *Προκήρυξη εκλογών*. [online] Διαθέσιμο στη δ/ση <https://www.uoi.gr/wp-content/uploads/2020/06/prokirixi-eklogon-gia-tin-anadeixi-proedrou-kai-anapliroti-proedrou-tou-tmimatos-filologias.pdf>
- Πανεπιστήμιο Μακεδονίας. *Σχολή Οικονομικών και Περιφερειακών Σπουδών*. (2020). *Προκήρυξη εκλογών Κοσμήτορα*. [online] Διαθέσιμο στη δ/ση <https://www.uom.gr/8307-prokhryksh-eklogon-kosmhthora>
- Πανεπιστήμιο Πατρών. (2012). *Ηλεκτρονική ψηφοφορία: Επιστολή Πρύτανη προς το Υπουργείο και οι σχετικές απόψεις υποψηφίων για το Συμβούλιο Ιδρύματος*. [online] Διαθέσιμο στη δ/ση <http://www.upatras.gr/el/node/3808>
- Παπαδοπούλου, Λ. (2013). *Ενότητα 8η: Συνταγματική Συνταγματική αρχή της ισότητας ισότητας (γενικό μέρος)*. [online] Διαθέσιμο στη δ/ση <http://law-constitution.web.auth.gr/lina/files/Isotita-geniki-%CE%9FC.pdf>

Παπαδοπούλου, Λ. (χ.χ.). *Ενότητα 7 η : Αρχές της ψήφου και της ψηφοφορίας – Το εκλογικό σύστημα – Η αρχή του πολυκομματισμού.* [online] Διαθέσιμο στη δ/ση <https://opencourses.auth.gr/modules/document/file.php/OCRS101/%CE%A0%CE%B1%CF%81%CE%BF%CF%85%CF%83%CE%B9%CE%AC%CF%83%CE%B5%CE%B9%CF%82%20%CE%9C%CE%B1%CE%B8%CE%AE%CE%BC%CE%B1%CF%84%CE%BF%CF%82/%CE%95%CE%9D%CE%9F%CE%A4%CE%97%CE%A4%CE%91%2007%CE%B7%20%28%CE%91%CE%A1%CE%A7%CE%95%CE%A3%20%CE%A8%CE%97%CE%A6%CE%9F%CE%A5%20-%20%CE%95%CE%9A%CE%9B%CE%9F%CE%93%CE%99%CE%9A%CE%9F%20%CE%A3%CE%A5%CE%A3%CE%A4%CE%97%CE%9C%CE%91%29.pdf>

Παπακυρίτσης, Μ. (χ.χ.). *Είναι εφικτές οι διαδικτυακές εκλογές(i-Voting);.* [online] Διαθέσιμο στη δ/ση <https://www.dimourgiaxana.gr/e-voting/%CE%B7%CE%BB%CE%B5%CE%BA%CF%84%CF%81%CE%BF%CE%BD%CE%B9%CE%BA%CE%AD%CF%82-%CF%88%CE%B7%CF%86%CE%BF%CF%86%CE%BF%CF%81%CE%AF%CE%B5%CF%82-%CF%83%CF%84%CE%B7%CE%BD-%CE%B5%CE%BB%CE%BB%CE%AC%CE%B4%CE%B1/%CE%B5%CE%AF%CE%BD%CE%B1%CE%B9-%CE%B5%CF%86%CE%B9%CE%BA%CF%84%CE%AD%CF%82-%CE%BF%CE%B9-%CE%B4%CE%B9%CE%B1%CE%B4%CE%B9%CE%BA%CF%84%CF%85%CE%B1%CE%BA%CE%AD%CF%82-%CE%B5%CE%BA%CE%BB%CE%BF%CE%B3%CE%AD%CF%82>

Πιερράκης, Κ., κ.α. (2021). Εισηγήσεις σε διαδικτυακή συζήτηση του Ινστιτούτου Δημοκρατίας Κωνσταντίνος Καραμανλής τη Δευτέρα 11 Ιανουαρίου 2021. [online] Διαθέσιμο στη δ/ση https://idkaramanlis.gr/wp-content/uploads/2021/03/keimena_ergasias_06.pdf?utm_source=phplist953&utm_medium=email&utm_content=HTML&utm_campaign=%CE%99%CE%BD%CF%83%CF%84%CE%B9%CF%84%CE%BF%CF%8D%CF%84%CE%BF+%CE%94%CE%B7%CE%BC%CE%BF%CE%BA%CF%81%CE%B1%CF%84%CE%AF%CE%B1%CF%82+%CE%9A%CF%89%CE%BD%CF%83%CF%84%CE%B1%CE%BD%CF%84%CE%AF%CE%BD%CE%BF%CF%82+%CE%9A%CE%B1%CF%81%CE%B1%CE%BC%CE%B1%CE%BD%CE%BB%CE%AE%CF%82%2C+%CE%9A

[%CE%B5%CE%AF%CE%BC%CE%B5%CE%BD%CE%B1+%CE%95%CF%81%CE%B3%CE%B1%CF%83%CE%AF%CE%B1%CF%82](#)

ΠΝΥΚΑ. (2006). *Επιχειρησιακό Πρόγραμμα ΔΥΤΙΚΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ (Μέτρο 3.4). Πρόγραμμα: «Κοινοπραξίες Έρευνας και Τεχνολογικής Ανάπτυξης»*. ΕΡΓΟ ΠΝΥΚΑ Έρευνα και Ανάπτυξη Συστημάτων Ηλεκτρονικής Ψηφοφορίας βασισμένων σε Τυπικές Μεθόδους Σχεδίασης και Διαχείρισης Κινδύνων με εστίαση στην Προσέλκυση της Εμπιστοσύνης του Πολίτη. [online] Διαθέσιμο στη δ/ση <http://www.pnyka.cti.gr/>

Πολύκριτος. (2006). *Ηλεκτρονική Ψηφοφορία (E-Vote) – Συνέχεια*. [online] Διαθέσιμο στη δ/ση <http://policritos.blogspot.com/2006/12/e-vote.html>

Πρώτο θέμα. (2018). *Κονγκό: Με ηλεκτρονική ψηφοφορία οι προεδρικές εκλογές*. [online] Διαθέσιμο στη δ/ση <https://www.protothema.gr/world/article/851248/kongo-me-ilektroniki-psifoforia-diexagodai-oi-proedrikes-ekloges/>

Πρώτο Θέμα. (2019). *Θεοδωρικάκος για ψήφο αποδήμων: Αυτό που πετύχαμε συμβολίζει την αναγκη συναινέσεων*. [online] Διαθέσιμο στη δ/ση <https://www.protothema.gr/politics/article/954668/theodorikakos-gia-psifo-apodimon-auto-pou-petuhame-sumvolizei-tin-anagi-sunaineseon/>

Ριζοσπάστης. (2019). *Συνδικαλιστικός Νόμος. Ηλεκτρονικό φακέλωμα και επιπλέον εμπόδια στην απεργία*. [online] Διαθέσιμο στη δ/ση <https://www.rizospastis.gr/story.do?id=10455582>

Σαν Σήμερα. (χ.χ.). *Ευρωπαϊκή Ημέρα Προστασίας των Προσωπικών Δεδομένων*. [online] Διαθέσιμο στη δ/ση <https://www.sansimera.gr/worldays/177>

Σύλλογος Πολιτικού Προσωπικού Υπουργείου Προστασίας του Πολίτη Περιφέρειας Αττικής. (2021). *Ηλεκτρονική ψηφοφορία για την εκλογή αιρετών προσώπων που θα στελεχώσουν το Υπηρεσιακό Συμβούλιο (2021-2022)*. [online] Διαθέσιμο στη δ/ση <http://www.spydat.gr/e-voting-yphresiako-2021-2022/>

Σύλλογος Υπαλλήλων Περιφέρειας Αττικής (ΣΥΠΑ). (2021). *Εσύ με πόσους κωδικούς μπορείς να ψηφίσεις; Θαυμάστε το αδιάβλητο σύστημα της ψηφοφορίας!!!* [online] Διαθέσιμο στη δ/ση <https://syllogospatt.wordpress.com/2021/06/15/%ce%b5%cf%83%cf%8d-%ce%bc%ce%b5-%cf%80%cf%8c%cf%83%ce%bf%cf%85%cf%82->

<https://www.anoixtoparathyro.gr/%CF%80%CF%81%CE%BF%CE%B5%CE%B4%CF%81%CE%B5%CF%85%CF%8C%CE%BC%CE%B5%CE%BD%CE%B7-%CE%BA%CE%BF%CE%B9%CE%BD%CE%BF%CE%B2%CE%BF%CF%85%CE%BB%CE%B5%CF%85%CF%84%CE%B9%CE%BA%CE%AE-%CE%B4%CE%B7%CE%BC%CE%BF%CE%BA/>

Σωτηρέλης, Γ. (2018). *Προεδρευόμενη κοινοβουλευτική δημοκρατία: η περίπτωση της Ελληνικής Δημοκρατίας*. [online] Διαθέσιμο στη δ/ση <https://www.anoixtoparathyro.gr/%CF%80%CF%81%CE%BF%CE%B5%CE%B4%CF%81%CE%B5%CF%85%CF%8C%CE%BC%CE%B5%CE%BD%CE%B7-%CE%BA%CE%BF%CE%B9%CE%BD%CE%BF%CE%B2%CE%BF%CF%85%CE%BB%CE%B5%CF%85%CF%84%CE%B9%CE%BA%CE%AE-%CE%B4%CE%B7%CE%BC%CE%BF%CE%BA/>

Σωτηρόπουλος, Β. (χ.χ), Συνταγματικό Δίκαιο. *Εφαρμογή των ερμηνευτικών μεθόδων στο άρθρο 9 Α του Συντάγματος*. [online] Διαθέσιμο στη δ/ση <https://eclass.uoa.gr/modules/document/file.php/LAW169/%CE%95%CF%86%CE%B1%CF%81%CE%BC%CE%BF%CE%B3%CE%AE%20%CF%84%CF%89%CE%BD%20%CE%95%CF%81%CE%BC%CE%B7%CE%BD%CE%B5%CF%85%CF%84%CE%B9%CE%BA%CF%8E%CE%BD%20%CE%9C%CE%B5%CE%B8%CF%8C%CE%B4%CF%89%CE%BD%20%CF%83%CF%84%CE%BF%20%CE%86%CF%81%CE%B8%CF%81%CE%BF%209%20%CE%91%20%CF%84%CE%BF%CF%85%20%CE%A3%CF%85%CE%BD%CF%84%CE%AC%CE%B3%CE%B3%CE%B1%CF%84%CE%BF%CF%82%20%28594%29%20-%20%CE%A3%CF%89%CF%84%CE%B7%CF%81%CF%8C%CF%80%CE%BF%CF%85%CE%BB%CE%BF%CF%82%20%CE%92%CE%B1%CF%83%CE%AF%CE%BB%CE%B7%CF%82.pdf>

Τα Νέα. (2012). *Ολοκληρώθηκε η ηλεκτρονική ψηφοφορία για τα Συμβούλια των Πανεπιστημίων*. [online] Διαθέσιμο στη δ/ση <https://www.tanea.gr/2012/12/12/greece/oloklirwthike-i-ilektroniki-psifoforia-gia-ta-symboyliia-twn-panepistimiwn>

Τα Νέα. (2019). *Ερχεται ηλεκτρονική ψηφοφορία για προκήρυξη απεργίας*. [online] Διαθέσιμο στη δ/ση <https://www.tanea.gr/2019/08/11/greece/erxetai-ilektroniki-psifoforia-gia-prokiryksi-apergias/>

Το Βήμα. (2014). *Βουλή: Σε εφαρμογή η ηλεκτρονική ψηφοφορία την Τρίτη το μεσημέρι*. [online] Διαθέσιμο στη δ/ση

<https://www.tovima.gr/2014/07/07/politics/boyli-se-efarmogi-i-ilektroniki-psifoforia-tin-triti-to-mesimeri/>

Το Θέμα. (2012). *Παρατείνεται η ηλεκτρονική ψηφοφορία στο Πανεπιστήμιο Αθηνών*. [online] Διαθέσιμο στη δ/ση <https://www.protothema.gr/greece/article/236244/parateinetai-h-hlektronikh-pshfoforia-sto-panepisthmio-athhnon/>

Το Θέμα. (2012a). *Εισαγγελέας για την παρεμπόδιση των εκλογών σε ΑΕΙ*. [online] Διαθέσιμο στη δ/ση <https://www.protothema.gr/greece/article/236194/eisaggeleas-gia-thn-parempodish-ton-eklogon-se-aei/>

Τσόλιας, Γ. (2017). *Υποχρεώσεις συμμόρφωσης στον Γενικό Κανονισμό Προσωπικών Δεδομένων (GDPR) και ο ρόλος του Υπευθύνου Προστασίας Δεδομένων (DPO)*. [online] Διαθέσιμο στη δ/ση <http://www.infocomsecurity.gr/presentations/2017/day1/tsolias.pdf>

Υπουργείο Δικαιοσύνης, Διαφάνειας και Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων. (χ.χ), *Νόμος για την Προστασία Δεδομένων Προσωπικού Χαρακτήρα σε εφαρμογή του Κανονισμού (ΕΕ) 2016/679*. [online] Διαθέσιμο στη δ/ση <http://www.opengov.gr/ministryofjustice/?p=9331>

Υπουργείο Εσωτερικών. (2019). *Εγκύκλιος: Πληροφορίες και οδηγίες για τη διενέργεια των γενικών βουλευτικών εκλογών της 7ης Ιουλίου 2019*. [online] Διαθέσιμο στη δ/ση <https://www.ypes.gr/egkyklios-pliروفories-kai-odigies-gia-ti-dienergeia-ton-genikon-voyleytikon-eklogon-tis-7is-ioylioy-2019/>

Υπουργείο Παιδείας και Θρησκευμάτων. (2020). *03-06-20 Βασίλης Διγαλάκης: Δημοκρατική και διαφανής επιλογή η ηλεκτρονική ψηφοφορία, έχει αποφανθεί το ΣτΕ*. [online] Διαθέσιμο στη δ/ση <https://www.minedu.gov.gr/grafeio-typoy-kai-dimosion-sxeseon/deltia-typoy/45232-03-06-20-vasilis-digalakis-dimokratiki-kai-diafanis-epilogi-i-ilektroniki-psifoforia-exei-apofanthei-to-ste-2>

Φοιτητικά Νέα. (2019). *Ερχεται δια νόμου η ηλεκτρονική ψηφοφορία φοιτητών στα Πανεπιστήμια*. [online] Διαθέσιμο στη δ/ση <https://www.foititikanea.gr/%CF%86%CE%BF%CE%B9%CF%84%CE%B7%CF%84%CE%AE%CF%82/17544-%CE%AD%CF%81%CF%87%CE%B5%CF%84%CE%B1%CE%B9-%CE%B4%CE%B9%CE%AC-%CE%BD%CF%8C%CE%BC%CE%BF%CF%85->

[%CE%B7%CE%BB%CE%B5%CE%BA%CF%84%CF%81%CE%BF%CE%BD%CE%B9%CE%BA%CE%AE-%CF%88%CE%B7%CF%86%CE%BF%CF%86%CE%BF%CF%81%CE%AF%CE%B1-%CF%83%CF%84%CE%B9%CF%82-%CF%86%CE%BF%CE%B9%CF%84%CE%B7%CF%84%CE%B9%CE%BA%CE%AD%CF%82-%CE%B5%CE%BA%CE%BB%CE%BF%CE%B3%CE%AD%CF%82-%CE%BA%CE%B1%CE%B9-%CF%83%CF%85%CE%BD%CE%B5%CE%BB%CE%B5%CF%8D%CF%83%CE%B5%CE%B9%CF%82](#)

Φοιτητικά Νέα. (2020). 954 φοιτητές συμμετείχαν στην πρώτη ηλεκτρονική ψηφοφορία της ΑΣΟΕΕ - Οι προτάσεις που πέρασαν. [online] Διαθέσιμο στη δ/νση <https://www.foititikanea.gr/%CF%80%CE%B1%CE%BD%CE%B5%CF%80%CE%B9%CF%83%CF%84%CE%AE%CE%BC%CE%B9%CE%B1/%CE%BF%CE%B9%CE%BA%CE%BF%CE%BD%CE%BF%CE%BC%CE%B9%CE%BA%CF%8C-%CF%80%CE%B1%CE%BD%CE%B5%CF%80%CE%B9%CF%83%CF%84%CE%AE%CE%BC%CE%B9%CE%BF-%CE%B1%CE%B8%CE%B7%CE%BD%CF%8E%CE%BD/18749-954-%CF%86%CE%BF%CE%B9%CF%84%CE%B7%CF%84%CE%AD%CF%82-%CF%83%CF%85%CE%BC%CE%BC%CE%B5%CF%84%CE%B5%CE%AF%CF%87%CE%B1%CE%BD-%CF%83%CF%84%CE%B7%CE%BD-%CF%80%CF%81%CF%8E%CF%84%CE%B7-%CE%B7%CE%BB%CE%B5%CE%BA%CF%84%CF%81%CE%BF%CE%BD%CE%B9%CE%BA%CE%AE-%CF%88%CE%B7%CF%86%CE%BF%CF%86%CE%BF%CF%81%CE%AF%CE%B1-%CF%84%CE%B7%CF%82-%CE%B1%CF%83%CE%BF%CE%B5%CE%B5-%CE%BF%CE%B9-%CF%80%CF%81%CE%BF%CF%84%CE%AC%CF%83%CE%B5%CE%B9%CF%82-%CF%80%CE%BF%CF%85-%CF%80%CE%AD%CF%81%CE%B1%CF%83%CE%B1%CE%BD>

Φοιτητικά Νέα. (2020). Πρωτάνεις με ηλεκτρονική κάλπη. [online] Διαθέσιμο στη δ/νση <https://www.foititikanea.gr/%CF%80%CE%B1%CE%BD%CE%B5%CF%80%CE%>

B9%CF%83%CF%84%CE%AE%CE%BC%CE%B9%CE%B1/17042-
%CF%80%CF%81%CF%85%CF%84%CE%AC%CE%BD%CE%B5%CE%B9%CF
%82-%CE%BC%CE%B5-
%CE%B7%CE%BB%CE%B5%CE%BA%CF%84%CF%81%CE%BF%CE%BD%C
E%B9%CE%BA%CE%AE-%CE%BA%CE%AC%CE%BB%CF%80%CE%B7